DOMINIQUE LAPIERRE

AZ ÖRÖM VÁROSA

DOMINIQUE LAPIERRE

AZ ÖRÖM VÁROSA

DOMINIQUE LAPIERRE

AZ ÖRÖM VÁROSA

Mindaz, amit megtartasz, elvész
(INDIAI KÖZMONDÁS)

AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST, 1988

AZ EREDETI MŰ CÍME:
DOMINIQUE LAPIERRE: LA CITÉ DE LA JOIE
ET ÉDITIONS ROBERT LAFFONT, S. A., PARIS, 1985
POUR L'ÉDITION EN LANGUE FRANCAISE

A KÉPANYAG
DOMINIQUE LAPIERRE LES HÉROS DE LA CITÉ DE LA JOIE
ET ÉDITIONS ROBERT LAFFONT S. A., PARIS, 1986
POUR L'ÉDITION EN LANGUE FRANCAISE
ALAPJÁN KÉSZÜLT

FORDÍTOTTA:
HAVAS ISTVÁN

LEKTORÁLTA:
DR. KISS LÁSZLÓ

Minden jog fenntartva, beleértve a bárminemű eljárással való sokszorosítás jogát is

ISBN 963 360 364 1

A KIADÁSÉRT FELEL: DR. ÁKOS GÉZA IGAZGATÓ
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: FONYÓDI OTTÓ

SZENT ISTVÁN TÁRSULAT
1053 BUDAPEST, KOSSUTH LAJOS U. 1.
A SZEDÉST A SZENT ISTVÁN TÁRSULAT VÉGEZTE

A NYOMÁS ÉS A KÖTÉS A FRANKLIN NYOMDA MUNKÁJA
88/3309 FRANKLIN NYOMDA, BUDAPEST
FELELŐS VEZETŐ: MÁTYÁS MIKLÓS IGAZGATÓ

Tâtou-nak, Gastonnak,
Pierre-nek, François-nak, Jamesnak,
és mindazoknak, akik az Öröm Városában
„a világ világosságai"

ELŐSZÓ

Miért írtam a „La cite de la Joie"-t?

Egyik kalkuttai utam során egy riksahúzó elvitt a hatalmas város — melyben háromszázezer hajléktalan él az utcákon — egyik legszegényebb és legzsúfoltabb negyedébe. A telepet „Anand Nagar"-nak, az Öröm Városának hívták. Ez volt életem legmegrendítőbb élménye!

Mert a pokolnak ebben a mélyében, több hősiességet, több szeretetet, több közösségi szellemet, több örömet és végül több boldogságot találtam, mint a mi gazdag Nyugatunk nagyon sok városában. Találkoztam olyan emberekkel, akiknek semmijük sem volt és mégis megvolt mindenük; annyi csúnyaság, szürkeség, sár és szemét között én több szépséget és reményt találtam, mint nálunk a paradicsomban. Mindenekfelett felfedeztem, hogy ez az embertelen város mágikus erővel tud szenteket teremteni.

Olyan szenteket, mint Teréz anya, de tökéletesen ismeretlen szenteket, is mint ez a Paul Lambert, ez a francia katolikus pap, aki azért választotta lakhelyül az Öröm Városát, hogy együtt élhessen az ott lakó szerencsétlenekkel, segíthesse, gondozhassa őket. Vagy mint az a fiatal amerikai orvos, aki azért jött Floridából Kalkuttába, hogy segítséget nyújthasson azoknak az embereknek, akik mindennemű orvosi ellátás nélkül élnek. Vagy mint az az egykori londoni kereskedő, aki most leprások gyerekeit igyekszik kimenteni a nyomorból. Vagy mint Bandona, ez az asszami fiatalasszony, aki az Öröm Városának számkivetettjei számára az Irgalmasság angyala lett. Vagy mint az a sok millió ember, férfiak, nők és gyerekek, akik arra vannak ítélve, hogy napi ötven centimes-nál kevesebből kell továbbélniök, és mégis szembeszállnak a könyörtelen sors csapásaival. És győznek. A mosolyukkal győznek.

Hogy elmesélhessem hőskölteményüket, magam is hónapokra belemerültem az ő nyomornegyedük realitásába. Én aludtam Lambert odújában, egy kétszer egy méteres zugban, amelynek nem volt sem szellőzése, sem világítása; amelyet elárasztanak a patkányok, a százlábúak, a csótányok és vihar esetén a víz és a kiömlött latrinák hordaléka. Lambert szomszédai: egy tüdőbeteg család és egy eunuch-közösség. Több napot töltöttem Lamberttel, Maxszal és Bandonával a nyomornegyed végében lévő kis lepratelepen. Megismertem a leprások különleges kultúráját és azt, hogy mennyire szeretnek ünnepelni. Hosszú órákon keresztül beszélgettem a helyi maffia keresztapjával, egy, a mongol uralkodókhoz méltó személyiséggel. A bivalyok istállója mellett

én is asszisztáltam Râmajana legendájának csodálatos előadásán. A gyerekekkel játszottam a nyomomegyed királyi játékát, a kevés papírból és rongyból készült sárkányok eresztését, amelyek a szürke tetők fölé repítik ennek a befalazott népnek minden álmát.

Részt vettem a születéseken, a házasságkötéseken, a halottégetéseken, a hinduk, mozlimok, szikhek, keresztények ünnepén. Beálltam riksák elé, és én is sodortam *bidit* a műhelyekben, ahol hat és hétéves gyerekek 1200 cigarettát is el tudnak készíteni egy nap alatt. Éjfél és hajnali három óra között sorban álltam a latrinák előtt (kb. 2500 lakosra jut egy latrina), és megtanultam, hogyan lehet tetőtől talpig megmosdani nem egészen fél liter vízzel.

És mégis... mégis mindenütt mosolyt láttam, megköszönték Istennek a legkisebb adományt is, odafigyeltek a másik emberre, a haláltól nem féltek és sohasem vesztették el reménységüket!

ELSŐ RÉSZ

Ti vagytok a világ világossága

A zömök testalkatú, izmos, göndör hajú Hasari Pal lekonyuló bajszával, kissé görbe lábával némileg mongol harcosra emlékeztetett. Pedig a harminckét éves férfi becsületes parasztember volt, földműves, aki ötszázmillió indiai társához hasonlóan megélhetését a Föld-istennőtől remélte. Szalmatetős, kétszobás vályogháza, amelyet saját kezűleg épített, egy Bankuli nevű faluban volt, illetve kissé már a falu szélén, Bengália nyugati részén. Ez az ország India észak keleti részén fekszik, háromszor nagyobb, mint Belgium és ugyanannyi lakosa van, mint Franciaországnak. Hasari felesége, Aloka, világos bőrű, angyali külsejű fiatalasszony volt. Egyik orrcimpájában kis aranykarikát, a bokáján pedig karkötőket viselt, ez utóbbiak minden lépésnél lágyan csilingeltek. Három gyermekük volt, egy leány és két fiú. A legidősebb, a tizenkét éves Amrita, mandulavágású szemeit apjától, hamvas bőrét anyjától örökölte. Az öccsei, a tízesztendős Manooj és a hatéves Shambu, jókötésű, fekete fejű srácok voltak. A bivalypásztorkodásnál sokkal jobban érdekelte őket a csúzlipuskás gyíkvadászat. Velük lakott Hasari apja, Prodip, egyszerű, keményvonású férfi; és felesége, Hasari anyja, Nalini, egy hajlott hátú öregasszony, aki olyan ráncos volt, mint a dió; továbbá Hasari két fiatalabb testvére, feleségestül, gyerekestül; összesen mintegy tizenhat személy.

A ház alacsony ajtaja, kicsiny ablakai jól őrizték a kellemes hűvösséget a rekkenő nyári melegben, és az éltető meleget a hideg téli éjszakákon. Az épület két oldalán árnyékos veranda futott végig. Aloka kinn ült az alacsony eresz alatt, és egy rizshántoló szerkezetet hajtott a lábával. Tik-tak, tik-tak, járt föl-alá a pedál, s az asszony lánya, Amrita, minden alkalommal újabb és újabb rizsszemeket söpört a famozsár alá. A hántolt rizst a nagymama összeszedte, osztályozta, majd a teli edényt az udvar közepén álló, cölöpökre épített kis silóba, a *golá*ba öntötte, amelynek kétszintes padlástere magtárként és galambdúcként szolgált.

A ház körül, ameddig csak a szem ellátott, rizsmezők aranylottak, amelyeket itt-ott zöld foltok színeztek: sötétzöld mangóültetvények, világoszöld pálmafák és halványzöld bambuszligetek. Csillogó ezüstfonalak villództak keresztül-kasul: a földeket öntözőcsatornák hálózták be, melyek sima tükrén a kék ég nézett a napba. A lótusszal és jácinttal borított kis tavakon kecses hidak ívéltek át, a vízen kacsák bukdácsoltak. A gátakon a gyerekek hatalmas, csillogó bivalyokat nógattak vékony botokkal, mögöttük sárgán porzott az ösvény. Miután elég tüzet árasztott a földre, Surya Napisten vöröslő korongja lassan lebukott a láthatáron. A tenger felől lágy szellő érkezett, amely előcsalogatta a madárvilágot. A roppant kiterjedésű síkságon madarak milliói gomolyogtak, kavarogtak, csapongtak az aranykalásztenger felett, messzehangzó zsivajgásuk az alkonyt köszöntötte. Ez volt Bengália, a trubadúrok és költők által megénekelt paradicsom, ahol holdfényes éjszakákon Krishna szólaltatja meg fuvoláját a *gopik*kal, pásztoraival együtt, s hívja táncba szerelmét, Rádhát.

Miután lenyugodott a nap, elérkezett a „tehenek porának órája", amikor az állatok visszatérnek a legelőről, az emberek a földekről, a tyúkok pedig alvófáikra gallyaznak. Hogy könnyebben járhasson, pamutkötényét felemelve Hasari Pal is hazabandukolt, faekével a vállán, békésen fütyörészve. Az éjszaka közeledtére a galambok fokozott lelkesedéssel forgolódtak és turbékoltak. A tamarindfán egy verébcsapat fülsiketítő koncertbe kezdett. A dinnyefán két csíkos, „Râma isten ujjainak három jelét viselő"

mókus kergetődzött. A gémek és a kócsagok méltóságteljesen szálltak fészkükre. Egy rühes kutya éjszakai szállás után szaglálódott, majd lassanként a tücskök és a kabócák is befejezték ciripelésüket. Még egy-két lökés a pedálon — tik-tak —, azután minden elcsendesült. De csak pár pillanatra, mert máris megszólaltak a békák.

Öt perc sem telt bele, és leszállt a trópusi éjszaka. Mint minden este, Aloka most is belefújt a nagy szívkagylóba, hogy köszöntse az éjszaka istennőjét. Egyik sógornője heves csengetéssel igyekezett elűzni az ártó szellemeket, főleg azokat, amelyek az út végén álló százéves banánfán szoktak tanyázni. A két tehén és az ökör már benn kérődzött az istállóként szolgáló fészerben. Miután kicsik és nagyok közös erővel behajkurászták az elkódorgott kecskét, Hasari betette a tüskés ágakból font kaput, mely a rókákat és a sakálokat volt hivatva távol tartani. Az öreg Nalini ősi rítus szerint — amely olyan öreg volt, mint maga India — olajat öntött a védelmező istenek színes lenyomatai előtt égő lámpásba. Ezek a hatalmasságok: Râma és felesége, a föld gyümölcseinek istennője, Sita; a bőség istennője, a lótuszon ülő Lakshmi, és a szerencse elefántfejű istene, Ganesh. Volt még két kép, amelyek az évek során meglehetősen megfakultak: az egyiken egy gyermekarcot lehetett látni, amint épp jóízűen majszol egy nagy darab sajtot. A gyermek a hinduk által igen kedvelt pásztoristen, Krishna volt, naiv ábrázolásban. A másik képen az indiai mitológia csodálatos történeteinek legendás hőse, Hanuman majom-isten meredt a szemlélőre.

Mialatt az asszonyok odakinn az agyagtűzhely mellett az ételek elkészítésével foglalatoskodtak, a verandán Hasari meg két testvére Prodip mellé telepedtek. A jázminbokrok illatos balzsamot leheltek, és az éjszakában világító bogarak járták csillagtáncukat. Az égen keskeny sarló sárgállott, „Shiva holdja", a világ jótevőjének, a jólét ezerszemű istenének újholdja. A négy férfi szótlanul ücsörgött, amikor Hasari észrevette, hogy apja sorban ránéz mindegyikőjükre, majd halkan ezt mondja: „A szén nem veszti el színét, hiába mossák. Amit nem lehet orvosolni, el kell viselni."

Az öregember nem tudta pontosan, hogy születése óta hányszor nevelte, majd hullajtotta virágját a lótusz. „Olyan az emlékezetem, mint a kámfor, amely idővel elillan. Rengeteg mindent elfelejtettem. Megöregedtem, és nem tudom, hány kosár rizs van még hátra azokból, amelyeket az élet istenei a születésemkor raktak tele." Arra viszont jól emlékezett, hogy valaha jómódban élt. Négy hektár földje bőséges termést biztosított, és hat magtára állandóan tele volt rizzsel, úgyhogy meg tudta alapozni fiai jövőjét, és idősebb lányait bőséges hozománnyal látta el.

Úgy képzelte, hogy öreg napjait az apjától örökölt házban fogja eltölteni, feleségével kettesben. Megtartott egy kis parcellát is, ezt szintén apjától örökölte. „Itt majd békében élhetünk mind a ketten — ígérte feleségének —, amíg a holtak istene, Yama, el nem jön szolgáiért."

Tévedett. Azt a bizonyos parcellát egy *zamindar* — földbirtokos — adta valamikor az apjának, hálából szolgálataiért. Egyszer azután a földbirtokos fia visszakövetelte a földet. Prodip Pal ellenállt, és a dologból bírósági ügy lett. A fiatal *zamindar* lefizette a bírót, és a parasztnak el kellett hagynia a földet is, meg a házat is. A per költségeire ráment az utolsó lány hozománya és a két fiatalabb fiú földrésze. „Ennek a becstelen földbirtokosnak keményebb volt a szíve, mint egy sakálnak" — mondta Prodip.

Szerencsére Hasari, a legidősebb fiú, befogadta az egész családot. Hasari nagyon jó fiú volt. Minden erejével igyekezett apjával elhitetni, hogy továbbra is ő a ház ura. Való igaz, az öreg mindenkinél jobban ismerte a jogokat és a kötelességeket, pontosan tudta, mit írnak elő a szokások és hagyományok, hol húzódnak a rizsföldek és a

legelők határai. Egyedül ő tudott kiegyensúlyozott viszonyt fenntartani a nagybirtokosokkal, ez pedig elsőrendűen fontos volt a szegényparasztság számára. Gyakran mondogatta: „A halak nem engedhetik meg maguknak, hogy haragban legyenek a halastó krokodilusával." Mindez azonban nem változtatta meg a helyzetet: a nagy tisztelettel övezett családapa mindenét elvesztette, és többé nem volt otthona. „Ennek ellenére, nincs miért panaszkodnom — bizonygatta. — Az igaz, hogy tönkrementem, de vannak fiaim. Micsoda áldás ez a három fiú!" Jóvoltukból Prodipnak mindene megvolt, ami egy indiai paraszt vagyonát alkotja: rizzsel telt magtár, szalmakazal, két tehén és egy bivaly, föld, a kőedényekben némi tartalék rizs az ínségesebb időkre, és néhány rúpia a ládafiában. És a sógornők? Velük is meg lehetett elégedve. Mind a három gyönyörű volt, mint Pârvati[1], és mind a három akár a Pandaváknak[2] is anyja lehetett volna. Igen, Palék szegénységükben is boldogok voltak. Holnap a lótuszleveleken harmat fog csillogni. Jön az aratás, a reménység ideje! És a *mowa* százados törzsén az orchideák Isten dicsőségét fogják hirdetni!

MÁSODIK FEJEZET

Az öreg Prodip Palra és övéire új és rettenetes megpróbáltatások vártak. Tíz- vagy tizenkétmillió bengáliai paraszthoz hasonlóan ők is annak áldozatai lettek, amit a közgazdászok a nyomor csapdájának neveznek. Mit jelent ez? Elkerülhetetlen süllyedést a társadalmi ranglétrán: az önálló kisbirtokos bérlő lesz, majd föld nélküli paraszt, azután mezőgazdasági munkás, végül kénytelen elvándorolni. Reménytelen dolog a folyamat megfordításáról ábrándozni, az állandóan veszélyeztetett életszínvonal megőrzése felemészt minden energiát. A helyzet orvoslása elképzelhetetlen: a nyomor még nagyobb nyomort szül. A szén sem fehéredik ki, hiába mossuk, aggathatunk a szegénységre káprázatos díszeket, akkor is szegénység marad.

A *zamindar*ral folytatott peres ügyek után Paléknak mindössze egynegyed hektár jó földjük maradt, ami úgy öt-hatszáz kg rizst adott évente. Ez a mennyiség még a negyedét sem fedezte a család szükségleteinek. A hiány pótlására az apa és fiai parcellát béreltek. Voltak tulajdonosok, akik a bérlet fejében a termés háromnegyed részét követelték, Palék szerencsére feles művelésre kapták a földet. Ez komoly előnyt jelentett. Miután a rizs elfogyott, következett a három kókuszdiófa termése, azután a zöldségek, a kevés öntözést igénylő magasföldek szép zöldségei: a két méter hosszúra is megnövő lopótök, az igazi tök és az óriásgyökér. A kenyérfa gyümölcsei közül némelyik a tíz kilót is elérte. A Pal család ily módon két évig még úgy-ahogy fenn tudta magát tartani. Sőt! Vettek két kecskét, és rendszeresen köszöntötték az isteneket áldozati adományokkal, amelyeket a falu legősibb banánfája mellé épített kis templomba vittek el.

[1] Shiva isten felesége
[2] A Mâhabhârata eposz öt hős testvére

A harmadik évben újra jelentkeztek a nehézségek. Valamilyen élősködő megtámadta és elpusztította a szépen fejlődő rizstermést. Hogy a teljes összeomlást elkerüljék, az apa elment a falu egyetlen kőházába, amelynek cserépteteje messze kimagaslott a többi ház közül. Bankulinak alig volt olyan lakosa, amelyik előbb vagy utóbb nem kényszerült volna erre az útra. Az ékszerész-uzsorás, akinek olyan sima volt a koponyája, mint a biliárdgolyó, visszataszító alak volt. Hiába, a *mohajan* — Bankuliban éppúgy, mint másutt — a falu meghatározó személyisége volt, bankára, biztosítója, „zálogháza". És nagyon gyakran vámpírja. A családi föld terhére Hasari apja 200 kg rizst vett hitelre azzal a kötelezettséggel, hogy a következő aratáskor 300 kg-ot fizet vissza. Abban az évben a család sokat nélkülözött. Mindazonáltal, „mint a célja felé kínos lassúsággal haladó teknősbéka, az élet istenének lapja lassan továbbfordult." Ám a halmozódó adósságok és a kevés vetőmag miatt a következő két esztendő valóságos lidércnyomás volt. Hasari egyik testvére kénytelen volt ott hagyni a földet, és máshová ment dolgozni. Ettől kezdve a család számára közvetlen fenyegetéssé vált a nyomor. A természet sem volt kegyes hozzájuk. Áprilisban egy vihar egyetlen éjszaka lesöpörte a kókuszdió- és mangótermést. El kellett adni a bivalyt és az egyik tehenet, Ranit, noha az állatok igavonó ereje szinte nélkülözhetetlen volt a nagy munkák idején. Rani nem akart elmenni: teljes erejéből húzta visszafele a kötelet, és szívettépően bőgött. Ebben mindannyian baljós előjelet láttak, Krishna pásztoristen szerelmesének, Rádhának haragját.

Az állatok eladása nemcsak az annyira értékes mindennapi tej egy részétől fosztotta meg a családot, hanem a nélkülözhetetlen trágyától is, ami szalmával keverve és napon szárítva elsőrendű tüzelő volt, például főzéskor. Hasari lánya és unokahúgai nap mint nap kénytelenek voltak trágya után járkálni. Csakhogy ez az értékes „manna" nem számított közprédának, és a falusiak elzavarták a gyerekeket, akik ettől kezdve ügyesen bujkáltak, és — loptak. Amrita bátyjai pedig hajnaltól napestig a környéket járták ehető és pénzzé tehető dolgok után kutatva. Gyümölcsöt és vadbogyókat szedtek, száraz fát és miatyánkcserje-ágacskákat gyűjtöttek, ez utóbbit az indiaiak foguk tisztítására használják. Eljártak halászni a tavakra, és mezei virágokból virágfüzéreket készítettek. Szerzeményeiket azután elvitték a piacra, amely hetenként háromszor volt esedékes, tőlük mintegy tizenkét km-re.

A család gazdasági természetű nehézségeit két esemény súlyosbította. Hasari legfiatalabb testvére az elégtelen táplálkozástól legyengülve megbetegedett. Egy napon vért köpött. A szegények számára a betegség még a halálnál is nagyobb csapás. Az orvosok tiszteletdíja, a gyógyszerek beszerzése többhavi jövedelmüket emészti fel. Hasari, hogy megmentse testvérét, utolsó lehetőségként összetörte az agyagperselyt, elszaladt a falu papjához, s azt kérte tőle, hogy a sors kiengesztelésére mutasson be *pujá*t, azaz felajánló áldozatot.

A fiú szerencsére felerősödött, s részt tudott venni azon az eseményen, amelyik — még ugyanabban az évben — második csapásként tovább növelte a család nyomorát: Hasari legfiatalabb leánytestvére házasságra készült. Idős apjuk végre talált számára férjet, és semmi sem tudta megakadályozni, hogy a nász ne a hagyományos szertartások szerint folyjék le. Vajon hány indiai családot döntött nyomorba — több nemzedékre — a lányok kiházasítása? Először is ott van a hozomány, ami ősi szokás, s habár a függetlenség óta hivatalosan eltörölték, az emberek gondolkodásába sokkal mélyebben beleivódott annál, hogy egyszerűen el lehessen hagyni. Hasari apja megtárgyalta a másik apával, egy kisbirtokossal a házasság feltételeit. A vőlegény apja

hozományként egy kerékpárt, két pamutkötényt, egy tranzisztoros rádiót, tíz gramm aranyat, valamint néhány olcsó ékszert kért. Ez nagyjából ezer rúpiát tett ki (kb. hatezer forint). Továbbá: a hagyomány szerint a lány apja egyedül állja a lakodalom költségeit, ami azt jelenti, hogy vendégül kell látnia a két családot, a meghívott vendégeket, valamint gondoskodnia kell a brahmin megajándékozásáról is. Mindez újabb ezer rúpia, valóságos érvágás a szegény családok számára. Ám a lányok kiházasítása az apák szent feladata! Az utolsó lány elbocsátásával a családfő minden feladatát teljesítette. Nyugodtan, békésen várhatja a halál istenének, Yamának érkezését.

Hasari apja tehát újból elment az uzsoráshoz. Ez alkalommal kétezer rúpiát kért kölcsön. Fedezetül ott hagyta feleségének, Nalininek utolsó ékszereit: egy nyakláncot a hozzá tartozó fülbevalókkal és két ezüst karkötőt. Ezeket az ékszereket Hasari anyja nászajándékként kapta ama kegyetlen, de bölcs szokásnak megfelelően, amely a hozomány formájában biztosítja a családi vagyon továbbadását.

A *mohajan* által adott összeg az ékszerek tényleges értékének felét sem érte el, a kamat viszont elképesztően magasra sikeredett: havi 5%, azaz évente 60! Szegény Nalini! Nemigen remélhette, hogy valaha is viszontlátja ékszereit, pedig olyan büszkén hordta őket közös életük negyven éve alatt!

Ezután Prodip elküldte fiait a kis tóhoz, vessék ki hálójukat és halásszák le valamennyi pontyot és *ruyit*. A kínai háború előtti év bőséges terméséből ugyanis Hasari legidősebb fia néhány tucat kis halat vásárolt, hogy benépesítse a család víztározóját. A halak elszaporodtak, és több kilósra növekedtek. Idáig vésztartalékként őrizték őket, most majd ez lesz a menyegzői asztal igazi meglepetése.

„Közel az alkonyat — mondogatta az öreg Prodip —, de a nap még ott piroslik az ég alján. *Châkrânk*, sorsunk kereke még nem ért útjának végére."

„Nagyon világos színű, áradásos talaj volt — emlékezett vissza Hasari. — De a mienk volt. Anyaföld. Bhû-devî, Föld-istennő. Soha nem láttam más színű földet, úgy szerettem, ahogyan volt, soha nem faggattam. Hiszen az ember az anyját is úgy szereti, ahogy van. Számít az, hogy milyen színű a bőre, vagy milyen hibái vannak? Egyszerűen szeretjük. És ha szenved, vele szenvedünk mi is.

Május volt, a bengáliai nyár dereka. A fullasztó hőségben vibrált a levegő. Naponta hosszasan fürkésztem az eget, és bizakodtam. Az égbolt a páva tollazatának árnyalatait öltötte magára. Amint megmondotta a falu papja, még egy holdtölte, és itt az áldást hozó monszun. A brahmin nagyon bölcs és nagyon tudós ember volt. Nagyon öreg is, és úgy ismerte a falusiakat, mint a saját családját. Mi persze nem lehettünk volna vele egy családban, hiszen ő nagyon előkelő, igen tiszta származású volt. Az újév első napján apám meg a falu többi családfője elmentek hozzá, hogy megtudják, milyen sorsot tartogat embernek, állatnak a következő tizenkét hónap, milyen lesz a termés. Kasztjának tagjaihoz hasonlóan az öreg brahmin is ismerte az évszakok törvényeit és a csillagok járását. Ő volt az, aki megállapította a munkák és a családi ünnepek idejét. Senki sem tudta, hogyan végzi számításait, de az öreg tanulmányozta a bolygók mozgását, és megállapította a vetésre, aratásra és házasságkötésre legalkalmasabb napokat. Ebben az évben már elmúlt a házasságkötések ideje, most a föld megtermékenyítése következett. Vártuk az esőt. A brahmin bőséges esztendőt jósolt, istenek áldotta évet, amilyen csak minden tizedik esztendőben vagy még ritkábban fordul elő. Ez az év nem fog ismerni szárazságot, járványt, élősködőket, sáskát, sem más csapást. Ő pedig csak tudta!"

Elérkezett tehát a rizs vetésének ideje. Minden család felajánlotta a *pujá*t az isteneknek. Hasari is elment apjával és testvéreivel a mező szélén álló nagy banánfához. Megálltak a kis oltár előtt. „Gauri, felajánlom neked ezt a rizsszemet — mondta Hasari apja, miközben odatett egy szem rizst Shiva feleségének, a földművesek védelmezőjének képe elé. — Adj nekünk sok vizet, és az egyetlen magért cserébe százat adj nekünk!" Három nappal később néhány jótékony zápor öntözte meg a vetést.

Hasari biztos volt benne, hogy abban az évben az istenek jók lesznek Bankuli parasztjaihoz. Apja nagy merészen felvett újabb 200 rúpia kölcsönt a kopasz uzsorástól a következő termés egy részére. Hasari huszonöt rúpiáért bérelt egy pár ökröt, hogy jól meg tudja művelni a földet. Negyven rúpiáért vetőmagot vett, a maradék pénzt trágyára és rovarirtó szerre költötték. Csodálatos lesz az aratás! Egyike a legjobbaknak! És minthogy az előmonszun esői időben érkeztek, nem kellett szivattyút bérelni. Ez pedig nagy szerencse, mert a bérleti díj hat rúpia volt óránként. Egész vagyon!

Hasari reggelenként apjával és testvéreivel kiment a mező szélére. Lekuporodva figyelték — sokszor órákon keresztül —, hogyan nőnek a halványzöld hajtások. Az előrejelzések szerint a monszunnak június 12-én, pénteken kellett megérkeznie. A péntek nem túlságosan kedvező nap a hindu naptárban, de ez most nem érdekes: a monszun az monszun, és megérkezése minden évben az istenek ajándéka India népeinek.

HARMADIK FEJEZET

Mindenki az eget kémlelte, férfiak, nők, gyermekek, még az állatok is. A monszun előtt néhány nappal rendszerint heves szél támad. Az ég hirtelen elsötétül. A felhők szinte teljesen elborítják a földet, egymásba gabalyodnak, mint a gyapjú szálai kártoláskor. Szédületes sebességgel rohannak, közvetlenül a föld fölött. Majd másfajta felhők érkeznek, hatalmasak, aranyszegélyűek. Néhány perccel később irgalmatlan porvihar tör ki. Végül újabb felhősereg érkezik, ezek már feketék, nincsen arany szegélyük, és sötétségbe burkolják a földet. Az állandó mennydörgés harsogásában úgy tűnik, elszabadult a pokol. A Védák tüzének istene, Agni, aki egyben az emberek és a családok védelmezője, szaporán indítja útnak villámait. Majd nagy, meleg vízcsöppek hullanak le, s megindul a vízözön. A gyerekek pucéron rohannak ki az esőbe, felszabadultan kiáltozva. A férfiak is megkönnyebbülnek, az asszonyok pedig — a verandák fedele alatt — hálaadó imákat énekelnek.

Víz. Élet. Az ég megtermékenyíti a földet. Ez az újjászületés. Az elemek győzelme. Néhány órán belül kisarjadnak az első hajtások, feltűnnek a rovarok, ezrével bújnak elő a békák. Mindenütt gyíkok nyüzsögnek, a madarak fészküket építik, s közben dalolnak, dalolnak! Ami pedig a legfontosabb, a földek valami varázslat folytán álomszép zöld ruhát öltenek, amely egyre tömörebb, egyre vastagabb. Az álom és a valóság egymásra talált. Egy vagy két hét elteltével lassan megnyugszik az ég, s feltűnik az elemek és az égbolt urának, az istenek királyának, Indrának íve. Az egyszerű

parasztok számára ez a szivárvány azt bizonyítja, hogy az istenek békét kötöttek az emberekkel. Ebben az évben is bőséges lesz az aratás.

A „jó monszun" azt jelenti, hogy Palék negyed hektárnyi földjéről nagyjából 500 kg rizst lehet majd learatni. Ez a családnak több mint három hónapra elegendő. A következő aratásig a férfiak munkát vállalnak a *zamindar*oknál, de ennek időtartama nagyon bizonytalan, négy-öt nap havonta, néha csak néhány óra. Egynapi munkáért akkoriban három rúpiát fizettek, ezenfelül egy adag felfújt rizst és hat *bidit*, azaz *kendu*-levélbe tekert dohányt, olyan tölcsér alakú cigarettát.

De június 12-e elmúlt anélkül, hogy egyetlen felhő is feltűnt volna az égen. A következő napokon is opálos színű maradt az ég. Szerencsére Hasari elővigyázatosságból gondoskodott vízpumpáról. Szomszédjuk, Ajit nem engedhette meg magának ezt a fényűzést, s most joggal siránkozott: vetésének friss zöldje néhány hét alatt sárgára aszalódott. A falu öregjei az elmúlt nyarakra gondoltak vissza, vajon mikor is késlekedett ennyire a monszun. Egyikük visszaemlékezett, hogy Mahatma Gandhi halálának évében csak július 2-án érkezett meg az eső, a kínai háború esztendejében gyakorlatilag egyáltalán nem volt monszun. Máskor pedig, például abban az évben, amikor a díjat nyert bika elpusztult, olyan nagy volt az eső június 15-e körül, hogy a magvak lényegében megfulladtak. Bizony, ez sem volt jobb.

Lassan az optimisták is aggódni kezdtek. Bhâgavan, a Nagy Isten megharagudott valamiért? A Pal család tagjai a szomszédokkal együtt elmentek a paphoz, hogy kieszközöljék az eső megérkezését. A *puja* bemutatásának fejében a brahmin két *dhoti*t, a feleségének egy szárit, azonfelül húsz rúpiát követelt. Mindnyájan szaladtak a *mohajan*hoz, hogy kölcsönkérjék a szükséges pénzt. Egykor a *puja* valamilyen állat feláldozását jelentette, például egy kecskebakét. Manapság alig van már állatáldozat. Túl drága. A pap végül is meggyújtott egy mécsest a szerencsét hozó isten, Ganesh szobra előtt. A kanóc rituális vajjal, ghee-vel volt átitatva. Azután kis tömjénrudakat égetett és *mantrâ*kat[1] énekelt, amit a parasztok nagy tisztelettel hallgattak végig.

Ám sem Ganesh, sem a többi istenek nem hallgatták meg az imákat, és Hasari kénytelen volt öntözőgépet bérelni. A gép mint egy szív lüktetve küldte hat órán keresztül a hajtások növekedéséhez feltétlenül szükséges vizet Palék földjére. A rizssarjak szép smaragdszínt öltöttek, és nőttek legalább tíz centimétert. Ekkor gyorsan át kell őket ültetni. Hasari látta, hogy saját zöldellő táblájáin túl tucatnyi terület sárgállik. Akik nem tudtak elegendő vizet szerezni, azok már csak a pusztulást nézhették. Az ő földjükön az idén nem lesz aratás, és az éhínség réme fenyegetően tornyosul a fejük felett.

Senki sem fürkészte tovább az eget. A *mohajan* rádiója hírül adta, hogy ebben az évben a monszun csak nagy késéssel érkezik, még nem érte el az Andaman szigeteket sem, amelyek igen messze fekszenek, nagyjából Thaiföld magasságában, a Bengáli-öbölben. Mindenesetre a rádió semmi újat nem mondott Bankuli parasztjainak. „Csak rossz hírt tud mondani — gondolta Hasari. — Amíg nem látjuk a kakukk-szajkót, tudjuk, hogy az eső még messze van."

Július elején okkersárga ruhába öltözött baulok jelentek meg a faluban. Ezek a vándorszerzetesek énekeikkel Krishnát dicsőítik. A baulok megálltak a mezők szélén, a banánfa alatt, Gauri szentélye mellett. Monoton éneküket egyhúrú lanttal, kis

[1] Szanszkrit nyelven mondott könyörgés

csengettyűkkel és egészen piciny cintányérokkal kísérték. „Szívem madara, ne kóborolj tovább! Nem tudod, hogy bolyongásod szenvedést hoz nekünk? Óh madár, jer és veled megjön vizünk is!"

Ettől kezdve a Pal család aggódva figyelte a kis halastó vízszintjét, amely sajnos szemmel láthatóan csökkent. Ez a tó volt a közösség víztartaléka. A falusiak vég nélküli vitákat folytattak arról, vajon meddig lesz a víz elegendő, mikor használják el az öntözőgépek az utolsó cseppjét is, tekintetbe véve a pokoli hőségben igen jelentős mennyiségű párolgást is. A végzetes pillanat július 23-án érkezett el. A falusiak összegyűjtötték a sárban vergődő halakat, és szétosztották egymás között. Váratlan öröm a reménytelenségben! Halat enni — fényűző lakoma! Ennek ellenére jó néhány előrelátó család lemondott róla, és rosszabb időkre tartogatva megszárították a halakat.

Palék vetésének csillogó smaragdzöldje szürkészöldre, majd sárgára fakult. A rizs meghajolt, összetöpörödött, végül elpusztult. Az a rizs, amellyel együtt szenvedtek, együtt hajoltak, együtt öregedtek! „Nem tudtam magam rászánni, hogy ott hagyjam a földet — vallotta meg Hasari. — Lesújtott a pusztulás látványa, ott maradtam hát a föld szélén, mozdulatlanul." Minden egyes parcella mellett állt valaki, lehajtott fejjel. A parasztok ott töltötték az egész éjszakát. Talán mindannyian Isten bolond fakírjának panaszára gondoltak: „Földem kincset rejtett, de a kulcsa ma már másvalakinél van. A kincs többé nem az enyém."

Hajnalra Hasari is beletörődött a megváltoztathatatlanba. Hazament, és megbeszélte a helyzetet apjával meg testvéreivel. Az öreg Prodip így foglalta össze a történteket: „Az idén nem megyünk többet a földekre". Ahogy ott ültek a verandán, hallja ám Hasari, hogy anyja a fészerben levő nagy kőedények fedelét emelgeti. Ezekben a korsókban tárolták a következő aratásig félretett rizst. A szegény asszony azt igyekezett felmérni, hogy mennyi ideig tud a család megélni a szegényes tartalékból. Hasari előre tudta, hogy anyja mit fog mondani: „Okos beosztással és néhány maréknyit az áldozati adományokra tartalékolva, két hónapra van élelmünk". Mindannyian a fészer köré gyűltek. Odajött Hasari felesége, előjöttek sógornői, a gyerekek is. Mindenki érezte, hogy nagy baj van. Ám az öregasszony lezárta az edényeket, és komoly hangon kijelentette: „Jó négy hónapra elegendő rizsünk van. Azután majd zöldséget eszünk." Erre kicsik és nagyok megkönnyebbülve folytatták korábbi tevékenységüket. Egyedül Hasari maradt ott, látta, hogy édesanyja arcán könnyek peregnek alá. Apja is felállt, kezét felesége vállára tette: „Nalini, gyermekeim anyja, mi majd nem eszünk, hogy a rizs tovább tartson. A gyerekeknek nem szabad szenvedni." Az asszony rábólintott, és mindketten elmosolyodtak.

Sok családnak már nem volt semmije. Először a legszegényebbek, az Érinthetetlenek tűntek el, megértették, hogy ebben az évben egyetlen kalászt sem találnak majd a földeken. Senki sem mondta, de mindenki tudta, hogy a száz km-re levő nagyvárosba, Kalkuttába mentek. Azután következtek a férfiak: azokból a családokból, amelyek nem rendelkeztek tartalékokkal, útnak indultak az apák és a nagyobb fiúk. Végül egész családok kerekedtek föl, és indultak el Kalkutta felé.

A szomszéd család elmenetele különösen megrázta Palékat. Nagyon régóta ismerték egymást. Az öreg Ajit, mielőtt elhagyta házát, összetörte égetett edényeit, és eloltotta az olajlámpást, a lángot, amely állandóan ég a családi otthonokban, némelyikben már több generáció óta. Remegő kézzel szedte le a kis házioltár fölött díszlő képeket: összegöngyölte és kis táskájába tette a titokzatosan mosolygó isteneket. Ez a mosoly aznap reggel nagyon idegennek tűnt. Prem, a legidősebb fiú

virágot és néhány rizsszemet tett a küszöb melletti lyukba. Ez volt a kobrák fészkének bejárata. Prem imát intézett a kígyóhoz, hogy „védje meg a házat, és őrizze a visszatérésükig". Sajnos ebben a pillanatban fekete macska osont el a kunyhó előtt. Rossz előjel! Hogy félrevezesse az ártó szellemeket, az öreg Ajit egyedül ment ki a házból, elindult észak felé, s csak lassan kanyarodott a déli irányba, hogy utolérje övéit. A legidősebb fiú — még indulás előtt — kinyitotta a papagáj kalitkáját. Legalább a madár szabad lesz! Ám ahelyett, hogy elrepült volna, a papagáj zavarba jött, majd némi habozás után bokorról bokorra szállva elindult gazdái után, akik lassan távolodtak a poros úton.

A nyár szinte egyetlen csepp eső nélkül telt el, és elérkezett a téli vetés ideje. Ám víz híján a téli vetés sem marad meg. Nem lett se lencse, se édesrépa, se téli rizs. Bhaga, Palék egyetlen maradék tehene, már csont és bőr volt. Régóta nem látott takarmányt, nem beszélve a korpáról. Annak a három banánfának lágy belsejével táplálták, amelyek némi árnyékot vetettek a házra. Egyik reggel azután Hasari teljesen elgyöngülve találta.

A tehén az oldalán feküdt, kilógott a nyelve. Hasari megértette, hogy az állatnak vége. Úgy gyülekeztek mindenünnen az állatkereskedők, mint a keselyűk, felvásárolták a még élő állatokat, teletömték ökrökkel meg bivalyokkal a kocsijukat, azután odébb álltak. A tehenekért 50 rúpiát, a bivalyokért nem egészen 150-et adtak. „Ne siránkozzatok — vigasztalták a parasztokat együttérzést színlelve. — Jövőre még mindig visszavásárolhatjátok az állatokat." Azt persze nem tették hozzá, hogy akkor majd tízszeres árat kell érte fizetniök. Néhány nappal később megjelentek a bőrkikészítők, hogy összeszedjék azokat az élő csontvázakat, amelyektől addig a parasztoknak nem volt szívük megválni. Tizenöt rúpiáért! Vagy ennyi, vagy semmi...

Elmúlt november is. Az állatállomány felvásárlása véglegesen megszüntette a tüzelőanyag-utánpótlást: nem volt trágya a sütéshez-főzéshez. Tej sem volt többé, és a gyermekkacagás is teljesen kihalt, hasuk felfúvódott, mint egy léggömb. Többen meghaltak, a férgek, bélfertőzés és különböző betegségek bőven szedték áldozataikat. De valójában éhhalál volt ez!

Január közepe táján elterjedt a hír, hogy a közigazgatási központban, a falutól mintegy húsz kilométerre élelmiszert osztanak. Először senki sem akart odamenni, mondván, hogy „parasztok vagyunk, nem pedig koldusok. De az asszonyok és a gyerekek érdekében el kellett fogadnunk ezt a segítséget" — mesélte később Hasari. Azután megjelentek a falvakban a kormányzat emberei, és meghirdették az „Élelemért munkát" mozgalmat. Mindenféle munkára lehetett jelentkezni: csatornaásás, útépítés-javítás, gátak megerősítése, víztartályok bővítése, bozótirtás, faültetés az utak mellett. „Egynapi munkáért egy kiló rizst kaptunk, tulajdonképpen éhbérért dolgoztunk. Hogy is lehetett volna ebből egy családot eltartani? Ugyanakkor a rádió azt mondta, hogy az ország egyéb vidékein a gabonaraktárak dugig vannak élelemmel."

Január huszadika táján ijesztő hír terjedt el: a kis Gauri-szentélyhez közeli kútban nincs egy csepp víz sem. A kútba leereszkedő férfiak megállapították, hogy a vizet szállító apró erek kiszáradtak. A községi elöljáróság szigorú rendet vezetett be a falu maradék három kútjának használatára: egy család naponta egy vödör vizet húzhatott fel. Azután fél vödörnyit. Végül naponta egy pohár víz jutott fejenként, amit a helyszínen, a polgármester házában kellett meginni. Éjjel-nappal hosszú sor kígyózott

a kérdéses ház előtt. Az egyetlen, még működő kút mellé fegyveres őrséget kellett állítani. Mesélték, hogy néhány kilométerre északra a szomjúságtól megvadult elefántok körülvettek egy kis tavat, és mindenkit megtámadtak, aki vízért akart menni.

Az egykori megművelt földek össze-vissza töredezett, sivár területté váltak. A szárazságot a fák sem tudták elviselni. A bokrok már régen kiszáradtak a napon.

Palék ellenálló ereje elfogyott. Egy napon a családfő összegyűjtötte népét. *Dhoti*-jának megcsomózott csücskéből öt darab gondosan összehajtogatott tízrúpiás és két darab egyrúpiás bankjegyet szedett elő. A pénzt átnyújtotta Hasarinak.

— Fogd ezt a pénzt, fiam, és menj el a családoddal Kalkuttába! A városban biztosan találsz majd valami munkát. Küldd el, amit félre tudsz tenni. Te vagy egyetlen reménységünk, ne hagyj minket éhen pusztulni!

Hasari leborult a földre, és két kezével megérintette apja lábát. Az öreg rátette kezét fia fejére, majd vállára, és magához szorította gyermekét. Az asszonyok csendben sírdogáltak.

Másnap reggel, amikor Surya Napisten első sugarai elűzték az éj sötétjét, Hasari Pal és családja elindult a nagy útra. Nem néztek hátra. Hasari ment elöl legidősebb lányával, Amritával. Felesége, Aloka meg a két fiú, Manooj és Shambu mögöttük bandukoltak. Aloka zöld pamutszáriját vett fel, Hasari pedig kis vászontáskát vitt a vállán, amelybe felesége némi fehérneműt csomagolt meg azt a szandált, amit a szüleitől kapott nászajándékként. Ilyen hosszú útra még soha nem indultak el otthonról. A két fiút a nagy kaland varázsos öröme töltötte el. „Én azonban féltem — vallotta be később Hasari. — Nem tudtam, mi vár ránk."

NEGYEDIK FEJEZET

Átgyalogoltak egy egész délelőttöt, azután több órát zötykölődtek autóbuszban, végül egész éjjel egy harmadosztályú vasúti kocsiban szorongtak. Ilyen utazás után érkeztek meg Hasariék a Howrah pályaudvarra, amely Kalkutta két pályaudvarának egyike volt. A család bénultan szemlélte a Howrah zűrzavarát, egy darabig nem mertek leszállni. Hullámzó embertömeg nyüzsgött előttük, kulik nyomakodtak előre bőrönd- és csomaghegyeket cipelve, árusok kínálták nagy hangon portékájukat. Palék ekkora gazdagságot még soha nem láttak. Volt itt minden: nagy narancshegyek, szandálok, fésűk, ollók, lakatok, szemüvegek, zsákok, sál-, szári- és *dhoti*-halmok, újságok, mindenféle enni- és innivaló. Az utasok között vándorszerzetesek — *sadhouk* — sétáltak. Kevéske pénzért — húsz rúpiáért — bárkinek a nyelvére öntöttek pár cseppet a Gangesz szent vizéből, és áldásképpen rátették kezüket az illető fejére. Cipőtisztítók, fültisztítók, cipészek, írástudók és csillagjósok kínálták szolgálataikat. Hasari és övéi meglepetten, döbbenten és kicsit elveszetten szemlélték mindezt. Jó néhány utas ugyanilyen tanácstalanul nézett körül. „Mihez kezdjünk most? — kérdezte magában Hasari. — Hol fogunk aludni ma este?"

Rövid ideig céltalanul ténferegtek a tömegben, majd felfigyeltek egy családra, amelyik a nagy pályaudvari csarnok egyik szögletét választotta lakhelyül. Biharból menekült parasztok voltak, akiket szintén a szárazság űzött el földjükről. Valamennyi-

re értették a bengáli nyelvet. Már több hete laktak a pályaudvaron. Gondosan összekötözött holmijukon kívül volt még néhány edényük és egy kis hordozható kályhájuk, *chulájuk*. Sietve figyelmeztették az újonnan jötteket, hogy a rendőrség gyakran razziázik és kíméletlenül elzavarja a pályaudvari „lakosokat". Hasari a munkalehetőségekről faggatta őket. Elmondták, hogy ők még semmit sem találtak. Hogy elkerüljék az éhhalált, kénytelenek voltak „arra biztatni a gyerekeket, hogy kolduljanak". Mikor erről beszéltek, jól lehetett látni, hogy mennyire szégyenkeznek. Hasari elmondta, hogy a falujukból egy fiatalember kuliként dolgozik a Barra Bazar-i nagy piacon. Szeretné őt megtalálni. A bihariak erre felajánlották, hogy addig is vigyáznak a feleségére és a gyerekekre. Az ismeretlen család segítőkészsége eloszlatta Hasari félénkségét. Vett néhány samosát, azaz zöldséggel vagy vagdalt hússal töltött, háromszög alakú fánkot, és szétosztotta felesége és gyerekei között, hiszen előző nap óta nem ettek semmit. Megkínálta új barátait is, majd kiment a pályaudvar elé.

Amint kilépett az épületből, valóságos áradat zuhant rá. A nemrégiben érkezett paraszt megpillantására sáskarajként rohantak elő az utcai árusok, s golyóstollat, édességet, lottót, sorsjegyeket és ezernyi más vacakot próbáltak a nyakába sózni. Koldusok tolongtak körülötte. Csonka kezű leprások ragadták meg a ruháját. A pályaudvar bejárata előtt valamiféle kollektív őrület jegyében teherautók, autóbuszok, taxik, kézikocsik, szkuterek, triciklik, nyitott hintók, motorkerékpárok és kerékpárok ciklonja örvénylett. Ez az egész mindenség lépésben araszolt előre, szörnyűséges zajban és összevisszaságban. Trombiták, dudák, motorbőgés, autóbusz-szirénák, csengettyűk, harangok, ordító hangszórók — mind-mind hangosabb akart lenni a másiknál. Hasari soha nem felejtette el ezeket a perceket: „Rosszabb volt, mint a monszun első cseppje előtti állandó mennydörgés. Azt hittem, széthasad a fejem." Azután észrevette, hogy a zűrzavar közepén egy bátor rendőr kísérletezik a forgalom irányításával. Elvergődött odáig, s megkérdezte, hogy merre kell mennie a bazárhoz, ahol az ismerőse dolgozik. A rendőr botjával égbe nyúló kusza fémszerkezetre mutatott, a tér túlsó oldalára. „A bazár a híd másik oldalán van."

A híd a Hooghlyn, a Gangesz egyik ágán ívelt át, és itt volt az egyetlen átkelőhely a két ikerváros, Kalkutta és Howrah között. Minden valószínűség szerint ez volt a világegyetem legforgalmasabb hídja. Naponta több mint egymillió ember és több százezer jármű haladt át rajta, valami elképesztő tolongásban. Hasarit rögtön elragadta az áradat, amely rendületlenül nyomult előre az utat teljes hosszában eltorlaszoló árusok között. A híd hat sávján gigantikus dugóban több száz jármű vesztegelt, és hasonló volt a helyzet a híd környékén is, ameddig csak el lehetett látni. Hatalmas teherautók motorjukat bőgetve nyomakodtak előre a villamosok és a nagy, nyitott autóbuszok sora mellett. Az elegáns, piros autóbuszok meglehetősen szokatlan látványt nyújtottak ebben a bolond környezetben, már csak azért is, mert túlterhelve a rajtuk csimpaszkodó emberfürtöktől, annyira megdőltek, hogy attól lehetett tartani, mindjárt felborulnak. Voltak azután ládákkal, csövekkel, gépekkel rogyásig megrakott kézikocsik, amelyeket a szerencsétlen kulik pattanásig feszülő inakkal próbáltak arrébb vonszolni. Erőfeszítéstől eltorzult arcú hordárok trappoltak tova, fejükön egész csomaghegyekkel. Mások vállukra fektetett hosszú bambuszrúdon kannákat cipeltek. Bivaly-, tehén- és kecskenyájakat igyekeztek pásztoraik átterelni a karosszéria-labirintuson keresztül, de a megrémült állatok szerteszét futottak. „Mennyit szenvednek ezek a szegény állatok" — gondolta Hasari, s nosztalgiával gondolt a falusi táj szelíd szépségére.

A híd túlsó oldalán a forgalom még nyomasztóbb volt. Hasari attól félt, hogy elsodorják. Ekkor megpillantott egy kétkerekű kocsit, melynek ülésén két utas terpeszkedett, rúdjai között pedig egy ember szaladt. „Istenem, Kalkuttában még ember-lovak is vannak!" — döbbent meg. Életében most látott először ilyesfajta kocsit. Minél jobban közeledett a bazárhoz, annál több *rickshaw*-t lehetett látni. A riksák embert vagy árut szállítottak, vagy egyszerre mindkettőt. Hasari elnézte a kocsikat, és elgondolkodott: vajon lenne-e elég ereje ahhoz, hogy a családjáért egy ilyen kocsi elé fogja be magát?

A Barra Bazar valójában egész városnegyed volt, akkora emeletes házakkal, hogy Hasari azon csodálkozott, hogy nem dőlnek össze. A sikátorok, fedett átjárók és benyílók szövevénye, a temérdek üzlet, műhely, butik miatt a bazár méhkasra emlékeztetett. Több utcát teljesen eltorlaszoltak a virágárusok. Halomban állt a töméntelen mennyiségű virág: bengáli rózsa, indiai szegfű, körömvirág. Mögöttük gyerekek kuporogtak a földön, s mint a gyöngyöt, úgy fűzték föl a szirmok-bimbók tömkelegét, hogy csodálatos, többsoros nyakláncokat készítsenek belőlük. Némelyik füzér akkora lett, mint egy óriáskígyó. A virágláncokhoz fülbevalón csüngő drága ékkövek is tartoztak — természetesen virágból —, és nem hiányzott az aranyszálas díszítés sem. Hasari mélyeket szippantott a bódító illatból, és húsz *paisá*ért vásárolt egy marék rózsaszirmot. Az előbb az utcasarkon kis fülkét fedezett fel az egyik ház falában, s most odatette a rózsaszirmokat a fülkében álló jóindulatú és rettenetes istennek, Shivának *lingam*jára. Rövid ideig magába mélyedt az élet princípiumát szimbolizáló fekete, henger alakú kő előtt, és azt kérte az igazságot ismerő nagy jógitól, hogy segítsen neki megtalálni azt, akit annyira keres.

Valamivel messzebb, Hasari olyan utcába ért, ahol az árkádok alatt több tucat üzletben csak parfümöket árultak. Az üzletek tele voltak kis fiolákkal és parfümösüvegekkel. Azután betért egy fedett átjáróba, ahol pazar arany- és üvegcsillogásban ékszerbolt-kirakatok villogtak egymás mellett. Hasari nem hitt a szemének! Volt ott vagy száz ékszerész. Úgy álltak a boltok egymás mellett, mint az állatkertben az állatok ketrecei, csakhogy ezek a vasrudak itt kincseket őriztek. Drága szárikba öltözött asszonyok szorongtak a vasrácsok előtt, a kereskedők szünet nélkül nyitották és zárták a páncélszekrényeket. Hihetetlen ügyesen bántak aprócska mérlegeikkel. Hasari megfigyelte, hogy a rácsok előtt rongyos kendőkbe burkolt asszonyok is ácsorognak. Az ékszerészek — éppúgy, mint falun — egyben uzsorások is voltak.

A *mohajan*ok utcáján túl a szövet- és szárikereskedők következtek. Fényes kirakataik előtt sok asszony nézelődött, főleg a menyasszonyi ruhákra és esküvői díszekre specializálódott butikok aranytól és flitterektől roskadozó ruhakölteményei igézték meg őket.

A nap fehéren izzott és a mindenfelé feltűnő vizesemberek, akik szapora csengetéssel igyekeztek magukra felhívni a figyelmet, jó boltot csináltak. Hasari is vett vizet, öt *paisá*ért. Ám hiába figyelt feszülten, hiába nézett meg alaposan minden kulit, minden kereskedőt, minden teherhordót, falubéli ismerősét sehol sem találta. Igaz ugyan, hogy csodának kellett volna történnie ahhoz, hogy rábukkanjon ebben a nyüzsgő embertömegben. Hasari egészen estig kóborolt. Halálosan elfáradt. „Jóval könnyebb tíz hektár rizst megművelni, mint ezt a vég nélküli bolyongást végigcsinálni a bazárban." Sietett vissza övéihez. Vett öt banánt, és megtudakolta, hogy merre van a híd. Gyerekei megrohanták a banánokat, mint a kiéhezett madarak, és végül az egész család aludni tért. Szerencsére aznap éjjel nem jelent meg a rendőr.

Másnap reggel Hasari magával vitte egyik fiát, Manoojt. A Barra Bazar másik részét kutatták át: előbb a rézművesek és bádogosok területét, majd azokat a műhelyeket, ahol több tucat félmeztelen férfi és gyerek egész nap *bidi*t sodort. A *bidi* jó minőségű, indiai cigaretta. A helyiségekben olyan kevés volt a fény, hogy alig lehetett kivenni az arcokat. Hasari mindenkit a barátja felől kérdezett, s aki hajlandó volt őt meghallgatni, annak elmondta, hogy milyen a külseje és hogy hívják. De mintha gombostűt kerestek volna szénaboglyában! Valószínűleg több száz kulit hívtak Prem Kumarnak, és több százra illett rá Hasari leírása! A második este Hasari ismét banánt vitt „haza" — a pályaudvarra. Az ennivalót megosztották a szomszédos családdal, mert azoknak egyáltalán nem volt mit enniük.

A harmadik nap is hiábavaló kereséssel telt el. Mert Hasarinak nem maradt több pénze, megalázó lépésre szánta el magát. Mielőtt visszaindult volna a pályaudvarra, még ehető hulladékokat és ételmaradékokat szedett össze. „Akkor este, a feleségem felvetette, hogy mi lenne, ha Amrita elmenne a pályaudvar elé koldulni. Sírva mondta mindezt, a reménytelenség és a szégyen könnyeivel szemében. Hiszen mi parasztok voltunk, nem koldusok!" A család nem tudta magát rászánni a koldulásra, még a gondolatát is elvetették maguktól. Vártak még egy napot. A rákövetkező reggelen azonban a kislányt és a két fiút elküldték oda, ahol a gazdag utasok kiszállnak a taxiból vagy a saját kocsijukból.

Halálos szomorúan, Hasari újból elment a Barra Bazarba. Az egyik műhely előtt egy tucat kuli vasakat pakolt fel egy *telagarhi*ra, azaz hosszú kézikocsira. Egyikük hirtelen hányni kezdett. Vért köpött. Társai lefektették a földre. Ijesztően sápadt volt. Hasari döbbenten nézte a jelenetet, azt hitte, hogy a kuli meghalt. Ekkor megjelent a műhely tulajdonosa, és méltatlankodva sürgette a kulikat. Hasari előlépett, és felajánlotta, hogy belép a beteg munkás helyére. A tulajdonos egy kicsit habozott, de a munka nem várhatott. Három rúpiát ígért a fuvarét, amit az áru megérkezésekor a címzett fog kifizetni.

Hasari még fel sem fogta, hogy mi történt vele, máris ott erőlködött a többi kulival a kocsi mögött. A főnök nem sietett közölni, hogy a cél egy olyan gyár, amelyik a híd másik oldalán áll, jóval a pályaudvaron túl. A hídon való átkeléshez fel kellett kapaszkodni a folyópartra. A kulik hiába erőlködtek, a kocsi az emelkedő felénél elakadt. Hasari úgy érezte, hogy az erőfeszítéstől megpattannak nyakában az erek. Hamarosan megjelent egy rendőr, s megfenyegette őket a botjával, mondván, hogy eltorlaszolják az utat. „Mozdulj, lusta banda!" — ordított rájuk az általános dudálás közepett. A legidősebb kuli leguggolt, teljes erejéből nekifeszült az egyik keréknek, és hangosan vezényelt a többieknek.

Hasari kimerülten, de büszkén tért haza a pályaudvarra. Örült, hogy meglepheti övéit első keresményével. Ám őt várta meglepetés. Felesége és gyermekei eltűntek. A másik család is. Végül az autóbusz-pályaudvar mögötti feltöltött területen lelt rájuk. „A rendőrök elzavartak minket — mondta sírva a felesége. — Azt mondták, ha még egyszer meglátnak a pályaudvaron, börtönbe csuknak."

Palék nem tudták, hova menjenek. Átmentek a nagy hídon, azután tovább indultak, egyenesen előre. Késő este volt már, de az utcák még tele voltak járókelőkkel. Mindenütt tolongás, kiabálás. A család ismét nagyon elveszettnek érezte magát. Végül egy térre jutottak, nem messze a város központjától. Hasari elöl ment, legidősebb fiával, Manoojjal, mögöttük Aloka, szegényes szárijában, egyik karján a kisebb fiú, másik kezében a kislány. Mivel féltek, hogy szétszakadnak, állandóan szólongatták egymást. A járdákon alig lehetett járni a tetőtől talpig *khadi*ba burkolódzott alvók miatt. Úgy feküdtek ott, mint a

halottak. Egy viszonylag nagyobb szabad területen Palék megálltak, hogy kifújják magukat. Mellettük egy Madras vidékéről származó család táborozott. Az asszony éppen *chapati*kat sütött. Szerencsére egy kicsit tudtak hindi nyelven, amelyen Hasari is értett egy kevéssé. Őket is Kalkutta csábította el az otthonukból. A forró lepénnyel megkínálták Palékat, és szabaddá tették számukra a járda egy részét. Az ismeretlenek vendégszeretete végtelenül jólesett Hasarinak. Úgy érezte, hogy mellettük legalább biztonságban lesznek arra az időre, amíg talál valami munkát. Mindenesetre ez a délután kemény leckét adott neki. „Mert ebben az embertelen városban az emberek belepusztulnak a munkába, egészen bizonyos, hogy egy nap beállhatok valamelyik helyére."

ÖTÖDIK FEJEZET

A város, amelyet Hasari habozás nélkül „embertelennek" minősített, sokak számára az „Ígéret földjét" jelentette, amelybe egyetlen generáció alatt hatmillió paraszt „lépett be", hogy biztosítsa önmaga és családja megélhetését. Ezekben az években Kalkutta — fél évszázada tartó hanyatlása ellenére — a harmadik világ egyik legaktívabb, leggazdagabb városa volt. Gazdagságát kikötőjének és fejlett iparának köszönhette. Fémkohászata, vegyipara, gyógyszergyárai, gőzmalmai, juta- és pamutszövőgyárai Delhi és Bombay után a legmagasabb fizetést biztosították munkásaik számára. Az indiai behozatal egyharmada és a kivitel közel 50%-a a Hooghly vizén érkezett s távozott. A Hooghly tulajdonképpen a Gangesz-delta egyik ága, emellett alapították Kalkuttát 300 évvel ezelőtt. Itt bonyolították le az egész ország pénzügyi tranzakcióinak 30%-át, és innen származott az adóbevételek egyharmada. Kalkuttát és környékét gyakran nevezték „India Ruhr-vidékének." Ezen a területen kétszer annyi szenet hoztak a felszínre, mint Franciaországban, és pontosan annyi acélt állítottak elő, mint Észak-Korea nagyüzemeiben. Kalkutta üzemei és raktárai mágnesként szívták a környék természeti kincseit: a rezet, mangánt, krómot, bauxitot, grafitot, csillámot, a Himalája értékes fáját, az asszami és darjeelingi teát és a világ jutatermelésének közel 50%-át.

A piacokra és az üzletekbe naponta roppant mennyiségű élelmiszer érkezett: Bengáliából gabona és cukor, Biharból zöldség, Kasmírból gyümölcs, Bangladesből tojás és szárnyas, Andhrából hús, Orisszából hal, Sundarbanból rák és méz, Patnából dohány és bétel, Nepálból sajt. Mindezeket még számtalan különféle termék egészítette ki, s így lett Kalkutta Ázsiának egyik legváltozatosabb, legélénkebb piaca. A város bazáraiban legalább 250 fajta szövetet árultak, a szárik színválasztéka meghaladta az ötezret! Az ipar és kereskedelem „Mekkájába" vezető úton a szállítmányok azonban nagyon szegény vidékeket is érintettek, ahol a lakosság — szegényparasztok milliói — aprócska, hitvány földeken tengődtek, mint például Palék. Hogyan is ne indultak volna legalább gondolatban e gazdagság nyomába, ha valami baj vagy elemi csapás érte őket? Ez az óriási metropolis ugyanis Földünk legtermékenyebb, ugyanakkor legmostohább területeinek egyikén feküdt. Nincs még egy ország, amelynek éghajlata vagy történelme annyi megrázkódtatást ismerne: ciklonok, időnként kimaradó, máskor meg mindent elárasztó monszunok, és ennek következtében szárazság vagy bibliai özönvíz, apokaliptikus földrengések, politikai és

vallásháborúk. Bihart 1937. január 15-én óriási földrengés rázta meg, amely százezer halálos áldozatot követelt, és egész falvakat indított Kalkutta felé. Hat évvel később súlyos éhínség tört ki az országban: csupán Bengáliában a halottak száma meghaladta a három és fél milliót, és több millióan kénytelenek voltak elvándorolni. A függetlenség kikiáltása és az 1947-es megosztás után Biharból és Kelet-Pakisztánból négymillió muzulmán és hindu indult útnak a városba. A kínai konfliktus (1962) és a pakisztáni háború (1965) ezt a számot még tovább növelte. 1965-ben roppant erejű ciklon érte el Bihart, energiája megegyezett tíz darab, egyenként három megatonnás H-bomba energiájával — egyetlen ilyen bomba elegendő lenne New York megsemmisítéséhez! A ciklon rettenetes szárazságot okozott, falvak, települések tucatjait „szárította ki" a szó szoros értelmében. Jelenleg ismét a szárazság kényszeríti parasztok ezreit — köztük Palékat is — a városba költözésre.

A menekültek egymást követő hullámai Kalkuttát roppant sűrűségű embertömeggé formálták. A néhány év alatt végzetesen megváltozott helyzet arra ítélte a város tízmillió lakosát, hogy átlagban 3,7m²-nél kisebb területen lakjék, közülük pedig négy-ötmillió-nak — akik a nyomornegyedekben laktak — nagyjából egy m² jutott. Ennek következtében Kalkutta a világ egyik legnagyobb urbanizációs katasztrófája lett. Tönkrement város, amelyben vagy tízezer ház olyan állapotban volt, hogy bármely pillanatban megrepedhetett vagy összedőlhetett volna. Nem egy városnegyed úgy nézett ki, mintha Kalkutta légterét éppen most hagyták volna el a bombázók: sérült homlokzatok, ingatag, roskadozó tetők, trópusi futónövények által tönkretett falak. A falakon levő feliratok, hirdetmények, politikai jelszavak, hirdetések és reklámok leprás kavalkádja lehetetlenné tette a falfelületek rendbetételét, bevakolását, kifestését. A szemételtakarítók képtelenek voltak megbirkózni az utcákon felgyülemlett napi 1800 tonna szeméttel, hulladékkal az apró legyek, szúnyogok, patkányok, csótányok és egyéb élősködők nagy örömére. A minden élettevékenységet ezerszeresére növelő, termékeny nyár komoly járványveszélyt jelentett. Nem is olyan régen még bőven szedte áldozatait a kolera, a fertőzéses májgyulladás, az agyvelőgyulladás, a tífusz és a veszettség. A helyi sajtó cikkekben és riportokban szünet nélkül ostorozta ezt a mérgező gázokkal, füsttel és hulladékokkal teli pöcegödröt, a tönkrement utakat, lyukas csatornákat, szétrepedt vízvezetékeket és a szétszaggatott telefonkábeleket. Röviden szólva, Kalkutta olyan totális anyagi csődöt testesített meg, hogy még védelmezői is őszintén csodálkoztak azon, hogy egyáltalán akad, aki itt akar élni. Márpedig ilyenek sokan voltak!

Ezrek, százezrek, milliók nyüzsögtek éjjel-nappal a tereken, sugárutakon és a szűk sikátorokban. A járdákon a legcsekélyebb szabad területet is azonnal lefoglalták, megszállták a utcai árusok, hajléktalan családok, a legkülönfélébb árulerakatok, szeméthegyek, kis boltok, szentélyek és aprócska templomok. Ebből leírhatatlan zűrzavar támadt a közlekedésben: a balesetek száma megdöntött minden rekordot, és óriási, csak rémálmokban visszatérő forgalmi dugók bénították meg a várost. Nyilvános vécék nem léteztek, így lakosok százezrei végezték az utcán a dolgukat.

A hatvanas években a családok 70%-a kénytelen volt napi egy vagy két rúpiával beérni, ebből még egy kiló rizst sem lehetett venni. Hát ez volt az az „embertelen város", amelyet Hasariék is kénytelenek voltak „felfedezni". Megesett, hogy valaki összeesett a járdán és meghalt anélkül, hogy valaki is törődött volna vele. Ugyanakkor az erőszak és az anarchia miatt sokszor robbanásig feszült volt a hangulat.

Az éhezés és az egyes közösségek ellentétei miatt kialakult helyzetet csak nehezítette az a tény, hogy Kalkuttában az embereknek a Föld egyik legnehezebb

klímáját kellett elviselniök. Az év nyolc hónapjában a perzselő hőség megolvasztja az utcák aszfaltburkolatát, a Howrah-híd vasszerkezetét pedig annyira kitágítja a meleg, hogy a híd nappal másfél méterrel hosszabb, mint éjjel. Sok szempontból a város bizony Kâlî istennőre emlékeztetett, a milliók által tisztelt, ijesztő külsejű Kâlîra, a Rettenetesre, a félelem és halál képmására, akinek nyaka körül kígyókból és koponyákból font nyakék tekereg. Néha még a falakra festett alkalmi szövegek is a város pusztulását hirdették: „Itt már nincs több remény, semmi sincs, csak a harag."

A sokak által „embertelennek" tartott város ugyanakkor igen dicső múlttal büszkélkedhet! 1690-ben alapította néhány angol kereskedő, és az utolsó brit kormányzó 1947. augusztus 15-én hagyta el falait. E két időpont között Kalkutta volt — a Föld bármely más városát megelőzve — a fehér ember világuralmi vágyainak megtestesítője. Csakugyan, két és fél évszázadon keresztül itt volt az Indiai Brit Császárság központja. 1912-ig a kormányzók és az alkirályok a brit uralom jegyében innen irányították ezt az Európánál nagyobb lélekszámú országot. Sugárútjain katonai díszmenetek pompáztak és nagyvilági dámák vitették magukat gyaloghintókban vagy sétakocsin éppúgy, mint a Camps-Elysées-n, vagy a londoni Mallen. És jóllehet a monszun pusztítását nem lehet elrejteni, a középületek, emlékművek, erkélyes-oszlopos lakóházak és maga az üzleti negyed ma is erről az örökségről tanúskodik. Annak a sugárútnak a végén, amelyiken V. György és Mary királyné vonult el annak idején arannyal díszített hintóban a skót ruhába öltözött, fehér lábszárvédőt viselő Highlanderek sorfala között, tizenöt hektáros park közepén impozáns épület emelkedik. A százharminchét szobás Raj Bhavan, a királyi palota, Anglia egyik legszebb kastélyával, a Kedleston Hall-lal vetekszik. Az alkirályok egyike — Lord Wellesley — a palota nagy márványszalonját a tizenkét császár mellszobrával díszítette. A Raj Bhavan, amely a függetlenség kivívása óta Bengália indiai kormányzójának székhelye, valaha minden képzeletet felülmúló pompával megrendezett ünnepségeknek adott otthont. Az ünnepélyes kihallgatások alkalmával Őfelsége képviselője bíborszínű, aranysújtásos bársonnyal borított trónuson foglalt helyet, körülötte szárnysegédek és díszes egyenruhába öltözött tisztek serege állt. A friss levegőről két indiai szolgáló gondoskodott, tapintatosan legyezvén őfensége helyettesét. Az ezüstvégű lándzsával felfegyverzett testőrök díszsorfalat álltak. Sok egyéb, nem kevésbé dicsőséges épület tanúskodik még a korona ezen régi drágakövének nagyszerű múltjáról. Ezeket sajnos nagyon sokszor sok esetben szinte teljesen körbeépítették ócska lakóházakkal. Ilyen emlék például a stadion, ahol 1804. január 2-án Kalkutta krikettcsapata Walpole brit miniszterelnök unokájának vezetésével megszerezte az első pontot egy volt etoni diákokból álló csapattal szemben ebben a Keleten annyira bizalmatlanul fogadott sportágban. Vagy ott van a Hooghly szent vize melletti négyszáz hektáros területen álló roppant erődítmény, amely egyike a világ legnagyobb várainak. Az első három kereskedelmi telep védelmére emelt Fort William Kalkutta bölcsője és Anglia ázsiai hódításainak kiindulópontja lett. A három telep egyikét Kalikatának nevezték el, mivel olyan falu mellett épült ki, amelyet Kâlî istennőnek szenteltek. A város valószínűleg erről a telepről kapta nevét.

A dicsőséges múlt legfeltűnőbb emléke a Maidan park szélén álló monumentális márványkompozíció. Felállításának költségeit az indiaiak fedezték közadakozás, illetve gyűjtés útján. Emléket akartak állítani annak az uralkodónak, aki hatvanhárom esztendős kormányzása egész idején szentül hitte, hogy ő testesíti meg legjobban a fehér faj igazi hivatását: a népek boldogságának biztosítását. A fehér márványból készült Victoria Memorial meglepő gyűjteménye egy hős gyarmati időszak ereklyéi-

nek: először is ott vannak a császárnő szobrai, amelyek életének különböző szakaszában ábrázolják Viktóriát, azután a Korona képviselői, az egymást váltó kormányzók, Kipling mellszobra, arannyal, drágakövekkel díszített szablyák, amiket az Indiát meghódító angol tábornokok viseltek, a hódításokat jogszerűen biztosító iratok, Viktória kézzel írott üzenetei, amelyekben szeretetéről biztosítja „tengerentúli népeit". A páratlan gyűjteményre kétkedve tekintettek a késő utókor hitetlen fiai.

A város egykor könnyebb és boldogabb életet biztosított lakóinak. Két és fél évszázadon keresztül az angolok azzal kezdték napjukat, hogy hintóban, majd később nagy luxusautókban kocsikáztak egyet a Maidan pálma-, banán- és magnóliafáinak árnyékában. Minden évben, karácsony előtt a remek póló- és lóversenyek, a csillogó fogadások vonzották Kalkuttába Ázsia előkelőségeit. A boldog békeidők hölgyeinek legfőbb tevékenysége Párizs és London legújabb ruhakölteményeinek felpróbálása volt, amelyeket bennszülött varrónőkkel készíttettek el modellek alapján Benaresben vagy Madrasban szőtt pompázatos brokátszövetekből. Majd' fél évszázadon át e kiváltságos hölgyek leginkább Malvaist és Siret urakkal óhajtottak randevúzni, a két híres francia fodrásszal, akiket egy ravasz üzletember csábított el Párizsból.

A sokféle szórakozási lehetőség miatt Kalkutta méltán kapta a „Kelet Párizsa" kitüntető címet. Alig volt olyan estély, amely ne pompázatos esti hajókázással kezdődött volna. A vendégek hosszú gondolákban foglaltak helyet, amelyeket negyven vörös és zöld turbános, fehér tunikáján aranyszalagot viselő evezős hajtott a Hooghly vizén. Csónakázás helyett szárazföldi sétát is lehetett tenni a folyó mentén, az Eden Garden árnyas útjain, ahová az egyik alkirály — belehabarodván a keleti építőművészetbe — darabjaira bontva áthozatta a burmai magasfennsík egyik pagodáját. Mindennap, késő délután, a helyőrség fúvószenekara koncertet adott a folyó mellett a krinolinba vagy szalonkabátba öltözött egykori bevándorlók legnagyobb gyönyörűségére. Este mindig szerveződött néhány whist- vagy hombreparti a számtalan klub valamelyikében, amelyek fennen hirdették a britek Kalkuttájának magasabbrendűségét, mondván: „kutyáknak és indiaiaknak tilos a belépés". Az éjszakai program pedig bál és vacsora a Chowringhee egyik luxusvillájában vagy a *London Tavern* tektóniaparkettjén. A színházművészet kedvelőit a bőséges választék hozta zavarba. Kalkutta büszkén vallotta, hogy ő India szellemi és művészeti központja. Esténként a *New Play House*-ban Shakespeare-t játszottak, a többi színházban pedig a Piccadilly legújabb sikerdarabjainak tapsolhatott a közönség. A század elején a város egyik nagyasszonya, Miss Bristow még azt is megtette, hogy elegáns házának egyik szalonját operaszínpaddá alakíttatta át, hogy ott Európa legjobb tenoristáit és díváit fogadhassa. Az *Old Empire Theatre* a nagy Anna Pavlovát köszöntötte színpadán, aki — nem sokkal visszavonulása előtt — felejthetetlen koncertet adott. Ugyanebben a színházban a *Calcutta Symphony Orchestra* minden vasárnap hangversenyt tartott alapítójának, egy Shosbree nevű bengáliai kereskedőnek vezényletével. A Nagy Háború után a Chowringhee sugárúton Ázsia leghíresebb háromcsillagos vendéglője látta vendégül a publikumot. A „Firpo" egészen a hatvanas évekig Kelet Maximja lett, Kalkutta gasztronómiai és egyéb gyönyöreinek kultuszhelye. Az étterem L alakú nagy termében minden magára valamit is adó családnak, éppúgy, mint a Szent Pál katedrálisban, megvolt a maga „stalluma", névre szóló asztala. A talján főnök keleti despotáknak kijáró tisztelettel fogadta vendégeit, azt pedig, akinek a fizimiskája vagy a ruházata nem nyerte meg a tetszését, egyszerűen elzavarta. A muzsikát a híres spanyol klarinétos, Francisco Casanovas és zenészei

szolgáltatták, és a *Firpo* táncparkettje volt az utolsó ázsiai fehér nemzedék románcainak ringató bölcsője.

Azok sem érezhették magukat mostoha helyzetben, akik mindennél többre becsülték a bengáliai kultúra kincseit. Kalkutta a XVIII. századtól kezdve a filozófusok, költők, elbeszélők és zenészek otthona is. Közülük a leghíresebbek: az irodalmi Nobel-díjas Tagore, a szintén Nobel-díjas J. C. Bose, az ország legnagyobb tudósai közé sorolt Ramakrishna és Vivekananda, a filmvilág díjakkal elhalmozott csillaga, Satyajit Raj, az egyetemes gondolkodás egyik óriása, Sri Aurobindo, és a relativitáselmélet egyik nagy tudósa, Satyen Bose.

A sors tragédiái nem semmisítették meg teljesen ezt az értékes örökséget, Kalkutta továbbra is az indiai szubkontinens művészeti és szellemi központja maradt, kultúrája pedig élőbb és termékenyebb volt, mint valaha. A College Street butikjai tele voltak angol meg mindenféle indiai nyelveken íródott könyvekkel, régi kiadványokkal, pamfletekkel, publikációkkal. S habár a bengáliaiak ma már csak egy részét teszik ki Kalkutta tényleges népességének, a város több íróval büszkélkedhet, mint Párizs és Róma együttvéve, több irodalmi folyóirattal, mint London és New York, több mozival, mint Új-Delhi, több kiadóval, mint egész India. Az érdeklődő esténként több színházi előadás között válogathat, elmehet hangversenyekre és szólóestekre, ahol az egész világon ismert szitárművésztől, Ravi Shankartól kezdve a legutolsó fuvolásig, minden zenészt ugyanaz a mágikus öröm, a zene szerelme tölt el. Kalkuttában működik az indiai színházi társulatok fele. A bengáliaiak azzal dicsekszenek, hogy ők már akkor ismerték Molière-t egy tudós irodalmár fordításai alapján, amikor az angolok még csak nem is hallottak róla.

Mindazonáltal, Hasari Palt és a járdákon meg a nyomornegyedekben tengődő menekültek millióit nem a kultúra vagy a dicsőséges múlt vonzotta Kalkuttába, hanem a remény, hogy ott még egy nappal tovább élhetnek. Egy ekkora világvárosban mindig akad valami maradék, néhány morzsa, amit össze lehet szedni. A szárazság miatt elpusztult vagy a monszun által elárasztott falvakban még morzsák sem léteztek.

HATODIK FEJEZET

Hasari Pal hiábavaló keresgéléssel töltötte napjait a Barra Bazarban, amikor egy este boldogan mosolyogva tért haza.

— Áldott legyen Bhâgavan! — kiáltotta Aloka, amikor megpillantotta férjét. — Gyerekek! Nézzétek apátokat, milyen elégedett! Biztosan megtalálta a kulit, akit keresett. Vagy ami még jobb, munkát kapott. Meg vagyunk mentve!

Ám Hasari sem kulit, sem munkát nem talált. Hozott ellenben két újságpapírból sodort tölcsért, színültig tele a szegények végső menedékével, a *muri*val, azaz forró homokban pirított rizzsel. A pergamenszerű rizsszemek kemények voltak, hosszasan kellett őket „puhítani", de így legalább az volt az embernek az illúziója, hogy sokáig eszik.

Szülők és gyerekek jó darabig csendben majszoltak.

— Tessék, ez a tied — mondta Hasari megpillantva legkisebb fiának könyörgő tekintetét, és ami maradt a sajátjából, mind odaadta neki.

Aloka elszoruló szívvel figyelte urát. Indiában, a szegény családokban az ennivalót elsősorban annak tartogatták, aki dolgozni tudott. Hasari az utóbbi időben — mióta Kalkuttába érkeztek — nagyon lesoványodott. Csontjai kilátszottak. Bajusza mentén két mély ránc vésődött arcára. Fénylő fekete haja a füle mögött őszülni kezdett, ami szokatlan dolog egy fiatal indiai férfinál. „Istenem, hogy megöregedett!" — gondolta magában Aloka éjjel, amikor férje végignyúlt a járda aszfaltján. Milyen szép volt, milyen erős! Először akkor látta Hasarit, amikor megházasodtak. Aloka ott várta a fiút a családi kunyhó előtt, a házasságra emelt, gyönyörűen feldíszített oszlop alatt. Jövendő férje a falujából érkezett, gyaloghintóját szülei és barátai kísérték. A brahmin rizskrémmel és apró baziliszkuszlevelekkel díszítette fel a fiú homlokát. Vadonatúj fehér tunikát viselt, fején élénk sáfránysárga turbán volt. Aloka arra is emlékezett, hogy mennyire félt, amikor anyja és nagynénjei a szertartás után egyedül hagyták férjével. Még csak tizenöt éves volt, Hasari alig hárommal több. Frigyüket szüleik rendezték el, és ők még soha nem látták egymást. A fiú hosszasan nézte, majd megkérdezte a nevét. Aloka arra is emlékezett, hogy hozzátette: „Maga nagyon szép lány, és nem tudom, meg lesz-e velem elégedve." Erre ő csak rámosolygott, az új asszonynak ugyanis nem illett kötetlenül beszélni férjével a házassága napján. Elpirult, majd felbátorodva, kérdezgetni kezdte férjét. Tud-e írni és olvasni? Nem — felelte egyszerűen, azután büszkén hozzátette: „De sok minden egyebet meg tudok tenni."

„Gyermekeim apja azon a napon olyan erős és hatalmas volt, mint a falu bejáratánál álló nagy banánfa — emlékezett tovább Aloka. — És most olyan törékeny, olyan esendő itt a járda szélén. Olyan nehéz volt elhinni, hogy ez az a férfi, aki őt a nászéjszakán szorosan karjaiba zárta. A legidősebb nagynéni adott ugyan néhány tanácsot, de Aloka oly félénk és tudatlan volt, hogy viaskodva igyekezett kiszabadulni férje karjai közül. „Ne féljen — mondta Hasari —, a férje vagyok, maga lesz gyermekeim anyja."

Aloka eljátszott ezekkel az emlékekkel, amikor szörnyű dolog történt mellettük. Az ott „lakó" házaspár, amelyik nagylelkűen segített nekik a nehéz napokban, döbbenten vette észre, hogy a legidősebb leány, a tizenhárom éves, finom vonású, zöld szemű, kecses termetű, hosszú copfos Maya még nem tért haza. Neve egyébként azt jelentette: „Illúzió." Mindig reggel ment el otthonról, a Chowringhee sugárút vagy a Park Street nagy szállodái környékén próbált szerencsét. Itt szálltak meg az üzletemberek és a gazdag turisták, és Maya belőlük élt: koldult. A hely igazi aranybánya volt, de senki sem koldulhatott a racketterek szövetségének, „szakszervezetének" engedélye nélkül. Maya is köteles volt minden este teljes napi bevételét átadni a banda főnökének, aki ennek fejében átadott neki öt rúpia napidíjat. Ráadásul Maya még szerencsésnek is mondhatta magát, mivel a racketterek, hogy nagyobb adományokra csábítsák a „klienseket", előnyben részesítették a testi hibás vagy béna gyerekeket, gurulódeszkán közlekedő nyomorékokat, a mindenféle rongyokat viselő, csonttá-bőrré soványodott csecsemőket szorongató anyákat. Állítólag akadtak olyanok is, akik megcsonkították gyermekeiket, hogy azután eladhassák ezeknek a szörnyetegeknek.

A fiatal Mayát nagyon fájdalmasan érintette, hogy koldulnia kell. Többször előfordult, hogy induláskor zokogva borult anyja karjaiba. Az ilyen jelenetek gyakoriak voltak Kalkutta utcáin, ahol milliónak kellett a leggonoszabb megaláztatásokat elszenvedniök, hogy életben maradhassanak. De Maya végül mindig útnak indult. Tudta, hogy az az öt rúpia a család számára az életet jelenti.

Aznap este nem tért haza. Ahogy teltek az órák, apja és anyja egyre nyugtalanabb lett. Felálltak, leültek, érthetetlen szavakat motyogva fel-alá járkáltak. Három hónapja éltek már a járdán, eleget láttak ahhoz, hogy joggal aggódjanak. Sajnos, minden okuk megvolt rá. Akárcsak másutt, Kalkuttában is dívott a gyermekrablás. A rablók elsősorban a 10—15 éves lányokra vadásztak, de a fiatal fiúkat sem vetették meg. A gyerekeket azután eladták egy szervezetnek, amely a nyilvánosházak utánpótlására, vagy valamelyik nagyvárosba, például Madrasba, Bombaybe, Delhibe, vagy a Perzsa-öböl némely arab fővárosába továbbította őket. Soha senki nem bukkant többé nyomukra. Még azok voltak a legszerencsésebbek, akiket Kalkuttában adtak át a prostitúciónak.

Alokát nagyon felkavarta a szomszédék rémülete. Felébresztette férjét. Hasari azt javasolta Maya apjának, hogy tüstént induljanak el, és keressék meg a lányt. A két férfi eltűnt a sötétben. Egyre beljebb keveredtek a szűk sikátorok labirintusába, óvatosan kerülgették a kapuk előtt vagy a járdákon alvó alakokat. Minden ház egyformának tűnt, és a vidék családias egyszerűségéhez szokott parasztok részéről valóságos hőstett volt a sötétben való tájékozódás.

Miután a férfiak elmentek, Aloka odaült a másik asszony mellé. Maya anyja sírt, arcán a himlő foltjai könnycseppekkel keveredtek. Szárijában pár hónapos csecsemőt ringatott, mellette a földön, rongyokba burkolódzva két fiú aludt. Úgy látszott, hogy semmi sem tudja megzavarni a gyerekek álmát, sem a teherautók dübörgése, sem a villamosok éles csikorgása, noha a járművek az alvókkal egy vonalban haladtak —, sem pedig az éhség gyomorba maró karmai. Ezek a Biharból jött parasztok úgy éltek a csöppnyi aszfalton, mintha örökké ott akarnának maradni. Igazi tábori élet folyt az utcán, az egyik sarok volt a hálószoba, a másik a konyha, ahol a *chulát* és a főzőalkalmatosságokat tartották. Tél volt, így a hajléktalanoknak nem kellett tartaniok a monszun lezúduló vizétől, de amikor a Himalája leheletét hozó decemberi szél végigsöpört az utcákon, dermesztő hidegre fordult az idő. Mindenünnen ugyanazokat az ijesztő hangokat lehetett hallani: makacs köhögést, torokköszörülést, köpködést. Aloka számára a legnehezebb a puszta földön való alvás volt. „Reggelre úgy fájt minden porcikánk, mintha előző nap összevertek volna." A sors fintoraként a túloldali járdán levő hirdetőoszlopon egy vastag matracon békésen heverő maharadzsa imigyen szólt a járókelőkhöz — szinte a járdán élők bosszantására —: „Még soha nem gondolt arra, hogy egy Dunlop-matraccal lepje meg magát?"

Maya apja és Hasari csak órák múlva tértek vissza, a kislány nélkül. Aloka rögtön észrevette, hogy férje nem úgy viselkedik, mint egyébként. Amikor elment, teljesen kimerültnek látszott, most egészen feldobott volt. Maya apja szintúgy. Egymás mellett ültek, hangosan, bántóan nevettek. Aloka közelebb húzódott urához, s megérezte, hogy a két férfi ivott. „Nagyon felháborodtam — mesélte később. — Hasari észrevette, hogy haragszom. Mint egy megvert kutya, úgy somfordált vissza fekhelyére, ahonnét néhány órával ezelőtt elindult. A másik férfi is így tett. Felesége néma alázatából megértettem, hogy már hozzászokott ehhez." Igazándiból nem volt ebben semmi meglepő. Mint minden túlnépesedett város, Kalkutta is tele volt lebujokkal és kocsmákkal, ahol szörnyű italokat mértek néhány *paisáért*, de a szegények legalább egy kis időre elfeledhették nyomorukat.

Aloka megpróbált lelkierőt önteni a másik asszonyba. Őszintén együttérzett vele. Most tudta csak meg, hogy a legidősebb, tizenöt éves fiú éppen börtönben van. Amíg szabadlábon volt, esténként eltűnt, és másnap reggel jelent csak meg, de minden

alkalommal hozott vagy tíz rúpiát, csatlakozott egy vasúti kocsikat fosztogató, szervezett bandához. Két hónappal ezelőtt megjelent a rendőrség, és letartóztatta. Azóta a három kicsi szünet nélkül siránkozik, hogy éhes. „Szegény asszony! Egyik lánya Isten tudja, hogy hol van, a férje részeges, a fia tolvaj, jelenleg lakat alatt, micsoda élet!" Aloka egészen kétségbeesett arra a kilátásra, hogy ugyanez a sors vár rájuk is, hacsak férje nem talál hamarosan valami munkát.

Az éjszaka súlyos aggodalmak közt telt el. Reggelre megjött Maya. Anyja kobraként pattant fel.

— Maya! — kiáltotta, s magához szorította a leányát. — Maya, hol voltál?

A leány zárkózott arccal, ellenségesen pillantott rá. Arcán, szemöldökén, ajkain kikészítés nyomai látszottak, és tömény illatfelhő lengte körül. Kibontakozott anyja karjai közül, átadott egy tízrúpiást, és az alvó kicsikre mutatva csak ennyit mondott:

— Ma nem fognak sírni!

HETEDIK FEJEZET

Az „Ígéret földjének" hajótöröttei közül háromszázezer éppúgy az utcán élt, mint ez a két család, a többiek Kalkutta háromezer *slum*[1]-jának deszka- és hulladékdzsungelében zsúfolódtak össze. A *slum* nem annyira nyomornegyed, mint inkább nyomorúságos munkáskerület vagy akár egész város, ahol kizárólag mezőgazdasági területekről menekült egykori parasztok laknak. A menekültek teljes elszegényedéséhez minden feltétel adott volt: alacsony foglalkoztatottság, krónikus munkanélküliség, elképesztően alacsony munkabérek, a gyermek-munkaerő kihasználása, megakadályozhatatlan eladósodás — ez utóbbi együtt járt az egyéni javak elzálogosításával, majd előbb vagy utóbb bekövetkező végleges elvesztésével. Az emberek nem rendelkeztek semmiféle élelmiszer-tartalékkal, általában egészen kicsiny tételeket vásároltak: pár fillérnyi sót vagy fát, egy doboz gyufát, egy kanál cukrot. A családi élet intimitása elképzelhetetlen volt: tíz-tizenkét ember zsúfolódott össze egyetlen helyiségben. Ám ezekben a koncentrációs táborokhoz hasonlító gettókban az volt a csodálatos, hogy az elképesztően mostoha körülmények mellett más dolgok is léteztek, és ezek következtében az itt élők nemcsak hogy teljes értékű emberek maradtak, hanem túlnőttek saját korlátaikon, és az emberiesség, a segítő szeretet példaképei lettek.

A nyomorvárosban igenis éltek az emberi erények: a szeretet, a kölcsönös segítségnyújtás, a javak megosztása, a vallási türelem, a más társadalmi osztályhoz vagy réteghez tartozók megbecsülése, az idegenek tisztelete, a koldusok, betegek, leprások, sőt az elmebetegek iránt megnyíló igaz szeretet. Itt a szegényeket nem eltaposták, hanem segítették, az árván maradottakat azonnal befogadták, az öregeket pedig tisztelettel és gondoskodással vették körül gyermekeik.

Ellentétben a világ többi nyomornegyedének lakóival, a kalkuttai *slum*okba menekült egykori parasztok nem lettek törvényen kívüliek. Városi száműzetésükben újrateremtették — több-kevesebb sikerrel — falusi életüket. Városi léthez idomított,

[1] Angol szó, jelentése: nyomornegyed

eltorzított élet lett ez, az igaz, de nagyon is valóságos, úgyannyira, hogy még szegénységük is kultúrahordozó elemmé vált. Kalkutta szegényei tehát — legalábbis nagy többségük — nem tekinthetők gyökérteleneknek. Közösségben élnek, elfogadják és elismerik ennek szociális és vallási törvényeit. Őseik hite és hagyományai tovább élnek bennük. Végezetül pedig — és ez nagyon fontos — tisztában vannak azzal, hogy nem saját hibájukból szegényedtek el, hanem a szülőföldjüket sújtó, ismétlődő vagy állandó természeti csapások következtében.

Kalkutta egyik legrégibb és legjelentősebb *slum*ja az egyik külvárosban volt, beékelve a Delhibe vezető országút, két üzem és egy vasútvonal közé, gyalog úgy negyedórányira a pályaudvartól, ahová a Pal család érkezett annak idején. A *slum* helyén egykor betegséget árasztó mocsár volt, a jutagyár tulajdonosa a század elején ide telepítette munkásait. Véletlenül-e vagy gunyoros kihívásból, nem tudni, tény az, hogy a helyet Anand Nagarnak, az „Öröm Városá"-nak nevezte el. A gyár azóta már bezárta kapuit, de ez az első munkástelep valóságos várossá duzzadt, város lett a városban. Ma már több mint hetvenezer ember zsúfolódik össze egy futballpályánál alig háromszor nagyobb területen. Körülbelül tízezer család él itt nagyjából vallás szerinti megoszlásban letelepedve. A lakosság 63%-a mohamedán, 37%-a hindu, azonkívül van néhány szikh, jain, keresztény és buddhista csoport.

Téglalap alakú, csöppnyi udvart körülölelő házaival, piros cserepes tetőivel, egyenes utcácskáival az Öröm Városa inkább munkásnegyedre, mintsem nyomortelepre emlékeztetett. Ez igaz. Mégis, szomorú világrekorddal büszkélkedhetett; a statisztika szerint Földünkön itt volt a legnagyobb a népsűrűség, 130 000 lakos jutott egy négyzetkilométerre. Több mint háromezer emberre jutott átlag egy fa, de virág, lepke, madár egyáltalán nem volt a *slum*ban, kivéve a keselyűket meg a varjakat. A gyerekek nem tudták, mi az, hogy bokor, erdő, tó. A levegő annyira szennyezett volt szén- és kéndioxiddal, hogy családonként legalább egy ember emiatt halt meg. Ember és állat pokolian szenvedett a nyolc hónapig tartó nyár irdatlan hőségétől, a monszun viszont sáros, ürüléktől bűzlő mocsárrá változtatta a sikátorokat és a lakásoknak csúfolt odúkat. A legutóbbi időkig tomboló lepra, tüdőbaj, vérhas és az elégtelen táplálkozásból adódó sokféle betegség miatt az átlagos életkor itt volt a legalacsonyabb az egész világon. A 8500 állandóan istállóban tartott tehén és bivaly csak fertőzött tejet tudott adni. Főképp pedig elképzelhetetlen nyomor és szegénység mindenütt. Az Öröm Városában élők 90%-a nem rendelkezett még napi egy rúpiával sem (kb. 6 forint), amiért pedig 300 gramm rizst lehetett volna venni. És a többi *slum*hoz hasonlóan az Öröm Városa sem létezett a kalkuttaiak számára, egyszerűen nem vettek róla tudomást, legfeljebb a bűnözéssel és sztrájkokkal kapcsolatban említették. Veszélyes, rossz hírű negyednek tartották, érinthetetlen, aszociális lények, páriák gyülekezetének, külön világnak, amely idegen test az emberek világában.

Az egymást követő elvándorlási hullámok az indiai szubkontinens majd minden népéből sodortak ide embereket. Voltak itt türk-iráni típusú afgánok, Kasmírból és Pandzsábból tiszta ind-árják, bettiah-i keresztények, negroid oraoniak, nepáli mongoloidok, kabuli uzsorások, tibeti-burmaiak Asszamból, őslakosok, bengáliaiak, marwarik Radzsasztánból, csúcsos, büszke-turbános szikhek, a túlnépesedett, messzi Keralából érkezett menekültek, és pár ezer déltamil, akik félrehúzódva laktak nyomorúságos viskóikban, őrizvén csenevész malacaikat, ősrégi szokásaikat, nyelvüket. Voltak itt deszkabódékban lakó bölcs jógik, azután néhány csoport baul, azaz

A GAZDAG KALKUTTA

A SZEGÉNY KALKUTTA, MENEKÜLTEK A VÁROSBAN

ANAND NAGAR EGYIK UDVARA

narancssárga ruhába bújt, bengáliai szerzetes-trubadúr, akik számára az Öröm Városa a hazai levegőt jelentette, kecskeszakállas, fehér ruhát hordó mohamedán szufik, szedett-vedett ruházatú vagy éppenséggel teljesen meztelen fakírok, egy-két tűzimádó párszi, és néhány jain, akik szájuk elé kendőt kötöttek, nehogy valami módon ártsanak az Életnek, pillanatnyi figyelmetlenségből bekapván egy bogarat. Élt a negyedben néhány kínai fogorvos is. Nem lenne teljes a felsorolásunk, ha nem említenénk a kis eunuch-kolóniát, valamint a helyi maffia családjait, akik a slum minden tevékenységén rajta tartották a kezüket, lett légyen ez istállókra is kiterjedő ingatlanspekuláció, tiltott alkohollepárlás, lakbérhátralék miatti kitelepítés, rögtönítélő bíráskodás, a legkisebb kihágásra is kirótt büntetés, feketepiac, dohánykereskedelem, prostitúció, kábítószer-kereskedelem vagy szakszervezeti és politikai mozgalom.

Végül néhány angol-indiai — kaszton kívüli indiai lányok és brit közkatonák gyermekeinek leszármazottai —, valamint egy-két még fel nem sorolt etnikumú menekült egészítette ki az újkor Bábel-tornyának tarka képét. Talán csak a gallok és a kelták fehér fajtájának nem élt képviselője ebben a hangyabolyban. Ám egy napon ez a hiányosság is megszűnt.

NYOLCADIK FEJEZET

Néhány nappal Palék megérkezése után egy európai is kiszállt a Howrah pályaudvar nyüzsgő tömegébe. Vékony bajuszával, trombitaszerű orrával, kopaszodó homlokával, széles, nagy mozdulataival, magabiztos viselkedésével úgy egészében az amerikai színészre, Jack Nicholsonra emlékeztetett. Farmernadrágot, indiai inget és tornacipőt viselt, összes csomagja egy vállon átvetett vászonzsák volt. Csupán a mellén függő vékony, fekete fémkereszt árulkodott hivatásáról: a 32 éves, francia származású Paul Lambert katolikus pap volt.

Számára Kalkutta egy hosszú út vége. A történet Douai-ben kezdődött, ebben az észak-franciaországi városban. Itt született Lambert 1933-ban.

Bányászcsalád ivadékaként — apja és nagyapja is a föld alatt dolgoztak — Lambert a 4. számú aknák mellett növekedett. Apja minden reggel elindult a föld alá, míg azután egy nap, 1946 nyarán, a telep bejárata előtt egy mentőkocsi állt meg. A mentősök bekötözött fejű férfit segítettek ki a kocsiból: Paul Lambert döbbenten ismerte fel benne édesapját. Azon a nyáron robbant ki az egész szénmedencére kiterjedő nagy sztrájk. A bányászok és a rendfenntartó erők közötti súlyos összecsapások során Lambert apja is megsebesült: megégett az arca, és fél szemére megvakult. A nyugodt és mélyen hívő embert teljesen megváltoztatta a csapás. Visszautasított minden kártérítést, és aktív, radikális, elkeseredett lázadásba menekült. Ő, aki a katolikus munkások szervezetének oly megbízható, szilárd meggyőződésű tagja volt, most a Marxista Forradalmi Liga, egy szélsőbal szervezet tagja lett. Ő volt a „Kalóz", mivel sérült szemén fekete kötést hordott, amiről messziről fel lehetett ismerni. Súlyos ügyekbe keveredett. A városban munkásterrorizmusról beszéltek, és Lambert apját is letartóztatták. Néhány nappal később Lamberték lakásán megjelent a város polgármestere, és közölte Paul anyjával, egy törékeny, nagylelkű flamand asszonnyal, hogy férje a cellában felakasztotta magát.

A fiatal Paul tehetetlenül szemlélte apja átalakulását. Öngyilkossága rettenetes megrázkódtatás volt a serdülő gyerek számára. Nem volt hajlandó ételhez nyúlni úgyannyira, hogy már az életéért aggódtak. Bezárkózott szobájába, és órák hosszat elmélkedett a turini lepel képe előtt, amelyet elsőáldozási ajándékként kapott apjától. Ez az arc, a sírba fektetett Krisztus arca, egy Edith Piaf kép, meg néhány könyv — köztük Charles Foucault élete és Saint-Exupéry Éjszakai utazása — volt egyedüli társa. Egy reggel azután, amikor iskolába indult, megcsókolta édesanyját és bejelentette: „Mama, misszionárius leszek".

A fiú hosszú ideig érlelte magában ezt a döntést. „Két erő mozgatott igazából — mesélte évekkel később. — Egyrészt apám halála után el akartam kerülni otthonról. Másrészt — és ez a fontosabbik — más eszközökkel akartam megvalósítani terveimet, mint apám. Elvetettem az erőszakot. Akkortájt sok vándormunkás, bevándorló dolgozott az északi bányákban: maghrebiek, szenegáliak, törökök, jugoszlávok. Apám igyekezett őket beszervezni. A forradalmi mozgalom egy kicsit a család szerepét töltötte be, és apám lett a családfő. Voltak, akik alighogy feljöttek a tárnából, mindjárt eljöttek hozzánk, és ott töltötték az egész estét. Még nem volt televízió, hát beszélgettek. Illetve vitatkoztak. Mindenről, de főképp igazságosságról, szolidaritásról, testvériségről, azaz arról, ami a legjobban hiányzott nekik. Egyszer azután azt mondta egy szenegáli az apámnak: Mindig azt mondod, hogy közel állsz hozzánk, pedig valójában semmit sem tudsz rólunk. Miért nem mégy el Afrikába, miért nem élsz egy kicsit nyomornegyedeinkben vagy szegényes falvainkban? Jobban megértenéd, miért jöttünk el otthonról, és miért törjük itt a követ egész nap, egy bánya mélyén! Ezt a megjegyzést soha többé nem felejtettem el."

Amit az afrikai mondott, mélyen beleivódott a fiúba. Éppúgy, mint egy korábbi élmény: a német hadsereg elől menekülő belgák látványa, 1940 nyarán. Ott vonultak el a bányásztelep mögött vezető úton. Lambert gyakran adott nekik vizet. Valamivel később a németek elérték Douai-t, s összefogdosták a zsidó gyerekeket. Paul a szögesdrótokon keresztül kenyeret és sajtot dobált be nekik szüleivel együtt, a saját fejadagjuk egy részét. A háború alatt sok munkáscsalád vállalta a nélkülözést is, csak hogy megoszthassa javait és segíthessen másokon. Lázadtak az igazságtalanság ellen, életükkel a szeretetet és jószívűséget valósították meg. Ebben a légkörben született és erősödött Lambert hivatása: mások szolgálata.

A bányásztelep után Paul három évet töltött Lille kisszemináriumában. A tananyag nagyon távol esőnek tűnt a mindennapok gondjaitól, de az evangélium elmélyült tanulmányozása megerősítette benne a szándékot, hogy vállalja a szegények életét. Szünidőben hazajött, megölelte anyját, s azután tovább utazott, rendszerint autóstoppal, Párizs felé, hogy találkozzék egy „szakállas szenttel". A nyúzott svájcisapkát viselő Pierre abbé és az ő emmauszi rongyszedői abban az időben a legjobban rászorulókat azzal a pénzzel segélyezték, amelyet mindenféle régi könyvek eladásából, valamint gazdag villák pincéinek és padlásainak rendberakásával szedtek össze.

Valamivel később, Juvisy szemináriumában találkozott Paul Lambert azzal az emberrel, aki véglegesen kijelölte útját. Ignacio Fraile *padre* egy spanyol kongregáció tagja volt, amelyet a múlt században alapított egy asturiai pap. Boldoggáavatási ügye jelenleg folyamatban van Rómában. A San Vincente testvérület tagjai szerzetesek és világiak, akik szegénységre, tisztaságra, engedelmességre és a szeretet gyakorlására tesznek fogadalmat, hogy „csatlakozhassanak a legszegényebbekhez és azokhoz, akik nélkülözést szenvednek, hogy megoszthassák életüket-halálukat egyaránt". Papokból

és laikusokból álló kis közösségek keletkeztek számos európai nagyváros ipari körzetében, Latin-Amerikában, Afrikában, Ázsiában, mindenütt, ahol emberek szenvednek. Franciaországban is alakult egy-két közösségük.

Paul Lambertet nem sokkal huszonhetedik születésnapja után, 1960. augusztus 15-én, Nagyboldogasszony ünnepén szentelték pappá. Még aznap este vonatra szállt, és elutazott Douai-be, hogy pár órát édesanyjával töltsön, aki már három hónapja kórházban feküdt szívpanaszai miatt. Az asszony, mielőtt utoljára megölelte volna fiát, gondosan becsomagolt kis dobozt adott oda neki. A dobozban fekete fémkereszt feküdt, amelyre két dátumot vésték: születésének és felszentelésének időpontját. „Tartsd mindig magadnál, kisfiam! — mondta neki, miközben két kezébe fogta fia kezét. — Bárhová mész is, ez a kereszt megvédelmez téged."

Lambert jól tudta, hogy az igazán elhagyatott, igazán szegény emberek nem Európában, hanem a harmadik világban élnek. Éppen ezért utolsó szemináriumi évében elkezdett spanyolul tanulni. Abban bízott, hogy elmehet Dél-Amerika nyomornegyedeibe, *favelláiba*. Ám elöljárói Indiába küldték.

India! Mesés gazdagságú földrész, ahol elképesztő szegénységben élő vidékek és emberek vannak. Olyan ország, amely egyaránt ismeri a mély lelkiséget és a vad faji, politikai és vallási gyűlöletet. Szentek földje — Gandhi, Aurobindo, Ramakrishna, Vivekananda —, és gyűlöletesen romlott politikusok országa. Rakétákat és műholdakat gyártó ország, amelyben a lakosság négyötöde gyalog közlekedik, szekeret húzó bivalyok sebességével. Összehasonlíthatatlanul szép s változatos ország, amelyben szörnyű rémlátomásként ott állnak Kalkutta és Bombay nyomornegyedei. Ebben az országban a „nagyszerű" és a „szörnyű" egymás mellett él, de egyik is, másik is sokkal élőbb, sokkal emberibb és végső fokon sokkal vonzóbb, mint bárhol másutt.

Paul Lambert türelmetlenül várta, hogy indulhasson. Tartózkodási vízumot kért, ám ezzel egy hosszú kálvária vette kezdetét. Az indiai hatóságok hónapról hónapra tologatták a bűvös pecsét megadását — öt éven keresztül! Való igaz, hogy a turistáknak szükséges vízumtól eltérően a tartózkodási engedélyhez az új-delhi Külügyminisztérium engedélyére volt szükség. Lambert kérvényén pedig ott állt, hogy foglalkozása: pap. Ez csak növelte a nehézségeket. Bizonyos idő óta a hatóságok nem engedélyezték misszionáriusok belépését Indiába. A rendelkezés okát hivatalosan soha nem közölték, állítólag igen sokan tértek át a kereszténységre.

A vízumra várakozván, Lambert először Marseille-ben telepedett le, a Saint-Michel városrész algériaiak által lakott nyomornegyedében, majd Párizsba költözött, Saint-Denis-be, szenegáli bevándorlók közé. Hűségesen kitartott eredeti célkitűzése mellett, a testvéri szeretettől vezérelve ugyanazt az életet élte, mint a körülötte lévők. Mindent megosztott velük: a nehéz, kimerítő munkát, amelyet jóval a törvényes munkabér alatt fizettek meg, az ócska szalmazsákot, a hitvány és elégtelen kosztot. Sokféle munkát végzett, volt segédmunkás, szerelő, esztergályos, olvasztár és karbantartó.

1965. augusztus 15-én, pappá szentelésének ötödik évfordulóján megelégelte a várakozást. Elöljárói beleegyezésével közönséges turista-vízumot kért. A foglalkozása után tudakozódó rubrikába azt írta, hogy „szakmunkás". Másnap megkapta az útlevelét az értékes vízummal együtt, amelyen ott díszelgett a pecsét Ashoka király három oroszlánjával, amelyet a modern India megalapítói a köztársaság jelképéül választottak. És noha ez az irat csak három hónapi tartózkodást engedélyezett, immáron elkezdődhetett Lambert életének nagy küldetése! Ha már egyszer Kalkuttá-

ban, a neki rendelt városban lesz, majd megpróbál valamilyen úton-módon állandó tartózkodási engedélyt szerezni.

Bombay, *the Gateway of India*, „India kapuja"! Éppúgy, mint a brit katonák és közhivatalnokok, akik három évszázadon keresztül itt találkoztak először a szubkontinenssel, Paul Lambert is a nyugati partvidék e kikötőjén keresztül lépett India földjére. Hogy egy kicsit megbarátkozzék az országgal, mielőtt a hatalmas félsziget másik oldalán fekvő Kalkuttába ment volna, bejárta az iskolás gyerekek útját. A neogót harangtornyokkal ékesített egykori karavánszerájban, a Viktória pályaudvaron beszállt egy Trivandrumba és délvidékre induló vonat harmadosztályú kocsijába.

A vonat mindenütt megállt. Ilyenkor az utasnép leszállt, tüzet rakott, főzött, tisztálkodott, dolgát végezte, és mindezt kereskedők, hordárok, tehenek, kutyák, varjak általános nyüzsgésében. „Körülnéztem, és mindent úgy tettem, mint a többiek" — írta Lambert egyik hozzátartozójának. Hamarosan rájött, hogy nem olyan, „mint a többiek". Vett egy narancsot, fizetett, de az árus nem adott vissza az egyrúpiás bankjegyből. Amikor Lambert reklamált, az indiai dühös és megvető pillantást vetett rá. Ez a *sahib*[1] a fogához ver minden garast! Hogy lehet ilyen fukar? „Meghámoztam egy narancsot, leemeltem a negyedrészét, amikor egy kislány odaállt elém, s csak nézett nagy fekete szemeivel. Természetesen odaadtam neki az egészet, mire elszaladt. Utánasiettem, s láttam, hogy megosztozik rajta testvéreivel." A következő pillanatban egy fiatal cipőpucoló gyerek kuporodott eléje. Lambert rámosolygott. De mosollyal nem lehet üres hasat megtölteni! A pap kotorászott egy kicsit holmijai között, s átnyújtotta neki egyetlen banánját, amit valami rejtekhelyen, kíváncsi és könyörgő tekintetektől távol akart megenni. „Ha ez így megy tovább, hamarosan elpusztulok, alultápláltság következtében! Úgy tűnt, hogy a világ minden nyomorúsága körülöttem adott egymásnak találkát. Legjobban az rázott meg, ahogy megköszöntek valamit. Hogyan is lehet elviselni, hogy egy vak ember vagy egy gyerek leborul előtted, és megérinti a lábadat? De ha könnyű alamizsnát adni, igen nehéz visszautasítani." Lambertnek eszébe jutott, amit dom Helder Camara mondott: „Segítségnyújtásunk nyomán az emberek még inkább rászorulnak támogatásunkra — jelentette ki a szegények brazíliai püspöke —, hacsak nem egészítjük ki olyan tettekkel, amelyek a szegénység gyökereit hivatottak kitépni."

A vonat zsúfoltságához hozzáadódott az irgalmatlan hőség, a mindent belepő, korommal keveredő maró por, a kocsikban terjengő szagok, a kiáltások, sírás, nevetés. Mindez a vonatozást egy nép felfedezéséhez vezető „királyi úttá" varázsolta. Első indiai ebédjét Lambert valamelyik délvidéki pályaudvar bisztrójában költötte el. „Először is megfigyeltem az embereket — mesélte később. — Evőeszközt nem használtak, jobb kezük ujjaival ettek. Boszorkányos ügyességgel kis gombócokat gyúrtak a rizsből, ezeket azután belemártották a szószba anélkül, hogy a rizsgalacsinok szétestek volna. És közben még csak meg sem égették az ujjukat! A gyilkos fűszerek eleven parázsként égetik az ember száját, nyelőcsövét, gyomrát. Komikus látványt nyújthattam, mivel a bisztróban tanyázó indiaiak kétrét görnyedtek a nevetéstől. Hisz olyan ritkán adatik meg, hogy jót lehet mulatni egy szegény *sahib*on, aki éppen csak elindult az »indiaivá válás« útján!"

Tíz nap múlva, egy Madras melletti nyomornegyedben töltött rövid tartózkodás után, Paul Lambert megérkezett Kalkuttába.

[1] Tiszteletet kifejező, eredetileg a fehéreknek fenntartott megszólítás

Semmilyen nyomor, még a járdai élettel járó legnagyobb fokú nélkülözés sem tudja megváltoztatni egy nép szokásait. Amikor az első villamos megcsikordult a sugárúton, Hasari Pal felkelt, hogy eleget tegyen a „természet szólításának". Odaballagott a túlsó oldalon levő nyitott csatornához, felemelte pamutkötényét és lekuporodott. Mivel alig evett, a természet követeléseinek kielégítése egyre kevesebb időt vett igénybe. Több tucat ember guggolt egymás mellett a járda szélén, de senki sem figyelt fel rájuk. Mindez hozzátartozott az élethez, és valahogy beleillett a környezetbe. Aloka és a többi asszony is ugyanígy tett, csakhogy korábban keltek, még a férfiak előtt. Azután Hasari elballagott a kúthoz, és beállt a sorba. A „kút" valójában egy tűzoltócsap vagy inkább „nyílás" volt, az út felszínével egy vonalban. Barnás, zavaros víz bugyogott belőle, amelyet közvetlenül a Hooghly-ból, a Kalkuttát átszelő Gangesz egyik mellékágából nyomtak fel. Amikor rákerült a sor, Hasari sarkára ereszkedett, fejére csurgatott egy edény vizet, és tetőtől talpig jó erősen bedörzsölte magát a szegények szappanával, az agyagból és hamuból gyúrt kis golyócskával. Sem a metsző téli hideg, sem az éhség karmai nem siettették a tisztulás eme ősi szertartásának elvégzését, amelynek minden reggel kegyeletes módon eleget tett a járdák népe, a legfiatalabbaktól a legidősebbekig egyaránt.

Hasari ezután elindult két idősebb fiával a Barra Bazarba. Ezen a piacon oly tömegű árut mozgattak, hogy mindig lehetett valami használhatót találni a kidobott holmik között. A sikátorok szövevényében százával bolyongtak kiéhezett szerencsétlenek — mint Hasari és két fia — ugyanabban a reményben: hogy találkoznak valamelyik földijükkel, aki ugyanabból a faluból, megyéből, vidékről került ide, mint ők; hogy rokonra, ismerősre bukkannak, vagy összefutnak valamelyik barátjuk barátjával vagy annak a barátjával, kasztjuk valamelyik tagjával... egyszóval találnak valakit, aki védőszárnyai alá veszi őket, és talál nekik két vagy három órányi, esetleg egy egész napi vagy — és ez már igazi csoda lenne! — akár több napra való munkát. Ez a rendületlen keresés-kutatás nem is volt annyira reménytelen, mint amilyennek látszott. Az indiaiakat hihetetlenül bonyolult rokoni kapcsolatok szövevénye fűzte egymáshoz úgyannyira, hogy ebben a hétszázmillió embert számláló gigantikus országban a teljesen magára hagyott ember ismeretlen fogalom volt. Kivéve talán Hasari Palt, akit az „embertelen város" — úgy tűnik — makacsul kizárt magából.

A hatodik nap reggelén, miután elküldte gyerekeit a szemetesvödrök átkutatására, ismét útnak indult, hogy keresztül-kasul bejárja a bazárt. Kereskedők és szállítók tucatjait szólította meg, munkát keresve. Nemegyszer megrakott kézikocsik nyomába eredt, remélvén, hogy valamelyik kuli összeesik a kimerültségtől, s így a helyére állhat. Végül azután nem bírta tovább, éhesen, kiüresedve, reményt vesztve roskadt le a fal mellett. Az ájulás környékezte, amikor valaki megszólította:

— Nem akarsz keresni néhány rúpiát? — kérdezte egy alacsony, szemüveges ember, aki inkább hivatalnokra, mintsem bazárbéli üzletemberre emlékeztetett. Hasari némi meglepetéssel tekintett rá, majd igent bólintott. „Akkor gyere velem! Elvezetlek valahova, ahol egy kis vért vesznek tőled. Adnak érte harminc rúpiát, ebből tizenöt az enyém, tizenöt a tied."

„Tizenöt rúpiát a véremért? — ismételte Hasari kővé dermedve. — Ki akarja egy ilyen szerencsétlennek a vérét, mint amilyen én vagyok? És még harminc rúpiát is ad érte!"

— Te idióta, a vér az vér! — vágta rá a szemüveges. — Akár gyilkosé, akár páriáé, akár dúsgazdag marwarié, akár hozzád hasonló szegény csavargóé, az mindig vér!

Erre az érvelésre Hasari nem tudott mit felelni, így nagy nehezen talpra állt, és követte az ismeretlent.

A férfi ahhoz az emberfajtához tartozott, amelyik ebben a városban igen „divatos" mesterséget űzött. Ahol ugyanis a pénzszerzésnek csak a legcsekélyebb reménye mutatkozott, egész tömeg parazita nyüzsgött, akiket a köznyelv *middlemen*nek, közvetítőknek hívott. Mindenféle üzletmenetben vagy szolgáltatás során egy vagy több közvetítő tüsténkedett, akik természetesen nem felejtették el lecsípni a maguk százalékát. A szemüveges egyén felhajtó volt. Véradókat igyekezett szerezni a Kalkuttában virágzóan működő, magánkézben levő vérbankok valamelyike számára. Kialakult mesterfogások szerint dolgozott. Végigszimatolta a műhelyek, gyárak, piacok környékét, ahol mindig akadtak munkanélküliek, akik néhány rúpiáért bármire hajlandók voltak. Az iszlám törvényei tiltották a véradást, tehát csak hinduk jöhettek szóba.

A nélkülöző, nyomorban élő, mindenét elvesztett ember számára a véradás utolsó lehetőség, végső menedék. Gátlástalan kereskedők számára pedig kiváló pénzszerzési lehetőség. Egy akkora városban, mint Kalkutta, a kórházak és klinikák vérszükséglete meghaladta az évi több tízezer ampullát. A Bengáliában hivatalosan működő négy vagy öt intézet képtelen volt ezt a vérmennyiséget beszerezni, így sajnos természetes volt, hogy magánvállalkozók csapnak le a piacra, és megpróbálnak hasznot húzni ebből a helyzetből. Kalkuttában bárki nyithatott vérbankot. Elegendő volt összejátszania egy orvossal, és az ő nevében benyújtani egy kérvényt az egészségügyi kormányzathoz. Szükség volt továbbá egy helyiségre, hűtőszekrényre, kellett néhány szérum, pipetta, szemüveg és egy laboráns. Az eredmény: bámulatosan fellendülő, állítólag évi 10 millió rúpiát — 1 millió dollárt — meghaladó üzleti forgalom. Talán csak a laboratóriumok közötti ádáz konkurenciaharc tudta valamennyire is korlátozni a profit növelését. Hasari, anélkül, hogy tudta volna, a város egyik legjobban szervezett bandájának a hálójába került, amelynek tagjai olyan műértéssel és fantáziával szervezték ügyeiket, hogy Nápoly, Marseille és New York hasonszőrű banditái elsápadtak volna az irigységtől, ha ismerték volna trükkjeiket.

Hasari követte szemüveges „jótevőjét". Átmentek az üzleti negyed utcáin, befordultak a Chowringhee sugárúton, végül eljutottak a Park Streetre, a luxusáruházak, vendéglők és éjszakai mulatók közé. A sugárút végén meg a környező utcákban jó néhány vérszedő hely működött. A Randal Street 49. szám alatt például egy garázst alakítottak át laboratóriummá. Amikor Hasari és a felhajtó a ház magasságába érkezett, egy beesett arcú, bételtől vöröslő szájú ember sodródott melléjük. Halkan odaszólt nekik: „A vér miatt jöttök?" A szemüveges rábólintott, az indiaiak alig észrevehető, utánozhatatlan mozdulatával. „Akkor kövessetek! — mondta az idegen cinkos szemhunyorítással. — Tudok egy helyet, ahol negyven rúpiát adnak. Ebből öt az enyém, a többi a tietek. Rendben van?"

A férfi a nagy csalássorozat másik láncszeme volt. A két utcával arrébb található konkurens vérbank számlájára dolgozott. A bejárat fölött a három tulajdonos nevének kezdőbetűje szerepelt. A C. R. C. Kalkutta egyik legrégebbi laboratóriuma volt. Az a bizonyos tízrúpiás többlet természetesen nem nagylelkűségből született. A C. R. C. a vállalkozóktól a szokásos 250 milliliter helyett 300 milliliter vért vett le. Igaz ugyan, hogy a fizetség mellé jutalmat is adott, méghozzá a szegény koldusok szemében igen

becses ajándékot: egy banánt és három darab, szőlőcukorral ízesített kétszersültet. A laboratórium vezetője egy ismert hematológus, dr. Rana volt. Ő is a szélhámosok közé tartozott. Nem okozott neki nehézséget, hogy a véradókat és a vevőket magánlaboratóriumába csábítsa. Mi sem volt egyszerűbb, csupán meg kellett súgni a hivatalos helyen véradásra jelentkezőknek, hogy a C. R. C. jobban fizet. Akiknek pedig elsősegély vagy operáció miatt vérre volt szükségük, Rana doktor azt üzente, hogy a keresett vércsoportból éppen nincs raktáron. És elküldte őket a C. R. C.-be.

Ezek az ügyeskedések csupán ártatlan üzleti fogások voltak az orvosi felügyelet teljes hiányához képest, ami sajnos nagyon is általános volt ezekben a laboratóriumokban. Az Egészségügyi Világszervezetnek volt ugyan egy sereg kötelező jellegű előírása a vérátömlesztés céljából történő vérvétel előtt végzendő vizsgálatokra vonatkozólag, amelyek például lehetővé teszik — többek közt — a hepatitis B vagy a nemi betegségek vírusának felismerését, de a C. R. C.-ben — noha a vizsgálatok egyszerűek és végeredményben olcsók voltak — jó néhány magánbankhoz hasonlóan nem sokat törődtek akkoriban a vírusokkal. Egyedül a haszon számított.

Hasarit egy kis, támlátlan székre ültették. Az egyik ápoló gumiszalaggal elkötötte a karját, a másik tűt szúrt a vénájába, a könyökhajlatban. Mind a ketten megbabonázva nézték a kicsorduló vörös folyadékot, és áhítatuk együtt nőtt az edényben felfogott vér mennyiségével. Hasarit rosszullét környékezte. Talán saját vérének megpillantása okozta, az a tudat, hogy kiürül, mint egy Barra Bazar-i vizesember tömlője, vagy pedig az alultápláltság, tény az, hogy tekintete fátyolossá vált, kiverte az izzadság, ugyanakkor hideglelés tört rá. Az ápolók hangját valahonnan messziről, különös harangszón keresztül hallotta. Egy fényes körben „jótevőjének" szemüvegét látta felvillanni. Két kezet érzett, amelyek erősen tartották, azután semmit. Elájult.

Ami történt, az oly megszokott volt, hogy a „segédek" a legcsekélyebb izgalom nélkül folytatták munkájukat. Nap mint nap előfordult, hogy a nélkülözések következtében legyöngült páciensek elájultak a véradás során. Ha rajtuk múlt volna, ők bizony az utolsó csepp vért is kicsurgatták volna a magatehetetlen testekből. Őket a teli üvegek után fizették.

Amikor Hasari újra felnyitotta szemét, azt hitte, álmodik: egy banánt látott, amelyet az egyik fehér köpenyes férfi nyújtott felé.

— Na fogjad, te anyámasszony katonája, nyeld le ezt a gyümölcsöt! Ettől majd Bhimként[1] fogsz újjászületni! — ugratta kedvesen az ápoló. Majd kivett a zsebéből egy kis füzetet, és megkérdezte: „Mi a neved?" Néhány szót firkantott a füzetbe, kitépte a lapot, és ellentmondást nem tűrő mozdulattal rábökött: „Itt írd alá!"

Hasari odabiggyesztett egy keresztet, és zsebébe csúsztatta a 40 rúpiát, amely mozdulatot az ott várakozó két felhajtó mohó tekintettel követte. Az osztozkodásra kint került sor. Hasari persze nem tudta, hogy negyvenöt rúpia átvételéről adott elismervényt, nem pedig negyvenről. Az ápoló is megszerezte a maga hasznát.

Órákig tartott, amíg a kimerült Hasari az ismeretlen városrészeken keresztül hazabotorkált a családi járdára. Felesége és gyermekei már türelmetlenül várták. Elhatározta, hogy a tizenhét rúpiából — ennyit hagytak meg neki a vérszívók — ötöt arra áldoz, hogy megünnepeljék az „embertelen városban" szerzett pénzt. Vett fél kiló *barit*, azaz vékony ezüstpapírba csomagolt, remek bengáliai nugátot, és néhány

[1] Bhim Mâhabhârata öt hős testvérének, a Pandaváknak legerősebbike

mansourt, cukrozott tejből és csicseriborsóból készült édességet. Valamivel messzebb vásárolt nagyjából húsz zacskó ropogtatni való *murit*, meleg homokban pirított rizst, hogy a járdaszomszédok is ünnepelhessenek. Végül nem tudta megállni, hogy önmagát is meg ne ajándékozza. Megállt a számtalan kis benyíló egyike előtt, amelyekben rezzenéstelen arcú kereskedők — mindmegannyi Buddha — *pant*, azaz pácolt bagót készítettek. A vékony darabokra szeletelt aréka-dióból, kevéske dohányból, csöppnyi oltatlan mészből, chutney-ből és kardamomból álló keveréket gondosan összehajtogatott bétellevélbe teszik, és az egészet szegfűszeggel „összeszegezik". A *pan* erőt ad. Legfőképpen pedig megszünteti az éhséget.

Amikor Aloka észrevette férjét, elszorult a torka. „Istenem, megint ivott" — gondolta magában. Amikor pedig felfedezte a csomagokat, megrémült, hogy a férfi belekeveredett valamibe. Elébe futott. A gyerekek azonban gyorsabbak voltak. Ami ezután következett, az olyan volt, mint az oroszlánapa hazatérte a leütött zebrával, miközben a kisoroszlánok körülötte ugrálnak. A gyerekek máris elorozták a nugátot, amit boldogan osztottak el maguk között.

A nagy örömben senki sem vette észre a kis piros pontot Hasari karján.

TIZEDIK FEJEZET

Biztos volt benne, hogy megérkezett. Az ujjongó öröm, ami hirtelen eltöltötte, a teljesség érzete, hogy végre „velük" lehet, biztosan jelezte, hogy ide küldte őt az Isten. Ebbe a szürke, piszkos, szegény, szomorú, büdös, sáros városba. Ebbe a férfiakat, nőket, gyerekeket, állatokat magába olvasztó nyüzsgő tömegbe. Döngölt földből, agyagból készült viskók dzsungelébe, ahol a felgyülemlett szemét meg a nyitott szennyvízcsatornák miatt a sikátorokban szinte lehetetlen közlekedni. Ebbe a kénnel és füsttel mérgezett levegőbe, ebbe az idegeket rongáló hangzavarba, amely beszédből, kiáltásokból, sírásból, hangszórók lármájából, szerszámok és gépek kopácsolásából állt össze. Ide küldte őt Isten, a világ túlsó felére, egy nyomomegyedbe. „Nagy jutalmat kaptam: a végtelen lelki nyugalom töltött el, hogy megérkeztem oda, ahova mennem kellett — mesélte később. — A bennem égő lelkesedés ösztönzésére vállalkoztam a kísérletre, amelyről azt tartották, hogy nem európai embernek való. Nem tudja végigcsinálni. De én tökéletesen boldog voltam, és ez azt bizonyította, hogy jól választottam. Ha valaki azt kérte volna, hogy meztelen talppal izzó parázson tapodjak, még azt is megtettem volna!"

Néhány nappal előbb, Kalkuttába érkezésekor Paul Lambert meglátogatta a helyi püspököt, aki a város egyik előkelő negyedében, gyönyörű kerttel övezett, koloniális stílusban épült házban lakott. Az ötven év körüli, angol-indiai származású, lila pileólust, püspökgyűrűt, fehér reverendát hordó főpap nagyon méltóságteljes jelenség volt.

— Azért jöttem, hogy együtt éljek a szegényekkel — mondta neki egyszerűen a francia pap.

— Nem lesz nehéz rájuk bukkannia — sóhajtott a püspök. — Sajnos, itt mindenütt vannak szegények.

Majd írt néhány ajánló sort a folyó túlsó oldalán levő munkáskerület egyik plébánosának, és elbocsátotta Lambertet.

A templomot, pontosabban két festett tornyát már messziről lehetett látni. Közvetlenül a pályaudvar mögött, szinte pontosan a Hooghly-n átívelő vashíd tengelyében állt. A hatalmas épületet szép, színes üvegablakok élénkítették, belül sok-sok szobor, adományokat gyűjtő perselyek, és a hívők számára fenntartott helyek fölött ventilátorok. A templom neve szinte kihívást jelentett a teret meg a környező utcákat megszálló töménetlen hajléktalan számára. Homlokzatán ugyanis ezt a feliratot rajzolták ki a szép, világító betűk: „Vendégfogadó Boldogasszony".

Alberto Cordiero atya Goában született, bőre egészen sötétbarna színű volt. Cordiero gondosan ápolt, göndör hajával, telt arcával, gömbölyded pocakjára simuló makulátlan reverendájával inkább a római kúria valamelyik *monsignore*jára emlékeztetett, mintsem a szegények plébánosára. A templom előtti udvaron ott állt kocsija, egy rádióval fölszerelt Ambassador. A plébánia katolikus munkatársai és alkalmazottai plébánoshoz illő körülményeket teremtettek számára.

A farmernadrágos, tornacipős külföldi pap megjelenése teljesen zavarba hozta a jó atyát.

— Ön nem hord reverendát? — kérdezte őszinte megdöbbenéssel.

— Nem hiszem, hogy ez lenne a legmegfelelőbb öltözék az utazáshoz, főleg ebben a melegben, amihez egyáltalán nem vagyok hozzászokva — magyarázta készségesen Paul Lambert.

— Na persze! — sóhajtott fel a jó atya. — Maguk, európaiak, megengedhetik maguknak ezeket a különcségeket. Magukra mindenképpen tisztelettel tekintenek, hiszen fehér a bőrük! Mi, indiai származású papok, másképp vagyunk ezzel. Számunkra a reverenda jel és védőpáncél. Ebben az országban, ahol él a szent dolgok iránti tisztelet, ez a ruha különleges helyet biztosít számunkra.

Lambert átnyújtotta a püspök üzenetét.

— Tényleg egy nyomornegyedben akar élni?

— Ezért jöttem Indiába.

Cordiero atya szemmel láthatólag mélyen megbotránkozott. Komor és gondterhelt arccal járkált fel-alá a szobában.

— Nem ez a papi hivatás lényege! Itt az emberek csak arra gondolnak, hogy minél jobban kihasználják magát. Ha a kisujját nyújtja nekik, az egész kezét akarják. Nem, drága barátom, nem azzal segítjük őket, hogy vállaljuk az életformájukat. Ezzel csak a bennük lappangó lustaságot bátorítanánk, és tétlenségre kárhoztatnánk őket. — Hirtelen megállt Lambert előtt. — És azután, maga nem marad itt örökre! Egyszer majd elmegy, én meg itt maradok, s majd a szememre hányják, hogy a papság semmit sem tesz értük. De ha mi, indiai papok beállunk közéjük, többé nem tisztelnek minket.

Mi sem állt távolabb a jó Cordiero atyától, mint hogy egy nyomornegyed lakója legyen. Lambert később rájött, hogy a lakossággal való közvetlenebb kapcsolat elutasításának oka végső soron nem a szeretet hiánya, hanem a helyi papság soraiban az a gyakran tapasztalható törekvés, hogy a köznéppel szemben megőrizzék azt a bizonyos három lépés távolságot. Ez a magatartás az indiai társadalomnak a hierarchia iránti hagyományos tiszteletéből eredt. Nagyon is természetes tartózkodása ellenére a plébános megértőnek bizonyult. Lambertet az egyházközség egyik tekintélyes tagjára, egy angol-indiai keresztényre bízta, aki helyet keresett számára a szomszédos nagy *slum*ban, Anand Nagarban, az „Öröm Városában".

Két nappal később, délután öt órakor lépte át Paul Lambert és kísérője a nyomornegyed kapuját. A lenyugvó napkorong tüzes fényét szürkés füst fátyolozta. A városban tűzvész szaga érződött: mindenütt égtek már a *chulák*, amiken az asszonyok a vacsorát készítették. A szűk sikátorokban megrekedt a levegő, a sűrű, kesernyés füst égette az ember torkát és tüdejét. Az általános zajból váratlanul ijesztő hang emelkedett ki: az egész testet görcsbe rántó, makacs, fuldokló köhögés szívszorító vergődése.

Mielőtt Kalkuttába jött volna, Lambert néhány napig Madras egyik nyomornegyedében lakott, amely egy bánya mellett épült, a nyílt mezőn. Az a *slum* fénnyel és reménységgel volt tele, mivel lakói minden reggel munkába indultak, és tudták, hogy eljön a nap, amikor majd igazi munkásnegyedbe költözhetnek. Anand Nagarban pontosan fordított volt a helyzet. Itt mintha mindenki örök időktől fogva itt lakott volna, és most már mindörökké itt is maradna. Ez a hangulat egyben meg is határozta a város életét. „Lusták lennének itt az emberek? — kérdezte magában Lambert, miközben angol-indiai kísérője után törtetett az embertömegen keresztül. — Inkább hangyák. Mindenki elmerül valamilyen tevékenységben, a legöregebbektől kezdve az alig járni tudó gyerkőcökig. A rozzant házak meg viskók előtt mindenütt apró műhelyek, miniüzemek, bennük pedig az emberek eladnak, vásárolnak, alkudoznak, készítenek, javítanak, rostálnak, tisztítanak, szögelnek, ragasztanak, lyukasztanak, cipelnek, vonszolnak, taszigálnak." Kétszáz méternyi felfedező út után Lambertnek már fájt a feje.

Fakir Bhagan Lane 19. A házszám két összeszegelt deszkára volt keresztbe felírva. Ez a két deszka volt az ajtó, ami egy ablak nélküli, alig több mint egy méter széles és két méter hosszú helyiségnek csúfolt odúra nyílott. A padló döngölt földből készült, a bambuszrudakból álló plafonon pedig átszüremkedett a tető hiányzó cserepein beszökő napfény. Se bútor, se lámpa. „Ez pontosan olyan szoba, mint amilyenre vágytam — állapította meg Lambert. — Tökéletesen alkalmas a szegénység megélésére." Sőt, a környezete is pontosan ilyen volt. Az ajtó előtt egy nyitott csatorna húzódott, benne valami bűzös, fekete sár. Az út túlsó oldalán, pontosan szemben egy nagy szemétdomb. Oldalt, a csatorna fölé emelt teraszféleségen egy csöppnyi *tea-shop* működött, amelyet bambuszrudakból készült tető védett az időjárás viszontagságai ellen. A tulajdonos, egy öreg hindu kivételével a negyed minden lakója mohamedán volt.

Az odú-szoba tulajdonosa, egy európai módon öltözködő, pocakos bengáli a nyomorváros egyik leggazdagabb emberének számított. A kis utca végén lakott, saját házában, a vécék és egy kút mellett. A *tea-shop*ból cukrozott tejjel ízesített teát hozatott, amit használat után eldobandó, kis agyagkupákban szolgáltak fel.

— Biztos abban, *Father*, hogy itt akar lakni? — kérdezte látogatójától, szemmel láthatólag hitetlenül.

— Egészen biztos vagyok — felelte Paul Lambert. — Mi a szoba ára?

— Havi huszonöt rúpia (150 forint). Előre fizetve.

— Huszonöt rúpia? — méltatlankodott a félvér kísérő. — Huszonöt rúpia azért az ablaktalan lyukért? De hisz ez rablás!

— Nem baj, nekem megfelel — vágta el a vitát a pap, és pénzt vett elő. — Itt van háromhavi lakbér.

„Olyan boldog voltam, hogy a csillagokat is lehoztam volna az égről, ha azt kérte volna azért a nyomorult szobáért" — emlékezett vissza Lambert. Egyébként

hamarosan észrevette, milyen kiváltságos helyzetben van: szomszédai ugyanilyen körülmények közt laktak, de tízen-tizenketten egy szobában.

Miután a szállást elintézték, Cordiero atya megbízottja bemutatta a francia papot a város néhány keresztényének. Először senki se akarta elhinni, hogy ez a farmernadrágos *sahib*, aki belép a kunyhójukba, Isten szolgája. „De mihelyst meggyőződtek róla, Messiásként fogadtak" — mesélte. Az egyik sikátorban egy fiatalasszony térdre borult előtte ezekkel a szavakkal: „Atyám, áldd meg a gyermekem!", és Lambert felé nyújtotta a karjában tartott csecsemőt. „És áldj meg minket, mert nem vagyunk arra méltók, hogy egy pap hajlékunkba lépjen." Mindannyian letérdeltek, és Lambert nagy keresztet rajzolt föléjük. Miután megtudták, hogy velük fog lakni, mindannyian segíteni akartak. Egyikük vödröt hozott, a másikuk gyékényt, a harmadik egy olajjal működő lámpást meg egy takarót. Minél szegényebbek voltak, annál inkább akartak adni valamit. Amikor este Lambert hazatért, ajándékokkal megrakott hívők serege kísérte. „Olyan voltam, mint a napkeleti bölcsek egyike, útban a kis Jézushoz."

Elérkezett új, indiai életének első estéje, egész életének alighanem egyik legmaradandóbb emléke. „Már egészen sötét volt. A trópusokon nagyon hirtelen sötétedik. Meggyújtottam a lámpást, amit egy családtól kaptam. Még arra is ügyeltek, hogy gyufát adjanak hozzá. Kiterítettem a rizsszalmából készült gyékényt, amit szintén úgy kaptam. Leültem a földre, hátamat a falnak támasztottam, és kiürítettem ütött-kopott táskámat, amit egykor Marseille arab negyedében vettem. Volt benne egy borotva, borotvapamacs, fogkrém, egy kis gyógyszeres táska, amit gyárbeli munkatársaimtól kaptam indulásom előtt, egy rövid nadrág, fehérnemű, és a Szentírás. Ez volt összes vagyonom. A jeruzsálemi biblia lapjai közt ott őriztem azt a képet, amelyik mindig velem volt a szegény és szenvedő emberek között eltöltött évek során. Gondosan kihajtottam és hosszasan szemléltem."

A kép a turini lepel másolata volt, amit Lambert édesapjától kapott. A gyolcson kirajzolódó Krisztus-arcban, ebben a lehunyt szemű, összevert arcú, kiszaggatott szakállú emberben, ebben a keresztre feszített emberben azon az estén Paul Lambert ott látta a nyomormegyed minden vértanúját. „Számomra, felszentelt hívő ember számára, mindegyikük a szenvedő Krisztus arcát hordozza, aki a Golgota magasából az egész emberiségnek odakiáltotta a megvetettség minden fájdalmát és a mindig felragyogó reményt. Ezért mentem oda, e miatt a »Szomjúhozom« miatt, amit Krisztus kiáltott. Azért, hogy kimondhassam az itt élők igazság utáni éhségét és szomjúságát. Az itteniek nap mint nap fellépnek a keresztre, és szembenéznek a halállal, amit mi, európaiak nem tudunk kétségbeesés nélkül megtenni. A szenvedő Krisztus képe sehol másutt nem lehetne méltóbb helyen, mint itt, ebben a *slum*ban."

Paul Lambert két gyufaszál segítségével a vályogfalhoz erősítette a képet. Majd imádkozni próbált, de nem tudott. Mintha megbénult volna a nyelve. Úgy látszik, meg kell vámia, amíg letisztulnak benne az élmények. Továbbra is ülve maradt, gondolataiba merülve, amikor egy fiatal lány tűnt fel a küszöbön. Ruhája rongyos volt, lába csupasz, de hajfonatában virág illatozott. Kezében rizzsel és főzelékkel teli alumíniumtányért tartott. Letette a földre Lambert elé, azután köszönésképpen homloka előtt összetette két kezét, lehajtotta fejét, elmosolyodott és elszaladt. „Hálát adtam Istennek ezért a kislányért és az ételért, amit ismeretlen testvérek küldtek. Azután megvacsoráztam, indiai módra az ujjaimat használva evőeszközként. Menedékhelyem mélyén minden sajátos értelmezést nyert. Például ahogy ujjaimmal az ételhez

értem, megértettem, hogy az ennivaló nem élettelen vagy semleges tárgy, hanem életet adó ajándék."

Kilenc óra felé a kis utca nagyjából elcsendesedett, így Lambert megfigyelhette azokat a zajokat, amelyek a körötte zajló életről tanúskodtak: a szomszéd szobákból áthallatszó beszédfoszlányokat, vitákat, sírást, köhögést. Majd egy müezzin átható hangja jajdult fel egy kinti hangszóróból. Közvetlenül utána Koránt recitáló asszonyok mormogása jutott el hozzá. Valamivel később, a mohamedánok imája után, másfajta monoton ima szűrődött be a szobába. A közelben fekvő *tea-shop*ban valaki egyetlen szótagot ismételgetett vég nélkül. „*Ôm*... *ôm*... *ôm*..." mormolta az öreg hindu, a boltocska tulajdonosa az ősi, misztikus felhívást, amellyel a hinduk kapcsolatba lépnek az Istennel. Ez az *ôm* kimondhatatlan belső békét tudott teremteni. Lambert először Dél-India falvaiban hallotta, és már akkor felfigyelt arra, hogy ez az egyszerű szótag a maga monoton ritmusával milyen hatalmas erőt, megrázó mélységet rejt magában úgyannyira, hogy attól kezdve ő is ezzel kezdte imáit. Az *ôm* kiejtése nem igényelt semmi erőfeszítést. „Az *ó*-t önmagában kellett kiejteni, és azután hosszasan tartani. Lebegése olyan volt, mint a gondolatainkban megfogalmazódó imádság — mondta később. — Azon az éjszakán, miközben ezt az *ôm*-ot ismételgettem, ami eredetileg az utca túlsó oldalán hangzott fel, az volt az érzésem, azon túl, hogy Istennel beszélek, sikerült valamit előrehaladnom a hindu vallás titkainak megismerésében. Ez nagyon fontos volt ahhoz, hogy feltárhassam — önmagam előtt is — indiai jelenlétem valóságos indítékait."

Valamivel éjfél után a csend egészen beborította az Öröm Városát. Megszűnt a beszélgetés, elhallgattak az imák, még köhögés vagy gyereksírás sem hallatszott. Anand Nagar elnyugodott. Lambertet is kimerítették a reá zúduló benyomások, érezte, hogy nagyon is szüksége van az alvásra. Ingét és farmernadrágját összehajtogatva a feje alá tette, és elnyúlt a gyékényen. Ekkor vette csak észre, hogy szobája pontosan olyan hosszú volt, mint ő maga: 1,82 m. Még egy pillantást vetett a turini lepelre, aztán elfújta a lámpást, behunyta a szemét, és valami olyan belső boldogság árasztotta el, amilyent utoljára felszentelésének estéjén érzett, öt évvel ezelőtt.

Ebben a pillanatban pokoli lárma tört ki a feje fölött. Meggyújtott egy gyufát, és felfedezte, hogy a tetőzet bambuszrudain egy patkánycsapat inal át, betöltve a szobát éles nyikkantásaival. Talpra ugrott, és habár szomszédai álmát semmiképpen sem akarta megzavarni, hajtóvadászatba kezdett az immár a falakon randalírozó betolakodókkal szemben. Ám alig sikerült néhányat elűznie, a tetőzet lyukain újabb utánpótlások érkeztek. Ilyen invázióval szemben Lambert tehetetlen volt, megadta magát. Bármily kellemetlen volt ez a kényszerű társbérlet, megértette, hogy ez is hozzátartozik új életéhez. Újra lefeküdt. Szinte ugyanabban a pillanatban érezte, hogy valami mozog a hajában. Meggyújtotta a lámpást, megrázta a fejét. A hajából egy szörnyűségesen szőrös, hatalmas százlábú pottyant a földre. És noha a pap lelkes csodálója volt Mahatma Gandhinak, meg erőszakmentességet hirdető tanításának, a nagy szőrösséget irgalmatlanul eltaposta. Csak később tudta meg, hogy az illető egy olyan százlábú volt, amelynek csípése esetenként felér a skorpióéval. Harmadszor is lefeküdt, elmondott egy sorozat *ôm*-ot abban a reményben, hogy valamennyire megnyugszik. Ám az Öröm Városa, ezen első éjszaka tiszteletére, még egyéb meglepetéseket is tartogatott a francia pap számára. Az indiai szúnyogoknak például az a sajátosságuk, hogy igen picinyek, alig hallhatóak, és végtelen sokáig bizonytalan-

kodnak, amíg végre szúrásra szánják el magukat. A várakozás kínja kegyetlen, és ha nem tudnánk, hogy Indiában vagyunk, azt hinnénk, Kínában...

Néhány órával később lehulló bombák robaja rángatta ki Lambertet az álom jótékony karjaiból. Kinyitotta az ajtót, és a kis utcában egy teherautót vett észre, amely széntartalmát egy tüzelőanyag-kereskedő boltja elé zúdította. Már éppen vissza akart feküdni, amikor a félhomályban két kis árnyékot vett észre, amint a kocsi alá kúsznak. A lopni készülő gyerekeket a szenesember — egy nyakigláb, koromfekete férfi — is észrevette. Hangos szitkozódására a gyerekek futásnak eredtek. A gyors lábdobogást csobbanás és hangos kiáltások követték. Alighanem az történt, hogy az egyik szökevény beleesett a csatornába, ami keresztbe szelte át az utcát, valamivel lejjebb. Lambert a fiú segítségére akart sietni. De alig tett pár lépést, amikor valaki megragadta.

A sötétben nem ismerte fel a kézhez tartozó embert, de megértette az üzenetet. „Azt akarta mondani, hogy ne avatkozzam bele olyasmibe, ami nem tartozik rám."

TIZENEGYEDIK FEJEZET

A véradásból származó pénz az öttagú Pal családnak öt napra volt elegendő. Lényegében banánon éltek. Ezt a bőséges és olcsó gyümölcsöt mintha a Gondviselés teremtette volna a szegények számára. Tápláló ereje és gyógyító hatása miatt Kalkuttában vallási kultusz tárgya volt. A város úrnőjének, Dourga istennőnek nagy ünnepekor vörös szegélyű, fehér szárba burkolt banánfák díszelegtek az oltáron, mint a szerencse istenének, Ganeshnek jegyesei.

A Pal család élelmezésének lényeges eleme volt, amit a két idősebb gyerek a Barra Bazarban szedett össze, mialatt apjuk kétségbeesetten járkált munka után. Az utolsó rúpia utolsó *paisá*it ezután arra fordították, hogy vásároltak négy lepény tehéntrágyát. Ezzel főzték meg a szomszédék *chuláján* az utolsó fazék ételt. Amikor már semmijük sem maradt, Hasari hősiesen úgy határozott, hogy újból eladja vérét.

Egészségügyi szempontból ez őrült lépés volt. De ez az embertelen város egyben az őrültségek városa is. Egy orvosi vizsgálat megállapította, hogy nagyon sokan vannak, akik akár hetente is megjelennek valamelyik vérbank kapujában. Ezek aztán — általában a legszegényebbekről van szó — nem sokáig élnek. Elviszi őket a vészes vérszegénység, valahol az utcán vagy Teréz anya valamelyik intézetében. Úgy halnak meg, mint oxigéntől elzárt gyertyaláng. Ugyanezen vizsgálat azt is megállapította, hogy a véradók egynegyedének esetében a vér hemoglobintartalma nem éri el a 100 milliliterenkénti 5 grammot, amikor a minimális, elfogadható mennyiség 12,5 gramm. Kevés laboratórium foglalkozott akkoriban a begyűjtött vér hemoglobintartalmának vizsgálatával. Mindenesetre, amint ezt Hasari is megtudta, létezett egy ügyes módszer a klinikai elemzések kijátszására.

A C. R. C. vérbank tarifái olyan csábítóak voltak, hogy azon a napon nagy tömeg várakozott az ajtó előtt. A konkurens intézmények mindmegannyi felhajtója is ugyanitt randevúzott, arra törekedve, hogy megpróbálják eltéríteni a várakozóknak legalább egy részét saját megbízóik számára. Hasarit is tüstént megszólította egy alak,

rávillantva két aranyfogát. „Negyven rúpia" — susogta egy árait prezentáló prostituált arckifejezésével. „Tíz az enyém, haminc a tiéd!"

„Harminc rúpia! Hiszen ez majdnem kétszer annyi, mint amennyit a múltkor kaptam" — csodálkozott el Hasari, nem lévén tisztában azzal, hogy Kalkuttában a vér árfolyama napról napra változott, éppúgy, mint a juta vagy a mustárolaj ára a Dalhousie Square-i kereskedelmi tőzsdén. Az ingadozás lényegében a „beszerzők" teljesítményétől és kapzsiságától függött, azaz, hogy milyen mértékben tudják kihasználni a szegények naivitását, és mennyi jutalékot szednek el tőlük. Az aranyfogú mindenesetre egy szempillantás alatt megállapította a Hasari karján árulkodó kis foltról, hogy itt hivatásosról van szó.

A *Blood Bank Paradise* megérdemelte a nevét. A rózsaszínűre festett, kényelmes székekkel berendezett laboratórium Kalkutta egyik legdrágább és legmodernebb klinikájának melléképületében működött. A klinika páciensei kizárólag dúsgazdag marwari kereskedők és családtagjaik voltak. A véradókkal foglalkozó, hófehér köpenyt és fejkendőt viselő ápolónő elfintorodott, amikor megpillantotta Hasari elkínzott arcát. Leültette egy hátrahajtott támlájú fotelbe, de a C. R. C. ápolóitól eltérően nem bökött tűt a karjába. Hasari nagy megrökönyödésére a kezét kérte, s megszúrta a paraszt mutatóujját. A kiserkenő vért egy üveglapra fogta fel. Az aranyfogú megértette, hogy miről van szó. „Szabotál ez a házisárkány!" — dühöngött magában.

Jól sejtette. Néhány perccel később a fiatal ápolónő udvariasan közölte vele, hogy az általa hozott férfi vére nem felel meg a laboratórium előírásainak. Az elutasítás indoka Kalkutta nyomornegyedeinek szinte valamennyi lakosára vonatkozhatott volna: a hemoglobintartalom elégtelensége.

A hír valóságos csapásként érte Hasarit.

— Nem tudunk máshová menni? — könyörgött az aranyfogúnak, miután kikeveredtek az épületből. — Annyim sincs, hogy egy darab banánt vegyek a gyerekeimnek!

A férfi baráti mozdulattal Hasari vállára tette a kezét.

— Barátom, ezzel nem lehet viccelni. Ereidben pillanatnyilag vér helyett víz csörgedezik. És ha nem ügyelsz, hamarosan a Hooghly ringatja hamvaidat.

Hasari olyan kilátástalannak ítélte helyzetét, hogy ez a perspektíva elkerülhetetlennek látszott.

— Akkor most mindennek vége — állapította meg. — Mindannyian éhen pusztulunk.

Noha különös mestersége a „beszerzőből" már kiölt minden együttérzést, most mégis megindult ekkora kétségbeesés láttán.

— Ne sírj, barátom! Gyere, adok én neked valamit!

Azzal karon fogta Hasarit és elcipelte a legközelebbi gyógyszertárba, ahol vett neki valamilyen csodaszert. A gyógyszert előállító svájci laboratórium kémikusai aligha gondolták, hogy a harmadik világban mire is fogják készítményüket használni olyan emberek, akik erejük végén járnak.

— Fogd ezt, haver! — mondta az aranyfogú, és Hasari elé tartott egy doboz vastartalmú pirulát. „Naponta beveszel hármat, azután egy hét múlva visszajössz! Ne felejtsd el, pontosan egy hét múlva!" Majd váratlanul fenyegetővé vált a hangja: „De jól vigyázz! Nehogy meglógj, mert akkor ingyen fog a véred kifolyni!" Azután valamelyest békülékenyebb hangon így fejezte be eszmefuttatását: „Majd elviszlek valahová, ahol nagyon szépnek fogják találni a véred, olyan szépnek, hogy legszívesebben még az utolsó cseppet is kipumpálnák belőled!"

Azok az események, amelyek Lambert *slum*beli életének második napján történtek, tulajdonképpen mindennaposak voltak. Ám ott, ahol hetvenezer ember él összezárva, szánalmas higiéniai viszonyok közt, a mindennapi élet minden egyes feladata rendkívüli nehézségekkel jár. Így a természetes szükségletek kielégítése is. A szomszédos egyházközség plébánosának embere azt javasolta Lambertnek, hogy vécézni a hindu negyed latrináira járjon. Abban a negyedben egyébként lakott néhány keresztény is. Egy hindu számára „a természet szólításának" való engedelmeskedés olyan cselekedet, amit szigorúan előírt szertartások szerint kell végezni. A választott hely nem lehet templom vagy banánfa közelében, patak mentén vagy tóparton, kút vagy forgalmas útkereszteződés mellett. Földje ne legyen se megművelve, se világos színű, hanem legyen sík és lakott helytől távoli. Ha a dolgát végezni akarón van lábbeli, vesse le. Azután kuporodjék le, amennyire csak tud, és az akció közben soha ne emelkedjék föl. Gondosan ügyeljen arra, hogy ne nézzen napba, holdra vagy a csillagokra, tűzre, brahminra vagy szentképre, különben súlyos vétséget követ el. Meg kell őriznie a csendet. Az is elő volt írva, hogyan kell víz és föld keverékével tisztálkodni. Ezen szent instrukciók szerzői aligha gondolták, hogy egyszer majd emberek milliói fognak városdzsungelekben összezsúfolódni, ahol egyáltalán nem lesz ilyen félreeső hely. Az Öröm Városában lakó hinduk a „természet szólításának" tehát csak nyilvánosan tudtak eleget tenni, a sikátorok nyitott csatornái fölé kuporodva, vagy az itteni „urbanisták" újabban felállított bódéiban. Ez utóbbiból csak néhány példány működött, és a népnyelv „latrinának" nevezte őket.

Micsoda kaland volt Lambert számára, amikor először indult el egy ilyen illemhelyre. Hajnali négy órakor már hosszú sor kígyózott a budi előtt, több tucat ember várt a sorára. A legelsők két óra tájban érkeztek. A farmeres *sahib* előbb érdeklődést, majd derültséget váltott ki az emberekből, annál is inkább, mert a francia, egyáltalán nem lévén tisztában a helyi szokásokkal, megbocsáthatatlan bűnt követett el: vécépapírt hozott magával. Vajon papírba fogja csomagolni, amit a test kivetett magából, és ott hagyja a többieknek? Egy fiatal fiú vízzel teli konzervdobozára mutogatva próbálta vele megértetni, hogy dolga végeztével mosakodjék meg, majd mossa le az ülőkét is. Lambert megállapította, hogy tényleg, mindenkinek volt valamilyen edénye. Némelyek előtt több is hevert, ezeket aztán lábbal löködték arrább, amikor egy kicsit megmozdult a sor. „Megértettem, hogy helyet foglalnak másoknak — mesélte később. — Egy fogatlan öregember odajött hozzám, és felajánlotta az edényét. Hálás mosollyal vettem át, és nem vettem észre, hogy megint elkövettem egy szentségtörést, immáron a másodikat, ami újfent nagy derültséget keltett. Az edényt bal kézzel vettem át, noha a bal kéz a tisztátalan érintések számára van fenntartva. Mielőtt elértem volna a megkönnyebbülések helyét, valóságos trágyatengeren kellett átkelnem. Ez az utolsó akadály a szippantók jóvoltából létezett, akik már ötödik hónapja sztrájkoltak. Olyan rettenetes volt a bűz, hogy nem is tudom, mi volt elviselhetetlenebb: a szag vagy a látvány. Azt viszont remek dolognak tartottam, hogy az emberek ilyen gusztustalan körülmények között is meg tudták őrizni a jókedvüket. Tréfálkoztak, nevetgéltek. Főleg a gyerekek: jókedvüket, vidámságukat ide is magukkal hozták. Ami engem illet, a vécé-expedícióról úgy jöttem vissza, mint egy bokszoló, akit már az első menetben a

padlóra küldtek. Egyébként a *slum* többi jellegzetessége már jóval elviselhetőbb volt."

Hazafelé mentében Lambert elkapott egy-két ellenséges tekintetet is. Nem volt ebben semmi meglepő. Hamar elterjedt, hogy a *sahib* katolikus pap. Letelepedése a mohamedán negyed kellős közepén, valóságos provokációnak számított! „Csak Isten a megmondhatója, mennyire egyedül éreztem magam azon az első reggelen! — mesélte később. — Egy huncut szót sem tudtam a városban beszélt nyelveken. Olyan voltam, mint egy süketnéma. És mivel borom sem volt, még a szentmise bemutatásából sem tudtam erőt meríteni. Szerencsére még ott volt az ima!"

Az ima! Lambert évek óta azzal kezdte napjait, hogy legalább egy óra hosszat elmélkedett. Lett légyen repülőn, vonaton vagy munkásszálláson, bevándorolt munkásokkal egy szobában, csendet teremtett magában, Isten felé fordult, és ráhagyatkozott. Várta, hogy az Úr megszólítsa. Vagy egyszerűen így szólt Teremtőjéhez: „Itt vagyok, rendelkezz velem!" Azt szívesen tette, hogy felütötte a Szentírást, csak úgy találomra, és kiválasztott egy mondatot. Például: „Ments meg, mert elpusztulok", vagy „Tőled jön az üdvösség", vagy „Jelen vagy ebben az örömben". Ízlelgette a szavakat, a szótagokat, behatolt jelentésük mélyére, így keresett magának elmélkedési anyagot. „Ez tulajdonképpen egyfajta szellemi torna, amelynek segítségével könnyebben tudok magamban csöndet teremteni — magyarázta. — Amikor már nincs bennem semmi, elérkezem Istenhez. Ha Istennek van ideje arra, hogy meghallgasson, akkor arra is van ideje, hogy szeressen."

Azon a napon Lambert úgy érezte, képtelen megteremteni ezt a csendet, ezt a belső kiüresedést. Túl sok benyomás zuhant rá az előző délutántól fogva. Nem tudott úgy imádkozni, mint máskor. „Ott ültem a Szent Lepel előtt, hangosan morzsoltam az *ôm* szótagokat. Majd közibük illesztettem Jézus nevét. *Ôm*... Jézus *ôm*... Jézus. Ezzel csatlakoztam a *slum* lakóinak imádságához, akik szüntelenül Isten közelében élnek, ugyanakkor megpróbáltam kapcsolatba lépni saját, kinyilatkoztatott Istenemmel, akit ők nem ismernek. Egy idő után, újból a jelenlétében voltam. Már tudtam beszélni vele.

Itt vagyok, Uram! Én vagyok az, Paul. Jézusom, tudod, hogy szegény vagyok, hát légy könyörületes hozzám. Azt is tudod, hogy nem különleges kegyelmekért jöttem ide. Még csak nem is embertestvéreimért. Csakis érted jöttem ide, mert szeretlek. Jézus, idősebb testvérem, Megváltóm! Olyan üres kézzel érkeztem ebbe a nyomorvárosba, hogy még a legszentebb áldozatot sem tudom bemutatni. De vajon ennek a szörnyű helynek minden lehunyt szemű, feldagadt arcú embere, minden halálra gyötört, ártatlan lakója nem a Te áldozatodat mutatja be nap mint nap? Könyörülj rajtunk, Anand Nagar Jézusa!

Öröm Városának Jézusa! Te szenvedsz minden szenvedőben, Te vagy a hangukat vesztett emberek hangja, Te hordozod a szenvedők szorongásait, nyomorúságát, szomorúságát! De Te szólalsz meg szívükben, nevetésükben, sírásukban, szeretetükben is! Anand Nagar-i Jézus! Te tudod, azért vagyok itt, hogy magamra vállalhassam az életüket. Hogy együtt tudjuk mondani, ők és én, hogy szeretünk Téged, és szeretjük Atyádat, az Irgalmasság Atyját, ki Téged küldött, és aki a megbocsátást adja. Hogy elmondjuk Neked, aki a fény és a világ üdvössége vagy, hogy itt, az Öröm Városában, sötétségben élünk. És szükségünk van Rád, Jézusunk, mert Te vagy a fény! Nélküled elveszünk!

Anand Nagar-i Jézus, add, hogy ez a nyomorúságos város kiérdemelje a nevét, valóban az legyen, ami: az Öröm Városa."

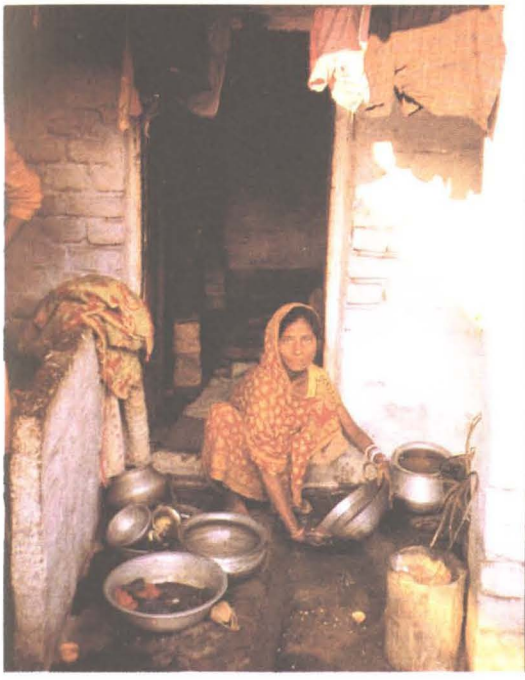

LAMBERT SEGÍTŐTÁRSAI

LAMBERT SEGÍTŐTÁRSAI

KÉSZÜLNEK A DOURGA-SZOBROK

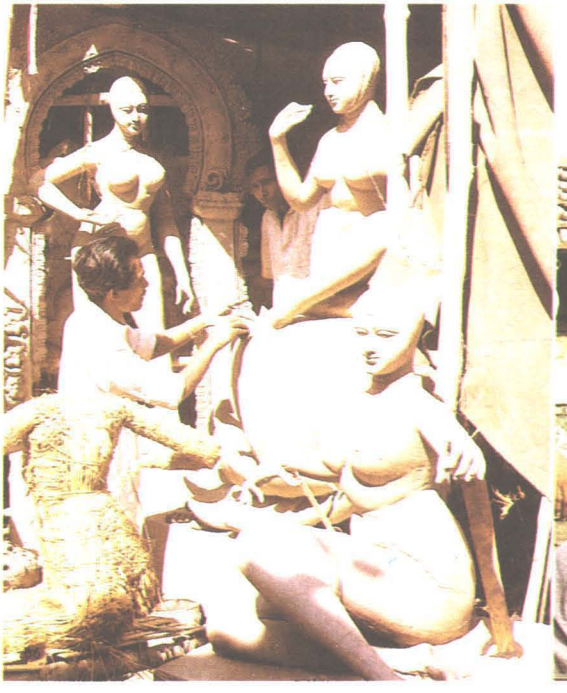

Ezer keselyű! Ez a tökkelütött még egy hétig sem tud számolni! — fakadt ki a vérbank aranyfogú beszerzője, amikor meglátta Hasari Palt, aki határozott léptekkel tartott feléje. Még huszonnégy óra sem telt el az előző napi felsülés óta.

— Szervusz, öreg testvér! — kiáltotta vidáman Hasari. A paraszt jókedve meglepte az aranyfogút.

— Hát veled mi történt, barátom? Nyertél a lottón?

— Azt hiszem, találtam munkát. Így hát eljöttem, hogy visszaadjam a vérpirosító tablettákat. Tessék, add oda valakinek, akinek még hasznára lehet!

Valóban, a szerencse végre rámosolygott a bengáliai parasztemberre. Az történt, hogy ismét elment a Barra Bazarba, hátha talál valamilyen munkát. A bazár szélén egymás mellett álltak azok a kis műhelyek, amelyek fém alkatrészeket gyártottak a vasút számára. Annak idején itt szerzett három rúpiát, amikor felfogadták a kieső kuli helyére. Ez alkalommal két ember laprugókat pakolt egy kézikocsira. Egyikük hirtelen megbotlott egy kőben, és elejtette a nehéz vasat. A szerencsétlen rakodó felordított fájdalmában, a rugólap szétroncsolta a lábát. Hasari odaugrott. Letépett egy csíkot a kötényéből, és szorosan elkötötte a sérült lábát, hogy elállítsa az erős vérzést. Kalkuttában ilyen esetekben nemigen lehetett számítani a mentőkre. A műhely tulajdonosa, trikót viselő, kövér ember, beérte azzal, hogy odaintett egy riksát. Némi szívfájdalommal néhány ötrúpiást vett elő az övéből. Egyet a sebesült kezébe nyomott, egyet a riksakulinak adott, a maradék kettőt Hasarinak nyújtotta, aki épp a kocsira segítette a sebesültet. „Ebből egyet megtarthatsz. A másikkal kend meg a kórház portását, hogy beengedjen titeket." Azután száraz, pattogó hangon odaszólt a riksa vezetőjének: „Gyerünk, lusta banda, tűnés innen"!

Hasari tanácstalanul téblábolt a kocsi mellett, és ez feltűnt a kulinak.

— Még soha nem csücsültél riksában?

— Nem — vallotta be a paraszt, s félénken a sebesült mellé húzódott.

Az ember-ló megragadta a kocsi rúdjait, és egy erőteljes rántással megindult. Szürkülő haja, pergamenszerű, csontos válla jelezte, hogy már nem egészen fiatal. De a riksakulik korát nemigen lehet megítélni a külső látszat alapján. Ez a mesterség gyorsan öregít.

— Ugye, nem idevalósi vagy? — érdeklődött a kuli, miután felgyorsított.

— Nem, Bankuliból jövök.

— Bankuliból? — kiáltott fel a riksás, hirtelen lassítva. De hisz ez mindössze harminc kilométerre van tőlünk. Én ott lakom...

Hasari nem értette, hogy hol, a jóember hangja beleveszett a csengők, dudák, kürtök zajába, mégis legszívesebben a kuli nyakába ugrott volna, annyira megörült, hogy végre „rokonra" bukkant ebben az „embertelen városban". Örömét mégis visszafojtotta, főleg a mellette levő kuli miatt, aki egyre hangosabban nyögött a kocsi zökkenéseire. A riksás most már teljes erejéből rohant a kórház felé. Időnként egész testét hátrafeszítve, kétségbeesett mozdulattal állította meg a kocsit egy keresztbe vágó autóbusz vagy teherautó előtt.

Kalkutta központi kórháza egész kis város volt. Rossz állapotban levő épületeit végtelen folyosórendszer kapcsolta össze. A belső udvarokban egész családok tanyáztak. A főbejárat mellett tábla hirdette, hogy „Ronald Ross, az indiai hadsereg

főorvosa, 1878-ban egy innét hetven méterre, délkeletre fekvő laboratóriumban felfedezte, hogy a mocsárlázat szúnyogok terjesztik." A riksás egyből az elsősegély-bejárathoz ment. Tudta az utat, nem ez volt az első eset, hogy beteget vagy sebesültet hozott a kórházba. A mentőszolgálat a riksások egyik speciális feladata volt.

„Hosszú sor állt előttünk, kiáltásokat, veszekedést lehetett hallani — mesélte később Hasari. — Asszonyok is voltak ott egészen kicsi gyerekekkel, akik már annyira le voltak gyengülve, hogy sírni se volt erejük. Időnként egy-egy halottat hoztak ki az épületből, hordágyon. A hordágyvivők szent himnuszokat énekelve vitték a virágokkal borított testeket a máglyára. Amikor ránk került a sor, odacsúsztattam az ápolónak az ötrúpiást, amit a műhely tulajdonosa adott. A pénz megtette a magáét. Ahelyett, hogy minket is elküldött volna, mint a többiek nagy részét, azt mondta, hogy vigyük be a haverunkat a belső terembe."

A két férfi ráfektette a kulit egy hordágyra, amelyen még ott piroslott az előző sebesült vére. Az egész termet áthatotta a fertőtlenítő jellegzetes szaga, de a legmeglepőbb a falakat elborító politikai célzatú feliratok inváziója volt. Mindenféle irányzat jelen volt abban a felirat- és festménykavalkádban: vörös lobogók, sarlók, kalapácsok, Indira Gandhik, jelmondatok. A bengáliai paraszt elképedésének láttán a riksakuli elmosolyodott: „Öregem, itt akkor is azt hirdetik, hogy szavazz rájuk, amikor trancsírozni visznek."

„Már nem emlékszem, mennyi ideig volt az emberünk a műtőben — mesélte Hasari. — Nagyon fúrta az oldalamat, mi a csudát csinálhatnak vele ennyi ideig. Még az is megfordult a fejemben, hogy hátha meghalt, hátha véletlenül megölték, és most nem merik kihozni a holttestet, nehogy felelősségre vonjuk őket. Ez persze ostobaság volt, hiszen a szomszédos szobából állandóan toltak ki embereket, és lehetetlen volt megállapítani, élnek-e vagy már meghaltak. Mindegyik olyan volt, mintha aludna. Azt már mindenesetre megtanultam, hogy ebben a városban a hozzánk hasonló szegény ördögök nemigen szoktak magyarázatot kérni. Különben a riksakulik, hogy csak őket említsem, már régen szétverték volna a pofáját az összes szemét teherautó- és buszsofőrnek.

Végül az ápolók egy összetöpörödött testet toltak ki a műtőből. Egy ápolónő valamilyen üveget tartott a kezében, ahonnét vékony cső kígyózott a beteg nyakába. Közelebb léptem. A barátunk volt az. Még aludt. Az egyik lábán hatalmas kötés. Akkor hirtelen megértettem, mit műveltek vele. Ezek a hentesek levágták a lábát!"

— Fölösleges várakozniuk, még több órán át aludni fog — mondta nekik az ápolónő. — Jöjjenek vissza két nap múlva!

A két férfi lement az udvarba, megkeresték a riksát, és elhagyták a kórházat. Egy darabig némán mentek egymás mellett. Hasarit szemmel láthatóan megviselte az eset.

— Még nagyon kezdő vagy, haver? — mondta neki a másik. — Ne izgasd fel magad, fogsz még különbeket is látni.

Hasari lehajtotta a fejét:

— Én azt hiszem, már mindent átéltem ebben a városban.

— Mindent? — nevette el magát a riksahúzó, és kis csengettyűjét nekikoccantotta a kocsi rúdjának. — Ha majd te is lehúztál tíz évet ebben a bolondokházában, mint én, akkor majd elmondhatod, hogy mindent.

Útkereszteződéshez értek, a forgalmat rendőr irányította. A riksás elővett az ingéből egy pénzdarabot, és elhaladtukban odanyújtotta a rendőrnek.

— Még mindig olcsóbb, mintha elkapnak, mert nincs engedélyem — magyarázta nevetve. Aztán végigsimította a kocsirudat, és váratlanul így szólt: — Nem lenne kedved egy ilyen kocsi elé beállni?

A kérdés meglepte Hasarit. Hogyan is lehetne egy hozzá hasonló fickónak olyan szerencséje, hogy beállhasson egy riksa rúdjai közé? A kérdés olyan abszurdnak tűnt, mintha arról lett volna szó, akar-e repülőgépet vezetni.

— Bármilyen meló jó lenne — felelte, egészen meghatódva attól, hogy valaki ekkora érdeklődést tanúsít iránta.

— Akkor rajta, próbáld meg! — mondta a másik, s hirtelen megállt. Rámutatott a kocsirudakra. — Állj be középre, aztán hajrá! De jól rántsd meg a kocsit, hogy elinduljon!

Hasari engedelmeskedett. „Ha azt hiszi, könnyű ilyen átkozott masinát megindítani, nagyon téved — mesélte utóbb. — Bivalyerő kell hozzá. Mikor aztán megindul, akkor még rosszabb. Nem lehet megállítani, úgy megy, mintha élne. Valóban furcsa érzés. Ahhoz pedig, hogy hirtelen megállítsuk, valamilyen veszély esetén, átkozottul ügyesnek kell lenni. Az utasokkal együtt jó kétszáz kilogramm gurul az ember mögött."

A riksakuli a kocsirúdon különféle jeleket mutatott, ott, ahol a festék már le volt kopva.

— Látod, fiacskám, az a lényeg, hogy megtaláld a kocsi egyensúlyát. Éppen ezért pontosan arra a helyre kell tenned a kezedet, ahol ez az egyensúly beáll.

Hasari szinte nem tudott magához térni a csodálkozástól, hogy ennyi türelemmel és kedvességgel foglalkoznak vele. „Ez a város mégsem annyira embertelen" — gondolta, miközben átadta a helyét a riksakulinak. Azután *longhi*jába törölte a homlokát. Az erőfeszítés kimerítette.

— Na, ezt megünnepeljük — mondta vidáman a főnök. — Nagy nap ez számodra. Gyerünk, igyunk egy pohár *banglát*.[1] Tudok egy helyet, ami nem túl drága, ott van a Sealdah pályaudvar mögött.

A riksás kicsit elcsodálkozott azon, hogy Hasari mérsékelt lelkesedéssel fogadja az ajánlatot. A bengáliai elővette azt az ötrúpiást, ami még a műhelyfőnök pénzéből maradt.

— A gyerekeim és anyjuk ma még semmit sem ettek — mondta bocsánatkérően. — Vinnem kell nekik valamit.

— Egy szót se többet, én fizetek!

A két földi jobbra fordult, és eltűnt egy alacsony házakból és széles utcákból álló negyedben, ahol az ablakokban és az utcákon egyaránt rengeteg ember tartózkodott. A hangszórókból muzsika áradt, a tetők szélén ruhák száradtak, bambuszrudak végén színes zászlók lobogtak. Barátaink elhaladtak egy mecset, majd egy iskola előtt, ahol egy fejkendős mollah egy csapat nadrágba és tunikába öltözött leánykát okított, valami árnyékvető alatt. Mohamedán városrészben jártak. Azután kijutottak Kalkutta egyik forró utcájára. A rikító színű szoknyát, merészen kivágott inget viselő, túlságosan kifestett nők feltűnő hangosan beszélgettek és kihívóan kacarásztak. Hasari megbabonázva nézte őket. Még soha nem látott ilyet! Otthon, a falujában a nők csak szárit hordtak. „Többen is megszólítottak minket. Az egyikük különösen tetszett. Igen gazdag lehetett, mert két karját, egészen a könyökéig, karperecek borították. De a barátom egy pillanatra sem állt meg. Igen komoly férfi volt"!

[1] Titokban készített ital

Az utca szélén csomó riksa állt. Kuncsaftokat hoztak, akik szórakozni akartak. A járdákon sok szegény fickó is ődöngött, kulik, munkások, munkanélküliek. Kalkutta olyan város volt, ahol menekültek százezrei éltek családjuktól távol

Egy asszony elkapta Hasari csuklóját. „Gyere! — súgta neki, kacér pillantást vetve rá. — Szerzek neked egy kis örömet. Csak négy rúpia!" Hasari feje búbjáig elvörösödött. A riksahúzó mentette meg. „Hagyd békén!" — mordult a lányra, és nekiszegezte a kocsi egyik rúdját. A prostituált erre szitkok áradatát zúdította rájuk, ami érthető módon nagy feltűnést keltett, s a két jó barátot hihetetlen jókedvre hangolta. A kuli mindjárt fel is használta az alkalmat, hogy egy kicsit tanítsa a társát. „Ha majd egyszer felül a kocsidba egy ilyen egér, mint amilyen ez volt, ne felejtsd el, hogy előre kérd tőle a fuvar árát! Mert ha nem, fuccs a pénzednek! Mihelyst megérkeztek, úgy kicsúszik a kezed közül, mint egy angolna."

A lányok utcája után egy tér következett, majd egy átjáró és embereink bejutottak egy nagy belső udvarba, amelyet körös-körül málló vakolatú, rozoga házak öveztek. Az erkélyekhez erősítve tarka ruhaneműk száradó füzére csüngött. Középen pedig ökrök, tehenek, kutyák, tyúkok, disznók egyvelege, és gyerekek, akik papírsárkányokkal játszottak. Sok-sok színes pont imbolygott az égen, vékony zsinór láncolta őket a földhöz. A sárkányeregetés a kalkuttai gyerekek kedvenc játéka volt, mintha a tetők fölé emelkedő papírkészítmények őket is kimentenék, kiemelnék ebből a sár-, füst-, zaj- és nyomorbörtönből.

Az egyik sarokban, a deszkakerítés mögött, lótuszülésben, rettentő koszos trikóban, ott ült a kocsma tulajdonosa. A riksás és Hasari letelepedett az egyetlen fellelhető asztal mellé. A hely bűzlött az alkoholtól. A főnök tapsolt egyet, mire feltűnt egy torzonborz fiúcska, kezében két pohár és egy üveg, amelynek nem volt se dugója, se címkéje, viszont teli volt valami szürkés folyadékkal, melynek tetején kis fehér szöszmötök úszkáltak. A riksás gondosan leszámolt hét darab egyrúpiást, szépen kisimította a köteget, és átnyújtotta a kocsmárosnak. Aztán teletöltötte Hasari poharát. Az italból felszálló savanyú szag megcsapta Hasarit, de társa őszinte jókedvének láttán nem akart szólni. Koccintottak, és csendben ittak egy kortyot. Akkor azután Ram Chander, mert így hívták a riksást, imigyen kezdett beszélni.

*

„Apám halála után ott kellett hagynom a falumat. Szegény apám, soha nem tudta lerázni a család adósságait, azokat az adósságokat, amelyeket az ő apja, meg az ő nagyapja szedett össze. Elzálogosította a földünket, de ez még a kamatokra sem volt elég. Amikor azután meghalt, kölcsönt kellett felvennem, hogy tisztességesen el tudjam temettetni. Kétezer rúpiát! Hogy mire? Először is négy *dhoti* és nem kevesebb, mint negyven méter pamutfonal a *pujari*nak, hogy elmondja az imákat, azután 100 kg rizs, ugyanennyi liszt, töménetlen olaj, cukor, fűszer és főzelék a vendégsereg részére, végül ötven kg fa a máglyához, és borravalók a halottégetőknek. Nagyon hamar beláttam, hogy soha nem tudom visszafizetni ezt a pénzt, ha otthon maradok. Annál is inkább, mert a kölcsön megszerzéséhez el kellett zálogosítanom egyetlen jövedelemforrásunkat, a következő évi termést.

Ekkor történt, hogy a Dourga-ünnepekre hazajött az egyik gyerekkori barátom, aki riksakuliként dolgozott Kalkuttában. Azt mondta: »Gyere velem, pajtás, majd én

szerzek neked kocsit! Meg fogod keresni a magad tíz-tizenkét rúpiáját, naponta!« Úgy döntöttem, vele megyek. Még ma is látom a feleségem, amint ott áll a kunyhó küszöbén, karján a gyerekekkel. Persze, sírt. Annyiszor beszéltünk az elmenetelemről, azután egyszer csak ez is eljött. Készített egy vállra akasztható táskát, beletett egy váltás inget meg egy törülközőt. Az útra *chapati*t, húst és zöldséget csomagolt. Mindig is látni fogom őket, ott a ház előtt, amíg csak élek. Ez az emlék tartotta bennem a lelket, mert munkát, azt csak négy hónap elteltével találtam, a gyerekkori barát segítségével.

Ebben az átkozott városban olyan tülekedés folyik a munkalehetőségekért, hogy évek is beletelhetnek, amíg leakasztasz valamit. Közben persze százszor is felfordulhatsz. És ha nincs senki, aki segít, akkor semmi esélyed. Minden a kapcsolatokon múlik, még köztünk is. És persze a pénzen. Minden pillanatban készen kell állnod arra, hogy fizess. Ez a város egy telhetetlen szörny! Olyanná teszi az embereket, hogy egyetlen vágyuk: téged megkopasztani. Milyen naiv is voltam, amikor ideérkeztem! Biztos voltam benne, hogy a haverom egyenest a riksatulajdonoshoz vezet, és megkéri: alkalmazzon engem is. Az illető pasas Biharból való, van neki vagy háromszáz kocsija, ebből legalább kétszázat engedély nélkül használnak. Ad valamennyi százalékot a zsaruknak, és a dolog el van rendezve. De ami az én azonnali felvételemet illeti, abból nem lett semmi. A biharit soha nem lehet látni. Még azt sem lehet tudni, hogy hol lakik. Az egy kaid. Egyáltalán nem érdekli, hogy ki húzza a talicskáit, te vagy pedig Indira Gandhi. Az a fő, hogy minden este megkapja a járandóságát, aminek a behajtásával egyik alkalmazottja foglalkozik. És csak ez az alak tud neked riksát szerezni. De nehogy azt hidd, hogy hozzá könnyebben eljuthatsz, mint a főnökhöz! Kell valaki, aki bemutat neki, hogy ki vagy, honnét jössz, melyik kasztba tartozol, milyen a családfád. Azután jól teszed, ha a legalázatosabb *namaskar*[1]-ral köszöntöd, *Sardarji*[2]-nak szólítod, ha valamit el akarsz érni. Tedd hozzá, hogy Shivának meg az összes istenségnek áldását kéred tiszteletre méltó személyére. És persze ne felejtsd el a szokásos baksist! Mert ez utóbbi legalább olyan fontos, mint a bérleti díj. Ha nincsen semmid, ha csak egy szegény fickó vagy, ha beledöglesz, hogy keress néhány rúpiát, hogy eltartsd a családodat, akkor is kell pénzt adnod a zsarunak a sarkon, mert ebben meg ebben az utcában nincs jogod kocsikázni, azután meg kell kenned egy másikat is, mert árut szállítasz, noha csak emberekre vagy jogosítva, adnod kell a tulajnak, nehogy kirúgjon a csapatból, a szerelőnek a műhelyben, mert meglazult egy küllőd, a riksa régi tulajdonosának, aki rád hagyta a szekerét. Egyszóval, mindenki téged fogyaszt, mindenki belőled él, és ha nem ügyelsz, hamarosan riksa nélkül találod magad, mert a rendőr elszedte vagy mert a tulaj kitette a szűrődet.

Én több mint négy hónapig vártam, hogy az istenek megszánjanak. Bizony, minden reggel odaraktam egy kis rizst, pár szál szegfűt, egy banánt vagy valami édességet a lakásomhoz közeli templomban Ganesh szobra elé. Lakott ott egy viskóban három riksakuli, egy összerogyni készülő ház udvarán, a Park Circus mögött. Ők is vidéken hagyták a családjukat. Dolgozott ott egy öreg asztalos is, küllőket készített és kerekeket javított. Mivel mindannyian hinduk voltak, közös konyhát vezettek. Az öreg asztalos szakácskodott, a *chulát* hulladék fával fűtötte.

[1] Leborulás, üdvözlés

[2] *Sardar*: főnök; *Sardarji*: tisztelettudó megszólítás

Ide hozott el engem az én barátom, amikor megérkeztem Kalkuttába. Megengedték, hogy velük lakjam. Két bambuszgerendára deszkát fektettek, ez lett az én ágyam. Ott feküdtem közvetlenül a tetőcserepek alatt. A viskó falában volt egy kis bemélyedés, benne trónolt az elefántfejű Ganesh papírból készült figurája. Emlékszem, arra gondoltam, hogy ha egy ilyen istenséggel lakom egy fedél alatt, csak jóra fordul a sorom! Igazam lett, nem hiába bizakodtam. Egyik reggel, amint épp visszatérőben voltam ama bizonyos dolog után, látom ám, hogy a riksatulajdonos embere arra jön a kerékpárjával. Már többször láttam, amint a járandóságot szedi össze, és a barátom is beszélt neki rólam. Alacsony emberke volt, szúrós, átható tekintetű, mintha szikrák pattogtak volna a szeméből, ha ránézett valakire. Mihelyst letette a lábát a földre, belekezdtem.

— *Namaskar, Sardarji!* Micsoda megtiszteltetés számunkra, hogy egy ilyen személyiség látogat el hozzánk! Ön, Shiva Isten fia!

Megelégedettségét nem tudta elrejteni.

— Egyik emberem eltörte a lábát. Nem akarsz a helyére állni? Ha benne vagy, adj nekem huszonöt rúpiát, most rögtön, azon felül naponta kettőt a riksa tulajdonosának, persze a hatrúpiás díjon felül.

Mielőtt elment volna, még figyelmeztetett, hogy a kérdéses kocsinak nincsenek papírjai. Vagyis, ha elkap a rendőr, nekem kell majd megfizetnem a sápot. Ennek ellenére hálálkodni kezdtem. »Örökké hálás leszek mindezért — ígértem. — Mától fogva én vagyok az Ön legfiatalabb testvére«.[3]

Úgy tűnt, végre megvalósul az álom, amiért elhagytam enyéimet. Riksakuli leszek, és el fogom tudni tartani a családomat!"

TIZENNEGYEDIK FEJEZET

Akkortájt az Öröm Városában nagyjából tíz kút és vízcsap jutott hetvenezer emberre. Amikor Lambert másnap reggel elindult a legközelebbi felé, amely a sikátor végén, az ököristállóval egy vonalban volt, a városrész már ébredezett. A hajnal mintha új élet kezdetét hozta volna el. Az emberek, akik az éjszakát patkányokkal és bogarakkal elárasztott, nyomorúságos lyukakban töltötték, sokszor tízen-tizenketten összezsúfolódva egy helyiségben, most úgy születtek újjá a fényben, mit az emberiség valamikor az idők hajnalán. Ez a mindennapi feltámadás általános tisztálkodással kezdődött. A sárral borított utcákon, a dögletes bűzt árasztó csatornák mellett az Öröm Városának lakói az éjszaka ártalmait gondos tisztálkodás szertartásával űzték el. Anélkül, hogy egy pillanatig is leplezetlenül mutatkoztak volna, az asszonyok tökéletesen lemosták magukat, hosszú hajuktól kezdve a lábujjuk hegyéig, nem feledkezvén meg szárijuk kitisztításáról sem. Azután gondosan beolajozták, megfésülték és befonták hajukat, végül friss virágot tűztek bele, amit Isten tudja, honnan szedtek. A kutak mentén férfiak mosakodtak, gyerekek mosták a fogukat

[3] Mivel az indiai családokban a legidősebb testvér kivételes hatalommal és tekintéllyel rendelkezik, a fenti mondat nagy-nagy tiszteletet és lekötelezettséget fejez ki

miatyánkcserje-pálcikával, amelyet hamuval szórtak be, öregemberek tisztogatták a nyelvüket juta-szállal, anyák szedegették le a gyerekeikről az élősködőket, mielőtt jól beszappanozták volna a csöpp kis pucér testeket, amit a téli reggelek harapós hidegében sem hagytak el.

Lambert érdeklődve figyelte mindezt. Mielőtt odaért volna a kúthoz, elbűvölően szép nőre lett figyelmes, aki az út szélén ült, vörös szériában, egyenes derékkal, kisgyerekét előrenyújtott lábain tartva. A kisgyerek egészen pucér volt, csak egy kis amulett volt rajta, amit a teste köré fűzött zsineg tartott. Dundi gyerek volt, aligha szenvedett hiányt élelemben. Ahogy egymást nézték, különös fény villant fel a szemükben, mintha a szemükkel beszéltek volna egymáshoz, az anya meg gyereke. Lambert megbabonázva tette le edényét. A fiatalasszony néhány csepp mustárolajat öntött a tenyerébe, és elkezdte masszírozni a gyerek testét. Keze ügyes, okos és figyelmes mozdulatokkal mozgott föl-le, valami titokzatos, ugyanakkor rendíthetetlen ritmus szerint. Mint valami hullámzás, úgy indult el a simogatás a gyerek csípőjétől át a mellén, egészen a túlsó válláig. A mozdulat végén az anya kisujja a gyerek nyaka alá csusszant. Azután a fiatalasszony az oldalára fektette a gyereket és kinyújtott karját kezdte finoman dörzsölni, közben ősi dalokat énekelt, amelyek Krishna szerelmeiről szóltak, vagy homályba vesző korok legendáit elevenítették föl. Majd a csöpp kezek következtek, amelyeket úgy gyúrt meg az asszony hüvelykujjával, mintha a vért a tenyérből az ujjak felé akarta volna préselni. Azután következett a gyerek hasa, lába, sarka, talpa, feneke; a fürge és mozgékony ujjak a gyerek egész testét bejárták. A masszázs egy sor jógagyakorlattal fejeződött be: az anya egymás után többször keresztbe tette, majd kitárta a kisfiú karját, hogy felszabadítsa a hátát, mellkasát, légzését. Azután megfogta a gyerek lábait, a hasára tolta, majd kitárta, összezárta, ezzel mintegy elérve a medence nyitását és ellazítását. A gyerek gőgicsélt boldogságában.

„Ez valóságos szertartás" — állapította meg Lambert, aki nem tért magához ennyi szeretet, szépség és intelligencia láttán. Elképzelte ugyanis, hogy ez a „torna" mennyi szellemi-lelki táplálékot jelent a kisgyerek számára, aki úgyis annyi mindenben fog hiányt szenvedni!

E ragyogó jelenet után a vízszerzés megpróbáltatásai nagyon közönséges dolognak tűntek a francia számára. Előtte több tucat asszony és gyerek állt a sorban, és a szivattyú olyan gyengén működött, hogy alig lehetett kivárni, amíg megtelt egy edény. De mindegy! Anand Nagarban az idő nem számított, és a kút környéke igazi piactér volt, kiváló alkalom a pletykálkodásra, Lambert számára pedig a nézelődésre. Egyszer csak egy lányka lépett hozzá, széles mosollyal, és ellentmondást nem tűrő mozdulattal felkapta a vödröt. Majd megérintette ujjával Lambert kezét, és azt mondta angolul:

— Dadah,[1] te bizonyára nagyon sietsz!

— Miből gondolod? — kérdezte Lambert.

— Mert óra van rajtad.

*

Mire hazaért, már több ember várt rá az ajtaja előtt. Felismerte őket: annak a keresztény háztömbnek lakói voltak, ahová a plébános embere még az első délutánon elvitte. Az a fiatalasszony, aki akkor áldást kért gyerekére, most ajándékot hozott: egy *chapati*t és egy kis üveget.

[1] Nagy Testvér

— *Namaskar, Father!* — mondta meleg szeretettel. — Margarétának hívnak. Szomszédaim és én arra gondoltunk, hogy nem tudsz mivel misézni. Ezért azután szereztünk kenyeret és bort.

Lambert megindultan szemlélte a látogatóit. „Talán nincs is mit enniök, de hoztak kenyeret és bort, hogy misézhessem." A katakombák keresztényeire gondolt.

— Köszönöm — mondta, elrejtve érzelmeit.

— Az udvarunkban előkészítettük az asztalt — tette hozzá a fiatalasszony cinkos mosollyal.

— Máris megyek — mondta Lambert, és ez alkalommal nem titkolta örömét.

Ezek az emberek ahhoz a néhány családhoz tartoztak, akik — lehettek vagy ötvenen — egy aprócska szigetet alkottak az Öröm Városának hetvenezer főt számláló mohamedán és hindu tengerében. Noha ők is szegények voltak, valamivel mégis jobban éltek, mint a többiek. Több okból: először is — bármilyen furának tűnik — mert kisebbséget alkottak. Minél kisebb létszámú egy közösség, annál könnyebb felismerni, ki szorul benne támogatásra. Miközben a hindu papoknak és a mohamedán mollahoknak több mint egymillió hívőt kellett volna számon tartaniuk, a keresztény plébánia még ezer hívőt sem számlált. Másodsorban: hogy kiemelkedjenek a többi közösség közül és növeljék esélyeiket valamilyen tisztességes állás megszervezésére, a keresztények jó része komolyan törekedett a társadalmi ranglétrán való előbbrejutás alapfeltételének a megszerzésére, az angol nyelv megtanulására. És végül talán azért is sikerült elkerülniök a teljes nyomort, mert vallásuk nem ösztönözte őket életkörülményeik passzív elfogadására. A hindu gondolkodás a jelen bajait a múltbeli megtestesülések során elkövetett gonosz cselekedetek következményének tartja, és úgy véli, hogy a kedvezőbb csillagzat alatti újjászületéshez a jelen „karmát" mindenkinek el kell fogadnia. A kereszténységet nem kötötték ilyen tabuk, és szabadabban tudták sorsukat alakítani. Ez a magyarázata annak, hogy az Indiában működő keresztény szellemű intézmények és közösségek jóval nagyobb befolyást biztosítanak a keresztény kisebbségnek az ország életében, mint amennyit számarányuk indokolttá tenne. Ez volt a helyzet az Öröm Városában is.

A *slum* keresztény lakosai Bettiah vidékéről származtak, Bihar egyik mezőgazdasági kerületéből. A negyvenes évekig itt élt Észak-India egyik legjelentősebb keresztény közössége, amelynek létrejötte a nagy vallási kirajzások egyik remek fejezete. A történet a 18. század derekára nyúlik vissza. Valamelyik vérszomjas fejedelem üldözései miatt harmincöt, keresztény hitre tért nepáli úgy döntött, hogy elmenekül az országból papjával, egy itáliai kapucinus szerzetessel együtt. Az egyik hercegség befogadta őket, tudniillik a kapucinus atya „csodálatos módon" meggyógyította a helybéli rája feleségét. Hálából a férj földet adott nekik, és ezt a jóindulatot a későbbi rájáik is megtartották. A kis közösség virágzott, növekedett, száz évvel utóbb már kétezer lelket számlált. Fehérre meszelt házak, keskeny utácskák, belső udvarok, virággal borított terek, nagy templom, széles karimájú kalapot viselő férfiak, szoknyába bújt, fejüket csipkekendővel borító fiatal lányok: Bettiah városának keresztény negyede egy dél-európai, mediterrán kisvárosra emlékeztetett. Ám váratlanul különös csapás sújtott le a vidékre: az angolok kék aranynak, a parasztok indigónak hívták. A kelmefestéshez használt indigócserje kizárólagos termesztése váltotta ki Gandhi első nagy akcióját 1920-ban, a Mahatma éppen itt, Bettiah vidékén indította meg erőszakmentességet hirdető mozgalmát India felszabadításáért. Az indigót végül 1942-re legyőzte egy mesterségesen előállított készítmény, de halála

előtt a kék cserje még bosszút állt: teljesen tönkretette a földeket, és parasztok ezreit kényszerítette száműzetésbe.

Az a néhány család is, amelyik részt vett Lambert első Anand Nagar-i szentmiséjén, ilyen indigócserjés földekről menekült el annak idején. A keresztény tömb udvarában körülbelül húsz ember gyűlt össze, főleg asszonyok, gyerekekkel a karjukon, és néhány öregember. Szinte minden családfő távol volt, ez is jelezte, hogy a ház lakói milyen kiváltságos helyzetben vannak: az egész városrész tele volt munka nélkül őgyelgő férfiakkal. A szentmisére várakozók közt volt egy hitvány rongyokba öltözött férfi, aki azonban olyan sugárzó arccal figyelt, hogy ez feledtette nyomorúságos külsejét. Ő volt „Gurga", azaz „a Néma". Senki sem tudta, honnét jött és hogy került ide. Ezt a süketnéma, együgyű férfit Margaréta mentette meg, amikor a monszun idején majdnem elsodorta az utcákat elborító áradat. Margaréta özvegy volt, s már nyolcan laktak nála, mégis befogadta az öreget, aki egy alkalommal két évre tökéletesen eltűnt. Aztán egyszer csak előkerült. Éjszakánként az eresz alatt aludt néhány rongyon, és mindig elégedettnek látszott. Egy hónappal később, az egyik szomszéd hiába próbálta felrázni, az éjszaka folyamán mintha minden élet elszállt volna belőle. Margaréta azonnal felismerte a kolerát. Fölrakta az öreget egy riksára, és bevitte a Howrah kórházba. A tízrúpiás megtette a hatását, a betegfelvevő megengedte, hogy áttegyék az egyik elsősegélyes ágyra. Hazafelé Margaréta tett egy kitérőt a „Vendégfogadó Boldogasszony" templomba, és meggyújtott egy gyertyát. Három nappal később „Gurga" ismét otthon volt. Amikor most megpillantotta Lambertet, odasietett hozzá, lehajolt előtte, hogy megérintse a lábát, azután kezét a pap fejére tette, tisztelete jeléül.

Amit Lambert az udvarban látott, kitörölhetetlenül belevésődött emlékezetébe. „Két ládára rátettek egy deszkát, és az egészet letakarták egy makulátlan fehér terítővel. Az »asztal« mindegyik sarkán állt egy gyertya. A paténa egy tányér volt, a cibórium egy ragyogó, tiszta pohár. Az udvar közepén, a kút mellett felállított oltár díszítését fakereszt és sárga szegfűből készített virágfüzér tette teljessé."

Lambert pár percig csendben imádkozott. A csodára gondolt, amit nemsokára bemutat füstölgő *chulák*, tetőkön száradó fehérneműk, egymást hajkurászó, rongyos gyerekek között, dudák, énekek, kiáltások zajában, az élet lármájában. Ezzel a kicsiny, élesztő nélkül készült lepénydarabbal, ami annyira hasonlít ahhoz, amit Jézus tartott a kezében az utolsó vacsora estéjén, most minden anyag Teremtőjét fogja megjeleníteni. Kezei közt a kenyérdarab Istenné válik, aki minden dolgok kezdete. Lambert arra gondolt, hogy ez a legcsodálatosabb átalakulás, amelynek megvalósulásában ember egyáltalán közreműködhet.

Misézett ő már nyomornegyed barakkjában, vándormunkások szálláshelyének közös termében vagy valamelyik műhely sarkában, de ma, itt a szenvedő, megvetett, megtört emberek között megérezte, mennyire egy és ugyanaz a kenyér felajánlása és kiosztása.

„Mindig különösnek tartottam — mondta később —, hogy Isten a legmostohább körülmények között akar élni. Mintha a megtestesülés nem elégítette volna ki az önkiüresítés iránti szomját, és még közelebb akarna kerülni a szegényekhez, a kicsinyekhez, a nyomorékokhoz, az élet kitaszítottjaihoz. Micsoda őrületes boldogság, hogy Isten az általam bemutatott szentmiseáldozat révén fejezi ki szeretetének végtelenségét!"

Lambert valami kármelbeli szent szemlélődésben celebrálta a legszentebb áldozatot, amikor három kóbor kutya viharzott át a színen, éktelen ugatással hajkurászva

egy óriási patkányt, amely alig volt kisebb náluk. A jelenet oly megszokott lehetett, hogy senki sem figyelt föl rá különösebben. Ellenben amikor az evangéliummal egyidőben egy léggömbárus is belépett az udvarba, már több tekintet elkalandozott. A bambuszrúdra erősített, tarka csodagömbök úgy imbolyogtak az udvar szürke egén, mint apró, fénylő csillagok. A színes halmaz azután eltávozott, s Lambert meleg hangja betöltötte az udvart. A pap gondosan kiválasztotta az örömhír üzenetét, és meghatódva nézte a figyelő, beesett, sovány arcokat. Jézus szavait idézte:

Boldogok a lélekben szegények,
mert övék a mennyek országa.
Boldogok, akik szomorúak, mert
majd megvigasztalják őket.
Boldogok, akik éhezik és szomjazzák
az igazságot, mert majd eltelnek vele.

Alighogy kiejtette ezeket a szavakat, zavarba jött. „Ezeknek az embereknek valóban szavakra lenne szükségük? Vajon nem mondható el róluk, hogy ők mindannyian közvetítővé, szentséggé, Krisztussá váltak? Nem ők az Írásokban említett „szegények, Jahve szegényei, azok, akikben Jézus testet ölt, hiszen azt mondta, hogy ahol a szegények lesznek, ő velük lesz?"

Rövid ideig hallgatott, majd kitárta karját, mintha magához akarta volna szorítani ezt a maroknyi, sok szenvedést átélt csoportot. Szerette volna jól beléjük vésni az evangélium üzenetét. Külön-külön végignézett új testvérein, azután teljesen átengedve szavát, hangját Krisztusnak, így kiáltott fel: „Menjetek békével, mert ti vagytok a világ világossága!"

TIZENÖTÖDIK FEJEZET

Paul Lambert azzal kezdte első reggeli tisztálkodását, hogy ismét megsértette a nagyon szent hagyományokat. Azt még a kúthoz vezető úton kifigyelte, miként mosdanak a férfiak. Ő is levetkőzött, csak alsónadrágját tartotta magán, kilépett a szobája elé, a kis utcára, maga mellé tette a vödrét. Lekuporodott a sarkára, és megpróbált megmaradni ebben a tipikusan indiai pozícióban, ami oly nehéz az európaiak számára. Vizet öntött a lábára, és már éppen dörzsölni kezdte a lábujjait, amikor a szemben levő *tea-shop* öreg hinduja megbotránkozva szólt át:

— *Father,* nem így kell mosdani! Kezdd a fejeddel, a lábadat majd a legvégén, amikor már mindennel végeztél!

A francia valami mentegetődzésfélét akart motyogni, amikor feltűnt az a kislány, aki az előző este az ennivalót hozta. A félmeztelen, magára vizet spriccelő *sahib* látványát annyira mulatságosnak találta, hogy hangosan kacagni kezdett.

— De hát miért mosakodsz, *Dadah?* — kérdezte tőle. — Hiszen már egészen fehér a bőröd!

Néhány pillanattal később Lambert elkövette negyedik baklövését, nevezetesen rossz irányban tekerte fel a gyékényt, amin aludt. Ahelyett, hogy a feje felől kezdte

volna, a másik oldalon fogott hozzá. Így megeshet — magyarázta meg neki a mozdulatok nemzetközi nyelvén a szomszédban lakó mohamedán —, hogy a következő éjjel oda kerül a fejed, ahol előzőleg a lábad volt. „Tudtam, hogy időre van szükségem, amíg megtanulom a *slum*beli élet finomságait, hogy ne botránkoztassak meg senkit." Amint visszatért a kútról, még jobban érezte, mennyi fenntartással szemlélik őt szomszédai. Az asszonyok gyorsan eltakarták arcukat szárijukkal, a gyerekek, akik golyókkal játszottak, úgy eliszkoltak, mint a nyulak. Csupán a rovarvilág nem volt hajlandó részt venni az általános osztrakizmoszban. A patkányok, a százlábúak és az éjjeli szúnyogok után a legyek estek neki túláradó szeretettel. „Százával leptek el zöldek, szürkék, nagyon picinyek. Csapatokba szerveződve mozogtak, s mindig készen álltak arra, hogy megrohanják a legkisebb bőrfelületet is. Vakmerőségüknek semmi sem szabott határt. Még arra sem méltattak, hogy fölrepüljenek, ha elhessegettem őket, csupán néhány centimétert arrébb galoppíroztak, hogy ott újra kezdjék kínzásomat. Fegyvertelen voltam velük szemben. Hogy megmeneküljek tőlük, megpróbáltam valami kedves emlékre koncentrálni. Anyámra gondoltam, amint éppen tojásfehérjét ver fel, hogy elkészítse kedvenc süteményem, az »úszó szigetet«. Vagy apámra, aki olyan fekete arccal jött haza esténként a bányából, mint egy szenesember."

Azon az első reggelen Lambert Krisztus szavát is segítségül hívta. Lehunyt szemmel, a falra tűzött kép felé fordulva, hangosan ejtette ki egymás után az *„ôm"* szótagokat. Egy idő múlva a könyörgés teljesen öntudatlanná vált. Lambert saját szívverésének ütemére igazodott. Biológiai ritmusára támaszkodott az Istennel való kapcsolatteremtésben, és ez felszabadította minden külsődleges függőségtől. A legyek tovább folytathatták támadásaikat, már nem érezte őket.

Ebben a pillanatban az ajtónyílásban egy vidám arc tűnt fel: a plébános küldöttje jelent meg újra. A derék ember azért jött, hogy megkérdezze, hogyan viselte el Lambert az első órákat a nyomorvárosban. A kalandok hallatán — illemhely, rítusokat sértő tisztálkodás, háború a patkányokkal, százlábúakkal, szúnyogokkal és egyéb rovarokkal — őszintén megdöbbent.

— A plébános úr megbízott, hogy adjam át a következő üzenetet. Van egy kényelmes szoba a plébánián, ami az Ön rendelkezésére áll. Attól, hogy elfogadja, még ide jöhet és annyi időt tölthet itt, amennyit csak akar. Az ég szerelmére, fogadja el! Egy papnak nem itt van a helye.

A félvér szomorúan lehorgasztotta a fejét, majd viaszosvászon táskájából kivett két nagy könyvet, amit a plébános küldött Lambertnek. Az egyik egy bengáli nyelvtan volt, a másik pedig a négy evangélium hindi nyelven. A francia nagy örömmel fogadta az ajándékokat. Tudta, hogy ezek nélkülözhetetlen eszközök annak a falnak ledöntéséhez, amely némaságra ítéli és elszigeteli őt új környezetében.

Lambertnek kezdetben egyáltalán nem volt ellenére, hogy képtelen értelmes szóbeli kapcsolatot teremteni környezetével. „Én, az idegen, nagyon szegény emberek közé kerültem. Ez volt az egyetlen terület, ahol valamiképpen alacsonyabbrendű voltam náluk. Nekem volt szükségem rájuk, nem pedig nekik rám." Ez nagyon fontos észrevétel volt, hisz környezetéhez képest még mindig olyan kiváltságos helyzetben érezhette magát, hogy az is kétséges volt, egyáltalán közibük fog-e tartozni valaha? „Vajon komolyan vehető-e elhatározásom, hogy mind fizikai, mind lelki-szellemi szempontból ugyanúgy fogok élni, mint ők, amidőn egy rögbijátékos egészségével rendelkezem, nincs családom, nem kell munka után futkosnom, nem kell eszeveszet-

ten törnöm magam, hogy meglevő állásom el ne veszítsem, és valahol ott lapul gondolataim mélyén a biztonság, hogy bármikor elmehetek innen?"

Úgy lett, amint várta: a nyelvi nehézségek megkönnyítették kapcsolatfelvételét az itteniekkel, akik egyszerre fontosnak, felsőbbrendűeknek tartották magukat. Hogyan mondják azt urdu nyelven, hogy „víz"? Hát azt hindi nyelven, hogy „vödör"? Mikor aztán jól-rosszul elismételte a szavakat, kissé mulatságos kiejtéssel, nagyokat nevettek rajta, és lassan-lassan kezdtek vele megbarátkozni. Végül is, amikor megértették, hogy a francia pap nemcsak átutazó látogató, hanem egy közülük, az elképzelhető legkedvesebb nevet akasztották rá: „*Dadah* Paul", Paul Nagy Testvér.

A modern India nagy *lingua francá*-ja, amit ma közel egymilliárd ember beszél, a hindi nyelv. Az Öröm Városában lakók többsége szintén értett hindi nyelven. Egyébként a városban húsz-harminc nyelvet használtak, pl.: bengálit, urdut, tamilt, malayalamit, pandzsabit, és mindezt sok-sok dialektusban. Tanár híján, Lambert eredeti módon fogott neki a nyelvtanulásnak. Minden reggel, az elmélkedés után, hindi órát „adott magának", azoknak a szövegeknek alapján, amelyeket még a saját tenyerénél is jobban ismert: az evangéliumok felhasználásával. Leült a gyékényre, hátát a falnak támasztotta, lábait a lótuszülés szerint maga alá húzta, egyik combjára a francia nyelvű jeruzsálemi bibliát, a másikra a Cordiero atya által küldött hindi evangéliumot tette. A titokzatos és kecses rajzolatú írásjelek az egyiptomi hieroglifákra emlékeztették. Amint annak idején Champollion, Lambert is arra a megállapításra jutott, hogy kulcsszót kellene találnia. Gondosan olvasgatta hát a hindi szöveget, abban a reményben, hogy talál egy nevet vagy helységet, amelyet nem fordítottak le. Több napi kutatás után rábukkant egy tíz betűből álló szóra, amelyet latin írásjelekkel nyomtattak, csupa nagybetűvel. Azonosította a fejezetet, és minden egyes hindi szónak megkereste a francia megfelelőjét. Ezután a betűket kellett kibogarásznia, hogy megfejthesse az írásjeleket, és összeállíthassa az ábécét. A kulcsszó több értelemben is szimbolikusnak bizonyult. Olyan városról volt ugyanis szó, amelyek nagyon hasonlítottak az övére, amelyikben éppúgy sok szegény gyűlt össze, hogy Isten felé forduljanak. Azután a szó áttételelesen magában hordozta emberek és helyzetek megfejthetetlen találkozását, és ebben szintén sok volt a hasonlóság a két város között. A varázsszó pedig úgy hangzott: Kafarnaum.

TIZENHATODIK FEJEZET

Az egykor volt gyarmatvilág minden városából száműzték már őket, mint az ember által történő kizsákmányolás egyik legmegalázóbb formáját. Egyedül Kalkutta őrizte meg — és őrzi még ma is — a riksák elé fogott igavonó rabszolgákat, az „ember-lovakat", akik — több százezren — naponta több kilométert futnak be a város utcáin, mint az indiai belföldi légitársaság, az Indian Airlines harminc Boeingje és Airbusa a levegőben. Naponta több mint egymillió utast szállítanak, és senki se gondol arra, néhány megszállott urbanistától eltekintve, hogy ezeket az anakronisztikus kocsikat múzeumba kellene zárni. Az emberi izzadság itt termeli a világ legolcsóbb energiáját.

A riksa két hatalmas, faküllős, aránylag kicsiny, szép vonalú felépítményével, meghajló két rúdjával némileg a nagyanyáink idejében használt kétkerekű könnyű

kocsira, a tilburyre emlékeztet. A múlt század végén konstruálta egy Japánban működő misszionárius, neve is japán kifejezésből származik: *ji riki shaw* szó szerinti fordításban azt jelenti: „ember által mozgásba hozott jármű". Az első riksák az 1880-as évek táján tűntek fel Indiában, az Indiai Brit Császárság egyik fővárosának, az alkirály nyári rezidenciájának, Simla városának elegáns sétányain. Húsz év alatt eljutottak Kalkuttába, ahol kínai kereskedők használták őket áruszállításra. 1914-ben ugyanezen kínaiak felvetették, hogy a riksákat emberek szállítására is fel lehetne használni, és meg is szerezték az ehhez szükséges engedélyeket. A riksák gyorsabbak voltak, mint az ősi gyaloghintók, kezelhetőbbek, mint a fiákerek, tehát hamar népszerűvé váltak Ázsia első kikötőjében, majd utána Délkelet-Ázsia jó néhány nagyvárosában. Kalkuttát a függetlenség kivívása óta menekültek milliói árasztották el, és sok egykori paraszt számára a riksahúzás gondviselésszerű munkalehetőséget jelentett. Ma már senki sem tudná pontosan megmondani, hány riksa fut Kalkutta utcáin és sikátoraiban, abban a városban, amely utolsóként tűri meg ezeket a kocsikat falai között. 1939-ben az angolok hatezer darabban maximálták számukat, s minthogy 1949-től egyetlen új engedélyt sem adtak ki a hatóságok, hivatalosan még mindig tízezer darabnál kevesebb van forgalomban. A félhivatalos statisztikák ötször ennyi kocsiról tudnak, ezek szerint minden öt közül négy hamis szám alatt, illegálisan fut. Az ötvenezer riksa mindegyikére két kuli jut, akik egymást váltják a kocsirudak előtt. A munkaidő napkeltétől napkeltéig tart. Ez a százezer rabszolga ugyanannyi családot jelent, azaz nagyjából összesen egymillió ember köszönheti azt a bizonyos mindennapi marék rizst a riksáknak. Közgazdászok még pénzügyi vonatkozásait is kiszámították a kétségkívül bizarr foglalkozásnak: évente 40 000 000 francia frank cserél gazdát, ami valamivel több, mint a párizsi közlekedés költségének egynegyede. Az összeg jelentős részét az a csúszópénz alkotja — évente kb. 1 000 000 frank —, amit a rendőröknek és a hatóságoknak kénytelenek a kulik leszurkolni, hogy elkerüljék a különféle zaklatásokat. Kalkutta amúgy is túlzsúfolt utcáin ugyanis napról napra elviselhetetlenebb a forgalom, és a tébolyító közlekedési dugók arra kényszerítik a város felelős vezetőit, hogy egyre több főútvonalról tiltsák ki a riksákat.

— Semmi más, csak egy nagy üveg *bangla,* s máris ugrik a tigris a motorba! — szavalta nagy hangon Ram Chander, némileg a helyzethez igazítva a Kalkuttában gyakran látható reklámot, miközben maga után vonszolta új barátját ki az utcára.

— Ördög és pokol! — értett vele egyet Hasari. — Mintha egymás után befaltam volna hat *chapati*t és egy egész lavór currys halat. — Azután elfintorodott és megdörzsölte a gyomrát. — Azzal a különbséggel, hogy ez az olaj egy kicsit mocorog odabenn.

Az ital valóban joggal „mocorgott". Amit a két jó barát magába töltött, egyike volt a leghitványabb kotyvaléknak, amit valaha is készítettek. Egyvalami szólt mellette: az ára. Adómentes lévén, egy üveg mindössze hét rúpiába került, azaz négyszer-ötször olcsóbb volt, mint a legközönségesebb, hivatalosan árult rum.

A két jó barát egy darabig együtt ballagott, de Ram Chandert hamarosan megállította egy idős, erős testalkatú, az özvegyek fehér szárijába öltözött hölgy. Hasari felsegítette az asszonyt a riksába, majd Ram eltrappolt. Emberünk tűnődve nézett utána, s megállapította magában, hogy barátjának ritka szerencséje van. „Ő legalább emelt fővel nézhet akárki szemébe. Van munkája. Ez méltóságot ad neki. Én meg olyan vagyok, mint a kivert kutya, amelyik az utcán kószál. Nem is létezem."

Mielőtt elváltak volna, a két férfi megbeszélte, hogy másnap találkoznak a Park Circus előtt, a villamoskereszteződés mellett. Ram Chander megígérte, hogy megpróbálja bemutatni barátját a riksatulajdonos képviselőjének. „Egy kis szerencsével és jókora baksissal talán célhoz érsz, és akad számodra is egy csatrogány" — csepegtette el a reményt Hasariban. „Normális körülmények között persze nem hittem volna el — mesélte később Hasari —, túl szépen hangzott ez az egész. De a *banglá*tól szárnyaim nőttek. Úgy éreztem, sárkányként repülök." Azt is elhatározták, hogy meg fogják látogatni a kórházban a sebesült kulit.

Hasari hosszasan kószált, mielőtt hazatért volna. „Egymást érték az üzletek, áruházak, kirakatok. A járdákon és az úttesten ezer és ezer ember. Mintha a lakosság egyik fele azzal foglalkozott volna, hogy eladjon valamit a másik felének. Tömegével voltak olyan dolgok, amikor még soha nem láttam, például zöldséghámozók, gyümölcsfacsarók, meg ilyesmik. Edény-, szerszám-, szandálhegyek mellett háztartási gépek, ingek, övek, táskák, fésűk, tollak, napszemüvegek tömkelege. Néhol alig lehetett utat törni az emberek és áruk tömegében. Egy utcasarkon azután egy mozgóárustól vettem több *alu-bhurtát*. Gyermekeim bolondultak ezért a cukorral meghintett krumplis fánkért. Öt rúpiáért persze nem sokat kaptam, lehet, hogy jobban tettem volna, ha helyette több adag felfújt rizst veszek a családnak. De amikor az ember fejébe száll a *bangla*, akkor nem felelős a bolondságaiért."

Az este már rég leszállt, amikor végre rábukkant arra a sugárútra, ahol lakott. Már közel járt a családi járdához, amikor kiáltásokat hallott, és csoportosulást vett észre. Megrémült, hogy valami történt a feleségével vagy valamelyik gyerekével, és futni kezdett. A szomszédasszony üvöltött. Arca véres volt, karján és vállán ütések nyomai. Férje ismét részegen jött haza. Összevesztek, és a férfi vasrúddal támadt az asszonyra. Ha a szomszédok nem lépnek közbe, meg is ölte volna. A két kisgyermeket is megverte. Ezek után megátkozta családját, és nagy dérrel-dúrral elvonult. A szerencsétlen asszony ott maradt a járdán a három kicsi gyerekkel. Azon felül a nagy fia börtönben ült, a nagylánya prostituált lett, ő maga pedig hatodik gyerekét várta. „Néha bizony az embernek van miért átkoznia a sorsát" — gondolta Hasari.

Szerencsére Palék két idősebb gyereke nem tért haza üres kézzel a Barra Bazar-i gyűjtőútról: a hulladékok között sikerült néhány tököt és karalábét találniok. Nagyon büszkék voltak zsákmányukra, olyan sokan kutakodtak élelem után, hogy ritkán sikerült jobb falatra szert tenni. Otthon azután anyjuk kölcsönkérte a szomszédasszony *chuláját*, és főzött egy jó adag levest, amit megosztottak vele és gyerekeivel. Ugyanígy megosztották a fánkokat is. Semmi sem csillapítja a szomorúságot és a félelmet, mint az egészséges falatozás. Főleg akkor, ha az ember járdán lakik, és semmi sincs a feje fölött. Azon az éjszakán a két család egy kicsit közelebb húzódott egymáshoz, mielőtt aludni tértek. Csak a szegénynek lehet szüksége egy másik szegényre.

A roham minden éjjel, 11 óra tájban, újra kezdődött. Először sírás hallatszott, majd egyre hangosabb, hevesebb zokogás, ami végül hörgésbe csapott át. A szomszéd szobában egy tízesztendős mohamedán kisfiú haldoklott, csonttuberkulózisban. Sabiának hívták.

„Vajon miért haldoklik ez az ártatlan gyermek? Nincs itt már amúgy is elég szenvedés?" — lázadozott Lambert. Az első napokban engedett a benne rejlő önzésnek. Hogy ne hallja a gyerek vergődését, bedugaszolta a fülét. „Olyan voltam, mint Jákob, lázadása küszöbén. Hiába lapozgattam a Szentírást olajlámpásom fényében, sehol sem találtam kielégítő magyarázatot arra, hogy Isten miért engedi ezt meg. Ki vehetné magának a bátorságot, hogy azt mondja ennek a fájdalmában vergődő gyermeknek: Légy boldog, te szegény gyerek, mert az Isten országa benned van! Légy boldog, mert ma sírsz, de holnap örvendezni fogsz! Légy boldog, mert ma éhezel, de holnap bőségben lesz részed!" „Ez képtelenség volt. Izajás próféta ugyan megpróbálja magyarázatát adni az ártatlan szenvedésének: a MI szenvedéseinket hordozza, és ezzel a MI bűneinket gyógyítja. Az a gondolat, hogy a szenvedés szerepet játszik a világ gyógyításában, nagyon tetszett, ez igaz. De most fogadjam el, hogy kis szomszédom haláltusája is része ennek a vezeklésnek? Minden idegszálam tiltakozott ez ellen."

Több éjszakának kellett eltelnie ahhoz, hogy Lambert el tudja viselni Sabia jajgatását. És még jó néhánynak ahhoz, hogy ne csak fülével hallja, hanem a szívével is. Úgy érezte, kettészakad a keresztény hit és a természetes emberi lázadás között. Joga van-e arra, hogy boldog legyen, hogy szent énekekkel dicsőítse az Istent, amikor ott van mellette ez a tűrhetetlen szenvedés? Mivel nem volt senki, akinek feltárhatta volna mindezt, az imához menekült. Minden éjszaka, amikor a gyermek jajgatni kezdett, Lambert csöndet teremtett magában, és imádkozni kezdett. Már nem hallotta a sírást, a jajgatást, nem érzékelt többé semmi zajt, nem érezte az eldugult csatorna áporodott bűzét, sem azt, hogy a patkányok néha nekimentek a sötétben. Ahogy szokta mondani, a „súlytalanság állapotába" érkezett.

„Kezdetben kizárólag a kis Sabiáért imádkoztam. Kértem az Urat, hogy enyhítse fájdalmait, rövidítse meg áldozatát. És ha Ő, aki habozás nélkül föláldozta saját Fiát, úgy ítéli meg, hogy ez a megpróbáltatás valóban hozzájárul az emberiség megváltásához, engedje meg, hogy legalább egy részét átvegyem a gyerek kínjainak, hogy helyette szenvedjek." Éjszakáról éjszakára így imádkozott Lambert, a Szent Lepel felé fordulva, sötétben, amíg csak el nem csitult a gyerek zokogása. Fáradhatatlanul imádkozott és könyörgött: „Te Jézus Krisztus! Te kereszten haltál meg, hogy megmentsd az embereket, segíts nekem, hogy megértsem a szenvedés titkát! Segíts, hogy megértsem természetfölötti jelentését! Főleg pedig add segítséged, hogy harcolni tudjak annak okai ellen: a szeretet hiánya ellen, a gyűlölet ellen, az igazságtalanság ellen."

Kis szomszédjának állapota egyre súlyosbodott, halálhörgése egyre szörnyűbbé vált. Egy reggel aztán a pap felszállt a Howrah kórházba vivő buszra. „Szérum kellene és egy adag morfium, nagyon sürgősen" — mondta a kórház gyógyszertárában, és átadott harminc rúpiát. „Mivel Sabia betegsége gyógyíthatatlan, és imával nem értem célt — mondta később, mintegy önigazolásképpen —, legalább azt el akartam érni, hogy békében haljon meg."

Sabia anyja három lányával együtt egész nap a kis utcában dolgozott: papírzsákokat készítettek kidobott újságpapírból. A gyerekek tizenegy, nyolc- és ötévesek voltak. Az asszony férje már meghalt — az Öröm Városában sok asszony élt özvegyen —, és kizárólag ebből tartotta el családját. Munkáját minduntalan félbe kellett szakítania, hogy helyet adjon egy triciklinek vagy kézikocsinak. Ilyenkor felállt és félrepakolta holmiját. Lambert megfigyelte, hogy a szerencsétlen asszony mindig megőrizte mosolyát.

A francia pap ellenséges tekintetek tüzébe került, amikor megállt Sabia kunyhója előtt. Mit keres ez a hitetlen a haldokló mohamedán fiúcskánál? Meg akarja tán szerezni saját vallása számára? Azzal fogja telebeszélni a fejét, hogy nem Allah az igaz Isten! Sokan voltak, akik nem bíztak a papban. Nem egy történet keringett a keresztény misszionáriusok buzgalmáról, meg arról, hogy milyen ügyesek, milyen ördögi ravaszsággal tudnak mindenhova befurakodni. Vajon ez a pap nem csak az éberség elaltatása végett húz reverenda helyett nadrágot és tornacipőt? Ám Sabia anyja nagyon kedvesen fogadta Lambertet, megszokott barátságos mosolyával. Nagyobbik lányát átszalasztotta az öreg hinduhoz egy csésze teáért, a papot pedig a szobába invitálta. Lambert először visszahőkölt a rothadó test szagától, majd néhány másodpercnyi habozás után belépett a félhomályba.

A kisgyerek rongyokból készített matracon feküdt, keresztbe tett karral. Testét gennyes fekélyek borították, amelyeken legyek nyüzsögtek. Lábát térdben meghajlítva maga alá húzta. Lambert közelebb lépett, mire a gyerek kinyitotta a szemét. Tekintetében felvillant az öröm szikrája. Lambert mélyen megindult. „Elhiggyem-e, amit látok? Hogyan áradhat ekkora derű ebből a megkínzott kis testből?" Ujjai görcsösen szorongatták a morfiumampullát.

— *Salam,* Sabia! — mormolta, s ő is elmosolyodott.

— *Salam,* Nagy Testvér! — felelte a gyerek, alig hallhatóan. Mi van a kezedben? Cukorka?

Lambert annyira meglepődött, hogy elejtette az üvegcsét. Az ampulla eltörött. „Sabiának nem volt szüksége morfiumra. Az arcán ragyogó béke lefegyverzett. Testét gyötörhette kín, kereszt, pusztíthatta betegség, Sabia nem szenvedett vereséget. A legnagyobb kinccsel ajándékozott meg: megmutatta, hogy nem szabad feladni a reményt! Vakító fényt árasztott a sötétségben!"

Vajon Paul Lambertnek hány ilyen fényt árasztó testvére és nővére volt ebben a szenvedéssel teli városban? Százak? Ezrek? Minden reggel, a szentmise bemutatása után Lambert útnak indult, s vitte nekik, amit tudott: ennivalót, orvosságot vagy egyszerűen jelenlétének vigasztalását. Egy vak, leprás nő volt rá a legnagyobb hatással. Az asszony keresztény volt, és a vasút mellett lakott. Bármilyen hihetetlennek tűnik is, noha kimondhatatlan nyomorban élt, mégis végtelen nyugalmat és derűt árasztott. Egész napokat töltött imában, szellőzés és világítás nélküli odújának sarkában kuporogva. Mögötte, a kunyhó falán egy feszület függött, az ajtó fölött pedig, egy kis benyílóban, a Szent Szűz koromtól feketéllő szobra állt. Az asszony annyira lesoványodott, hogy egészen pergamenszerű bőre szorosan rátapadt csontjaira. Hány éves lehetett? Valószínűleg jóval kevesebb, mint amennyinek látszott. Legfeljebb negyven. Nemcsak vak volt, hanem leprás is. A betegség eltorzította az arcát, kezei helyén szánalmas csonkok fityegtek. Özvegyen élt, férje valamelyik városi hivatalban dolgozott egykor. Az asszony már húsz éve lakott a *slum*ban. Senki sem tudta, hogyan kapta meg a leprát, de a betegség annyira szétroncsolta szervezetét, hogy már

A RIKSAHÚZÓ

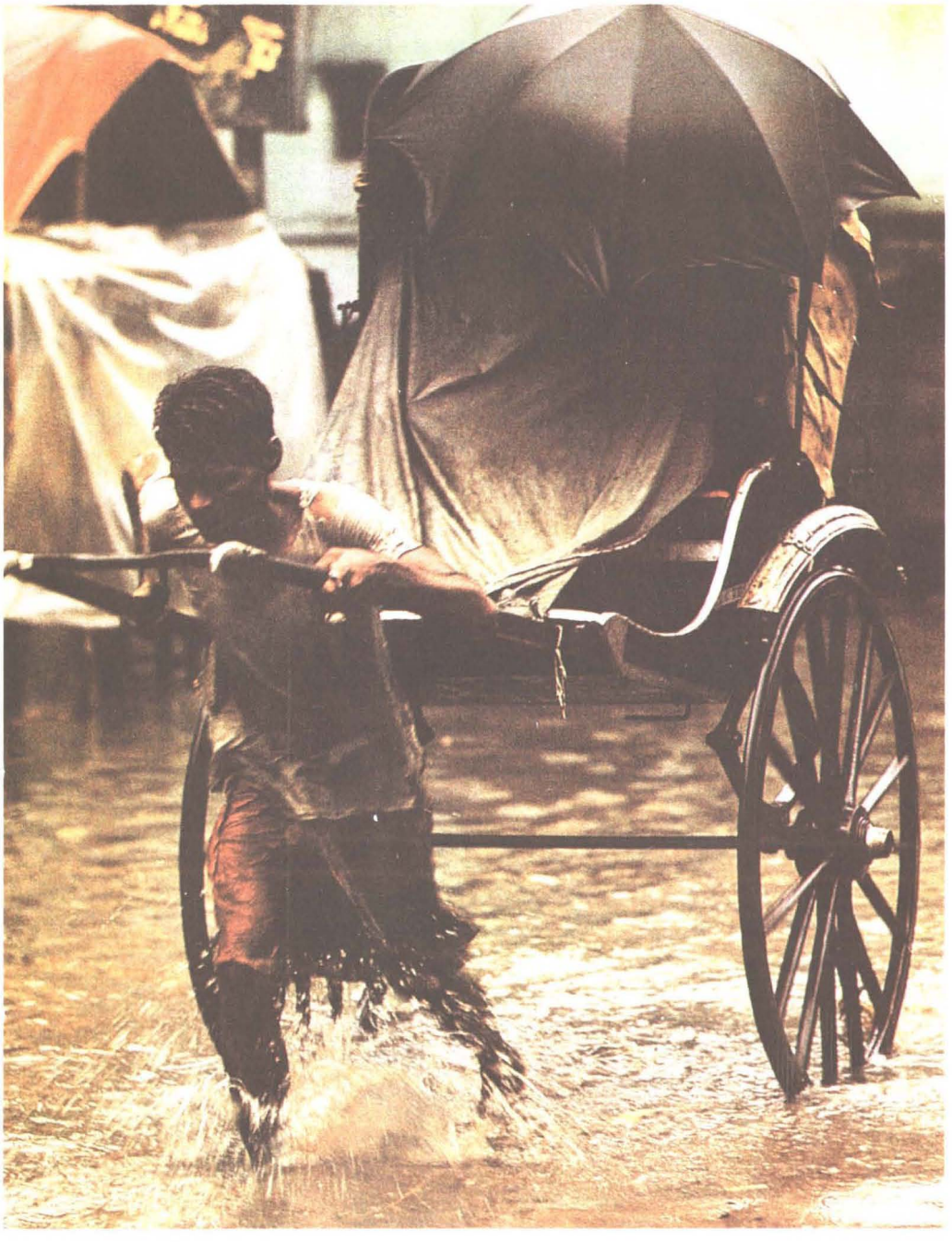

semmilyen gyógyszer nem segített. Négy gyereke az odú másik sarkában aludt, egy kopott gyékényen. A legkisebb kettő, a legnagyobb hatéves volt.

Az asszony és övéi közé segítségnyújtásból és baráti szeretetből valóságos védőburok szövődött. Nem volt ez kivételes jelenség a *slum*ban. Ezek miatt tartozik az Öröm Városa azon különleges helyek közé, amelyekről a Názáreti Jézus beszélt tanítványainak, felszólítván őket, hogy „gyűljenek össze egy kedvező helyre, és ott várják az utolsó ítéletet és a föltámadást". A dolog annál inkább figyelemre méltó, mert az asszony összes szomszédja hindu volt, ők pedig nem érinthettek olyan beteget, akit ez az elátkozott betegség támadott meg, nem léphettek be házába, sőt — mondták néha — még pillantást sem vethettek rá, nehogy beszennyezzék tekintetüket. Ennek ellenére a hinduk beosztották egymás között, hogy ki visz neki egy tányér rizst vagy főzeléket, ki segít a tisztálkodásban, ki végzi el a házi munkákat, ki foglalkozik a gyerekekkel. Az egyébként oly embertelen *slum* így azt nyújtotta, mire egyetlen kórház sem lett volna képes: az összeroncsolt asszonyt körülvette a szeretet.

Lambert közeledtét hatodik érzéke súgta meg neki. Mihelyst megérezte, hogy közeledik, megpróbált felemelkedni. Két kis csonkjával hátrasimította haját, elesettségében is megrázó, ősi, kacér mozdulattal. Helyet készített maga mellett, odahúzott egy rongypárnát, hogy Lambertnek legyen mire ülnie. Azután csak várt, boldogan, csonka ajkai közt mormolva az olvasó imádságát. Ezen a reggelen a pap ajándéka teljessé fogja tenni boldogságát.

— *Good morning, Father!* — köszöntötte, mihelyst felismerte lépteit.

— *Good morning, Grandma!* — felelte Lambert, és levetette saruját. — Ma nagyon jól nézel ki!

Lambert még soha nem hallotta sem panaszkodni, sem sorsán keseregni. Most is megrendülten figyelte, hogy az asszony elcsúfított arcán valami különös öröm ragyog. Az asszony maga mellé mutatott, hellyel kínálva a papot. Amikor az leült, feléje nyújtotta két sovány karját, anyai szeretettel. Megérintette csonkjaival az arcát, végigsimította arcát, homlokát. A vak leprás úgy simogatta a pap arcát, mint aki tapintani akarja benne az életet. „Nagyon megrázó volt — mesélte később Lambert. — Az volt az érzésem, hogy ő adja nekem azt, amit bennem keres. Ennek a szétroncsolt testnek az érintésében több szeretet volt, mint a világ összes ölelésében."

— *Father,* annyira szeretném, ha a jó Isten végre eljönne értem! Mire vársz, miért nem kéred meg Őt erre?

— Ha a jó Isten köztünk hagy, *Grandma*, akkor ez azt jelenti, hogy Neki még itt van szüksége Rád!

— *Father,* ha tovább kell szenvednem, szívesen vállalom. Készen állok, hogy imádkozzam másokért, hogy segítsek hordozni szenvedéseiket. *Father,* hozd el nekem szenvedéseiket!

Paul Lambert elmesélte neki a kis Sabiánál tett látogatását. Az asszony hallgatta, halott tekintetét Lambertre szegezve.

— Mondd meg neki, hogy imádkozni fogok érte!

A pap elővette oldaltáskájából a tiszta zsebkendőt, amibe a reggeli szentmisén szentelt chapatiból csomagolt egy darabot. A rövid ideig tartó csend nyugtalansággal töltötte el az asszonyt.

— Mit csinálsz, *Father?*

— *Grandma,* meg akarlak áldoztatni. Elhoztam Krisztus testét.

Az asszony félig szétnyitotta ajkait, és a pap a lepénydarabot a nyelvére helyezte.

— Amen — suttogta az asszony egy idő múlva.

Arcát földöntúli boldogság árasztotta el. Hosszú csönd következett, amit csak a legyek zümmögése meg valami veszekedés beszivárgó zaja zavart meg. A négy kis alvó test nem moccant.

Amikor Lambert felemelkedett, hogy induljon, a leprás asszony feléje nyújtotta a rózsafüzérét, búcsúzó és ajándékozó mozdulattal.

— Mondd meg mindazoknak, akik szenvednek, hogy imádkozom értük.

Azon az estén Lambert ezeket a sorokat írta naplójába: „Ez az asszony tudja, hogy szenvedése nem hiábavaló. Biztos vagyok benne, hogy Isten fel akarja használni szenvedését, hogy mások könnyebben hordozzák saját szenvedésüket." Majd néhány sorral lejjebb így foglalta össze gondolatait: „Ezért nem imádkozhatom jelenlétében a fájdalom szavaival. Szenvedése ugyanolyan, mint a kereszten függő Krisztusé: pozitív értékű, megváltó, reménységet hordozó szenvedés. Minden egyes alkalommal megerősödve lépek ki leprás, vak nővérem kunyhójából. Igen, hogyan is veszíthetném el a reményt ebben a *slum*ban, Anand Nagarban? A nyomorváros valóban az Öröm Városa!"

TIZENNYOLCADIK FEJEZET

Úgy uralkodott seregnyi riksáján, mint egy kaid a prostituáltjain. Soha senki nem látta, de ötven éve mindenki — kulijai, intézője, még a rendőrök is — engedelmesen alávetette magát egy bizonyos Bipin Narenda titokzatos uralmának. Ő volt Kalkutta első számú riksatulajdonosa. Senki sem tudta, hogy valójában hány riksa fut az ő neve alatt. Azt beszélték, hogy legalább négyszáz, de ennek több mint a fele engedély nélkül. Ám ha — mondjuk — Kâlî templomának lépcsőin találkoznánk vele, tüstént alamizsnát nyomnánk a markába. Való igaz, túlságosan nagyra méretezett nadrágjával, toldozott-foldozott ócska cipőjével, mocskos, lebegő ingével, nehezen mozduló, félig elsorvadt lába miatt mankójára támaszkodva inkább koldusra emlékeztetett, mintsem egy nagy szervezet főnökére. Csak az elmaradhatatlan fehér rendőrsapka módosított valamit ennek az embernek siralmas megjelenésén. Senki sem tudta, hogy hány éves lehet, talán ő maga sem, legfeljebb két-három éves megközelítéssel. Úgy mondták, hogy meglehet biz' kilencvenéves, ami nagyon is elképzelhető; az öreg tudniillik soha nem ivott egy csepp alkoholt, szívből megvetette a dohányt, és egyáltalán nem evett húst. Főképp pedig soha nem izzadt riksa rúdjai között. Gazdagságát köszönhette azoknak a kocsiknak, amelyek nem egészen két évtized alatt tönkreteszik a riksakulikat.

Ha visszagondolt életére, legelső emlékei arra az időre nyúltak vissza, amikor elhagyta szülőföldjét, Bihart, hogy Kalkuttában próbáljon szerencsét. „Akkor tört ki Európában a Nagy Háború — mesélte. — Kalkuttában nyüzsögtek a katonák, behajózásra vártak. A dugig telt hajók naponta indultak a város kikötőjéből. A Maidanon nagy díszszemléket rendeztek, szépen szólt a katonazene. Vidám volt az élet. Mindenesetre vidámabb,mint ahol születtem. Szüleim, föld nélküli parasztok, napszámba jártak dolgozni. Apám és testvéreim bérbe adták magukat a *zamindar*nak. De évente csak néhány hónapig volt munka: ebből nem lehetett megélni!"

Kalkuttában először egy falubeli embernél talált munkát. Ennek a biharinak volt egy autóbusza, és itt dolgozott Bipin Narenda, mint sofőrsegéd. Nyitotta-csukta az ajtókat, és segédkezett az utasoknak a fel- és leszálláskor. A buszon volt kalauz is, ő adta ki a jegyeket, amelyek ára a távolságtól függően változott, azonkívül ő adott jelet a megállókból való elindulásra. Ilyenkor megrántott egy kis csengőt. „Nagyon irigyeltem, mert százalékot kapott minden eladott jegy után, és minthogy a hasznon megosztozott a sofőrrel, az autóbuszok egymással versengve vadásztak az utasokra. Vannak, akik azt mondják, hogy ez még ma is így van."

Három év múlva az autóbusz tulajdonosa annyi pénzt szedett össze, hogy megvehetett egy második buszt, és ezen Bipin Narenda lett a kalauz. Hogy hány millió kilométert buszozott össze ebben az irdatlan kőrengetegben, meg nem tudta volna mondani. „Akkortájt a város persze egészen más volt. Nem laktak itt ennyien. Az utcák tiszták voltak és gondozottak. Az angolok nagyon szigorú rendet tartottak. És ha az ember becsületesen dolgozott, jól is keresett. Nem kellett bujkálnia."

A riksáknak megjelenésük pillanatától kezdve nagy sikerük volt, mert olcsóbbak voltak, mint a lovas kocsi vagy a taxi. 1930-ban Bipin Narenda is vásárolt két riksát. Újonnan kétszáz rúpia volt darabjuk, de neki szerencséje volt. Alkalmi vételre bukkant, és a két használt kocsit megkapta száz rúpiáért! A kocsikat tüstént bérbe adta bihari menekülteknek, akik a falujából származtak. Később kölcsönkért főnökétől ezerhatszáz rúpiát, és vásárolt nyolc teljesen új, japán riksát. Ezzel megalapozta későbbi vagyonát. Néhány év múlva már harminc kocsija volt. Ekkortájt kezdték úgy nevezni, hogy a „Bihari". A bérleti díjakból, amelyet maga szedett össze mindennap, telket vásárolt Kalkutta déli részén, Ballygunge-ban, és házat épített rá. A meglehetősen szegény negyedben, ahol főleg kispénzű hindu és mohamedán hivatalnokok laktak, aránylag olcsón lehetett telket venni. A Bihari időközben megházasodott, és valahányszor várandós állapotba került a felesége, mindannyiszor hozzáépített egy helyiséget a házhoz. Végül aztán a negyed legnagyobb — négyemeletes — házát mondhatta magáénak, felesége ugyanis kilenc gyermeket szült neki, három fiút és hat leányt.

A Bihari kemény fickó volt. Majd fél évszázadon keresztül, minden áldott nap fél ötkor kelt, biciklire ült, és végigjárta területét, hogy beszedje napi járandóságát. „Nem tudok én sem írni, sem olvasni, de mindig pontosan tudtam számolni, és soha nem engedtem el egy rúpiát sem abból, ami nekem járt." Ahogy fiai elérték a nagykorúságot, felosztotta közöttük munkáját. A legidősebbet maga mellett tartotta, hogy majd utódjaként igazgassa a kocsik hadát, mely immáron több mint háromszáz riksát számlált. Második fiát egy csavargyár élére állította, amely a vasútnak szállított hengeres csavarokat. A legfiatalabbnak pedig vásárolt egy autóbuszt, és megszerezte számára a Dalhousie Square—Garia közötti útvonalat. E rendkívül nyereséges járat biztosítása végett tetemes summával meg kellett vesztegetnie a városi hatóság egyik *babu*ját. Ami a lányait illeti, mindet kiházasította, és még hogy! A legidősebbet egy alezredes vette el, a másodikat a haditengerészet egyik kapitánya. A következő kettőt kereskedők vitték el, az ötödiket egy bihari földbirtokos, a legfiatalabbat pedig a bengáli útügyi minisztérium egyik mérnöke. Figyelemre méltó névsor egy analfabéta paraszt rokonságában!

Különös módon, élete vége felé, a Bihari sokat vesztett egykori legendás lelkesedéséből. „A dolgok már nem úgy mennek, mint régen — szokta panaszolni. — Ma az embernek bujkálnia kell, ha pénzt akar keresni. Mintha az erőfeszítés, a siker, a

vagyon bűnös dolog lenne! A függetlenség kivívása óta egymást váltogató kormányok kivétel nélkül a gazdagok ellen fordulnak, és megkísérlik megkaparintani izzadságos munkánk gyümölcsét. Mintha a gazdagok elszegényítésével gazdaggá tehetnénk a szegényeket! Itt Bengáliában, a kommunisták törvényt hoztak a magántulajdon korlátozására. Kimondták, hogy egy embernek legfeljebb tíz riksája lehet. Képzelje el, tíz riksa! Mintha tíz riksából el lehetne tartani egy családot, amikor fizetni kell a fenntartást, a javítást, a baleseteket, no meg a rendőrséget. Na, hát én segítettem magamon! Úgy tettem, mint a nagybirtokosok, akiknek megtiltották, hogy húsz hektárnál nagyobb földbirtokuk legyen. Szétosztottam a kocsikat kilenc gyermekem és huszonkét unokám között. A maradékot szétosztottam tucatnyi unokaöcsém közt. Így a 346 riksa hivatalosan 35 tulajdonos közt oszlik meg."

Valójában persze ő maradt az egyetlen kizárólagos főnök. Ám személyesen csak kevés alkalmazottja ismerte. Tíz éve visszavonultan élt. „Én már csak egy szegény öregember vagyok, aki botjára támaszkodva ballag a halál istene elé, és békében, nyugodtan várja a találkozást. Nyugodt a lelkiismeretem. Mindig jó és nagylelkű voltam alkalmazottaimmal szemben. Ha valamelyiknek nehézsége támadt, mondjuk nem tudta megfizetni a bérleti díjat, adtam neki egy vagy két nap haladékot. Persze kamatra. Igazságszerető ember voltam, napi 25%-nál soha nem kértem többet. Sőt, ha valamelyik kuli megbetegedett vagy balesetet szenvedett, kifizettem a kórházi költségeket, a gyógyszereket, az orvost. Azután fölemeltem a riksa bérleti díját, a kifizetett összegnek megfelelően, de úgy, hogy a kulinak több hét állt rendelkezésére, hogy visszafizesse a kölcsönt. Jelenleg a helyettesem intézi ezeket az ügyeket. Sajnos, manapság már a kulik sem olyanok, mint régen. Más a lelkületük. Állandóan követelnek valamit. Szeretnék, ha a kocsi az övék lenne, olyan terülj, terülj, asztalkám módjára. Még szakszervezetet is alakítottak. Sőt, sztrájkolnak! Kifordult világ ez már, kérem! Na, erre mi, riksatulajdonosok is szervezkedni kezdtünk. Megalapítottuk a magunk szakszervezetét, az *All Bengal Rickshaw Owners Union*t, a Bengáli Riksatulajdonosok Szövetségét. Embereket szedtünk össze, akik nekünk engedelmeskednek. Muszáj volt valamit tennünk érdekeink védelmében, ha már olyan kormányaink vannak, amelyeknek kedvenc időtöltése, hogy a munkaadók ellen tüzelik a munkásokat, az osztályharcra hivatkozva. Több nagyfejű még azt is szavalta, hogy száműzni kellene már a riksákat, mivel létük súlyos sérelem az emberi méltóság ellen, meg hogy a riksakulik tulajdonképpen igavonó baromként dolgoznak... Marhaság! Habzó szájjal tisztelik az ember személyes méltóságát, ugyanakkor több mint egymillió embernek nincs munkája, csak itt, Kalkuttában! Ha megszüntetnék 100 000 kuli kereseti lehetőségét, itt fog állni 800 000 vagy 900 000 ember betevő falat nélkül. Gondolkodjunk már egy kicsit! Csakhogy a politika meg a józan ész nem egy fán teremnek! Akkor pedig ki-ki boldoguljon úgy, ahogy tud!"

Amíg a pénzbeszedő mindennap, naplemente után, megjelenik a napi summával, az öreg biztos lehet benne, hogy végeredményben minden maradt a régiben. E vénember számára, földi létének vége felé, az jelentette az örömöt, ha emberének inge bankjegykötegektől duzzad. „A mi országunk bölcsei azt mondják, hogy a nirvána, az a végső elszakadás elérése. Számomra az a nirvána, hogy kilencvenvalahány éves koromra is minden este megszámolhatom, egyesével, hogy hány rúpiát is hozott aznap a kalkuttai bitumenen futó 346 kocsim."

Amikor kisgyerek voltam — mesélte Paul Lambert —, nagyon szerettem a szabadban sétálni. Kedvenc szórakozásom volt, hogy egy bottal lefejeztem a virágokat. Később, középiskolás koromban, már megszerettem a virágokat: leszakítottam egy szálat, és az asztalomra tettem. Végül azt mondtam, hogy a virágok ott a legszebbek, ahol teremnek. Nem bántottam többé őket, természetes környezetükben csodáltam szépségüket. Valahogy így vagyok a nőkkel. Egy napon azt mondtam az Úrnak, hogy egyet sem akarok közülük leszakítani, hadd virágozzanak ott, ahol vannak.

Keresztes Szent János írja: Enyém az Ég. Enyém Jézus. Enyém Mária. Minden az enyém. Mihelyst magunkénak mondunk egy konkrét dolgot, minden más kicsúszik a kezünk közül. Ha elszakadunk a dolgoktól, minden a mienk lesz, anélkül, hogy valami is a tulajdonunk lenne. Itt rejlik az önként vállalt nőtlenség kulcsa, enélkül a szüzességnek nincs semmi értelme. A cölibátus a szeretet választása. A házasság azt jelenti, hogy egyetlen lénynek adom magam, testem-lelkem egyaránt. Ami a testet, a testi szerelmet illeti, rendben van, de hogy lelkem egyetlen lénynek adjam át, ebbe nem tudtam beletörődni. Elhatároztam, hogy Istennek adom, éspedig csakis neki, mert a földön nincs olyan ember, aki Vele osztozhatna, még anyám sem, pedig őrá végtelen szeretettel gondolok. „Az, aki érettem lemondott aranyról, gyerekről, földről, az százszoros jutalmat nyer" — mondta Krisztus. Igaza van. Nekem nincs leánytestvérem, de itt, az Öröm Városában millió nővérre leltem, akik mindnyájan nagy szeretettel vettek körül: készen arra, hogy mindenüket megosszák velem, készen arra az alapvető szolidaritásra, amely annyira lényeges ebben a nyomorvárosban, ahol az emberek nagyon is rászorulnak egymásra.

Elképzelhető-e, hogy ebben a durva környezetben az ember soha ne álmodozzék emberi gyengédségről? Elképzelhető-e, hogy annyi nyomorúság között ne kívánja meg ezeket az asszonyokat, akik színes szárijukban olyanok voltak, mint a szépségnek és a csábításnak tüzei? Az otromba városban ők voltak a megtestesült szépség, ők voltak a virágok. Nekem az volt a legfontosabb, hogy világosan lássam, mit akarok. Mivel elhatároztam, hogy nem fogok tartós szeretetet keresni, beleértve ebbe mindazt, ami vele jár, múló örömöket sem fogadhattam el, mivel egyszer s mindenkorra igent mondtam az Úrnak az evangéliumból felém hangzó hívására, és szívembe írtam parancsát, miszerint: „ne legyen más otthonod, mint ahová küldelek".

Nem voltam könnyű helyzetben. Annál inkább, mivel különleges helyzetem és mivoltom csak úgy vonzotta a *slum*ban élő nőket. Egy elejtett célzás, könnyed érintés, egy-egy kacér mozdulat, amellyel valaki megigazítja a száriját, egy-egy titokzatos pillantás néha bizony hátsó szándékokat rejtett. Bár az is lehet, hogy nincs igazam. Indiában a férfiak és a nők közötti kapcsolat gyakran kétértelmű. Az indiai nők többségéhez hasonlóan az Örōm Városában lakó nőknek sem volt más eszközük arra, hogy magukra vonják a férfiak figyelmét és biztosítsák egzisztenciájukat, mint a csábítás. Itt még ismeretlen volt a feminista mozgalom.

Kezdetben azt reméltem, hogy papi mivoltom meg fog óvni mindettől. Óriási tévedés volt! Lehet ezen csodálkozni? A hindu szent irodalom minden egyes művében szerepel egy jelenet, amelyikben a gurut kísértés éri. És mit mondjunk a templomok erotikus díszítőelemeiről, a féldomborművek teljes hosszában kibontakozó orgiákról?

Észrevettem, hogy a kísértés mindig a lelki elkényelmesedés időszakaiban tör rám a legnagyobb erővel, nem pedig a kemény erőfeszítések idején. Mindig akkor voltam a legsebezhetőbb, amikor Istennel való kapcsolatom meggyengült. Ha az ember nem találja meg örömét Istenben, másutt fogja keresni.

Ez a veszély egész különleges módon jelentkezett a fiatal özveggyel, Margarétával való kapcsolatomban. Ő volt az, aki első szentmisémre a kenyeret hozta. Margaréta soha nem tett semmilyen kétértelmű mozdulatot vagy célzást. De a testére simuló egyszerű muszlinruhából olyan érzékiség, illat, mágneses erő áradt, amelynek nehezebben tudtam ellenállni, mint bármely más asszony vonzásának. Tekintetéből, mosolyából, hangjából, mozdulataiból sugárzott a szerelemre való készség, az önátadás vágya. Olyan volt, mint egy kelyhét állandóan kitáró virág. Persze valószínűleg nem volt igazam, s ma úgy látom, hogy az ottani rendkívüli körülmények miatt értelmeztem rosszul a helyzetet.

Egyszer, egy különösen fárasztó nap végén, amikor az ember a barométer esését konstatálva megérti, mitől olyan elesett, megpróbáltam imádkozni a Szent Lepel előtt. Olyan nap volt az, amikor az embernek odatapad a bőréhez az inge, és testét-lelkét egyaránt teljesen üresnek érzi. Meggyújtottam lámpásom. A kis láng bátortalanul éledezett a nedves levegőben. Krisztus arca meg az én árnyékom úgy imbolyogtak, mintha szellemek táncoltak volna a szobában. Úgy éreztem, kormányozhatatlan hajón sodródom valamerre. Mindent megpróbáltam, hogy szívem és lelkem az Úrra szegezzem, de hiába. Rettenetesen elhagyatottnak éreztem magam. Ekkor hirtelen megéreztem, hogy Margaréta benn van a szobában. Nem tudom, mikor jött be, nem hallottam semmit. Sokszor úgy osont, mint egy párduc. Az illata árulta el, valami kellemes, olcsó parfümöt használt. Úgy tettem, mintha nem vettem volna észre. Fennhangon kezdtem imádkozni. De szavaim hamarosan csak kiejtett hangokká váltak. Jelenléte, nyugodt légzése, az a gondolat, hogy itt van mellettem, hogy nem látom, de érzem a jelenlétét, valósággal megbabonázott. Csodálatos és fájdalmas érzés volt egyszerre. Az Úr teljesen magamra hagyott. Ekkor a fal másik oldaláról megérkezett a sóhajtás, a hörgés, végül a szünet nélküli jajgatás. Kis mohamedán testvérem, Sabia újrakezdte birkózását a rémmel.

Volt valami végzetes abban, ahogy a szenvedés kiáltásai egymás felé taszítottak minket. Olyanok voltunk, mint két hajótörött, akik ugyanabba a mentőövbe kapaszkodnak, két nyomorúságos lény, akik a halál közelében világgá akarják kiáltani legyőzhetetlen vágyukat az élet után. Éreztem, hogy elöntenek a gyönyör hullámai, amikor valaki megzörgette az ajtót. A kopogtatás visszarántott a kísértésből. Az Úr megsegített.

— Paul, Nagy Testvér! — hallottam a gyerek anyját. — Gyere gyorsan, Sabia téged kér!

Amint előző nap megbeszélték, Hasari Pal elment a Park Circus előtti térre, hogy ott találkozzék Ram Chanderrel. De Hasari újdonsült barátja nem érkezett meg a kijelölt időre. Hasari elhatározta, hogy türelmesen várakozik. „Ez az ember volt egyetlen reménységem — mesélte később. — Ő jelentette az egyetlen esélyt, hogy talán számomra is világít valahol egy fénysugár ebben az elátkozott városban. El voltam rá szánva, hogy ha kell, estig várok, ott töltöm az éjszakát, és másnap is ott maradok."

Ram Chander kora délután ért oda, riksa nélkül. Siralmas állapotban volt.

— Ezek a piszkok kiszúrták a kocsimat — dühöngött. — Tegnap este, amikor elváltunk, fölvettem azt az öregasszonyt, azután a fuvar után békésen ballagtam hazafelé, amikor egy zsaru kipécézett. Már eléggé sötét volt. Azt kérdi az a gazember, hogy miért nincs lámpám. Elkezdtem mentegetődzni, olyasmit mondtam, hogy elfelejtettem reggel föltenni a kocsira. De őt ez egyáltalán nem érdekelte. Azt mondta, hogy intézzük el a dolgot a szokott módon.

— A szokott módon? — csodálkozott Hasari.

— Hát éppen ez az! Azt mondja a zsaru: „Legombolsz tizenöt rúpiát vagy viszlek az őrszobára." Ott lefoglalták a kocsit, jegyzőkönyvet vettek fel, azzal a záradékkal, hogy holnap meg kell jelennem a szabálysértési hatóság előtt. Rám fognak sózni legalább harminc rúpia büntetést.

Ram nagyot szippantott tenyerébe rejtett cigarettájából. „Gyerünk, kapjunk be valamit, teli hassal jobban el lehet viselni a szemétségeket."

Törzshelyére, a Durga Road egyik bisztrójába vitte el Hasarit. A vendéglőféle egyetlen kicsiny, alacsony helyiségből állt, a berendezést öt darab, márvánnyal borított asztal képviselte. A főnök, egy nagy hasú, meztelen felsőtestű mohamedán, ott trónolt edényei mögött. A háta mögött levő falon függő, megfeketedett metszet a mekkai nagy szent követ, a Ka'bat ábrázolta. Minden asztalon volt egy csupor, tele sóval és száraz paprikával. A mennyezeten egy kivénhedt ventilátor végelgyengülésre utaló mozdulatokkal tekergett. A levegőben sült krumpli illata úszott. Egy fiatal fiú két tányér rizst és egy kupa *dalt* tett le eléjük. Hasariék ráöntötték a lencselevest a rizsre, és ujjaikkal jól összekeverték az ételt, majd csöndben enni kezdtek. Hasari végre jól megtömhette a bendőjét, amióta Kalkuttába érkezett, ez volt az első tisztességes étkezése. Mire végeztek az ebéddel, Ram Chander is visszanyerte optimizmusát.

— Ebben a városban van annyi pénz, hogy mindenki jóllakhasson! — Hasari megtörölte a bajuszát, nem tudta, mit feleljen erre. — Hidd el, ha mondom! — folytatta Ram. — Te még most is úgy gondolkodol, mint egy paraszt, de nemsokára igazi *Calcutta-walla*[1] leszel, és ismerni fogsz minden trükköt!

Ram Chander az asztalra dobott három rúpiát, és elindultak a kórházba. Végigmentek egy széles sugárúton, ahol villamos is járt, és megérkeztek a Sealdah pályaudvarhoz. Az egyik oldalon volt egy piac, itt Ram mandarint és banánt vásárolt a sebesült kulinak, akihez igyekeztek.

„A kórház előtt talán még több ember tolongott, mint az előző nap — mesélte Hasari. — Mindenki be akart jutni. Általános kiabálás, veszekedés. Egy nagy,

[1] Kalkuttai lakos

vöröskeresztes mentőautó a betegfogadó kapunál kis híján elütötte az ott szorongókat. Egy pillanatig azt hittem, hogy a tömeg felkoncolja a sofőrt. Nagy nehezen a kocsi mögé került, és kinyitotta a hátsó ajtót. Egy másodpercre beláttam a kocsiba: véres testek feküdtek egymás mellett, a lábukról húscafatok lógtak, alighanem égési sérültek voltak. Nem volt szép látvány. De hát végül is kórházban voltunk, nem pedig rizsföldeken. Az udvar egyik sarkában néhány betört ablakú, lyukas kerekű, rozsdás mentőkocsi szomorkodott. Alig lehetett felismerni a rájuk festett vörös keresztet. A roncsok között leprások éltek.

Sokáig bolyongtunk a kórház folyosóin, barátunkat keresve. Végül az egyik ápolónő útba igazított minket. Azt hiszem, ő volt a főnök. Széles övet viselt a derekán, kezében hatalmas kulcscsomót csörgetett, és a vállán rangjelzéseket láttam. Úgy vettem észre, hogy mindenki igen tartott tőle. Kétoldalt hatalmas termek voltak, amelyekben kórházi alkalmazottak írtak, teáztak, trécseltek madzagokkal összefűzött papírok tengerében. Bizonyos irományok már több monszunt megérhettek a kórházban, mert szinte elporladtak, ha hozzájuk ért az ember, legalábbis az a részük, amit a patkányok meghagytak. Apropó, patkányok! Több példányt láttunk, egészen otthonosan mozogtak, mentek a dolguk után. Alighanem pompásan érezték magukat a kórházi tisztaságban. Ram elmondta, hogy néha megtámadják a betegeket és a sebesülteket. Egyszer egy öregasszonyt reggelre összerágott kezekkel és lábakkal találtak az ápolók.

Ram pénzt adott az ápolónak, aki az operáltak termét őrizte. Sokablakos, nagy helyiségbe léptünk, a mennyezeten zöld színű ventilátorok kavarták a levegőt. Volt ott vagy ötven ágy, szorosan egymás mellé állítva. A legtöbb mellett, a beteg fejéhez közel, ott lógott egy üveg, amiből vékony cső kígyózott a beteg karjához. A benne levő folyadék többnyire átlátszó volt, mint a víz, de láttam egy-két vörös üveget is. Mindjárt azokra a szegény fickókra gondoltam, akik — hozzám hasonlóan — végső elkeseredésükben saját vérüket adták el, hogy enni adhassanak a családjuknak. Összevissza bolyongtunk az ágyak között, barátunkat keresve. Elég kínos volt, mert sok beteg nagyon csúnyán nézett ki. Egy szegény öreget például tetőtől talpig gipszpáncélba zártak. Egy-két ápolónő kocsit tologatva ágyról ágyra járt, a kocsikon mindenféle színű üveg, vatta, kötözőszerek, orvosi műszerek. Ezt a munkát csak nagyon áldozatos szívvel lehet végezni: voltak betegek, akik belekapaszkodtak az ápolónők fehér szárijába, mások viszont ellökték őket káromkodások és fenyegetések közepette.

Végül megleltük barátunkat. Kötelekre erősített *charpoi*n feküdt, mivel nem volt több vaságy. Szemmel láthatólag megörült nekünk. Azt mondta, hogy nagyon fáj a lába. Alighanem már rájött, hogy hova tették a lábát, mert miközben erről beszélt, elkönnyesedett a szeme. Ram odaadta neki, amit hoztunk. Barátunk elmosolyodott, fogott egy mandarint, és a szomszédos ágyra mutatott, ahol egy kisgyerek feküdt, karján, lábán, fején hatalmas pólyákkal. Súlyos égési sebei voltak, egy petróleumlámpa robbant fel mellette. Erős fájdalmai lehettek, mert halkan nyöszörgött. Meghámoztam a mandarint, amit sebesült barátunk adott, és a gyerek ajkai közé csúsztattam egy gerezdet. Erre kinyitotta a száját, és nagy erőlködéssel lenyelte a gyümölcsöt. Szegény kölyök! Annyi idős lehetett, mint az én Shambum.

Barátunk egyébként nagyon rosszul nézett ki. Megnőtt a szakálla, s ez valahogy még jobban kiemelte elesettségét. Két szeme egész beesett volt. Tekintetében reménytelenség tükröződött. Mindent megpróbáltunk, hogy megvigasztaljuk, százszor elmond-

tuk, hogy nem hagyjuk magára. Senkije se volt Kalkuttában, mi voltunk a családja. Ram még csak hagyján, de velem, mint újsütetű rokonnal nem sokra ment.

Jó sokáig vele maradtunk. Magas láza lehetett, mert homlokán állandóan veríték gyöngyözött. Végül egy ápoló azt mondta, hogy menjünk haza. Barátunk megragadta a kezünket, és teljes erejéből magához szorította. Nem akart minket elengedni. De hát indulni kellett! Mondtunk még pár bátorító szót, és megígértük, hogy visszajövünk. Mielőtt elhagytuk volna a kórtermet, még egyszer visszanéztem. Láttam a kezét, amint felénk int; olyan volt, mint esti szellőben ringó nádszál."

HUSZONEGYEDIK FEJEZET

Paul Lambert másik szomszédja egy mohamedán család volt: három gyerek és négy felnőtt. A családfőt Mehboubnak hívták. Alacsony termetű, harminc év körüli, izmos férfi volt. Dús szemöldöke alól kivillanó élénk tekintete nagy akaraterőről tanúskodott. Göndör haja homlokára hullott. Felesége, Selima piciny követ hordott az orrcimpájában. Noha már több mint három hónapja áldott állapotban volt, szüntelenül tevékenykedett: takarított, mosogatott, főzött, mosott. Mehboub anyja is velük lakott. A rövidre nyírt, fehér hajú öregasszony gyakorlatilag teljesen vak volt. Órák hosszat ott kuporgott a kis utcában, a ház előtt, a Korán szúráit mormolgatva. A legidősebb gyerek, a tízesztendős Nasir, egy kovácsműhelyben dolgozott, a két nagyobbik lány iskolába járt, a legkisebb egész nap az utcán játszott. Ő hároméves volt. A család viszonylagos jólétben élt, Mehboub tizenhárom éve Kalkutta keleti részének egyik hajóépítő műhelyében dolgozott mint kovács. Hajócsavarokat készített. Közel háromszáz rúpiát keresett havonta, ami a *slum*ban valóságos vagyont jelentett, hiszen családok ezrei éltek naponta és személyenként nem egészen egy rúpiából.

Az első hetekben Paul Lambert kapcsolata szomszédjaival puszta *„Salam"*-ra korlátozódott, azaz reggel és este udvariasan köszöntötték egymást, de ezen túl nem volt semmi. A mohamedán család szemmel láthatólag nem örült az idegen nemzetiségű katolikus pap jelenlétének. Ebbeli véleményükkel nem maradtak magukra. Mint mindig, most is a gyerekeknek lehetett köszönni, hogy a fagyos hangulat lassan-lassan oldódni kezdett. Egy kis figyelmesség, érdeklődés a játékaik iránt, néhány cukorka — nem volt nehéz őket meghódítani.

Tragikus esemény törte meg véglegesen a jeget. Egyik este Mehboub feldúlt arccal jött haza: a hajóépítő műhely összes napidíjas munkását elbocsátották. Sajnos, ez volt az általános gyakorlat, amióta egy törvény arra kötelezte a munkaadókat, hogy pár hónapnyi munka után véglegesítsék a napidíjas munkásokat. Az érintettek kivételével mindenki a törvény ellen fordult. Állítólag a kormány, a munkaadók szövetsége és a szakszervezetek között tökéletes volt az egyetértés, ha a törvény megbuktatásáról volt szó. A kormány azért ellenezte, mert a véglegesített munkások számának megnövekedése igen-igen megnövelte volna a szakszervezetek súlyát; a munkaadók azért, mert a bizonytalan helyzetű munkaerőt jobban ki lehetett zsákmányolni; a szakszervezetek pedig a véglegesített munkások irányítása alatt álltak, akik viszont nem szívesen osztották meg másokkal kiváltságos helyzetüket. Azonkívül — mivel

Indiáról van szó — mindehhez még néhány hagyomány is társult. Ha minden napidíjas munkást véglegesítene a kormányzat, akkor mi lenne azzal az íratlan törvénnyel, miszerint a véglegesített munkás legidősebb fiát az üzem köteles alkalmazni az apa kidőlése után? Mindenki egyetértett tehát abban, hogy a törvényt ki kell játszani. Hogy senkit se lehessen véglegesíteni, az üzemek szabályos időközönként elbocsátották munkásaikat, azután újra fölvették őket. Ezrek és ezrek éltek a fenyegető veszély árnyékában, hogy egyik napról a másikra elveszíthetik kenyerüket. Tizenhárom-tizennégy évi munka után, amikor már nem lehetett tovább tologatni a szerződéskötést, a munkásokat véglegesen elbocsátották. Ez történt most Paul Lambert szomszédjával.

Döbbenetes látvány volt, ahogy ez a jó felépítésű, igen nehéz munkához szokott, izmos vállú, erős ember néhány hét alatt összeesett. Lesoványodott, arca beesett, az egész ember olyan lett, mint a napon aszalt gyümölcs. Egész nap Kalkutta ipari negyedeiben kilincselt, megpróbált valami munkát felhajtani. Esténként teljesen kimerülten jelent meg a pap szobájában, szó nélkül leroskadt a Szent Lepel előtt. Néha ott töltött egy egész órát, lótuszülésben, a megkínzott arc előtt, amely valahogy annyira hasonlított az övére. „Szegény Mehboub! — mesélte később Paul Lambert. — Amíg te imádkoztál, én lázadoztam. Perlekedtem az Úrral. Mint a kis Sabia szenvedése miatt is. Olyan nehezen tudtam elfogadni, hogy az Úr megenged ilyen igazságtalanságokat." A héttagú család hamarosan kénytelen volt beérni azzal a húsz rúpiával (nagyjából százhúsz forint), amit a legidősebb fiú, Nasir keresett a műhelyben — havonta! A gyerek nap mint nap, tizenkét órán keresztül golyóstollakhoz használt fémgyűrűket mártogatott egy krómmal teli edénybe. Annak ellenére, hogy mérges gázokkal teli helyiségben volt egész nap, Nasir jókötésű fiú volt. Ebben nincs semmi meglepő: a nagyon szegény családokban annak kellett bőségesen ennie, aki dolgozott, a többieknek csak a maradék jutott. Nasir jövedelméhez még hozzáadódott az a tíz rúpia, amit Lamberttől kapott. Ennek fejében reggelente a pap helyett sorban állt a latrinák előtt, maga mellett tologatva vízzel telt edényét, és futva jött jelenteni, ha Lambertre került a sor.

Egyik este, a Szent Lepel előtti meditálás után, Mehboub váratlanul meghívta a papot. A szoba, amelyben laktak, másfél méter széles, és nem egészen két méter hosszú volt. Legnagyobb részét egy nagy deszkaalkotmány foglalta el, amely nappal asztalként, éjszaka — rongyokkal leterítve — ágyként szolgált. A legkisebb lány az „asztalágyon" aludt anyja és nagyanyja között, Nasir és a két nagyobbik lány az asztal alatt. Mehboub megelégedett egy gyékénnyel, amit kinn terített le, az eresz alatt. A szoba bútorzatához még egy fémláda tartozott, amelyben a mohamedán ünnepekre szánt szép ruhákat őrizték, gondosan becsomagolva őket kalkuttai falakról zsákmányolt moziplakátokba. A konyha kinn volt, az eresz alatt. Mint sok millió indiai asszonytársa, Selima is tehénlepénnyel és a vasúti sínek mentén összeszedett salakkal táplálta *chuláját*. Az ablaktalan, víz és villany nélküli helyiségben tökéletes tisztaság uralkodott; a döngölt földből készült padló olyan sima volt, mint a márvány, amire nem is mer az ember rálépni, csak sarutlanul.

Érdekes megfigyelni, mennél nagyobb a nélkülözés, annál adakozóbbak az emberek a vendégekkel szemben. Alig lépett be Lambert a szobába, máris ott sürgött körötte az egész család: teát hoztak, *jelebi*ket és mindenfajta édességet szerviroztak — a bengáliak különösen édesszájúak. Néhány perc alatt több napi élelmüket ajándékozták neki, pusztán vendégszeretetből.

Lambert természetesen segíteni akart a családon. De hogyan tegye, hogy közben ne essen bele a „jóságos Mikulás" szerepének csapdájába? A megoldást egy véletlen baleset kínálta fel: egyik reggel, hogy rizst melegített a petróleumfőzőjén, megégette a kezét. Ennek ürügyén, meg arra hivatkozva, hogy milyen ügyetlen, arra kérte a szomszédasszonyt, hogy ettől kezdve ő gondoskodjék az ellátásáról. Ennek fejében napi három rúpiát ajánlott fel (nagyjából tizennyolc forintot), ami fejedelmi összegnek számított a *slum*ban. Itt volt az alkalom Paul Lambert számára, hogy kipróbáljon valamit, ami már régóta izgatta. Ragaszkodott hozzá, hogy a fiatalasszony neki is pontosan ugyanazt adja és ugyanannyit, mint amennyit a családjának szán.

„Hogyan vállalhattam volna becsületesen az Öröm Városában lakó testvéreim életkörülményeit, amíg nem tapasztaltam meg alapvető szorongásukat, az életük minden pillanatát átjáró fenyegetést: az éhezést. A nagy É betűvel írt Éhezést. Az Éhséget, amely ebben az országban emberek millióit szorongatja rettenetes markában, már emberemlékezet óta, úgyhogy a szegények és a gazdagok közötti igazi választóvonal valahol a gyomor szintjén húzódik. Vannak *do-belá*k, akik kétszer esznek naponta, *ek-belá*k, akik egyszer, és az egyebek, akiknek még napi egy tál étel sem jut mindig. Én *tin-bela* voltam, egyetlen képviselője valami ismeretlen, fogyasztásra berendezkedett fajtának.

A fiatalasszony nagy szemeket meresztve nézett a franciára:

— Ugyanannyit és ugyanazt? Neked, egy *Father sahib*nak? — tiltakozott. — Neked, akiről azt mondják, hogy hazád egyik leggazdagabb fia vagy? Ugyanazt akarod enni, amit mi, szegények? Paul, Nagy Testvér, ez nem lehetséges! Te alighanem elvesztetted az eszedet!

„Selima, kishúgom! Milyen szívesen bocsánatot kértem volna tőled! — mesélte később Lambert. — Te szemétdombon élsz! Soha nem látsz madarat, nem gyönyörködsz dúsan zöldelő fákban, néha még gyümölcshéjat sem tudsz adni gyerekeidnek! Érzed, hogy új, ártatlan élet mozdul a méhedben, amely holnap emlődbe csimpaszkodik, és a kiapadt anyatej miatt a világnak kiáltja éhségét! Persze hogy nem érted, hogyan is lehet valaki olyan bolond, hogy paradicsomi boldogságát felcserélje erre az elátkozott városra és eljöjjön, hogy megossza veled a nyomorúságodat!"

— Komolyan beszélek, kishúgom — mondta határozottan Lambert. — Holnaptól kezdve te adsz enni, ha nincs ellenedre ez a szolgálat!

Másnap délben Selima egyik lánya áthozta az aznapi ennivalót: egy merőkanál rizst, kevés káposztát, karalábét, és némi *dal*t, azaz lencsepürét. A szegények számára nagyon gyakran ez a *dal* jelentette az egyetlen elérhető ételt, amivel biztosítani tudták a szervezetük számára szükséges fehérjét. A *slum* többi *ek-elá*ja számára a tányéron érkező ebéd fejedelmi adag lett volna. Ám jóétvágyú európaiként, hozzászokva a bőséges étkezéshez, a francia látta, hogy ezt a mennyiséget két perc alatt el fogja tüntetni. Nem így történt! Selima ugyanis tisztelte az indiai hagyományokat, miszerint a táplálékot jól meg kell szórni paprikával és egyéb lángoló fűszerekkel. Így Lambert csak nagyon óvatosan és nagyon lassan tudta elkölteni ebédjét. Egy napon azután, midőn egy indiai orvossal beszélgetve leszólta ezt a szokást, mondván, hogy elveszi az ételek minden természetes ízét, Lambert megtudta e sajátos ízesítés igazi okát. A paprika ugyanis — azon túl, hogy elősegíti a kiválasztást, az anyagcserét, és meggyorsítja a táplálék feldolgozását — becsapja millió és millió alultáplált ember éhségérzetét. Főleg pedig mindent jól el lehet vele adni, még a leghitványabb ételeket is!

A francia nem végzett kimerítő fizikai munkát, így hát derekasan viselte újfajta étrendjét — az első két napon. Ha megéhezett, átballagott a szemben levő agg

hinduhoz, és felhajtott egy bögre cukrozott tejes teát. A harmadik napon azután szédülés tört rá, kiverte a verejték, heves gyomorgörcsök kínozták. Alig végzett az ebédjével, napi egyetlen étkezésével, elterült a gyékényen, a félelemtől szinte bénultan. Megpróbált imádkozni, de lelke éppoly üres volt, mint a gyomra. Másnap és a reá következő napokon a gyomrát mardosó éhség egy pillanatra sem csillapult. Lambert nagyon szégyellte magát. Olyan kevés embernek van része naponta egy tányér ételben, hát még akkorában, mint amekkorát Selima készített! A pap megfigyelte saját testének reakcióit. Pulzusa jelentősen felgyorsult, lélegzése úgyszintén. „Lesz-e bennem elég kitartás?" — kérdezgette magától nyugtalanul, és röstelkedve gondolt arra, hogy máris olyan állapotban van, mint egy kifacsart rongy, noha a körülötte élők, akiknek kevesebb kalória jut, továbbra is dolgoznak, kocsikat húznak, és akkora terheket cipelnek, mint egy igásló. Néhány nap múlva eltűntek testi bajai, s az éhségérzet mintegy varázsütésre megszűnt. Szervezete alkalmazkodott az új helyzethez. Nemcsak hogy nem szenvedett, egyenesen jól érezte magát. Ekkor végzetes hibát követett el. Látogatója érkezett Franciaországból, aki lyoni vagdalt húst és egy doboz camembert-t hozott neki. A francia specialitásokat Lambert tüstént odaajándékozta nélkülöző szomszédainak. Mehboub csak azzal a feltétellel fogadta el, ha közösen fogyasztják el a csemegéket. Ennek a lakomának azután rettenetes következményei lettek. Lambert étvágya feléledt, és ezúttal fékezhetetlenné vált. Újra jelentkezett a szédülés, a verejtékezés, rosszullétek fogták el, irgalmatlan gyomorgörcsök kínozták, és mindez a korábbinál sokkal nagyobb mértékben. Lambert érezte, hogy ereje napról napra fogy. Izmai elsatnyultak, karja, combja, mellkasa olyan lett, mint egy gyereké. Jó néhány kilót leadott. A legkisebb feladat is, például, hogy vízért menjen a kútra, emberfeletti erőfeszítést igényelt. Alig tudott fél óránál tovább állva maradni. Hallucinációi voltak, éjszaka rémlátomások gyötörték. Odáig jutott, hogy egy éjjel megáldotta a patkányokat, akik abban a pillanatban ébresztették fel rohangálásukkal, amikor álmában csonttá soványodott emberek vég nélküli menete ért eléje. Így tapasztalta meg saját magán, hogy mi az éhezés. Paul Lambert testi-lelki szempontból egy szintre került az Anand Nagarban lakók többségével. Elérte célját.

És mégis, tökéletesen tisztában volt helyzetével, jól tudta, hol húzódik kísérletének határa. „Olyan voltam, mint az önkéntes hajótöröttek, akik biztosan tudják, hogy előbb-utóbb kihalásszák őket. Ugyanakkor az igazi hajótöröttek legnehezebb keresztje a bizonytalanság és a reménytelenség. Tudtam, hogy ha az éhezés már elviselhetetlenné válik, csak egyetlen mozdulatot kell tennem, hogy jóllakhassam. Vagy ha valami történik velem, több tucat ember rohan azonnal a segítségemre.

Mehboub és az Öröm Városának lakói ellenben igazi hajótöröttek voltak. Üres gyomruk ordításához hozzáadódott a nyomorúság reménytelensége, az a tudat, hogy sehonnan sem érkezik számukra segítség. De így még csodálatraméltóbb volt emberi tartásuk! Szomszédom ajkát például soha nem hagyta el panasz. Csak akkor árult el valamit érzelmeiből, amikor legkisebb gyereke sírni kezdett az éhségtől. Mehboub szép arca ilyenkor eltorzult a fájdalomtól. De nem tétovázott, felnyalábolta a kislányt, térdére ültette, s elmesélt neki egy történetet, vagy énekelt valamit. A gyerek pár perc múlva már kacagott. Éhségét feledve, szaladt vissza játszani az utcára. Néha mégis megtörtént, hogy semmi sem tudta sírását lecsillapítani. Mehboub ilyenkor karjába vette a kicsit, és átment valamelyik szomszédos udvarba, egy darab *chapati*ért. Mindig nyitott ajtókat talált. Ez volt a nyomorváros törvénye!"

Szürke, rövidre szabott pamutingjével, krémszínű vászonnadrágjával és bőrszandáljával Musafir Prasad szemmel láthatóan elütött az „ember-lovak" tömegétől. Kocsirudak között eltöltött, szenvedésekkel teli húsz esztendő után sikerült a másik táborba kerülnie. A pénz oldalára. Negyvennyolc éves korára ez az egykori bihari parasztember „kaid" lett, egyben első számú bizalmasa az öreg Bipin Narendának, a „Bihari"-nak. Hullámos, mustárolajtól csillogó, fekete haja alatt valóságos számítógép működött. Ez a fülbevalót viselő, hegyes állú férfi 346 kocsin és hétszázvalahány riksahúzón uralkodott, egy egész birodalmon. Tette mindezt papír és írószer nélkül, tudniillik nem tudott sem írni, sem olvasni. Semmi sem kerülte el ennek a csodalénynek ördögi figyelmét, aki ráadásul még a mindenütt-jelenvalóság adományával is rendelkezett. Lett légyen 45 fok árnyékban, vagy szakadjon dézsából az eső, Prasad nyikorgó kerékpárján minden áldott nap bejárta a maga 30—40 kilométeres útját. Mivel lábai görbék voltak és kerékpározás közben ide-oda hajladozott, a riksások elnevezték „Gólyaláb"-nak. És „Gólyalábot" mindenki szerette az embertelen város utcáin.

„Amikor hívatott az Öreg, hogy átadja helyét, azt hittem, hogy rám szakad az ég! Már húsz éve dolgoztam nála, és eladdig csak másodrendű munkákat bízott rám: kocsik javítását, rendőrökkel való vitákat, baleseteket, egyszóval piszkos ügyeket. A háromszor-szent feladatot, a napi jövedelem összegyűjtését ő, csakis ő végezhette! Nem hagyott ki egyetlen napot sem. Még akkor sem, ha a víz az utcákon kötésig ért! Ismert minden variációt, pontosan tudta kulijai helyzetét. Mert bár a többség naponta fizette a kocsi bérleti díját, akadtak olyanok, akik csak hetente vagy havonta fizettek. Némelyek azért fizettek kevesebbet, mert ők fedezték a kocsijuk javíttatásának költségeit, mások pedig azért, mert engedély nélkül dolgoztak. Mivel minden kocsihoz két ember tartozott, úgy hétszáz embert kellett ellenőrizni. Ehhez azután jó koponyára van szükség! Azaz olyanra, mint amilyen az Öregnek van!

Egy napon azután az Öreg hirtelen megérezte az évek súlyát. »Figyelj csak ide, Musafir — mondta nekem —, jó ideje ismerjük egymást. Mind a ketten bihariak vagyunk, és én bízom benned. Te leszel a helyettesem. Mától fogva te szeded össze a pénzt, és ide hozod minden este. Minden rúpia után kapsz öt *paisát*.« Az Öreg nem tűrt ellentmondást. Leborultam hát előtte a földre, megérintettem a lábát, kezemet a fejemre tettem. »Shiva isten fia vagy, uram és parancsolóm vagy — mondtam neki. — Mindörökké hálával tartozom neked.«

Másnap hajnalban keltem, mert elsőként akartam a latrinához és a kúthoz érni. Társaim, akikkel az Öreg nagy háza közelében laktam egy hangárban, még aludtak. Ők is neki dolgoztak: az egyik buszsofőr volt, a másik szerelő, a harmadik riksakuli, a negyedik asztalos. Ők is bihariak voltak. És ők is elhagyták családjukat, hogy Kalkuttában keressenek valami megélhetési lehetőséget.

Fél ötkor felültem a kerékpáromra, és egyenesen Lakshmi templomához mentem, a Jagu Bazar mögé. Lakshmi a jó sors, a bőkezűség istennője. Koromsötét volt még, a brahmin valahol a rács mögött aludt. Megráztam a csengőt, mire nagy nehezen előcsoszogott. Tíz rúpiát adtam neki, és megkértem, hogy mutasson be a szándékomra egy *pujá*t, hogy a nap a lehető legkedvezőbb előjelekkel kezdődjék. Vittem még egy zacskó rizst, néhány virágot és két banánt. A pap rátette adományaimat egy tálcára, és

bementünk a szentély belsejébe. Meggyújtott néhány olajlámpást, majd *mantrâ*kat recitált az istenség előtt. Magamban én is imákat mormoltam. Hirtelen nagy öröm fogott el, és biztosan tudtam, hogy ettől a naptól kezdve sok-sok rúpiát fogok keresni. Megígértem Lakshminak, hogy minél több pénzem lesz, annál több adományt fogok neki hozni.

A *puja* után újra fogtam a biciklit, és elindultam a London Street irányába. A Bellevue klinika ápolónőképzője mellett az Öregnek hat kocsija állomásozott. Mivel még meglehetősen korán volt, mind a hatot ott találtam. A kulik az ülésen aludtak, lábukat a levegőbe lógatták. A legtöbb kulinak nem volt hova mennie, így a riksa egyben a lakás szerepét is betöltötte. Minthogy azonban ketten jutottak egy kocsira, gyakran támadtak nézeteltérések, ilyenkor nekem kellett igazságot tennem. Nem volt könnyű kijelenteni, hogy te itt aludhatsz az ülésen, te meg nem!

Azután elhúztam a Theatre Road irányába, ahol az Öregnek volt vagy egy tucat kocsija, majd a Harrington Street következett. Ez igen szép utca volt, kertes házakkal, elegáns lakóépületekkel. Jópénzű indiaiak és idegenek laktak errefelé. Az egyik ház rácsos kapuja előtt egyenruhás őrök és amerikai zászló. Az Öregnek legalább harminc riksája működött ezen a vidéken. Mivel gazdag negyedről volt szó, a nehézségek is megsokasodtak. Mindig volt egy-két fickó, akinek a kocsiját valami ürüggyel a zsaruk leállították. És itt azután jóval nagyobb baksist követeltek, mert tudták, hogy a kulik itt többet keresnek, mint másutt. A Park Street-i őrszoba előtt például, a Xavéri Szent Ferenc középiskolával szemben, a járda állandóan el volt torlaszolva. Több mint száz méter hosszú sort alkottak az elkobzott, jó szorosan egymáshoz láncolt riksák. Már az első reggelen ott kellett alázatoskodnom a zsaruk előtt, és kénytelen voltam hatvan rúpiával megkenni őket, hogy kiszabadíthassak három kocsit. Ez azután még tovább bonyolította a pénzbeszedést, hiszen ennek megfelelően növelni kellett az illető kuli bérleti járandóságát, hogy meghatározott idő alatt visszafizethesse a rendőrvesztegetés kiadásait.

A Harrington Street után teljes sebességgel vágtáztam a Mallik Bazar felé, a Park Street és a Lower Circular Road kereszteződéséhez, ahol a harminc-negyven ott posztoló riksa közül nagyjából húsz az Öregé volt. De még mielőtt odaértem volna, a New Park Street sarkán leálltam, hogy megigyak egy bögre teát. Egy bögre jó meleg, jó erős és jó édes teát, olyat, amilyet csak Ashun tudott készíteni. Ez a járdán letelepedett pandzsábi férfiú Kalkutta legjobb „járdateáját" produkálta. Ashun egy *arati*[1]-ját bemutató brahmin komolyságával és összeszedettségével kotyvasztotta főzőedényében a tejből, cukorból és teából álló italt. Irigyeltem, hogy egész nap ott ücsörög kényelmesen a járdán, uralkodik edényei felett, és fogadja vendégei tiszteletteljes megbecsülését.

Ezután elkerekeztem a Park Circus hal-, hús- és zöldségpiaca felé, ahol mindig ácsorgott vagy ötven riksa. Amilyen mértékben haladtam előre gyűjtőutamon, úgy dagadt fel egyre jobban az ingem, ahová a pénzt dugtam, a végén már valóságos úszóöv meredezett a derekamon. Kalkuttában már az is szenzációnak számított, ha valaki pocakot rejtegetett az inge alatt, hogy azonban ez a pocak bankjegyekből áll, az már a mesék világába tartozott. Sok kocsi már úton volt, utast szállítottak vagy kerestek, szapora csengetéssel igyekezvén magukra felhívni a figyelmet. Ezért azután a fél várost be kellett járnom. Délben mindig ott voltam az iskolai negyedben, ahová napjában kétszer riksák százai igyekeztek. A gyerekek iskolába és hazaszállítása

[1] Áldozati cselekmény, „fényáldozat"

ugyanis speciális szolgáltatás volt, és az egyetlen lehetőség valamiféle állandó jövedelemre. Általában minden gyereknek megvolt a maga riksása. A kapcsolatot »szerződés«-nek hívták. Ha egy riksakuli napi egy vagy több szerződéssel rendelkezett, megduplázhatta, háromszorosára is növelhette hazaküldött pénzét. Ugyanakkor a szerződések tekintélyt is biztosítottak a kulinak, végeredményben a megbecsülését jelezték. De hánynak volt ilyen szerencséje?

Ahhoz, hogy a munkámat pontosan elvégezhessem, ki kellett irtanom magamból a jószívűséget. Olyan kőszívű lettem, mint a főnököm. Különben hogyan lettem volna képes elszedni egy szegény ördögtől öt vagy hat rúpia bérleti díjat, amikor tudtam, hogy aznap még nem volt egyetlen fuvarja sem? Tudtam, hogy sokan csak úgy tudnak fizetni, hogy néha nem esznek. Szegény fickók! Hogy is tudnak elhúzni üres gyomorral két utast a csomagjaikkal együtt, vagy a gazdag negyedből való két elhájasodott dámát? Persze, mindennap lehet látni riksakulikat, amint összeesnek a nyílt utcán. Ha valamelyik emberem ilyenkor nem állt többé föl, újat kellett keresnem. Jelentkezőkben éppen nem volt hiány! De az Öreg mindig nagyon ügyelt arra, hogy jól válassza meg embereit. Gondosan tájékozódott, és soha senkit nem vett fel komoly ajánlások nélkül. Jó oka volt erre! Nem akarta, hogy birodalmát politikai küzdelmek nyugtalanítsák. A különböző követelések valamilyen »igen« vagy »nem« eléréséért, a zsarolás, a fenyegetések, a sztrájkok lidércnyomásként nehezedtek rá. »Musafir, nem akarok férgeket a gyümölcsösömbe!« — szokta volt mondani. A kuliknak megvoltak a maguk szervezetei, és a kormány megpróbált provokátorokat juttatni ezekbe, hogy akciókat kezdeményezzenek a tulajdonosok ellen. Azt hangoztatták, hogy a kuliknak meg kellene kapniok munkaeszközeik tulajdonjogát. Erre soha nem került sor. Ismertem egy-két tagot, akik — hozzám hasonlóan — valamelyik tulajdonos képviselői lettek. Olyanokat is ismertem, akik a riksa rúdját taxi volánjára cserélték. De azt még nem hallottam, hogy valaki kocsit szerzett volna magának. Vagy akár egy forgalmi engedély nélküli csatrogányt.

Lakshmi, a kegyes istennő nem maradt érzéketlen imáim és ajándékaim iránt. Az első hét végén csinos kis összeget, száz rúpiát tettem le a Park Street-i postahivatal előtt állomásozó *munshi*[2] elé. A családom alighanem nagyot nézett, amikor az összeg megérkezett. Két nappal korábban kaptam meg utolsó lapjukat, amelyben pár garast kértek. Egyébként otthonról nagyjából mindig ugyanazt írták: vagy pénzt kértek, vagy jelezték, hogy legutóbbi küldeményem megérkezett, és meg tudták venni a paddyt vagy azt, ami a földekre kellett. A családom a következőkből állt: apám, anyám, feleségem, három fiam, két lányom, három sógornőm és az ő gyerekeik. Összesen vagy húsz éhes szájat kellett volna annak a két hold földnek eltartania. Küldeményeim nélkül hamarosan az éhínség köszöntött volna be abba a vályogkunyhóba, ahol anyám negyvennyolc téllel ezelőtt a világra hozott.

A Park Street-i postahivatalban megvolt a magam *munshi*ja. De Souzának hívták. Keresztény ember volt. India másik feléből jött, Bombay alól, Goa vidékéről. Ez a *munshi* mindig kedvesen, mosolyogva fogadott, mert igen jó barátok voltunk. Hozzájárultam üzletmenete fellendítéséhez: közelben dolgozó kulijaimat mind őhozzá küldtem. A létrejövő ügyletekből azután jutalékot kaptam. Ez így volt rendjén.

[2] Az írni-olvasni nem tudók írásbeli ügyeit intéző írnok

A munkások közötti kapcsolatokat semmi nem erősíti annyira, mint a közös pénzügyek.

Körülbelül ez járt a fejemben azon a reggelen, amikor látom ám, hogy egy emberem, Ram Chander, két tízrúpiást lobogtatva felém igyekszik. Ram egyike volt azon kevés bengálinak, akik az Öregnek dolgoztak. Kocsiját előző este lekapcsolták a rendőrök arra hivatkozva, hogy nincs lámpája. Ez nyilvánvalóan csak ürügy volt a baksis kicsalogatására, hiszen a városban a teherautók és személykocsik nagy része is lámpa nélkül közlekedett. De ha Ram Chander húsz rúpiát akar nekem adni, akkor nem azt akarja elérni, hogy menjek és szabadítsam ki a kocsiját, hanem hogy alkalmazzam a haverját, aki mögötte sündörög. „*Sardarji,* Te Mâ-kâli[3] fia vagy! Bemutatom neked egyik földimet. Én és az enyéim jól ismerjük családját, már több nemzedék óta. Bátor és becsületes munkás. Kâli Anyánk szerelmére, hadd húzza egyik riksánkat!" Eltettem a pénzt, és szemügyre vettem az embert, aki egy kissé a háttérbe húzódott. Jóllehet sovány volt, válla és karja izmosnak tűnt. Mondtam neki, hogy emelje fel hosszú *longhi*ját, hogy megvizsgálhassam a lábát és a combját. Az Öreg is mindig így tett, mielőtt egy kulit alkalmazott volna. Azt tartotta, hogy kecskére nem lehet riksát bízni. Hosszasan mérlegeltem, mi szól mellette, mi ellene, azután így szóltam a feszülten várakozó két bengálihoz: »Szerencsétek van. Ma éjjel meghalt egy emberem a bhowanipuri piac mellett.«"

HUSZONHARMADIK FEJEZET

Az Öröm Városának mohamedán negyede zajosan ünnepelt. Két nap óta mindenki készülődött: az asszonyok előszedték a gondosan elrakott díszes ruhákat, a férfiak tarka zászlófüzérekkel díszítették föl a sikátorokat, a hozzáértők hangszórókat és színes lámpákból álló gyöngyfüzéreket helyeztek el az utcákon. Az utcasarkokat cukrászok foglalták el, asztalaikon egész hegyek magasodtak különböző nyalánkságokból. Feledve szegénységet és gondokat, a nyomorváros 50 000 mohamedán lakosa a mohamedán naptár legnagyobb ünnepének, Mohammed próféta születésének méltó megünneplésére készült. A hangszórókból áradó himnuszok és énekek kavargása ezt a nyomorúságos negyedet tobzódó búcsújáróhellyé varázsolta. A hat mecsetet színültig megtöltötték a hívők ezrei, akik a titokzatos és távoli Ka'ba felé fordulva, a földre borulva töltötték az éjszakát, szünet nélküli imádságban.

A borbélyok, szabók, ékszerészek lázas munkában sürgölődtek, butikjaik tömve voltak. Erre az alkalomra a legszegényebbek is úgy felcicomázták magukat, mint megannyi herceg. A hindu asszonyok átszaladtak mohamedán szomszédaikhoz, hogy segítsenek a hagyományos lakoma elkészítésében. Mások fésűkkel, kefékkel, virágokkal és szalagokkal fölfegyverkezve a hajzatok ékesítésében vettek részt. Voltak, akik sáfrány-, kármin- és hennaport hoztak, hogy rafinált motívumokkal ékesítsék barátnőik arcát, karját és lábát. A gyerekekre egészen különleges díszítés várt: feketével kihúzott, nagy szemükkel, soványka kis testüket borító csillogó selyemruhá-

[3] Kâli anyánk

ÜNNEPI MENET A SLUMBAN

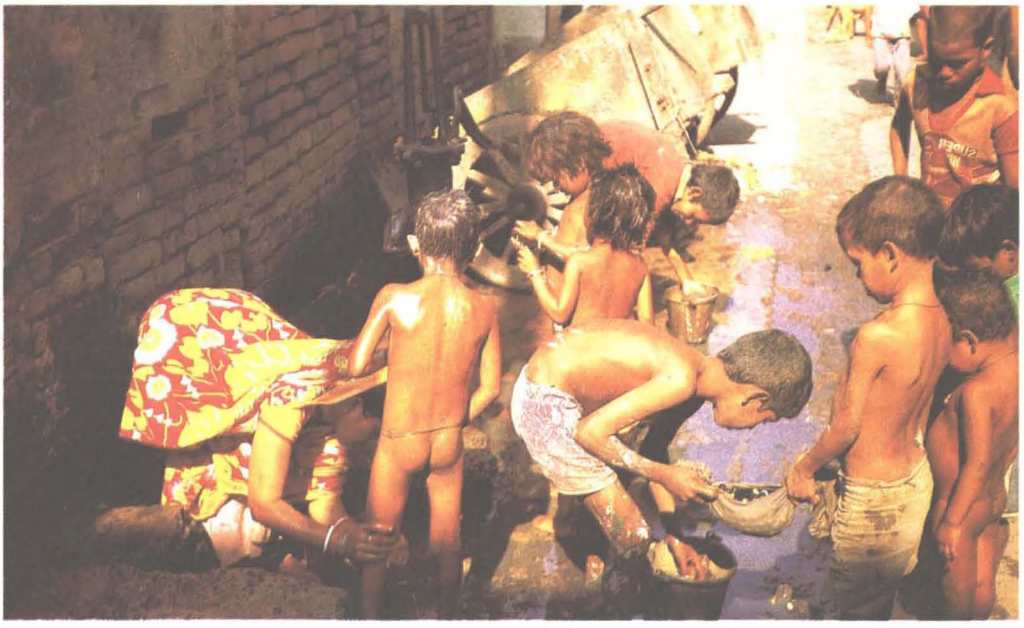

A GYEREKEK

GYERMEKMUNKA

jukban, muszlinfátylakba burkolva, apró papucsukkal olyanok voltak, mint az Ezeregyéjszaka életre kelt mesefigurái.

Sem a karneváli hangulat, sem a hangszórókból áradó zene nem tudta elnyomni azokat a rettenetes hörgéseket és jajgatásokat, amiket Paul Lambert hallott. De kis szomszédjának, Sabiának szenvedése már nem lázította fel a papot. Megértette, hogy a vályogfal túloldalán Jézus szenved, és hogy ez a szenvedés egyben ima. Egy kérdés mégis állandóan ott motoszkált gondolatai közt: valóban szükségszerű-e ennek a gyereknek az áldozata?

Allah Akbar! Egyedül Isten fönséges!
Béke legyen Mohameddel, prófétájával!
Allah Akbar!
Béke legyen Noéval, Ábrahámmal, Mózessel,
Zakariással, Jézussal és minden más prófétával!

A hívek minden verset megismételtek, amit az Öröm Városa nagy mecsetjének, a Jama Masjidnak vagy a „Péntek Mecsetjének" vak, kecskeszakállú mollahja kiáltott a hangszórókon keresztül. A mecset a *slum* legmagasabb és legtarkább épülete volt. Krémszínű homlokzatát farácsos ablakok törték át, négy karcsú minaretje úgy őrködött mellette, mint négy szál gyertya. Nagy téren állt, s talán ez volt az egyetlen hely, ahol az ember kicsit tágasabban létezhetett, kibontakozva a szűk sikátorok hangyabolyszerű nyüzsgéséből. A téren, a mecset mellett vízmedence állt, amelynek piszkos és soha nem cserélt vizében a környék lakói rendszeresen mostak. A teret és a környező utcákat most vidám, tarka tömeg lepte el. A fejek fölött milliónyi zöld és fehér zászlócska lengett. Sokan vörös lobogókat emeltek a magasba, amelyeken az iszlám jele, a félhold ragyogott, mások feliratos szalagokat tartottak, amelyeken a korán szúrái és a jeruzsálemi, medinai és mekkai szent mecsetek aranyozott kupolái voltak felrajzolva-felírva: mágikus jelek, amelyek hittel és reménységgel ragyogták be ezt a leprás valóságot. A körmenet élére a fehér selyemturbánt viselő nemes pátriárka, a vak mollah állt, szürke *abayas*ba öltözött szerzetesek vezették. Egy triciklire helyezett hangszóróból szúrák hangzottak el, amit a tömeg megismételt. Ez volt a jel az indulásra. A mollah kétpercenként megragadta a mikrofont, és különböző könyörgéseket harsogott, amelyek fanatizálták a tömeget. A menet hamarosan több mint egy kilométer hosszúra nyúlt, és olyan volt, mint egy színekből és hangokból álló csodálatos folyó, amelyik a nyomorviskók falai között hömpölyög tova, vibráló hittel és ékszereinek csillogásával termékenyítve meg medrének pestises labirintusát. Ezen az ünnepnapon az iszlám ragyogásba, hangzavarba és hitbe merítette a *slum*ot.

Lambert a szobája küszöbéről szemlélte a menetet. „Hogyan is születhet ennyi szépség ezen a nyomorúságos helyen?" — kérdezte magától. Főleg a gyerekek látványa ragadta meg. A lányok *shalwar*jainak és *ghaghrá*inak rózsaszín, arany és kámea színei, a fiúk hímzett *kurtá*i és szőtt *topi*[1]-jai színessé, tarkává tették a menetet. Legelöl a férfiak haladtak. Lambert észrevette, hogy a harmadik sorban egy minarettel díszített, piros és zöld színű zászlót tartva szomszédja, Mehboub menetel. Csodálatos átalakuláson ment keresztül: az éhező munkanélküli a Próféta rettenthetetlen harcosává vált. A gyermekek között ott büszkélkedett a legidősebb fiú, Nasir, aki

[1] Bokában szűk nadrág; szoknya; gallér nélküli ing; kerek, lapos sapka

Lambert helyett szokott sorban állni a vécék előtt, valamint a két nagyobbik lány. Lambert felfedezte Sabia nővéreit is. A lányok úgy pompáztak, mintha uralkodói csemeték lettek volna: villogó üveggyöngyökkel kirakott karkötőket, szalmafonatos szandálokat és tarka fátylakat viseltek. „Köszönöm, Uram, hogy megerősítetted e nyomorvárosban szenvedőket. Nagyon hisznek benned, és nagyon szeretnek!" — mormolta magában Lambert, akit lelke mélyéig felkavart az a hangorkán, amellyel a tömeg Allah nevét dicsőítette. Aztán hirtelen meghallotta, hogy valaki szólítja.

— Paul, Nagy Testvérem, szeretném, ha megáldanád a fiamat, mielőtt elviszik. Sabia nagyon szeretett Téged, és te valóban Isten embere vagy.

Sabia pár perce halt meg, abban a pillanatban, amikor a próféta menete elhaladt a Fakir Bhagan Lane-i viskó előtt.

Fájdalma ellenére, az anya megőrizte méltóságát. Arcvonásai a hosszú megpróbáltatás egyetlen pillanatában sem árultak el soha szomorúságot vagy kétségbeesést. Akár papírzacskókat készített az utcán kuporogva, akár a sarat taposta két vödör vízzel a kezében, akár térdre borulva imádkozott fia ágya mellett, mindig megőrizte büszke tartását, derűs mosolyát, szoborszerű szépségét. „Valahányszor találkoztam vele, mindig hálát adtam az Istennek, hogy ebben a posványban ilyen csodálatos lángot gyújtott, a reménységnek ilyen varázsos fényét — mesélte később Lambert. — Ez az asszony soha nem vesztette el a reményt. Ellenkezőleg, oroszlánként küzdött. Hogy meg tudja fizetni az orvost meg a drága gyógyszereket, utolsó, féltve őrzött ékszereiről is lemondott: eladta két karkötőjét, függőjét és üveggel díszített fülbevalóját. Nemegyszer hallottam, amint éjszaka a Korán verseit imádkozza, hogy csillapítsa Sabia fájdalmait. Néha áthívta a szomszédokat, hogy együtt imádkozzanak vele a gyerek ágya mellett, mint az evangéliumok szent asszonyai a kereszt tövében. Nem hitt a változtathatatlan végzetben, és nem ismerte a reményvesztettek csendes tehetetlenségét. Soha nem hallottam, hogy lázadó szó vagy panasz hagyta volna el ajkát. Ez az asszony példát mutatott a hit és a szeretet megélésére."

Sabia anyja odavezette Lambertet a siratóasszonyok között a halotthoz. A gyerek egy hordágyféleségen feküdt, fehér szemfedő borította, mellére sárga gyöngyvirágfüzért tettek. Lezárt szemei, arcának kisimult vonásai békét sugároztak. A pap keresztet rajzolt Sabia még meleg homlokára. „Dicsőségbe öltözött kis testvérem, Isten veled" — mondta halkan.

Néhány perccel később Sabia elindult utolsó útjára. A holttestet az utcában lakó kamaszfiúk vitték a temetőbe. A gyászmenet a *slum* végén fekvő mohamedán temető felé tartott. Lambert imádkozva kísérte őket. Az ünnep miatt nem sokan voltak az út mentén, alig páran köszöntötték az eltávozó ártatlan lelket. Végeredményben a halál olyan mindennapi, természetes eseménynek számított az Öröm Városában, hogy különösebben senki se figyelt föl rá.

MÁSODIK RÉSZ

Az ember-lovak és tűzszekereik

Hasari Pal egy jó darabig úgy meredt a riksára, mintha maga Ganesh jelent volna meg előtte személyesen a kocsi alakjában. Az elefántfejű istenség a szegények jótevője volt. Ő hárította el az akadályokat és ő hozta el a jó szerencsét. Hasari szinte látta, hogy a kocsirudak helyén mint kígyózik Ganesh ormánya, a kerekek helyén miként meredezik két nagy füle. Alázatos tisztelettel odalépett a riksához, és holdköves gyűrűjével végigsimította a kocsirudat. Azután megérintette kezével szívét és homlokát.

„Ez a járda mellé állított kocsi az istenek ajándéka volt — mesélte később —, afféle városi eke, amellyel gyümölcsöztetni tudom verítékem, hogy aztán enni adhassak gyerekeimnek és vidéken élő enyéimnek. Ők is tőlem várják a segítséget. Teljesen lerobbant, öreg csatrogányt kaptam, papírjai persze nem voltak. A festék nagy darabokban vált le róla, az ülés bársonyhuzatának résein kikandikált az alátömködött szalma. A kocsi fölötti védőernyő feszítőrúdjai közül néhány törötten fityegett, a kerekeket borító kaucsukréteg pedig annyira elhasználódott, hogy kilátszott a csupasz fa. Az ülés alatti ládában a legszükségesebb holmik hevertek: egy üveg olaj, mert a tengelyt időközönként meg kellett kenni, a kerékcsavarok meghúzására szolgáló kulcs, az éjszakai kivilágításhoz szükséges lámpa, és egy függönyszerűség, amit a kocsiszekrény elé kellett függeszteni, ha nagyon ömlött az eső, vagy a riksát igénybe vevő mohamedán asszonyok férfiszemektől rejtve akartak utazni.

Ezekről a tárgyakról azért volt tudomásom, mert amikor a sebesült kulit fuvaroztuk, Ram Chander barátom megmutatta a saját felszerelését. Az én ládám viszont teljesen üres volt. Akkor foszthatták ki, amikor elődöm összeesett az utcán, és meghalt. Ram figyelmeztetett: ha a levegőt el lehetne lopni, Kalkuttában erre is akadnának vállalkozók.

A kocsi hátuljára fémlap volt erősítve, ezen néhány szám, és valami szöveg volt olvasható. A szöveget nem tudtam kiböngészni, de a számokat fejembe véstem, mint egy talizmánt, varázsigét, amely új karma kapuit nyitja majd meg számomra. Teljesen megrészegülten az örömtől, lelkendezve mutattam barátomnak és jótevőmnek, Ramnak, a fémlapon levő számokat: egy egyest és három darab kilencest. Mit érdekelt engem, hogy a rendszám valójában hamis! A számok naptárunk szerint kedvezőek voltak!

Miután eleget gyönyörködtem, beálltam a riksa rúdjai közé, óvatosan megemeltem a két fát, és kezem arra a simára koptatott helyre tettem, amelyet csak néhány órával ezelőtt engedtek el szegény elődöm ujjai. Neki az 1999-es szám bizony nem hozott szerencsét! Törzsemet előrelendítettem, és hallottam, hogy megcsikordulnak a kerekek. A hang nagyon hasonlított annak a malomnak megnyugtató dorombolásához, amellyel a földünkön termett rizst őröltük otthon. Hogyan is ne hihettem volna az istenek jóindulatában? Életem új, első napja egyébként szombatra esett, és Ram magyarázata szerint a szombat, a hétfővel együtt a hét két legjobb napja, mivel a csúcsforgalom miatt többet lehet keresni, mint egyébként. Ráadásul a hó elején járunk. Tizenötödikétől kezdve ugyanis az emberek olyan szegények, mint Shiva szigonya. A derék Ram jópár titkot elárult, bevezetett a szakma rejtelmeibe. »Az emberek sokfélék — magyarázta. — Némelyek rendesek, némelyek csirkefogók. Vannak, akik azt akarják, hogy gyorsan szedd a lábad, mások meg odaszólnak, hogy

ráérsz. Némelyek megpróbálnak néhány *paisát* lefaragni a fuvar árából, ám ha egy külföldi állít meg, akkor szerencséd van, mert több pénzt kérhetsz.« Felhívta figyelmemet a *goondák*[1]-ra, ezek — többek között — arról voltak híresek, hogy az út végén szerettek fizetés nélkül eltűnni. Ez utóbbit szívesen megtette néhány prostituált is. Ram még azt is mondta: „Ügyelj arra, hogy félretégy valami mustárolajat, jó lesz vele bekenni a kezed meg a lábad. Az első napokban úgy fog fájni a hátad, lábad, karod, mintha Kalkutta minden zsaruja rajtad törte volna szét a *lathi*ját."[2]

Aztán egyedül maradtam. Egyedül különös kocsimmal ebben a nyüzsgő, ismeretlen városban. Ijesztő volt! Hogyan fogom kiismerni magam az utcák szövevényében? Hogyan fogok tudni talpalni a teherautók, autóbuszok és személyautók között, hiszen ezek fülsiketítő lármával rontanak rám, mint valami óriási dagály hullámai? Nagyon megrémültem. Ram tanácsai szerint elhúztam a riksát a Park Circus-i állomáshoz, hogy ott várjak az első kliensre. A Park Circus jelentős csomópont volt, több autóbusz- és villamosvonal keresztezte itt egymást. A teret övező házakban sok műhely és iskola működött, a közeli nagy piacot pedig, előszeretettel keresték fel a gazdagabb negyedek bejárónői. E kiváltságos helyen állandóan hosszú sorokban várakoztak a riksák. Azt nem állítom, hogy a kocsirudakon ücsörgő kulik örömujjongással fogadtak. Ebben az átkozott városban olyan kevés volt az elhullatott morzsa, hogy új versenytárs megjelenése nemigen válthatott ki üdvrivalgást. A várakozók valamennyien bihariak voltak, többnyire igen fiatalok. Az idősebbek már nagyon elhasználódtak, kirojtosodott vászontrikójuk alatt meg lehetett számolni a bordájukat.

A sor gyorsan fogyott, nemsokára én következtem. Éreztem, hogy szívem nagyokat rúg a bordáim alatt. El fogom-e tudni húzni ezt az alkotmányt? Az a gondolat, hogy nemsokára bele kell merülnöm a közlekedés zavaros áradatába, megbénította kezemet és lábamat. Hogy valamennyire erőt gyűjtsek, tizenöt *paisá*ért vásároltam egy pohár cukornádlevet a biharitól. Üzlete jövedelmező lehetett: hosszú sor állt a kis malom előtt, amelyen szünet nélkül darálta a cukornádat. Gyakran ez az egy pohár cukros lé volt egy-egy szegényebb fickó napi összes tápláléka. A legszegényebbek néha kénytelenek voltak beérni egy darabka náddal, amit jó sokáig majszoltak — így próbálták elverni éhüket. Ez utóbbi csak tíz *paisá*ba került. Ám egy egész pohárnyi ital — az olyan volt, mint egy kanna benzin! Éreztem, hogy elönt a meleg, és a gyomromból a lábam felé húzódik. A kocsit pedig felhúztam volna akár a Himalája tetejére is!

Hirtelen eszembe jutottak azok a boldog napok, amikor ott ballagtam a bivalyok nyomában, a rizsföldeken. Egyszer csak, mintha álmodnék, egy hangot hallottam: »Rickshaw-walla!« Egy kislányt pillantottam meg, fehér blúzt és tengerészkék szoknyát viselt, két hosszú hajfonata a derekát verdeste. A kezében levő táskáról láttam, hogy a mellettünk levő iskolában tanul. Felült a kocsira, és azt mondta, hogy vigyem haza. Látván, hogy fogalmam sincs, merre lehet az általa megnevezett utca, mindig megmondta, hogy merre menjek. Soha nem felejtem el azt a rettenetes félelmet, ami az úttesten rámtört. Borzalmas volt! Úgy éreztem magam, mint aki az üldöző fenevadak elől a vízbe vetette magát, és felbukkanva krokodilushordával találja magát szembe. Az autóbusz- és teherautósofőrök vitték a prímet. Perverz örömmel támadtak a riksákra, halálra rémisztették a kulikat, mert szinte súrolták a

[1] Csibész, csavargó
[2] Gumibot

kocsikat, miközben szüntelenül tülköltek és bőgették a motorokat. A legvadabbak a minibuszok vezetői meg a turbános taxisofőrök voltak. Annyira féltem, hogy csak lépésben mertem menni, közben állandóan jobbra-balra lestem, honnan fenyeget valami támadás. Az is elég nagy gondot okozott, hogy megtaláljam és megőrizzem a kocsi egyensúlyát, vagyis azt a bizonyos egyetlen jó fogást a rúdon, amivel biztosítani tudom a teher kedvező elosztását. Ezt persze könnyebb elmondani, mint megtenni a töredezett aszfalton, árkok, lyukak, keréknyomok, fedetlen csatornanyílások és villamossínek között bukdácsolva. Valóságos akrobatamutatványokat kellett végeznem! Szerencsére, első utamon Ganesh ormánya vigyázott rám és riksámra, kihúzott a bajból és révbe juttatott. »Mennyivel tartozom?« — kérdezte a kislány, amikor leszállt a kocsiról. Fogalmam sem volt róla, mennyit mondjak. »Adjon annyit, amennyit jónak lát.« A pénztárcájában kotorászott. »Itt van három rúpia, ez több, mint a rendes tarifa, de remélem, hogy szerencsét fog hozni.«

Átvettem a pénzt, a szívemre szorítottam, és igen hálásan megköszöntem. Nagyon meg voltam hatódva. Jó darabig nem engedtem le a kezem, mintha azt akartam volna, hogy váljon véremmé, olvadjon belém ez a pár rúpia, egy kalkuttai riksakuli első keresete. Pénzt éreztem az ujjaim között, és nagy reménység töltött el. Biztos voltam benne, hogy ha keményen dolgozom, eleget fogok tudni tenni enyéim kívánságainak, elvárásainak: én leszek a család kormoránja, aki szétosztja a csőrében hozott ennivalót éhes kicsinyei között.

Első keresetemet feleségemnek és gyermekeimnek akartam adni. A legközelebbi lacikonyhás bódéhoz siettem, majd futva indultam hazafelé, azaz a családi járdánkhoz. A kocsimon egy zacskó fánk utazott. Megérkezésem azonnali csődületet eredményezett. A hír, hogy egy járdára került egykori paraszt *rickshaw-wallá*vá lépett elő, úgy futott végig az utcán, mint egy *diwali*[3]-petárda robbanása. És jóllehet járgányom a legközönségesebb járműnek számított Kalkuttában, a gyerekek egymással versengve másztak fel az ülésre, a férfiak a kocsirudat emelgették, a jármű súlyát méricskélve, az asszonyok pedig bámulattal vegyes sóvárgással néztek rám. A Mâhabhârata csatájába harci szekerén elinduló Arjunának sem lett volna nagyobb sikere. Ezeknek a szegény embereknek a szemében, akik — hozzám hasonlóan — kénytelenek voltak rizsföldjükről elmenekülni, élő bizonyságul szolgáltam arra, hogy soha nem szabad elveszteni a reményt.

Ez a fogadtatás jobban fellelkesített, mint egy tányér zöldpaprika. Nem is késlekedtem, tüstént útnak indultam. Alig tettem meg egy pár métert, két termetes asszonyság állított meg. A Hind mozihoz akartak menni, a Ganesh Avenue-re. Legalább kétszáz kilót nyomtak, és az volt az érzésem, hogy a riksa kileheli a lelkét, még mielőtt egyet is fordulna a kereke. A tengelyek szívettépően siránkoztak, a két ívelt kocsirúd pedig úgy remegett a kezemben, mint a viharvert nádszálak. Hiába erőlködtem, képtelen voltam megtalálni a helyes egyensúlyt. Olyan voltam, mint egy bivaly, akit egy ház elé fogtak be. A két nő alighanem rájött, hogy kezdővel van dolguk, mert az egyik rám szólt, hogy álljak meg. Leszálltak, és megállítottak egy másik riksát. Nem tudom, hogy miféle paprikát ehetett az a riksás, de olyan könnyedén trappolt el, mintha két kis Dourga-szobrocskát vitt volna a Gangesz partjára.

E fájó megaláztatás után éreztem, hogy nagy szükségem van önbizalmam visszaszerzésére. Elvittem volna bárkit, akár ingyen is, csak hogy megmutathassam,

[3] A Fény hindu ünnepe, ekkor ünneplik Lakshmit, a bőség istennőjét is.

mire vagyok képes. A lehetőség az árkádokkal szegélyezett, széles utca, a Park Street sarkán jelentkezett egy fiatal pár képében. Cukrászdából léptek ki éppen, fagylaltozva, és intettek, hogy álljak meg. A fiatalember arra kért, hogy emeljem fel a kocsi tetejét, és akasszam fel a vászondarabot, amelyet a nagy esők idején használunk vagy akkor, ha mohamedán asszonyokat kell elrejteni a kíváncsi tekintetek elől. Nekem pedig nem volt ilyen függönyöm! A fuvart viszont nem akartam elszalasztani, hát azt javasoltam, hogy akasszuk az ülés elé a váltás *longhi*mat. A fiatalember felsegítette a lányt, és azt mondta, hogy kerüljem meg a háztömböt. Kicsit furcsálltam a dolgot, de anélkül, hogy tovább érdeklődtem volna az úticél iránt, elfüggönyöztem őket, és elindultam a kissé bizonytalan célú kocsikázásra. Alig fordultam be a sarkon, olyan furcsa mozgásokba kezdett a kocsiszekrény, hogy majdnem elvesztettem az egyensúlyt. Jól bele kellett kapaszkodnom a rudakba, és egyben megértettem a különös ringás okát: szerelmi pásztoróra színtere lett a riksa!

Kalkutta! Már nem átkozlak, áldalak, mert lehetővé tetted, hogy én, a szegény, száműzött bengáliai paraszt tizenhét rúpiát keressek már az első napon! És téged is áldalak, kedves Ganesh, hogy kocsimtól távol tartottál minden csapdát és veszélyt, és hét fuvart vihettem végig baj és baleset nélkül. Elhatároztam, hogy a pénz egy részét feláldozom, és megveszem azt az eszközt, ami egyben a riksakulik jelvénye is. A parasztoknak is megvannak a maguk nemes szerszámai: az ekevasak és a rizsaratáskor használt sarlók. Ezek az eszközök Vishwakarma[4] nagy *pujá*ján ünnepi tiszteletben részesültek. A riksakulik ismertetőjele a mutatóujjukra fűzött csengettyű. Úgy szólaltatják meg, hogy a kocsirúdhoz ütik. A csilingelés egyrészt figyelmeztet, másrészt utasokat keres. Sokféle formájú és árú csengőt lehetett venni, a legközönségesebb vascsengőtől kezdve a rézből készültekig, ez utóbbiak úgy fénylettek, mint Brihaspati bolygója.Egyesek hangja olyan volt, mint a halastavakon vadászó koronásdarué, mások inkább szitakötőt hajszoló halcion kiáltására emlékeztettek. Én az első csengőmet egy Park Circus-beli kulitól vettem, két rúpiáért.

Vékonyka bőrszíjat a mutatóujjamra erősítettem, a holdköves gyűrű elé. Aki ilyen szép ékszereket hord az ujján, hogy is ne érezne magában új erőt, hogy is ne hinne karmája nagylelkűségében?

A csalódás nem sokáig váratott magára. Másnap reggel, amint felébredtem, oly embertelen fájdalmak dúltak a karomban, lábamban, hátamban és nyakizmaimban, hogy a világ minden kínját elszenvedtem, amíg talpra tudtam állni. Jól mondta Ram Chander barátom. Nem lehetek ember-lóvá egyik napról a másikra, még ha jó paraszti vér folyik is ereimben. A megerőltető kocsivonszolás, a riksa bakugrásai, a kimerítő bűvészmutatványok, hogy megőrizzem a kocsi egyensúlyát, a test — néha reménytelen — megfeszítése, hogy hirtelen megálljak, ha valami baj van, mindez olyan megpróbáltatást jelent, amit a szervezet nem tud egykönnyen elviselni, főleg, ha már hónapok óta nem jutott rendes táplálékhoz, és ha a motorja már egy kissé elhasználódott.

Hiába követtem Ram tanácsait, hiába kentem be magam tetőtől talpig mustárolajjal, akár egy Howrah hídi birkózó csata előtt, képtelen voltam a riksa elé állni. Sírni lett volna kedvem. Feleségemre bíztam a kocsit, én pedig elvonszoltam magam a Park Circus-i állomásig. Kerül, amibe kerül, az öt rúpia bérleti díjat ki kell fizetnem a tulajdonos képviselőjének. Inkább nem eszem semmit, vagy elviszem a holdköves

[4] A szerszámok istene

gyűrűt a *mohajan*hoz, de a bérleti díjat ki kell fizetnem. Ez élet vagy halál kérdése volt: ezrével álltak ugrásra készen az éhező parasztok, azt várták, hogy valamelyik kuli helye megüresedjék.

A Park Circusnál Rammal találkoztam. Sikerült visszaszereznie kocsiját a zsaruktól. Nagyon mulatságosnak találta, ahogyan kétrét görnyedve szenvedtem, mint valami öregember.

— Látsz még különbet is — vetette oda nagyképűen. — Nem telik bele három hónap, és te is véreset fogsz köpni.

Így tudtam meg, hogy jó felépítésű és mindig oly magabiztos barátom bizony tüdőbeteg.

— És szedsz valami orvosságot?

Meglepődve nézett rám.

— Viccelsz? Láttad, mekkora sor áll a gyógyszertárak előtt? Odamész hajnalban, és még este is ott rostokolsz. Többet ér, ha időnként veszel magadnak egy jó adag *pânt*.

— *Pânt*?

— Úgy bizony! Jól leplezi az ellenséget; amikor köpsz, nem lehet tudni, mitől vörös: a vértől-e, avagy a bételtől? De legalább nem izgulsz annyira.

Ezek után Ram azt javasolta, menjünk be a kórházba, látogassuk meg a barátunkat. Már két napja nem voltunk nála. Annyi minden történt ez alatt a két nap alatt! Látva, hogy milyen állapotban vagyok, Ram megszánt, és felajánotta, hogy üljek fel a kocsijába, elhúz a kórházig. Komikus volt a jelenet. Az ott levő riksások a hasukat fogták nevettükben, amikor elindultunk. Régen mulattak ilyen jól.

Micsoda fura érzés is az utasok helyén ülni! Talán még ijesztőbb, mint odalenn, a két rúd között! Az autóbuszok és a teherautók szinte levitték az ember fejét. Az első padon ültem, hogy mindent lássak, például azt a taxit, amelyik most dühödt elefántként ront ránk, és amit Ramnak csak az utolsó pillanatban sikerült egy piruettel kikerülnie. Vagy azt a jobbról támadó, szörnyen megrakott *telagarhit*, amit semmi, tán még egy fal sem tudna megállítani. Megcsodáltam, hogy Ram milyen ügyesen csúsztatja kezét ide-oda a kocsirúdon, hogy a súlyt kizárólag a kerekek hordozzák. Kis csengőjével olyan volt, mint Katakali egyik táncosnője.

A kórház messze esett. Az utcákon piros zászlós meneteket láttunk, sikerült tökéletesen megbénítaniok a forgalmat. Ezek a felvonulások hozzátartoztak Kalkutta külső képéhez. Gyakran találkoztam ilyenekkel. A munkásság jól meg volt szervezve, és gyakran tüntetett hol egy igen, hol egy nem eléréséért. Falun ez nem így volt. De hát otthon hova is mentünk volna a követeléseinkkel? Az eget nemigen lehet bevádolni, mondván, hogy nem küldött elég esőt! Itt pedig volt egy kormány, akivel szemben az ember ki tudta mutatni elégedetlenségét. Száz szónak is egy a vége, az utcai tüntetések nagyon megnehezítették a riksák életét.

Megálltunk egy bazárban, hogy gyümölcsöt vegyünk. Ez alkalommal én fizettem, még maradt valamennyi pénzem az előző napi keresetből. Vettem egy ananászt is, amit meghámoztattam és szeletekre vágattam a kereskedővel. Arra gondoltam, hogy majd együtt megesszük a kulival.

A kórházban mindig temérdek ember nyüzsgött. Egyenesen abba az épületbe mentünk, ahol barátunk a legutóbb feküdt. Ram egyébként odaláncolta a riksát egy lámpaoszlophoz, és kiszedett a kocsi dobozából minden mozgathatót. Az operáltak termét ugyanaz az ápoló őrizte, mint múltkor, és minden nehézség nélkül bemehettünk, miután a zsebébe csúsztattunk két rúpiát. Megint éreztem azt a rémisztő szagot,

amitől összeszorul az ember torka. Az ágyak között a terem túlsó végébe igyekeztünk, barátunk ágya az ablak közelében állt, az összeégett gyerek mellett, akinek a mandarint adtam a múltkor. Még a járás is nehézséget okozott, fájt mindenem, és Ram jóval előttem járt, amikor felkiáltott: »Nincs itt!«

Barátunk ágyán egy össze-vissza kötözött, szakállas öreg mohamedánt találtunk. Semmit sem tudott róla. Az ápoló sem. Igaz ugyan, hogy a sebesült kulinak még csak a nevét sem ismertük. Talán máshova vitték, vagy egyszerűen hazaküldték, mert másnak kellett a hely? Több termet átkutattunk, még a műtővel szomszédos helyiségbe is eljutottunk. Mindhiába, barátunknak egyszerűen nyoma veszett. Amikor kijöttünk az épületből, két ápolóba botlottunk, akik hordágyon szállítottak valakit. Ő volt az. Szemei nyitva voltak, beesett arcán kiütközött serkedő, szürke szakálla. Ajkai kissé szétnyíltak, mintha még mondani akart volna valamit. De semmi sem történt. Ő már befejezte. Arra gondoltam, vajon következő életében lesznek-e még riksák? Vagy talán *sardarji* lesz egy taxiban?

Ram megkérdezte az ápolótól, hogy hova viszik a társunkat. »Ez egy bennszülött — felelte az idősebbik. — Beledobjuk a folyóba.«"

HUSZONÖTÖDIK FEJEZET

A kis Sabia halála lényegesen módosította a mohamedánok érzelmeit Paul Lambert iránt: most már fenntartások és elfogultság nélkül elfogadták a francia papot. Még a legbizalmatlanabbak is *„Salam Father"*-rel köszöntötték. A gyerekek buzgalmukban összeverekedtek, hogy melyikük vigye Lambert vödrét a kútra. Történt még valami, ami betetőzte ezt a hangulatváltozást. Négy vagy öt házzal arrébb lakott egy tizenöt éves lányka, aki valamilyen súlyos és nagyon gyors lefolyású fertőzés következtében megvakult. Szemei állandóan gyulladásban voltak, és ez annyi fájdalmat okozott neki, hogy a lány elátkozott mindent és mindenkit. A mohamedánok jó része a vakságot átoknak tartotta, ezért úgy vélték, hogy a lányt megszállta a Gonosz. Egyébként Banoo-nak hívták. Két hosszú fekete hajfonatával nagyon hasonlított a mogul miniatúrák hercegnőire. Egy nap az anyja odaállt Lambert elé, s összetett kézzel kérlelte a papot: *„Daktar"*,[1] az Isten szerelmére, csinálj valamit a gyerekemmel!"

Hogy is lehetne orvosolni egy ilyesfajta fertőzést, amikor az ember összes gyógyszerállománya néhány tasak aszpirinből és egy tubus homályos eredetű kenőcsből áll? Lambert mégis elhatározta, hogy kipróbálja a kenőcsöt. Három napra rá csoda történt: eltűnt a gyulladás. És egy hét múlva a kis Banoo visszanyerte a szeme világát. A hír persze végigfutott a városban: „Fehér varázsló lakik köztünk!"

E csodatett után Lambertet teljesen befogadták maguk közé. Népszerű lett, de erről szívesen lemondott volna. Betegek és gyengélkedők tucatjai indultak meg a Fakir Bhagan Lane 19. felé, hogy „Paul Nagy Testvér" tudományára bízzák magukat. Paulnak gyógyszerek után kellett néznie. Szobája a legszörnyűbb emberi nyomorúság gyűjtőhelye lett. És a gyógyulásra várók száma nem csökkent. Az egyik nap két markos

[1] Doktor

férfi egy szakállas beteget hozott, akinek torzonborz hajzatát hamu fedte. Az illető egy székre volt erősítve és nem volt se keze, se lába. A nyomorék ráadásul leprás volt. Gyerekes arcán azonban olyan öröm ragyogott, ami teljesen szokatlan volt az ilyen szerencsétlenek esetében.

— Paul Nagy Testvér, Anouarnak hívnak — mondta. — Kérlek, foglalkozz egy kicsit velem. Látod, nagyon beteg vagyok. — Tekintete a turini lepelre siklott. — Ki ez? — kérdezte.

— Jézus.

A leprás szemmel láthatólag tamáskodott.

— Jézus? Lehetetlen! Nem hasonlít a képekre. A te Jézusod vajon miért hunyja le a szemét, és miért szomorú?

Lambert tudta, hogy az indiai szentképipar bőven termelte a kék szemű, szőke Krisztusokat, akik oly győzedelmesek és rózsaszínűek voltak, mint a hindu panteon többi istene.

— Mert sokat szenvedett — felelte.

A pap érezte, hogy jobban meg kellene magyaráznia a dolgot. Margaréta egyik lánya fordította le szavait bengáli nyelvre.

„Azért csukja le a szemét, hogy jobban lásson minket. Meg azért, hogy jobban megnézhessük. Ha nyitva lennének szemei, talán rá se mernénk nézni. Mert nekünk se a szemünk, se a szívünk nem tiszta, és szenvedéseinek nagy részét mi okozzuk. Igen, szenved, és ezt én okoztam, meg te, meg mi mindannyian. A bűneink meg a rosszaságunk miatt szenved. De annyira szeret minket, hogy megbocsát. Azt akarja, hogy ránézzünk. Ezért hunyja le a szemét. És lezárt szemei arra indítanak, hogy én is csukjam be a szemem, imádkozzam, és nézzem az Istent önmagamban, és tebenned is. És szeressem Őt! Tegyek úgy, mint Ő; bocsássak meg mindenkinek és szeressek mindenkit, főleg azokat, akik úgy szenvednek, mint Ő! Azt akarja, hogy szeresselek téged is, mert te is szenvedsz, éppúgy, mint Ő."

Egy rongyokba búvt kislány, aki addig a leprás széke mögött lapult, most előlépett, megcsókolta a képet, és megsimogatta. Aztán három ujját a homlokához emelte és ezt mormogta:

— *Ki koshto!* Mennyire szenved!

A leprás szemmel láthatólag meghatódott. Fekete szemében könnyek csillogtak.

— Szenved — folytatta Lambert. — És mégsem akarja, hogy őmiatta sírjunk. Azok miatt kell sírnunk, akik ma szenvednek, mert ő szenved bennük. A szenvedők testében, a magányosok, az elhagyatottak, a megvetettek szívében, az őrültek, az idegbetegek és a csökkent képességűek elméjében. Látod, ezért szeretem ezt a képet. Mert mindezt eszembe juttatja.

A leprás elgondolkodva hajtotta le a fejét, majd ismét az ikonra nézett.

— Paul Nagy testvér, a te Jézusod szebb, mint a szentképek Istene!

„Jézus, Öröm Városának Jézusa, te valóban szép vagy! — írja majd azon az estén Paul Lambert a naplójába. — Szép vagy, mint az a leprás nyomorék, akit ma küldtél hozzám. Szép volt az a leprás a csonkaságával, sebeivel, a mosolyával együtt. Téged láttalak benne, téged, aki magadra vetted a világ minden nyomorúságát. Megismerted a Getszemáni kertet, a vérrel verítékezést, a kísértést, az elhagyatottságot, a végső elesettséget, a szorongást, az éhséget, a szomjúságot és a magányt.

Anand Nagar Jézusa! Mindent megtettem, hogy gondját viseljem a leprásnak. Mindent megteszek, hogy megosszam napjaimat a szegényekkel. Meghajtom a fejem azokkal együtt, akiket eltaposnak és elnyomnak, akik olyanok, mint »a prés alá tett szőlő, amelynek leve ruhámra fröccsen, és foltot hagy rajta«. Nem vagyok se tiszta, se szent, csak egy szegény fickó, aki éppoly bűnös, mint a többi ember. Néha én is átélem, hogy megtaposnak és megvetnek, ami városbeli testvéreimnek olyan gyakran osztályrésze, de szívem mélyén ott él a bizonyosság, hogy szeretsz minket. És erre gondolva öröm tölti el a szívemet, amit soha, senki sem tud tőlem elrabolni. Mert Te valóban jelen vagy itt, ezen az irgalmatlan nyomortelepen!"

HUSZONHATODIK FEJEZET

Aznapi első utasom visszataszító alak volt — mesélte Hasari. — Hurkaszerű ujjain gyűrűk villogtak, inge majd széthasadt a sok hájtól, haja illatos olajtól fénylett. Ráadásul meglehetősen fennhéjázó volt, de ahhoz túlságosan le voltam égve, hogy visszautasítsam. Az illető *marwari*[1] volt. Nagyon sietett, és valószínűleg taxival szokott utazni. „Gyorsabban!" — harsogta állandóan, és ostor helyett mindig oldalba rúgott. Ez elég fájdalmas volt, mert kemény és hegyes orrú papucsot viselt. Azt nem mondta meg, hogy hova akar menni. Miközben fölkapaszkodott a kocsira, csak ennyit szólt: „Gyorsan előre, futás!" Úgy látszik, ez a *marwari* lónak nézett. Vagy rabszolgának. „Jobbra! Balra! Gyorsabban!" A parancsok szárazon csattantak, és én akrobata mutatványokat végeztem az autóbuszok és a teherautók között. Néhányszor rám parancsolt, hogy azonnal álljak meg, majd tüstént elindított. Ezek a hirtelen megállások borzasztó nehezek, mert a kocsit a rajta levő teherrel egy pillanat alatt le kell fékezni. Az ember beleadja minden erejét, és visszafele kezdi húzni a kocsit. A riksa és az utas egész súlya így hirtelen a lábadra nehezedik. Az elindulás semmivel sem könnyebb, akkor a válladat és az alkarodat éri szokatlan terhelés, illetve fájdalom. Bivalyerő kell egy ilyen kocsi megindításához. Szegény riksa! Minden megálláskor és elinduláskor pontosan úgy csikorogtak az eresztékei, mint az én csontjaim. Azon a napon Kalkuttában mindenkinek vitustáncot jártak az idegei, talán a két-három nap óta tartó hőhullám is ludas volt ebben. Az egyik sugárút sarkán egy *sardarji* hirtelen kinyúlt a taxijából, megragadta a kocsi rúdját, és akkorát lökött rajta, hogy elvesztettem az egyensúlyomat, és kis híján elestem. Erre persze az én utasom ismét sértések özönével árasztott el, a forgalmat irányító rendőr pedig jól rám sózott a botjával. Valamivel később meg az történt, hogy egy zsúfolt villamos húzott el mellettem, és a peronon csimpaszkodó suhancok többször belém rúgtak. Semmit sem tudtam tenni. Olyan megaláztatások ezek, amelyeket szó nélkül le kell nyelni."

A kínos fuvar egy Park Street-i vendéglő előtt fejeződött be. Mielőtt letette volna a földre a kocsirudat, hogy az utas le tudjon szállni, Hasari elkérte a fuvar árát, öt rúpia. A hájas *marwari* dühtől vörösen, ordítva tiltakozott: „Öt rúpia ezért a cammogásért!" Szitkozódása felriasztotta azt a néhány kulit, akik egy kissé távolabb várakoztak. A riksások odasiettek, s körbeállták őket. Fenyegető tekintetük nem sok jót ígért, mire

[1] A radzsasztani Marwar államból származó kereskedő, jellegzetessége a kíméletlen üzleti szellem

az ingerlékeny utas mindjárt alább adta. Kicsit kotorászott a zsebeiben, azután átnyújtotta a pénzt Hasarinak, még a visszajárót sem kérte el. Az egykori paraszt jól megnézte a zöldhasú bankót. „Ahogy mi mondjuk Bengáliában: amikor ugatnak a kutyák, a tigris behúzza körmeit."

A város valóban egy dzsungel volt, az őserdő törvényeivel és hierarchiájával. Voltak benne elefántok, tigrisek, párducok, kígyók, és még mindenfajta egyéb állat. Ajánlatos volt jól kiismerni őket, ha az ember nem akart kellemetlenségbe sodródni. Hasari is megtanulta a leckét. Egyik nap a Park Street egyik éjszakai lebuja, a *Kit Kat* előtt várta a jó szerencsét, amikor egy taxi állt meg mellette, s a sofőr csak úgy odaintett, hogy adja át a helyet, tűnjön el. Hasari úgy tett, mintha nem értené, miről van szó. A turbános szikh egyre dühösebben ágált a kocsiban, s veszettül nyomta a dudát. Az elefánt rohamra készült. Hasari végül megértette, hogy a taxis mindjárt nekiront a riksának. Csak annyi ideje maradt, hogy megragadja a kocsirudat s arrébb rántsa a kocsit. Oktalanul makacskodott: a kalkuttai dzsungel törvénye szerint a taxik elsőbbséget élveznek a riksákkal szemben.

Ebben az egész igavonó-létben nem is a dolog fizikai része volt a legnehezebb. A falusi munka semmivel sem volt könnyebb, mint hájas keljfeljancsik fuvarozása a Park Streettől a Barra Bazarig. Csakhogy otthon a munka idényjellegű volt, és közben az ember jól ki tudta magát pihenni, a *rickshaw-walla* élete viszont állandó rabszolgamunkát jelentett, a hét minden napján, az év minden hetében.

„Néha megesett, hogy a Howrah pályaudvarra kellett vinnem valakit, a folyó túlsó oldalára. Ott nem voltak gyalog-riksák, kizárólag kerékpáros kocsikat használtak, afféle tricikliket. Még soha nem próbáltam ki egy ilyen szerkentyűt, és úgy gondoltam, hogy jóval kevésbé lehet fárasztó, mint az igazi riksa. Egy napon megemlítettem a dolgot Ram Chandernek. Két kezét a fenekére szorította, és fájdalmas arcot vágott. »Drága kis virágom — sóhajtott fel —, neked fogalmad sincs, hogy mit jelent tíz meg tizenkét órákat a nyeregben tölteni. Először feltöri a feneked, aztán állandóan lökődi a zacskód, és két vagy három év múlva azt veszed észre, hogy teljesen impotens vagy.«

Ennek a Ramnak ördöge volt. Addig csűrte-csavarta a szót, míg bebizonyította, hogy a másik tulajdonképpen sokkal szerencsétlenebb helyzetben van, mint te."

HUSZONHETEDIK FEJEZET

Majd meglátja, kedvesem, hogy teljesen magára akaszkodnak. Bőrének fehér színe miatt mindent magától fognak vámi. Gondolja csak meg: fehér ember, európai a nagy temetőben, az Öröm Városában! Ilyen még nem volt! Ezeket a szomszéd plébános mondta, s Paul Lambertnek eszébe jutott a pap figyelmeztetése, miközben néhány aszpirint adott az asszonynak, aki agyhártyagyulladásban szenvedő gyerekét hozta el hozzá. A vak kislány meggyógyítása és Lambert őszinte együttérzése minden emberi nyomorúság iránt elegendő volt ahhoz, hogy a jóslat valóra váljék. A Fakir Bhagan Lane 19. alatt lakó *„Father," „Daktar"* vagy *„Paul, Nagy Testvér"* jóságos varázsló lett. Persze *slum*beli varázsló, vagyis olyasvalaki, aki képes másokat meghallgatni és megérteni, akiben a legelhagyatottabbak is reménykedhetnek, és aki szeretetet és jóakaratot áraszt maga körül. Ettől kezdve az ő közbenjárá-

sának tulajdonítottak minden kedvező eseményt, például a városi hatóságok kedvező döntését tíz új kút létesítésére vonatkozólag, vagy a kivételesen enyhe, kora téli időjárást. Az indiaiak lelki beállítottságának egyik alapvető vonása, hogy az embereknek szükségük van a függőségre: arra, hogy állandóan egy bizonyos személy alá tartozzanak. Ez alighanem a kasztrendszerre vezethető vissza, továbbá arra, hogy minden csoport élén áll egy vezető személyiség, főnök. A nyomorvárosban is minden „valakin" keresztül történt. Ha az ember nem ismerte ezt a „valakit", nem sok esélye volt, hogy sikerre viszi ügyét, akár valamelyik hivatalban, akár a rendőrségen vagy kórházban volt dolga. A Fakir Bhagan Lane környékének több száz lenézett, megvetett lakója számára Lambert lett ez a kiváltságos személy, aki mindent meg tud tenni és el tud intézni, mert bőrének színe fehér, mellén az Isten emberének keresztjét hordja és van pénztárcája, ami sok nincstelen szegény szemében legalább olyan vaskossá dagadt, mint Kalkutta híres milliárdosának. G. D. Birlának bukszája.

Lambertet elszomorította növekvő hírneve. Nem akart ő se Jóságos Mikulás, se Társadalombiztosítási Központ, se Gondviselés lenni. Arra vágyott, hogy szegény legyen a szegények között. „Azt szerettem volna elérni, hogy bízzanak önmagukban, mert akkor kevésbé érzik úgy, hogy senki sem törődik velük. Az is célom volt, hogy rávegyem őket, próbáljanak meg segíteni önmagukon, és saját erejükre támaszkodva javítsanak életkörülményeiken." Első alkalommal Dourga ünnepe előtt néhány héttel történt ezzel kapcsolatban valami. Egyik este a negyed néhány lakója Margaréta vezetésével megjelent Lambert ajtaja előtt.

— Paul, Nagy Testvér — szólalt meg a keresztény fiatalasszony —, szeretnénk veled megtárgyalni, miképp tehetnénk valami hasznosat az itteniek javára.

Margaréta bemutatta társait. Volt egy fiatal hindu házaspár, egy angol-indiai keresztény, egy mohamedán munkás és egy húsz év körüli asszami lány. Hat szegény, akik méltóságra vágytak, arra, hogy „közösen alkossanak" valamit. A Ghoshok — a hindu házaspár — szépek voltak, egészségesek, ragyogóak. A fiatalasszony virágmintás, vörös kendőt viselt, s nagyon finom, egészen világos bőrével olyan volt, mint egy reneszánsz Madonna. A tekintetében rejlő erő lenyűgözte Lambertet. „Ebben az asszonyban valami belső tűz lobogott." Shantának hívták. Egy föld nélküli paraszt legidősebb lányaként, a Gangesz deltájának egyik félreeső településéről, Basantiból származott. Hogy nyolc gyermekének enni adhasson, az apa el-eljárt vadmézet gyűjteni a Sundarbanok elárasztott dzsungeleibe a környékbeli halászokkal. Egyszer aztán nem tért vissza. Elragadta az emberevő tigrisek egyike, amelyek azon a vidéken több mint háromszáz mézgyűjtőt ölnek meg évente. Shanta a kis általános iskola döngölt padlóján ismerte meg jövendőbelijét, a göndör hajú, vidám fiút. Ashish — a Remény — egyike volt egy napszámos tizenegy gyermekének. Házasságuk kivételesnek számított, ugyanis szerelemből keltek egybe. A hagyományok semmibe vevése azonban olyan botrányt kavart a faluban, hogy menekülniök kellett. Így kerültek Kalkuttába. Miután egy évig küszködtek az állandó éhezéssel, Ashish nevelői állást talált Teréz anya egyik intézetében, amelyet mozgássérült gyerekek számára alapítottak. Shanta az egyik howrahi iskolában dolgozott mint tanítónő. Első gyermekük születése után megtalálták az Eldorádót: kiadó szobára bukkantak Anand Nagar egyik hindu háztömbjében. Havi kétszer kétszáz rúpia fizetésből (kétszer 1200 forint — A ford.) még csak nyomorogni lehet, de az Öröm Városában ez már vagyonnak számított. A Ghoshok a sors kegyeltjei voltak, s ennek tükrében még figyelemreméltóbb volt, hogy segíteni akartak másokon.

Az angol-indiai szokatlan nevet viselt: Arisztotelész John. Szomorú arcú, epebajos színű ember volt, mint oly sokan ebben a társadalom szélén álló közösségben. A Howrah pályaudvaron dolgozott mint váltóőr. A mohamedán Saladdin 52 éves, vékony bajszú ember volt, fején állandóan hímzett fezt hordott. Hatuk közül ő volt a legrégebbi *slum*-lakó. Az India megosztását követő véres zavargásokat megúszta, és már több mint három éve osztozott egy szobán három mollahhal, akiket szakácsként szolgált.

Együtt létrehozni valamit! Ebben a gulagban, ahol hetvenezer ember küzdött a mindennapi betevő falatért, ebben a városban, amely néha olyan volt, mint a halálra várók kórháza, ahol tuberkulózis, lepra, vérhas, betegségek szedték áldozataikat, ebben a végletekig fertőzött környezetben, ahol ezrek és ezrek haltak meg negyvenéves koruk előtt, tulajdonképpen nem volt semmi! Gyógyszertárat és leprakórházat kellett volna építeni. Tejet kellett volna osztani az alultápláltság miatt közvetlenül fenyegetett gyerekek között. Hiányoztak a kutak, latrinák. Ki kellett volna kergetni a tuberkulózist terjesztő teheneket és bivalyokat. Nagyon sok volt a tennivaló!

„Javasoltam, hogy mindegyikünk kérdezősködjék ismerősei között, hogy mire van elsősorban szükségük az embereknek" — mondta Paul Lambert. A közvéleménykutatás eredménye három nappal később futott be, és kísértetiesen egyhangú volt. A *slum*ban lakók igazi igényei és szükségletei mások voltak, mint amelyekre Paul Lambert gondolt. Mindenekelőtt nem anyagi helyzetükön akartak változtatni. A mohón várt táplálék gyermekeiknek nem testi, hanem lelki fejlődését volt hivatott biztosítani. Vagyis az volt az általános kérés, hogy mindenekelőtt egy esti iskolát kellene létrehozni, ahol a negyed különböző műhelyeiben, üzemeiben és *tea-shop*jaiban egész nap dolgozó gyerekek megtanulnának írni és olvasni. Lambert megbízta Margarétát, hogy a csoport fogjon össze az érintett családokkal, és keressenek tanításra alkalmas helyiséget. Felajánlotta, hogy hozzájárul két tanító alkalmazásának költségeihez. „Elértem első célomat — mondta később. — Sikerült megerősítenem Anand Nagar-i testvéreimet abban, hogy saját körülményeik megjavítását nekik kell kézbe venniök."

Ez az első akciú egy olyan szolidaritási mozgalomnak lett a kiindulópontja, amely végül teljesen megváltoztatta a nyomorváros életét. A következő megbeszélésen Lambert azt javasolta, hogy hozzanak létre önkéntesekből álló csoportot, amelynek tagjai vállalnák a betegek kórházba kísérését és gondozását. A karavánszerájokban folyó gyógykezelésről ugyanis olyan szélsőséges történetek keringtek, hogy az emberek többsége inkább otthon betegeskedett.

A Fakir Bhagan Lane 19. alatti összejöveteleken bárki részt vehetett. A hír gyorsan szétfutott: „Vannak, akik odafigyelnek a szegényekre." Ez olyan hallatlan újdonság volt, hogy Lambert belevette a csoport elnevezésébe: „Kölcsönös Segítségnyújtási és Testvérfigyelő Bizottság". Az is nagyon jelentős volt, hogy mindenki felfedezte, vannak még nála is szerencsétlenebbek. Lambert bevezette, hogy minden összejövetelt egy evangéliumi szakasz felolvasásával kezdjenek. „Semmilyen elbeszélés nem illett volna jobban a *slum* életéhez, semmilyen példa nem lett volna élőbb számunkra, mint az emberek nyomorúságán segítő Krisztus és evangéliuma. Hinduk, mohamedánok, keresztények, minden jóakaratú ember megértette, hogy mi a kapcsolat az evangélium üzenete és saját szenvedésekkel teli életük között, mi fűzi egybe Krisztust és azokat, akik vállalkoztak arra, hogy itt a *slum*ban folytatják ő művét."

Ezt a kapcsolatot mindenkinél jobban átérezte az az asszami fiatalasszony, aki már az első este megjelent, hogy segítséget nyújtson Lambertnek. Hátát verdeső hajfonatával, keskeny szemével, piros arcával kínai babára emlékeztetett. Neve úgy zengett, mint egy *mantrâ*. Bandonának hívták, ami annyit tesz: „Istendicséret". Noha eredetileg buddhista volt, az evangélium tanítása egy pillanat alatt meghódította. Az, hogy mások szolgálatával közelebb kerülhet Istenhez, tökéletesen megfelelt természetéből fakadó türelmetlenségének. „Valahányszor egy szerencsétlen panaszkodott, Bandona arca összerándult a fájdalomtól — mesélte Lambert. — Minden szenvedést a magáénak érzett."

Ez a mások iránt a végletekig érzékeny asszony szinte már betegesen visszahúzódó volt a saját személyét illetőleg. Mindenféle személyes kérdésre szárijába rejtette arcát, és elutasító mozdulattal leszegte a fejét. Mindez persze csak növelte Lambert kíváncsiságát. Egy nap aztán az asszony szárazon visszavágott: „Vajon a Te Jézusod nem azt mondta, hogy azért vagyunk a földön, hogy az Atya akaratát teljesítsük, a saját dolgaink pedig nem számítanak? Miért érdeklődsz hát utánam?"

Lambertnek mégis sikerült néhány apró információt kicsalni belőle, amelyekből lassan kirajzolódott, hogyan is jutott el ez a teremtés az asszami hegyek világából a kalkuttai nyomorváros poklába. Apja parasztember volt, Kurszeong vidékén, Bengália legészakibb csücskében, a Himalája tövében. Saját földjét művelte, amit fáradságos munkával hódított el a hegyektől. A föld a hegyoldalban feküdt, s a lépcsőzetes művelés elegendő jövedelmet biztosított a család — feleség és a négy gyermek — eltartására. Egyszer aztán Kalkuttából vállalkozók érkeztek, és nekifogtak az erdők hasznosításának. Megszabták, hogy naponta mennyi fát kell kivágni. A vidéket egyébként már évekkel korábban szinte teljesen átalakította a *tea gardens*ek, a teaültetvények elterjedése. A favágók megjelenésével a nagy erdőségek úgy zsugorodtak, mint az a bizonyos szamárbőr. A parasztoknak egyre messzebbre kellett menniök, hogy összeszedjék a főzéshez szükséges fát. A környéken elfogytak a még megművelhető földek, új területekért szintén messze kellett volna menni. Egyre gyakrabban lobbantak fel bozóttüzek. Mivel a monszun megérkezéséig a növénytakaró nem tudott megerősödni, a talaj pusztulásnak indult. A hagyományos legelőitől megfosztott állatállomány valóságos csapást jelentett. A természetes táplálék megfogyatkozása fokozott élelmiszertermelésre kényszerítette a lakosságot. Mivel alig volt tűzifa, a főzéshez állatok trágyáját kellett felhasználni. Az egyre silányabb minőségű földeken a terméshozamok rohamosan csökkentek, a talajtakaró pusztulása meggyorsult, és a kopár hegyoldal már nem volt képes megtartani a vizet. Elapadtak a források, kiürültek a víztárolók, a víztartó rétegek kiszáradtak. Ráadásul a földön itt hull a legtöbb csapadék — Asszamban eléri az évi tizenegyezer millimétert, és a hatalmas esőzések évről évre egyre jobban lepusztították a termőréteget. Nemsokára előbukkant a sziklás altalaj. Néhány év alatt a virágzó területből sivatag lett. A lakosság kénytelen volt elvándorolni. Elmenni abba a városba, amely tönkretette őket!

Bandona négyéves volt, amikor a család elindult Kalkuttába. Egyik rokonuk segítségével, aki egy ruhaüzletben dolgozott, a szülőknek sikerült kiadó szobát találniok Anand Nagarban. Az apa öt évvel később meghalt tüdőbajban. Az anya kis termetű, bátor asszony, akit semmi sem tudott megtörni, egy éven keresztül tömjénrudakat égetett egy buddhista szekta, a Sárgasapkások alapítójának megfeke-

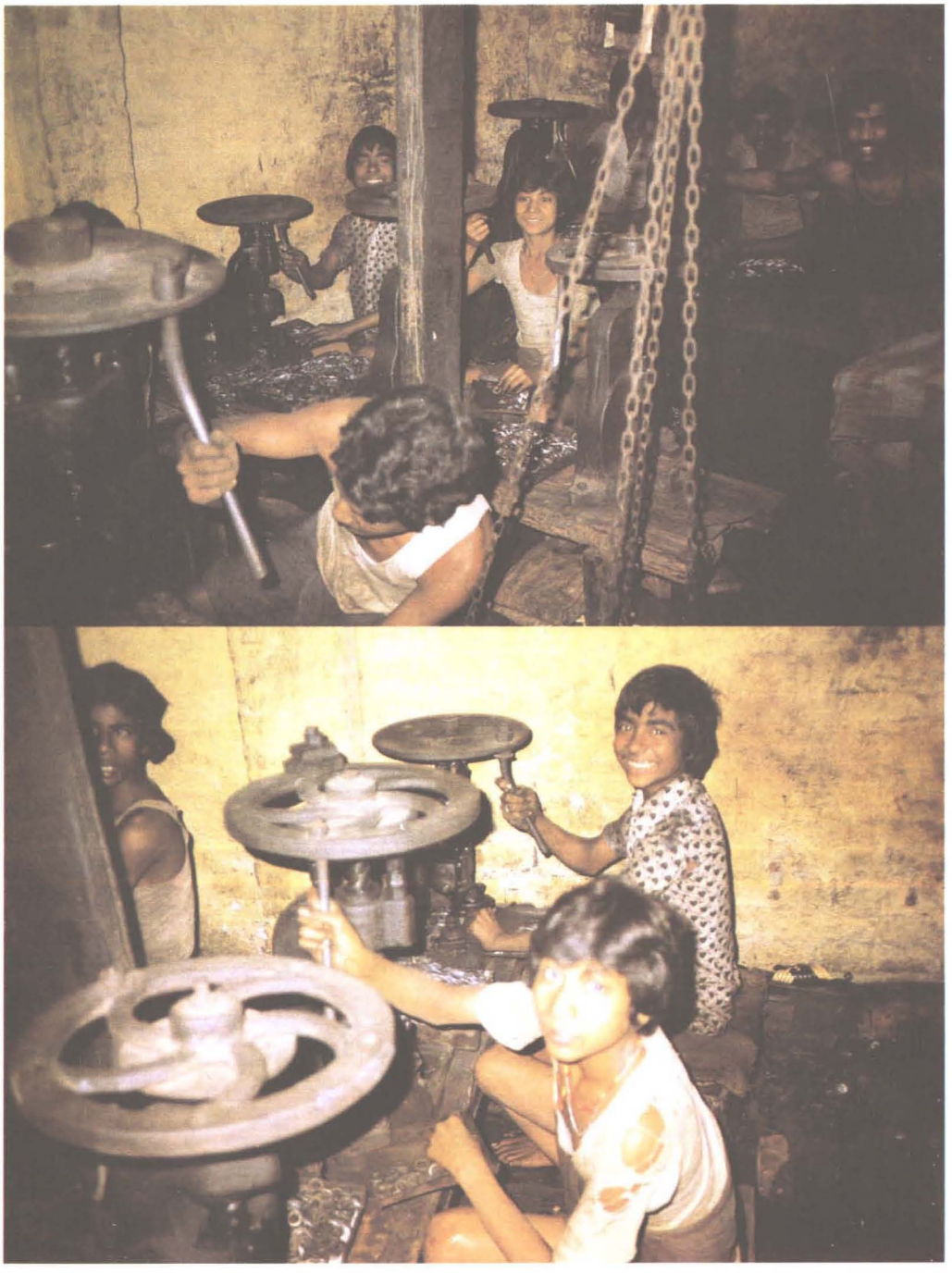

GYERMEKMUNKA

tedett képe előtt, aztán újra férjhez ment. Hamarosan ismét egyedül maradt. Az anya úgy szerzett pénzt, hogy fémtárgyak után kotorászott a szeméthalmokban, s a zsákmányt eladta egy műhelynek. Bandona tizenkét éves korában saját lábára állt. Előbb papírgyárban dolgozott, aztán egy műhelyben, ahol teherautó-alkatrészeket kellett esztergályoznia. Miután a tüdőbaj anyját is elérte, ő lett a család egyedüli fenntartója. Hajnali ötkor ment el hazulról, és nemigen tért haza tíz előtt, kétórás buszozás és három kilométeres gyaloglás után. Gyakran volt áramszünet, ilyenkor megesett, hogy haza se jött, ott aludt a gép mellett, hogy azonnal pótolni tudja a kiesett időt, mihelyst megjön az áram. Kalkuttában munkások tízezrei éltek így, gépeikhez láncolva a gyakori hálózati üzemzavar vagy a nagyfogyasztók szándékos lekapcsolása miatt. Bandona négy rúpiát keresett naponta (26 forint — A ford.). Ez csak arra volt elegendő, hogy kifizesse a lakbért, és némi ennivalót vegyen anyjának és testvéreinek: egy-egy marék rizst vagy két *chapati*t, napjában egyszer. Vasárnap vagy amikor valamilyen ünnep miatt nem kellett dolgozni, Bandona nem pihent, nem is szórakozott barátnőivel, hanem egész nap a *slum*ot járta, keresve, kinek mit lehetne segíteni. Egyik nap azután bekopogott Paul Lambert ajtaján.

Az Európából Lambert címére érkező adományok aztán lehetővé tették, hogy Bandona ott hagyja a műhelyt, és minden idejét a segélyakció munkájára szentelhesse. A legnagyobb fokig megvolt benne az együttérzés, a párbeszéd iránti készség, mások hitének és gondolatvilágának az elfogadása. Meghallgatta a haldoklók bizalmasan elsuttogott utolsó szavait, együtt imádkozott a családdal az elhunyt mellett, lemosta a holttestet, elkísérte a halottakat a temetőbe vagy a máglyához. Semmit sem tanult, és mégis mindent tudott. Ösztönösen, barátságból, szeretetből. Rendkívüli kapcsolatteremtő képessége megnyitott előtte minden ajtót. Bárhova be tudott menni, a legnyomorúságosabb viskóba is. Mindenféle társadalmi vagy vallási előítélet nélkül ült le az emberek közé. Ehhez nem kis hősiességre volt szüksége, hiszen Bandonának nem volt férje. Valóban elképzelhetetlen volt, hogy egy fiatal lány csak úgy bemenjen valahova, főleg egy idegen kasztbeli házába. A házas asszonyok soha nem fogadtak bizalmukba hajadont, még saját kasztjukból sem. A hagyomány úgy tartotta, hogy egy fiatal lány semmit se ismerjen az életből, mivel ártatlanul kell házasságra lépnie. Ellenkező esetben a rokonság erkölcstelenséggel vádolta és elzavarta.

Hetente kétszer-háromszor a fiatal asszami elkísérte a betegeket Kalkutta kórházaiba, ami valóságos hőstettnek számított. Először is át kellett magukat vágniuk a járművek zúgó áradatán, ami persze a betegeket halálra rémítette. Aztán a folyosók és túlzsúfolt várótermek labirintusa következett. A pártfogó nélkül érkező szegények a kórházakban még a vizsgálatig sem nagyon juthattak el. Ha pedig valamelyikre rámosolygott a szerencse, akkor se sokra ment, mert nem tudta elmagyarázni, hogy mi a baja, és azt sem értette meg, hogy mit is kellene csinálnia. A szegények ugyanis nem értették az orvosok által használt bengáli nyelvet, és így a Kalkuttába milliókat útnak indító hátország 20—30 nyelvének-dialektusának egyikén próbálkoztak. Bandona rámenős volt, erőszakos és követelődző. Oroszlánként harcolt betegeiért. Megkövetelte, hogy emberi lénynek tekintsék őket, és hogy valóban megkapják a felírt gyógyszereket. Néhány hét alatt ő lett a kis csapat oszlopa és lelke. Agyában ott raktározódott a *slum* minden nyomora. Tekintete, mosolya, szeretete hamarosan új nevet szerzett neki. Ő lett az „*Anand Nagar ka Swarga Dut*", az „Öröm Városának Angyala".

Egyik este úgy robbant be Lambert szobájába, mint egy bomba. Az történt, hogy az orvosok az egyik várandós asszonynál halálos bőrbetegséget állapítottak meg, amit kizárólag egy Angliában gyártott szérummal lehet orvosolni, ha az asszony esetében egyáltalán lehet még gyógyulásról beszélni.

— Paul, Nagy Testvér! — könyörgött Bandona, két kezébe szorítva Paul Lambert kezét. — Azonnal meg kell hozatnod a gyógyszert! Különben mindketten meghalnak, az asszony is, meg a gyerek is!

Lambert másnap táviratozott a Howrah pályaudvari postahivatalból közössége vezetőjének. Némi szerencsével az orvosság megérkezhet tíz nap alatt. Kilenc nappal később, az egyébként kitűnő és a *slum*okban is működő indiai posta valóban hozott egy értesítést, miszerint fáradjon be a vámhivatalba, mert csomagja érkezett. Ezzel egy olyan kalandsorozat vette kezdetét, amelyre Lambert alighanem élete végéig emlékezni fog.

HUSZONNYOLCADIK FEJEZET

Még itt hal meg, az utca kellős közepén — rémült meg Hasari. Barátja, Ram Chander kegyetlenül megfeszítette mellkasát, hogy egy kis levegőt nyelhessen. Bordái szinte szétfeszítették bőrét, arca elzöldült. Száját nagyra tátotta, miként a levegő után kapkodó fuldokló. Azután megint rátört a roham, s a rettenetes köhögés hosszú percekig rázta. Ram olyan hangot adott ki, mint a nyomóskút dugattyúja. Azután köpni kezdett, de mivel *pân* volt a szájában, nem lehetett megállapítani, mitől vörös a nyála: vértől-e vagy a szájában lévő ételtől. Hasari feltámogatta a riksa ülésére, és felajánlotta, hogy hazaviszi. Ram megrázta mustárolajtól csillogó sörényét, és megnyugtatta barátját: „Nincs semmi baj, csak ez az átkozott hideg. Mindjárt elmúlik!"

A tél nagyon gyilkosnak bizonyult. A Himalája szelei egészen 9 fokra nyomták le a hőmérő higanyszálát, ami Kalkuttában sarkvidéki időjárásnak számított. A lakosság ahhoz szokott hozzá, hogy az év nyolc hónapját izzasztókamrában kell töltenie. A riksakulik számára a hideg különösen kemény próbatételt jelentett. A gyors futások izzadságfürdőjét a hosszú várakozások fagyoskodása követte. Alultáplált, leromlott szervezetük nagyon gyenge ellenálló-képességgel rendelkezett. Sokan meghaltak közülük.

„Kalkutta dzsungelében, ahol mindenki ragadozó és zsákmány egyszerre, Ram a testvérem volt. Segített, mellém állt, riksát szerzett. Valahányszor észrevettem szürke bozontját, meggyorsítottam lépteimet, hogy kocsimmal az övé mellé állhassak. Vajon hány órát töltöttünk el egymás mellett ücsörögve a Park Circus, a Wellesley Street sarkán, vagy — a nagy melegek idején — a Lower Circular Road nagy üzlete előtt, amelyet mindenki »*Air Conditioned Market*«- nek hívott, mivel odabenn csodás dolgot fújtak ránk a gépek, hideg levegőt, amelyről eladdig azt hittem, hogy csak a Himalája bérceiről eredhet. Ram arról álmodozott, hogy egy nap visszatér falujába, és boltot nyit. »Egész nap egy helyben fogok ücsörögni, nem fogok mozdulni, nem fogok szaladgálni« — mondogatta, amikor vágyálmainak paradicsomkertjéről beszélt. Elmesélte, miként képzeli jövendő életét: ott fog ülni a boltban, mint egy király, körös-

körül roskadásig megrakott zsákok, *dal*, rizs, mindenféle bódító illatú fűszer, mustárolajjal telt kannák, a polcokon egyéb áruk, szappanhalmok, tömjénfácskák, kétszersültek és nyalánkságok. Röviden: boltja a békének és jólétnek földi megtestesülése lesz, és középen ott trónol ő, mozdulatlanul, mint a Shiva-*lingam*[1]-ok, a termékenység jelei, amelyeket a *yoni*[2]-ra tesznek a templomokban."

Az álom valóra váltását Ram Chander kötelezettsége hátráltatta. Vissza kellett fizetni a falubeli *mohajan* kölcsönét, amit apja temetésére vett fel. Ellenkező esetben a zálogul lekötött családi „birtok" mindörökre elvész. Néhány nappal a határidő lejárta előtt újabb kölcsönt sikerült szereznie, ezúttal a szomszéd falu uzsorásától. A parasztok jól ismerték a folyamatot, az első köcsönt a második felvételével törlesztették, a másodikat egy harmadikkal, és így tovább. A végeredmény általában az volt, hogy az összes földjüket elvesztették.

Az adósság visszafizetésének öt nyomasztó éve most járt le, néhány héten belül, éppen Dourga ünnepe előtt. Egészségi állapotának nyilvánvaló hanyatlása ellenére Ram továbbra is úgy dolgozott, mint egy állat. Egy reggel Hasari összefutott vele a Park Street-i postahivatal előtt. A jól megtermett férfi csak árnyéka volt önmagának. Éppen akkor töltette ki a *munshi*val a szokásos havi utalványt. Azután elővett a *longhi*ja alól egy bankjegyköteget, amelynek vastagsága őszintén megdöbbentette Hasarit.

— Szavamra, te kifosztottad a *Bank of Indiát*!

— Nem — felelte szokatlan komolysággal Ram —, de ebben a hónapban mindent ki kell fizetnem. Különben elvész a földünk.

Kifizetni az egészet! De hisz ez azt jelenti, hogy az elmúlt hónapban Ram szinte semmit sem evett. Naponta be kellett érnie két vagy három lepénnyel, egy csésze teával, egy pohár cukornádléval!

„Amikor láttam, hogy a szomszédék kisfia futva közeledik, már tudtam, hogy mi történt — mesélte Hasari. — A halálhír gyorsan bejárta a környéket, így nagyjából harmincan voltak a kis hangárban, ahol Ram lakott, a Chittarajan kórház mögött, mire odaértem. A barátom a földön feküdt, éppúgy, mint a Kalkuttában töltött öt éven keresztül minden éjjel. Ez volt az ágya. Sűrű, szürke haja glóriát font feje köré. Szeme félig nyitva volt, és szája körül ott bujkált a jól ismert, hamiskás mosoly, amely annyira jellemző volt rá. Mintha mulattatná, hogy sikerült bennünket jól megtréfálnia. Az asztalos, akivel együtt lakott, elmondta, hogy álmában lepte meg a halál. Alighanem ezért voltak olyan békések a vonásai. Az előtte való este igen heves köhögési rohamai voltak. Sok váladékot köpött, és vért hányt. Azután elaludt, és többé nem ébredt fel.

Gondoskodni kellett a temetési szertartásokról. Megtanácskoztam a dolgot a többi kulival, tudniillik hogy gyalog vigyük-e ki az égetőkig, vagy pedig béreljünk egy Tempót. A háromkerekű kiskocsit tetszőleges időre lehetett bérelni: egy órára, kettőre, vagy amennyire csak akarta az ember, óránként harminc rúpiáért. Tekintve, hogy a nimtallahi *ghat* meglehetősen messzire esett, úgy döntöttünk, hogy bérelünk egy kocsit. Javasoltam, hogy rendezzünk gyűjtést magunk között. Volt, aki húsz rúpiát adott, volt, aki tízet, mások ötöt. Átkutattam Ram *longhi*ját, tudtam, hogy ott tartja

[1] Shiva istent szimbolizáló, férfi nemi szerv formájú kő

[2] Női nemi szerv

a pénzét, és találtam huszonöt rúpiát. A szomszédai is csatlakozni akartak az adakozókhoz — Ramot mindenki nagyon szerette. Senki sem tudott olyan jóízűen mesélni, mint ő, a gyermekek egyenesen imádták. Valaki átugrott a legközelebbi *teashop*ba, és hozott pár csésze teát. Barátunk holttteste mellett mindannyian jót teáztunk. Senki sem volt szomorú. Talán mert ő is mosolygott? Beszéltünk erről-arról, mindenki jött-ment, mintha Ram nem is halt volna meg. Szinte azt vártuk, hogy mindjárt megszólal. Azután három társammal elmentünk a piacra, a Sealdah pályaudvar mellé, hogy megvegyük a rítusok szabályszerű végzéséhez szükséges dolgokat, kezdve a hordággyal, amin a testet a *ghat*ig szállítjuk. Vettünk tömjénpálcikákat, egy edény *ghee*t[3] öt méter fehér gyapjúgyolcsot, egy hosszú zsinórt, hogy a leplet a test köré erősíthessük, pár jázminfüzért, meg egy agyagedényt, hogy a Gangeszből vizet merhessünk, amit majd a halott szájába és fejére kell öntenünk.

Most mi töltöttük be a család szerepét, tehát rendbe tettük a holttestet is. Nem tartott sokáig. Nem volt más rajta, csak alsónadrág, *longhi* és egy trikó. Lemostuk, lepelbe burkoltuk. Most már csak az arcát és a lábfejét lehetett látni. Azután ráfektettük a hordágyra. Szegény Ram! Egyáltalán nem volt nehéz. Egyik riksakuli sem nyomhat valami sokat, de a rekordot alighanem ő tartotta a maga pehelysúlyával. A tél kezdete óta legalább húsz kilót fogyott. Az utóbbi időben már el kellett utasítania a túl kövér utasokat. Azt mégsem lehet kívánni egy kecskétől, hogy húzzon el egy elefántot! A jázminfüzérekkel feldíszítettük a hordágyat, és meggyújtottuk a szoba négy sarkába helyezett tömjénrudakat. Ezután körbejártuk a holttestet, és mindenki búcsú-*namaskar*t intézett hozzá.

Mielőtt kijöttem volna a hangárból, összeszedtem Ram holmiját. Nem volt ott semmi rendkívüli, mindössze néhány konyhaedény, egy váltás *longhi*, ing, egy ünneplő nadrág Dourga ünnepére, és egy öreg esernyő. Ez volt minden vagyona!

Hatan közülünk beszálltak a Tempóba. A többiek autóbusszal mentek a folyópartra, a *ghat*ig. Minden úgy történt, mint Dourga ünnepén, azzal a különbséggel, hogy most nem az istenség szobrát vittük a szent folyóhoz, hanem barátunk holttestét. Több mint egy óráig tartott, amíg kelet—nyugati irányban átszeltük a várost. Útközben végig szent himnuszokat énekeltünk, az énekek szövegeit vallásunk szent könyve, a Gîta őrizte meg, és mi még gyermekkorunkban megtanultuk őket szüleinktől. A versek az Örökkévalóság dicséretét zengték.

A *ghat*nál megkerestük egymást. Állandóan égtek a máglyák, de még sok halott volt előttünk. Megkerestem a halottégetők főnökét. A *dôm*ok kasztjába tartozott, ők voltak a hamvasztás szakértői. Családjukkal együtt a máglyák mellett laktak. Az illető főnök százhúsz rúpiát kért az égetéshez használt fáért. Ez bizony nagy összeg volt, ezért a nincsteleneket és magányosokat csak úgy kitették a folyó mellé, nem égették el őket. Ezen felül kért tőlem húsz rúpiát a pap költségeire, tízet az alkalmazott számára, aki majd a hamvakat fogja összesöpörni. Mindent összevéve, barátunk teste százötven rúpiáért fog füstként az égbe szállni. Amikor ránk került a sor, lementem a folyóhoz, és megmerítettem az agyagedényt. Mindegyikünk néhány csepp vizet öntött Ram ajkaira. A brahmin Ram homlokára öntötte a *ghee* egy részét, és elimádkozta a rituális *mantrâ*kat. Ezután a holttestet a máglyára helyeztük. A rúpiaszedő nagy fahasábokkal teljesen körberakta Ramot, úgyhogy a végén nagy ketrecbe vagy inkább építménybe záródott be a holttest. A brahmin a maradék *ghee*t

[3] Ötszörösen tisztított, olvasztott vaj

ráöntötte a fahasábokra. Ramot már nem lehetett látni, csak itt-ott fehérlett elő a szemfedő a fahasábok közül.

Amint közeledett a végső pillanat, éreztem, hogy valami összeszorítja a torkom. Könnyek szöktek a szemembe. Hiába keményített meg az élet, mégiscsak megrázó volt, hogy a testvérem máglyába van zárva, és nemsokára elég. Képek ugrottak elém a múltból: első találkozásunk a Barra Bazar-i raktár előtt, amikor kórházba vittük a sebesült kulit, az első üveg *bangla*, amit közösen ürítettünk ki a kórház után, vasárnapi kártyacsatáink a Park Circus bisztrója előtt, útjaink a riksatulajdonos megbízottjához, amikor azért könyörögtünk, hogy adjon nekem is kocsit. Igen, ebben az elátkozott városban Ram a testvérem lett, és most, hogy elment, egy kicsit elárvultnak éreztem magam. Az egyik kuli észrevette, hogy szomorkodom: odajött, vállamra tette a kezét, és így szólt: »Ne sírj, Hasari! Egyszer mindenkinek meg kell halnia!« A mondat talán nem volt nagyon vigasztaló, de mégis segített. Összeszedtem magam, közelebb léptem a máglyához.

Mivel Ram családjából senki sem élt Kalkuttában, a brahmin engem jelölt ki a máglya meggyújtására. Kézbe vettem az égő fáklyát, az előírásoknak megfelelően ötször megkerültem a máglyát, majd bedugtam a fáklyát a fák közé, Ram feje magasságában. A máglya tüstént lángot fogott, mindenfelé pattogtak a szikrák. Hátrébb kellett húzódnunk a hőség miatt. Amikor a lángok elérték a testet, jó utat kívántam Ramnak. Főleg pedig azt, hogy jobb karmában születsék újra, például egy *zamindar* vagy riksatulajdonos alakjában.

A hamvasztás több óráig tartott. Amikor már csak a hamu füstölgött, az egyik szolgálattevő lelocsolta Gangesz-vízzel, összesöpörte, s agyagedénybe téve átadta a hamvakat. Lementünk a folyóra, és beleszórtuk az egészet, hogy lesodródjék az óceánok örökkévalóságába. Végezetül rituális tisztálkodást végezvén belemerültünk a vízbe. Utána hazamentünk.

Hátravolt még az utolsó szertartás. Nem is annyira szertartás, inkább hagyomány. A szomorú nap lezárásaképpen beözönlöttünk a *ghat*ok közelében éjjel-nappal nyitva tartó számtalan lebujok egyikébe. Több üveg *banglát* rendeltünk. Miután tökéletesen eláztunk, elvonultunk vacsorázni. Igazi lakomát csaptunk, volt rizs, *dal*, joghurt és édesség. Gazdag lakomát, hogy méltón ünnepeljük egy szegény halálát!"

HUSZONKILENCEDIK FEJEZET

Kormos, igen régi épület, húgyszagtól bűzlő lépcsőház, *dhoti*ba öltözött, céltalanul bolyongó alakok, ez volt a kalkuttai vámhivatal, a bürokrácia szentséges temploma. Talizmánként lobogtatva az orvosság megérkezéséről szóló értesítést, Paul Lambert berontott az első irodába. Ám alig tett két lépést, lelkesedése egy pillanat alatt elpárolgott. A látványtól földbe gyökerezett a lába. Szeme előtt polcokkal és ósdi asztalokkal telerakott óriási csatatér terült el. Minden lehetséges rakodófelület telis-tele volt töredezett, szamárfüles dossziékkal, amelyek mindegyike egy rakomány elsárgult papírt hányt ki magából, s a papírok csak azért nem potyogtak ki, mert túlfelől zsinór fűzte őket egybe. Néhol hatalmas leltár- és jegyzékkönyvek tornyosultak a patkányok és a svábbogarak nagy örömére. Nem egy

könyv még a múlt századot képviselte. A töredezett cementpadlót is papírhulladék borította. Az összedobált fiókokból előre gyártott nyomtatványok végtelen kavalkádja lesett a belépőre. A falon régmúlt időket idéző naptár csüngött, porlepte képén Dourga istennő győzedelmeskedett a bivaly képében megjelenő Gonoszon.

Körülbelül negyven *babu*[1] szorgoskodott a káoszban, amelynek nyirkos levegőjét szorgalmas ventilátorok kavarták, de olyan tempóban, hogy valóságos sirokkó tombolt odabenn. A gazdátlan papírok lelkesen repkedtek, így az alkalmazottak egyik fele valami nagyszabású lepkehajtó-vadászat során ezeket igyekezett elkapni. Mások antik írógépeiken pötyögtették szövegeiket, egyetlen ujjal, minden leütés után gondosan tanulmányozva, vajon jó betűt koppintott-e a masina a papírra. Ismét mások telefonbeszélgetést folytattak, ám a készülékekből látszólag semmilyen zsinór nem lógott ki. Sokan nem hivatalos munkát végeztek: újságot olvastak, avagy teájukat szürcsölgették a Gangesz szent vizét magához vevő brahmin áhítatával. Mások szundikáltak: az asztalokat borító papírhalmazon nyugvó fejek papiruszágyon pihenő múmiákra emlékeztettek. Voltak, akik a jógik szent pozíciójába meredve úgy ültek székükön, mintha máris elérték volna az áhított nirvâna legutolsó fokát.

A bejárat mellett, egy kis talapzaton a hindu pantheon három istensége őrködött az óriási termen, egybetartozásukat még jobban megerősítette a közöttük feszülő pókhálók rendszere. A falon függő poros képről letekintő Gandhi csendes beletörődéssel szemlélte e zűrzavart. A szemben levő falon függő kifakult plakát viszont lelkesen zengte a csoportmunka dicséretét.

Az idegen megjelenése a legcsekélyebb mértékben sem keltett feltűnést. Lambert végül megcélzott egy teáskannával közlekedő mezítlábas alkalmazottat. A mezítlábas állának egy mozdulatával egy másik alkalmazott felé bökött, aki éppen gépelt. A pap átkelt a papírhegyen, odaállt a kérdéses személy elé, és átnyújtotta a postai értesítést. A *babu* feltette szemüvegét, és hosszasan tanulmányozta a papírt. Aztán végigmérte látogatóját, és megkérdezte:

— Hogyan szereti a teát, tejjel vagy tej nélkül?

— Tejjel — hökkent meg Lambert.

Erre a *babu* néhányszor ráütött egy kis csengőre, mire a mezítlábas teavivő parancsra várva elébe állt. A hivatalnok teát rendelt Lambert számára, azután az értesítést gyűrögetve ránézett órájára.

— Már majdnem dél van, Lambert úr, itt az ebéd ideje. Azután meg már túl kevés az idő ahhoz, hogy előkeressük a dossziéját. Jöjjön vissza holnap reggel!

— De ez egy nagyon sürgős gyógyszerküldemény! — tiltakozott Lambert. — Halálos beteg számára érkezett!

A hivatalnok együttérzően tekintett rá. Rámutatott a körülöttük tornyosuló papírhalmazra, és csak ennyit mondott:

— Várja meg a teáját! Mindent meg fogok tenni, hogy a lehető leghamarabb előkerítsük a csomagját.

Ezen igen-igen biztató és kedves mondat után a *babu* felkelt és eltávozott.

Indiában a hivatalok tíz órakor nyitnak, Lambert tehát másnap pontosan tíz órakor megjelent a vámhivatal előtt. Már legalább harmincan várakoztak az épület bejáratánál. Ő is beállt a többiek közé. Néhány perccel azelőtt, hogy rá került volna a sor, a szemüveges felállt, és kiment a teremből, ugyanúgy, mint az előző nap. Megint

[1] Eredetileg tiszteletet jelző kifejezés, manapság a közigazgatás kistisztviselőit hívják így

elérkezett az ebéd ideje. Lambert utánasietett. A babu kedvesen mosolygott, és az órájára bökött: dél van. Lambert hiába könyörgött, a hivatalnok hajlíthatatlannak bizonyult. A francia elhatározta, hogy nem mozdul onnét, amíg a szemüveges vissza nem jön. Ám a babu valami ismeretlen okból kifolyólag többé nem tért vissza. Lambertnek az volt az érzése, hogy ez máskor is így szokott lenni.

A következő nap egyike volt a hónap két szabad szombatjának, a papnak tehát türelmesen ki kellett várnia a hétfőt. Újabb három óra várakozás a bételköpésektől vöröslő lépcsőn, és ismét ott találta magát a szemüveges babu előtt.

— *Good morning, Father!* — köszöntötte kedvesen ez utóbbi az immár megszokottan hangzó „Tejjel vagy tej nélkül kéri a teát?" kérdés előtt.

Lambert ez alkalommal tele volt reménységgel. A babu a szájába tömte a gondosan elkészített bételt, egy kicsit rágott rajta, azután feltápászkodott, és odalépett egy fémszekrényhez. Megragadta az ajtaját és némi erőfeszítés után sikerült a szekrényt kinyitnia. Sajnos a gonosz alkotmány a szerencsétlen hivatalnokra hányta túlterhelt gyomrának tartalmát. A dossziék, mappák, füzetek, nyomtatványok lavinaként zúdultak a szemüvegesre. Ha nem egy beteg életéről lett volna szó, Lambert biztosan hahotázott volna. Most a szükség parancsolt. Visszafojtotta jó kedvét, s a hajótörött segítségére sietett, hogy kihúzza a papírlapok óceánjából, s végre megkapja az orvosságot. Szegény Lambert, még nem ismerte a helyi bürokrácia nemegyszer igen ravasz kelepcéit. Nagy igyekezetében először is elhasalt azon a néhány kókuszdión, amit egy másik hivatalnok rejtegetett az íróasztala mellett. Szerencsére puha papírágyra huppant. Az incidens jótékony hatással volt az eseményekre. A szemüveges hivatalnok nekiállt a keresésnek. Számos iktatókönyvet nézett át lapról lapra. Lambert dermedten figyelte. A hivatalnok ujjai egymás után futották át a lajstromok és jegyzékek véget nem érő oszlopait, valami varázserejű információ után kutatva. Az írás — valószínűleg a tinta minősége miatt — gyakorlatilag olvashatatlanná halványodott. Az egyik lapon a babu ujja hirtelen megállapodott. Lambert közelebb hajolt, és nem hitt a saját szemének. A dokumentumok és iratok földindulása közepett ott állt néhány szó, amely ezt az egész összevisszaságot élő, tapintható, letagadhatatlan valósághoz kapcsolta. A papíron saját nevét pillantotta meg. A bürokrácia talán mégsem volt annyira semmirekellő, mint ahogy maguk az indiaiak szokták volt mondani.

A felfedezés a papírtenger egy másik része felé irányította emberünket. S noha az elemek látszólag állandóan elnyeléssel fenyegették, mégis sikerült neki — a gyöngyhalászok ügyességével — kiemelni egy sárga borítójú dossziét, amelyen Lambert újfent megpillantotta saját nevét. Győzelem! Még egy kis türelem, és Bandona védence máris megkapja az életmentő védőoltás első adagját. Ám a csodálatos kettős halfogás, úgy látszik, fel is élte a babu rendelkezésre álló erejét, így emberünk felegyenesedett, megtanácskozta a dolgot az órájával, és felsóhajtott:

— *Father,* ebéd után folytatjuk!

Délután a *babu* rosszkedvű volt.

— A mi jegyzékünkben szereplő és az önnek küldött értesítésen levő jelzetek nem egyeznek — közölte. — A dolgot tisztázni akarjuk. Át kell még néznünk egypár iktatókönyvet.

„Majdnem szétrobbantam a dühtől — mesélte később Lambert. — Csak azért fékeztem magam, mert a tisztviselő valóban kétségbeesettnek látszott."

A hatodik és a hetedik nap anélkül telt el, hogy a jó jegyzéket megtalálták volna. A nyolcadik napon a *babu* negyven rúpiát kért Lamberttől. Fel akart fogadni két embert — mondta —, akiket ráállít a keresésre. Ismét eltelt egy hét. A bürokrácia zűrzavarán a legjobb akarattal sem lehetett úrrá lenni.

Lambert már minden reményét elvesztette, amikor öt hét elteltével újabb felszólítást kapott, miszerint fáradjon be minél hamarabb a vámhivatalba, és váltsa ki a csomagját. Valami csoda folytán Bandona ápoltja még mindig élt.

A babu a régi ismerősöknek kijáró szeretettel fogadta ügyfelét. Egyébként valóban örült neki. Először is kért tőle harminc rúpiát, okmánybélyegre, azután megragadott egy enyvvel teli tálat meg egy ecsetet, amelyen négy szőrszál árválkodott. Jó alaposan bekente a bélyegek helyét. Közben a ventilátorvihar elragadta a bélyegeket, amelyeket landolásuk után képtelenség volt megtalálni. Lambert újból kifizetett harminc rúpiát a három okmánybélyegre. Azután kitöltettek vele jó néhány dokumentumot, ezek az elvámoláshoz kellettek. A vám és a különböző illetékek kiszámolása majd egy egész napot vett igénybe. Ijesztő eredmény jött ki: 365 rúpia. Ez majdnem négyszerese volt a gyógyszer hivatalos, bejelentett árának. De ha emberéletről van szó, a pénz nem számít!

„Kálváriám még mindig nem ért véget! — mesélte Lambert. — A vámhivatalban nem lehetett befizetni az ott megállapított vámok ellenértékét. El kellett menni a központi bankba, ott az ember kifizette a vámot, s kapott erről egy igazolást. De amíg az ember hosszas bolyongás után megtalálja a megfelelő pénztárablakot ebben a hatalmas intézményben, ismét eltelik egy nap!"

Megvolt hát a drága kincs, a befizetési igazolás, s Lambert futva sietett vissza a vámhivatalba. Ott az idők folyamán jól ismert emberré vált, mindenki kedvesen köszöntötte: *„Good morning, Father!"* Egyedül a *babu* volt szokatlan zavarban. Az igazolásra rá se nézett, megkérte a papot, hogy kövesse. Két emelettel lejjebb bementek egy raktárba, ahol halomban álltak a világ minden részéből érkezett csomagok és dobozok. A babu megkérte az egyik egyenruhás vámost, hogy keresse meg a gyógyszert. Néhány perccel később Lambert megpillantotta a drága küldeményt, amely alig volt nagyobb, mint két cigarettásdoboz. „Ott volt előttem, mint egy látomás, az élet és a reménység jelképe, a csoda ígérete! Nem volt hiábavaló a hosszú várakozás, a rengeteg ügyintézés, a makacs állhatatosság! Mentőakcióm sikerült!"

Kinyújtotta a kezét, hogy végre birtokba vehesse a csomagot.

— Sajnálom, *Father,* de nem adhatom ki a küldeményt — mentegetődzött az egyenruhás. Rámutatott a mögötte levő ajtóra. Ez a tábla függött rajta: „ÁRUMEGSEMMISÍTŐ." — A gyógyszer három napja lejárt — mondta, s megindult az ajtó felé. — Kötelesek vagyunk megsemmisíteni. Ez nemzetközi előírás.

A *babu,* aki idáig némán ácsorgott, mögéje ugrott, s megragadta a karját.

— Ez a *father* szent ember! — kiáltotta. — A szegényekért dolgozik. A gyógyszer arra kell neki, hogy megmentse egy indiai assszony életét. Lejárt vagy sem, ki kell neki adni!

Az egyenruhás vámos elgondolkodva nézte Lambert kopottas öltözékét.

— A szegényekért dolgozik? — kérdezte nagy tisztelettel.

Lambert igenlően bólintott. Akkor a vámos fogott egy ecsetet, s átfestette feketével a „Lejárt" pecsétet.

— *Father,* erről hallgasson, és áldja meg a jó Isten!

A gyorsított kezelés ellenére Bandona betege néhány héttel később meghalt. Huszonnyolc éves volt, négy árva maradt utána. De az indiai nyomornegyedekben annak a szónak, hogy árva, nincs valóságtartalma. Ha a szülők meghaltak, és csak Isten a megmondhatója, hogy ez milyen gyakran történt, soha nem maradt utánuk árva. A gyerekek soha nem maradtak árván. Tüstént befogadta őket valamelyik családtag — nagyobb testvér, nagybácsi, nagynéni —, vagy ha ilyen nem volt, akkor az egyik szomszéd.

A fiatalasszony halála is hamar feledésbe ment. Ez is jellemző volt a *slum*ra: történjék bármi, az élet megy tovább, friss erővel, szüntelen megújulással.

HARMINCADIK FEJEZET

Tüzes kígyók milliói húztak végig az égen, és robbanó petárdák világították be a nyomor városát. A Fény hindu ünnepe, Diwali, az év legsötétebb éjszakáján a tél hivatalos kezdetét jelezte. Ebben az országban, ahol mindennek mitikus és szimbolikus jelentése van, Diwali a világosságnak a sötétségen aratott győzelmét hirdette. A kivilágítás a Râmajana egyik híres történetére utalt, Sîtâ istennő visszatérésére. Tudniillik az istennőt előzőleg elragadta Râvana, a gonosz démon, még Ceylonban, s isteni jegyese, Râma, most vezeti őt vissza.

Bengáliában ezenfelül úgy tartják, hogy az elhunytak lelkei ezen a napon indulnak útnak. Az emberek tehát lámpást gyújtanak, hogy a lelkek ne sötétben botorkáljanak. Lakshmi istennő ünnepe is erre a napra esik: ő sötét házba soha nem lép be, ellenben kedveli a pazarlóan kivilágított lakhelyet. És minthogy a gazdagságnak meg a szépségnek is ő az istennője, lelkes és buzgó tisztelettel szokták körülvenni, hadd hozzon boldogságot és jólétet. Végül sok bengáliai számára Kâlî ünnepét is jelenti e nap: a vérszomjas istennő a világosság felé vezető út sötét próbatételeit szimbolizálja.

Az Öröm Városában lakók számára Diwali elsősorban az éjszaka végén felsejlő reményt jelentette. Amint India hinduk lakta vidékein mindenütt, a *slum* viskóiban is fergeteges kártyacsaták folytak ezen az éjszakán. Ez az ősi szokás is legendából született: Shiva isten állítólag kockán nyerte vissza vagyonát, amit hűtlen feleségével, Pârvatival szemben vesztett el — szintén kockán. A győzelmet megszerzendő, Shiva isten segítségért folyamodik kollégájához, Visnuhoz, aki egy alkalmatos pillanatban játékkocka alakját ölti magára. Diwali ünnepén így a játék is megkapja a kellő tiszteletet. Minden hindu részt vett valamilyen szerencsejátékban: kártya, kocka, rulett. Játszottak tíz, öt, vagy csak egy rúpiáért, esetleg csupán néhány *paisá*ért. Akinek már nem volt elég pénze, az banánba, földimogyoróba, cukorkába játszott. Nem a tét, a játék volt a lényeg. Még Lambert sem tudta magát ez alól kivonni. S noha a sikátorban kizárólag mohamedánok laktak, ezen az éjszakán a Fakir Bhagan Lane-nak is megvolt a maga szerencsejátékosa! Hogy a *tea-shop* öreg hinduja ne árválkodjék az ünnep éjszakáján, szemben lakó Nagy Testvére elfogadta a kihívást, hogy hajnalig tartó dominócsatát vívjon vele. Mint a legendában, Shiva híve a parti végére itt is visszanyerte azt a húsz gyufaszálat, amit ellenfele előzőleg rabolt el tőle.

Paul reggel hazaballagott, és ekkor tudta meg a szomorú hírt. Selima, szomszédjának, Mehboubnak hét hónapja áldott állapotban levő felesége eltűnt.

A mohamedán fiatalasszonyt három nappal korábban a kútnál óvatosan leszólította az egyik szomszédasszony. A *slum*ban élők szinte mindent tudtak egymásról, Mumtaz Bibi mégis titokzatos személynek számított. Férje egyszerű ember volt, gyári munkás, ő mégis jómódban élt. A sikátor egyetlen kőházában lakott, és lakása gazdagságról árulkodott. A mennyezetről igazán ritka kincs lógott le: villanylámpa. Azt rebesgették, hogy a környéken több szobája is van, de senki sem tudta pontosan, honnan van pénze. A rossz nyelvek szerint Mumtaz okkult tevékenységet folytatott valahol a városban. A helyi maffia keresztapját is látták már belépni a házba. Suttogtak még *bhang*ról — az indiai fűről —, titkos alkohollepárlásról, prostitúcióról, s egy szervezetről, amely kislányokat vásárolt Delhi és Bombay nyilvánosházai számára. Ezeket a feltételezéseket azonban senki sem tudta bizonyítani.

„Hazafelé menet majd nézz be hozzám! — mondta Selimának. — Van egy javaslatom, ami érdekelni fog." Selima — meglepődése ellenére — engedelmeskedett. Amióta férje elvesztette az állását, a szegény asszony csak árnyéka volt önmagának. Szép, szabályos arca petyhüdtté vált, az orrcimpájában villogó briliáns az uzsoráshoz vándorolt. Ő, aki mindig egyenes derékkal és méltóságteljesen hordta öreg szárját, most úgy járt, mint egy öregasszony. Egyedül a hasa volt a régi, ez a feszes, gömbölyű, remek, büszkén viselt has. Ez volt minden kincse. Két hónap múlva világra hozza kicsinyét, aki már rugdalózott benne. Negyedik gyermekét.

Mumtaz Bibi némi édességet és két csésze tejes teát szolgált fel. Azután a deszkafeléségre mutatva, amelyen aludni szokott, hellyel kínálta vendégét.

— Ragaszkodsz ehhez a gyerekhez? — kérdezte a dolgok közepébe vágva, s ujjával Selima hasára bökött. — Ha meg tudunk egyezni, s eladod, nem fogod megbánni!

— Eladni a gyermekemet? S neked? — dadogta Selima megrökönyödve.

— Nem a gyerekedet — helyesbítette élénken az asszony —, hanem azt, aki pillanatnyilag a hasadban van. És csinos kis summáért, drágám, kétezer rúpiáért[2].

A Fakir Bhagan Lane dúsgazdag özvegye Kalkutta legújabb titkos foglalkozását űzte: embriókat és magzatokat hajtott fel és adott tovább. Az emberkereskedelem e fajtájának kiindulópontjában külföldi vásárlók jól kiépített szervezete állott, amely főleg a harmadik világból szállította az anyagot a gyógyszerlaboratóriumok és genetikai kutatóintézetek számára. A címzett az esetek nagy többségében valamelyik svájci vagy amerikai intézet volt. Az embriók és magzatok vagy tudományos munkához kellettek, vagy olyan fiatalítószerek készítéséhez használták fel őket, amelyeket az európai és amerikai speciális intézetek ajánlottak gazdag pácienseik számára.

Mindebből élénk, s jövedelmező kereskedelem alakult ki, s ennek egyik központja Kalkutta lett. A különös áru rendszeres szállítói közé tartozott egy bizonyos Sushil Vohra. Olyan klinikákkal állt kapcsolatban, ahol magzatelhajtást is végeztek. Azután keresett egy légitársaságot, amely rendszeresen elvitte a küldeményeket Európába vagy az Egyesült Államokba.

A kifejlett magzatnak természetesen nagyobb volt az értéke. Minél idősebb volt, annál többet fizettek érte. Ez a magyarázata a kétezer rúpiás ajánlatnak, hiszen például a kéthónapos embrióért még kétszáz rúpiát sem fizettek. Valóban nagyon ritkán fordult elő, hogy a hatodik vagy a hetedik hónapjában levő anya beleegyezzék gyermeke

[2] Kb. 15 000 forint (A ford.)

elvételébe. A gyermekek születését még a legszegényebb családokban is nagy örömmel várták. Akiknek semmijük sincs, azoknak a gyermek az egyetlen kincsük.

Mumtaz Bibi anyáskodó hangon folytatta:

— Gondold csak meg, lányom! Van már gyermeked. Férjednek nincs munkája, és úgy hallottam, hogy bizony nem esztek mindennap. Nem ez az alkalmas pillanat arra, hogy még egy száj csatlakozzék a meglevőkhöz. Kétezer rúpiáért sok-sok tányér rizst vehetsz, nem igaz?

Dehogynem! Tudta ezt, hogyne tudta volna a szerencsétlen Selima, hisz nap mint nap megkínlódott azért, hogy valami kenyér- vagy zöldséghulladékot rakhasson a család elé.

— De mit fog mondani a férjem, ha beállítok a kétezer rúpiával meg az üres hasammal? — nyugtalankodott Selima.

Az asszony cinikusan elmosolyodott.

— Te szamár, csak nem képzeled, hogy egyszerre odaadom a kétezer rúpiát? Majd apránként megkapod, így a férjed semmit sem fog gyanítani, te pedig mindennap tudsz majd enni adni a családodnak.

Az asszonyok ennyiben maradtak. De a felhajtó még egyszer visszahívta Selimát.

— Valamit elfelejtettem. Magadért ne aggódj! A műtétet a lehető legjobb körülmények között végzik, és csak néhány percig tart. Legfeljebb három órát leszel otthonról távol.

Az, hogy a dolog veszélyes lehet, fel sem merült Mehboub feleségében: a *slum* szegényei nemigen aggódtak az életükért. Szegény Selima! A rákövetkező napon állandóan a matrona szavai jártak az eszében, és a szörnyű ötlet még éjszaka sem hagyta aludni. Valahányszor megmozdult benne a kicsi, úgy érezte, hogy minden rúgásával e borzalmas üzlet ellen tiltakozik. Nem, soha nem tudna beleegyezni egy ilyen gyilkosságba, még kétezer rúpiáért sem! Ugyanakkor más hangok is gyötörték őt azon az éjjelen! Három gyereke sírva könyörgött ennivalóért. Hajnalra Selima döntött: véget vet a sírásnak.

Két nappal később minden készen állt a műtétre. Mihelyt megkapta a felhajtó üzenetét, Sushil Vohra fogott egy hatalmas üveget, és megtöltötte fertőtlenítő oldattal. A héthónapos magzat már majdnem akkora, mint az újszülött. Azután elvitte az edényt a műtétre kiszemelt klinikára. A világosság ünnepe némi nehézséget jelentett, a beavatott hindu sebészek valamennyien elvonultak kártyázni vagy kockázni. Ám Sushil Vohrát nem olyan fából faragták, mint akit ilyen akadályok megállítanak: szerzett egy mohamedán sebészt.

Azt a helyiséget, ahová Bibi elvitte Selimát, csak erős túlzással lehetett „klinikának" nevezni. Inkább gyógyszertárféle volt, egyetlen szoba, melyet függöny osztott két részre. A szoba első része volt a fogadó és betegellátó részleg, a hátsó része pedig a műtő. A berendezés szinte a semmivel volt egyenlő: egyetlen fémasztal, a plafonon neoncső, a polcon egy üveg alkohol és egy üveg éter. Nem volt se sterilizáló, se oxigén, se vér. De még csak orvosi műszerek sem! Minden orvos maga hozta a készletét.

A helyiséget átitató étertől elgyengült Selima lerogyott a terem bútorzatát jelentő egyetlen sámlira. S bár az abortusz, amire rászánta magát, egyre szörnyűségesebbnek tűnt előtte, mégsem hátrált meg. Blúza és bőre között ott érezte az első részletet, amit a felhajtó kifizetett: harminc rúpiát! Ebből legalább tizenhárom kiló rizst lehet vásárolni! „Ma este végre ehetnek a gyerekeim" — gondolta magában.

A beugró sebész ötven év körüli, kopaszodó ember volt, nagy, szőrös fülekkel. Felfektette Selimát az asztalra, és gondosan megvizsgálta. Mögötte a közvetítő már nyugtalankodott: a légitársaság gépe négy óra múlva indul! Éppen csak annyi ideje marad, hogy elvigye az üveget a Dum repülőtérre. New York-i partnere már megkapta az értesítését. Ha az üzlet sikerült, körülbelül ezer dollár üti a markát!

— Mire vár, Doktor?

A sebész elővette a táskáját, köpenyt húzott, szappant és edényt kért, hogy bemosakodhasson. Egy vastag gézdarabra étert öntött, s a gézt Selima orrára és szájára szorította. Azután várta, hogy az asszony elaludjon. Várakozás közben idegesen simogatta a bajuszát. Végül kézbe vette a szikét. Húsz perccel később, miközben gézlapokkal igyekezett felitatni a vágás nyomán szivárgó vért, két lábánál fogva megragadta a magzatot, s a méhlepénnyel együtt átadta a közvetítőnek. A gyerek kisfiú volt. Azután átvágta a köldökzsinórt, s ekkor kezdődött a tragédia. Selima hasából előbb vöröses folyadék bugyborékolt elő, azután hatalmas, fekete vérrögök bukkantak fel, végül teljesen váratlanul ömleni kezdett a vér, olyan mennyiségben, hogy néhány másodperc alatt elárasztotta a helyiséget. Az orvos tamponokkal és nagyon erős szorítókötéssel megpróbálta az alhasat elszorítani, de az asszonyból változatlanul ömlött a vér. Erre letépte a kötést, és megpróbálta kitapintani a hasi verőeret. Majd öklét a verőérre helyezve teljes súlyával ránehezedett, hogy megakadályozza az elvérzést. Ám véralvadást elősegítő szer híján minden erőfeszítés reménytelen volt. Az orvos most Selima pulzusát nézte. Az asszony csuklóján csak alig kitapintható, szabálytalan lüktetést lehetett érezni. Ajtó csapódott, a sebész hátrafordult. A közvetítő távozott, magával vitte a nagy üveget. A felhajtó, Mumtaz Bibi is ugyanígy tett, miután gondosan visszaszerezte a harminc rúpiát az áldozat ruhájából. A sebész szárijával letakarta a fiatal mohamedán asszony testét. Selima agonizált. Az orvos levette véres köpenyét, és összehajtotta. Műszereit bőr diplomatatáskájába zárta, majd ő is elment.

Selima egyedül maradt a „klinika" alkalmazottjával. Ventilátor surrogását lehetett hallani, meg az ünnep kintről beszűrődő zajait. A szerencsétlen asszony arcán még mindig ott volt az éterrel átitatott kendő. Az alkalmazott vastag szemöldökű, alacsony emberke volt. Az elvérzett holttest számára többet ért, mint Diwali ünnepének valamennyi kártyacsatája. Tudott egy jó helyet, ahol az azonosítatlan holttesteket feldarabolják, és kiszedik belőlük a csontokat. Amerikában jó pénzt adnak a csontvázakért.

Kalkutta ötvenezer riksája alatt robbanó ötvenezer bomba sem okozott volna nagyobb földindulást. A riksatulajdonosok bejelentették, hogy a következő naptól kezdve a kocsik bérleti díját napi öt rúpiáról hét rúpiára emelik.

Ez volt a legrettenetesebb csapás, ami a *rickshaw-wallá*k szervezetét az 1948-as összeütközések óta érte. Akkor azt követelték a tulajdonosok, hogy minden jármű után dupla díjat fizessenek a kulik: egy éjszakait és egy nappalit. Ez a követelés váltotta ki a riksások első nagy munkabeszüntetését, a tizennyolc napig tartó *hartalt*[1] ami az ember-lovak győzelmével és egy nagy jelentőségű eseménnyel, a szakszervezet megalapításával ért véget. A mozgalom vezetője már akkor az a Golam Rassoul volt, aki történetünk idején ötvennégy évesen a kalkuttai riksások első emberének számított. Az ötvennégy esztendő rekord-életkornak számított, hiszen ebben a foglalkozásban harminc évnél többet nemigen lehetett remélni. A kefehajú egykori bihari parasztember a kocsirudak között eltöltött 13 000 nap alatt befutotta a Föld—Hold távolságnak több mint a négyszeresét. Ez a harminc év monszunjait, verekedéseit, baleseteit és megaláztatásait szerencsésen túlélő ember megértette, hogy csakis egy erős szindikátus létrehozása adhat lehetőséget a *rickshaw-wallá*k népének arra, hogy szavukat hallassák. A dolgot nehezítette, hogy a gyári munkásokkal ellentétben, a riksakulik magányosan dolgoztak, és emiatt rendkívül nehéz volt őket közös akcióra rávenni.

Rassoul megtanult írni és olvasni. Röpcédulákat gyártott, és kapcsolatba lépett a szakszervezeti mozgalom egyik kiemelkedő alakjával, a kommunista nézeteket valló bengáliai képviselővel, Abdul Rahmannal, akinek nagy gyakorlata volt a — leggyakrabban a Maidan téren sorra kerülő — tömeggyűlések szervezésében. „Álljon keresztes hadjárat élére — biztatta a bengáliai —, harcoljon, érje el, hogy a kalkuttai riksakulikat ne tekintsék többé állatoknak!"

Így született a *Rickshaw-walla union*, a világ egyik legkülönlegesebb szakszervezete. Emberarcú barmok elhatározták, hogy felemelik fejüket, és jogaik védelmére szövetséget alkotnak. A szakszervezet csatlakozott az indiai *Trade-union*sok kommunista szövetségéhez. Elnöke a fentebb említett képviselő lett, főtitkára a szürke hajú veterán, Golam Rassoul. Az új szervezet székhelye a *Trade-unions* leromlott épületének két nyomorúságos szobája lett, a negyedik emeleten. Mielőtt befogta volna magát a Sealdah pályaudvar előtt állomásozó kocsijába, Rassoul minden áldott reggel hat órától ügyeletet tartott, hogy meghallgassa társai panaszait, s felajánlja a szakszervezet segítségét a tolvajokkal és a rendőrséggel szemben. Kezdetben csak igen kevesen jöttek el. Lassanként azonban az egész városban híre ment a dolognak, s a tanácskérők megszaporodtak. Délutánonként Rassoul olyasvalamire cserélte fel a riksa rúdját, ami egyáltalán nem tartozott a riksakulik eszköztárához: golyóstollal felfegyverkezve elhelyezkedett a „Fiákerek és kézikocsik városi szolgálatának" porlepte könyvespolcai mögött, hogy ellenőrizze, szabályszerűen történik-e a riksák forgalmi engedélyének meghosszabbítása. Mindez egy utolsókat rúgó ventilátor erőfeszítései nyomán lengedező pókhálórendszer, és a virágmintás, bő ruhát hordó Kâlî megsárgult képeinek díszletei között történt. Az engedély meghosszabbítása

[1] Teljes körű munkabeszüntetés, sztrájk

elméletileg tizenkét *paisá*ba került. Ez az összeg 1911 óta változatlan volt. Ám úgy hírlett, hogy a kincset érő igazolványért minden kulinak hálából körülbelül harminc rúpiát le kell szurkolnia a rendőrség alkalmazottainak. És vagy háromszor ennyit, amikor védelmezőjük, Rassoul nem volt a helyszínen.

A védelmező valóban találó szó: a szakszervezeti mozgalomban eltöltött harminc év alatt a fáradhatatlan Rassoul szakadatlanul szervezkedett. Tiltakozó gyűlések, éhségmenetek, sztrájkok — Rassoul fáradhatatlanul erősítette a kalkuttai emberlovak ellenállását munkaadóik mohóságával és a rendőri zaklatásokkal szemben. Elkeseredetten harcolt a városi hatóságok önkényeskedései ellen, ugyanis újabb és újabb utcákból tiltották ki a riksákat, mondván, hogy muszáj a napról napra fullasztóbb közlekedési vértolulláson segíteni. Kalkutta siralmas állapota halálos veszélyt jelentett mindazokra, akik kenyerüket az utcán keresték. Még a legügyesebb riksakulik is olyanok voltak, mint a hálóba került halak. Hogy elkerüljék a csapdákat, no meg a tiltott utcákat, óriási kerülőket kellett tenniök.

Ma pedig újabb csapást jelentett a díjak elképesztő emelése. Lassan különös koncert bontakozott ki a városban, utcáról utcára, térről térre, a Howrah nyomornegyedeitől a Wood Street luxusvilláinak soráig: tap, tap tap, hallatszott az egész városban a kocsirúdhoz ütött csengettyűk őrjítő hangja. Eljött a harag órája.

„Vannak emberek, akik védekezésül késeket vagy puskákat tartanak. Vagy még rettenetesebb fegyvereket. Nekünk csak egy kis rézharangunk volt, akkora, mint egy bételdió. És ez a hitvány kis csengő erősebb volt minden fegyvernél! Erősen tudott ám kiáltani! Elég volt hozzáütni a kocsirúdhoz vagy valamelyik lámpaoszlophoz. Kalkutta riksakulijai hallatták hangjukat. Ez a csengőszó a kalkuttai riksások hangja volt, a mi hangunk! Akkora zajt kellett csapnunk, hogy a tulajdonosok képviselői ne tudják elkerülni a magyarázkodást, vajon milyen alapon határozták el a főnökök a díjak emelését. A rossz híreket általában körítés nélkül lökték elénk. Kell-e valamit is megokolni, ha rabszolgákról van szó? A várost felforgató zsivajból meg kellett érezniök, hogy nem fogjuk szó nélkül lenyelni mérges csalánjukat, mint az alipore-i állatkert derék gödölyéi. Az áremelés túlságosan nagy volt. Musafir, a Bihari képviselője, megpróbálta túlharsogni a csengettyűk lármáját. Kipécézett a tömegből: »Hasari, tudod-e, hogy mibe kerül egy küllő? Vagy egy új kocsiernyő?« — ezt már egy másik faktótum ordította. »És a rendőröknek szánt csúszópénz!« — licitált rá egy harmadik.

A tökéletesen megbízható képviselők jól megtanulták a leckéjüket. De mi fütyültünk a riksaküllőre meg a rendőrbaksisra. Nem azért koptattuk a talpunkat a kocsirudak között, hogy a főnökök sorsán keseregjünk. Minket csak az érdekelt, hogy mennyi rúpiát tudunk havonta a posta *munshi*jának leszámolni, azaz hazaküldeni falura, a családnak.

Nagy vita alakult ki, de mivel mindenki egyszerre ordibált, semmire se mentünk. Szakszervezeti titkárunk, Golam Rassoul megérkezése hirtelen véget vetett a lármának. Noha alacsony termetű volt, és úgy nézett ki, mint fészkéből kipottyant verébfióka, mégis óriási tekintéllyel rendelkezett. Megállt a tulajdonosok képviselői előtt: »Menjetek, és mondjátok meg a főnökeiteknek, hogy tegyenek le a bérleti díjak emeléséről! Mert ha nem, Kalkutta utcáin nem lesz több riksa!«

Ez a hang nem tűrt ellentmondást. Rassoul a nála levő nagy dossziéból röpcédulákat szedett elő. Senki sem tudott közülünk olvasni, de mindenki kitalálta, miről van szó. A röplap sztrájkra szólította fel a riksakulikat. A képviselők eltűntek, hogy

beszámoljanak az eseményekről a tulajdonosoknak. Nekik is megvolt a maguk szakszervezete.

A város egész területéről újabb és újabb riksák érkeztek. Megjelent néhány tricikli is. Ők nagyon messziről jöttek, a folyó túlsó partjáról, Barrackpore-ból és a távoli elővárosokból. A triciklisták éppoly szegény fickók voltak, mint mi, azzal a különbséggel, hogy még nálunk is nagyobb utat futottak be naponta.

A Park Circus hamarosan úgy tele lett riksákkal, hogy az autóbuszok és a villamosok nem tudtak közlekedni. Befutott több szakasz rendőr is, meg akarták indítani a forgalmat. De mit is tudott volna tenni harminc zsaru ekkora tömeggel szemben? Találomra odasóztak néhányszor a gumibottal, azután beletörődtek a helyzetbe és visszavonultak. A szakszervezet egyik tagja két hosszú bambuszrúdra erősített vörös selymet bontott ki. A lobogón sarló, kalapács, és a szakszervezetünk neve volt látható. A transzparens diadalívként emelkedett a fejek fölé, remek látványt nyújtott.

A csengettyűk zsivaja percről percre erősödött, mivelhogy újabb és újabb kulik érkeztek. Lassan fülsiketítővé vált. Mintha egyszerre sok millió kabóca dörzsölte volna szárnyait. Bárhová bújtak is, a tulajdonosok egészen bizonyosan hallották a lármát. Hacsak nem rakattak a *kak*[2]-kal vattákat a fülükbe.

A visszatérő képviselők bosszús arckifejezése többet mondott minden szónál: a tulajdonosok nem hajlandók visszavonni a bejelentett emelést. Rassoul ekkor *telagarhi*ra állt, és egy nagy hangszóróval a kezében beszélni kezdett. Elhűlve figyeltem, hogy fér el ekkora hangerő ilyen vézna mellkasban. »Testvérek! — harsogta. — A riksatulajdonosok továbbra is növelni akarják nyereségüket. Telhetetlenségük határtalan. Tegnap dupla díjat követeltek: egyet nappalra és egyet éjszakára. Ma ötven százalékkal megemelték a járandóságukat. Holnap Isten tudja milyen új követeléssel fognak előállni.«

Rassoul jó ideig beszélt. Arca egészen eltűnt a szócső mögött. Azt mondta, hogy ez az új követelés ki fogja éheztetni gyermekeinket. Azt mondta, hogy semmiképpen nem tudunk kiszabadulni a rabszolgaságból, hogy mindegyikünk elvesztette már a földjét, és ha még azt a reményt is elveszik tőlünk, hogy riksakuliként meg fogjuk tudni keresni a mindennapit, akkor már csak a halál hozhat megváltást számunkra. Azt mondta, hogy ezt a fenyegetést mindenáron el kell hárítani, és hogy elég sokan vagyunk ahhoz, no meg elég erősek is vagyunk, hogy érvényre juttassuk akaratunkat, és meghátrálásra kényszerítsük a tulajdonosokat. Végül javasolta, hogy szavazzuk meg a meghatározatlan idejű sztrájkot. »*Inquilab zindabad!* Éljen a forradalom! *Rickshaw workers union zindabad!* Éljen a riksahúzók szakszervezete!«

A jelszavakat többször utána ismételtük. Erről eszembe jutott barátom, Ram Chander. Ő, aki oly gyakran harcolt egy szál magában, milyen boldogan látta volna, hogy minden nyomorgó testvére vállvetve védelmezi a család életét jelentő egy tányér rizst. A lelkesedés úgy elragadott minket, mint a monszun előtti szélvihar. Éljen a forradalom! A forradalom? Én is ezt a szót harsogtam, noha nem egészen tudtam, mit jelent. Mindössze annyit akartam, hogy havonta néhány rúpiával többet vihessek a *munshi*hoz. És hogy időnként nyakára hághassak egy-egy üveg *bangla*nak a cimborákkal.

[2] Felcser

Rassoul ekkor azt kérte, hogy akik beleegyeznek a sztrájkba, emeljék fel a kezüket. Ijedt csöndben néztük. Ki tudna szorongás nélkül lemondani egyetlen napi keresetéről is? Vajon a madár letöri az ágat, melyre fészkét építette? A tulajdonosoknak tele a kamrájuk rizzsel meg *dal*lal. Csontvázzá soványodunk, amíg nekik csak egyetlen hurkájuk is leolvad a nagy hasukról! De nem volt más választásunk. A mellettem álló alak fölemelete a kezét. Látásból már ismertem, bihari volt. Úgy hívták, hogy Sebhelyes, mivel egyszer a rendőrök gumibottal fejbe vágták, és csúnyán felhasadt az arca. Éppen úgy köhögött, mint Ram, csakhogy ő nem rágott *pân*t, így pontosan lehetett tudni, mitől köp véreset. Alighanem úgy vélekedett, sztrájk vagy nem sztrájk, neki teljesen mindegy.

Aztán fölemelkedett egy-két újabb kéz. Azután még egypár. Végül minden kéz a magasban volt, az enyém is. Fura volt látni azt a sok kezet a fejek fölött. Egyetlenegy sem volt ökölbe szorítva. Nem volt bennünk gyűlölet, csupán csendes beletörődés. Rassoul hiába ismételgette, hogy egyetlen fegyverünk a sztrájk, lehetett érezni, hogy az emberek nehéz szívvel emelték fel a kezüket. De hát lehet ezen csodálkozni? A mi szakszervezetünk nem olyan volt, mint a Dunlop vagy a G. K. W. vagy bármely más nagyüzem munkásainak szervezete. Ha ott sztrájk van, a szakszervezet segélyeket ad. Így a sztrájkolók hónapokig ki tudnak tartani.

Rassoul újra felemelte szócsövét, és bejelentette, hogy a sztrájkot egyhangúlag megszavaztuk. Azután ezt kiáltotta: »Elvtársak! Tiszteletre méltó elnökünk, Abdul Rahman ma délután három órára mindenkit vár a Maidan térre. Mindnyájan ott leszünk, és megmutatjuk haragunkat! Mindnyájan ott leszünk, és megtörjük a tulajdonosokat.« Ezt többször is elmondta, a forradalmi jelszavakat úgyszintén. Mindent kórusban ismételtünk utána. Valósággal megrészegültünk. Kiabáltunk, nem gondolkoztunk. Kiabáltunk, mert szegények voltunk, és azért gyűltünk össze, hogy kiabáljunk.

Az volt a legremekebb, hogy hirtelen megéreztük a visszavágás ízét. A hatalmas Kalkutta a mi városunk lett. A mienk, igavonó emberszállítóké, a mienk! A taxi-, autóbusz-, teherautósofőrök gyűlöltek és szidalmaztak minket, a rendőrök zsaroltak és sanyargattak minket, az utasok pedig mindig azon ügyködtek, hogy néhány *paisá*val megrövidítsenek minket, és mégis, a *rickshaw-wallá*k népe, a *sardarji*k és tulajdonosok verejtékező és szenvedő rabszolgái a város urai lettek. A riksák ezrei által megbénított belvárosban tehetetlenül álltak a járművek. Mintha árvíz tört volna Kalkuttára, azzal a különbséggel, hogy a monszun most üres kocsikat hullatott eső gyanánt. Nem tudom, hányan lehettünk, talán ötvenezren vagy még többen. Mint több irányból gazdagodó folyam, úgy igyekeztünk a Chowringhee felé. A Maidan park mentén húzódó nagy sugárútról a rendőr urak három hónappal ezelőtt kitiltottak minket, mondván, hogy túl sok helyet foglalunk el, és zavarjuk a folyamatos közlekedést. Ma azután ott vonultunk az orruk előtt. Sötéten figyeltek, fehér sisakjukat jól a fejükbe húzták, fényesre suvickolt tokjában fenyegetően lapult revolverük, *lathi*juk ugrásra készen várakozott, hogy kipróbálja erejét a szegények fején és hátán.

A szakszervezet vezetői transzparenseket, feliratokat osztogattak az út mentén. Az volt rajtuk, hogy mi vagyunk Kalkutta riksakulijai, és hogy visszautasítjuk a bérleti díjak emelését. Elegünk van a rendőrség zaklatásaiból, és éppúgy jogunk van a mindennapi rizsre, mint minden embernek. A járókelők csodálkozva figyeltek minket. Még soha nem láttak ennyi riksát egy rakáson. Igen meg voltak lepve. Tüntetni a városi alkalmazottak szoktak, vagy a vasutasok, a villamosvezetők, egyszóval

GYERMEKMUNKA

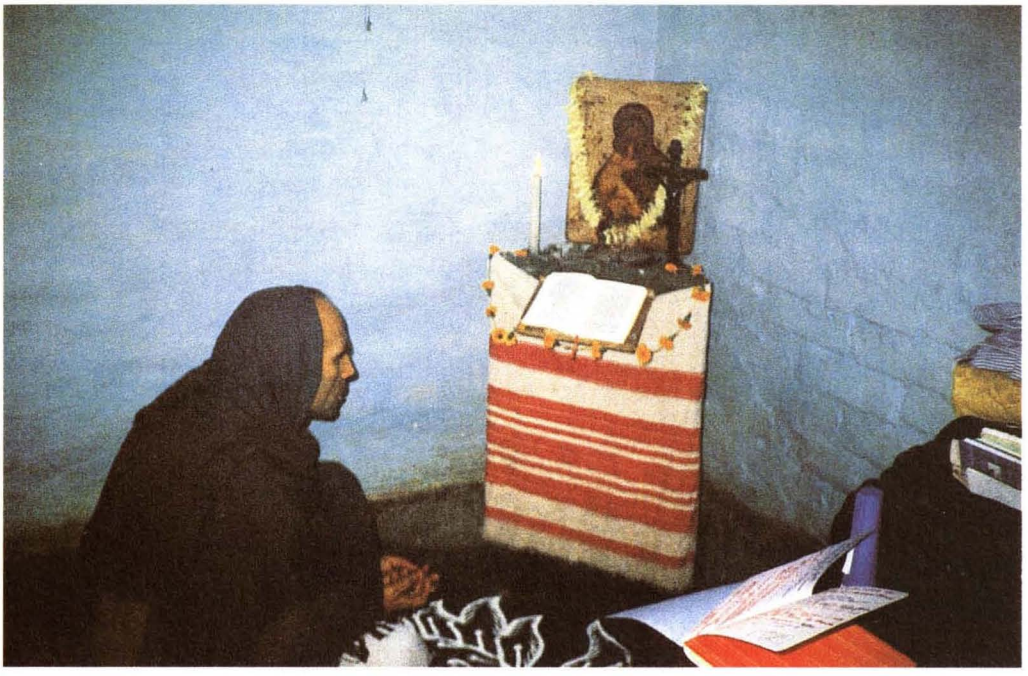

PAUL LAMBERT SZOBÁJA

olyanok, akik tisztességes munkával és jövedelemmel rendelkeztek. Az, hogy a koldusok, az igavonó barmok, a mindig hajlott hátú riksakulik is tüntethetnek, úgy látszik, meghaladta a képzelőerejüket.

Menet közben jelszavakat harsogtunk, és a mondatok végén háromszor megráztuk a csengőt. Mindez félelmetes zajt keltett. A Lindsay Street sarkán egy kókuszdióárus lefejezte és kiosztotta minden gyümölcsét, hogy szomjunkat csillapíthassuk. Nagyon sajnáltam, hogy a menet tovább halad, mert szívesen odamentem volna a kókuszdióshoz, hogy megmondjam neki: üljön fel a riksámra, oda viszem, ahova akarja. Ingyen. Nem mindennap esik meg az emberrel, hogy ebben az elátkozott városban valaki itallal kínálja. Valamivel messzebb, a *Grand Hotel* boltívei előtt, ahol annak idején a szemétkukákat kutattam át a gyerekeimmel, turisták ácsorogtak. A felvonulás miatt a szálloda előtt rekedtek, nem tudták az autóbuszukat megközelíteni. Szemmel láthatólag nagyon érdekelte őket a tüntetés, egyesek fényképeztek, mások beálltak közibénk, úgy vették le magukat. A haragvó kalkuttai riksák! Ez sokkal érdekesebb, mint az alipore-i állatkert fehér tigrisei, nem igaz? Nem tudom, vajon más országokban szoktak-e riksasztrájkok lenni, mindenesetre a turisták majd büszkén mutogathatják otthon a képeket a szüleiknek és barátaiknak, mondván: Fura dolgokat lehet látni Kalkuttában!

Lassan elértük a Chowringhee végén levő gyülekezőhelyet. Újabb és újabb csoportok csatlakoztak hozzánk, és menetünk már a Gangesznél is nagyobb folyóként hömpölygött előre. A végcél a Sahid Minár, a Maidan irgalmatlan magas oszlopa volt, amely szinte az eget karistolta. Jó magasan, az erkélyen rendőrök őrködtek. Gondolhatják, hogy mennyi fejfájást okozhatott a rendőrségnek a nagy kalkuttai riksatalálkozó! Több tízezer riksa együtt! Az oszlop tövében vörös lobogókkal díszített emelvény állt. Fenséges látvány volt! Amikor a térre értünk, a szakszervezet emberei azt mondták, hogy hagyjuk a kocsikat a Maidan szélén, jöjjünk az emelvény elé, és üljünk le! Kicsit elgondolkoztatott, vajon hogy fogja ez a töménetlen ember kiválasztani a saját kocsiját, de azért engedelmesen követtem a többieket.

Golam Rassoul fellépett az emelvényre. Ragyogóan tiszta *dhotit* és *kurtát* öltött az ünnepi alkalomra. Ám a szép ruha ellenére is feltűnt, mennyire vézna ember. Az emelvényen többen is álltak mellette, de őket nem ismertem. Rassoul kézbe vett egy mikrofont, és hindi nyelven kiáltott valamit. Erre szinte valamennyi kuli felállt, és azt kiáltotta: *»Abdul Rahman zindabad!* Éljen Abdul Rahman!« Rassoul bengáli nyelven folytatta. Így én is megértettem, hogy megérkezett a szakszervezet elnöke. Alacsony, tömzsi ember volt, külsejét tekintve nyugodtan lehetett volna valamelyik politikai párt *babu*ja is. Ő azután nem sok riksát húzhatott ebben a földi életében, legfeljebb valamelyik előzőben! A kíséretében levő tíz-tizenkét férfi utat nyitott előtte a tömegben, éppen csak hogy a port el nem söpörték az útjából. Ahogy áthaladt a tömegen, integetve köszönt jobbra-balra. És neki nem ám szegényes kis holdkő volt az ujján, hanem több aranygyűrű, hatalmas drágakövekkel, amelyek csak úgy csillogtak a napfényben! Abdul Rahman kíséretével együtt elhelyezkedett az emelvényen.

Rassoul sorra bemutatta azoknak a szakszervezeteknek a képviselőit, akik támogatásukról biztosítottak minket. Voltak küldöttek a jutagyáraktól, a Hindustan-kocsiktól, a hajóműhelyektől, és még ki tudja, honnan. Adott jelre dörgő »Zindabad«-okkal köszöntöttük őket, amelyre mindannyiszor rémülten kaptak szárnyra a varjak. Ej, de jó volt látni, hogy vannak, akik az olyan ágrólszakadt fickókkal is törődnek,

amilyenek mi vagyunk! Végezetül Rassoul ismét megéljeneztette az elnököt. A sokgyűrűs, szemmel láthatóan boldogan a rengeteg ünneplestől, végre szólásra emelkedett. Átkozottul gyakorlott volt az ilyen nagygyűlések szertartásában, minden mozdulata tökéletesen ki volt számítva. Még a hallgatása is! Azzal kezdte ugyanis, hogy egy jó darabig csak szemlélt minket, mint földjében gyönyörködő paraszt, aki elégedetten vizsgálgatja, miként hullámzik növekvő rizsvetésének látóhatárig terjedő, ringó kalásztengere. Aztán szónokolni kezdett, felváltva használva a bengáli és a hindi nyelvet. Nem egészen értettem, hogy mit mond, mert főleg hindi nyelven szólt. A bihari kulik nagy része értett hindiül. Meg kell hagyni, Abdul *babu* remekül beszélt. Annyit mindenesetre megértettem, hogy a tulajdonosok kiéheztetnek minket, hogy vagyonukat a mi izzadságunk és vérünk árán szerezték, és hogy ez így lesz a jövőben is mindaddig, amíg a kapitalista kormány el nem határozza a kocsik kisajátítását, és a járműveket át nem adja azoknak, akik húzzák. Ez tényleg jó ötlet volt, lelkesen megtapsoltuk. Sőt, egyesek azt kiabálták, hogy most rögtön neki kellene fogni a kisajátításnak, s akkor többet nem fenyegetne minket áremelés. Abdul egyre gyorsabban és egyre hangosabban beszélt. Mintha a Râmajanát szavalta volna, annyira átforrósította a lelkesedés. Ujjal mutatott a képzeletbeli tulajdonosokra, valósággal kést döfött beléjük. Minden szava igen szuggesztív volt. Néhányan máris verekedni kezdtek, mások öklüket rázva ordítoztak. Az ide-oda surranó, cukorkát árusító kölykök, de még a jó alkalmat felhasználó kéregetők is megálltak, és öklüket rázva együtt ordítoztak a többiekkel. Nem tudom, hogy a tulajdonosok vagy képviselőik látták-e a nagygyűlést, vagy hallották-e kiáltozásainkat, mert ha igen, ugyancsak be lehettek rezelve. Ha Abdul azt kérte volna, hogy menjünk és gyújtsuk fel a gazdagok házát, azt hiszem, egy emberként követtük volna. Ő azonban jobbnak látta, ha másféle hasznot húz a gyűlésből, melynek résztvevői olyan áhítatosan hallgatták, mintha Ganesh ormányából kilépett guru lenne. Politikai síkra terelte hát a szót, és heves kirohanásokat intézett a kormányzat ellen, a rendőrség fokozódó brutalitása és zaklatásai miatt. Ez oly égető sérelem volt, hogy percekig nem tudta folytatni beszédét a fülsiketítő éljenzés miatt. A tömeg ütemesen kezdte követelni: »A *Writers' building*hez!«

A *Writers' building,* a Dalhousie Square óriási épülete, a kormány székhelye volt. Abdul ugyan felemelte két karját, hogy elhallgattassa a tömeget, de az emberek egyre izgatottabbak lettek, érezni lehetett a ciklont megelőző forgószelet. Ekkor valami nagyon különös dolog történt. Az egyik kuli felpattant, utat tört magának a sorokon keresztül, felugrott az emelvényre, és még mielőtt bárki is beavatkozhatott volna, megragadta a mikrofont. »Testvérek! — kiáltotta síri hangon. — A babu elaltat minket. Szép szavakkal próbálja lecsillapítani haragunkat. Azt akarja, hogy továbbra is engedelmes bárányok maradjunk! Hogy az összes *sardarji* nyugodtan tovább pusztíthasson minket!«

A meglepetéstől mindannyian talpra ugrottunk. Felismertem a lázadót: a Sebhelyes volt az. Az emelvényen állók nem merték tőle elvenni a mikrofont. Tüdőbaja miatt nagy erőfeszítéssel tudott csak beszélni. »Testvérek! Tettekkel kell bizonyítanunk elszántságunkat!« Kinyújtott karjával a Chowringhee irányába mutatott. »Nincs itt semmi keresnivalónk, ezen a téren. Gyerünk a riksatulajdonosok ablakai alá, ott mutassuk meg, hogy nem hagyjuk magunkat! Tudom is, hogy hol lakik az egyik főkolompos. Hát ti, vajon tudjátok-e, hogy egyedül neki, Narenda Singh-nek, akit csak úgy hívnak, hogy Bihari, több mint háromszáz riksája van? Testvérek, meg kell

mutatnunk neki és a haverjainak, hogy milyen erősek vagyunk! Menjünk mindannyian a Ballygunge-hoz!«

A Sebhelyes megállt, hogy kifújja magát, amikor vagy tíz, jól megtermett, khaki egyenruhás alak jelent meg az emelvényen. A nemkívánt szónokot derékon kapták, és kíméletlenül elhurcolták. Abdul újra megragadta a mikrofont: »Ez provokáció! — kiáltotta. — Ez az ember provokátor!« Amíg a Sebhelyest sikerült elvinni, néhány percig zűrzavar támadt. Többen a segítségére siettek, ezeket durván ellökdösték. Még nem érett meg az idő a forradalomra.

Abdul még hosszasan beszélt. Utána a szakszervezetek képviselői kaptak szót. Lehetett érezni, hogy mindannyian lelkesíteni akarnak minket, de a történtek után már másutt járt az eszünk. Világosan láttuk, hogy a díszbeszédek miatt aznap semmit sem kerestünk, és holnap ugyanez lesz a helyzet. Egyáltalán, meddig fog tartani a sztrájk? Miután véget értek a szónoklatok, a szakszervezet elnöke felszólított minket, hogy énekeljük el vele együtt a munkások dalát. Nem ismertem sem a szöveget, sem a dallamot, de a régi harcosok, akik már részt vettek több ehhez hasonló gyűlésen a Maidanon, örömmel fogadták az ötletet. Abdul Rahman és az emelvényen állók elkezdték az éneket, és lenn sok tízezernyi hang folytatta. Társaim azt mondták, hogy az egész világon ez a munkások dala. Úgy hívják, hogy *Internacionálé.*"

HARMINCKETTEDIK FEJEZET

A dolog egyszerű földosztással kezdődött. Miután Bengáliában baloldali koalíciós kormány került a hatalomra, a kommunista párt felszólította a föld nélküli parasztokat, hogy foglalják el a nagybirtokokat, a kollektív művelés bevezetésére alapítsanak szövetkezeteket. Néhány *zamindar* megpróbált ellenállni, ezeket ismeretlen tettesek megölték. Ettől eltekintve a földfoglalás viszonylag békésen ment végbe, ám a naxalbari incidensek következtében a földbirtokosok és parasztok közötti hagyományos ellentét a függetlenség kivívása utáni korszak legsúlyosabb politikai válságává mélyült.

Naxalbari Észak-Bengáliában fekszik, a Nepál és Kelet-Pakisztán közé benyúló földsáv kellős közepén, alig 150 km-re a tibeti és kínai határtól. A teaültetvényekkel és dzsungelekkel borított változatos terület igen alkalmas volt a gerillaharcokra. Az őslakosság szétszórt településeken élt, város nem alakult ki errefelé. A bennszülöttek hitvány kis földjeire az ültetvényesek általában nem tartottak igényt. A területen már volt némi hagyománya a vörös propagandának, a lakosság többször is fellázadt a központi hatalom ellen. Egyébként a földek szétosztása sehol nem ment végbe annyi erőszakkal, mint itt. Sem annyi túlkapással. A parasztokat kalkuttai maoista diákok tüzelték, s az sem lehetetlen, hogy ezeket a diákokat, a naxalitákat, Kínában képezték ki. Elég az hozzá, hogy a parasztok csapdákat állítottak, megtámadták a rendfenntartó erőket, és gyilkosságokat hajtottak végre. Az indiai kommunista mozgalom szótárában a „naxalita" szó hamarosan a „Vörös Brigádok" mellé sorolódott. Mao Ce-tung tanításából ihletet merítve, a gerillák terrorizmussal elegyített népi háborút folytattak: a falvak főterén autodafé keretében elégették az adóssággleveleket és zálogjegyeket, azután a felhevült tömeg előtt lefejeztek néhány uzsorást és földbirtokost, amúgy kínai módra.

A fertőzés hamarosan elérte Kalkuttát. Megsokasodtak a robbantások, gyilkosságok, heves tüntetések, valamint a politikai és gazdasági vezetők foglyul ejtése. Az atrocitások a *slum*ot sem kímélték. Az Öröm Városának sikátoraiban felrobbantott Molotov-koktélok rengeteg sebesülést okoztak. A naxaliták még Gandhi szobrát is elcsúfították: a Park Street bejáratánál álló emlékművet kátránnyal kenték be. A kormány — egységes fellépés híján — képtelen volt úrrá lenni a helyzeten. A hatalmon levő kommunisták egyrészt Pekinget vádolták, mondván, hogy Kína a bengáliai baloldali kormány meggyengítésére tör, másrészt a CIA-t, amely állítólag azért csempészte saját ügynökeit a naxalita szabadcsapatokba, hogy előkészítse a konzervatív erők hatalomátvételét.

A CIA elleni vádaskodások nem új keletű eszközei az indiai politikai élet fegyvertárának. Az angolok távozása óta, ha valamilyen indiai belpolitikai ügybe külföldiek keveredtek, tüstént a CIA tevékenységét fedezték fel a háttérben, egyszóval az ügyeletes bűnbak szerepét az amerikaiak töltötték be. A támadásoknak talán nem is lett volna különösebb következménye, ha a kialakult tömeghisztéria hatása alatt nem tettek volna ki jó néhány Indiában lakó külföldit indokolatlan rendőri zaklatásnak. Az ártatlanul meghurcoltak közé sodródott Paul Lambert is.

Az a tény, hogy katolikus pap, már eleve gyanússá tette személyét. Ráadásul nem voltak rendben a papírjai. Vízumja már időtlen idők óta lejárt, és állandó tartózkodási vízumának megszerzésére vonatkozó beadványai rendre válasz nélkül maradtak. Éppúgy, mint másutt, Indiában sem siették el kérelmét, Lambert joggal vélhette, hogy hallgatólagosan hozzájárulnak indiai tartózkodásához. Valójában egyvalami szólt igazán ellene: tartózkodási helye. Egyetlen hivatalnok sem hitte el, hogy a világ egyik leggazdagabb országából csakis azért jöjjön ide valaki, hogy önként és saját kedvtelésére megoszthassa valamelyik *slum* szegényeinek kiszolgáltatottságát és nyomorát! Anand Nagar-i tartózkodásának minden bizonnyal egyéb okai vannak.

Egy reggel, nyolc óra tájban, négy civil ruhás nyomozó jelent meg a Fakir Bhagan Lane 19 előtt. Az európai módon öltözködő rendőrök a DIB-hez, a kalkuttai rendőrség *District intelligence branch* elnevezésű osztályához tartoztak. Megjelenésük heves érzelmeket váltott ki. Pillanatokon belül az egész negyed értesült róla. Az összesereglett emberek közt néhányan botokat szorongattak, hogy megakadályozzák „Nagy Testvérük" letartóztatását. A francia papot roppant meglepte, hogy személye körül ekkora zűrzavar támadt. Ez a reggeli időpont az Úrral való beszélgetés órája szokott lenni. Most is lehunyt szemmel, visszatartott lélegzettel imádkozott, lótuszülésben, a falra függesztett Szent Lepel előtt.

„A rendőrök kopogtattak az ajtómon, de nem hallottam — mesélte. — Hogyan is hallhattam volna! Mint mindig, aznap reggel is teljesen süket voltam minden zajra. Süket, hogy egyedül legyek Istennel, hogy bensőm mélyén csak az ő hangját, Anand Nagar Jézusának a hangját halljam."

A rendőrök tiszteletben tartották a szokásokat. Az egyikük, alighanem a főnök, mielőtt belépett volna Lambert szobájába, levette a cipőjét. Kövérkés ember volt, fogai vöröslöttek a bételtől. Ingzsebéből három golyóstoll dugta ki a fejét.

— Ez a lakása? Itt lakik? — kérdezte magabiztosan, s a szobát felmérő pillantása sokat elárult szándékairól.

— Igen, itt.

A Szent Lepel felkeltette érdeklődését. Gyanakodva lépett közelebb.

— Ki ez?

— Az én Uram.

— A főnöke?

— Hát úgy is lehet mondani — egyezett bele Lambert, nem akarván komplikálni a dolgokat.

A rendőrnek szemmel láthatólag nem volt kedve viccelni. Figyelmesen megvizsgálta a képet. Az is lehet, hogy valami bűnjelre bukkant. Odahívta egy beosztottját, és megparancsolta neki, hogy vegye le a képet a falról.

— Hol vannak a holmijai? — kérdezte.

Lambert a nagy fémládára mutatott, amit egy keresztény családtól kapott, még régebben. Ebben tartotta a Szentírását, gyógyszereit, fehérneműjét. A felügyelő módszeresen átvizsgálta a láda tartalmát, minden egyes darabot külön-külön megnézett. A csótányok fejvesztve menekültek.

— Ez minden? — kérdezte csodálkozva.

— Csak ennyi holmim van.

Hitetlen arckifejezését látva Lambert egészen megsajnálta. Szeretett volna bocsánatot kérni, hogy csak ilyen kevés holmija van.

— Van-e rádiója? — hangzott a következő kérdés.

— Nincs.

A felügyelő felemelte a fejét, és megvizsgálta a tetőzetet. Megállapította, hogy a szobában még villanykörte sincs. Elővett egy jegyzettömböt, hogy vázlatot készítsen a szobáról. Ez elég sok időt vett igénybe, mert egyik golyóstolla sem volt hajlandó tisztességesen működni.

Ekkor váratlan fordulat történt. Villámló szemekkel Bandona robbant be a szobába. Megragadta a rendőrfelügyelő karját, s az ajtó felé kezdte vonszolni.

— Ki innen! — kiáltotta a fiatal asszami. — Ezt az embert Isten küldte közibénk. Szegény, mint mi. Ha nem hagyjátok békén, Isten büntetése sújt le rátok!

A rendőrt annyira meglepte a támadás, hogy egyáltalán nem tanúsított ellenállást. Kívül egyre nagyobb lett a tömeg. Az utácska már tele volt emberekkel.

— Igaza van! — kiáltotta valaki. — Hagyják békén a mi Nagy Testvérünket!

A rendőrfőnök megzavarodott. A pap felé fordult, összetette két kezét, és udvariasan így szólt: „Nagyon hálás lennék Önnek, ha elkísérne a kapitányságra. Szeretném elöljáróim számára lehetővé tenni, hogy pár szót válthassanak Önnel." Bandonának és a tömegnek pedig ezt mondta: „Ne nyugtalankodjatok! Szavamat adom, hogy még délelőtt visszahozom nektek Nagy Testvéreteket!"

Lambert megköszönte barátainak, hogy a segítségére siettek, azután követte a rendőröket, akik kocsijukat a nyomorváros bejáratánál hagyták. Tízperces kocsikázás után egy meglehetősen leromlott épület előtt fékeztek, a Howrah kórháztól nem messze. A bételköpésektől mocskos, kivilágítatlan lépcsőn felmentek a negyedik emeletre, s bejutottak egy hatalmas terembe. Körös-körül iratokkal megrakott, szúette szekrények támasztották a falat. Volt odabenn vagy húsz asztal, rajtuk muzeális írógépek és hatalmas ügyirathalmazok terpeszkedtek, ez utóbbiakat fémnehezékek védelmezték a ventilátorok forgószelétől. A teremben néhány felügyelő is tartózkodott, szemmel láthatólag éppen tízórai szünetet tartottak, mert vidám terefere közben sokkal nagyobb figyelmet fordítottak a teázásra, mint az állam biztonságát szolgáló dokumentumok tanulmányozására. A tornacipős *sahib* megjelenése véget vetett a diskurzusnak.

— Itt az a francia pap, aki Anand Nagarban lakik — jelentette be a nyomozó akkora öntudattal, mintha Mahatma Gandhi gyilkosát sikerült volna előállítania.

Az egyik felügyelő — makulátlan *dhoti*t viselő, szürkülő halántékú, jó megjelenésű férfi — magához szólította Lambertet, és hellyel kínálta az íróasztala előtt. Alighanem ő volt a főnök. Hozatott a papnak egy csésze teát, megkínálta cigarettával, rágyújtott, majd megkérdezte:

— Jól érzi magát Indiában?

— Remekül!

A rendőr elgondolkodva nézett maga elé. Különös módon dohányzott. A cigarettát mutató- és középső ujja közé fogta, mutató- és hüvelykujját behajlította, és ebből az „üregből" szívta be, valósággal „itta" a füstöt.

— Nem gondolja, hogy országunknak vannak sokkal szebb látnivalói is, mint a nyomorvárosok?

— Dehogynem — vágta rá Lambert. — India mesés ország. De minden attól függ, hogy az ember mit keres benne.

A rendőrfőnök ismét nagyot szippantott.

— Na és ön mit keres a *slum*ban?

Lambert megpróbálta elmagyarázni. Miközben beszélt, úgy érezte, szavai minden meggyőző erő nélkül hullanak a semmibe. Egészen bizonyos volt benne, hogy sikerült még tovább növelnie kihallgatói gyanakvását. Tévedett. Indiában akkora tisztelet övezte a mások nyomorúságában osztozókat, hogy szavai rokonszenvet keltettek.

— Miért nem házasodott meg? — szólt közbe egy bajszos felügyelő.

— Házasember vagyok — jelentette ki Lambert határozottan. Majd a kétkedő tekintetek láttán hozzátette: — Istennel kötöttem házasságot.

Ekkor a Lambert szobáját átkutató felügyelő kitekerte a Szent Lepel másolatot, és a képet a szürkülő halántékú főnök asztalára helyezte.

— Főnök, ezt találtam a szobájában. Azt állította, hogy ez az „ő Urának" fényképe.

A felügyelő hosszasan vizsgálta a képet.

— Ez itt Jézus Krisztus — világosította fel Lambert. — Röviddel azután, hogy meghalt a kereszten.

A nagyfőnök szemmel látható tisztelettel bólogatott.

— És vele kötöttél házasságot?

— A szolgája vagyok — felelte egyszerűen Lambert, gondosan kerülve minden bonyodalmat.

Indiában olyan nagy tisztelet övezte az életszentséget, hogy a rendőrök arcán tisztán lehetett látni a növekvő rokonszenvet.

Ekkor a szürkülő halántékú hirtelen felegyenesedett a foteljában, arcvonásai megkeményedtek.

— Ennek ellenére szeretném tudni, hogy milyen kapcsolatban áll a CIA-vel? — kérdezte szárazon.

A kérdés úgy mellbe vágta Lambertet, hogy egy szót sem tudott szólni.

— Semmilyenben — nyögte ki végül, de oly kevés meggyőződéssel, hogy a főnök tovább erősködött.

— És senkivel sincs kapcsolatban, aki a CIA-nek dolgozik?

Lambert intett, hogy nincs.

— Jól tudjuk, hogy az úgynevezett „szociális munkát végző önkéntesek" a CIA ügynökei — licitált rá a fénylő bőrű helyettes. — Maga talán kivétel lenne?

Lambert csak nagy erőfeszítéssel tudta megőrizni nyugalmát.

— Fogalmam sincs róla, hogy az önkéntesek valóban a CIA ügynökei-e vagy sem — kezdte higgadtan. — De gyermekkoromban éppen elég kémtörténetet olvastam ahhoz, hogy jól tudjam, igen nehéz hatékony munkát végezni egy olyan ágrólszakadt fickónak, aki 24 órából 24-et egy nyomortelep kellős közepén tölt el. Azonkívül a maguk rendőrsége bizonyára elég jól fejlett ahhoz, hogy megállapítsa, csakis *slum*-beliek fordulnak meg nálam. Akkor pedig, az ég szerelmére, ne vesztegessék az idejüket, s az enyémet se, ilyen ostobasággal!

A szürkülő halántékú főnök moccanás nélkül hallgatta. Addigra már minden kollégája ott állt körülöttük.

— Shri Lambert, bocsánatát kell kérnem, hogy kellemetlenséget okozok, de a kötelességemet teljesítem. Beszéljen nekünk a naxalitákhoz fűződő kapcsolatairól!

— A naxalitákhoz fűződő kapcsolataimról? — ismételte meg Lambert meghökkenve.

— A feltételezés nem is olyan légből kapott, amint ahogy ön gondolja — fejtegette szárazon a felügyelő. Aztán édeskés hangon hozzátette: — Végül is, vajon nem vall-e sok mindenben hasonló nézetet a maga Jézus Krisztusa meg a naxaliták? Nem ugyanazon dolgok ellen hirdetnek lázadást? Például a kisembereket megnyomorító igazságtalanságok ellen?

— De igen — helyeselt Lambert. — Mindössze azzal a különbséggel, hogy Jézust a szeretet vezérli, a naxaliták viszont gyilkosságokra szólítanak fel.

— Tehát ellenzi a naxaliták akcióit? — szólt közbe a fénylő bőrű helyettes.

— Feltétlenül. Még akkor is, ha akcióik célja — eredetileg — igazságos.

— Ez azt jelenti, hogy ön a maoisták tanítását is elveti? — kérdezte a főnök.

— Szembefordulok mindazokkal, akik azon az áron akarnak boldogítani egyeseket, hogy másokat lefejeznek — mondta Lambert nagyon határozottan.

A kihallgatásnak ezen a pontján rövid szünet következett. A szürkülő halántékú rágyújtott egy újabb cigarettára, az irodaszolga gőzölgő teával töltötte meg a csészéket. Többen bételt gyűrtek a szájukba, ami meglehetősen gusztustalanul vöröslő színt kölcsönzött ínyüknek és fogaiknak. Azután folytatódott a kihallgatás.

— Ha ön nem tagja a CIA-nek, sem a naxalita kommandóknak, sem valamelyik maoista csoportnak — foglalta össze az eddigi eredményeket a főnök —, akkor értsem úgy, hogy jezsuita?

Lambert néhány másodpercig hallgatott, nem tudta, nevessen-e vagy tomboljon.

— Ha ön most azt akarja elérni, hogy misszionáriusnak valljam magam — mondta végül —, ismét csak az idejét vesztegeti. Éppen annyira nem vagyok jezsuita misszionárius, mint amennyire a CIA ügynöke.

— De bizonyára hallott már a misszionáriusok nagalandi tevékenységéről — erősködött a főnök.

— Nem hallottam!

— Na de, Shri Lambert, ön valóban nem tudja, hogy Nagalandban a misszionáriusok csatlakoztak a szeparatista mozgalmakhoz, és lázadásra meg autonómia követelésére bujtogatták a lakosságot?

— Ennek ellenére azt állítom, hogy a misszionáriusok nagy többsége, akár jezsuiták voltak, akár nem, igenis sokat tett az ország felvirágoztatásáért — vágott vissza élesen Lambert, akinek nem tetszettt a kihallgatás váratlan fordulata. — Egyébként önök is tökéletesen tisztában vannak azzal, hogy ha „missionary spirit"-ről

beszélünk, akkor a leggyakrabban olyasvalakinek a cselekedeteiről van szó, aki másokat szolgál, aki szereti indiai testvéreit.

Súlyos csend támadt. Aztán a szürkülő főnök szó nélkül felállt, és meghatott tiszteletet kifejező mozdulattal Lambert felé nyújtotta két kezét. Fénylő bőrű helyettese ugyanígy tett, majd sorban az összes rendőr úgyszintén. A jelenet megható, kicsit mulatságos és naivan őszinte volt. Végre megértették egymást. Az érzelemnyilvánítás hosszú ideig tartott. Mielőtt kikísérte volna vendégét, a főfelügyelő rámutatott az asztalon heverő képre.

— Én ugyan hindu vagyok, de szeretném, ha találkozásunk emlékére megtarthatnám ezt a képet.

Lambert nem hitt a fülének. „Ez mégiscsak hihetetlen! A rendőrfőnök elkéri Krisztus képét!"

— Ez a kép számomra különösen értékes ajándék. De majd csináltatok róla másolatot, azt szívesen önnek adom.

Az ötlet nagyon tetszett a felügyelőnek. A sokgyűrűs rendőr akkor egy sok-sok pecséttel ékesített papírlapot adott át Lambertnek.

— Cserében itt ez a papír, aminek bizonyára nagyon fog örülni, állandó tartózkodási engedélye. Hazám büszke arra, hogy olyan igazi szent embereket fogadhat be, mint Ön.

HARMINCHARMADIK FEJEZET

Ő a tudatlanság és a Rossz démonjai felett győzedelmeskedő istennő, Shiva isten felesége, a Himalája leánya,a sokféle formában testet öltő királynő, az istenek asszonyi ereje, a kedvesség és kegyetlenség szimbóluma. A hinduizmus csodálatos legendagyűjteménye, a Purâna ezer és ezer versben meséli el csodálatos hőstetteit, melyeket különféle neveken és megjelenési formában vitt végbe. Ha kedves és szeretetre méltó alakban jelenik meg, akkor ő Uma, a fény, a jóság; vagy Gauri, a világos bőrű istennő; vagy Parvati, a hegyek királynője; vagy Jagan Mata, a világmindenség anyja. Ha a pusztító erők képét ölti magára, akkor ő a Fekete Kâlî, a Rettenetes Bajravi, a Haragvó Sandi, a Megközelíthetetlen Dourga. Bengáliában ez utóbbi néven és alakban tisztelik, azaz a rosszat legyőző istenséget imádják benne. Csodálatos és kalandos történetét minden gyerek ismeri.

Sok százezer évvel ezelőtt rettenetes démon pusztította a földet. Összekeverte az évszakokat, elpusztította az áldozatokat. Ő volt a Rossz, és maguk az istenek sem tudtak elbánni vele. Brahmá, a Teremtő, kijelentette, hogy csakis Shiva fiúgyermeke győzheti le. Csakhogy Shiva felesége már meghalt, és az isten nagyon bánkódott utána. Nem akart megházasodni, és nem akarta, hogy gyermeke szülessék. Aszkéta életet élt, kolduskénti járta a falvakat, hosszúra növesztett hajjal, hamuval borított testtel, amiként még ma is látni embereket Indiában.

Ám a földön egyre rosszabb lett a helyzet, és az Égben az istenek nagyon fájlalták, hogy Shiva hallani sem akar a házasságról. A Szerelem és Vágy istenéhez, Kamához fordultak, hogy támassza fel Shiva szívében a szerelmet. Kama útnak indult, magával vitte feleségét, a Vágyat, és barátját, a Tavaszt. Elérkeztek ahhoz a hegyhez, ahol Shiva

meditált, és lesbe álltak. Amikor az aszkéta buzgalma egy pillanatra alább hagyott, Kama megragadta virágíját, és megsebezte Shivát a jázminnyillal, amelynek tudvalevőleg senki sem tud ellenállni. Ettől kezdve Shiva egyre gyakrabban gondolt Umára, a Himalája leányára, akinek alakjában tulajdonképpen eltűnt felesége öltött újra testet. Különböző akadályok leküzdése után összeházasodtak, és a lány felvette a Pârvati, a „hegy lánya" nevet.

De a Rossz továbbra is pusztította a földet, és kiderült, hogy ha megvárják Shiva fiát, talán már túl késő lesz. Az istenek tehát egyesítették minden erejüket, és Pârvatira bocsátották tüzes láng formájában. A „hegy lánya" a tűzben átalakult, és ő lett Dourga, a Nagy Istennő, „akit semmi sem tud megközelíteni". Hogy a démont a térnek mind a tíz irányában le tudja győzni, az istenek saját fegyvereikkel látták el tíz karját. Apja, a Himalája, a Hegyek Királya neki ajándékozta az oroszlánt, hogy azon induljon a csatába. Arcának kerekségét a Holdtól, fekete haját a Haláltól kapta. Testének színét pedig a Hajnaltól...

Ekkor roppant bivaly alakjában feltűnt a démon, körülvéve harcosainak sokaságával, és megkezdődött a csata. Zuhogtak a fejszék, záporoztak a nyilak, süvítettek a dárdák. Az istennő oroszlánja bömbölve rontott a démon seregére, mint tűz a kiszáradt erdőre. Az istennő fegyvert szorongató tíz karja széthasította az ellenséget, megölte a lovakat, az elefántokat, elpusztította a harci szekereket. Az ellenség szörnyű zűrzavarban vergődött. Az óriási bivaly eszeveszett bőgéssel rázta a földet. Szarvával kitépte és az istennőre dobálta a hegyeket, de Dourga nyilai porrá zúzták őket. A harc három napig tartott. Dourga több alkalommal is majdnem elbukott. A harmadik nap estéjén egy pillanatra lecsillapította haragját, és lágyan az ajkaihoz emelte az istenek nektárával telt kupát. Ekkor szemében különös tűz lobbant fel, és az istennő rettenetes erővel belevágta szigonyát a vadállat testébe. A halálosan sebesült szörny megpróbálta elhagyni a testét. Torkából egy másik, új szörny ugrott elő, kardját villogtatva, de az istennő résen állt, és diadalmasan lefejezte. Ekkor teljesen elfeketedett, és ettől kezdve hívják Fekete Kâlî-nak. Olyan fekete lett, mint az Idő, amely mindent felemészt. Az Ég és a Föld pedig ujjongott örömében, és győzelmi énekeket zengett.

Évente egyszer, az esős évszak végén, Kalkutta nyolc millióhinduja pazar módon emlékezett meg az egykori győzelemről. Négy nap és négy éjszaka tartott az ünneplés, mely csillogását és mozgalmasságát tekintve alighanem páratlan volt a világon. Négy nap boldogság! A város fénybe, örömbe és reménységbe öltözött! Az ünnepre való készülődés már hónapokkal előbb megkezdődött a *kumhar*ok, a fazekasok régi negyedében. Apáról fiúra szálló művészettel készítették itt kézművesek százai a pompázatos szobrokat, melyeknél szebbeket aligha szenteltek valaha is az isteneknek vagy a szenteknek! A művészek egymással versengve ontották Dourga istennő hatalmas, díszes szobrait. Először fonott szalmából elkészítették a szobor vázát, azután agyaggal vonták be a figurát. A megfelelő alak és arckifejezés kialakítása után kifestették és felöltöztették a szobrokat. A közösségek, társulatok, családok, üzemek, műhelyek már jó előre megrendelték a maguk istennőjét. A város utcáin, sugárútjain és útkereszteződéseiben díszes oszlopokat, *pandal*okat emeltek az ünnep tiszteletére. A sok ezer Dourga-képmást majd ezek alá az oszlopok alá fogják helyezni az ünnepen. A *pandal*ok felállítása és főleg feldíszítése rendkívüli versengés tárgya volt.

Néhány héttel az ünnep előtt Paul Lamberthez is beállított két úr. Elmondásuk szerint az „Anand Nagar-i díszoszlopok felállításával megbízott kerületi bizottság"

képviselői voltak. Ahhoz túl udvariasak és jól öltözöttek voltak, hogy a *slum* lakói legyenek. Gyűjtőívet szedtek elő, és arra kérték a papot, hogy adja oda nekik a reá kiszabott díjat, mintegy ötven rúpiát. Azon az egy délelőttön már több mint ezer rúpiát sikerült kizsarolniuk az utcácska lakóitól, keresztényektől és mohamedánoktól egyaránt. Minden egyes házat megsarcoltak.

Lambert némileg felháborodott, hogy ennyi pénz pazarlódik el az ünnepre, noha a nyomorváros lakói annyi mindenben ínséget szenvednek. Nem volt igaza. Európai módon gondolkodott, és elfeledkezett a legfontosabbról. Az indiai nép együtt él isteneivel, és az istenek nagy szerepet játszanak az emberek mindennapi életében. Jó hír, rossz hír, munka, eső, éhség, születés, halál: minden kapcsolatban áll az istenekkel. Az ország legnagyobb ünnepei soha nem valamilyen történelmi eseményre utalnak, hanem vallási indíttatásúak. Egyetlen nép sem tiszteli ennyire isteneit és prófétáit, mint az indiaiak, noha sokszor úgy tűnik, istenei elfordultak tőle. A *slum*ban szinte mindennap szerveződött valamilyen körmenet, ünnepi felvonulás, tanúsítva a nép és teremtője közötti misztikus jegyességet.

Az előző héten, a Chitpore Road sarkán harsonák rikoltozása állította meg Lambertet. Az úttest közepén táncosok kényszerítettek magukra lehetetlen pózokat, miközben Husszein próféta nevét kiáltozták, a fejük felett pedig villogó kardokkal hadonásztak. Aznap volt Moharam, az iszlám szent évet megnyitó nagy mohamedán ünnep. A *slum*ban — és egész Kalkuttában — az összes mohamedán síita ünnepi ruhába öltözött. És ilyen ünnep volt vagy tizenöt-húsz ebben a sok népet és hitet egyesítő városban!

Két nappal ezelőtt robbanássorozat ugrasztotta talpra a Fakir Bhagan Lane 19. szám alatti szoba bérlőjét. A nyomorváros néhány szikh családja petárdákkal köszöntötte tiszteletre méltó alapítójának, Nanak gurunak születésnapját. A guru India túlfelén, Pandzsáb tartományban született. A hagyományos *kirpan*[1]-nal felfegyverzett, turbános férfiakból álló menet fanfárok győzedelmi indulója mellett vonult át a *slum*on, és az egyik közeli *gurdwara*[2] irányába tartott. Ugyanez történt a városban sokfelé, azzal a különbséggel, hogy az ottani csoportokat gyönyörűen felvirágozott kocsik követték. A szentélyekhez érve a papság véget nem érő felolvasásokat tartott a Granth-ból, a Szent Könyvből. A Maidan gyepén roppant nagyságú kék-fehér sátor várta a lakomára érkezőket. Az Anand Nagar-i szikh közösség egyik vezetője, Govind Singh meghívta a franciát az ünnepségre. A skarlátvörös tunikát hordó rokonszenves óriás civilben taxisofőr volt. A hívők ezrei szépen letelepedtek, egyik oldalra a szoros nadrágot és pandzsábi tunikát viselő asszonyok, a másikra a tarka, csúcsos turbánt viselő férfiak. A sorok között jólelkű adakozók járkáltak hatalmas, rizses főzelékkel teli edényekkel. Minden vendég kapott egy banánlevelet, és erre a „tányérra" szervirozták az ingyenételt. Feketével kihúzott szemű kislányok teát hordtak körbe, amihez apró agyagcsuprokat osztogattak, ezeket használat után össze kellett törni. A hangszórók százai egész nap harsogtak, tudatván a világgal — a Hooghly egyik partjától a másikig — a szikhek örömét.

Tegnap a híd túloldalán álló hatalmas piac, a Barra Bazar bolydult fel. A jains digambara szekta hívei ünnepelték a zarándoklatok évszakának visszatértét, ami egyben azt is jelentette, hogy hivatalosan is véget ért a monszun ideje. A Buddha

[1] Kis tőr, a szikhek öt jelképének egyike
[2] Szikh templom

korában keletkezett szekta a hinduizmus egyik reformált irányzatához tartozott. A menet előtt egy dzsip haladt, amelyre fehér kartonból kivágott, két életnagyságú lovat erősítettek. A felvonulók a teherautók, kézikocsik, riksák, különféle járművek és a töménetlen gyalogos nyüzsgő tengerében haladtak előre. A menet közepén Erzsébet-kori lakájnak öltözött férfiak egy virágokkal feldíszített kocsit húztak, amelyen a szekta pápája foglalt helyet. Az aranyozott székben trónoló félmeztelen főpap kedvesen köszöntötte a sokaságot, az emberek pedig lelkesen éljeneztek a cintányérok és dobok hathatós támogatása mellett.

Az ünnepi szertartások közül egy sem tanúsította oly kézzelfoghatóan az istenség jelenlétét, mint a Dourga istennő tiszteletére bemutatott hindu *pujá*k. A város főleg ennek az ünnepnek köszönhette, hogy a hitélet egyik központjának számított, még akkor is, ha az idők folyamán az ünnep némileg üzleti vállalkozássá alakult át, miképpen a karácsony Európában. És ezt a jelenlétet sehol másutt nem lehetett oly erősen érezni, mint a *slum*okban, a nincstelenek között, akiknek életkörülményeit illetőleg a Ford Alapítvány szakértő 2020-ig semmi lényeges változást nem jósoltak. A *slum*ok lakói nyomorúságukban is meg tudták őrizni hagyományaik évezredes örökségét, és ezeknek legősibb kifejezési módja az ünneplés volt. Az ünneplés, amely egy napra vagy egy hétre kiszakítja őket a valóságból, az ünnep, amelyre készülődvén a szegények inkább adósságokba keveredtek vagy lemondtak ételről-italról, csak hogy megvehessék az istenek tiszteletére szánt új ruhákat, az ünnep, amely többet tanított a vallásról, mint valahány hitoktatás, az ünnep, amely pompázatos szertartásaival meghódította a szíveket és az érzékeket.

Mit számított hát, hogy minden hájjal megkent alakok megvámolják a szegények koplalását és verejtékét? Végeredményben az igazi nyertesek a szegények lettek. Anand Nagarban a pénzbeszedők az erőszaktól sem riadtak vissza, ha a triciklisták és *telagarhi*-húzók nem akartak a pihenőoltárokra adakozni. A Delhibe vezető főúton megállították a teherautókat és az autóbuszokat, és megzsaroltak vezetőt, utast egyaránt. Még a *slum* végén levő lepratelepet sem kerülték el ezek a vérszopók. Senki sem tudta, hogy az összegyűlt manna hány százaléka vándorolt közvetlenül e gazfickók zsebébe. Ám ami megmaradt, az is bőven elegendő volt az ünnepi varázs megteremtésére.

A nagy nap közeledtére felbolydult a *slum*. Diadalívre emlékeztető bambuszépítmények nőttek ki a földből. Ezeket művészi hajlamú egyének élénk színű drapériákba öltöztették, amelyekből rafinált geometriai formákat alakítottak ki. Az oszlopfőket mozaik- vagy sakktáblaszerű díszítőelemekkel rakták tele. Az istennő szobrára váró pihenőoltár rózsa-, gyöngyvirág- és jázminkölteményének mesés illatáradata sikerrel birkózott meg a környék bűzével. Ami az embert a legjobban meglepte, az a hihetetlen eszközmennyiség volt, amellyel a dekoráció „fényét" emelték. Egyetlen *pandal* sem számított késznek fényszórók, lámpafüzérek, különféle világítótestek, sőt viktoriánus kori hatalmas csillárok garmadája nélkül. A közeli házak roskadozó homlokzatát és tetőzetét egy csapásra természetfeletti fény árasztotta el. A csatárláncba álló hangszórók éjjel-nappal ontották a zenét a *slum*ra. Indiában az ünnepek felülmúlhatatlan hanghatások között zajlanak.

A sürgölődés jelet adott a rituális tisztálkodás megkezdésére. A *slum* piszkos, végtelenül elhanyagolt világa csodálatos átalakuláson ment keresztül. A hindu családok zöldre vagy kékre színezett mésszel kívül-belül kipingálták nyomorúságos házaikat, példájukat sok mohamedán és keresztény család is követte. Az általános

meszelés kiterjedt a verandákra, kútkávákra, műhelyekre. A Lamberttel szembeni *tea-shop* jámbor öreg hinduja kihasználta a pap távollétét, és vakító fehérre meszelte a francia szobájának utcai frontját. A házak csinosítását a férfiak általános kiöltözködése követte. Évente ezen egyetlen alkalommal a szegények felcserélték rongyaikat a családi ládában gondosan összehajtogatva őrzött ünnepi öltözékekre. Ha nem volt, akkor vettek egyet, újabb húsz-harminc rúpiával növelve az uzsorásnál nyilvántartott adósságukat. A beszerzések ösztönzésére Kalkutta kereskedői bejelentették, hogy az istennő tiszteletére árleszállításokat tartanak.

A Dourga-szobrok ezalatt egész hadsereg kezén mentek keresztül. Az öltöztetők, sminkesek, művészek pompázatos ruhákkal és ékszerekkel díszítették fel a szobrokat, amelyek majd valóságos sztárként fogják illegetni magukat a közönség ámuló tekintete előtt. A pihenőoltárra helyezésük aprólékos előírások szerint történt, a rendőrség felügyelete alatt.

A kérdéses napon este hat órakor kürtszó és sok ezer *dhak*[3] megszállott pufogása jelentette az ünnep hivatalos kezdetét. A *dhak*ok a Dourga-*puják* hagyományos hangszerei voltak már évezredek óta. A következő négy nap karneváli hangulatában a *slum* lakosai elvonultak az Öröm Városában felállított négy *pandal* előtt, éppúgy, mint Kalkutta sok millió lakosa a városban felállított oltárok előtt. Érdekes módon a szikhek, a mohamedánok, a buddhisták, sőt még a keresztények is csatlakoztak hindu testvéreikhez. A férfiak gyapjú-*sehrwani*t húztak a nadrágjuk fölé, az asszonyok zöld selyem-*kurtát* viseltek, a fülükbe akasztott aranyozott ékszerek valóságos keleti hercegnőkké varázsolták őket. Nasir, Mehboub legidősebb fia, aki naphosszat golyóstollakat gyártott egy galvanizáló műhelyben, és nővérei, beleértve a legkisebbet is, szintén kifestették magukat, és gyönyörű ruháikban olyanok voltak, mint aprócska hercegek, noha a családot rettenetesen megviselte Selima eltűnése, és most a legteljesebb nyomorban tengődtek. Mehboub és gyerekei mellett Lambert felismerte a *tea-shop* öreg hinduját. Az öreg homlokát a Shiva-hívők három hamucsíkja díszítette. Istenével *darsan*[4]-ban egyesülve érzéketlen volt a zajra és a fényre. Úgy tűnt, eljutott a tökéletes boldogság állapotába. Lambert elnézte ezt a lehunyt szemű, imába merült arcot, és Izajás próféta szavai jutottak eszébe: „A szegények és az árvák imái soha nem szállnak fel úgy hozzám, hogy ne nyernének választ."

A negyedik nap estéjén az Öröm Városának valamennyi szobrát felrakták a kivilágított, ruhákkal és virágokkal feldíszített kocsikra, hogy ünnepi körmenetben, fanfárok, dudák, dobok és harsonák díszkíséretében elszállítsák őket a Hooghly partjára. A városban mindenünnen hasonló menetek indultak a Gangesznek, a Világ Anyjának legnyugatibb ága, a szélesen elterpeszkedő Hooghly felé. Minden elképzelhető járművön, teherautón, kézikocsin, taxin, magánautón, sőt triciklin és riksán ezer és ezer Dourga haladt a folyó felé, a jámbor tulajdonosok kíséretében. Az áradat egyik riksája az 1999-es számot viselte. Hasari Pal minden egyes megállónál visszafordult, hogy gyönyörködjék az istennő látványában. A kocsi üléséről tízkarú, gyönyörű fekete haján arany diadémot viselő Dourga meredt győzedelmes tekintettel előre. „Óh, Istenem! — sóhajtott Hasari boldogan. — Hát pihenőoltár lett az én riksám is!"

[3] Nyakba akasztható, hatalmas, kettős dob

[4] A tekintet révén létrejövő találkozás az istenséggel vagy egy Nagy Lélekkel

Azon az estén százezrek tolongtak a szent folyó két partján, és Hasarinak több órájába tellett, amíg el tudott vergődni odáig. A szobor egy családé volt, és ennek tagjai most három riksában helyet foglalva követték Hasarit. Miután leértek a vízhez, virágfüzérekkel megkoszorúzták a szobrot, s lassan, nagy tisztelettel beleengedték a folyóba. Hasari meghatódva nézett a méltóságteljesen távolodó istennő után, aki — többi Dourga-testvérével együtt — a világtengerek örökkévalóságába vitte Kalkutta népének örömét és fájdalmát.

HARMINCNEGYEDIK FEJEZET

Kemény erőpróba! Miután az evangélium fordításainak gondos egybevetésével sikerült összeállítania a hindi és urdu ábécét, Lambert elhatározta, hogy véglegesen kitör nyelvi elszigeteltségéből. Nyelvtani kézikönyvével felszerelkezve minden reggel és este egy teljes órát csatázott a bengáli nyelvvel. Szerencsére a könyv elején talált néhány angolra fordított bengáli mondatot. A város- és tulajdonnevek segítségével — éppúgy, mint a hindi vagy az urdu esetében — sikerült összeállítania a bengáli ábécét is. A kiejtésről szóló fejezetben rajzok mutatták be, hogyan áll a nyelv a szájpadláshoz, fogakhoz, ajkakhoz viszonyítva. Például az „o" magánhangzót félig nyitott ajkakkal, zárt szájjal kellett kiejteni, az „u" hang képzésekor a nyelvet a felső fogsorhoz kellett szorítani. Mindez olyan bonyolult volt, hogy Lambert végül is kénytelen volt a Howrah bazárban — a szomszédok nagy csodálkozására — tükröt venni! Ezzel felszerelkezve szép folyamatosan elsajátította a számtalan hehezetes hangot, amelyek miatt a bengálit hallgatva az embernek az a benyomása, hogy beszélgetőpartnere állandóan liheg. Mindez persze sok arcizommunkával járt, s az erőfeszítések nem múltak el nyom nélkül. Lambert feljegyzései szerint: „A tükörből visszatekintő arc nem volt szívderítő látvány. Jócskán megkopaszodtam, arcom lesoványodott, egészen beesett lett, s fölvette a *slum* szürke árnyalatát."

Mindez azt jelentette, hogy a francia nagy utat tett meg az „indianizálódás" terén. Egy napon azután szomszédai megtapasztalták, hogy útjának már majdnem teljesen a végére ért. Egy ismerős hindu házaspár legkisebb lánya feleségül ment Lambert egyik szomszédjának fiához. A házasságkötési ceremónia végén a pap letérdelt a szülők előtt, hogy megtegye, amit előtte valószínűleg még soha nem tett meg idegen: leborult a földre, megérintette a lábukat, és kezét a fejére tette. Ezzel a mozdulattal azt akarta mondani: „Mivel a kishúgom feleségül ment kis testvéremhez, a szüleim lettetek. Beléptem családotokba."

Lambert még aznap este elment a sikátor uzsorás-ékszerészéhez. Megmutatta neki fémkeresztjét — amire anyja a fia születésének és felszentelésének időpontjait vésette —, és azt kérte, hogy e két dátum alá vésse be azt, hogy „Premanand". A szót ő választotta ki, azt akarta, hogy ez legyen indiai neve. Premanand bengáli nyelven annyit tesz: „Boldog, aki Isten szeretetét hordozza". Azt is meghagyta az ékszerésznek, hogy a név előtt hagyjon valamennyi helyet. Ide akarta bevésetni életének harmadik legfontosabb dátumát, ugyanis még ugyanazon a napon kérelemmel fordult a hatóságokhoz. Amit kért, számára nagyon fontos volt, az indiaiak viszont értelmet-

lenségnek tartották, hiszen szilárdan meg voltak győződve, hogy a születéskor elnyert életállapotot semmi sem tudja megváltoztatni, csak a halál vagy egy másik inkarnáció. Lambert a Belügyminisztériumban kitöltött papírokkal azt kérte India kormányától, hogy véglegesen az Öröm Városának szegényeihez tartozhasson. Kérvényt nyújtott be az indiai állampolgárság megszerzésére.

Ashish és Shanta Ghosh, a Kölcsönös Segítségnyújtási Bizottság fiatal hindu házaspárja egyik este éppen akkor lepte meg Lambertet, amikor az a tükör előtti nyelvészeti grimaszgyakorlatait végezte.

— *Father,* szeretnénk valamit bejelenteni — kezdte a fiú büszkén gyűrögetve szakállát. — Te vagy az első, akinek elmondjuk.

Lambert hellyel kínálta a fiatalokat.

— Elhatároztuk, hogy elmegyünk a *slum*ból. Visszamegyünk vidékre.

Vörös kendője alól Shanta a pap reakcióját fürkészte.

„Édes Istenem — gondolta Lambert —, amióta ezen a szemétdombon élek, ez a legjobb hír, amit valaha is hallottam. Ha az emberek rákapnának a visszatérésre, meg vagyunk mentve!" Képtelen volt örömét leplezni.

— Hogyan jöttetek erre az ...

— Három év óta a fogunkhoz verünk minden garast — vette át a szót Shanta. — Végre sikerült földet vennünk, egy hektár jó minőségű, kiváló földet, közel a faluhoz. Hindu tulajdonosának pénzre volt szüksége, hogy kiházasíthassa a lányát.

— Ásatunk majd egy nagy medencét, halakat akarunk nevelni — magyarázta a férje.

— És a vízzel öntözhetünk, és így kétszer arathatunk majd a száraz évszakban — tette hozzá Shanta.

Lambert érezte, hogy most a szeme előtt történik a csoda. Olyan csoda, amelyről több millió indiai álmodozik, mindazok, akiknek ott kellett hagyniok a falujukat, és kénytelenek voltak Kalkuttában keresni menedéket.

— Shanta előremegy a gyerekekkel — mondta Ashish. — Elveti és betűzdeli a rizst. Én maradok, még egy kis pénzt akarok keresni. Ha az első monszun kiadós lesz, én is utánuk megyek.

A fiatalasszony szép fekete szemei parázsként izzottak az árnyékban.

— Azt is nagyon szeretnénk, ha visszatérésünk valamivel gazdagítaná a falu lakóit, valamivel, ami ....

— Friss levegőt jelentene — mondta a férje. — Bengália földje egy esztendőben három termést is beérlel, ha bőséges vizet kap. Megpróbálok szövetkezetet alapítani.

— Én pedig valamilyen üzemet az asszonyok számára.

Lambert félig lehunyt szemmel, tükrét a térdére téve, csak hallgatott, és ámult.

— Áldjon meg titeket az Isten — mondta végül —, mert ez alkalommal egy *slum*ból fog érkezni a fény és a reménység!

Az ügyeletes kopogott az ajtón, majd meg sem várva a választ, hirtelen benyitott.
— Konzul úr, egy indiai asszony sürgősen Önnel akar beszélni. Azt állítja, hogy abban a nyomornegyedben, ahol lakik, egy francia misszionárius kolerában haldoklik. Nem tudják kórházba szállítani, mert nem engedi meg. Azt akarja, hogy ugyanolyan ápolásban részesüljön, mint a többiek...

A csokornyakkendős, becsületrenddel kitüntetett, hatvankét éves Antoine Dumont a Francia Köztársaságot képviselte Kalkuttában. Azóta, hogy XV. Lajos minden hájjal megkent ügynökei ide is elmerészkedtek és a brit fennhatóságnak fittyet hányva kereskedelmi telepeket létesítettek, Franciaország konzuli ügyosztályt működtetett a Park Street egyik patinás épületében. A diplomata összeráncolta a szemöldökét, és kiment a hallba, amely egyúttal várakozóhelyiségül is szolgált. Ázsiában töltött harmincesztendős szolgálata alatt kellőképen hozzászokott azokhoz a kellemetlenségekhez, amelyeket honfitársai okoztak neki — akarva-akaratlanul. A konzulátuson megfordultak már csavargók, hippik, kábítószeresek, katonaszökevények, kirabolt turisták, és a konzul soha nem küldte el őket anyagi vagy egyéb segítség nélkül. De az most fordult elő vele először, hogy egyházi személy ügyében kértek tőle sürgős segítséget, aki ráadásul „a saját akaratából egy indiai nyomornegyed mélyén haldoklik".

Shanta és Margaréta talált rá az élettelen Lambertre, még előző nap. A halálsápadt pap hányadékban és ürülékben feküdt a szoba közepén, olyan volt, mintha élősködők hada pusztította volna el bensejét. Izmai teljesen petyhüdtek voltak, csontjairaráncosodott bőre kopott pergamenre emlékeztetett. Öntudatánál volt, de olyan roppant gyengeség fogta el, hogy attól lehetett tartani, a legkisebb erőfeszítés is kioltja életének alig pislákoló lángját. A két asszony azonnal felismerte a bajt: Lambertet heveny kolera támadta meg, amely különös módon éppen a legerősebb fizikumú embereket szokta veszélyeztetni. A betegség első jeleit már előző éjjel érezte. Görcsös hasmenés miatt többször is ki kellett rohannia a latrinára. A nagy meleg ellenére hidegrázás fogta el, azután bizsergést érzett a végtagjaiban, majd általános izomremegést. Keze és lába furcsán elkékült. Kezén a bőr kiszáradt, megkeményedett és kitöredezett. Noha állandóan izzadt, egyre jobban fázott. Érezte, hogy arcán megfeszül a bőr, először az arccsontján, azután az orrán, szeme körül, a homlokán, egészen a feje búbjáig. A fájdalom miatt egyre nehezebben tudta becsukni a száját és a szemét. Görcsök kínozták, hánynia kellett. Lélegzése szaggatottá és fájdalmassá vált. Nagy erőfeszítéssel megpróbált egy kis vizet inni, de bénult torkán semmi sem csúszott le. Hajnali négy vagy öt óra felé már nem tudta kitapintani a pulzusát. Azután elkábult. Amikor felébredt, fel akart kelni, hogy vécére menjen, de már annyi ereje sem volt, hogy felálljon vagy négykézláb induljon el. Kénytelen volt a szoba közepén elvégezni a dolgát. Arra gondolt, hogy nemsokára meghal, de semmi félelmet nem érzett. Ellenkezőleg, rendkívüli gyengesége miatt nagy boldogság fogta el.

A két asszony megjelenése megszakította azt az állapotot, amelyről később azt mondta: „csodálatos érzés lábujjhegyen haladni a nirvâna felé". Shanta és Margaréta nem akarta, hogy a Nagy Testvér meghaljon. Harcolni fognak érte! Margaréta megragadta a vizesvödröt, és vizet hintett a beteg arcára és testére, hogy benedvesítse a bőrét. Először a kiszáradást kellett megakadályozni. Már tapasztalatból tudták,

hogy csak azonnali orvosi beavatkozás tudja a bajt megállítani: védőoltásra van szükség, és a beteget azonnal intenzív osztályra kell szállítani.

— Kapaszkodj belém, Nagy Testvér — mondta Margaréta, és kendőjének bevizezett szélével megtörölte Lambert arcát. — Elviszünk a Bellevue klinikára. Ott majd kigyógyítanak a bajból.

Kalkutta lakosai, még a legszegényebbek is, jól ismerték a Park Street negyedben fekvő elegáns magánklinikát, legalábbis a nevét, ugyanis a pálmafák árnyékában megbúvó intézetben gazdag *marwari*kat, a kormányzat vezető tisztviselőit és a külföldi kolóniák tagjait ápolták és műtötték Bengália legkiválóbb orvosai a nyugat-európai kórházak kényelmi és higiéniai színvonalán. Margaréta biztos volt benne, hogy a *Bellevue clinic* nem fogja elküldeni a *Father*t. Hiszen ő *sahib!*

Lambert arca eltorzult. Mondani akart valamit, de nem volt hozzá elég ereje. Az asszony közelebb lépett. Megértette, hogy Lambert nem akarja elhagyni a szobáját. „Gondozzák csak úgy, ahogy egy itteni szegény beteget!" Látott ő már jó néhány kolerást, tucatjával gondozta őket az Öröm Városának viskóiban. Ők is otthon maradtak. Főleg a monszun idején szedett a kolera sok áldozatot. A kórházak szinte minden esetben elutasították őket, mert nem volt elegendő ágy, gyógyszer és orvos. A legszívósabbak túlélték, a többiek meghaltak. A francia hallani sem akart arról, hogy ő most különleges orvosi kezelésben részesüljön.

E váratlan ellenállás láttán az asszonyok átmentek a szomszédokhoz megtanácskozni a dolgot. Elhatározták, hogy értesítik a plébánost. Úgy gondolták, hogy egyedül ő tudja rávenni a papot, hagyja magát elszállíttatni a klinikára. A fehér reverendás atya a lehető legkimértebben fogadta őket. Határozottan visszautasított minden közvetlen beavatkozást.

— Szerintem csak egy megoldás van — közölte végül. — Értesíteni kell a francia konzult. Végül is francia állampolgárról van szó. Egyedül ő kötelezheti *that subborn Frenchman*, ezt a csökönyös franciát a tisztességes gyógykezelés elfogadására. Legalábbis, egyedül ő próbálhatja meg.

Margaréta lett a küldöttség. Olyan ügyesen fejtegett a diplomata előtt az azonnali beavatkozás szükségességét, hogy a délután folyamán szürke, trikolórral fellobogózott 504-es Peugeot fékezett le Anand Nagar bejáratánál. A kocsi felbukkanása olyan szenzációt keltett, hogy Antoine Dumont csak óriási erőfeszítéssel tudott utat törni a körülötte tolongó tömegen keresztül. Feltűrte nadrágját, azután nekivágott a sáros sikátornak. A bűz szinte letaglózta, két vagy három alkalommal meg kellett állnia, hogy megtörölje az arcát és a nyakát. Hosszú ázsiai szolgálata alatt még soha nem került hasonló helyzetbe. „Ez a plébános teljesen megőrült" — mondta magában a tócsákat kerülgetve. Azután odaért a földön heverő test mellé, és egy kissé erőltetett vidámsággal így köszöntötte Lambertet:

— Üdvözlöm, Atyám! A Francia Köztársaság tiszteletteljes üdvözletét hozom önnek. Én vagyok a kalkuttai francia konzul.

Paul Lambert erőlködve kinyitotta a szemét.

— Mivel érdemeltem ki ezt a megtiszteltetést? — kérdezte alig hallhatóan.

— Nem tudja, hogy a konzul elsődleges feladata, hogy honfitársaira vigyázzon?

— Nagyon köszönöm, konzul úr, de semmire sincs szükségem. Sok barátom van itt.

— Hát tudja, éppen ők riasztottak. Mivel állapota szükségessé teszi a....

— Hazatelepítést? — vágott közbe Lambert, hirtelen erőre kapva. — Azért jött,

hogy ezt javasolja? Egészségügyi okokból történő hazatelepítést? Kár volt annyit fáradnia, konzul úr! Nagyon köszönöm kedvességét, de ne pocsékolja se idejét, se pénzét! Az itteni szegények számára nincs „hazatelepítés", se más rendkívüli eszköz. Ragaszkodom ahhoz, hogy ugyanolyan bánásmódban részesüljek, mint ők!

Teljesen kimerülten hanyatlott hátra, és lehunyta a szemét. A hang meglepte a diplomatát. „Kemény fickó" — gondolta magában.

— Akkor legalább azt fogadja el, hogy átszállítsuk egy jó klinikára. — Keresgélte a legmegfelelőbb szavakat. — Gondoljon arra, hogy mit jelent a barátai számára! És arra, hogy ha meghal, mennyire hiányozni fog nekik!

— Isten kezében van az életem, konzul úr. Övé a döntés.

— De én nyilván azért vagyok itt, mert ő úgy döntött, hogy önnek meg kell gyógyulnia — érvelt a diplomata.

— Hát ebben van valami — egyezett bele Lambert, meghajolva a konzul logikus érvelése előtt.

— Ebben az esetben arra kérem, engedje meg a barátainak, hogy elvigyék egy...

— Közkórházba, konzul úr! Nem pedig egy luxusklinikára!

Dumont érezte, hogy a dolog felét már elintézte. Még egy kis türelem, és Lambert teljesen beadja a derekát.

— De ott gondosabban ápolnák, és hamarabb visszatérhetne a nyomorvárosba, hogy folytathassa korábbi tevékenységét az itteniek szolgálatában!

— Nem az a legfőbb kívánságom, hogy korábbi tevékenységemet folytathassam, hanem hogy nyíltan és szégyenkezés nélkül nézhessek azok szemébe, akik körülöttem élnek.

— Megértem, mit akar mondani, és hadd nyugtassam meg: egyetlen rúpiát sem fog elszedni senki az itteniektől az ön kórházi költségeire. Minden kiadást a konzulátus fog fedezni.

Lambert nagyot sóhajtott. A beszélgetés teljesen kimerítette.

— Köszönöm önnek, konzul úr, de ez nem pénzkérdés. Arról van szó, hogy tiszteletben kell tartani egy szabad elhatározásból született elkötelezettséget, vállalkozást. Ez a betegség gondviselésszerű. Kérem, ne erőltesse a dolgot!

Hirtelen görcs rázta meg Lambertet. Antoine Dumont döbbenten nézte az élettelen testet. Egy pillanatra átvillant rajta, talán már nem is él. Azután meghallotta a lélegzés szabálytalan sziszegését.

Odakinn sokan várakoztak nyugtalanul: Ashish, Shanta, Bandona, Margaréta, Arisztotelész John, Saladdin, az öreg Surya, Mehboub és egy csomó ismeretlen. Amikor a diplomata megjelent a küszöbön, mindnyájan odatódultak.

— Nos? — kérdezte Margaréta.

A konzul megigazította csokornyakkendőjét.

— Csak félsiker! Klinikáról szó sem lehet, de abba beleegyezett, hogy elvigyék egy amolyan — „mindenki kórházába". Azt hiszem, tiszteletben kell tartani az akaratát.

Miután a konzul elment, Margaréta riksára rakta Lambertet, és elvitte az Öröm Városához legközelebb fekvő kórházba. Az első benyomások nagyon kedvezőek voltak: szépen gondozott gyepszőnyeg, vízmedence, kút, árnyas fasor. Hanem aztán az elsősegély épülete, amit egy alig olvasható vörös tábla jelzett, visszataszító külsejű, gyászos építménynek bizonyult. Kopott homlokzat, hiányzó ajtók, kitört ablakok. Margaréta hajszál híján arra kérte a riksást, hogy forduljon vissza. Bandonával ellentétben, neki nem volt nagy gyakorlata a kórházjárásban, és még a *slum*

legvisszataszítóbb jelenetei sem készítették föl arra a megrázkódtatásra, ami odabenn várta. A folyosókon véres és gennyes kötések hevertek, tönkrement ágyak voltak a szemétkosarak, a kibelezett matracokban férgek nyüzsögtek, s az ember mindenütt szeméten gázolt keresztül. Mintha a legsötétebb középkor kísértett volna ezen a helyen. Nagyon súlyos betegek feküdtek össze-vissza keveredve, néha még a földön is: agyvelőgyulladásban, szívtrombózisban, tetanuszban, tífuszban, kolerában, tályogban szenvedők, azután sebesültek, amputáltak, égési sérültek. A haldoklókat falakra, ablakokra, nem működő ventilátorokra aggatott infúziós oldatok próbálták életben tartani.

Margaréta végül talált egy üres bambuszágyat, ide fektette az öntudatlan Lambertet. Minthogy a papot senki sem vizsgálta meg, odacsúsztatott egy ötrúpiást az egyik ápolónak, hogy szerezzen orvosságot és injekcióstűt. Miután beadta a védőoltást, kolera elleni tablettákat kért. Mint sok más kalkuttai kórházban, a gyógyszer itt is hiánycikknek számított. A sajtó rendszeresen ostromolta a kórházak kirablását. Végeredményben ebből éltek a környék gyógyszertárai....

— Szomjas vagyok...

Lambert felnyitotta a szemét, s feltárult előtte a közkórház szörnyű képe. A betegek feje mellett nem volt se vizeskancsó, se víz. Időnként megjelent egy gyerek egy nagy tömlővel, és vizet árult: 50 *paisá*ért adott egy pohárral. A vécé a folyosó végén volt. Az ajtaja ki volt szakadva, a lefolyók pedig eldugultak. A fekália kifolyt a csészékből, és már a folyosókon csordogált.

Az ilyesfajta épületek bejáratánál nap mint nap betegek százai tülekedtek abban a reményben, hogy orvosi ellátásban részesülnek, sikerül nekik ágyat vagy legalább a padlón helyet szerezniök, és néhány napig enni kapnak. Mindenütt ugyanaz a tülekedés és zsúfoltság fogadta az embert. Bizonyos szülőotthonokban előfordult, hogy három anya is feküdt egyetlen matracon, persze az újszülöttekkel együtt, aminek már voltak tragikus következményei is: több újszülött egyszerűen megfulladt. Az újságok mindenesetre rendszeres kampányokat indítottak a gondatlanság, korrupció és a kórházakat megbénító lopások ellen. Abban a kórházban például, ahova Lambert került, egy igen drága kobaltágyú volt már immár hónapok óta működésképtelen, mert senki sem vállalta a felelősséget, hogy a javításához szükséges 6800 rúpiát átutalja. Egy másik kórházban a klímaberendezés hibás működése miatt bezárták a kardiológiai intenzív osztályt, egy harmadik helyen nem működött a két defibrillátor és tíz vagy tizenkét elektrokardiográf, az ágyakhoz tartozó monitorok fele, nem beszélve a központi ellenőrző egységről. A sterilizáláshoz szükséges oxigén- és gázutánpótlás szinte mindenütt akadozott. „Az egyetlen hibátlanul működő készülék — már amikor nem volt áramszünet — a pszichiátriai intézet elektrosokkoló gépe" — írta az egyik újság. Az egyik nagy kórház új sebészeti osztályát — egy egész épületet! — azért nem lehetett átadni, mert az egészségügyi kormányzat még mindig nem hagyta jóvá a liftkezelő kinevezését. Általános jelenség volt, hogy a filmek és a technikus személyzet hiánya miatt a betegek többségének négy hónapot kellett várnia a röntgenfelvételekre. És heteket a legegyszerűbb vizsgálatokra is. A Sealdah pályaudvarhoz közeli kórházban tizenkét mentőautóból tizenegy le volt robbanva, némelyiket már le is selejtezték: a tetejét betörték, a motorját szétszedték, a kerekeket lelopták. Sok műtőben a fogók, szikék, csipeszek és sebvarró fonalak dobozai szinte teljesen üresek voltak, a személyzet ellopkodta az eszközöket. A még meglevők a legritkább esetben voltak kellően élesek, a fonalak

pedig gyakran olyan rossz minőségűek voltak, hogy a varrás elengedett. Sok helyütt egyáltalán nem volt tartalék vér, így az életmentő folyadék ügyében a betegeknek vagy családjaiknak még az orvosi beavatkozás előtt kapcsolatba kellett lépni valamelyik felhajtóval. Ezek az élősködők — egyikükkel annak idején Hasari is megismerkedett — egyébként a kórházak körül lebzseltek, és bőven volt alkalmuk a meggazdagodásra. Már a kapunál megkörnyékezték a betegeket, általában a vidékről érkezett szegényeket, s a jelentékeny juttatás fejében kórházi elhelyezés, illetve azonnali orvosi vizsgálat elintézését csillantották fel előttük. Mások orvosnak adták ki magukat, s szerencsétlen áldozataikat olyan vizsgálóba hurcolták, ahol az ápolók a cinkosaik voltak. Az asszonyoknak felajánlották, hogy a röntgen alatt majd ők vigyáznak az ékszereikre, azután megléptek a zsákmánnyal.

Bizonyos kórházakban a betegeknek szánt élelem eltérítése olyan méreteket öltött, hogy az ennivalót lelakatolt kocsikban kellett szállítani. Minden óvintézkedés ellenére számos élelmiszer és majdnem az összes tej rendszeresen átvándorolt a környék kisvendéglőibe, meg a járdákon ücsörgő teaárusokhoz. A cukor és a tojás is rendszeresen felszívódott, hogy aztán mégiscsak megjelenjék a kórházakban, de most már kétszer olyan drágán, mint a piacokon. Az újságok azt is feltárták, hogy a rablás nemcsak az élelmiszerekre vonatkozott. Némelyik épületnek nem volt sem ajtaja, sem ablaka. Lába kelt a villanykörtéknek is, éjszakánként gyertya világánál kellett a betegeket ellátni.

Mindazonáltal, amint ez Indiában olyan gyakran előfordul, a „szörnyű" együtt járt a „nagyszerűvel". Ezekben a kórházakban olyan emberi kapcsolatok és szövetségek alakultak ki, amelyek feledtetni tudták az elszigeteltséget, a névtelenséget, a borzalmakat. Néhány ágynyira Lamberttől egy szegény beteg valamilyen baleset következtében a modern sebészet egyik legkényesebb és legvakmerőbb műtétén esett át: a csigolya oszteoszintézisén. Lambert ámulattal látta, hogyan javul napról napra az állapota. Ebben az oly sok szempontból szennyes teremben ezt az embert rendkívüli figyelmesség és gondoskodás vette körül. Reggelenként a megpróbáltatásokat nagy türelemmel és kedvességgel elviselő ápolónők felsegítették, és mindent megtettek ahhoz, hogy apránként újra megtanulja lábainak használatát. A vizitek alkalmával az egyébként túlterhelt sebész nem sajnálta az idejét, hogy gondosan megvizsgálja és elbeszélgessen vele, a feltétlenül megbízható és hozzáértő szakember segítőkész lelkületével. Néhány ággyal arrébb egy szegény asszony kuporgott a földön, agyhártyagyulladásban szenvedő kisgyermekének bölcsője mellett. Senkinek sem jutott eszébe, hogy eltávolítsa az asszonyt gyermeke mellől. És az ételkiosztók soha nem mentek el mellette anélkül, hogy egy tányér rizst át ne nyújtottak volna neki.

Az embereket nagyon meglepte, hogy egy *sahib* is társuk lett a szenvedésben. Több beteg mindjárt oda is vonszolta magát Lamberthez, hogy fejtse már meg a leleteiket meg a recepteket. A pap nemegyszer csodálkozva tapasztalta, hogy a valóban túlterhelt és sokszor csak papírfecnikkel rendelkező orvosok milyen lelkiismeretesen és pontosan írják elő a követendő kezelést a legszegényebb páciensük esetében is. Ebben az embertelen városban semmi sem volt véglegesen romlott.

Margaréta tette alighanem megbotránkoztatta volna Lambertet. Az asszony húsz rúpiát csúsztatott az egyik ápoló zsebébe, hogy tegye át a franciát egy ventilátor alatti ágyba. Gyakran előfordult az ilyesmi: a szegényebbek nem tudhatták, melyik pillanatban dobják ki őket az ágyukból, hogy valamelyik baksisos beteg kerüljön a

helyükre. Ha a fáradhatatlan asszony nem hozta volna el mindennap a védőoltást, a sokszor csak a feketepiacon fellelhető speciális gyógyszereket és az erősítő táplálékot, a kolera alighanem elvitte volna Lambertet. Azonfelül Margaréta gyűjtést is szervezett a *slum*ban, és a szegények tucatjai csatlakoztak „Nagy Testvérük" megmentéséhez. Mehboub gyerekei elmentek a vasútra, salakot gyűjtöttek, s a bevételt felajánlották Lambert gyógyulására. Surya, a *tea-shop* öreg hinduja több csomag édességet küldött, a tuberkulózisban meghalt kisfiú, Sabia anyja egy inget varrt a Nagy Testvér számára. Még a leprások is hozzájárultak a gyűjtéshez: több napi koldulás keresményét adták át. Szenvedése ellenére, Lambert nem tudott minden szempontból olyan lenni, mint a többiek.

HARMINCHATODIK FEJEZET

Hasonló látvány még soha nem tárult a kalkuttaiak szeme elé: a városban ezerszámra álltak az elhagyott riksák. A sztrájk, a világ utolsó ember-lovainak nagy sztrájkja megbénította Kalkutta legelterjedtebb közlekedési eszközét. „Sajnos, a sztrájk fegyver lett a gazdagok kezében — ismerte be fájdalmasan Hasari Pal. — A legszebb elhatározások sem tartanak sokáig, ha gyomrodat mardosó éhség kínozza, és a fejed olyan üres, mint a kobra levedlett bőre. Azok a gazember tulajdonosok mintezt jól tudták. Arra számítottak, hogy hamar kidöglünk. Néhány társunk már a második nap újra munkába állt. A következő nap jó néhányan követték őket, és hamarosan mindannyian visszatértünk az úttestre, újra csilingeltünk klienseket keresve, és olcsóbb tarifáért is vállaltunk fuvarokat, csak hogy vehessünk valami ennivalót. Ráadásul az új bérleti díjat is meg kellett fizetnünk. Kemény dolog volt! De szerencsére, ebben az átkozott városban mindig adódik valami, ami nem hagyja, hogy túlságosan sokat keseregjen az ember a saját sorsán.

Amikor megismertem Atul Guptát, többször megdörzsöltem a szemem. És azt kérdeztem magamtól, most utasra várok-e a Russel Street sarkán, vagy pedig valamelyik moziban ücsörgök? Mert Atul Gupta olyan volt, mint egy indiai film főhőse. Szép fiú volt: lesimított fekete bajusz, gondosan fésült haj, telt arc, hódító megjelenés. Színes inget és *sahib* nadrágot viselt. És ami még fantasztikusabb volt, zoknit és cipőt hordott. Igazi cipőt, ami beburkolja a lábat, nem pedig pántos műanyag szandált. A csuklóján aranyóra ragyogott. El tudják képzelni, egy riksakuli aranyórával a karján!

Valamikor én is láttam filmekben, hogy nagyszerű hősök *rickshaw-wallá*nak álcázzák magukat, de az a moziban volt. Gupta viszont nagyon is valóságos alak volt. Senki sem tudta, honnan jött. Való igaz, Kalkuttában olyan emberekkel élsz együtt, akikről semmit sem tudsz, ugyanakkor falun mindenki ismerte egymást. Gupta esetében egyvalamiben biztos lehetett az ember: alighanem sok iskolát végzett, mert tudósabb volt, mint Kalkutta összes brahminja együttvéve. Senki sem tudta úgy szavalni a Râmajanát, mint ő. Igazi színész volt. Leült valahol, és máris ömlöttek ajkáról a verssorok. Azonnal kis csoport alakult ki körülötte. Néhány perc alatt mindent elfelejtettünk, felsebzett lábunkat, korgó gyomrunkat, a hőséget. Gupta megbabonázott minket. Csodálatos tehetséggel tudta megjeleníteni Râmát, majd Sitát, végül a

szörnyű Râvanát. Órákon, napokon, éjszakákon át elhallgattuk volna. Átrepített minket a hegyeken, a tengereken, az egeken. Utána valahogy mindig könnyebbnek tűnt az a fránya riksa. Gupta néhány hónap alatt a kalkuttai riksakulik kedvence lett. Hogyan került ez az ember közénk? Rejtély. Egyesek azt állították, hogy kém, mások hogy politikai agitátor. A Free School Street egyik panziójában lakott, ahová mezítlábas, nyakláncot és bokájukon karperecet viselő fura alakok jártak. Állítólag kábítószeresek voltak, és nem ám *bidi*t, hanem *bhang*ot szívtak, ami eljuttatta őket a nirvánába. Mindenesetre Gupta nem járt mezítláb, és soha nem láttam cigarettát a szájában. Keményen dolgozott, mint mi valamennyien. Hajnalban mindig ő volt az első a Park Circus-i állomáson, és még késő éjjel is az utcákon trappolt. Az igaz, hogy vállát nem nyomták nélkülözések közt eltöltött évek, még jó volt a motorja. Mint a kulik nagy része, ő is engedély nélküli riksát húzott. Kalkuttában jó adag baksissal még a mennyország kulcsait is meg lehetett szerezni."

Engedély ide, engedély oda, Gupta jól kereshetett, valósággal versengtek kocsijáért az asszonyok. Talán arra gondoltak, hogy Manooj Kumar[1] fuvarozza őket. Ámbár a mi munkánkban jobb, ha az ember koldusnak látszik, mintsem filmsztárnak. „Minél inkább elütsz az átlagostól, annál inkább megakad rajtad az emberek szeme."

A szép Atul Gupta egy napon fájdalmasan megtapasztalta ezt az igazságot. Két kislányt szállított haza a Harrington Streeten fekvő házukba, amikor egy szippantókocsi lerobbant az út kellős közepén, és lezárta a forgalmat. Gupta megpróbálta a csődületet kikerülni, felugratott a járdára, ám egy rendőr elkapta. Heves szóváltás bontakozott ki, aminek során a rendőr néhányszor megütötte Guptát. A riksás elvesztette a fejét, letámasztotta a kocsit, és nekiugrott az egyenruhásnak. A közelharcban mindketten a földre estek. Végül a rendőr elrohant a kapitányságra, s fegyveres rohamosztag élén tért vissza. A lobbanékony riksást letartóztatták, kocsiját elkobozták.

Amikor másnap délben szabadon engedték, Atul Gupta nagy darab véres hústömeg volt. Egész éjjel ütötték-verték, cigarettával égették.

Karjánál, majd lábánál fogva órák hosszat lógatták, közben bambuszrudakkal verték. Nemcsak azért bántalmazták ilyen kegyetlenül, mert egyikőjükkel összeverekedett, hanem tiszta nadrágja, *sahib* inge, cipője és aranyórája miatt. Egyetlen rabszolgának sincs joga erre, hogy különbül nézzen ki, mint a többi igavonó barom.

A megsértett rendőr nem érte be azzal, hogy jól összeverette Guptát, hanem még vádat is emelt ellene a kalkuttai büntetőbíróságon. A tárgyalás napján a riksakulik valóságos díszmenetben kísérték társukat a Bonsal Court-ra. Minthogy még nehezére esett a járás, felültették egy fölcicomázott kocsira. „Olyan volt a haverunk, mint egy maharadzsa, mint egy Dourga-szobor — mesélte Hasari —, azzal a különbséggel, hogy karját és lábát hatalmas kötések takarták, arca pedig annyira tele volt véraláfutásokkal, mintha valaki több liter *khôl*lal pingálta volna sötétre."

A Bonsal Court öreg téglaépülete a Dalhousie Square túlsó oldalán állt, a város központjában. Udvarában, egy banánfa tövében, volt egy kis szentély. Gupta nagyon jámbor volt, azt akarta, hogy mielőtt a bírák elé lép, *darshan*t tartson az istenségekkel. A kulik leemelték a kocsiról a kis oltár előtt, amely Shiva, Kâlî és Hanuman majomisten képeivel volt díszítve. Hasari megfogta a kezét, és segített neki

[1] Híres indiai filmszínész

megkondítani a szentély kapujában függő harangot. Gupta több *mantrât* mondott el, majd virágfüzért tekert Shiva szigonya köré.

A járdán, a vaskerítés teljes hosszában, nagy tömeg nyüzsgött a fák és cukorléárusok kettős sorfala között. A langyos levegőben sült krumpli illata érződött. Valamivel messzebb, az udvar bejáratánál hosszú sorok kígyóztak az írástudók előtt, akik stadionlelátókra emlékeztető magas, antik írógépeik mögött kuporogtak a földön. Az udvarban az emberek kókuszdiót bontottak, mások teát vagy szódavizet ittak. A koldusok még a tárgyalótermek lépcsőjéig is elmerészkedtek. A legmeglepőbb a szüntelen jövés-menés volt. Az emberek kijöttek az épületből, bementek, vitatkoztak, az udvaron időnként megbilincselt rabokat vezettek keresztül a rendőrök, fekete zakót és csíkos nadrágot viselő ügyvédek tárgyaltak egymással vagy az ügyfelekkel.

Gupta és barátai bementek az első helyiségbe. A penészszagú teremben sokan voltak: gyereküket szoptató asszonyok, falatozó emberek, s még olyan is akadt, aki pamut- vagy vászontakaróba burkolódzva a padlón aludt. Valaki azt tanácsolta Guptának, hogy menjen és szerezzen ügyvédet. Hosszú, sötét folyosó következett, azután egy nagy terem, amely tele volt ügyvéddel. Kis asztaloknál ültek, ventilátorok alatt, amelyeknek szelében egy-egy papírfecni időnként útra kélt. Gupta választása egy középkorú, bizalomgerjesztő úrra esett. Az illető inget és nyakkendőt viselt, fekete zakója pedig olyan fényes volt, mint holdfényben csillogó pocsolya. Az ügyvéd Guptát és kíséretét egy vécészagtól bűzlő lépcsőház felé terelte. Minden sarokban bírák dolgoztak: gépbe diktálták határozataikat a törvényszéki írnokoknak, akik egyetlen ujjal gondosan pötyögtették a szöveget.

A kis csoport végre megérkezett egy nagy terembe. Az egyik falról Gandhi megsárgult képe tekintett rájuk. A terem hátsó részét hatalmas, többé-kevésbé rozsdás vasszekrények torlaszolták el. A néhány madzag és egy rakás viaszpecsét segítségével lezárt monstrumok az évek során felhalmozott bűnjeleket őrizték: késeket, pisztolyokat, különféle fegyvereket, lopott tárgyakat. Középen kis emelvény állt, előtte padok sorakoztak. Az emelvényen két asztal és egy ketrec állt, ez utóbbi a termen keresztülhúzódó vasrácsos alagúthoz csatlakozott. „Egyszer már láttam ilyet a cirkuszban — mesélte Hasari. — Ezen keresztül mentek a porondra a tigrisek és a párducok." Itt a gonosztevőket vezették a rácsok között a bírák elé. Atul Gupta szabadlábon védekezett, tehát szó sem lehetett semmiféle rácsról.

A termet hamarosan megtöltötték a riksakulik, akik a várakozási idő alatt teát ittak vagy *bidi*ket szívtak. Gupta az emelvénnyel szemben foglalt helyet, az első sorban, ügyvédje mellett. Azután két borotválatlan, piszkos *dhoti*ba öltözött, unalmas képű alak jelent meg. Papíroktól duzzadó irattömböket cipeltek a hónuk alatt, ők voltak az írnokok. Az egyikük tapsolt egyet, mire bekapcsolták a mennyezeten függő két ventilátort. A készülékek oly elaggott állapotban voltak, hogy csak nagy nehezen tudták magukat a forgásra rászánni. Mint két keselyű, amely degeszre zabálta magát, s most nemigen tud szárnyra kapni.... A terem hátuljában kinyílt egy ajtó, s belépett a bíró. Nagyon sovány, kerek szemüveget viselő, szomorú arcú ember volt, a törvény embereinek szőrmével díszített fekete tógáját viselte. Mindenki felállt, még Gupta is, pedig neki ez meglehetősen nehezére esett. A bíró helyet foglalt a legnagyobb karosszékben, az emelvény közepén. Arcát félig eltakarták az előtte levő asztalon felhalmozott dossziék és könyvek — a büntetőtörvénykönyv hatalmas kötetei. Alig nyitotta ki a Gupta-ügy aktáját, amikor egy galamb landolt az egyik dokumentumon, dolgát végzendő. Az egyik írnok tüstént felugrott az emelvényre, és *dhoti*jának

szárával eltakarította a galambpöttyet. A teremben levő szekrényeken több galambcsalád lakott.

A bíró után egy másik fekete ruhás személy is megjelent. Annyira kancsal volt, hogy nem lehetett tudni, jobbra néz vagy balra. Ő volt a P. P. — úgy ejtették: „pipi" —, a *Public Prosecutor*, az ügyész. Az emelvény lábánál, baloldalt, egy rendőrtiszt és egy másik ügyvéd foglalt helyet, ők képviselték a vádat. „Olyan volt, mintha a Râmajana egyik jelenetét készültek volna eljátszani" — mondta Hasari. Az egyik írnok felolvasta a vádiratot, mely szerint Atul Gupta tettleg bántalmazta a Harrington Street-i rendőrposztot. A bíró levette a szemüvegét, lehunyta a szemét és belesüppedt a karosszékbe, hogy csak csillogó koponyáját lehetett látni. Amikor az írnok befejezte, a bíró felszólította a védőt, adja elő mondandóját. Atul Gupta ekkor rátette bekötözött kezét az ügyvéd vállára, nem engedte felállni. Ő akart saját maga védője lenni. Olyan megrázó részletességgel adta elő a kapitányságon történteket, hogy a hallgatóság teljesen a hatása alá került. Több kuli a könnyekig meghatódott, az idősebbek sírva fakadtak. Azután a rendőrség ügyvédje és az ügyész kértek szót, de mondhattak bármit, a helyzeten nem tudtak változtatni. A könyvei és papírjai mögé húzódott bírónak is könnyek csillogtak a szemében. A szép Atul Guptát a bíróság felmentette, azonkívül elrendelte riksája azonnali visszaszolgáltatását is. Az egész tárgyalás nem tartott tovább tíz percnél. „A leghosszabb az egészben a végén kitörő tapsvihar volt — mesélte Hasari. — Büszkék voltunk barátunkra, és őszintén örültünk sikerének."

Gupta felmentésének híre a szavannatüzek gyorsaságával terjedt el a riksások között. „A Sebhelyes és Golam Rassoul — a riksások szervezetének egyik vezetője — azt javasolták, hogy tüstént szervezzünk tüntetést a bengáliai kormány székhelye, a Writers' Building előtt, hogy tiltakozzunk a rendőrség visszaélései és brutalitása ellen." Rassoul riasztotta a *telagarhi-wallák*, a kézikocsihúzók szövetségének főnökeit, akik kapva-kaptak az alkalmon. A *rickshaw-wallák* és a *telagarhi-wallák* voltak a kalkuttai rendőrök első számú közellenségei. A menet a Park Circustól indult el, a kora délutáni órákban. A baloldali pártok vezetői annyi vörös lobogót, szalagot és feliratot küldtek, hogy a tömeg szélringatta pipacsmezőre emlékeztetett. A nap hőse legelöl ment, jobban mondva ült egy virágokkal és vörös zászlókkal feldíszített riksán, amit kollégái húztak, ötszáz méterenként váltva egymást a kocsi rúdjai között. A riksa az 1999-es számot viselte, vagyis azé a járműé volt a dicsőség, amelyiknek rúdjai között Gupta barátja és csodálója, Hasari Pal izzadt, szenvedett és reménykedett immáron négy év óta. Az útvonal mentén kézikocsi-húzók százai csatlakoztak a felvonulókhoz. A közlekedés leállt, és az általános bénulás hamarosan elérte a külvárosokat is. A járókelők ez alkalommal csodálkozás nélkül nézték a tüntetőket. Soha nem vonult még menet ennyi zászlóval és színes szalaggal felszerelkezve. A kommunisták hangszórókkal felfegyverkezett segédcsapatokat küldtek. A szakszervezet vezetői jelszavakat dobtak fel, amit a tömeg teli torokkal utánuk ordított. Több mint két óráig tartott, amíg elérték a Dalhousie Square-t. A kormány palotájához vezető utakat a rendőrség addigra lezárta. A harckocsik és katonai teherautók sorfala mögött egyenruhás fegyveresek százai várakoztak teljes készültségben. A vöröstéglás épület szobrokkal díszített hosszú homlokzatát felfegyverzett rendőrkordon védelmezte. A felvonulók megálltak a kormányerők vonala előtt. Egy rohamsisakos rendőrtiszt előrelépett, és megkérdezte, van-e valami üzenetük a miniszterelnök titkársága részére. Atul Gupta azt felelte, hogy szeretné, ha a miniszterelnök személyesen fogadná őt és a többi szakszervezeti vezetőt. A tiszt azt válaszolta, hogy átadja a kérelmet, és bement

az épületbe. A várakozás alatt a szónokok lelkes kirohanásokat tartottak a rendőrség ellen, és forradalmi jelszavakkal tüzelték a tömeget.

A tiszt hosszú idő elteltével visszatért, és közölte, hogy a miniszterelnök hajlandó fogadni a riksások küldöttségét, ez azonban legfeljebb négy főből állhat. Golam Rassoul, Atul Gupta és két másik szakszervezeti vezető megkapta az engedélyt, hogy átlépje a kordont. Amikor félórával később megjelentek, remek hangulatban voltak, főleg Gupta. Hangosbeszélőn bejelentette, hogy a miniszterelnök és a rendőrfőnök biztosította őket, hogy a jövőben a rendőrség tartózkodni fog erőszak alkalmazásától. A hírt mennydörgő taps és lelkes „hurrá" kiáltások fogadták. Gupta hozzátette, hogy ő személyesen ünnepélyes ígéretet kapott arra vonatkozólag, hogy ügyét kivizsgálják, és a kegyetlenkedő rendőröket megbüntetik. A tömeg ismét lelkesen helyeselt. Ezután Guptát, Rassoult és a két másik küldöttet virágokkal borították el. „Mindannyian éreztük, hogy valami igen jelentős dolog történt — mondta Hasari. — Boldogan és megnyugodva váltunk el. Holnap szebb nap virrad ránk."

A felvonulók mindenféle zavargás nélkül oszlottak szét. A *rickshaw-wallá*k és *telagarhi-wallá*k hazatértek. Gupta felszállt Hasari riksájába. A két jó barát betért a Ganduli utca egyik bisztrójába, hogy egy-két pohár *bangla* mellett együtt örüljenek a sikernek. Néhány társuk is velük tartott. Abban a pillanatban, amikor kiléptek a kocsmából, Hasari tompa, pattanó hangot hallott, olyan volt, mint amikor egy biciklikerék kidurran. Gupta felkiáltott, feje mellére hanyatlott. A kuli teste élettelenül roskadt a kocsirúdra. Hasari kis lyukat vett észre a fején, közvetlenül a füle fölött. Vér szivárgott belőle. Gupta még akart valamit mondani, de szemei hirtelen teljesen elfehéredtek.

„Ellenségeink bosszút álltak. Elragadták tőlünk hősünket."

HARMINCHETEDIK FEJEZET

A *slum* túlfelén, a vasútvonal mentén fekvő kis kolónia külsőleg semmiben sem különbözött a nyomorváros többi részétől. A házak itt is négyszögletes kis udvarok köré épültek, a tetőkön ruha száradt, a nyitott csatornák is ismerősek voltak. Mégis, a *slum* egyetlen lakosa sem lépett volna sohasem ebbe a különleges gettóba. Itt élt ugyanis az Öröm Városának hatszáz leprása.

Indiában nagyjából ötmillió leprást tartanak nyilván. Az a rémület és félelem, amit torz arcok, betegség roncsolta kezek és lábak, sokszor férgektől nyüzsgő sebek látványa keltett, az Anand Nagarban élő leprásokat is teljes elszigeteltségre ítélte. Ha szabadon járhattak-kelhettek is, az íratlan törvény szerint tilos volt az egészségesek házaiba belépniük. Amikor a csonka Anouar Lambert szobájába vitette magát, áthágta ezt a szabályt, s ez az életébe kerülhetett volna. Már több esetben történt lincselés is, nem annyira a fertőzéstől, mint inkább a megszólástól való félelem miatt. A leprások javára történő adományok ellenére, az indiaiak szemében a lepra az istenek büntetése volt. A gettó közepén állt egy bambuszból és agyagból épített menedékféle barakk, amelyben mindig volt néhány ágy olyan szerencsétlen nyomorultak számára, akiket a kalkuttai járdákon szedtek össze. Anouar is ezek közé tartozott.

LEPRÁSOK KÖZT RIZST OSZTANAK

EURÓPÁBÓL ÉRKEZETT SEGÍTŐK

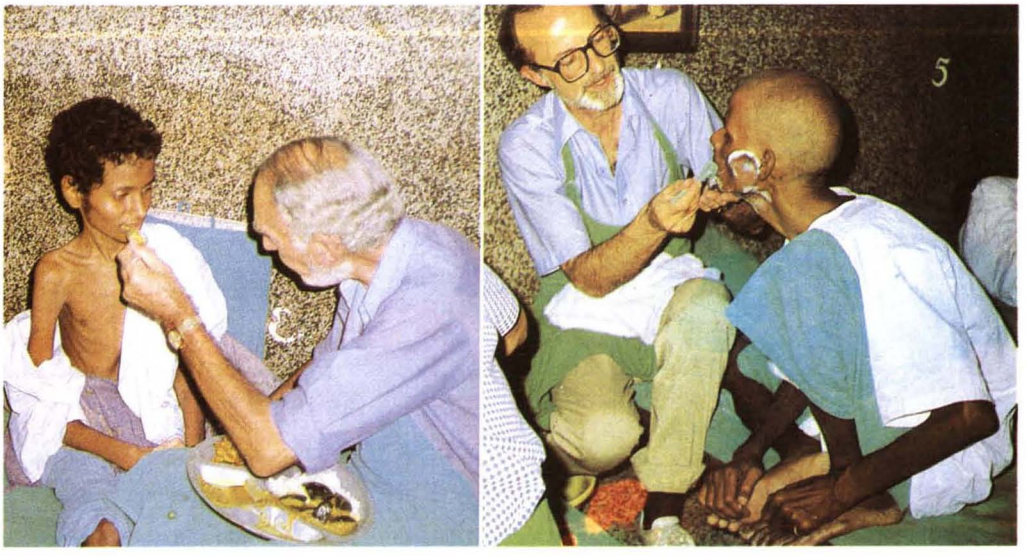

TERÉZ ANYA BETEGEI KÖZÖTT

TERÉZ ANYA BETEGEI KÖZÖTT

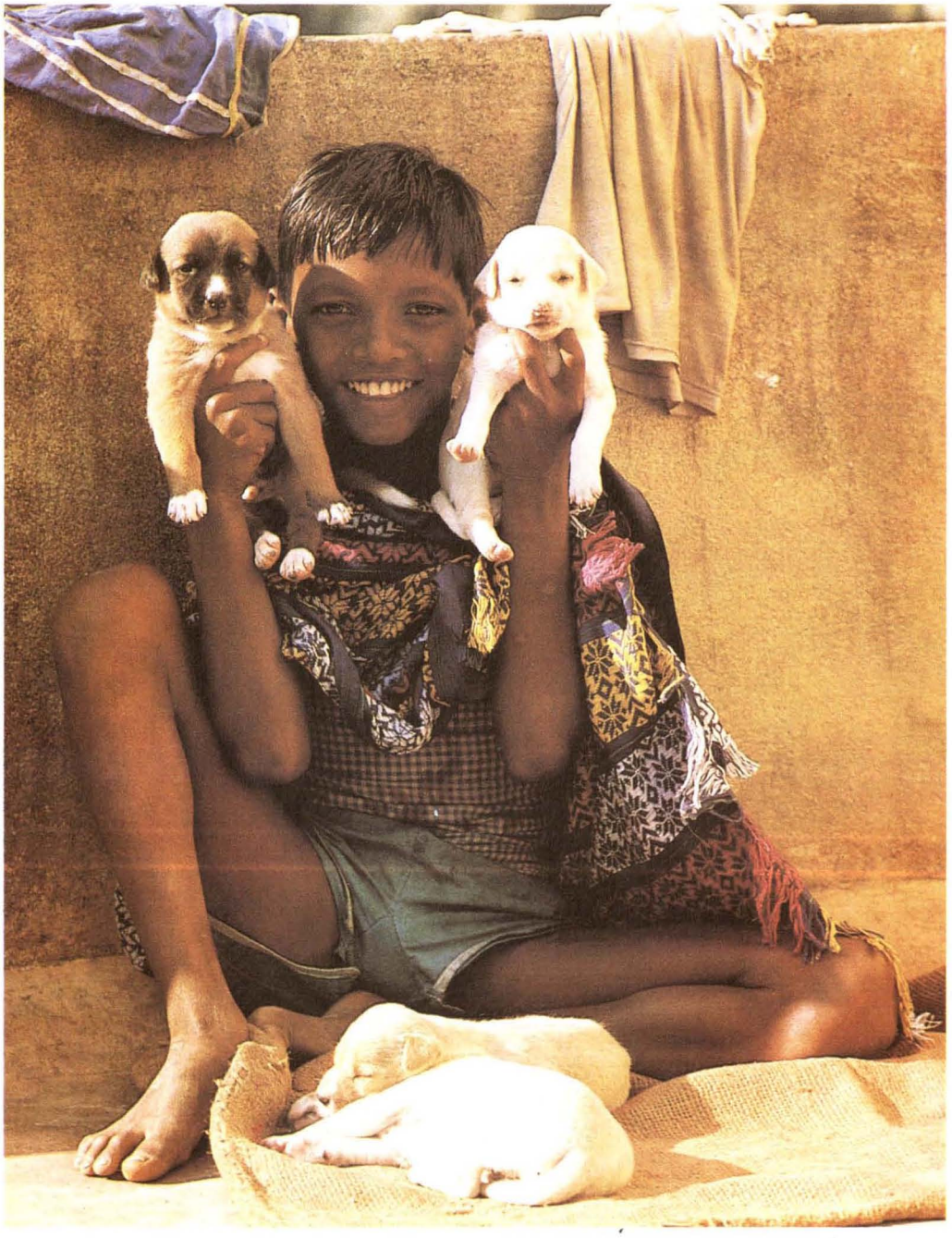

GYERMEKMUNKA

„Ez az ember is megőrizte mosolyát. Nehéz volt ezt a mosolyt megértenem, hiszen tudtam, hogy nagyon szenved — mesélte Lambert. — Soha nem panaszkodott. Ha véletlenül találkoztam vele, valamelyik sikátorban, mindig ugyanolyan vidáman köszöntött: Nos, Paul Nagy Testvér, ma hogyan érzed magad?

Az utca porában fekvő emberroncs kérdése olyan képtelennek tűnt, hogy nem is tudtam, mit feleljek rá. Általában úgy köszöntöttem, hogy lehajoltam hozzá, és megszorítottam a jobb karja helyén fityegő csonkot. Az első alkalommal ezen igen meglepődött, s diadalmas arckifejezéssel nézett körül, mintha azt akarta volna mondani: »Látjátok, én is olyan ember vagyok, mint ti! A Nagy Testvér kezet fogott velem!«"

Paul Lambert tudta, hogy betegségének előrehaladott állapotában Anouar rettenetes kínokat szenved. Már semmit sem lehetett vele tenni, mivel a lepra megtámadta az idegrendszerét is. Ha fájdalmai az elviselhetetlenségig fokozódtak, elvitette magát a Fakir Bhagan Lane 19. alá, s kért Lamberttől egy morfiuminjekciót. A papnak sikerült a menthetetlen betegek számára néhány ampullát szereznie ebből a rendkívül erős fájdalomcsillapítóból. Egyszer azután az injekció beadása utáni napon, Lambert összetalálkozott Anouarral, aki gördeszkáján gurult az utcán. Ez alkalommal az indiai gondterheltnek látszott.

— Baj van, Anouar? — kérdezte Lambert.

— Nem, dehogy, Nagy Testvér! Nagyon jól érzem magam. Ellenben szomszédom, Said, nagyon oda van. Meg kellene nézned. Annyira szenved, hogy nem tud sem enni, sem aludni.

Ez a sárban vergődő szerencsétlen a maga számára soha nem kért semmit. Most is a szomszédja miatt aggódott. Mintegy megtestesítette az indiai közmondást: „Mit számít a baj, ha együtt szenvedhetünk!" Lambert megígérte, hogy a délután folyamán elmegy hozájuk.

Döbbenetes út volt! A pap nem a leprások hajlékát látogatta meg, hanem a borzalmak tanyáját. Elrémisztően undorító környezetben rothadó, gennyes testű csontvázak hevertek a földön, meg a szennyes ágyakon. Az elviselhetetlen látvány még semmi volt a szaghoz képest. „Ehhez hasonló szagot még soha nem éreztem. Rothadás, alkohol és tömjén keveréke volt ez a bűz. Ahhoz, hogy elviseljem, nagyon mélyen kellett magamban őriznem a Reménységet." A hulladékokkal és széklettel borított földön gyerekek játszottak. Golyókat gurigáltak, s közben nagyokat nevettek. Lambert azonnal felismerte Saidot, Anouar barátját. Az alig negyvenéves férfinak nem volt sem keze, sem lába, a betegség szétroncsolta az orrát és a szemét is. Anouar bemutatta őket egymásnak. Said a pap felé fordította világtalan arcát. Lambert úgy látta, hogy mosolyog.

— Paul Nagy Testvér! Nem kellett volna miattam fáradnod. Komolyan mondom, nincsen semmi bajom.

— Ez nem igaz — tiltakozott Anouar, megrázva sörényét. — Nagyon szenvedsz.

Lambert megfogta Said karját, hogy megvizsgálja a csonkot. A seb levedzett és zöldes színű volt. A nyílt csont körül légykukacok nyüzsögtek. Said már tökéletesen gyógyíthatatlan volt. Amennyire csak lehetett, a pap megtisztította a sebet. Nagyon óvatosan védőkötést rakott fel, és a kemény, megrepedezett bőr alatt vénát keresett, hogy beadhassa a morfiumot. Ennél többet nem tehetett.

A mellette levő görbe lábú *charpoi*n egy asszony feküdt a kisgyermekével. A csecsemő szép fiúcska volt, és lelkesen hadonászott dundi karjaival. Az asszony arcát

valami gyógyszermérgezés miatt gennyes pattanások és ödémák borították. Sajnos ez olyan gyakran előfordult, hogy sok leprás mereven elzárkózott mindenféle gyógyszeres kezeléstől. A szerencsétlen asszony testét egészen az álláig lepedő takarta. Lambert lehajolt, és fölemelte a kisfiút. Meglepte, hogy a gyerek milyen erősen szorítja meg a hüvelykujját. „Jó erős gyerek lesz" — ígérte az anyjának. Megfeledkezett arról, hogy Indiában nem szabad az újszülötteket dicsérni, mert ez bajt hozhat rájuk. A leprás asszony elfordította a tekintetét. Lambert arra gondolt, talán megsértette valamivel. Közelebb lépett, és feléje nyújtotta a gyereket. „Fogd meg! Hozzád tartozik, és maradjon is a tied."

Végtelennek tűnő perc következett. Az asszony nem nyúlt fiáért, mozdulatlan maradt. Arcán könnyek peregtek. Végül hátralökte a lepedőt, és fölemelte a karját. Nem voltak ujjai! Lambert óvatosan melléje tette a gyereket. Azután indiai módra összetette két kezét, elköszönt az asszonytól, és szó nélkül távozott. Nagyon föl volt kavarva.

Odakünn nyomorékok, vakok, félkarúak, féllábúak tömege várt rá. Mindnyájan *darshant* akartak ezzel a Nagy Testvérrel, aki bátran eljött nyomorúságos szállásukra. „Mindnyájan mosolyogtak — mondta Lambert —, és mosolyuk nem volt sem erőltetett, sem szánalmas. Emberi mosollyal, emberi tekintettel, emberi méltósággal rendelkeztek. Egyesek tapsolni próbáltak csonka kezükkel, hogy köszöntsenek. Mások lökdösődve igyekeztek közelebb kerülni hozzám, hogy legalább megérinthessenek. Amerre mentem, tódultak utánam."

Anouar egy udvarba vezette látogatóját, ahol egy gyékényre kuporodva négy leprás kártyázott. Amikor beléptek, a játékosok abbahagyták a partit, de Lambert arra kérte őket, hogy folytassák nyugodtan. Amit ezután látott, az a leghíresebb cirkuszban is közönség elé kerülhetett volna. A kártyalapok, mielőtt a földre estek volna, a játékosok hangos felkiáltásai és nevetése közepett bonyolult balettfigurákat írtak le a levegőben, tenyérből tenyérre szállva. Az egyik szomszédos udvarban muzsikáláshoz értő koldusok fuvola- és dobkoncertet adtak a pap tiszteletére. Amerre ment, az emberek kijöttek nyomorúságos hajlékaikból. A látogatás egész búcsúi menetté bővült. „Az egyik viskó ajtaja előtt egy majdnem teljesen vak nagyapa hároméves gyereket nyújtott felém, akit nemrégen fogadott örökbe. Az öreg a Howrah pályaudvar előtt koldult, amikor ez az angolkóros kölyök odabújt hozzá, mint egy gazdáját kereső kutya. És ő, akinek nem jutott mindennap étel, ő, aki nem remélhetett gyógyulást, gondjába vette ezt a gyereket!" Egy kissé messzebb Lambert egy kislányra lett figyelmes, aki még ép ujjaival az ölébe fektetett kistestvérét masszírozta. Anouar mindenütt a pap előtt haladt, gördeszkáját kettőzött erővel lökte előre, annyira büszke volt, hogy Nagy Testvérét kalauzolhatja.

— Gyere, ülj ide! — invitálta Lambertet, és egy jutazsákokból készített gyékényre mutatott, amit az egyik asszony terített le a földre.

A leprások versenyeztek, hogy ki üljön Lambert mellé. A pap hirtelen megértette, hogy ebédelni hívják.

„Már azt hittem, mindenestül magamra vállaltam nyomorukat, és íme, leküzdhetetlen undor fogott el arra a gondolatra, hogy egy asztalhoz üljek legjobban megsebzett testvéreimmel! — vallotta be később. — Micsoda kudarc! Mennyire hiányzik belőlem a szeretet! Mekkora utat kell még bejárnom!" Amennyire csak tudta, leplezte undorát, és szerencsére a vendégszeretet melege elvette minden maradék idegenkedését. Az asszonyok gőzölgő rizzsel és főzelékkel teli alumíniumtányérokat hoztak, és az

étkezés megkezdődött. Lambert igyekezett nem észrevenni, hogyan küzdenek ezek az ujj nélküli kezek a rizzsel meg a tökdarabokkal. Vendéglátói szemmel láthatólag nem tudtak hova lenni a boldogságtól, és a hálától szinte eszüket vesztették. Ételüket még soha nem osztotta meg velük idegen. „Hányingerem ellenére meg akartam mutatni, mennyire szeretem őket, meg akartam mutatni, hogy nem félek tőlük. És azért nem, mert szeretem őket. És azért szeretem őket, mert Isten, akivel és akiért élek, szintén szereti őket. Ezek a leprások jobban rászorulnak a szeretetre, mint mások. Ők a páriák között a leginkább páriák."

Minden együttérzése és nemeslelkűsége ellenére Lambertet mélységesen felháborította, hogy emberi lények hagyják, hogy ilyen szörnyű sorba jussanak, és nem tesznek ellene semmit. Jól tudta, hogy a lepra nem végzetes betegség. Ha időben felfedezik, könnyedén gyógyítható, és semmi nyoma sem marad. A sok betegség roncsolta, csonka test kegyetlen látványa még aznap megérlelte benne az elhatározást, hogy leprakórházat fog létesíteni az Öröm Városában. Igazi leprakórházat, szakorvosokkal, akik értenek a betegség gyógyításához.

Másnap Paul Lambert autóbuszra szállt, és átkelt a Hooghlyn. Kalkutta déli része felé tartott, hogy előadja elképzelését annak az egyetlen személynek, aki segíthet neki tervei megvalósításában.

HARMINCNYOLCADIK FEJEZET

Kâlî templomának zsúptetőre emlékeztető kupolája napfény után nyújtózó virágként magasodott a girbe-görbe utcák, polgárházak, viskók, üzletek és zarándokházak fölé. A harcos hinduizmus kiemelkedő jelentőségű kultuszhelye a Gangesz-delta egyik régi ága — egyben halottégető hely — mellé épült. A templom szürke falai körül és az épület belsejében éjjel-nappal irdatlan tömeg nyüzsgött: ajándékokkal — gyümölccsel és aranypapírba csomagolt élelmiszerekkel — érkező gazdag családok, fehér kecskéket vonszoló, fehér ruhába öltözött vezeklők, magasra tornyozott és a fejük tetején megtűzött hajú, sáfrányszínű ruhába öltözött jógik, kiknek hovatartozását a homlokukat díszítő piros pont jelezte, jajongva könyörgő trubadúrok, zenészek, koldusok, kereskedők, turisták. A tarka tömeg valami sajátos búcsúi hangulatban örvénylett a templom körül.

A szent hely egyike volt a túlnépesedett város legzsúfoltabb pontjainak. A templomot színes övként vették körül a kis boltok százainak tarka kirakatai. Mindent meg lehetett itt vásárolni: gyümölcsöt, virágot, hintőport, díszeket, parfümöket, kegytárgyakat, aranyozott rézedényeket, játékokat, sőt friss halat és kalitkát madarastul. A nyüzsgő tömeg fölött a máglyák kékes füstje lebegett, a levegőben tömjén és égett hús szaga érződött. A sűrűn érkező temetési menetek a hívők, tehenek, kutyák és az utcán játszó gyerekek közt törtek maguknak utat. Kâlî temploma körül a pezsgő élet mellett ott leselkedett a halál.

A templom túloldalán gipszmintás ablakú, hosszú, alacsony épület állt. A hatalmas, faragásokkal díszített bejárat ajtaja állandóan nyitva volt. Az épületbe bárki bármikor beléphetett. Mivoltát fatábla hirdette angol és bengáli nyelven: KALKUTTAI VÁROSI TANÁCS — *NIRMAL HRIDAY* — „A TISZTA SZÍV HÁZA" — MAGÁNYOS HALDOKLÓK MENHELYE.

Paul Lambert megérkezett. Felment a lépcsőn, és belépett az épületbe. Odabenn meghatározhatatlan szag uralkodott, amit a fertőtlenítőszerek sem tudtak elnyomni. A félhomályos nagy terem hosszában széles cementpad futott végig mindkét oldalon. A hármas sorba rendezett tábori ágyak szorosan egymás mellett álltak. Az ágyakat keskeny, zöld matracok fedték. Mindegyik ágyon azonosítási szám függött. A sorok között árnyak mozogtak teljes csendben. Az ágyakon rettenetesen lesoványodott emberek küzdöttek a halállal. A második teremben hasonló körülmények között nők feküdtek. Lambertet leginkább a hely nyugodt méltósága ragadta meg. Nyoma sem volt borzalomnak. Az összeszedett szerencsétleneket nem kínozta aggodalom, magány, elhagyatottság. Megtalálták a békét és a szeretetet.

Ezt a békét a Tiszta Szív házának száztíz betege annak a kék szegélyű, fehér szárit viselő, fáradhatatlan, alacsony termetű asszonynak köszönhette, aki a terem végében épp egy haldokló fölé hajolt. India és az egész világ lassan megtanulta annak a szent asszonynak a nevét, aki néhány év óta forradalmi módon megújította a szeretet megélését. Az újságok és havilapok népszerűsítő cikkekben számoltak be arról az apácáról, aki az utcákon összeszedte az elhagyott gyerekeket és a magányos haldoklókat. Műve átlépte India határait. Jó néhány állam a legnagyobb kitüntetésével tisztelte meg. Ő volt Teréz anya. Amikor Paul Lambert megismerkedett vele, ötvennégy éves volt. Egészséges alkata ellenére idősebbnek látszott. Arcán már mély ráncok ültek, hajlott tartása nélkülözések között töltött évekről és sok átvirrasztott éjszakáról tanúskodott.

Agnes Bojaxhiu Szkopjéban született, albán szülőktől. Apja jómódú vállalkozó volt. A kislányt már gyermekkorától fogva nagyon vonzotta az indiai misszionáriusok élete. Tizennyolc éves korában a lisieux-i kis virág iránti tiszteletből felvette a Teréz nevet, és belépett Loreto rendjébe. 1931. január 20-án megérkezett a brit birodalom második legnagyobb városába, Kalkuttába. A város egyik legtekintélyesebb kolostorában tizenhat éven keresztül tanította földrajzra a bengáliai gazdag családok leányait. 1946-ban azonban, a Himalája lejtőin, Darjeeling felé vonatozva meghallotta a hívást. A kolostor kényelméből Isten a legszegényebbek közé szólította. Pápai engedéllyel szerzetesruháját egyszerű fehér szárira cserélte, és új szerzetesrendet alapított, melynek célja a legelhagyatottabbak szenvedéseinek enyhítése lett. Így született meg 1950-ben a Szeretet Misszionáriusainak kongregációja, amely harmincöt évvel később kettőszáznyolcvanöt házzal és több száz intézménnyel rendelkezett Indiában és az egész világon. A Tiszta Szív intézet, ahová Paul Lambert belépett, Teréz anyának egy rendkívül megrázó élményéből született.

1952 júniusa. A monszun a világ végét idéző zajjal zúdult Kalkuttára. A szakadó esőben egy alacsony termetű, fehér ruhás alak igyekszik a *Medical College Hospital* falai mentén előre. Hirtelen egy földön heverő alakban botlik meg. Megáll. A járdát elborító vízben egy öregasszony fekszik. Már alig lélegzik. Lábujjait egészen a csontig lerágták a patkányok. Teréz anya a karjaiba veszi, és a kórház bejárata felé siet. Az elsősegélynyújtó helyet keresi. Bejut a várakozóhelyiségbe, és a haldoklót ráteszi egy hordágyra. A kapus tüstént rászól: „Azonnal vigye innen ezt az asszonyt. Nem tudunk rajta segíteni."

Teréz anya újra a karjaiba veszi a haldoklót. Innét nem messze ismer egy másik kórházat. Siet, amennyire csak tud, de a haldoklóra is ügyelnie kell. A beteg test

egyszer csak összerándul és megmerevedik. Teréz anya megérti, hogy vége. Leteszi terhét, lezárja a szegény asszony szemét, keresztet rajzol a homlokára, és egy pillanatig imádkozik mellette. „Itt még a kutyákkal is különbül bánnak, mint az emberekkel" — állapítja meg szomorúan, és elmegy.

Másnap elszalad a városházára, és megostromolja az irodákat. A fehér ruhás európai apácának az elszántsága mindenkit megdöbbentett. A polgármester egyik helyettese hajlandó volt fogadni. „Nagy szégyen, hogy ez a város arra kényszeríti lakóit, hogy a járdán haljanak meg — jelenti ki Teréz anya. — Szerezzen nekem egy házat, ahol segítséget nyújthatok a haldoklóknak, hogy méltón és szeretetben jelenhessenek meg Isten előtt."

Néhány nappal később a városi hatóság a rendelkezésére bocsátja a nagy Kâlî-templom melletti egykori hindu zarándokházat. Teréz anya ujjong örömében. Isten ujját látja mindebben. A hely ideális: a nincstelenek többnyire a szent hely bejáratánál várják a halált, mert abban reménykednek, hogy így majd elégetik őket a templom mágyláin. Az egész kerületre rányomta bélyegét Kâlî tisztelete. A keresztet viselő, fehér ruhás apácák megjelenése felkeltette a helybeliek kíváncsiságát. Az ortodox hinduk azonban hamarosan felháborodnak. Elterjed a híre, hogy Teréz anya és a nővérek a haldoklókat át akarják téríteni a keresztény hitre. Incidensek történnek. Egyik alkalommal kövekkel és téglákkal támadnak az utcán összeszedett haldoklókat szállító mentőkocsira. A nővéreket megfenyegetik, sőt bántalmazzák. Teréz anya végül a tüntetők elé veti magát. „Öljetek meg! — kiáltja, s két karját kereszt alakba összetéve feléjük emeli. — Így legalább hamarabb az égbe jutok!"

Az izgatott tömeg erre visszavonul, ám a zavargások nem szűnnek meg. Több alkalommal is követség megy a városházára és a rendőrkapitányságra, hogy elérjék az „idegen apáca" kiűzését. A rendőrfőnök megígéri, hogy eleget tesz kérésüknek, de előbb személyesen meg akar győződni a helyzetről. Elmegy az elfekvőbe, és Teréz anyát egy nemrég behozott férfi ágyánál találja. Az illető végletesen legyengült állapotban van, és leírhatatlanul piszkos. Elképesztően sovány lábát gennyes fekélyek borítják. „Istenem, hogy tudja ez az asszony mindezt elviselni!" — gondolja a rendőr. Teréz anya egyenként kitisztítja a borzalmas sebeket, antibiotikumos kötést tesz rájuk, és közben szelíden, szeretettel szól a beteghez, megígéri neki, hogy hamarosan jobban fogja magát érezni. Nem kell félni többé semmitől. Szeretet veszi körül. Teréz anya arcán nyugodt derű ragyog. A rendőrfőnök lelke mélyéig meghatódik.

— Akarja, hogy megmutassam az egész intézményt? — kérdezi Teréz anya.

— Nem, *Mother* — mentegetődzik a férfi —, nem szükséges.

Amikor kimegy, a kis ház előtt fanatikus fiatalok várják. „Megígértem maguknak, hogy kiűzöm ezt az idegen nőt, és meg is tartom szavamat. De csak azután, miután rávették a saját anyjukat meg nővéreiket, hogy jöjjenek ide, és végezzék el ennek az asszonynak a munkáját."

A küzdelem még sokáig nem dől el. A rákövetkező napokban a felizgatott emberek még mindig köveket dobálnak. Egyik reggel Teréz anya a Kâlî-templom előtt csoportosulást vesz észre. Közelebb lép. A földön egy férfi fekszik, kifordult szemmel, halálsápadt arccal. A brahminok hármas zsinórja van rajta. A templom egyik papjáról van szó. Senki sem mer hozzáérni, kolerás. Teréz anya lehajol, felemeli és beviszi az elfekvőbe. Éjt nappallá téve ápolja. A pap felgyógyul. Egyik nap így kiált fel: „Harminc esztendőn keresztül kőből készült Kâlît imádtam, ma élő testtel rendelkező Kâlît imádok." Ettől kezdve nem éri több támadás a kis nővéreket. A hőstett híre bejárja az

egész várost. A mentők és a rendőrkocsik napról napra szállítják az újabb áldozatokat. „A *Nirmal Hriday* Kalkutta gyémántja" — jelenti ki egy nap Teréz anya. A város védelmébe veszi ezt a drágakövet. Újságírók, híres emberek látogatják meg, sőt még a polgármester is eljön. Előkelő hölgyek állnak be a nővérek mellé, hogy segítsék a haldoklók gondozását. Egyikük, a harmincöt éves, gazdag, szép és befolyásos Amrita Roy, a bengáliai miniszterelnök, Dr. B. C. Roy unokahúga, igaz barátságba kerül Teréz anyával. Sok mindent el tud intézni, ami nagyon fontos, mert a városban számtalan nehézség adódik: az éghajlat viszontagságai, környezetszennyezés, túlnépesedés és főleg a bürokrácia. Lamberthez hasonlóan Teréz anyának is egész napokat kell a vámraktárakban töltenie, hogy az akadékoskodó hivatalnokoktól megszerezhesse a barátai által küldött külföldi orvosságokat vagy tejporos dobozokat.

A magányosan élő haldoklók befogadása Teréz anya számára csak az első lépést jelentette. Hátravannak még az élők. Azok közül is a leggyengébbek, a legvédtelenebbek: a reggelenként a szemétkupacokon, az út mentén vagy a templom kapujában összeszedett újszülöttek. Az „Isten ujja" egy nap egy használaton kívüli, hatalmas ház kapujához vezeti Teréz anyát. A saját házukhoz közeli épület, a *Shishu Bhavan*, „A gyermekek háza" 1953. február 15-én fogadja első lakóját, egy kis koraszülöttet, akit a járdán találtak újságpapírba csomagolva. Súlya még a másfél kilót sem érte el. Annyira erőtlen volt, hogy még a feléje tartott cumisüvegből sem tudta kiszívni a tejet. Az orrán át vezetett csövön kellett táplálni. Teréz anya felbátorodik. A szeretet és nagylelkűség kikötőjében megszerezte első győzelmét. A bölcsőkben és a parkokban hamarosan több tucat gyerek pihen. Naponta öt-hat új gyerek érkezik. Gyóntatója, nővértársai, barátai aggodalmaskodnak. Hogyan fog ennyi embert ellátni. Az elfekvő betegeivel együtt most már több száz üres gyomrot kell megtöltenie. A nyugtalankodóknak ragyogó mosollyal feleli: „Majd megsegít az Úr".

És az Úr valóban segít. Rengeteg adomány érkezik. A tehetősek zöldségekkel és hallal telerakott kocsikat küldenek. Egyik este összefut annak a háznak a tulajdonosával, ahol annak idején laktak.

— Remek hírem van — mondja neki boldogan —, jelentős támogatást kapunk az államtól, havi harminchárom rúpiát gyerekenként. Összesen száz gyerekünk részesedik ebben a támogatásban.

— A kormánytól? Őszinte részvétem, *Mother*. Fogalma sincs, milyen gépezetbe dugta a kezét. Ügyintéző bizottságot kell összehoznia, havonta kétszer ülés, bonyolult könyvvitel, és még Isten tudja, hogy mi minden.

Valóban, nem egészen hat hónap múlva meg kell jelennie a kormány palotájában. A számadásokat egy tucatnyi bürokrata vizsgálja. Kérdéseket tesznek fel, kötekednek, rengeteg kifogást emelnek. Teréz anya végül elveszti a türelmét: „Önök azt állítják, hogy a támogatásban részesülő gyerekekre harminchárom rúpiát költünk, a többiekre, akik jóval többen vannak, pedig csak tizenhetet. Hogyan költhetnénk az egyik gyerekre harminchármat, a másikra tizenhetet? Mit képzelnek tulajdonképpen? Uraim, nagyon köszönöm, de többé nem kell a pénzük." Ezzel elhagyja a termet.

A túlnépesedett városban harcot indít a magzatelhajtás ellen. A nővérek plakátokat rajzoltak, és az elkészült műveket mindenfelé kiszegezték a városban. Az állt rajtuk, hogy szívesen befogadnak minden gyereket. Az éjszaka leple alatt fiatal lányok kérnek menedéket jövendő gyermekük számára.

Az irgalmasság angyala újabb és újabb szerencsétlenek felé fordul. A haldoklók és az elhagyott gyerekek után a leprások következnek. Titagarh-ban, Kalkutta ipari

negyedének egyik nyomortelepén területet bérel a vasúttól, és vályogtéglás, hullámlemezből készült tetejű épületet emel a legsúlyosabb betegek számára. Ellátja őket kötözőszerekkel, orvosságokkal, meleg emberi szóval. A szeretet-oázis kapujában tucatnyi, majd hamarosan több száz leprás tolong. Pedig Titagarh még csak a kezdet. Nemsokára elindulnak a nővérek, hogy hét új kórházat alapítsanak a városban. Egyikük abban a *slum*ban telepszik le, ahol Teréz anya gondozni kezdte a szegényeket. Az új gondozót rengeteg leprás keresi fel. Sajnos, a polgármesteri hivatal egyik alkalmazottja a közelben lakik, és nem nagyon van ínyére a szomszédság. Azzal fenyegetődzik, hogy hatósági úton fog eljárni ellenük. Teréz anya kénytelen engedni, és levonja a tanulságokat. „Mozgó kórházakra van szükségünk" — mondja nővéreinek. És egy napon útnak indulnak a Szeretet Misszionáriusainak jelvényével ellátott fehér mentőautók, hogy segítséget vigyenek a legszegényebb negyedekbe is.

Paul Lambert egy ilyen mentőkocsit szeretett volna becsalogatni az Öröm Városába. Sőt, arról álmodott, hogy a bivalyistálló melletti, egykori korániskolába berendezett kis leprakórházba sikerül elcsalnia két vagy három nővért. Ezért kereste most föl Teréz anyát.

Előrement az ágyak között, s Teréz anyát éppen egy beteg mellett találta. Az ágyon egy még aránylag fiatal férfi feküdt. Rettenetesen sovány volt, a náci koncentrációs táborokból a szövetségesek által kimentett élőhalottakra emlékeztetett. Szinte nem is volt rajta hús, bőre teljesen ráfeszült a csontjaira. Teréz anya lágyan tisztogatta a sebeit, s közben bengáli nyelven halkan beszélt hozzá. „Soha nem fogom elfelejteni ennek az embernek az arcát" — mondta Lambert. — „Szenvedése meglepetéssé változott, majd feloldódott annak az embernek a békéjében, aki tudja, hogy szeretik." Teréz anya megérezte, hogy valaki áll mögötte. Megfordult. Pillantása a pap fémkeresztjére esett.

— Oh, *Father* — mentegetődzött alázatosan —, mit tehetek önért?

Lambert nagyon kellemetlenül érezte magát. Megzavart egy párbeszédet, amelynek páratlan voltát világosan felismerte. A haldokló könyörögve tekintett Teréz anyára, mintha azt kérte volna, hogy üljön vissza mellé. Megragadó jelenet volt. A pap bemutatkozott.

— Azt hiszem, már hallottam magáról — mondta Teréz anya melegen.

— *Mother,* azért jöttem, hogy a segítségét kérjem.

— A segítségem? — Az ég felé mutatott. — Az Isten segítségét kell kérni. Én semmit sem számítok.

Egy fiatal európai önkéntes segítő jött arra, kezében egy tálat tartott. Teréz anya odaintette magához, és rámutatott a haldoklóra: „Szeresd őt — mondta neki. — Szeresd őt teljes szívedből!" Átadta neki a kezében levő csipeszt meg a kötszereket, és Lambertet a férfiak és a nők terme közötti kis szobába vezette. A helyiség berendezését egy asztal és egy pad alkotta. A falon bekeretezett szöveg függött, egy hindu vers. Lambert felolvasta:

Ha van két darab kenyered,
Az egyiket add a szegényeknek,
Add el a másikat,
És végy rajta jácintot,
Hogy táplálhasd lelkedet.

Ezután előadta a leprakórház alapítására vonatkozó tervét.

— *Very good, Father, very good* — helyeselt Teréz anya a maga sajátos, szláv és bengáli hangokból álló kiejtésével. — *You are doing God's work.* Olyan munkát végez, amit Isten kíván Öntől. Rendben van, küldök három nővért, akik értenek a leprások ápolásához.

Tekintetével végigfutott a betegekkel teli nagy termen, s hozzátette:

— Ők sokkal többet adnak nekünk annál, mint amennyit mi adunk nekik.

Egy fiatal nővér lépett oda hozzá, s halkan súgott neki valamit. Valahol mindig szükség volt Teréz anyára.

— *Good-bye, Father* — mondta. — Jöjjön el valamelyik reggel, s mutassa be nálunk a legszentebb áldozatot.

Lambert nagyon meg volt hatódva. „Áldott vagy, Kalkutta, mert a téged sújtó csapások között szenteket szülsz a világra!"

HARMINCKILENCEDIK FEJEZET

A helyzet állandóan romlott. A fő közlekedési útvonalakat egyre gyakrabban torlaszolták el a leküzdhetetlen közlekedési dugók. A nap bizonyos óráiban néhány lépés megtétele már valóságos hőstettnek számított. A városközpont utcáin gyakran lehetetlen volt továbbhaladni az áramszünet miatt lebénult villamosok, a lerobbant, a hűtővizet gejzírként kilövellő gépkocsik, a tengelytörés miatt leült, vagy féloldalra dőlt nagy autóbuszok hada miatt. Másutt ütött-kopott karosszériájú, sárga taxik igyekeztek előre, meg-meglódulva valami őrjítő, szünet nélküli dudálás közepett. Bivalyfogatok, roskadásig megterhelt szekerek, fejükön áruhegyeket cipelő kulik serege furakodott át úgy-ahogy a gépkocsik tömegén. És mindenütt gyalogosok, gyalogosok, akik késhegyig menő vitákat folytattak a riksásokkal az őket megillető, a gyakori csőrepedés miatt sokszor használhatatlan úttestekért. Úgy tűnt, hogy napról napra egy kicsit rosszabb lesz mindez, és feltartóztathatatlanul közeledik az összeomlás.

„Azután itt vannak azok az utasok, akik mellednek szegezett késsel követelik a napi bevételt — mesélte Hasari —, a *goondák* és a prostituáltak, akik eltűnnek anélkül, hogy kifizetnék az utat, az elegáns *mensahibok*, akik lecsalnak tőled néhány *paisát*, az ócska kis gazemberek, akik megérkezéskor nem hajlandók kifizetni az induláskor kialkudott összeget." Egy napon Hasari megkérte a *munshit*, hogy írja oda az utalvány üzeneti rubrikájába a következő szöveget: „Mindannyian jól vagyunk. Riksakuliként keresem a kenyerem." Nagyon büszke volt rá, hogy meg tudott felelni övéi várakozásának. Sietett vissza a járdához, ahol felesége és három gyereke táborozott. Aznap nagy híre volt számukra!

— Asszony! — kiáltotta, mihelyst észrevette Alokát, aki éppen a szomszédasszony edényét tisztogatta. — Találtam lakást az egyik *slum*ban!

Egy *slum*ban! A mindennapi fürdéshez, a tiszta kunyhókhoz, a vidéki élet egészséges ételeihez szokott parasztok számára nem volt valami örvendetes hír, hogy nyomornegyedbe költözhetnek, ahol nincs se víz, se csatorna, néha még vécé se! Bár a

járdánál biztosan jobb helyre kerülnek, hiszen arra a hitvány ácsolatra erősített néhány lemez meg pokrócdarab legalább valami lakásféleséget jelent, drága zugot, ahol meghúzhatják magukat a közelgő téli hideg vagy — néhány hónap múlva — a monszun vízözöne elől.

A nyomornegyed, amelyikben Hasari felhajtott három négyzetméternyi helyet, a város kellős közepén állt, a Maidan mellett húzódó Chowringhee sugárút meghosszabbításában. Létrejötte a kínai háború idejére nyúlt vissza, amikor menekültek tízezrei zúdultak Kalkuttára. Egy napon megállt néhány család a két utca közti területen. Lerakták nyomorúságos holmijukat, levertek néhány oszlopot, és vászondarabokat feszítettek ki a tűző nap ellen. A kezdeti maghoz újabb családok csatlakoztak, s a kis tábor lassan nyomornegyeddé növekedett, egy lakónegyed kellős közepén! A folyamat ellen senki sem emelt szót. Sem a hatóságok, sem a rendőrség, sem a területtulajdonosok. Az egész város tele volt már ehhez hasonló nyomortelepekkel, ahol több száz talaját vesztett család élt olyan körülmények között, hogy sokszor még ivóvizük sem volt. Némelyik telep már nemzedékek óta létezett. Az azért nem igaz, hogy senki sem viselte gondját ezeknek a squattereknek. Az újdonsült telepes alig helyezkedett el a maga kis területén, azonnal megzsarolták. A maffia tevékenységének egyik legdöbbenetesebb formája volt ez a pénzszerzés, amit az illetékes hatóságok tevékeny közreműködése nélkül aligha lehetett volna végrehajtani. Ez a maffia szigorúan helybéliekből szerveződött, és nem kellett szégyenkeznie illusztris, amerikai-olasz testvérszervezetei előtt.

Hasarit még átköltözése előtt egy alacsony, félszemű alak kereste fel, és azt állította, hogy ő a „tulajdonos", azaz a helybeli Keresztapa képviselője. A rendszer jól kipróbált elvek szerint működött. Valahányszor új menekültek érkeztek s összeeszkábáltak valami vityillót, tüstént megjelent a maffia képviselője, s egy teljesen szabályos, a polgármesteri hivatala által kiállított utasítást mutatott fel, miszerint az épületet le kell rombolni. A szerencsétlen hajléktalanok erre vagy megvásárolták a területet, vagy vállalták, hogy rendszeres lakbért fizetnek. A három négyzetméterért Hasarinak ötven rúpiát kellett fizetnie, ezen felül havi húsz rúpia előre esedékes lakbért. A vérszopók nem elégedtek meg a lakbérek és a különböző lakhatási „illetékek" beszedésével, a nyomornegyed minden tevékenységén rajta tartották a kezüket. Helyi hatóságok hiányában a maffia lett a lakosság „patrónusa". A szó igen találó volt. Ha valamilyen vitás ügyben bíráskodásra volt szükség, ott volt a maffia. Ha választási hadjárat során szavazatokat kellett szerezni, ott volt a maffia, és mannaként szórta ígéreteit: élelmiszerutalványok, csatornázás, rozzant házak rendbehozatala és átalakítása templommá, gyerekek felvétele valamelyik állami iskolába stb.

Aki pedig vitatni merte a titkos hatalom törvényességét, az könyörtelenül megbűnhődött. Időnként lángra lobbant egy-egy barakk. Néha egy egész városrész. Időnként előkerült egy holttest, tele késszúrásokkal. Ez a mindenütt jelenlévő terror sokféle módon jelentkezett. Néha közvetlenül: ez volt a helyzet Hasariék telepén, a maffia több tagja ugyanis a telep lakója volt. Voltak olyan nyomornegyedek, amelyek valamilyen műhely, lepárlóüzem, szemétlerakóhely vagy kőbánya közelében jöttek létre, ilyenkor a maffia az üzemek, intézmények tulajdonosain vagy igazgatóin keresztül uralkodott. Ezek az emberek tejhatalommal rendelkeztek a nyomornegyed lakói fölött, még az a bizonyos napi egy tányér rizs — a mindennapi — is tőlük függött. Voltak olyan telepek, ahol bizottságok és egyesületek révén tevékenykedett a maffia. Ezek a szervezetek vallási indíttatásúak voltak, az egy kasztba tartozó vagy az

azonos vidékről származó embereket tömörítették, és csak arra szolgáltak, hogy leplezzék a valóságos helyzetet. Ideális lehetőséget kínáltak a maffiának és a hozzá kapcsolódó politikai irányzatoknak, hogy a *slum*ok egész lakosságát a hatalmukban tartsák. Már régen nem a lakbérek és az adók befizetéséről volt csupán szó! A maffia bíróként avatkozott be még a családok belső életébe is, meghatározta a pénzbüntetések nagyságát, begyűjtötte a vallási ünnepekre szánt adományokat, elrendezte a házasságokat, válásokat, örökbefogadásokat intézett el, kiközösítéseket mondott ki, egyszóval tejhatalommal uralta az embert a születésétől a haláláig elkísérő rítusokat és szokásokat: taksa lefizetése nélkül még nyugodalmat sem lelt az elköltözött, ha mohamedán volt, a temetőben, ha hindu, a máglyán.

A Pal család az éjszaka beállta után, minden feltűnés nélkül, tapintatosan hagyta el a járdát. Alig fordultak be a sugárút sarkán a kevéske vagyonukat hordozó riksával, máris új menekült család foglalta el a helyüket.

NEGYVENEDIK FEJEZET

A zendülés abban a pillanatban robbant ki, amikor Lambert kijött a latrináról. Ordítozást hallott, és látta, hogy egy csomó gyerek és felnőtt rohamlépésben törtet feléje. Kövek meg mindenféle lövedékek zúdultak a budira, s épphogy csak el nem találták a papot. Lambert hátraugrott, s ekkor fedezte fel, kire is támad a népharag. Rongyokba bújt, csapzott hajú, véres és mocskos arcú asszonyt pillantott meg, aki habzó szájjal átkozódott. Tekintetéből gyűlölet sugárzott, két sovány karját fenyegetően rázta az ég felé. Minél inkább átkozódott, annál dühödtebb lett a tömeg. Mintha a *slum*ban lappangó összes erőszak a felszínre tört volna: az Öröm Városában lincselésre készülődtek. Lambert megpróbált közbeavatkozni, de valaki megragadta a vállát, s hátralódította. Úgy látszott, a véres tett pár pillanat múlva megtörténik. A férfiak vésztjósló arccal egyre közelebb léptek, az asszonyok hangos átkozódásukkal még tovább tüzelték őket. Ijesztő volt. Ekkor Lambert észrevette, hogy egy fütykössel hadonászó, szürke hajú férfi válik ki a tömegből. Felismerte benne a lakásával szemben levő *tea-shop* öreg hinduját, aki most a botját forgatva a szerencsétlen asszony elé lépett, és saját testével védve őt, a támadók felé fordult: „Hagyjátok békén ezt az asszonyt! — kiáltotta. — Isten látogat benne közénk!"

A tömeg megállt, egy pillanat alatt elcsendesedett. Mindenki kővé dermedve figyelt. Minden tekintet az öreg hindu törékeny alakjára szegeződött. Néhány végtelennek tűnő perc után az egyik fegyveres férfi megindult az öregember felé, s odaérvén ledobta a földre kését, leborult a földre, megérintette a hindu lábát, és két kezét a fejére tette, tisztelete jeléül. Azután fölemelkedett, megfordult, és elment. A többiek ugyanígy tettek. Néhány perc múlva a tömeg eloszlott. Akkor a hindu az őrült asszony felé fordult, aki egy üzött vad tekintetével nézett rá. Lassan, óvatosan megtörölte az asszony arcát, majd fölsegítette, és megindult vele a sikátorban, a kis *tea-shop* felé.

Lambert tehát az öreg hinduval szemben lakott, s időközben megismerte a hős igazságtevő, a „világító" nevű Suryának életét. Surya azt jelenti: Nap. Néhány évvel ezelőtt azok a kezek, amelyek most teáscsészéket és kannákat rakosgatnak, korongra helyezett agyagot formáltak. A forgó korongon a formátlan agyag csuporrá, edénnyé,

kupává, tállá, istentiszteletkor használt lámpává, vázává formázódott, sőt Surya készített házasságkötéshez rendelt két méter magas, hatalmas edényeket is. Biliguriban dolgozott mint fazekas, ebben az ezer lakost számláló nagyközségben, amely Kalkuttától északra fekszik, mintegy kétszáz kilométer távolságra. Surya ősei már időtlen idők óta a falu fazekasai voltak. A fazekas éppolyan fontos szerepet játszott a közösség életében, mint a brahmin vagy az uzsorás. Az új esztendő beköszöntekor minden hindu családban az előírás szerint összetörték az edényeket, ugyanígy tettek a gyerekek megszületésekor, ezzel köszöntvén az új életet, valamint ha valaki meghalt, hogy az elhunyt a saját edényeivel mehessen a túlvilágra. Házasságkötéskor is összetörték őket: a menyasszony családjában, mondván, hogy elmenetelével az ifjú asszony meghalt szülei számára, és a vőlegény családjában is, mert az új asszony megérkezésével új tűzhely született. Számos ünnepen is ugyanerre a sorsra jutottak az edények, az istenek ugyanis azt akarják, hogy minden megújuljon a földön. Egyszóval a fazekasokat nem fenyegette munkanélküliség.

Suryán és két fián kívül, akik vele dolgoztak, mindössze hét mesterember dolgozott a faluban. Az összes műhely a főtérre nézett. Volt egy kovács, egy ács, egy kosárfonó, aki mellesleg varsákat és különböző kelepcéket is készített, egy ékszerész, aki maga rajzolta-készítette a „takarék-nyakláncot". Mihelyst valamelyik családnak volt egy kis pénze, az asszonyok azonnal elsiettek az ékszerészhez, hogy egy vagy két láncszemmel bővítse ki a láncot. Volt még egy takács, egy foltozóvarga és egy borbély, akinek a művészete nem annyira polgártársai hajzatának gondozásában, mint inkább utódaik boldogságának összekovácsolásában állt, tudniillik ő volt a falu házasságközvetítője. Végül volt még két üzlet, amelyek Surya műhelyét fogták közre: a fűszerbolt és a cukrász üzlete. Ez utóbbinak *mishti*je nélkül — ez még a cukornál is édesebb termék — semmilyen vallási vagy társadalmi szertartás nem lett volna érvényes.

A monszun vége felé Biliguriban történt egy látszólag jelentéktelen esemény, amelynek következményeit akkortájt senki sem sejtette. A szövőmester legidősebb fia, a Kalkuttában dolgozó Ashok ajándékot hozott a feleségének: egy műanyag vödröt, amely olyan vörös volt, mint a hibiszkusz. Ezen a távoli vidéken még soha nem láttak ilyen használati tárgyat. A hajlékony és könnyű anyag mindenki érdeklődését felkeltette. Kézről kézre adták, közben megcsodálták és nagyon megkívánták. A tárgy igazi jelentőségét a fűszeres fogta fel legelőször. Nem egészen három hónappal később kirakatában ugyanilyen vödrök díszelegtek, többféle színárnyalatban. Nemsokára poharak, tálak, kulacsok gazdagították a gyűjteményt. A műanyag új piacot hódított meg, és ezzel egy csapásra halálra ítélte a falu egyik kézművesét. Surya vevőinek száma rohamosan csökkent. Nem egészen egy év alatt fiaival együtt teljesen tönkrement. A két fiú családostul fölkerekedett, és elindultak a számkivetés útján a városba. Surya még megpróbálta a lehetetlent. Kasztja segítségével munkához jutott egy onnét úgy ötven kilométerre fekvő faluban. Ezt a helységet még nem fertőzte meg a műanyagláz. De a vírus már elindult, és nemsokára minden falu megkapta a fertőzést. Ráadásul a tartományi kormányzat még azt is megtette, hogy hiteleket biztosított az egyik kalkuttai gyárosnak műanyaggyár felépítéséhez. Egy éven belül a vidék valamennyi fazekasa tönkrement.

Teljesen elkeseredve, Surya is elindult feleségével Kalkutta felé. A szegény asszony asztmás volt, és nem tudta elviselni a város szennyezett levegőjét. Néhány hónap múlva meghalt, azon a járdán, amely első lakóhelyük volt a városban. A férfi elhamvasztatta feleségét a Hooghly partján levő máglyák egyikén, azután kétségbeesetten járt föl-alá a

folyó partján. Egyszer csak a Howrah-hídtól két kilométerre észrevett egy embert, aki a magas folyóparton agyagot gyűjtött egy kosárba. Megszólította. Az illető egy fazekasműhelyben dolgozott Anand Nagar mellett, használat után eldobandó, fületlen kis kupákat készítettek. A találkozás nyomán Surya már másnap ott ült a korong mögött, és százával készítette az apró edényeket. A műhely az Öröm Városában működő *tea-shop*-ok számára dolgozott. Egy napon a Fakir Bhagan Lane-i teázó mohamedán vezetője öngyilkos lett, felakasztotta magát az egyik bambuszgerendára. Surya már nem érzett magában elég erőt a hosszú ideig tartó fizikai munka folytatására, felkereste hát a teázó tulajdonosát, és megszerezte az üzletet. Ettől kezdve a véget nem érő *ôm*ok kíséretében teaforraló edényeket melegített *chuláján*, melynek füstje egész nap ott lengett a sikátorban. De az öreg hindu olyan jó és olyan szent ember volt, hogy a Fakir Bhagan Lane lakosai nem haragudtak meg érte.

Pár napra rá, hogy Lambert a *slum* lakója lett, az öreg hindu átballagott a paphoz. Homlokához emelt, összetett kézzel lépett be Lambert szobájába. S noha az öreg szinte már teljesen fogatlan volt, mosolyának láttán mégis öröm töltötte be a francia szívét. Hellyel kínálta vendégét. Hosszú ideig néma csendben nézték egymást. „Európában a tekintet alig érint meg, máris tovarebben — jegyezte fel Lambert. — Ez az ember tekintetével egész lelkét kiszolgáltatta nekem." Azután a hindu felkelt, ismét összetette a kezét, fejet hajtott, és elment. Másnap visszajött, de újfent megőrizte a tiszteletteljes csendet. A harmadik napon Lambert, vállalva a kockázatot, hogy megsérti az érzékeny titkot, megkérdezte az öreget, hogy miért nem szól egy szót sem.

— Paul Nagy Testvér — felelte —, te „Nagy Lélek" vagy. És egy Nagy Lélek jelenlétében nincsen szükség szavakra.

Így lettek barátok. Az őt körülvevő mohamedán családok körében Lambert számára a hindu egyfajta mentőöved jelentett, amelybe mindig belekapaszkodhatott, valahányszor elvesztette lába alól a talajt. A hindukkal valóban könnyebben lehetett kapcsolatot teremteni. Felfogásuk szerint Isten mindenütt jelen van, ebben az ajtóban, ebben a légyben, ebben a bambuszrúdban is. És ugyanúgy a számtalan istenség millió megjelenési formájában is. Surya felfogásában az istenek között megvolt a helye Jézus Krisztusnak is, éppúgy, mint Buddhának, Mahavirának és Mohammednek is. Mivel ezek a próféták mindannyian a mindent átjáró, transzcendens Nagy Isten megjelenési formái.

NEGYVENEGYEDIK FEJEZET

Miami, ez a Floridában levő város légvonalban tizenkétezer kilométerre fekszik Kalkuttától, ám ha a két várost elválasztó életszínvonalbeli távolságot akarnánk meghatározni, fényévben kellene számolnunk. Igaz ugyan, hogy Miaminak vannak olyan negyedei, amelyek majdnem annyira nyomorúságosak, mint Kalkutta egyes *slum*jai, főleg a kubai vagy haiti menekültek és az amerikai feketék által lakott déli és nyugati övezetekben. Néhány éve az áruházi betörések, rablások, fosztogatások, és a fizikai nyomor által szült mindenfajta bűnök, a kábítószer és a reménytelenség rendszeres szereplői az újságok hírrovatainak. A város egyes részein olyannyira alacsony szintű volt a közbiztonság, hogy az emberek — ha

nem is mindig indokolt — félelmükben tömegével költöztek át csendesebb vidékre, azaz az Egyesült Államok más területeire. Kalkuttában ez a jelenség ismeretlen volt, a naxalita terrorizmus időszakától eltekintve az emberek és javaik biztonságát semmi sem veszélyeztette. Az indiai nagyvárosban kevesebb bűntényt követtek el, mint egyedül Miami alsóvárosában. Egy fiatal leány nyugodtan végigsétálhatott a Chowringhee sugárúton vagy valamelyik másik főútvonalon a legkisebb kockázat nélkül, még a távoli kerületekben is!

Miaminak azonban voltak olyan elképesztő gazdagsággal és jóléttel rendelkező „szigetei", hogy Kalkutta lakosai nem is gyaníthatták, hogy létezik ilyen fényűzés is a világon, még azok a kiváltságosok sem, akik pedig életükben be nem tették a lábukat egyetlen *slum*ba sem! Az egyik ilyen „szigeten", a pálmafák és jakarandabokrok árnyékában megbúvó széles Marinán néhány milliárdos lakott medencével, teniszpályával és magánkikötővel ellátott fényűző villában. A kikötőben *cabin-cruiserek* horgonyoztak, ezek némelyike akkora volt, mint egy valóságos hajó. Nem egy villához helikopter-leszállópálya is tartozott, ha ilyen nem volt, akkor a helikopterek a pólópályán landoltak, amelyhez húsz-harminc lovat is befogadó istállók tartoztak. A telepet magas kerítés vette körül, a magántestőrség szirénával és forgatható reflektorral ellátott kocsijai pedig éjjel-nappal szolgálatban voltak. Senki sem mehetett be a területre, még gyalog sem, ha nem volt nála a kis elektromos készülék (amelynek kódját hetenként változtatták) vagy ha a bejáratnál levő őrök nem tudtak érkezéséről. Miamiban több, ehhez hasonló színvonalú sziget létezett, a fentit King Estatesnek, Királyi Területnek nevezték.

A King Estates egyik legszebb épülete, belső udvarokkal, kutakkal, oszlopsoros, nyitott folyosókkal rendelkező, fehérre festett egyfajta mexikói hacienda egy híres sebész, a zsidó származású Arthur Loeb tulajdona volt. Ez az 1,90 méter magas, vörös, alig szürkülő hajó óriás lelkesen falta a detektívregényeket, rajongott a tengeri halászatért és az ornitológiáért. Tulajdonosa volt a *Bel Air Clinic*nek, egy 140 ágyas, légúti megbetegedésekre specializálódott luxuskórháznak. Huszonkilenc éve élt együtt feleségével, a szép, szőke Gloria Lazarral, a hangosfilmek egyik megteremtőjének egyetlen lányával. Két gyermekük született, Gaby és Max. A húszéves, tűzrőlpattant, barna bőrű Gaby építészetet tanult a *College of Fine Arts*-on, a 25 esztendős, óriás termetű Max, aki ugyanolyan vörös és szeplős volt, mint apja, a New Orléans-i *Tulane University*n fejezte be orvosi tanulmányait. A fiú apja hivatását akarta folytatni, a kollégiumi verseny után mellkasi sebészettel akart foglalkozni. Arthur Loeb nyugodt lehetett, a *Bel Air Clinic* vezetése az ő visszavonulása után is jó kezekben lesz.

— Professzor, elhagyom Amerikát.

A „Professzor" megszólításban egy csöpp gúny sem volt. Azon a napon, amikor Arthur Loeb parókában és vörös szegélyű, fekete tógában fellépett a New York-i Columbia Egyetem díszemelvényére, hogy átvegye az orvostudományok doktora címet, gyermekei ezt a kedvesen bizalmas megszólítást akasztották rá.

Arthur Loeb megállította a kancáját, és fia felé fordult. Max arcán semmiféle érzelem nem tükröződött.

— Hogyhogy elmész Amerikából?

— Indiába megyek, egy évre.

— Indiába? És mi lesz a versennyel?

— Halasztást kértem.

— Halasztást?

— Igen, Professzor, halasztást — felelte Max, gondosan ügyelve arra, hogy nyugodt maradjon.

Apja megengedte a gyeplőt. A lovak megindultak.

— És ha szabad kérdeznem, minek köszönhetjük ezt a meglepetést? — kérdezte némi szünet után.

Max úgy tett, mintha nem vette volna észre az apja szavaiban érződő ingerültséget.

— Nem akarok mást, csupán friss levegőt szívni... és valamilyen szolgálatot végezni.

— Mit akarsz azzal mondani, hogy „valamilyen szolgálatot végezni"?

Max tudta, hogy nem kertelhet tovább.

— Megkértek, hogy helyettesítsek valakit egy rendelőintézetben — mondta egyszerűen.

— És egyáltalán hol? Indiában? India éppen akkora, mint az Államok!

— Kalkuttában, Professzor.

Ez az egyetlen szó olyan hatással volt Loebra, hogy leejtette a kantárt. Lépésben vezette vissza a lovat, két kezét a nyeregkápára téve. „Kalkutta! A világ összes városa közül Kalkuttát választotta!" — mormogta lehajtott fejjel. Sok amerikaihoz hasonlóan Loeb nem nagyon rokonszenvezett Indiával, Kalkutta iránt egyenesen mélységes ellenszenvet érzett. Számára a város nyomort jelentett, koldusokat, reggelenként a járdákon összeszedett halottakat. Hány és hány televíziós adást látott, mennyi újságcikket olvasott, amelyekben bőségesen taglalták a szerzők ennek a metropolisnak minden tragédiáját. Ám ellenszenvét a világ legnagyobb kiterjedésű demokratikus állama ellen sokkal inkább egy politikus emléke táplálta, mintsem az éhséget, túlnépesedést és a nyomort bemutató képek. Egy arrogáns, gyűlölettel telt egyén, aki az ENSZ szónoki emelvényének magasáról ontotta erkölcsi tanítását a világra. Mint egész Amerika, a doktor is jól emlékezett Nehru küldöttének, az indiai Krishna Menonnak az üvegpalotában elhangzott éles hangú bírálataira. A küldött „főpapi allűröket felvevő veszélyes megszállottként fröcsögte mérgét a nyugati világra a harmadik világ értékeinek nevében, azt állítva, hogy a fehér ember megfojtotta ezt a harmadik világot".

— Más helyet nem találtál, hogy kifejtsd képességeidet? — fakadt ki a sebész. Azután gúnyos hangon hozzátette: — És azt hiszed, te kis naiv, hogy a társaid majd lelkesen tartják neked a helyet? Mire visszajössz, már mindegyiknek meglesz a diplomája, te pedig egy egészen új társaságban találod magad, amelyik nem fog körüludvarolni, ezt elhiheted!"

Max semmit sem felelt.

— Anyád már tud róla? — szólalt meg újra az apa.

— Igen.

— És beleegyezett?

— Nem egészen... de végül úgy tűnt, hogy megértette, mit akarok.

— És Sylvia?

Sylvia Paine jegyese volt Maxnek. A huszonhárom éves, magas termetű, szép lány az egészséges, kisportolt amerikai nő tökéletes példája volt. Szüleivel együtt ő is a King Estatesben lakott, övék volt a Loebék melletti villa. Apja Miami első számú

napilapjának, a *Tribune*-nek volt tulajdonosa. Sylvia és Max már gyermekkoruk óta ismerték egymást. Júniusban akartak összeházasodni, a kollégium versenye után.

— Már neki is szóltam — felelte Max.

— És mi a véleménye?

— Felajánlotta, hogy velem jön.

— Buta liba — fakadt ki a sebész.

Max lova felnyerített, így a fiú nem hallotta apja értékelő megjegyzését. A lovak a virágzó oleanderekkel szegélyezett út végén megpillantották az istállókat.

Hat héttel ezen emlékezetes lovaglás után Max Loeb felült egy Kalkuttába vivő gépre. Indulása előtt szülei „party"-t adtak a tiszteletére. A meghívókon az állt, hogy Max egy évre Ázsiába megy tanulni és pihenni. „Ázsia" meglehetősen tág fogalom, és Max beleegyezett, hogy senkinek se mondják meg pontos úticélját. A milliárdosok szűk körében felesleges lett volna kitenni magukat kellemetlen megjegyzéseknek. Utolsó estéjét Max a városban töltötte, menyasszonyával együtt. Miami egyik felkapott strandjának, a Boca Ratonnak népszerű francia vendéglőjében, a *Versailles*-ban vacsoráztak. Max rendelt egy üveg Bollingert — ez volt kedvenc pezsgője —, a lány pedig ünnepi tósztot mondott a fiú útjára és mielőbbi visszatérésére. Sylvia mélyen kivágott rózsaszínű muszlinruhát viselt, ékszerként igazgyöngy-nyakláncot csatolt fel. Magasra tornyozott, teknőcfésűvel tűzött hajával királynői jelenség volt. Max nem tudta róla levenni a szemét.

— Gyönyörű vagy! Hogyan is fogok tudni nélküled élni?

— Az indiai lányokat még sokkal szebbnek fogod találni! És azt mondják, a szerelemben egyszerűen nincs párjuk. Azt is hallottam, bűvös italokat is tudnak készíteni, amelyek őrjítően szerelmessé teszik a férfiakat.

Max lelki szemei előtt megjelent a nyomorváros úgy, ahogy Paul Lambert leírta, de az az ötlet, hogy felkeltheti Sylvia féltékenységét, nagyon csábító volt.

— Veszek majd néhány leckét, hogy még boldogabbá tehesselek — mondta, s kacsintott egyet.

Ez persze csak vicc volt. Max tudta, hogy Sylvia fejlett fizikai mivolta félénk, zárkózott és szemérmes természetet rejt. A lány nagy szenvedélye a költészet volt. Több száz verset tudott fejből, ismerte Longfellow egész életművét, Shelley, Keats, Byron, sőt Baudelaire és Goethe kötészetét is. Jóllehet a *high school*ban töltött évek óta szerették egymást (ez Max apjának *cabin-cruiser*én kezdődött, kardhalvadászat közben, valahol Kuba és Key Largo között), szerelmük története inkább intellektuális, mint fizikai területen zajlott. A lovaglás és a tenisz kivételével nemigen vettek részt az egykorú fiatalok szórakozásaiban. „Esténként szinte soha nem mentünk el sehova — mesélte Max —, és utáltunk táncolni. Inkább ott maradtunk a tengerparton, órák hosszat néztük a tengert, vitatkoztunk az életről, szerelemről, halálról. És Sylvia előadta azokat a verseket, amelyekkel a legutóbbi találkozásunk óta gyarapította a repertoárját."

Sylvia többször meglátogatta a fiút New Orléansban. Együtt fedezték fel Louisiana történelmi értékeit. Egyik éjszaka a trópusi vihar egy ültetvénybe kényszerítette őket a Mississippi partján, és ők ugyanabban az ágyban szeretkeztek, amelyikben Mademoiselle de Granville és La Fayette márki aludtak. „Semmi kétség, hogy kapcsolatunk meg volt írva a csillagokban — mondta Max. — És noha Sylvia családja protestáns volt, az enyém pedig gyakorló zsidó, tudtuk, hogy semmilyen esemény sem tudna nagyobb örömet okozni szüleinknek, mint házasságunk."

És most, hét hónappal az esküvő kitűzött időpontja előtt, Max elhatározta, hogy egy évre elmegy. Döntésének igazi okait még menyasszonyának sem mondta el. Úgy vélte, hogy az emberi élet során bizonyos tetteket nem szükséges megmagyarázni. És mégis, az utolsó este, a vendéglő lágy félhomályában, a pezsgő és egy csempészett Montecristo szivar illatának hatására úgy döntött, hogy elmond mindent. „Ha valami történne velem, ne higgyék azt az emberek, hogy pillanatnyi szeszélyből indultam útnak." Elmesélte, hogy egy nap, az egyetem könyvtárában miként esett a pillantása az egyik jótékonysági szervezet Kanadában publikált folyóiratának borítólapjára, ahonnan egy kisgyerek nézett a világba. Az öt- vagy hatesztendős fiúcska egy nyomorúságos viskó ütött-kopott falai előtt ücsörgött. Dús hajának fekete sisakja eltakarta a homlokát, részben a szemét is, ám a hajtincsek közül kivillant pupilláinak kettős lángja. Ami Maxot leginkább meglepte, az a gyermek mosolya volt, az a nyugodt és fénylő mosoly, amely kis árkot nyitott a fiú arcán, s közben feltárta négy hófehér, ragyogó tejfogát. A gyerek alighanem nagyon szegény volt, mert egyáltalán nem volt rajta ruha, de nem látszott éhesnek. Karjában rongyokba csavart, néhány napos csecsemőt szorongatott. „Olyan büszkén tartotta azt a gyereket — mesélte Max —, olyan világos felelősségérzettel, hogy néhány percig mozdulatlanul bámultam a képet, képtelen voltam levenni róla a szemem." A gyerek Kalkuttában élt, az Öröm Városában, a karjaiban tartott csecsemő pedig a kistestvére volt. A felvételt készítő újságíró a cikkben elmondta, hogy ellátogatott a *slum*ba, és találkozott egy Nyugatról érkezett apostollal, aki azért jött Indiába, hogy a világ legjobban kisemmizett embereivel élhessen együtt. Paul Lambertnek hívták. Az újságíró egyik kérdésére felelve kifejtette, mennyire szeretné, ha egy egészségügyi dolgokhoz értő ember, lehetőleg orvos, egy évet Anand Nagarban töltene, hogy igazi orvosi ellátást szervezzenek ebben a minden segítségtől megfosztott városban.

— Írtam neki — fejezte be előadását Max. — Azt válaszolta, hogy vár, és hogy minél hamarabb jöjjek. Úgy látszik, a tél megpróbáltatásai lassan véget érnek, és nemsokára itt a perzselő nyár meg a monszun.

A monszun szó hallatára a lány kék szeme felcsillant.

— A monszun! — ismételte Sylvia elgondolkozva.

Verlaine egyik verse jutott eszébe, amelyet nagyon szeretett.

„There is weeping in my heart — idézte a verset, miközben igaz szerelemmel nézett Maxre —, *like the rain falling on the city. What is this languor which pierces my heart!"* — „Szívemben eső hull, amiként a városban. Mi ez a bágyasztó érzés, amely elönti a szívemet?"

A virágfüzérrel díszített, aranyozott kép erőt és szépséget árasztott. A drágakövekkel díszített szőnyegek teljesen beborították az elefántot, s a rajta ülő egyén olyan volt, mint egy győzedelmes maharadzsa. Arannyal átszőtt ékköves tunikát viselt, és csak onnan lehetett tudni, hogy nem emberi lény, hogy hét szárnya és négy karja volt. Kezeiben fejszét, kalapácsot, íjat és egy mérleget tartott. Vishwakarma valóban nem volt sem ember, sem herceg, hanem a hindu istenek egyike. Egyike a legnagyobbaknak. Az indiai mitológiában Vishwakarma testesítette meg a teremtő erőt. A hindu vallás szakrális szövegeinek gyűjteménye, a Védák könyve szerint ő „a mindenség megalkotója, a mindent látó isten, az ég és föld megformálója; ő ad nevet az isteneknek, ő a teremtő, az atya, minden világok létrehozója, és a halandók befogadóképességén túl létezik". Ha hinni lehet a Mâhabhâratának, a hindu vallás elbeszélő költeményének, Vishwakarma nemcsak a legfőbb teremtő: ő az istenek tüzének felszítója, szerszámaik elkészítője, a művészetek mestere, a kozmosz ácsa, az égi szekerek megalkotója, és mindenfajta díszítés létrehozója. Ennek következtében ő a művészetek hivatalos istensége, és az emberek megélhetését szolgáló összes mesterségek védnöke. Ezért azután különleges tisztelettel adóztak neki India munkásai és kézművesei.

Amiképpen a keresztények a szentmisében a felajánláskor az Urat mint a mindenség alkotóját köszöntik, akinek „bőkezűségéből kapjuk a kenyeret, az emberi munka gyümölcsét", az indiaiak Vishwakarma személyében a munka és az élet forrását dicsőítik. Minden évben, a szeptemberi hold után győzedelmes képmása ott uralkodott minden munkahelyen, amelyeket — a legapróbb műhelyektől kezdve a gyáróriásokig — gazdagon feldíszítettek a kétnapos, lelkes *pujára*. Ezen kivételes alkalommal megvalósult a munkaadók és a munkások egysége. Szegények és gazdagok egy családot alkottak valami bolondos ünneplésben, a dicsőítés és az ima révén.

A többi *slum*hoz hasonlóan az Öröm Városa is különleges hittel ülte meg a rizst ajándékozó istenség ünnepét. Vajon nem a slum volt a világ legkülönlegesebb, nagy, nyüzsgő hangyabolya, ahol mindenki mindig valamilyen munkában sürgölődött? Egy piciny műhely félig nyitott ajtaja, gépnyikorgás, egy viskó ajtaja előtt felszaporodó eszközök és áruk: Lambert számára mindez új műhely megszületését jelezte. Emitt gyerekek vágtak darabokra sárgaréz lapokat, hogy edényeket készítsenek belőlük, amott serdülők mártogattak különböző tárgyakat mérges gázokat árasztó fürdőbe. Másutt fiatal gyerekek gyufákat és bengáli tüzeket készítettek, lassan mérgezvén szervezetüket foszforral, cink-oxiddal, mágnesporral és gumiarábikummal.

Lambert szobájával majdnem szemben, egy *workshop* homályos mélyén sötét kísértetek hengereltek, hegesztettek, illesztettek különféle vasárut, a túlhevült fém és égett olaj jellegzetes szagegyvelegében. Mellettük, egy ablak nélküli helyiségben, nagyjából tíz ember *bidi*t gyártott. Szinte mindannyian tébécések voltak, és már annyi erejük sem volt, hogy elhúzzanak egy riksát, vagy elbírjanak egy sajtológéppel. Ha egy pillanatra sem álltak meg, egy nap 1300 cigarettát tudtak elkészíteni. Ezer *bidi*ért kaptak 11 rúpiát (75 forintot — A ford.). Innen nem messze, egy pici műhelyben, Lambert egy nap óriási hajócsavart pillantott meg. Az ajtó szűk volt ahhoz, hogy a csavart kihozzák, ki kellett tágítani a nyílást. A vályogból készült falat csákánnyal bontották meg, s így sikerült végül öt embernek kicsúsztatni az összörnyet. Azután nagy nehezen felrakták egy *telagarhi*ra. A főnök három kulira bízta a

kocsit meg a propellert. A kétségbeesett erőfeszítéstől megfeszültek a hátak és a lábak, s a kerekek lassan megmozdultak. A főnök megkönnyebbülten sóhajtott fel, nem volt szükség negyedik kulira. „De vajon mi lesz — gondolta Lambert —, amikor ez a három szerencsétlen odaér a Howrah-híd emelkedőjéhez?"

Vajon hány évre lenne szüksége, hogy felfedezzen minden helyet, ahol férfiak és gyerekek azzal töltik az életüket, hogy rugókat gyártanak, meg teherautó-alkatrészeket, szövőszéktengelyeket, csapszegeket, repülőgép-tartozékokat, sőt turbinákat, tizedmikronnyi pontossággal! Teszik mindezt hihetetlenül gyors ügyes, találékony, meglepő megoldásokat kieszelő kétkezi munkával. Képesek voltak bármilyen gépet, bármilyen szerkezetet előállítani, utánozni, kijavítani, felújítani. Itt a legkisebb fémdarab, a legócskább hulladék sem ment veszendőbe, felhasználták, átalakították, beépítették. „Semmi sem került a szemétbe! Csodálatos módon minden újjászületett!"

A műhelyek félhomályában, porában, poklában tevékenykedő Anand Nagar-i munkásokra büszke lehetett a rizst adó isten. Bár sokszor lelkiismeret-furdalásai is lehettek miattuk. Az indiai alkotmány 24. paragrafusa kimondja: „Tilos a gyermekmunka alkalmazása gyárban vagy bányában vagy bármilyen veszélyes munkakörben." Ám a haszon és a kezelhetőség miatt a munkaerő nagy részét igen fiatal gyerekek alkották. Munkásfelvétel esetén mindig a gyerekeket részesítették előnyben: apró ujjaik igen ügyesek voltak, és a gyerekek beérték minimális bérrel is. Az általuk büszkén hazavitt nyomorúságos fillérek hányszor jelentették az éhhalál és a túlélés közti határvonal átlépését!

A *slum* munkásai a világ legvédtelenebb dolgozói közé tartoztak. Társadalombiztosítás egyáltalán nem létezett, szemérmetlen módon kizsákmányolták őket, napi 12—14 órát dolgoztak egyhuzamban, világítás és szellőzés nélküli helyiségekben, amilyenekben tulajdonképpen a világ egyetlen állatkertje se merné állatait elhelyezni. Sokan közülük munkahelyükön ettek és aludtak. Pihenőnap, fizetett szabadság nem létezett. Egyetlen napi hiányzás elbocsátással járt, egyetlen elejtett megjegyzés, követelés, vita, egy óra késés úgyszintén, minden kárpótlás nélkül. Egyedül azok remélhették, hogy hosszabb ideig meg tudják őrizni munkahelyüket, akik szakmunkások voltak: esztergályosok, különleges sajtológépeken dolgozók, hengerészek.

Csak az Öröm Városában több ezren voltak. Talán 15—20 000. Kalkuttában több százezer, Indiában sok millió. „Hogy lehet az, hogy soha nem próbálták meg a sokaság erejét érvényesíteni és életkörülményeiket megjavítani? — csodálkozott Paul Lambert. — Ez a kérdés nem hagyott nyugton, de nem találtam rá kielégítő választ. Az igaz, hogy ősi tapasztalataik nem szoktatták őket a közös fellépéshez — hiszen őseik parasztok voltak. Kifosztottságuk, szegénységük olyan mértékű volt, hogy bármilyen kenyérkereseti lehetőség, még a kényszermunkaszerű is, valóságos istenáldásnak tűnt. Amikor a körülöttem élők közül egy csomóan munka nélkül vannak, hogy is tiltakozhatnék valami ellen, amikor éppen ennek révén viszem haza azt a rizst, amire a családnak égető szüksége van? És amikor egy család a teljes nyomorban él betegség, vagy a családfő halála miatt, hogy lehetne azon fennakadni, hogy a gyerekek túl veszélyes vagy nehéz munkát végeznek? Etikailag a dolog aligha van elintézve, de ki gondol etikára és jogra, amikor a túlélés forog kockán?

És a szakszervezetek, vajon ők mit tesznek a munkások védelmében? A három nagy központi szakszervezet mellett, amelyek több millió tagot számláltak, Indiában közel 14 000 szakszervezet létezik, ebből csupán Bengáliában 7450! És nem igaz, hogy a sztrájkok hiányoznak a fegyvertárukból: csupán Bengáliában évente több mint 10 000 000 munkanap esik ki sztrájkok miatt! De egy olyan *slum*ban, mint az Öröm Városa, ki merne sztrájkot szervezni? Túl sokan állnak sorba munkáért!

Ég óvjon attól, hogy megsértsem Vishwakarmát, aki a rizst adja, de nyomorvárosbeli testvéreim a Föld elátkozottai, az éhínség kényszermunkásai voltak. Ennek ellenére napról napra nagyobb hatással volt rám hitük és lelkesedésük, amellyel ezt az istent ünnepelték, áldását kérve gépeikre és szerszámaikra, melyekhez végeredményben mindannyian oda voltak láncolva."

A *slum* valamennyi műhelyében már előző este óta abbamaradt a munka. Mialatt a munkások sietve letisztogatták, újrafestették és zöld lombokkal meg virágfüzérekkel díszítették gépeiket és szerszámaikat, a főnökök elmentek, hogy megvegyék az elefánton ülő, négykaros istenség hagyományos színnyomatait vagy agyagszobrait, amiket a *kumhar*ok negyedének fazekasai formáztak és festettek. A szobrok nagysága és szépsége egyenes arányban állt az üzem jelentőségével és nagyságával. A nagyüzemekben például Vishwakarma szobrai kétszer-háromszor akkorák voltak, mint egy ember, és a szobrok mindegyike több ezer rúpiát ért.

Egyetlen éjszaka leforgása alatt az összes kényszermunkatelep, azaz munkahely kultuszhellyé varázsolódott. Gyönyörű, gazdagon díszített és felvirágzott pihenőoltárokat emeltek minden műhelyben. Másnap reggel a *slum*ot az ünnep vidám zaja töltötte be. Akik tegnap még rabszolgák voltak, ma égővörös ingbe és vadonatúj *longhi*ba bújtak. Az asszonyok előszedték az ünnepi szárikat, amiket oly nagy gonddal őrizgettek a családi ládában, lehetőleg távol a csótányok támadásaitól. A gyerekek hercegi öltözékekben pompáztak. A gépek zaját most a fúvószenekar kürtjeinek és dobjainak pattogó ritmusa helyettesítette. A gépek megszentelését a brahim végezte, egyik kezében csengőt rázott, a másikban pedig a tisztító tüzet hordozta.

Azon a napon Lamberthez is eljött sok munkás, hogy Istene nevében áldja meg munkaeszközeiket. „Légy áldott, mindenség Istene, aki kenyeret adsz nekünk, mivel Anand Nagar-i gyermekeid szeretnek és hisznek Benned! — ismételte a pap minden műhelyben. — És örvendj velük együtt, hogy ez a fénnyel teli nap felragyogott az ő életük szomorúságában!"

Az áldás után megkezdődött a vigasság. A munkaadók és művezetők nagy lakomát készítettek a munkások és családjaik számára: currys húst, zöldségféléket, joghurtot, *puri*[1], és *laddout*[2] szolgáltak fel. Patakokban folyt a *bangla* és a *todi*[3]. Az emberek ittak, nevettek, táncoltak. Legfőképpen pedig felejtettek. Vishwakarma elégedetten mosolyoghatott ezernyi virágpámáján: kibékítette az embereket a munkával. A mulatozás belenyúlt a reflektorokkal kivilágított éjszakába, úgy nagyjából éjfélig tartott. Ez a szinte minden szórakozástól megfosztott nép újból átadta magát az ünnep varázsának. A munkások és családtagjaik üzemről üzemre jártak, megcsodálták a legszebb szobrokat, megdicsérték a legpompázatosabb dekorációk készítőit. A mindenütt elhelyezett hangszórók népzene-monszunt árasztottak a közönségre, a bőven áradó italáldozatot pedig petárdák durranásai tették hangulatosabbá.

Másnap a műhelyek munkásai *telagarhi*ra vagy riksára rakták a szobrokat, és dalok meg cintányérok kíséretében elszállították őket a Hooghly partján levő Banda ghatra. Itt bárkába tették át a szobrokat, és kieveztek a folyó közepére. Azután vízbe bocsátották az isteneket, hogy agyagtestük felolvadjon a világ anyjának szent vizében. *Vishwakarma-ki jai!* Éljen Vishwakarma! — kiáltotta sok ezernyi hang. Azután ki-ki visszatért saját gépéhez. És a rizst adó Isten szolgáira egy évig újra ráborult a sötét függöny.

[1] Búzalisztből készült, ghee-ben pirított leveles tészta
[2] Cukrozott, sűrített tejből készült kis golyóbisok
[3] Pálmabor

Vishwakarma ünnepét mi csak úgy hívtuk, hogy a rickshaw-k *pujája* — mesélte Hasari. — „A mi gyárunk, műhelyünk, gépünk két kerékből, ládából és két rúdból állt. Törjön szét egy lyukban az egyik kerék, tépje le egy teherautó az egyik rudat, lapítsa szét egy autóbusz az ülést, mint egy *chapatit* — Isten veled, Hasari! Hiába sírod tele a tulajdonos *gamchaját*[1]! Ezzel legfeljebb azt éred el, hogy a *goondai* jól ellátják a bajodat. Ákozottul szükségünk volt tehát az istenség támogatására, jobban, mint bárkinek. Nemcsak a járgányunk miatt, magunk miatt is. Belelépsz egy szögbe, elesel, megtámad a vörös láz, mint Ramot vagy a Sebhelyest, és már véged is van!"

Nemcsak a kulik, a riksatulajdonosok is lelkes hívei voltak Vishwakarma istennek. A világ minden kincséért sem mulasztották volna el, hogy kegyeinek elnyeréséért éppoly mozgalmas és nagyvonalú *pujá*t rendezzenek, mint Kalkutta egyéb munkahelyei. Az ünneplést általában magánházaknál tartották. Egyedül az öreg Narenda Singh, a Bihari, Hasari riksájának tulajdonosa nem volt hajlandó közhírré tenni a címét. Az öreg megmakacsolta magát. „Alighanem attól félt, hogyha eljön a harag napja, elmennek hozzá, és mindent összetörnek" — mondta tréfásan-komolyan Hasari. Az öreg legidősebb fia bérelt tehát a Park Circus mögött egy kertet, felállíttatott egy nagyszerű *pandal*t, amit virágfüzérekkel és színes villanykörték százaival aggattak tele. Az áram előállítására beszereztek egy generátort. Az ünnep előestéjén minden kuli igen gondosan megtisztogatta a kocsiját, Hasari még egy doboz fekete festék maradékát is megvette, hogy eltüntesse vele a kopásokat. A két tengelyre néhány csepp mustárolajat öntött, hogy semmiféle kellemetlen zaj ne sértse az istenség fülét. Azután elment a nyomorvárosba feleségéért és gyerekeiért. Aloka kikészítette férje ünnepi öltözékét, a gesztenyeszínű *longhit* és egy kék-fehér csíkos inget. Ő maga a vörös és aranyszínű ünnepi szárit vette fel, amit még faluról hozott magával. Ezt viselte annak idején, esküvőjekor. A patkányok, svábbogarak, nedvesség és a kiömlő csatornák támadásaitól sikerült a ruhát megvédenie, s így a drága kincs eredeti frissességében pompázott. A gyerekek is káprázatos ruhákba öltöztek. Olyan tiszták és kecsesek voltak, hogy az egész negyed megcsodálta őket. Az istenség elégedett lehetett. Az egész család deszkákból és vászondarabokból összetákolt nyomorúságos zugban lakik, de ma hercegek lépnek ki a viskóból.

Aloka, Amrita és a legkisebb gyerek, Shambu beszálltak a riksába. A szegény járgány még soha nem szállított ilyen büszke és ilyen elegáns utasokat. Olyanok voltak, mint egy orchideacsokor. A kocsi elé Manooj, a legidősebb fiú állt, az apja nem akart a szép ingben megizzadni. A Bihari fia által kiválasztott hely nem volt nagyon messze. Az is egyike volt e város jellegzetességeinek, hogy a gazdag kerületek és a nyomornegyedek egymás tőszomszédságában léteztek. Kevés riksahúzó volt olyan szerencsés, hogy családjával együtt mutassa be a *pujá*t. Legnagyobb részük egyedül élt Kalkuttában, a család vidéken maradt. „Szegények — sajnálkozott Hasari —, nincs annál kellemesebb, mint amikor az ember övéivel együtt vesz részt az ünnepen. Ilyenkor úgy érzi, hogy az istenség a nagybátyjává vagy az unokatestvérévé vált."

[1] Nagy zsebkendő

Meg kell hagyni, a riksatulajdonos szépen elrendezte a dolgot. A *pandal* pazarul fel volt díszítve. A fehér és piros virágokkal szegélyezett, pálmalevelektől zöldellő bejárat diadalívre emlékeztetett. Középen, szegfű- és jázminszőnyegen Vishwakarma gyönyörűen kifestett, piros ajkú, fekete szemű óriási szobra állt. „Milyen fenséges a mi Istenünk — lelkesedett Hasari. — Mekkora erő árad karjaiból, a fejszét és kalapácsot tartó kezekből, amelyek mintegy kikényszerítik az ég jótéteményeit. Az embernek az az érzése, hogy az istenség vihart tud támasztani puszta leheletével, karjaival meg tudja emelni a hegyeket, lábaival szét tudja taposni a teremtett világ minden élőlényét. Egy ilyen isten védelme alatt a mi nyomorúságos járgányaink vajon nem válnak égi szekérré? És mi, szegény riksakulik, nem válunk szárnyas lovakká?"

Hasari családjával együtt leborult az istenség előtt. Aloka a szobor lábai elé helyezte az adományokat: egy darab banánt, egy marék rizst, jázmin- és szegfűszirmokat. Férje bevitte a riksát a kertbe, s a többi kocsi mellé állította. A Bihari egyik fia tüstént lombokat és virágfüzéreket rakott a kocsira. „Milyen kár, hogy nem tud beszélni, biztosan megköszönte volna" — jegyezte meg Hasari. A felvirágzott kocsik égnek meredő rúdjaikkal pompás látványt nyújtottak. Az egykor volt paraszt alig ismert rá a csikorgó, szegényes járművekre, amelyek előtt nap mint nap ott szenvedtek ő meg a kollégái. „Olyan volt, mintha egy varázspálca új testet ajándékozott volna nekik."

Amikor már minden riksa a helyén állt, dobpergés, majd cintányérok zengése következett. Ötventagú fúvószenekar vonult a színre, az aranyszegélyű, vörös zakóba és nadrágba öltözött zenészek után pedig a teljesen fehér ruhát viselő öreg pap. Segédje, egy fiatal, meztelen felsőtestén csak a háromszoros zsinórt viselő brahmin megszállottan kolompolt, így értesítvén az istent jelenlétükről. A pap lassan elhaladt a riksák mellett, mindegyikre ráhintett néhány cseppet a Gangesz szent vizéből, és mindegyikre rátett egy kis *ghee*-t. A kulik szíve összeszorult a meghatódottságtól. Ez alkalommal nem könnyek vagy izzadságcseppek csillantak a kocsikon, hanem az istenség megtermékenyítő vízcseppjei, amelyek majd megvédik őket és enni adnak gyermekeiknek. A riksák megáldása után a pap a szobor elé lépett, hogy némi rizst és *ghee*-t tegyen az istenség karjaira. Ezután megfüstölte a szobrot kis kupában tartott *arati*val. A Bihari egyik fia így kiáltott: *Vishwakarma-ki jai*! Éljen Vishwakarma! A hatszáz-egynéhány jelenlevő riksakuli háromszor megismételte a könyörgést. A győzedelmi és őszintén lelkes kiabálás sokkal megnyugtatóbban csengett a tulajdonosok fülében, mint a legutóbbi sztrájk alkalmával skandált ellenséges jelszavak. „Vajon miért nem azt kiáltják: Éljen Vishwakarma, és éljen a riksakulik szolidaritása? — töprengett Hasari. — Vagy egyenesen: Éljen a forradalom! Vishwakarma elsősorban a munkások istene, nem pedig a munkaadóké, nem igaz? Még akkor is, ha néha az az érzésünk, elfelejtette bezsírozni karmánk tengelyét."

A szertartás után a Bihari legidősebb fia felszólította a jelenlevőket, hogy telepedjenek le a fűbe. Az azonos vidékről származó kulik meg a családjaik külön csoportokat alkottak. A riksatulajdonos fiai mindenkinek adtak egy banánlevelet, amelyre rizst és bárányhúst tettek. Az ebédet egy mandarin, több *chapati* és különböző sütemények tették teljessé. Igazi lakoma volt ez, amellyel a nélkülözésekben összeszűkült gyomrok nem tudtak megbirkózni. „Mindenesetre — mondta Hasari —, ami a legjobban megfeküdte a gyomromat, az a minket hajlongva kiszolgáló főnökök látványa volt. Olyanok voltak, mint egy tigriscsalád, amely éppen fűvel kínál egy csapat antilopot."

A Fakir Bhagan Lane 19. számú ház ajtaján valaki kopogott. Anouar volt az. Lambert átsegítette a nyomorék leprást a küszöbön, és hellyel kínálta a gyékényen, amin aludni szokott. Anouar zavarban volt.

— Paul Nagy Testvér! Szeretnék tőled valamit kérni — bökte ki végül, csonka kezét könyörgő mozdulattal összetéve.

— A testvéred vagyok, bármit kérhetsz.

— El kellene menned Pulihoz, s közölni vele, hogy feleségül akarom venni Meetát.

— Meetát? — ismételte Lambert elhűlve. — De hiszen az az ő felesége!

— Hát éppen ez az, Nagy Testvér, ezért akarom, hogy Te kérd el tőle az asszonyt. Neked nem fog nemet mondani. Téged mindenki tisztel.

Puli alacsony, száraz, igen fekete bőrű ember volt. Nagyjából ötvenéves lehetett. Délvidékről származott, vándorútja során eljutott Kalkuttába, s többé nem hagyta el a várost. A leprát alighanem fiatalkorában szedte össze. Egykor ugyanis nomád életet élt: majmokkal járta az országot, s pénzért mutogatta őket. Azután ráfanyalodott a koldulásra, és éveken át a Kâlî-templom lépcsőin dolgozott, amíg össze nem rúgta a port a koldusok szervezetének helyi főnökével. Ekkor átköltözött a folyó túlsó oldalára, a Howrah pályaudvar lépcsőire. Színészi képességei révén tekintélyes jövedelemre tett szert. Egyetlen turista sem tudott ellenállni különös arckifejezésének, rettenetes sebeinek. A betegség viszonylag kíméletes volt hozzá, ezért higanykrómmal vörösre festett álkötésekkel pólyálta be magát. Az Anand Nagar-i lepratelep egy leghitványabb házában lakott feleségével, a 27 éves Meetával és három szép gyermekével, akik közül a legidősebb négyesztendős, a legfiatalabb hat hónapos volt.

Meeta egy Kelet-Pakisztánból menekült fazekas legfiatalabb lánya volt. Tizenhat éves korában már házasodni készült: szülei egy kasztbeli fazekast választottak ki számára. Nem sokkal az esküvő előtt jobb arcán kis fehér foltot vett észre, mely érzéketlen volt az érintésre. Néhány heti tépelődés után beállt a sorba a Howrah kórház rendelőjében. Az orvos azonnal megállapította: a folt leprától van. A szülők szemében a lányra Isten átka szállt, tüstént elzavarták otthonról. Ha nem így tettek volna, a szomszédok az egész családot elűzik. Meeta koldulni kényszerült, majd egy bengáliai paraszt kezébe került, aki eladta Kalkutta egyik nyilvánosházának. Amikor a tulajdonos felfedezte, hogy az új lány leprás, nekiesett, összeverte, és kidobta a szeméttelepre. Ott a guberálók megszánták, és elvitték Teréz anya intézetébe. A nővéreknek sikerült őt megmenteni. Akkor újból visszatért a pályaudvar mellé koldulni. Itt találkozott vele az egykori állatszelídítő. Maga mellé vette, s egy évvel később a lány a felesége lett.

Anouar kérésére Lambertnek torkára akadt a szó. Még nem volt egészen tisztában vele, hogy a leprások teljesen külön világot alkotnak, saját külön törvényeik alapján. A lepra — főleg előrehaladott állapotában — felfokozza a nemiséget, ezért a betegek gyakran több asszonyon osztozkodnak, és sok gyereket nemzenek. Úgy vélik, Isten kiátkozta őket, az emberek pedig kivetik a leprásokat maguk közül, ezért azután számukra semmiféle „tabu" nem létezett. Szabadok voltak. Biztosak lehettek abban, hogy a törvény képviselői közül senki sem fogja beleütni az orrát az ügyeikbe. Anand Nagarban ezek a formátlan, csonka, elesett emberek nem szenvedtek hiányt nőkben. A koldulásból szerzett pénzen mindig tudtak nőt szerezni. Ha egy nagyon szegény

család előnytelen külseje vagy valamilyen betegsége miatt nem tudta kiházasítani egyik lányát, utolsó lehetőségként még mindig eladhatták a leprásoknak. Egyetlen asszony nemigen tudta kielégíteni a leprás férfi vágyát, a legtöbb férfinak több felesége volt, és viszont. A frigyek általában közvetítő révén jöttek létre, és pompázatos ünnepség keretében köttettek, amelyek legalább annyi költséget emésztettek fel, mint az egészségesek menyegzői.

— Paul Nagy Testvér! — kezdte újra Anouar. — Biztosíthatlak, hogy nem lesz nehéz meggyőznöd Pulit. Neki is adok valamit.

Ezekkel a szavakkal a leprás bedugta csonkjait a ruhája zsebébe, és egy kis madzaggal átkötött bankjegycsomagot emelt ki.

— Háromszáz rúpiát nem szokás visszautasítani!

— És Meetát már megkérdezted, hogy mit szól az egészhez? — firtatta a pap, aki ezt a kérdést elsőrendűen fontosnak tartotta.

Anouar meglepődött.

— Meeta azt fogja tenni, amit a férje parancsol neki — válaszolta olyan hangon, mint aki számára az ügy teljesen el van intézve.

Lambert természetesen elutasította a kérést. Kész volt bármire, hogy testvéreit szolgálja, kivéve, ha egy olyan kapcsolat létrehozásában kérték közreműködését, amelyet nem tartott helyesnek. Anouar kénytelen volt közvetlenül a „riválishoz" fordulni. Fáradságos alkudozások után az egyességet ötszáz rúpiáért kötötték meg, ami kétszázzal több volt, mint az Anouar zsebében lapuló összeg. A különbséget a leprás a telep uzsorásától szerezte be, egy testes pandzsábitól, aki több koldust is foglalkoztatott. Sőt, Anouar kétszáz rúpiánál jóval többet kért kölcsön, mivel a menyegző költségeit is ki kellett fizetnie.

Ebben a közösségben, ahol mindenki tisztátalannak és Istentől megátkozottnak tartotta magát, a vallásnak nem volt semmi szerepe. A leprások közé soha nem jött sem brahmin, sem mollah, hogy valamilyen szertartást végezzen. Hinduk, mohamedánok és keresztények éltek nyilvánvaló közömbösségben gyermekkoruk vallását és szertartásait illetőleg. Néhány szokás mégis fennmaradt, például a házasságkötésre kedvező nap kiválasztása. A telepnek még csillagjósa is volt, egy Jogának nevezett fehér szakállas öreg, aki negyven éven keresztül gyakorolta a jó sors kifürkészőjének hivatását a Maidan téren. Munkája nem volt mindig egyszerű, főleg, amikor az eljövendő házasok nem tudták megmondani, hogy mikor születtek. Ez volt a helyzet Anouarral és Meetával is. Az öreg Joga beérte azzal, hogy javasolt egy hónapot, amely a Vénusz kedvező hatása alatt áll, viszont kikötötte, hogy a kérdéses nap nem lehet sem péntek, sem szombat, sem vasárnap — lévén ezek az indiai naptár nem szerencsés napjai.

Az elátkozottak gettója féktelen örömben tobzódott. A megjelölt napon Paul Lambert — félig vakon és süketen a fényszórók és az ordító hangszórók jóvoltából — belépett az elátkozottak városrészébe. Jóllehet helytelenítette a tervezett házasságot, és ezt nem is rejtette véka alá, mégis úgy vélte, elfogadhatja barátai meghívását. Bizony egészséges ember ritkán örvendeztette meg jelenlétével ezeket a szerencsétleneket. A díszvendéget díszes muszlinszárikba burkolódzott leprások várták a kapuban. Szegfű- és jázminfüzért akasztottak a nyakába, homlokára *tilak*ot illesztettek. A homlok közepére tett skarlátvörös színű pont — a vendégfogadás jele — az ismeret harmadik szemét jelképezte. Ezen az estén Lambertnek nagyon is szüksége

volt erre a szemre, hogy felfedezze mindazt az igyekezetet és találékonyságot, amellyel a leprások igyekeztek ünnepüket — melynek ő lett a királya — széppé varázsolni. Tornacipőjét és elnyűtt fekete ingét felcserélte azokra az ajándékokra, melyeket az új házasok nagy testvérüknek szántak: gondola alakú papucsra és egy remekbe szabott, hímzett gyapjú*kurtára*. Körülnézett, és nem hitt a szemének. Az új ingben, színes mellényben pompázó, frissen borotválkozott, makulátlan kötéseket viselő leprások újra emberi külsőt öltöttek. Vidámságuk felmelegítette az ember szívét. A szertartásmesteri szerepet maga Puli, az új asszony másik férje töltötte be. Most szabad folyást engedhetett tehetségének. Valahonnan frakkot s cilindert szerzett, és most úgy nézett ki, mint a Magic Circus egyik műsorvezetője.

— Isten hozott, Paul Nagy Testvér — fuvolázta fejhangon, s két csonkjával megölelte Lambertet.

A leheletén érezni lehetett, hogy az ünnepre szánt *bangla*-tartalékok már nem érintetlenek. Díszvendégét a „vőlegény" szobája felé vonszolta. Lambert alig ismert rá a nyomorúságos odúra. Anouar menyegzőjének tiszteletére a leprások kifestették a helyiséget. A bambuszgerendákról virágfüzérek lógtak, a döngölt padlón *rangoli* csillogott. A legnagyobb ünnepeken az általános öröm kifejezéseképpen rizslisztből és színes porokból *rangoli*kat, szép geometriai formákból álló, szerencsét hozó jeleket rajzoltak a földre.

A súlyos betegeket erre az éjszakára különböző családok vették magukhoz. A szoba közepén csupán egy *charpoi* állt. A virágokkal feldíszített, tucatnyi színes kockából összevarrt takaróval borított nyoszolyán a csonka Anouar nyugodott. Az ágy mellett ott állt az a trónszék, amelyen majd a ceremónia színhelyére fogják őt szállítani. A férjjelölt kedvesen fogadta vőfélyét, de azután hirtelen elkomorodott.

— Paul Nagy Testvér, nincs egy kis ampullád a számomra? — kérdezte halkan. — Ma este borzalmasan szenvedek.

A korábbi esetekből okulva, Lambert soha nem ment a leprásokhoz anélkül, hogy valamennyi morfiumot magával ne vitt volna. Ma mégis egy kissé aggódott: nem tudta, hogy a fájdalomcsillapító hatására hogyan fog viselkedni barátja az ünnepségen, főképpen pedig utána, amikor majd egyedül marad fiatal feleségével. Elővigyázatosságból az ampullának csak a felét szívta fel a fecskendőbe. Alighogy elpakolta holmiját, fél tucat matróna özönlött be a szobába. Hosszú, színes ruhákat viseltek, homlokukat diadém ékesítette, nyakukban és karjukon bizsuk csörögtek. A ruhák és ékszerek szinte teljesen elfeledtették, hogy leprásokról van szó. Noha Anouar mohamedán vallású volt, a szent énekeket — *bhajan*okat — éneklő asszonyok a hindu házasságkötés lényeges szertartására, a *holud-nath*-ra, a vőlegény megtisztítására készülődtek. Megragadták Anouart, és jól bedörzsölték különféle balzsammal és sárga kenőcsökkel. Szegény leprás: bűzlött a pézsmaolajtól és sáfránytól! A jelenet egyébként pajzán tréfálkozásra is alkalmat adott volna, ha nem egy csonka, beteg testről lett volna szó. A felkenés után a mosakodás következett. A matrónák vízzel hintették be a vőlegényt. Azután felöltöztették. Anouar hagyta magát, mint egy gyerek. Az asszonyok először is ráadtak egy aranygombos, zöld selyem*kurtát*. Vajon ez a szegény ember, aki a sárban és piszokban szokta magát előrevonszolni, hogyan is álmodhatott volna ilyen gyönyörű ruháról? A következő ruhadarab egy bő, égővörös selyemnadrág volt. Anouar két csonka kezével megrázta a nadrág üres szárát, és elnevette magát.

— Rajtad jobban állna, mint rajtam — mondta Lambertnek.

„Az üresen leffegő ruházat láttán bizony görcsbe rándult az ember gyomra" — vallotta be később Lambert.

Pap híján a szertartásmester végezte a ceremóniát. Aligha akadt volna szakértő, aki ki tudta volna magát ismerni az Öröm Városában lakó leprások házasságkötési szertartásainak kusza szövevényében. De hát Puli mindenhez értett, és ez a nász — végeredményben — nagyon közelről érintette. Nem is felejtett ki semmit, például azt a nagyon szent szokást sem, amelynek ő volt az egyik kedvezményezettje. A vőlegénynek meg kellett ajándékoznia szíve választottját és annak családját.

— Paul Nagy Testvér. Te vagy a vőfély, neked kell átadnod Meetának Anouar ajándékait.

A felszólításhoz kacsintott is egyet, mintha azt akarta volna mondani: „Így legalább biztos lehetek benne, hogy útközben semmi sem fog eltűnni."

Ekkorra már egész csomaggyűjteményt varázsolt elő a szalmazsákjából. Az ajándékok újságpapírba voltak csomagolva, az átkötéshez szükséges spárgát befőttesgumi helyettesítette. A kis csomagok három aranygyűrű kivételével jobbára bóvlit rejtegettek: fülbevalókat, orrcimpába való követ, lábujjakra való gyűrűt, egy borostyánkő nyakláncot és egy *matthikát*, azaz homlokdíszt, amit idősebb hölgyek is hordhattak. Az ajándékok kiválasztása Puli és Anouar előzetes tárgyalásain történt meg. A bizsukon kívül volt még két szári, néhány tubus kozmetikai szer és egy doboz fahéjas sütemény. Puli az egészet betette egy kis kosárba és átadta Lambertnek. Ezután összeállították a kíséretet. Hat vörös csákós, fehér nadrágos és sárga mellényes leprás lépett be a szobába. Ők voltak a zenészek. Közülük ketten dobverőt szorongatták betegség roncsolta ujjaik között, két másik cintányért, a maradék kettő pedig két össze-vissza horpadt trombitát. Puli jelt adott cilinderével, mire a kis menet éktelen zajt csapva megindult. Lambert, fején az ajándékos kosárral, olyan méltóságteljesen haladt előre, mint mondjuk a háromkirályok egyike, Boldizsár, annak idején Betlehembe. Csupán arra kellett gondosan ügyelnie, hogy gondola formájú papucsaival bele ne lépjen valamelyik csatornába. Puli olyan büszke volt díszvendégére, hogy többször is bejárták a telepet, mielőtt befordultak volna a kérdéses udvarba. Mikor azután végre megérkeztek, Lambert ámulva nézett körül, nem képzelődik-e csupán? Az egész udvar muszlinruhába öltözött, a fejük felett szegfű-, rózsa- és jázminfüzérek lengtek. A leprások béreltek egy generátort, s most több tucat villanylámpa árasztotta szét varázsfényét az udvarban. A földön márványcsipkés *rangoli*szőnyeg díszlett. Csodálatos volt!

Lambert átadta az ajándékos kosarat az egyik őrt álló asszonynak, azután a szertartásmester meg a hangszóróval vetélkedő trombiták kíséretében visszatért Anouar házába. Már majdnem éjfél volt. Elérkezett a kedvező óra, amikor az égben „a nappal az éjszakán lovagol". Megkezdődhetett a szertartás. Nem volt ugyan arannyal és bársonnyal borított fehér kanca, ami elvitte volna a nyomorék vőlegényt a muszlinnal díszített udvarba, elfátyolozott arcú menyasszonyához, de a felvirágozott trónust gyaloghintóként megragadó négy szomszéd többet ért minden paripánál. Anouar tehát megindult, mint egy koronázására igyekvő mongol uralkodó, előtte a közönséget csodálatos cilinderakrobatikával köszöntő, aranyturbános Puli, mögötte a szertartásosan lépegető Lambert, aki magával hozta azt a bizonyos szövetdarabot, amellyel majd — alkalmas pillanatban — el fogják fátyolozni a menyasszony udvarába belépő vőlegény arcát. A lármának, nevetésnek és a szagoknak e különös egyvelegében, e csonka és nyomorék emberek között Lambert „fantasztikus leckét

kapott a reménységből", és őszintén csodálta, hogy „ekkora nyomorból ekkora öröm és életerő tud feltörni".

Puli felemelte cilinderét, a zene elhallgatott. Megérkeztek az udvar bejáratához, el kellett takarni a vőlegény arcát. Két asszony elvette Lamberttől a szövetdarabot, és gombostűvel hozzáerősítették Anouar turbánjához. A vőlegény szép, szakállas arca eltűnt a kíváncsi tekintetek elől. Puli cilindere ismét a fejek fölé emelkedett, mire a menet — dobok és cintányérok kíséretében — újra megindult. „A Mennyek Országában ezek lesznek a legszebb arcok" — gondolta Lambert, amikor az udvarba belépve észrevette a félkörben várakozó, ünnepi ruhába öltözött emberi roncsokat. A *rangoli*szőnyeg közepén, olajjal színültig telt mécsesben kis láng imbolygott. Ez volt a hagyományos áldozati tűz, amelyet azért ajánlottak fel az isteneknek, hogy áldják meg az új frigyet. Meeta egy kispámán ült, fejét lehajtva. Arcát teljesen elfedte a fátyol. Olyan volt, mintha meditációba merült volna. Homlokán Anouar ajándéka csillogott, ami az imént érkezett az ajándékos kosárban. A füstös levegőben tömjénillatot lehetett érezni.

Miután a menet háromszor megkerülte az udvart, Puli jelet adott Lambertnek, hogy foglaljon helyet a menyasszony balján, a gyaloghintósokat pedig utasította, hogy Anouart tegyék le Meeta jobbjára. Fejébe húzta cilinderét, a kissé bő frakkban kidüllesztette mellét, és nekifogott a szertartásnak. Fura egy fickó volt ez a Puli! Úgy tudott brahmint játszani, mint senki más! Áhítatos ábrázatot öltve, véget nem érő litániába kezdett. A közönség mély odaadással hallgatta a recsegő hangon eldarált monológot. Az egyes mondatok végére egy-egy harsány cintányérütés tett pontot. A bevezető után lényegesebb részek következtek. A brahmin által vezetett menyegző igen fontos eleme volt a *panigrahan*. Puli elővett egy mályvaszínű spárgát, és összekötötte vele a vőlegény és a menyasszony jobb kezét, miközben hangosan elismételte a nevüket. Ez volt a házasfelek első testi érintkezésének a megünneplése. Mialatt Puli újabb imákat recitált, Lambert elnézte a két összekapcsolt, csonka tenyeret. Léon Bloy egyik mondata jutott az eszébe: „A paradicsomba nem holnap vagy tíz év múlva lépünk be. Ha valaki szegény és keresztre szegezik, már ma belép a paradicsom kapuján." Ezután következett a szertartás legünnepibb pillanata. Teljes csend lett, elnémultak a fanfárok, elcsendesedtek a résztvevők. Puli felszólította a házasulandókat, hogy hivatalosan is ismerkedjenek meg. Szabad kezükkel óvatosan felhajtották a másik fátylát. Meeta kissé szomorú, nagy szemei előtt feltűnt Anouar vidám, szakállas arca. Lambert előrehajolt, hogy megfigyelje a rajtuk tükröződő érzelmeket. Arra is kíváncsi volt, hogy vajon mi járhat a fiatalasszony fejében, akit férje ötszáz rúpiáért eladott egy csonka nyomoréknak. Meeta khóllal kihúzott szemeiben könnyek csillogtak.

Egy igazi hindu esküvő számtalan szertartásból tevődik össze, amelyek a helyi szokásoknak és a házasulandók kasztjának megfelelően változhatnak. Volt azonban egy olyan elem, amely nélkül semmilyen esküvő nem számított érvényesnek. Puli tehát felszólította a házasfeleket, hogy hétszer kerüljék meg az áldozati tüzet. A jobb kezüket összekötő madzagot még nem volt szabad megoldani. Izgatottságában megfeledkezett Anouar hiányzó lábairól. Lambert feltalálta magát: felállt és odalépett Anouarhoz.

— Öreg Testvérem, engedd meg, hogy felajánljam segítségem, s így kerüljük meg Meetával a tüzet — mondta neki, s felnyalábolta a nyomorékot.

Mind a hárman hétszer egymás után szép lassan körbejárták a kozmikus tüzet. A ház lakói és a tetőket ellepő szomszédok meghatódva szemlélték a jelenetet. Végül Lambert letette Anouart, de az továbbra sem engedte el a pap karját.

— És téged mikor fogunk megházasítani?

Puli meghallotta a kérdést és felnevetett. Bókolt egyet a cilinderével és odavetette:

— Akkor is én akarok lenni a brahmin!

Mindenki hangosan nevetett. Egyedül szegény Meeta nem osztozott az általános jókedvben.

Ezzel eljött a lakoma ideje. Puli jelt adott, mire megjelentek a gyerekek, és mindenkinek adtak egy-egy banánlevelet. Az asszonyok nagy fazekakban rizst, főzeléket és halat hoztak. A merőkanalakkal felvonuló kislányok megkezdték az étel kiosztását. Az emberek beszélgettek, nevettek, énekeltek, tréfálkoztak. Egy orr nélküli öregasszony azzal mulattatott egy kisgyereket, hogy tenyerével játékosan el-eltakarta az arcát. Ahogy megteltek a banánlevelek, kellemes fűszerillat töltötte be az udvart.

A tetőkön leselkedő szomszédoknak is jutott ennivaló. A hangszóró úgy ordított, hogy még a cserepek is beleremegtek. A párnákon trónoló szép új párt és Lambertet az udvar lakói elhalmozták jókívánságaikkal. Az egyre gátlástalanabbul ripacskodó Puli boldogan figyelte őket. Egyébként öt-hat percenként egy pillanatra eltűnt, majd ismét megjelent, de mindig egy fokkal lelkesebben. Lambert könnyedén kitalálta, miről van szó.

Az alkohol! Az ünnep lassan monumentális ivászatba fulladt. A *banglák* idáig a kunyhók mélyén rejtőztek, de most már elindultak vándorútjukra. Az ital azonnal hatott, méghozzá váratlan módon. Ezek az alultáplált szervezetek ahelyett, hogy összecsuklottak volna, hirtelen erőre kaptak. A betegek talpra ugrottak, és táncolni kezdtek. Csonkjaikkal összefogódzva hosszú sort alkottak, amely őrjöngő tánclépésekkel kígyózott végig az egész udvaron, a többiek tapsa és lelkes biztatása közepett. A gyerekek hangosan kiáltozva, kacagva kergetőztek. A *bangla* az asszonyokra is jótékony hatással volt. Csoportokat alkotva körtáncba kezdtek, s mint hatalmas búgócsigák forogtak az udvarban. Mennyi életerő! Mennyi életkedv! Mekkora jókedv! Lambert nem győzött csodálkozni. Ne mondja senki, hogy a leprások apatikus roncsok, szedett-vedett ruházatú koldusok, minden életkedvüket elvesztett emberi lények! Ezek az emberek maguk voltak az Élet. Az ÉLET — csupa nagybetűvel. A lüktető, kavargó, borzongató, remegő élet, mely ott vibrált Kalkutta városában mindenütt.

Puli ekkor jelt adott cilinderével, s a tánc egy pillanat alatt abbamaradt. Elhalt az ének, elnémult mindenki. Egy utolsó csuklás után a generátor is leállt, és kialudtak a fények. Csend és sötétség borult az ünneplőkre. Még a gyerekek is elhallgattak.

A díszpárnán ücsörgő Lambert visszafojtott lélegzettel figyelt. Mit jelent ez a hirtelen sötétség? Mit jelent ez a mozdulatlanság? Észrevette, hogy a sötétben alakok mozdulnak, s kettesével eltűnnek az udvarra nyíló helyiségek valamelyikében. Mások a verandák mélyére húzódtak, vagy az udvar árnyékos helyein bújtak el. Az új pár is eltűnt. Lambert — fülét hegyezve — halk beszédet és suttogást hallott, elfojtott hangokat és néhány halk kiáltást. Végül mindent megértett.

Az ünnepnek még nem volt vége. Folytatódott, hogy elnyerje beteljesülését a végső rítusban, a mindenható Életnek bemutatott végső áldozatban. Az Öröm Városának leprásai átadták magukat a testi szerelemnek.

A dolog úgy kezdődött, hogy nagyon fáradtnak éreztem magam, és különös fájdalom jelentkezett a csontjaimban, mintha egy tucat rendőr végigvert volna *lathi*val — mesélte Hasari. — Azt mondtam magamban, hogy ez alighanem már az öregedés jele. A riksakulik hamar öregszenek. Itt Kalkuttában az utcákon levő fák is hamarább hullatják leveleiket, mint vidéken. Azután forróságot éreztem a mellemben, még akkor is, amikor az utasokat várva pihentem, úgyhogy tetőtől talpig elborított az izzadság. Ez annál is furcsább volt, mert tél volt, és Isten tudja hogyan, de ebben az átkozott városban éppen olyan hideg van télen, mint amilyen meleg nyáron. Az egyik Wood Street-i ügyfelemtől, akit minden reggel elszállítottam az autóbusz-megállóig, még régebben kaptam egy használt trikót, s most hiába húztam fel azt is, állandóan vacogtam. Megkaptam volna a szúnyogbetegséget?[1] Chomotkar, taxis barátom, aki már átesett rajta, azt mondta, hogy ez a betegség hideglelléssel és forrósággal jár. Őt a fehér por gyógyította meg. Adott is nekem jókora mennyiséget újságpapírba csomagolva, és azt mondta, hogy mindennap nyeljek le két vagy három adagot. A gyógykezelést egy üveg *banglá*val kezdtük. Chomotkar azt állította, hogy a *bangla* általános gyógyszer. Ebben alighanem tévedett, mert továbbra is úgy izzadtam, mint egy ökör. Főleg a forróság kínzott, annyira erősödött a mellemben, hogy már valósággal égetett. Minden egyes lélegzetvétel nagy fájdalmat okozott. Valahányszor utast vettem föl, akármilyen könnyű volt is, mint például egy iskolás gyermek, két-három percenként le kellett lassítanom, hogy egy kissé magamhoz térjek.

Egyszer aztán komolyan megijedtem. A dolog a Park Streeten történt. Leraktam a riksát, hogy az árkádok alatt vegyek néhány *bidit*, amikor hirtelen megpillantottam magam a Flury's cukrászda vitrinjében. Egy pillanatig elhűlve szemléltem, hogy ki is ez a beesett arcú, fekete szakállú, fehér hajú öregember a süteményes kirakat előtt. Azt hittem, apámat látom, amint áldást ad Kalkuttába indulásom reggelén. Soha nem fogom elfelejteni ezt a látomást.

Észrevettem, hogy feleségemet is aggasztja egészségi állapotom. Egy idő óta fokozott figyelemmel fürkészte szavaimat és tetteimet. Mintha valami jelet keresett volna, amely megnyugtathatná, s bebizonyíthatná, hogy nincsen semmi bajom. Alighanem ez magyarázza azt a szokatlan készséget, amellyel készen állt a házaséletre, valahányszor csak kedvem támadt rá. Különös, de mennél jobban ki voltam merülve, annál inkább vágytam a feleségemre. Mintha elhasznált testem minden ereje a nemi szervekbe összpontosult volna. Egyébként örömmel közölte, hogy gyermeket vár. A hír olyan boldogsággal töltött el, hogy több napon keresztül nem éreztem sem a fáradtságot, sem a hideget, sem az izzadást.

Sajnos, állapotom rohamosan rosszabbodott. Egyszer aztán, amint éppen egy *marwari*t szállítottam nagy tekercs papírjával együtt, meg kellett állnom, és le kellett támasztanom a kocsit. Valami eldugult a mellemben, nem tudtam lélegzetet venni. Térdre estem. A *marwari* derék ember volt. Nem szidalmazott, hívott egy másik riksát, megpróbált rajtam segíteni, hogy újra lélegzethez jussak. Szelíden a hátamat ütögette. Éreztem, hogy valami meleg hullám bugyborékol föl a torkomon. Köptem egyet. A

[1] Mocsárláz

marwari megnézte a köpést, és elfintorodott. Odaadott egy ötrúpiást és áttette csomagját a másik riksába. Ott hagyott, de búcsúzóul még visszaintett. Jó sokáig a földön maradtam, aztán fölálltam. Hogy köpni tudtam, egy kicsit megkönnyebbedtem. Ismét tudtam lélegezni, és elég erősnek éreztem magam, hogy újra elinduljak. Úgy látszik, még nem volt itt az ideje annak, hogy az istenség értem jöjjön.

Feleségem zokogásba tört ki, amikor elmeséltem, hogy mi történt. Az asszonyok olyanok, mint az állatok. Hamarabb megérzik a vihart, mint a férfiak. Könyörgött, hogy azonnal menjek el egy *kak*hoz,[2] hogy gyógyszerhez jussak. A *kak* csak egy vagy két rúpiát kér, ugyanakkor a tanult orvosnak ötször vagy tízszer annyit kell adni. A feleségem azt is javasolta, hogy mielőtt elmennék, vigyünk ajándékot az isteneknek, hogy űzzék el a szörnyet, Suparnakát, aki számos betegség okozója. Banánt, rózsaszirmokat és egy marék rizst tett egy tányérra, és elmentünk a templomba. A *marwari*tól kapott öt rúpiát odaadtam a brahminnak. A pap *mantrâ*kat énekelt, mi pedig Ganesh szobra elé tettük az ajándékokat, és tömjénrudakat gyújtottunk. Amikor az elefántfejű istenség eltűnt a füstfátyol mögött, visszahúzódtunk, hogy ormányával agyonüthesse a szörnyet. Másnap kicsit erősebbnek éreztem magam, és újra elindultam a riksával.

Nagy hideg sújtotta akkor az ország északi részét. A bitumen éppúgy sütötte pucér talpunkat, mint a monszun előtti leggonoszabb kánikulában. Az éjszakák rettenetesek voltak. Hiába húzódtunk össze, mint szárított halak a konzervdobozban, a hideg a csontunkig hatolt, fogai metszőbbek voltak, mint a krokodiluséi.

A Wellesley Street-i *kak* orvossága csodaszert is tartalmazhatott, mert két üvegnyi néhány nap alatt kiűzte csontjaimból a fájdalmat és mellkasomból a forróságot. Most már visszatérhettem a Flury's cukrászda elé, s nyugodtan ránézhettem a kirakatüvegre. Nemsokára azonban kaparni kezdett a torkom, s ez visszatarthatatlan köhögési rohamokat idézett elő. Egyre erősebb rohamokban tört rám a száraz köhögés, és úgy rázott, mint kókuszdiófát a tornádó. Egy-egy roham végén teljesen kimerülten csuklottam össze. A köhögés, noha nagyon is ismert volt a kulik előtt, legalább annyira, mint a csengettyűk csilingelése, számomra mégis rettenetes dolgot jelentett, azt, hogy az istenség nem hallgatta meg könyörgésem.

NEGYVENHATODIK FEJEZET

Kürtökkel és reflektorokkal felfegyverzett kormányával, vörösre és zöldre festett széles kerekeivel, ezüstösen csillogó benzintankjával, párducbőr nyergével a motorkerékpár pontosan olyan volt, mint amilyeneket a filmekben lehet látni. A bőrnadrágos, selyeminges, hatalmas lábú motoros éktelen zajjal robogott az Öröm Városának sáros sikátoraiban. Mindenki ismerte ezt a nagydarab, fekete szemüveges legényt, aki úgy osztogatott üdvözléseket és mosolyokat, mint egy vidéket járó politikus. Éppoly ismert személyisége volt a *slum*nak, mint a nagymecset vak mollahja, vagy a vasút melletti kis templom öreg brahminja. Ashókának hívták, akárcsak az indiai történelem híres császárát. Ő volt a helyi maffia főnökének legidősebb fia és első helyettese.

[2] Felcser

Hetvenezer lakosa ellenére az Öröm Városa mindenféle helyi hatóság nélkül élt. Nem volt sem polgármestere, sem rendőrsége, nem voltak bírái. Mint Palék nyomornegyedében, itt is a korlátlanul uralkodó maffia kaparintotta a kezébe a közigazgatást. A maffia kormányzott, adót szedett, ítélkezett. És senki sem kérdőjelezte meg hatalmát. Több riválisa család is létezett, a leghatalmasabb „Keresztapa" egy hatalmas, szemüveget viselő, hatvan év körüli hindu volt. Fiaival, feleségével és klánjával együtt egy négyemeletes, modern épületben lakott, a *slum* mellett, a delhi nagy út, a Grand Trunk Road túlsó oldalán. Kartik Babunak hívták, nevét apja választotta, Shiva isten fiának, a háború istenének tiszteletére.

A nyomornegyed csaknem összes titkos italmérése az ő tulajdonában volt. Rajta tartotta a kezét a kábítószer-kereskedelmen és a prostitúción is. Ezen felül azzal is büszkélkedhetett, hogy egyike volt Anand Nagar legnagyobb ingatlantulajdonosainak. Rendkívüli ügyességgel tudta megválogatni bérlőit. A menekült családoknál jobban kedvelte a teheneket és a nőstény bivalyokat. A *slum*nak megközelítőleg 8500 szarvasmarhája volt, és az istállók többsége a hinduhoz tartozott. A bűzös, millió legyet jelentő, temérdek vizeletet kicsorgató állatinvázió eredete arra az időre nyúlik vissza, amikor a városi tanács kitiltotta az istállókat Kalkutta központjából. Nagy hangon hirdették akkortájt, hogy a városon kívül hatalmas telepeket fognak létesíteni, de mindebből nem lett semmi, és az állatokat egyszerűen beterelték az Öröm Városába meg a többi *slum*ba. A Keresztapa nagy hasznot húzott az akcióból: egyetlen tehén elhelyezése sokkal több előnnyel járt, mint egy kilenctagú családé. Azt mondogatta akkoriban: „Ugyanaz a lakbér, ugyanaz a terület, és semmi kockázat, semmi követelődzés."

Mindenki tudta, hogy a Keresztapának egyéb jövedelemforrásai is vannak. Nevezetesen rajta tartotta a kezét egy egész orgazdahálózaton, amelynek tagjai a vasúti kocsikból és tehervagonokból elemelt áruk adásvételével foglalkoztak. A szervezet hasznát milliókban számolták. Jelentős hasznot húzott egy különösképpen visszataszító eljárásból: pénzt szedett az Anand Nagar-i leprásoktól. Nem elégedett meg a nyomorúságos viskók lakbérének beszedésével, hanem arra is kötelezte ezeket a szerencsétleneket, hogy napi egy-két rúpia jutalékot fizessenek neki „pártfogásáért", no meg azért, hogy engedélyezi a koldulást a Howrah pályaudvar környékén. Hogy ezeket a gazságokat büntetlenül megtehesse, a Keresztapának komoly politikai kapcsolatokra is szüksége volt. Az a hír járta, hogy jelentős összegekkel táplálja a hatalmon levő párt páncélszekrényeit, azonkívül ő a párt legaktívabb választási ügynöke. Az Öröm Városának szavazócédulái, még a leprásoké is, mesterkedéseinek kellékei voltak.

Különös módon, a lakosok elég jól alkalmazkodtak ehhez az áldatlan helyzethez. Hivatalos személyek hiányában gyakran fordultak a Keresztapához, aki egyfajta Robin Hood lett, az igazság bajnoka. Persze soha nem intézkedett személyesen. Ezzel Ashókát, legidősebb fiát, vagy klánjának valamelyik tagját bízta meg. De a háttérből ő irányította őket. Hatalma érvényesítésében nagyon ravaszul járt el. Elküldte például néhány emberét, hogy csináljanak valami felfordulást, mondjuk egy bisztróban. Azután megjelent Ashóka, helyreállította a rendet, és ezzel napnál is világosabb lett, hogy a Keresztapa milyen jó és milyen hatalmas. Csak a legkényesebb ügyekben lépett közbe személyesen. És ha Ashóka vagy valamelyik másik fia elcsábított egy lányt, olyan bőkezű volt a szülőkkel szemben, hogy azok sietve eltussolták az ügyet. Egy szónak is száz a vége, Kartik Babu igazi nagyúr volt.

A Fakir Bhagan Lane-ban nagy feltűnést keltett, hogy a Keresztapa fiának motorja ott áll Lambert ajtaja előtt. A hír szétfutott: „A Keresztapa össze akar tűzni Paul Nagy Testvérrel... A Keresztapa el akarja űzni a *Fathert*..." Ám úgy tűnt, aggodalomra — egyelőre — semmi ok. Miután leborult a pap előtt — akkora tisztelettel, mintha Kâlî istennő előtt lenne —, a maffia fejének küldötte ezekkel a szavakkal adta tudtul az üzenetetet:

— *Father,* apám megbízott, hogy adjam át neked meghívását.

— Meghívását? — csodálkozott Lambert.

— Igen. Szeretne veled megtárgyalni egy apró ügyet. Igen jelentéktelen dologról van szó.

Lambert jól tudta, hogy a Keresztapa számára „jelentéktelen" ügy nem létezik. Úgy ítélte, nem érdemes ravaszkodnia.

— Rendben van — mondta —, veled megyek.

Ashóka tiltakozó mozdulattal emelte fel bőrkesztyűs kezét.

— Nem, ne ilyen gyorsan! Apám nem fogad akármikor! Holnap tíz órakor vár téged. Majd eljövök érted.

Lambert kicsit komikusnak találta, ahogy a trónörökös herceg nehézsúlyú motorján, vijjogó szirénákkal átrepesztettek az Öröm Városán. Arra gondolt, hogy milyen fancsali képet vágna a jó plébános, ha most látná. „Egyből lenyelné a szenteltvízhintőt" — nevetett magában. — „Fogalmam sincs róla, hogy a hindu és mongol uralkodók hogyan fogadták alattvalóikat, de nehezen tudnám elfelejteni azt a királyi eleganciát, amellyel Anand Nagar Keresztapja fogadott."

A ház valóságos palota volt. A bejárat előtt három Ambassador várakozott, égnek meredő antennákkal, behúzott függönyökkel, valamint több motorkerékpár, körülbelül olyanok, mint amilyenekkel az államfőket szokták a rendőrök kísérni. A földszinti hall egy hatalmas teremre nyílott. A padlót keleti mintázatú mokett és kényelmes pámák fedték. A helyiség egyik sarkában kis oltár állt, Shiva *lingam*jával, számos istenség képével és egy kis haranggal, amelyet a *puja*hoz használtak. A teremben szétrakott égő tömjénpálcikák kábító illatot leheltek. A Keresztapa gyöngyház- és elefántcsontberakásokkal díszített fatrónuson ült. Fehér sapkát, hosszú fehér pamutinget és bársonymellényt viselt. Nagyon vastag, futtatott üvegű szemüvege teljesen elrejtette a szemét, de vastag szemöldökének rándulásaiból következtetni lehetett érzelmeire. Ashóka intett Lambertnek, hogy foglaljon helyet az apja elé helyezett kispámán. Turbános szolgák teáscsuprokat, jégbe hűtött citromlevet és egy kistányér bengáliai süteményt szolgáltak fel. A Keresztapa kiitta az egyik üveget, azután a mutatóujján csillogó hatalmas topázzal megkocogtatta a trónus karfáját.

— *Father,* üdvözlöm házamban — mondta szertartásos, kissé tompa hangon. — Vegye úgy, mintha a saját otthonában lenne!

Választ nem várva megköszörülte a torkát, és tüneményeset sercintett a jobb lába mellett csillogó rézcsészébe. A megtett útvonalat figyelve Lambert megállapította, hogy a hindu szandáljának pántjai ékkövekkel vannak kiverve.

— Nagy kitüntetés számomra, hogy megismerkedhetem Önnel — tette hozzá vendéglátója. — Az egyik szolga egy tálcával tért vissza, amelyen egy csomag szivar lapult. A maffiafőnök kibontotta a szalagot, és szivarral kínálta a papot. Lambert visszautasította. A főnök erre kiválasztott egyet, és kényelmesen rágyújtott.

— Ön minden bizonnyal egészen különleges valaki — jelentette ki végül, nagy füstfelhőt eregetve. — Elmondták nekem, hogy kérvényt adott be... Nem, ez nem

lehetséges, egyszerűen nem tudom elhinni. Ön valóban kérvényezte az indiai állampolgárságot?

— Információi pontosak — erősítette meg Lambert.

A Keresztapa elégedetten horkantott egyet, és belesüppedt a trónusába.

— Vallja be, mégiscsak szokatlan, hogy egy idegen a jólét gazdagságát felcseréli az indiai szegények életformájára.

— Ön meg én, valószínűleg nem ugyanúgy vélekedünk a gazdagságról.

— Mindenesetre nagyon büszke leszek, ha Önt honfitársamnak mondhatom. És ha véletlenségből a hatóságok késlekednének a válasszal, csak szóljon. Vannak kapcsolataim.

— Nagyon köszönöm, de én az Úrban bízom.

A Keresztapa azt hitte, nem jól hall: valaki vissza merte utasítani az ő támogatását. Mindenesetre leplezte meglepetését, és tovább fűzte a szót.

— *Father* — mondta álnokul —, furcsa híreket is hallottam.... Azt mondják, hogy leprakórházat akar alapítani a *slum*ban. Igaz ez?

— Óh! Az túlzás, hogy leprakórházat, inkább egy gondozóról van szó, hogy elláthassuk a legsúlyosabb eseteket. Beszéltem Teréz anyával, és kértem tőle két vagy három nővért.

A Keresztapa szigorúan mérte végig a papot.

— Tudnia kell, hogy senki nem nyúlhat az Anand Nagar-i leprásokhoz az én engedélyem nélkül!

— Hát akkor mire vár, miért nem segíti maga őket? Szíves örömest fogadnák a segítségét!

A Keresztapa szemöldöke görcsösen vonaglott a szemüveg felett.

— Az Öröm Városának leprásai tizenkét év óta legfőbb védelmem alatt élnek, és ennél nagyobb jótéteményt senki sem nyújthat nekik. Nélkülem már régen kirúgták volna őket a *slum*ból. — Gúnyos mosollyal Lambert felé hajolt. — Drága *Father*, gondolt-e már arra, hogy az ön elfekvőjének szomszédai hogyan fogják fogadni a leprások beköltözését?

— Bízom testvéreim együttérzésében — felelte Lambert.

— Együttérzésében? Maguk, szent emberek, mindig együttérzésről papolnak! Együttérzés helyett lázadásban lesz része! Fel fogják gyújtani a maga elfekvőjét, és meg fogják lincselni a leprásait!

Paul Lambert összeszorította a fogát, úgy vélte, jobb, ha semmit sem felel. „Ez az alak ritka nagy gazember, de alighanem igaza van" — gondolta. A Keresztapa újból rágyújtott egy szivarra, és nagy füstfelhőt eregetve egészen hátrahajtotta a fejét.

— Csak egyetlen lehetőséget látok arra, hogy elkerülje ezeket a kellemetlenségeket...

— Éspedig?

— Aláír egy védelmi szerződést.

— Védelmi szerződést?

— Havi háromezer rúpia mindössze. Tarifáink általában sokkal magasabbak. De Ön Isten embere, és bizonyára tudja, hogy Indiában tisztelni szoktuk a szent dolgokat.

Választ sem várva tapsolt egyet, mire elősietett legidősebb fia.

— A *Father* és én barátsági szerződést kötöttünk — jelentette be nyilvánvaló megelégedettséggel. — Egyezzetek meg a fizetés körülményeiről.

A Keresztapa valódi úr volt. Nem foglalkozott részletekkel.

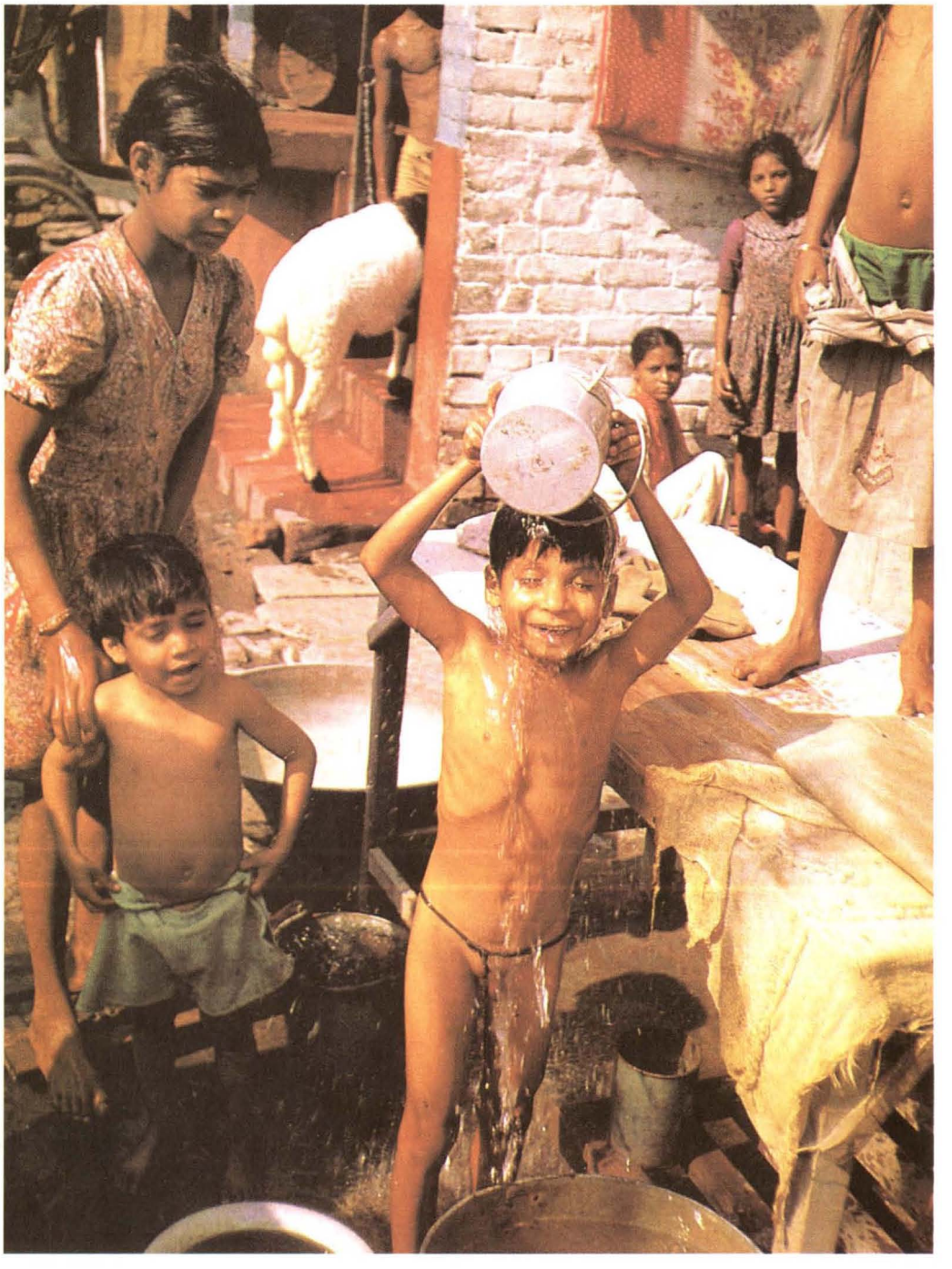

GYEREKEK

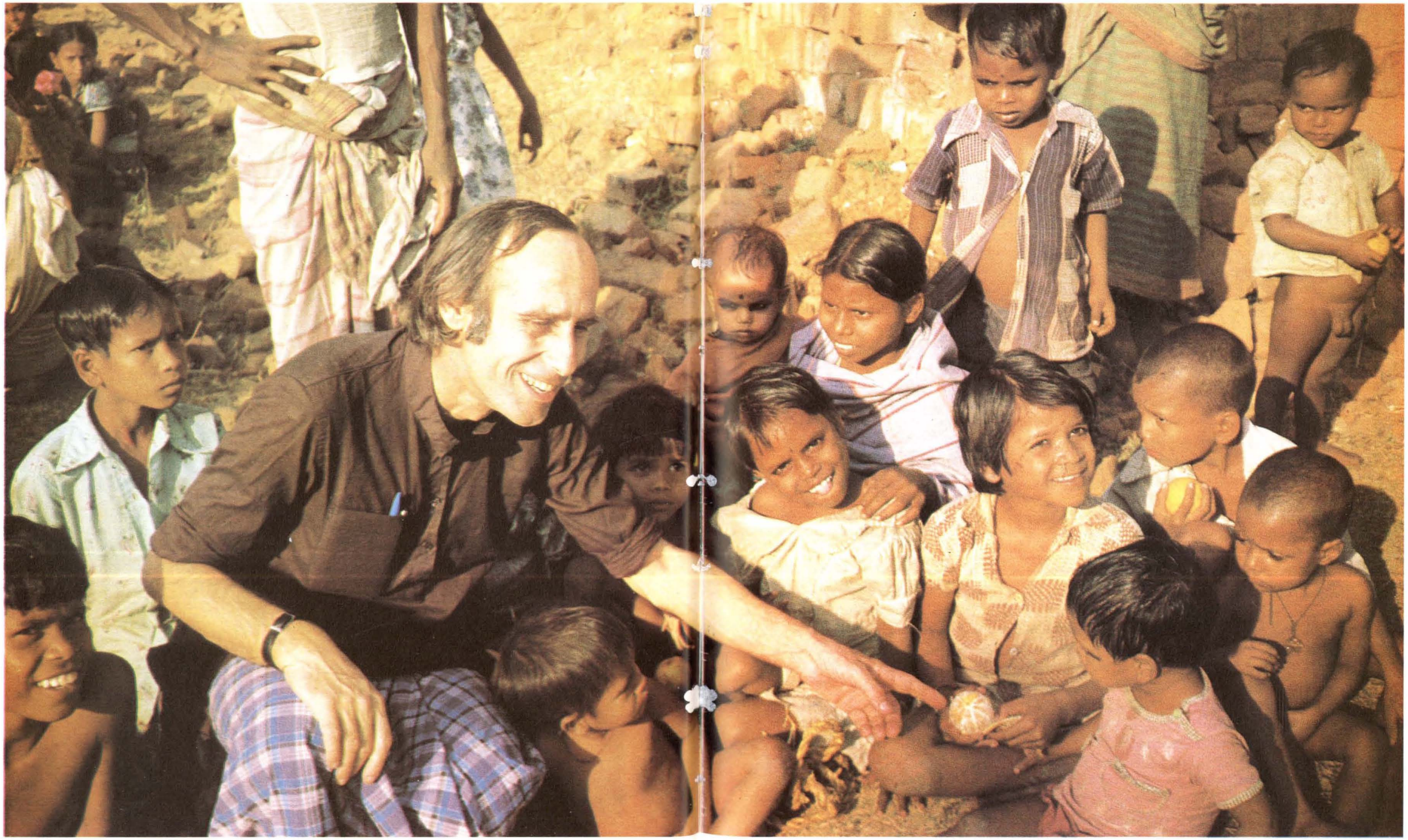

LAMBERT GYEREKEK KÖZÖTT

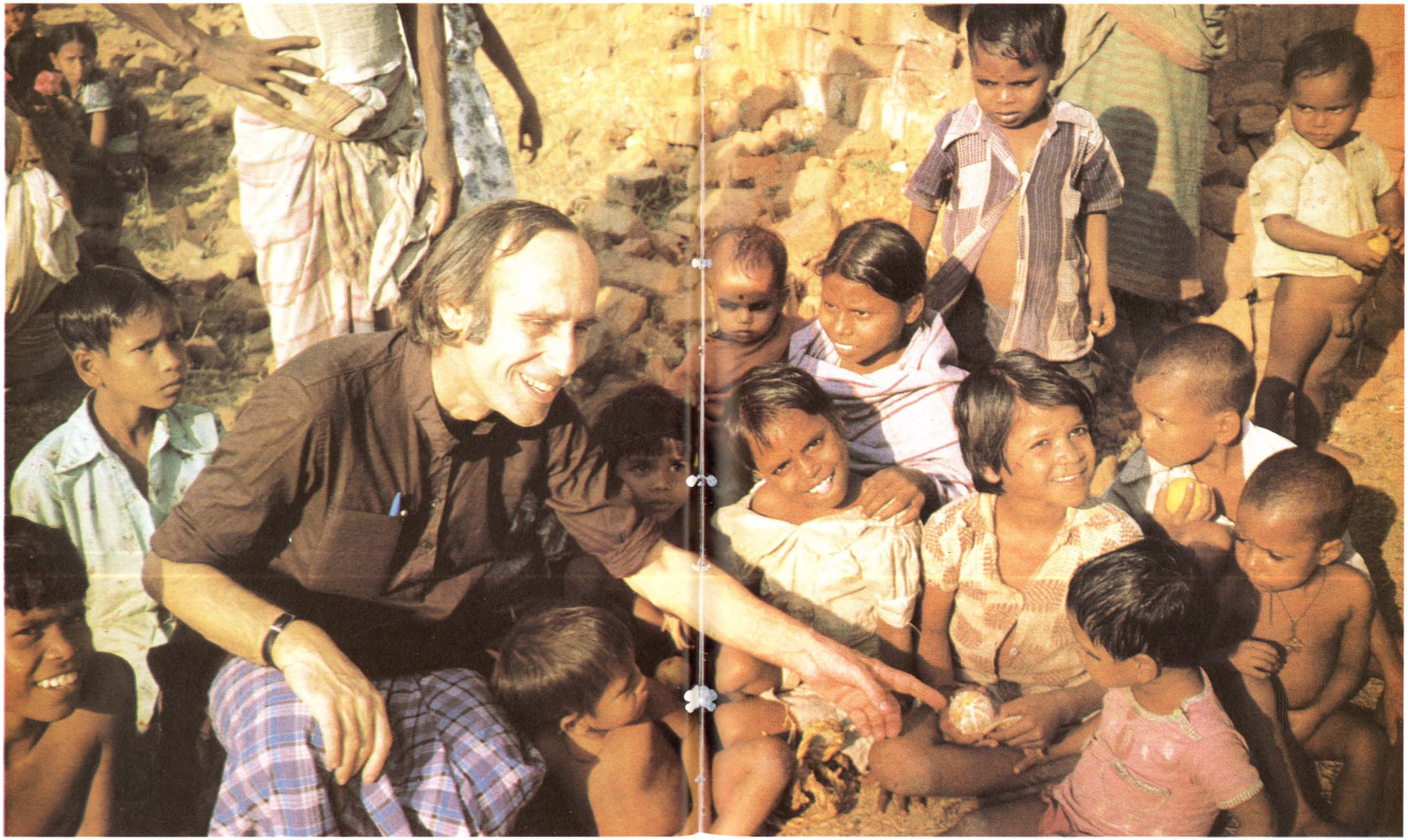

LAMBERT GYEREKEK KÖZÖTT

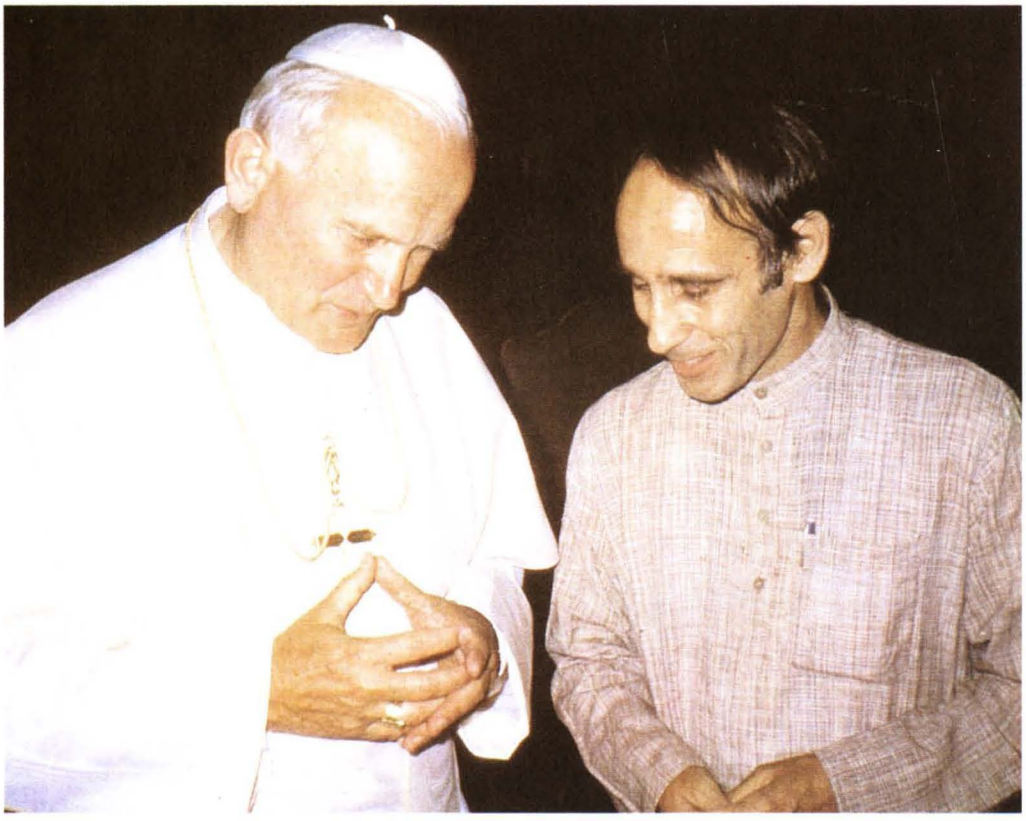

PAUL LAMBERT A PÁPÁVAL

Az Öröm Városában működő Segítségnyújtási Bizottság alapítói aznap este azzal a céllal gyűltek egybe, hogy megvitassák a Keresztapa ultimátumát.

— A Keresztapa mindenható — jelentette ki Saladdin. — Emlékezzetek a legutóbbi választásokra: Molotov-koktélok, csavarzáporok, vasrudak! Halottak és mennyi sebesült! Érdemes-e a pénz miatt lángra lobbantani a *slum*ot? Az ajánlatot el kell fogadni! Muszáj fizetni!

— Háromezer rúpiát azért, hogy jogunk legyen néhány leprást gondozni? — méltatlankodott Margaréta. — Ez őrület!

— Most mi bosszant, a tény vagy az összeg? — kérdezte Lambert.

— Hát persze hogy az összeg!

„Jellemző — gondolta Lambert. — Még a nyomornegyed kellős közepén is légyként tapad az ember bőréhez a zsarolás és a korrupció." Mindenki egyetértett Saladdinnal, kivéve Bandonát, az asszami fiatalaszonyt.

— Verje meg az Isten azt a sátánt! — dühöngött Bandona. — Ha csak egy rúpiát adunk is neki, eláruljuk a szegények ügyét.

Lambert teljesen felvillanyozódott.

— Bandonának igaza van — vágott közbe. — Vegyük fel az odadobott kesztyűt, szálljunk szembe, verekedjünk! Itt az alkalom, hogy megmutassuk az idevalósiaknak, nincsenek egyedül!

Másnap korán reggel Kartik Babu legidősebb fia megállt Lambert háza előtt. Apja utasításainak megfelelően eljött, hogy megtárgyalja a „szerződéssel" kapcsolatos részleteket. Ám a tárgyalás mindössze néhány másodpercig tartott. A pap közölte a fiatal gengszterrel, hogy visszautasítja az ajánlatot. Ez volt az első kihívás, ami valaha is érte az Öröm Városában működő maffia főnökének tekintélyét.

Egy héttel később Lamberték minden előkészülettel végeztek. A kis gondozóintézet készen állt az első leprások fogadására. Bandona néhány önkéntessel útnak indult, hogy elhozza a hat legsúlyosabb beteget, Lambert pedig elment Teréz anyához a három nővérért, akik majd a betegek gondozásában fognak segíteni. Bandona csoportja alig ért a mecsethez, amikor fütykösökkel felszerelt suhancok útjukat állták.

— Megállni! — recsegte egy pattanásos arcú kamasz, akinek elöl hiányoztak a fogai. Bandona folytatni akarta útját, de a reá záporozó ütések megállították. Lambert ebben a pillanatban érte el a *slum* túlsó oldalát a három nővérrel. Összeszorította a fogait, amikor látta, hogy a sikátor végén füstfelhő emelkedik, amely más, mint a *chulák* szokásos füstje. Nagy robbanást hallott és kiáltásokat. Egy másik banda csákányokkal és vasrudakkal felszerelkezve nekiesett a régi iskolából kialakított leprakórháznak. A negyed boltosai rémülten barikádozták el a kirakatokat. A delhi nagy úton vasredőnyök tucatjai ereszkedtek alá nagy csikorgással. Az elfekvő szétdúlása után egy harmadik kommandó is megjelent. A harcosok a vállukra vetett zsákokban robbanóanyagokat cipeltek. Az utca egy szemvillanás alatt kiürült, még a mindenütt jelen levő kutyák és a gyerekek is eliszkoltak. Hamarosan robbanások rázták meg a negyedet, a bombák zaja jóval az Öröm Városán túl is hallatszott. A Lamberttel érkezett két, fehér ruhás apáca hangosan imádkozta a rózsafüzért. A pap elvezette őket Margaréta házába, és Gurga — a Néma — őrizetére bízta őket, azután futva igyekezett a robbanások irányába. Valaki rákiáltott. Megfordult: Margaréta szaladt utána.

— Paul Nagy Testvér! Az Isten szerelmére, ne menj közelebb! — könyörgött. — Meg fognak ölni!

Ebben a pillanatban feltűnt egy nagy csapat. Zászlókat és jelmondatokat emeltek magasba, amelyek hindi, urdu és angol nyelven hirdették: „Nem akarunk leprakórházat Anand Nagarban!" Legelöl egy szócsövet tartó férfi haladt, felhívásait a tömeg ordítva ismételte. Ilyeneket kiabált: „Nem kérünk a leprásokból! *Father sahib go home!*" Ezek az emberek nem idevalósiak voltak, és ezen nem kell csodálkozni: Kalkutta volt a világ profi tüntetőinek nagy gyűjtőhelye. Bármilyen szervezet vagy politikai párt napi öt vagy hat rúpiáért ezerszámra alkalmazhatta a tüntetőket. Azok, akik reggel forradalmi jelszavakat skandáltak a kommunisták vörös zászlói alatt, este vagy másnap reggel a Kongresszus párthíveinek lobogói mögött masíroztak. Ebben a városban, amelyben állandóan új és új feszültségek keletkeztek, az illetékesek minden alkalmat felhasználtak a tömegdemonstrációkra. Amikor a *slum*beli kommunisták vezetője a leprások kiűzését követelő zászlókon felfedezte Indira Gandhi pártjának jelvényét, ellenállhatatlan vágyat érzett, hogy ő is tüntetést szervezzen. Amennyire csonka jobb lábától tellett, elrohant, hogy összeszedjen néhány elvtársat. Nem egészen egy óra alatt a *slum* kommunistáinak sikerült mozgósítani több száz aktivistát az ellentüntetéshez. A Keresztapa válasza Lambert kihívására politikai konfrontációvá vált.

A jelenség klasszikus volt. Szomszédok közötti ártatlan összezördülések egész háztömbök felbolydulását eredményezték, ez végül szabályos csatává terebélyesedett, amelyben már egész városnegyedek voltak érdekelve. Ilyenkor sokan megsebesültek, néhány haláleset is történt. Annak idején, amikor Surya megmentette a szerencsétlen őrült asszonyt, az öreg hindu a következőképp magyarázta Lambertnek az erőszak anatómiáját: „Lehajtod a fejed, töröd magad, mindent elviselsz. Visszaszívod, hazaviszed gyűlöletedet az odúd tulajdonosa ellen, aki kizsákmányol, az uzsorás ellen, aki a véredet szívja, a spekulánsok ellen, akik felverik a rizs árát, az üzemek tulajdonosai ellen, akik nem adnak munkát, a szomszéd gyerekei ellen, akik miatt nem tudsz aludni, mert egész éjjel köhögnek, szinte kiköpik a tüdejüket, a politikai pártok ellen, amelyek csak fejnek, de le sem sajnálnak, a brahminok ellen, akik tíz rúpiáért hajlandók csak elmondani egy egyszerű *mantrât*. Elviseled a sarat, a bűzt, a hőséget, a rovarokat, a patkányokat, az éhséget. És azután egy nap, bumm! Itt az alkalom, hogy ordíts, törj, zúzz! Nem is tudod, miért. De az érzés erősebb, mint te: gyerünk, mindent bele!"

Lambert nem győzött azon csodálkozni, hogy ilyen durva és kegyetlen világban aránylag ritkán történtek erőszakos cselekmények. És őszinte tisztelettel gondolt erre! Sokszor látta, hogy valamilyen verekedés egy pillanat alatt heves szitkozódássá és sértegetéssé szelídült, mintha az összes érdekelt tudatosan törekedett volna a legrosszabb elkerülésére. Mert Anand Nagar szegényei jól tudták, mit jelent a háborúskodás. Mindenkinek szörnyű emlékei voltak a megosztás és a naxalita rémuralom borzalmairól.

Ám ezen a reggelen semmi sem tudta megfékezni a férfiak és az asszonyok eszeveszett dühét, amely szinte megperzselte az egész *slum*ot. A két tábor a delhi nagy út sarkán csapott össze. Vad közelharc után cserepek, téglák és tetőkről hajigált Molotov-koktélok tüze zúdult a harcolókra. Paul Lambert újra látta apjának vérző arcát úgy, amint 1917 nyarán, a rendőrök és a sztrájkoló bányászok összecsapásából meghozták. De az itteni csata kegyetlenebb volt. „Most először fedeztem fel az

arcokon azt az érzelmet, amelyről azt hittem, hogy egyáltalán nem létezik ebben a nyomorúságos hangyabolyban — magyarázta. — Fölfedeztem a gyűlöletet. Görcsbe rántotta a szájakat, tűzzel borította el a szemeket, borzalmas tettekre ösztönözte az embereket; robbanóanyagokkal teli üveget dobott a harcok során foglyul ejtett gyermekcsapatra, felgyújtotta az utasokkal teli autóbuszt, megtámadta a menekülésre képtelen öregeket. A legelvakultabbak közt sok asszony is volt: egy-kettőt felismertem, noha eltorzult vonásaik miatt szinte felismerhetetlenné váltak. A *slum* elvesztette józan eszét és ítélőképességét. Hirtelen megértettem, mi lenne, ha Kalkutta szegényei megindulnának a gazdag negyedek ellen."

Sivítást lehetett hallani, majd robbanást. A légnyomás ereje Lambertet és Margarétát egymáshoz taszította. Egy benzinesüveg robbant fel mögöttük. A robbanás nyomán vastag füst borította el őket. Amikor a sötét felhő eloszlott, a verekedés kellős közepén találták magukat. Lehetetlen volt elmenekülni, azonnal leütötték volna őket. Szerencsére a harcosok rövid szünetet tartottak, átadták magukat a harccal egyidős, ősi foglalatosságnak, a fosztogatásnak. A téglák és üvegek hamarosan újra zuhogni kezdtek. A kegyetlen vadság teljes őrületbe csapott át. Mindenütt sebesültek hevertek a földön. Lambert egy négy- vagy ötéves gyereket pillantott meg, aki akna után kotorászott a csatorna szélén. A szerkezet felrobbant, és leszakította a gyerek karját. Néhány pillanattal később Margaréta feje fölött vasrúd villant meg. Lambertnek csak annyi ideje maradt, hogy az asszony elé ugorjon, és félreüsse a vasat. Ekkor egy másik támadó ugrott elő, nagy konyhakést szorongatva. Már éppen döfni készült, amikor valaki megragadta a gallérjánál fogva és visszarántotta. A pap felismerte Mehboubot, mohamedán szomszédját, aki szintén egy vasrúddal felfegyverkezve indult a csatába. Feleségének halála után a férfi a legidősebb fiú, Nasir gondjaira bízta idős édesanyját, meg a gyerekeket, és eltűnt. És íme, újra megjelent a színen, mint a Keresztapa egyik fegyverese! Bedagadt szemével, felsebzett homlokával és orrával, véres bajuszával most még inkább hasonlított a Szent Lepel Krisztus-arcához, amely előtt annyit elmélkedett valaha. Körülöttük kettőzött dühvel folyt a küzdelem, egyre-másra hullottak a testek. A legvadabbak a fiatal suhancok voltak. A gyilkolás kéje hajtotta őket. Rettenetes volt!

A verekedők mögött Lambert megpillantotta a Keresztapa legidősebb fiának, Ashókának zömök alakját és fekete szemüvegét. Idáig sem ő, sem apja nem jelentek meg a csatamezőkön. Ashóka parancsokat osztogatott, a pap sejtette, hogy történni fog valami. Nem sokáig kellett várnia. „A vérfürdő mintegy varázsütésre abbamaradt — mesélte később. — A támadók eltüntették fegyvereiket, hátraarcot csináltak, és visszavonultak. Néhány perc alatt minden elcsendesedett. Csak a nyöszörgő sebesültek, a tégladarabok és a talajt borító egyéb törmelék meg a füst keserűs szaga árulkodott a nemrég lezajlott ütközetről. A reflexszerűen felülkerekedő józanság megadályozta a helyrehozhatatlant."

A Keresztapa meg lehetett elégedve. Megleckéztette az ellenszegülőket, ugyanakkor ura és parancsolója maradt csapatainak. Paul Lambert is megkapta a figyelmeztetést: az Öröm Városában senki sem dacolhat vele büntetlenül.

Szép szavaik, ígéreteik, vörös zászlóik úgy tőrbe csaltak minket, mint a galambokat a madárlép. Alighogy megválasztottuk őket, ezek a balos *babu*k jól betartottak nekünk! — mondta Hasari a választások után, amelyek hatalomra juttatták a baloldalt Bengáliában. — Először is megszavaztattak egy törvényt, amely kötelezte a bírákat, hogy az engedély nélküli riksákat ne csak elkobozzák, hanem semmisítsék is meg. Íme, a munkásosztálynak ezek az állítólagos védelmezői, akiknek mindig tele a szája „követeléssel" meg „igazságossággal", és azzal töltik az idejüket, hogy a szegényeket a gazdagok ellen, a kizsákmányoltakat a főnökök ellen lázítsák, most a mi kenyerünkre törnek! Kalkutta riksáit elpusztítani, az olyan, mint felégetni a földeken a termést! Kik lennének ennek az őrült ötletnek az áldozatai? A kocsik tulajdonosai? Fenét! Ahhoz, hogy bendőjüket megtölthessék, nekik nincs szükségük arra a napi öt-hat rúpiára, amit a kocsik jövedelmeznek egyenként. Ugyanakkor közülünk legalább százezer kuli számára, meg a feleségük és gyerekeik számára ez az összeg az életet, elmaradása pedig a halált jelenti!

Mint mindig, Hasari most is az intézkedés okait kutatta. A Sebhelyesnek volt egy ötlete: a kormány *babu*jai azért akarják felgyújtani az engedély nélküli kocsikat, mert „ezek az urak nem nézik jó szemmel a konkurenciát". Elmagyarázta, hogy a *babu*k saját riksáikat favorizálják, amelyeket természetesen bölcsen elláttak mindenféle papírokkal.

A szakszervezet titkára, a fészkéből kipottyant verébre emlékeztető Golam Rassoul másképp vélekedett. Amióta a kommunista *babu*k oldalán harcolt, mindenféle elméletekkel volt tele a feje. Az olyan egyszerű lelkek, mint Hasari, sokszor nehezen értették, hogy mit is akar mondani, mivel — ahogy az egykori paraszt megállapította — „nekünk a lábizmaink fejlesztésére sokkal több alkalmunk nyílott, mint az agytekervényeinkére".

Rassoul azt állította, hogy az ellenségeskedést valójában a városi hatóságok technokratái okozzák. Szerinte ezek a nagyfejűek azzal vádolják a riksakulikat, hogy mindenféle közigazgatási rendszeren kívül dolgoznak, azaz nem függnek sem tőlük, sem az államtól. „Mintha az állam rendszeresen végigjárná a járdákat meg a nyomornegyedeket, hogy munkát kínáljon az állás nélküli éhezőknek!" — vágott vissza Hasari. A riksakuliknak — magyarázta Rassoul — nincs helyük a nagyfejűek által megálmodott Kalkuttában. Az ő Kalkuttájuk nem az ember-lovak, hanem a motorok városa lesz. Ötezerrel több taxi vagy autóbusz mindenkinek több pénzt jelentene, mint most százezer szegény fickó izzadsága. Rassoul szerint ezt nem nehéz belátni. „Tegyük fel, hogy a kormány a mi kocsijainkon szállított napi kétmillió utas igényeinek kielégítésére megrendel ötezer taxit és autóbuszt. El lehet képzelni, mit jelent egy ekkora megrendelés az autógyárak, a kocsikat előállító üzemek, a javítóműhelyek, az üzemanyag-kereskedők számára. Nem beszélve a gyógyszergyárakról, amelyek majd jókora hasznot húznak a környezetszennyezés okozta betegségekből."

Bárhogy is volt a dolog, az új *babu*k elhatározták, hogy nem engednek. A törvény életbe lépett, és az engedély nélküli kocsikat kíméletlenül elkobozták. A kulik messze elkerülték a főútvonalakat, mivel itt rendőrök irányították a forgalmat. De már a várakozóhelyeken is megjelentek a rendőrök. Az ellenőrzés a következőképpen zajlott:

— Mutasd az engedélyed! — mordult rá a zsaru a sor élén álló kocsi kulijára.

— Nincs engedélyem — mentegetőzött a riksás, miközben *longhi*ja alól elővarázsolt néhány rúpiát.

Ám a rendőr mintha nem is vette volna észre a pénzt. Szigorú utasításokat kapott, a baksis már szóba sem jöhetett.

Az is előfordult, hogy a riksahúzó semmit sem felelt. Egyszerűen rántott egyet a vállán. Ilyen a sors. Már hozzászokott. A rendőr ezután megparancsolta a kulinak, hogy vigye a kocsit a kerületi *thânâ*ra, a kapitányságra. A *thânâ*k előtt, a járdán hamarosan hosszú kocsisor kígyózott, a leláncolt kerekű járművek szorosan egymás mögött sorakoztak. A béna kocsik szomorú látványt nyújtottak. Olyanok voltak, mint a ciklon pusztította gyümölcsös gyökerestül kiszakadt fái, mint varsába szorult halak. „Micsoda tragédia!" — kesergett a társaival együttérző Hasari. Amíg az összeláncolt kocsik a *thânâ*k előtt álltak, addig élt a remény, hogy egy napon visszaadják őket azoknak, akiknek az életet jelentették." Ám ez a reménység hamar elhamvadt. A törvénynek megfelelően a bírók elrendelték az elkobzott kocsik megsemmisítését. Felrakták az összeset a városi hatóság sárga szemeteskocsijaira, és elvitték őket valahova. Ám Rassoul megszervezte a teherautók követését, és így megtudták, hogy a kocsikat a szeméttelepen rakták le, a tímárok negyede mögött, alighanem azért, hogy elégessék őket.

A kulik szerteszét dolgoztak a városban, általában elég sok idő kellett ahhoz, hogy jelentős számban lehessen őket összecsődíteni. Azon a napon egy óra sem telt el, s máris tekintélyes tömeg gyűlt össze a Lower Circular Roadon zászlókkal, feliratokkal, és az ilyesfajta tüntetésekhez szükséges mindenféle eszközökkel fölszerelkezve. A menet élén ott állt Rassoul, a Sebhelyes és a szervezet egész vezérkara. Megindultak a szeméttelep felé. Felhangzottak a jelszavak: „A riksák a mi rizsünk!" A hangszórókon kiáltott jelszavakat ezer és ezer torok ismételte. Ahogy haladtak előre, újabb és újabb munkások csatlakoztak hozzájuk: a tömegmegmozdulásokban való részvétel egy ideig feledteti, hogy az ember gyomra teljesen üres. Az útkereszteződésekben a rendőrök leállították a forgalmat, hogy a tüntetők szabadon átvonulhassanak. Kalkuttában ez volt a szokás. Az elsőbbség azoké, akik követelnek valamit.

Az út több kilométeres volt. Az utolsó külváros után épületek nélküli, sík mezőre érkeztek. „Itt ért bennünket a sokk — mesélte Hasari. — Először is olyan büdös volt, hogy szinte megfulladtunk. Mintha ezernyi talicska öntötte volna ránk a hulladékát, mintha az ég és a föld ott bomlott volna szét orrlyukainkban. Jó ideig eltartott, amíg le tudtuk küzdeni undorunkat, és tovább tudtunk menni." Előttük feküdt, ameddig a szem ellátott, a bűz szülőhelye: Kalkutta szeméttelepe. A Maidannál tízszer nagyobb területen nagy teherautók és buldózerek nyüzsögtek, kellemetlen porfelhőt kavarva. Az égen kerengő keselyű- és hollófelhők időnként úgy elhomályosították a napot, mintha hirtelen a monszun ideje jött volna el. A legmeglepőbb a guberálók sokasága volt, az apró alakok úgy nyüzsögtek a szeméthegyek között, mint a rovarok.

A riksások e siralmas vidék közepén megpillantották a kocsikat. A riksák úgy álltak egymás mellett, mint kerekekből és rudakból összetákolt bástyafal. „Hogyan is engedhette meg az isten, hogy ezek a járművek, amelyek a rizst adják, ilyen helyen kössenek ki? — lázadozott Hasari, társaival együtt. — Ez teljesen érthetetlen volt. Az isten valamelyik hercegnő karjaiban pihenhetett, amikor a *babu*k megszavazták a törvényüket. Vagy pedig nem törődik velünk." Ami ezután történt, az életének

legszörnyűbb jelenete volt. A riksák mögött, a háttérben három rohamkocsi lapult. Amint a menet letért az útról, a rendőrök előrontottak, és csatárláncot alkottak a riksák előtt. Nem városi alakulatok voltak, hanem sisakos, fegyveres, nagy pajzsokkal felszerelt speciális rohamcsapatok. Azt a parancsot kapták, hogy semmisítsék meg az elkobzott riksákat, és távolítsanak el mindenkit, aki ezt meg akarja akadályozni.

A fegyveres erők és a riksások farkasszemet néztek egymással. Rassoul megragadott egy szócsövet, és azt kiáltotta, hogy nem hagyják elpusztítani a munkaeszközeiket. Időközben befutottak a fényképészek és az újságírók is. Kissé ügyefogyottan néztek ki szennyes cipőjükkel és nadrágjukkal. A terület hamarosan feketéllett a bámészkodóktól. A guberálók ott hagyták a szeméthegyeket, és sokan érkeztek a közeli telepekről is. A rendőrök megindultak, előreszegezett puskákkal. Egyetlen kuli sem mozdult. „A készülődő gaztett megakadályozására készek voltunk meghalni, semmiképpen sem akartunk meghátrálni. A küzdelmekkel és szenvedésekkel teli évek megkeményítettek minket, és az utolsó nagy sztrájk megmutatta, hogy a főnökök is tudnak reszketni. Éreztük, hogy egymáshoz tartozunk, mint ahogy a rúd a kocsihoz."

Azután megtörtént a tragédia. Az egyik rendőr gyufát gyújtott, s a fellobbanó fáklyát odatartotta az egyik középen álló riksához. A lángok azonnal belekaptak az ülésbe, felfutottak a kocsi tetejére, de a szomszédos riksákat még nem érték el. Néhány másodpercnyi döbbent mozdulatlanság után a tüntetők első sorai nekirontottak a rendőrkordonnak, hogy a lángoló kocsit ellökjék a többitől. De a rendőrök áthatolhatatlan falat alkottak. Ebben a pillanatban Hasari észrevette, hogy a Sebhelyes felkapaszkodik az egyik társa vállára. Az öreg felordított, felegyenesedett, s elkeseredett erőfeszítéssel átdobta magát a rendőrök feje felett. Társai látták, amint beleveti magát a lángtengerbe, hogy ellökje a tüzet fogott kocsikat. Elkeseredett kísérlet volt. Még a rendőrök is megfordultak, és lélegzetvisszafojtva figyeltek. A lángokból ordítás hallatszott. Hasari egy kezet látott, amely görcsösen szorítja az egyik rudat. Azután füst takarta el a riksákat, s az általános bűzben az égett hús szagát lehetett érezni. Néma csendben állt mindenki, csak a kocsikat emésztő tűz pattogása hallatszott. A *babu*k győzedelmeskedtek.

Amint a tűz elhamvadt, Hasari az egyik guberálótól kért egy konzervdobozt. A parázsból megpróbálta kikotorni a Sebhelyes hamvait, hogy társaival együtt majd a szent Gangesz egyik ágának, a Hooghlynak vizeibe temethesse hős barátját.

NEGYVENNYOLCADIK FEJEZET

Télen ugyanaz a jelenség ismétlődött meg esténként. Alighogy az asszonyok meggyújtották a tehénlepényeket a vacsora elkészítéséhez, a vöröslő napkorong máris eltűnt a szürkés lepel mögött. A hideg levegő a tetők szintjén tartotta a gomolygó, sűrű füstöt, s a *slum*ot hamarosan mérgező burok ölelte körül. Az emberek köhögtek, krákogtak, fulladoztak. Bizonyos estéken két méterre sem lehetett látni. Mindent áthatott a kén szúrós szaga. Az embereknek rettenetesen égett a szeme, a torka, az orra, a tüdeje. Alig lehetett elviselni. És ennek ellenére, az Öröm Városában senki sem vetemedett arra, hogy rosszat mondjon a télről, erről a bolond nyári kánikulát megelőző rövid pihenőről.

Ebben az évben úgy csapott le a nyár, mint a fergeteg. Néhány másodperc alatt éjszakai sötétség borult a világra. Az emberek eszüket vesztve rohantak ki a házakból és az udvarokból az utcákra. A terasz magasából, ahol éppen gyógyszert válogatott, Lambert egy számára ismeretlen természeti jelenségre lett figyelmes. Első pillanatban olyan volt, mint a sarki fény. Valójában milliárdnyi apró, lebegő részecskéből álló fal közeledett, eszeveszett sebességgel. Lambertnek még annyi ideje sem maradt, hogy fedezék után nézzen, a tornádó máris megérkezett. Útjában mindent elpusztított, leszaggatta a tetőket, földre döntötte az embereket, megvadította az istállókba zárt jószágot. A *slum*ot egy pillanat alatt sárga homokból álló szemfedél borította. Az egész olyan volt, mint egy rémlátomás. A sötétséget hamarosan villámok szaggatták szét. Olyan sűrűn csapkodtak, hogy szinte kettéhasították az eget. Erre a jelre megrendült a világegyetem. A várost először jégeső bombázta végig, majd megindult az özönvíz. Amikor elállt az eső, s újból feltűnt a nap, a nyomorvárosból égető gőzfelhő szállt fel. A hőmérő egy csapásra 15 fokot emelkedett, egészen 40 C-fokig. Lambert és az Öröm Városának hetvenezer lakosa megértette, hogy vége a téli pihenőnek, ismét visszatért a pokol. Március 17-én ismét beköszöntött a nyár.

A mérsékelt égöv áldott évszaka, a nyár a világnak ezen a részén olyan szenvedéseket jelentett az emberek számára, amit még elképzelni is nehéz. Mint mindig, ez alkalommal is a legszerencsétlenebbek, a *slum*ok szegényei szenvedtek leginkább. Az ablak nélküli odúkban, ahol tizenöten is összezsúfolódtak, az apró udvarokban, amelyeket egész nap hevített a könyörtelen égitest, a sikátorokban, ahol egyáltalán nem volt légmozgás, a monszunt megelőző nyári hónapok éppoly kegyetlen megpróbáltatást jelentettek, mint az éhség. Az elektromos áram hiánya meg a végletes szegénység miatt ventilátor természetesen sehol sem volt.

Kalkuttában a forgalmat irányító rendőrök napernyőkkel védekeztek a tűző nap ellen. Az árnyékvetőket a derékszíjukhoz erősítették, hogy a kezük szabadon maradjon. Az emberek esernyővel jártak az utcán. Ennek híján úgy védekeztek, ahogy tudtak: újsággal, vászonzsákkal, szárijuk vagy *dhoti*juk felhajtott szárával. A hőséghez hozzáadódott a levegő rendkívül magas, 100%-ot is elérő nedvességtartalma. A legcsekélyebb mozdulat, néhány lépés megtétele, lépcsőn való lemenetel, elképesztő izzadással járt. Délelőtt tíz órától kezdve lehetetlen volt fizikai munkát végezni. Ember és állat kimerülten lihegett az izzó, mozdulatlan levegőben. Szellő se rezdült. A napsugárzás olyan erős volt, hogy Lambert, akinek nem volt fekete szemüvege, úgy érezte, hogy „forró ólmot csurgatnak a szemébe". Az utcák aszfaltján már alig lehetett járni. Az olvadt bitumen szinte letépte a bőrt az ember lábáról. Ezen a tüzes szőnyegen a riksahúzás igazi hősiességet igényelt. Meglódulni, szaladni, megállni, újra elindítani a forró masszába ragadt kerekeket: mindez óriási erőfeszítéssel járt. Kirepedezett és égési sebekkel borított talpát kímélendő, Hasari olyan tettre szánta magát, amit sok százmillió indiai társa soha nem tett meg: életében először munkába menet felvette a felesége nászajándékához tartozó szandált. A következmény a lábbelire nézve siralmas volt. A szandál talpa nagyon hamar tönkrement, elhasználta az olvadó bitumen.

Anand Nagar lakosai tíz napig ellenálltak, azután megkezdődött a végítélet. A forró levegő kiszárította az emberek tüdejét, a szervezet elvesztette víztartalmát. Sok beteg, elsősorban a tüdőbajosok, az asztmában szenvedők, valamint a csecsemők nem bírták tovább. A Segítségnyújtási Bizottság tagjai Lamberttel, Margarétával és Bandonával az élen keresztül-kasul járták a *slum*ot, hogy segítséget nyújthassanak a

legsúlyosabb betegeknek. Azt nem lehetne mondani, hogy egyik végétől a másikig szaladtak, mert csak igen lassan lehetett mozogni, ha az ember nem akart némi út megtétele után eszméletlenül csuklani össze. Ilyen melegben a szervezet néhány óra alatt kiszárad. „A legcsekélyebb erőfeszítés nyomán — mesélte Lambert — az izzadság tetőtől talpig elborítja az embert. Aztán remegés tör rá, majd szinte azonnal szédülni kezd. A napszúrás és kiszáradás rengeteg áldozatot szedett, napról napra egyre több beteget lehetett látni az utcán, magatehetetlenül feküdtek a földön, képtelenek voltak felkelni." Érdekes módon a francia — noha kevéssé volt szokva ilyen agresszív klímához —, egészen jól tartotta magát a hőség támadásaival szemben. Meztelen mellét égető, forró fémkeresztjével, derekán megkötött pamut*dhoti*jával, a plébánostól kapott szalmakalapját a fejébe húzva, olyan volt, mint egy szökött fegyenc, aki épp most surrant ki a cayenne-i börtönből. A tizedik napon a hőmérséklet megdöntötte az utolsó negyedszázad minden rekordját. A *tea-shop* hőmérőjének higanyszála 114 Fahrenheit-fokra kúszott fel, azaz elérte a 44 Celsius-fokot — árnyékban! A levegő nedvességtartalma miatt ez napon több mint 55 fokot jelentett! „A legkínosabb az állandó nedvesség volt, szüntelenül úsztunk az izzadságban — mesélte Lambert. — A fellépő járványok — mocsárláz, majd tífusz és kolera — sok áldozatot szedtek. A legveszedelmesebbnek a gyomor- és bélhurut bizonyult. Nem egészen 24 óra alatt szinte elfolyt az ember." Pedig ez még csak a bevezetés volt. Lambertre további megpróbáltatások vártak. Hamarosan új betegségek rontottak a *slum*ra: furunkulus, kelés, gombás bőrbetegség, körömágygyulladás. Az emberek ezrével estek ágynak, és nemcsak a *slum*ban. A fertőzés átterjedt Kalkutta egyéb negyedeire is. Bizonyos foglalkozások különösen veszélyesek voltak: a riksa- és *telagarhi*-húzók például meztelen lábbal jártak a szemetes, hulladékokkal teleszórt utcán. Kenőcsök és antibiotikumok alig voltak, így a bőrbetegségek ijesztő gyorsasággal terjedtek. A Lambert mellett lakó Mehboub gyerekek teste csupa seb volt. Időközben az apa hazaköltözött, s a férfit most igen fájdalmas kelés kínozta. Lambert a saját késével nyitotta fel a sebet. Április végén még nagyobb lett a meleg, s ez különös következményekkel járt: pusztulni kezdtek a legyek. Azután a szúnyogok, a peték ugyanis nem tudtak kikelni. Eltűntek a százlábúak, a skorpiók, a pókok és a csótányok. Az Öröm Város-beli fauna egyedüli túlélői a poloskák lettek. Robbanásszerűen szaporodtak, mintha el akarták volna foglalni a kollégák eltűnése nyomán szabadon maradt területeket. Lambert minden este könyörtelen vadászatot folytatott ellenük. A szobában töméntelen mennyiségű vérszívó hemzsegett. Jó néhány még a Szent Lepel mögé is bevackolta magát. Az őrjöngésen, amellyel eltaposta őket, a pap pontosan le tudta mérni, milyen csekély mértékben sajátította el az igazi nyugalmat. „Az Indiában töltött idő ellenére az eredmény nagyon lehangoló volt. A szemben lakó öreg hindu példája és a hosszú »ôm« sorozatok ellenére vadul lázadoztam az itteni testvéreimet sújtó embertelen körülmények ellen." Egy reggel újabb kellemetlen meglepetés érte. Borotválkozás közben a tükörből szinte teljesen idegen egyén nézett vissza rá: arca ijesztően lesoványodott, bajusza és szája körül mély ránc keletkezett, amely humorosan hangsúlyozta amúgy is felfelé meredő orrát. Bőre viaszos árnyalatot öltött, s úgy feszült rá a koponyacsontjára, mint fénylő, kopott viaszosvászon.

A hőség igazi mártírjai az Öröm Városában és a többi *slum*ban működő sok ezernyi apró műhely és üzem munkásai voltak. A szellőzés nélküli lyukakban gépeik mellett összezsúfolódó emberek süllyedő tengeralattjáró legénységére emlékeztettek. Az asszonyok is hasonlóan szörnyű körülmények között dolgoztak: száriba és kendőbe

burkolódzva kínlódtak a kemencévé hevült házakban és szobákban. A legcsekélyebb háztartási munka is végtelenül kimerítő volt.

Különös módon ebben a pokolban, amely még a legerősebb szervezeteket is nagyon próbára tette, a tétlenség volt a legkevésbé elviselhető. „Ha az ember nem mozdult, a meleg még borzasztóbb volt — magyarázta Lambert. — Ólomköpenyként zuhant ránk, valósággal fojtogatott." Hogy friss levegőhöz jussanak, az emberek papírlappal vagy újságokkal állandóan legyezték magukat. „Az volt a legérdekesebb, hogy szunyókálás, sőt, alvás közben is tovább legyezték magukat." A francia is megpróbálta, de mihelyst elaludt, a legyező kiesett a kezéből. Megértette, hogy itt az emberi fajta alkalmazkodásáról van szó, reflexről, amit az éghajlati viszonyokkal folytatott harc során alakított ki nemzedékek sora.

Egy áprilisi éjjelen Lambert a hasán és hónalján viszketést érzett, amely néhány órán belül átterjedt egész testére. „Úgy éreztem, mintha millió rovar mászkált volna rajtam." Képtelen volt megállni, hogy ne vakaródzzék. Hamarosan mindenütt sebek borították. Fulladozva, erőtlenül hevert szobájában. Ám a *slum* nem európai alvóváros, ahol az ember eltűnhet, akár meg is halhat anélkül, hogy szomszédai tudomást vennének erről. Itt a szokásostól eltérő legcsekélyebb változásra is azonnal felfigyeltek. Az első ember, akinek feltűnt, hogy a *Father* nem hagyta el szobáját, Nasir volt, Mehboub legidősebb fia, aki a pap helyett szokta a sort tartani a latrinák előtt. Riasztotta apját, ki tüstént elszaladt Bandonáért. Néhány perc múlva az egész környék tudta, hogy Paul Nagy Testvér beteg. „Csak azok tudnak ennyi szeretetet és együttérzést kifejezni, akik a halál közelében élnek" — gondolta a pap, amikor észrevette Suryát. A szemben lakó öreg hindu egy csupor tejes teát és egy kistányér kétszersültet hozott. Néhány pillanattal később Sabia anyja jelent meg egy tál *lady's fingers*szel, ezzel a babhoz hasonlító zöldséggel, az egyetlen főzelékfélével, amit a szegények is meg tudtak venni. Hogy kicsit ízletesebbé tegye, tökkel és néhány darab répával körítette. Azután megérkezett Bandona is. A fiatal asszami első szempillantásra felismerte a betegséget. Lambertet valóban apró rovarok támadták meg, de nem poloskák, hanem kicsiny élősködők, „acarus"-ok, amelyek a bőr alá férkőzve nagyon fájdalmas betegséget tudnak okozni. A *slum*ban erre is bőven akadt példa.

— Paul Nagy Testvér — nevette el magát Bandona —, rühes lettél!

A kánikula még nem mondta ki az utolsó szót. Április végén néhány fokkal még feljebb kúszott a hőmérő higanyszála. Erre az újabb támadásra megszűnt egy idáig megszokott hang, elhallgattak a *slum* madarai, a szürke varjak. Vércsíkos hulláik elborították a tetőket és az udvarokat. A hőség szétvetette a tüdejüket. Ugyanez sok más állattal is megesett: tízesével, százával hullottak a patkányok. A Lambert melletti lakásban Sabia legkisebb húga bárányhimlőben megbetegedett. Ágya fölé az anyja egy öreg szárit feszített. Az egyik nap a gyerek homlokán lárvákat találtak. Kiderült, hogy a kukacok a szövet egyik lyukán hullottak le a kislányra. Tovább kutatva a tetőzet egyik rúdjáról döglött patkányt találtak, amelyből férgek tömege menekült szerteszét.

Ekkortájt történt, hogy a városi szennyeltakarítók, akikhez a latrinák és az istállók is tartoztak, meghatározatlan időre sztrájkba léptek. A *slum*ot néhány nap alatt elborította a trágyalé. Az istállók hulladékával megtelt fedetlen csatornák kiöntöttek, a bűzös, fekete lé minden irányba szétfolyt. A mozdulatlan, átforrósodott levegőben hamarosan elviselhetetlen bűz terjengett, amit ráadásul szabadon vitt ide-oda a *chulá*k füstje. Mindennek tetejében, május végén irgalmatlan előmonszuni zivatar csapott le a városra. A csatornák és latrinák szintje egyetlen éjszaka ötven centimétert

emelkedett. A szennyes áradat kutyák és patkányok tetemeit sodorta magával. Sőt, a víz több kecskét is elragadott meg egy bivalyt, amelynek akkorára fúvódott fel a hasa, mint egy léghajó. A zivatar egyúttal váratlan dolgot is eredményezett: az első vízcseppel együtt megjelentek a legyek. A víz a viskók legnagyobb részét elöntötte, a néhány négyzetméteres, túlzsúfolt szobák bűzös kloákává váltak.

És íme, a legundorítóbb körülmények között, a legszörnyűbb helyzetben egyszer csak megjelenik a csoda. Paul Lambert számára pünkösd vasárnap jelentkezett „egy fehér ruhás kislány alakjában, akinek piros virág volt a hajába tűzve, és úgy vonult át a trágyatengeren, mint egy királynő".

HARMADIK RÉSZ

Kalkutta, szerelmem

A hirtelen lassítás szinte nekilökte az előtte levő szék támlájának. A Boeing szárnya a föld felé billent: gazdag kókuszültetvényeket és szántóföldeket lehetett látni. Max két órát töltött Közép-India sárgára aszott hatalmas területe felett, s most az volt az érzése, hogy egy oázis kellős közepébe került. Mindenütt víz, csatornák, csillogó tavak, úszó kertekhez hasonlító, vad jácinttal borított, apró gátak közé szorított kis mocsarak. Max a floridai Everglade-ekre gondolt, meg Mexikóváros egyik negyedének, Xochimilcónak veteményeskertjeire. A zöld alapszínből sok-sok bivaly sötét foltja emelkedett ki. Aztán a gép újra egyenesbe billent, a feltűnt a város.

Hatalmasra nőtt, határtalan település. Barnás folyó szelte keresztül, s a lehorgonyzott hajók megdermedt madarakra emlékeztettek. A város fölött szemfedőként lebegő füstfelhő miatt az épületek körvonalai nagyon bizonytalanok voltak. A vastag leplen csak időnként villant át egy-egy olajtartály csillogó fala, a folyóparton álló daruk egyike-másika, vagy valamelyik üzem fémszerkezete.

A légikisasszony éneklő hangon bejelentette a kalkuttai leszállást. Max szeme előtt még elsuhant egy gótikus katedrális harangtornya, majd egy lóversenypálya tribünjei következtek, meg egy hatalmas park közepén húzódó sugárúton mászó nyitott tetejű, piros autóbuszok. Végül a Boeing áthúzott egy töltés felett, és leszállt.

A hőség szinte arcul csapta. Amint kinyitották a fedélzeti ajtót, a külső forróság betört a gépbe. „Az volt az érzésem, hogy óriási hajszárító lehelete csap meg — mesélte később Max. — Valósággal mellbe vágott. Hátraléptem, egy darabig mozdulni se tudtam. Megpróbáltam lélegezni. Amikor végre kiléptem a lejáróra, a rendkívül erős fény elvakított. Meg kellett kapaszkodnom a korlátban."

Néhány perccel később, a repülőtér érkezési csarnokának nyüzsgésében Max észrevette, hogy valaki sárga virágfüzért lobogtat a fejek felett. Lambert volt az. A vendégnek kijáró virágboát a Howrah híd alatt vásárolta. A két férfi ösztönösen felismerte egymást. A kölcsönös üdvözlés formaságain hamarosan túlestek.

— Azt javaslom, hogy menjünk a *Grand Hotel*be — mondta Lambert, miközben taxiba szálltak. — Ez a helyi palota. Igaz, hogy még soha nem tettem be oda a lábam, de a várossal való első találkozás megejtésére ez sokkal kedvezőbb hely, mint az Öröm Városa.

A fiatal amerikai egyre jobban izzadt.

— Ha csak nem akarsz egyből a mély vízbe ugrani — tette hozzá Lambert cinkos szemhunyorítással. — A „mély vízbe ugrást" valóban szó szerint kell érteni, mivel a csatornatisztítók még mindig sztrájkolnak. Tudod, ez itt nem Florida!

Max kis híján elfintorodott. Éppen azon gondolkodott, melyik lehetőséget válassza, amikor társa karjára siklott a tekintete.

— Hát ez meg micsoda? — mutatott csodálkozva a pap hegekkel borított bőrére.

— Óh, semmi! Rüh.

A fiatal orvos elszörnyedt. Lambertnek alighanem igaza van: valóban jobb lenne némi időt szánni az akklimatizálódásra. Gyógyíthatatlan sérüléseket szerezhet, ha a milliomosok paradicsomából átmenet nélkül a pokol fenekére csöppen. Max joggal tartott az ilyesfajta lelki sérülésektől. Az amerikai *Peace Corps* hány jó felépítésű, életvidám tagja csuklott össze, szembetalálkozván az igazi nyomorral! Valóban

jobbnak tűnik, ha az ember apránként ismeri meg ezt az új világot, egy légkondicionált szoba kényelmei közt, hatalmas whiskyspoharak és néhány illatos Montecristo szivar társaságában. Végül is senki sem sürgeti. Hirtelen szomszédjához fordult:

— Végiggondoltam, és szeretnék most mindjárt belevágni. Veled megyek.

Egy órával később az újdonsült barátok a nyomornegyed egyik bisztrójában ültek. A forró levegőhöz az erejének végén járó ventilátor sültkrumpli-szagot vegyített, a hangulatot villogófények növelték.

— Bivalyragu? — pislantott nyugtalanul az amerikai a különös ételegyvelegre, amit a felszolgálófiú eléje tett.

— Nem „ragu" — helyesbített a francia, miközben jóízűen nekilátott az ételnek —, hanem mártás. Egyetlen gramm hús sincs benne. Ellenben annyi ideig főtt együtt a csontokkal, bőrrel, velővel, zselatinnal, hogy tele van fehérjével. Olyan, mintha charolais-i oldalast ennél. És harminc *paisá*ért, huszonnégy centime-ért mégsem várhatod el, hogy sült kacsát szolgáljanak fel, nem?

Max fintora pontosan elárulta érzelmeit.

— És gondold meg, mekkora szerencsénk volt, hogy találtunk szabad asztalt. — Lambert igyekezett a legjobb oldaláról bemutatni a nyomornegyedet. — Ez a környék *Maxim*ja.

Erre már az amerikai is elmosolyodott. Mindent figyelmesen megnézett: a tányérjában levő, ételnek nevezett valamit, a szennyes bisztrót, a közönséget. Vagy húsz ember evett odabenn, meglehetős zajosan. Családjuktól távol élő munkások voltak, gyárakban dolgoztak, esetleg kisebb műhelyekben. Az áramszünetek miatt kénytelenek voltak gépeik közelében maradni. A helyiség tulajdonosa, a testes és kopasz mohamedán Nasszer úgy trónolt füstölgő kis üstje mögött, mint az áldozati tűzön ücsörgő Buddha-szobor. Ő volt egyben a kommunista párt helyi szervezetének a vezetője is. Semmilyen hőség nem tudta kimozdítani megfigyelőhelyéről, ahonnét tíz alkalmazottját irányította. Ez utóbbiak *Father*nek, *Uncle*nek vagy „Paul Nagy Testvér"-nek szólították a franciát. Öten közülük *slum*beli gyerekek voltak. A legidősebb még nem töltötte be a tizenharmadik életévét. Reggel hét órától éjfélig dolgoztak, havi tíz rúpiáért (64 forint — A ford.), és némi ennivalóért. Meztelen talppal, rongyos ruhában egész nap lótottak-futottak: vizet hordak a kútról, lemosták az asztalokat, elhajtották a legyeket, felszolgálták az ételeket, lecsillapították a hangoskodókat. Fáradhatatlan és mindig jókedvű emberkék voltak. További három alkalmazott a zöldségpucolást végezte, ők kicsit gyengeelméjűeknek számítottak. A kövér Nasszer néhány hónappal ezelőtt szedte fel őket a delhi nagy úton. Életük kockáztatásával nap mint nap ott koldultak a gépkocsik között. A kocsmában aludtak, a kakasülőn, azaz a tetőzet gerendáihoz erősített pallókon. A mosogatóban pedig ketten dolgoztak: egy vak és egy félszemű alkalmazott. A vak kis, fehér szakállt viselt, és egész nap szúrákat dúdolt a Koránból. Lambert soha nem ment el a vendéglő előtt anélkül, hogy néhány szót ne váltott volna vele. „Akárcsak Surya, a *tea-shop* öreg hinduja, ez az ember is képes volt feltölteni a tartalékaimat. Jótékony hullámok áradtak belőle."

Hogyan lehetne néhány óra alatt megértetni egy amerikaival az indiai *slum* életének valamennyi apró részletét, furcsaságát? Max mintha egy másik bolygóról érkezett volna! Lambert már tapasztalatból tudta, hogy az Öröm Városát csak óvatos adagolásban lehet megismerni. Legfőképpen pedig ki kell érdemelni. Az út hosszú és nehéz. De az első este mindjárt rendkívüli esemény történt, és ez meggyorsította a

dolgot. Max Loeb egy csapásra az itteni élet kellős közepébe csöppent. Lambert éppen édességgel kínálta barátját, vékony ezüstpapírba csomagolt *barfi*val, ezzel a remek bengáliai nugáttal, amikor egy férfi robbant be a terembe. Odarohant Lamberthez, könyörgő mozdulattal összetette két kezét, és valamit mondott neki bengáliai nyelven. Nagyon feldúltnak és türelmetlennek látszott. Max észrevette, hogy több ujjperce hiányzik.

— Értesz a szülészethez? — kérdezte Lambert, és felállt.

Az amerikai megvonta a vállát.

— Hát, amit az egyetemen tanultunk, az nem valami sok.

— Gyere! Azért mégiscsak több, mint a semmi! Úgy tűnik, néhány barátom kis meglepetést tartogat a számodra. — Lambert nagyon szeretett viccelődni. Élvezettel figyelte az amerikait. — Igen, doktor, szeretnének megajándékozni egy szüléssel!

— Úgy érted, hogy munkára fel?

— Eltaláltad!

Elnevették magukat, s utánaeredtek a küldöncnek, aki már türelmetlenül várta őket. Óvatosan gázoltak a majd' térdig érő, sáros lében. Időnként valami puha, lágy dologba ütközött a lábuk, alighanem egy-egy kutya vagy patkány tetemébe.

A trópusokon hamar sötétedik. Aznap éjjel koromsötét volt.

— Jó lenne, ha nem pottyannál bele valamelyik nagy gyűjtőcsatornába — jegyezte meg Lambert a *slum*ot átszelő két méter mély csatornákra utalva.

— Pedig ez újra eszembe juttatná, hogy vérzik a szívem a floridai strandok után!

— Feltéve, hogy sikerül onnét kivergődnöd. Ebben a mocsokban pár másodperc alatt kinyiffannál. A gázok miatt.

Több mint negyedóráig haladtak óvatosan. A helybeliek kíváncsian figyelték, hova mehet ilyenkor a két *sahib* ebben a trágyalében.

— Húzd le a fejed!

A figyelmeztetés megkímélte Maxot attól, hogy jól beverje koponyáját egy jókora bambuszgerendába.

— Itt hozzá kell szoknod, hogy kétrét görnyedve járj! Figyeld csak meg, mennyire elősegíti, hogy alázatos maradj!

A hatalmas termetű Max meggörnyedve lépett be az udvarba. Odabenn igen sokan voltak, és meglehetősen nagy zajt csaptak. A két idegen megérkezésére egy ideig elcsendesedtek. Az egyik gyertya halvány fényében az amerikai orr nélküli arcokat, tehetetlenül fityegő csonkokat pillantott meg. Rádöbbent, hogy a leprások negyedében vannak. Éppen úgy, mint Paul Lambert annak idején, ő sem akart hinni a szemének. A nyomort és az elesettséget elbűvölő szépségű jelenet ragyogta be. „E csonka testek lábai között gyermekek játszottak, csodaszép, pufók gyerekek, akik olyan egészségesek voltak, mintha egy Nestlé reklámról léptek volna le." Egy szürke hajú aggastyán az egyik odú felé húzta Lambertet és társát. Belülről halk jajgatás szűrődött ki. Amikor újra meghajoltak, hogy átlépjék a küszöböt, kétráncos arcú vénasszony állta el az útjukat. Bételtől vöröslő szájukból szitkok áradatát zúdították az idegenekre. „Ők a bábaasszonyok — magyarázta Lambert Max felé fordulva. — Ittlétünk nagy szégyen rájuk nézve." Az öregember kíméletlenül félrelökte őket, és bevezette a látogatókat a szobába. Valaki gyertyát hozott, s a fény hosszúkás, nagyon sápadt, mélyen beesett szemű arcot világított meg.

— Meeta! — kiáltott fel döbbenten Lambert.

A nyomorék Anouar felesége szemmel láthatólag nagyon kimerült volt. Szinte fürdött a vérben. Nagy nehezen kinyitotta a szemét. Amikor megpillantotta Lambert fitos orrát, kopaszodó homlokát, halványan elmosolyodott.

— Paul Nagy Testvér! — mormolta.

Feléje nyújtotta két kezét, miközben Max leszedte az asszony hasát fedő rongyokat.

— Sietnünk kell — mondta az amerikai. — Különben mindketten meghalnak.

A leprás combjai között jól látszódott a kis, véres koponya teteje. A gyerekek félúton megakadt, az anyának nem volt elég ereje, hogy kitolja. Talán már meg is halt.

— Van nálad valami, amivel felerősíthetnénk a szívműködését? — kérdezte az orvos, és megpróbálta kitapintani az asszony pulzusát.

Lambert kicsit kutatott elmaradhatatlan zsákjában, amelyben mindig lapult néhány alapvető gyógyszer, és előhúzott egy üvegcsét.

— Van egy kis Coramin.

Max elfintorodott.

— Nincs valami erősebb gyógyszered? Valami intravénás szívműködés-serkentő?

A kérdés olyan képtelennek tűnt, hogy a helyzet minden tragikuma ellenére Lambert elnevette magát.

— Minek nézel te engem? Miami gyógyszerésznek?

Az amerikai kicsit kényszeredetten elmosolyodott, Lambert pedig kért egy pohár vizet, s beletöltötte a gyógyszert. Letérdelt a fiatalasszony mellé, felemelte a fejét, s lassan megitatta vele a pohár tartalmát. Azt se bánta, hogy az izzadságcseppek a homlokáról belepotyognak a pohárba. A helyiségben legalább negyvenöt fok meleg volt.

— Mondd meg neki, hogy nyomja kifelé a gyereket, amennyire csak bírja — rendelkezett Max.

Lambert lefordította az orvos utasítását. Az asszony zihált, teste megfeszült, a fájdalomtól kicsordultak a könnyei.

— Nem, ne így! Lefelé kell nyomnia! Mondd meg neki, hogy először vegyen mély lélegzetet, és azután kilégzés közben préselje a gyereket. Siess!

Max úszott az izzadságban. Megtörölte az arcát és a nyakát. Émelyítő, avas szalonnára emlékeztető ízt érzett a szájában. A hőség tette-e vagy a bűz, a leprás csonkok látványa, vagy a bivalyragu ízét nem tudta feledni? Leküzdhetetlen hányinger fogta el. Lambert észrevette, hogy Max elsápad. Gyorsan beletöltötte a pohárba a maradék Coramint. Ugyanabba a pohárba, amelyből a leprás nő ivott!

— Idd ki gyorsan!

A pohár láttán Max visszahőkölt.

— Megbolondultál?

— Nincs más választásod. Mindannyian téged néznek. Ha észreveszik, hogy nem iszol a pohárból, esetleg feldühödnek. A leprások kicsit kiszámíthatatlanok.

Lambert persze tudta, hogy Meeta nem fertőző beteg, de határozottan élvezte, hogy halálra rémisztheti ezt az amerikai égimeszelőt. Látva azután, hogy Max egyre ólomszürkébb lesz, megesett rajta a szíve. Gyorsan megnyugtatta:

— Nem kell félned, ez a fajta lepra nem ragályos.

Max a szájához emelte a poharat, lehunyta a szemét, és egy hajtásra kiitta a vizet. Fekete szemű kislány lépett mellé, s egy kartondarabbal legyezni kezdte. Az orvos határozottan jobban érezte magát. Közelebb hajolt, hogy megvizsgálja a vajúdó asszonyt, és megállapította, hogy a magzat keresztben fekszik. Tehát nem a feje,

hanem a tarkója bukkant ki a szülőnyíláson. Egyetlen módon lehet csak a szülést sikerre vinni: meg kell fordítani a gyereket.

Lambert várakozóan nézett Maxra.

— Szerinted még él a gyerek?

— Honnan tudhatnám, nincs sztetoszkópom!

A leprás hasára tapasztotta fülét, majd bosszúsan állt fel.

— Nem hallom a szívverését. De ez még semmit sem jelent. Fordítva fekszik. — Aztán az asszonyra mutatva, meglehetős ingerülten mondta: — Az Isten szerelmére, mondd meg neki, hogy tolja erősebben!

A Coramin hatni kezdett. Az asszony teste újult erővel rándult össze. Max megértette, hogy ki kell használni ezt a pillanatnyi erőfeszítést, mert alighanem ez az utolsó lehetőség.

— Menj át a másik oldalra! — mondta Lambertnek. — Megpróbálom megfordítani a gyereket, te pedig ezalatt masszírozd erősen a hasát, felülről lefelé, hogy segítsd a gyerek kitolását!

Mihelyst Lambert nekilátott, az orvos óvatosan a gyerek tarkója alá csúsztatta a kezét. Meeta feljajdult.

— Mondd neki, hogy mélyeket lélegezzen, és szabályosan, egyenletesen nyomja!

Az asszony minden izma megfeszült. Hátravetett fejjel, összeszorított szájjal, kétségbeesetten erőlködött.

Max soha nem tudta pontosan megmontani, hogy tulajdonképpen mi történt. Már éppen elérte a gyerek vállát, amikor a tetőről két szőrös golyóbis zuhant le az anya hasára. A gerendázaton néhány patkány tanyázott. Max ijedtében kirántotta a kezét. Hogy a hirtelen mozdulattól-e, vagy a lezuhanó állatoktól; lényeg az, hogy a magzat váratlanul megmozdult.

— Nyomd! Most nyomd! — kiáltott Max a leprásra.

Tíz másodperccel később nyálkával és vérrel borított kis csomagot tartott a kezében. Úgy emelte föl, mint valami győzelmi trófeát. Az újszülött majdnem háromkilós, gyönyörű fiúgyermek volt. Lambert látta, hogy a gyerek tüdeje megtelik levegővel, kis ajkai eltorzulnak. A felhangzó gyereksírást hatalmas örömujjongás fogadta. Az egyik bába elvágta és jutafonállal elkötötte a köldökzsinórt. A másik kis tálat hozott, hogy lemossák a gyereket és az anyát. Amikor meglátta a kendők színét, az amerikait újból elfogta az undor. „Ezek az emberek alighanem igen szívósak" — gondolta.

Mivel egyetlen brahmin sem volt hajlandó a leprások házába belépni, Lambertre esett a kitüntető feladat, hogy a gyermek születését követő legelső szertartást elvégezze. Érezte, hogy valaki megérinti a lábát. Anouar volt az. A gördeszkán ülő leprás tisztelete jeléül a homlokához emelte csonka kezét. A szakállas apa valósággal ujjongott. „Paul Nagy Testvér, fiút adtál nekem! Fiút!" Meeta második férje idáig az aggodalomtól bénán, félrehúzódva várakozott. Most, a győzelmi pillanat után közelebb lépett, kezében egy nagy csupor rizzsel. A csonkjai közé szorított edényt áldozati adományként nyújtotta a pap felé. „Tessék! Helyezd ezt a rizst a fiam mellé, hogy az istenek hosszú és gazdag életet adjanak neki!" Azután olajlámpást kért az egyik bábaasszonytól. A szertartás szerint a mécsesnek egész éjszaka, megszakítás nélkül kell égnie. Ha elalszik, az újszülött hamarosan meghal.

Menyasszonyához intézett első levelében Max Loeb ezekkel a szavakkal mesélte el a gyermek születését követő örömujjongást: „Az udvar összes leprását túláradó öröm

töltötte el. Lehetetlen volt megfékezni őket. Ujjatlan kezek csimpaszkodtak a nyakamba, leprától roncsolt arcok csókolgattak. A betegek mankóikkal hadonásztak, s összeütögették őket, mintha dobverő lett volna a kezükben. Azt kiabálták: Nagy Testvér, Nagy Testvér, áldjon meg az Isten! Még a bábaasszonyok is csatlakoztak az ünneplőkhöz. A gyerekek kekszet meg édességet hoztak, és muszáj volt enni, ha az ember nem akarta megsérteni a vendéglátókat. Fulladoztam. Hányingerem támadt. Az udvarban még elviselhetetlenebb volt a rothadás bűze, mint a kunyhó belsejében. Paul Lambert szemmel láthatólag otthon érezte magát: megszorította a feléje nyújtott ujjatlan kezeket. Én beértem azzal, hogy üdvözlésképpen összetettem az enyémet. Még a repülőtéren megfigyeltem, hogy Indiában az emberek így üdvözlik egymást. Az újszülött sírása betöltötte az éjszakát. Első kalkuttai éjszakámat."

ÖTVENEDIK FEJEZET

Ebben a kalkuttai dzsungelben nemcsak tigrisek és kígyók élnek — állapította meg örömmel Hasari. — Vannak őzek meg bárányok is. Még a taxisofőrök között is. Ez utóbbiak általában igazi kaidok voltak, és egyáltalán nem szerették az ember-lovakat. Valóságos rádzsaként trónoltak fekete-sárga rakétájukban, és egyetlen alkalmat sem mulasztottak el, hogy felsőbbrendűségűket fitogtassák. Egyszer az egyik rádzsa Hasarit és kocsiját a nagy tülekedésben leszorította az útszéli csatornába. És ekkor csoda történt! A sovány, meglehetősen koros, nyakán körbefutó forradás nyomát viselő sofőr megállt, és bocsánatot kért. De nem ám pandzsábi, göndör szakállú, turbánt és tőrt viselő *sardarji* volt az illető, hanem bengáliai, éppúgy, mint Hadsari. A Gangesz mellett született, egy kis faluban, Bandelben, úgy harminc kilométerre Hasari falujától. Nos, a taxis segített Hasarinak kihúzni a kocsit a csatornából, majd javasolta, hogy első találkozásuk megünneplésére áldozzanak fel egy üveg *banglát*. Erre két napra rá került sor. Óriási zápor szakadt a városra. A két férfi letette járművét, s bemenekült az egyik Park Street-i zugkocsmába.

A taxisofőrt Manik Roy-nak hívták. Először buszvezetőként dolgozott, de az egyik éjjel megállították az országúton. A *dacoit*ok — országúti gengszterek — leszállították az utasokat, elszedték mindenüket, és elvágták a torkukat. Amikor másnap megtalálták az áldozatokat, valami csoda folytán Manik Roy még élt. A nyaka körül vöröslő forradás ennek az éjszakának az emléke. Erről kapta új nevét: „Chomotkar", azaz „Csoda fia".

Hasari szemében ez az ember valóban „Csoda fia" volt, de egészen más okok miatt. Az ő kezei ahelyett, hogy riksa rúdjait szorongatnák, kormánykereket simogattak; lábai nem az össze-vissza töredezett aszfalton, hanem három műanyag pedálon szaladgáltak; ő pedig vidáman, izzadás és kínlódás helyett kényelmesen elterpeszkedve szerezte meg gyermekeinek a rizst, ráadásul szebb szekere volt, mint Arjunának! Egy taxi! Melyik riksahúzó ne álmodozott volna arról, hogy egyszer majd Vishwakarma isten négy karja közül valamelyik végigsimítja a kocsiját, mire az fekete-sárga csodajárművé változik, és akkor ő is ott száguldozhat a többi kocsival együtt Kalkutta sugárútjain?

Addig is, Csoda fia meghívta Hasarit, kísérje el egy egész napra. Ennél szebb ajándékot aligha adhatott volna neki. „Mintha Srí Lankára indultam volna a majmok

seregével — mesélte Hasari. — Vagy mintha Manik azt javasolta volna, hogy foglaljak helyet a Pandavák királyának, Arjunának kocsiján." Valóban, micsoda ünnep volt ez Hasari számára! Elhelyezkedett a kényelmes ülésen, amelybe valósággal belesüppedt az utas. Szeme előtt mindenféle mutatók és számlapok villogtak; ezek a motor és az egyéb szervek egészségi állapotáról tudósítottak. A Csoda fia kulcsot illesztett egy résbe, mire a motorházfedél alól vidám pufogás hallatszott. Azután benyomta lábával az egyik pedált, s a kormány alatt elmozdított egy kart. „Fantasztikus! — ámult el Hasari. — Ezeknek az egyszerű mozdulatoknak a hatására a kocsi megindult. Ahhoz, hogy guruljon és egyre gyorsabban menjen, mindössze annyit kellett tennie, hogy a lábával ránehezedett egy egészen kis pedálra." Megbabonázva figyelte társát. „Vajon én is képes lennék ugyanezekre a mozdulatokra? — töprengett magában. — Vajon Csoda fia valamelyik előző életében is sofőrködött már? Vagy csak mostani életében tanult meg autót vezetni?" A taxisofőr észrevette, hogy barátja zavarban van.

— Tudod, taxit sokkal könnyebb vezetni, mint a te kocsidat. Nézz ide, egyszerűen rálépek erre a pedálra, mire a kocsi hirtelen megáll.

Olyan erővel fékezett, hogy Hasari nekiesett a szélvédőnek. Csoda fia felkacagott: „Mondd csak, te hólyag, ugye a te szekereddel nemigen lehet ilyen trükköket csinálni?"

Trükk vagy nem trükk, a riksahúzó új világot fedezett fel. Itt az ember gépeknek parancsolt, nem pedig az izmainak, nem létezett fáradtság, és a munka közben nyugodtan lehetett beszélgetni, cigarettázni, nevetni. Csoda fia ismerte a Park Street környékének jobb helyeit, előkelő éttermeit, éjszakai mulatóit és szállodáit. Kapcsolatban állt egy egész csapat felhajtóval, akik neki adták a legjobb fuvarokat. A felhajtók ismerték a portásokat, a portások az inasokat, az inasok a szállodásokat... A rendszer tökéletesen működött.

A nap első két utasát Csoda fia a *Park Hotel* előtt vette fel. Külföldiek voltak, és a repülőtérre igyekeztek. „Ekkor olyasmi történt, ami őszintén megdöbbentett — mesélte Hasari. — Mielőtt elindultunk volna, a barátom kiszállt a taxiból, megkerülte, és megmozdított egy kis fémzászlót, ami a szélvédő melletti kis dobozra volt felerősítve, a taxi bal oldalán. Amit a dobozban láttam, az annyira különleges volt, hogy nem tudtam róla levenni a szemem. Ahogy mentünk előre, minden öt vagy hat másodpercben új szám jelent meg a számlálón. Láthattam, mint potyognak a rúpiák a barátom zsebébe! Egyedül Vishwakarma isten találhatott volna ki hasonló masinát. Ez a gép rúpiákat gyártott, és minden egyes pillanatban egy kicsivel gazdagabbá tette tulajdonosát. Mesés volt. Mi, a *rickshaw-wallák* népe, soha nem láttuk így potyogni a pénzt a zsebünkbe. A mi fuvarjaink előre megbeszélt áron futnak. Lehetett vitatkozni, alkudozni, többet kérni, kevesebbet ígérni, de az a tény, hogy pusztán rá kell lépni a pedálra, s a rúpiák máris úgy hullanak, mint erős szélben a vadrózsaszirmok, hát ez olyan valószerűtlennek tűnt, mintha a földeken rizs helyett bankjegyek nőttek volna." Amikor Csoda fia megállt a kalkuttai repülőtér előtt, a mutató olyan csillagászati számot mutatott, hogy az egykori paraszt már arra gondolt, talán nem is rúpiában számol a gép. Pedig így volt, s az út összesen harmincöt rúpiába került, azaz megközelítőleg annyiba, mint az ő három napi keresete. Hazafelé mentükben Csoda fia megállt egy nagy garázs előtt, a Dwarka Nath Roadon.

— Ha már elég sok rúpiát tettél félre, gyere ide, s itt keresd a nirvânádat! — jegyezte meg a taxis.

A nirvânához vezető útlevél egy kétlapos, piros borítójú kis könyvecske volt. Belül pecsétek, fénykép, ujjlenyomat. Csoda fiának igaza volt: a könyvecske csodálatos

ékszernek számított. Ennél szebbet egyetlen riksahúzó sem kívánhatott volna magának. Segítségével a riksás ki tudott lépni karmájából, és ki tudta nyitni új életének ajtaját. A könyvecske a *West Bengal motor driving licence*, a Bengáliában érvényes jogosítvány volt, a garázs pedig Kalkutta legjelentősebb gépjárművezetőképző-iskolája, a *Grewal motor training school*. A hatalmas udvarban teherautók, autóbuszok, személygépkocsik álltak. A bejárat mellett osztálytermet lehetett látni. Belül padok álltak, a falakon függő demonstrációs táblák pedig a gépkocsi különböző részeit, a városban és az országúton használatos közúti jelzőtáblákat, valamint a tipikus veszélyhelyzeteket mutatták be. Volt még egy hatalmas színes Kalkutta-térkép is, a javasolt főbb útvonalak listájával a taxisofőrök részére. Hasari azt sem tudta, hova nézzen, annyi volt a látnivaló. Mint az a polc is, amely tele volt különböző autóalkatrészekkel. A tanulóknak fel kellett ismerni, melyik mire szolgál. Azt is megtanulták, hogy kell az esetleges hibákat kijavítani. De melyik riksahúzó remélhette volna, hogy egyszer majd átlépheti az álomiskola kapuját? A tanfolyamokon való részvétel és a vizsgák letétele hatalmas összeget jelentett, majdnem hatszáz rúpiát, ami több volt, mint az otthonmaradottaknak küldött négyhavi segély!

Ennek ellenére, amikor beszállt a kocsiba, Hasari érezte, hogy ez az álom mélyen beleivódott a lelkébe. „Vigyázni fogok magamra, hogy több erőm legyen, és még többet fogok dolgozni. Még kevesebbet fogok magamra költeni. És gyermekeim, Manooj és Shambu életére esküszöm, hogy egyszer majd berakom az esernyőmet az ünnepi ruhák mellé a ládába, és visszaadom öreg kocsimat Musafirnak. Aztán zsebemben a szép piros könyvecskével beülök egy fekete és arany színű taxi kormánykereke mögé. És nagyon boldog leszek, amint hallom, hogy a számlálóban olyan gyorsasággal potyognak a rúpiák, mint a monszun első viharának kövér esőcseppjei."

ÖTVENEGYEDIK FEJEZET

Hát nem éppen a miami Hilton — szabadkozott Lambert, de gondolj arra,hogy itt tizenketten-húszan is élnek feleekkora odúban.

Max Loeb, a fiatal amerikai orvos elhúzta a száját, amikor körülnézett a szobájában. Pedig Lambert igazán remek szállást talált az Öröm Városának szívében. A többi odúval összevetve egyenesen fejedelminek tűnt: vadonatúj *charpoi*, szekrény, asztal, két kis szék, vödör, kancsó. A falon függő Nestlé-naptárról pufók kisgyerek nézett a világba. A szobának még piciny ablaka is volt, mely a sikátorra nézett. Másik különlegessége: a talajt vagy harminc centiméterrel megemelték, ami azt jelentette, hogy a szoba — legalábbis elvben — védve volt a monszun idején esedékes áradástól, meg az eldugult csatornákból kiömlő szennyvíztől. Ennek előnye azokban a napokban nagyon is nyilvánvaló volt.

— És a budi? — nyugtalankodott az amerikai.

— A latrinák az utca végén vannak — közölte Lambert. — De azt ajánlom, pillanatnyilag ne nagyon járj oda. — Max zavara mulattatta a papot. Komoly képpel még hozzátette:

— Erre a legjobb módszer a rizsevés. Úgy bedugaszol, mint a beton.

Az ugratásnak Bandona megérkezése vetett véget. Max nagyon szépnek találta a fiatal asszamit, aki élénkvörös szárijában a miniatúrák nőalakjaihoz hasonlított.

— Doktor, Isten hozott Anand Nagarban! — mondta félénken, s egy csokor jázmint nyújtott át az amerikainak.

Max beszívta a virágok erős illatát. Egy másodpercre elfeledte a házakat, utcákat, zajokat, a *chulák* maró füstjét. Sok ezer kilométert ugrott át gondolatban. A kezében levő csokor illata kísértetiesen hasonlított a floridai házuk teraszát beillatozó, tavasszal nyíló tubarózsa illatához. „Milyen különleges érzés — gondolta —, hogy itt, a trágyától bűzlő helyen újra érzem az otthoni balzsamot."

A fiatalasszonynak mindössze néhány percébe tellett, hogy lakályosabbá varázsolja az amerikai szobáját. Olyan halkan járt, ide-oda a szobában, mint egy macska. A *charpoi* drótjaira gyékényt fektetett, megnyújtott néhány olajlámpást, pár törmjénrudat, és néhány szál virágot helyezett az asztal közepén álló rézvázába. Amikor végzett, fölnézett a gerendákra.

— Ti pedig odafent, legyetek szívesek békén hagyni a doktort! A világ másik feléről jött. Nagyon fáradt, és aludni szeretne.

Max így tudta meg, hogy nem egyedül lakik szobájában. Azt mindenesetre szívesebben vette volna, ha ezzel a szép fiatalasszonnyal, vagy a Kama Szutra valamelyik hercegnőjével oszthatta volna meg odúját, mintsem azokkal a szőrös dögökkel, amelyekkel a leprás nőnél találkozott. Pici, éles kiáltás hangzott fel, többször egymás után. Bandona szemében hirtelen öröm villant. Max karjára tette a kezét.

— Hallgasd csak, doktor! — lelkesedett, s közben éberen fülelt. — Ez a csik-csiki. Téged köszönt.

Max a tető felé pillantott. Zöld gyíkot látott, amely meredten bámult rá kidülledő szemeivel.

— A lehető legjobb előjel — jelentette ki a fiatalasszony. — Ezer évig fogsz élni!

Mivel a Keresztapa Molotov-koktéljai teljesen elhamvasztották azt az épületet, amelyet Lambert a leprások gondozására, valamint a *slum* többi lakóját ellátó orvosi rendelő befogadására szánt, az Öröm Városának első rendelőintézete Max szobája lett — napközben. Hajnali hét órától kezdve este tízig — és néha még éjszaka is — Max lakása fogadó-, várakozó-, vizsgáló-, ellátó- és műtőhelyiséggé alakult át; a nyomorváros hetvenezer lakosa közül néhány száz számára a remény és a szenvedés helyiségévé.

„A berendezés ultrakezdetleges volt — mesélte Max. — A betegek megvizsgálása és ellátása az asztalomon s az ágyamon történt. Sterilizáló nem volt, az orvosi műszerek arra a három-négy fogóra és szikére korlátozódtak, amit még Amerikából hoztam magammal, mint az orvostanhallgatók felszereléséhez tartozó tárgyakat. Messze voltunk a miami *Bel Air Clinictől*." Viszont meglehetősen bőséges volt a kötés-, géz- és vattautánpótlás. Sőt, Lambert átadta Maxnak egyik belga jótevőjük adományát: több csomag steril kötést az égési sebek gyógyítására. Annak idején három napon keresztül alkudozott a vámosokkal, hogy ne kelljen megfizetnie a négyszáz rúpia illetéket meg a szokásos baksist. Ellenben nagyon hiányoztak a gyógyszerek. Ami volt, azokat Max egy fémládában tartotta. Némi szulfon a leprások, ryfomicin a tébécések, kinin a maláriával fertőzött betegek számára, néhány kenőcs a bőrbetegségekre, több üveg vitamin az elégtelen táplálkozástól legjobban legyöngült gyermekek felerősítésére. Végül néhány ampulla antibiotikum a heveny fertőzések ellen. „Nem nagyon dicsekedhettem a készlettel — mesélte Max —, de ahogy Lambert szokta mondani: a hiányt pótolta a szeretet."

Az „indiai telefonnak" nemigen kellett szégyenkeznie arab versenytársa előtt. Alig nyílt meg a rendelő ajtaja, már az egész *slum* tudott létezéséről. A sikátorokban, az udvarokban, a műhelyekben csakis a gazdag „Nagy Testvérről" folyt a szó, aki eljött Amerikából, hogy könnyítsen a szegények nyomorúságán. „Nagy Varázsló", *„big daktar"*, „csodatevő" látogatott el Anand Nagarba, aki minden betegséget meg tud gyógyítani. Lambert Bandonát adta Max mellé segítségül. Nagy szükség volt az indiai fiatalasszony tapasztalatára és ügyességére: ki kellett választani a szimulánsok közül az igazi betegeket, külön csoportokba kellett sorolni a sürgős, az életveszélyes eseteket, a krónikus és a gyógyíthatatlan betegeket.

Valóságos tengerár zúdult rájuk! Több tucat anya hozta el gyerekét. A kicsik tele voltak furunkulusokkal, fekélyekkel, kelésekkel. A szép gyűjtemény az Öröm Városában hemzsegő sztafilokokkusz-kolóniáknak meg a nagy hőségnek volt köszönhető. A gyerekek kétharmada gyomor- és bélhurutban, vagy valamilyen élősködőtől szenvedett. Micsoda tanulási-tapasztalatszerzési lehetőség volt ez egy kezdő orvos számára! Sok betegség gyakorlatilag ismeretlen a nyugati világban. Bandona nélkül Max nem is tudta volna őket felismerni.

— Max Nagy Testvér, nézd csak ezeket a fehér pöttyöket a pupillán! — mutatott rá egy kisgyerek szemére. — Ez a kszéroftalmia. Ez a szegény poronty egy vagy két éven belül megvakul. Nálatok nincs ilyen betegség.

Max elképedt, megzavarodott, azt sem tudta, hol áll a feje. Az egyetemen sokat tanultak, de senki és semmi nem készítette fel őt ekkora fiziológiai elesettségre, nyomorúságra. Semmit sem tudott kezdeni az olyan szimptómákkal, mint például sárga szemek, krónikus soványság, fájdalmas és megduzzadt nyaki nyirokcsomók. Pedig ezek India legelterjedtebb betegségére utaltak, arra, amely még ma is messze a legtöbb áldozatot szedi: a tuberkulózisra. Az Indiai Tuberkulózis-ellenes Nemzeti Intézet jelentése szerint nagyjából kétszázhatvan-millió indiai szenved ebben a betegségben.[1]

Az első héten Max 479 beteget vizsgált meg. Igyekezett őket a legjobb tudása szerint ellátni. „Hősies, véget nem érő menet volt — mesélte —, némi népies beütéssel. A legtöbb gyerek pucér volt, csak egy kis zsineg futott körbe a derekukon, melyre pici csengőt erősítettek a köldök magasságában. Meztelenségük ugyan megkönnyítette a vizsgálatot, viszont megnehezítette a velük való foglalatosságot, mivel úgy siklottak ki az ember kezéből, mint az angolna. Sok asszonyt tetoválás díszített, némelyikük tetőtől talpig ki volt pingálva. Úgy jöttek hozzám, hogy minden díszüket magukra aggatták: a színes üvegből készült karkötőket, gondos munkával elkészített bizsukat, fülbevalókat, orrcimpába rakott féldrágaköveket, csuklóra, ujjakra, bokára, lábujjakra való arany- és ezüstgyűrűket, díszítéseket. Egy-egy nyakláncon megjelent az illető vallásának jelképe: a miniatűr korán vagy félhold a mohamedán, Shiva kürtje a hindu, a kis ezüstkard a szikh, a kereszt vagy valamilyen érem a keresztény vallás jelképe volt. Az animisták amuletteket meg grigrit hordtak.

Az asszonyok és a lányok okkersárga és égővörös festékkel kenték be kezüket és lábukat, sok asszony pedig bételt rágott, hogy elverje éhségét. Mindez eléggé megnehezítette a diagnózis pontos felállítását. Hogyan ismerhettem volna fel a sokféle festék alatt a bőr színének kóros elváltozását, a torok vagy a száj nyálkahártyájának gyulladását? Voltak olyan betegek, akik segíteni akartak, de túllőttek a célon.

[1] A jelentést az *India Today* hetilap idézi, 1982. november 30-án

Az első naptól kezdve azon voltam, hogy néhány higiéniai alapelvet betartsak és betartassak, már csak a fertőzések elkerülése végett is. Nem ment könnyen: még csak tálam sem volt, hogy két vizsgálat között legalább kezet moshassak. Aztán itt a bacilusok, betegség, halál a mindennapi élethez tartoztak!

Szerencsére voltak komikus jelenetek is. Az egyik csecsemő például a szemem közé pisilt, mire az anyja ijedten ugrott oda, s kendőjével erőteljesen törölgette a szemem, a szájam, az arcom. Egy vidám fickó valami ősrégi recepttel állított be. Bandona olvasta el, az állt rajta, hogy mivel már teljesen elrákosodott, s betegsége már nagyon előrehaladott állapotban van, naponta be kell szednie hat darab aszpirint. Egy másik alak szentképeket megillető tisztelettel hozta el a tüdejéről készült röntgenfelvételt. Jól lehetett látni az öklömnyi üregeket, meg azt, hogy a felvétel legalább húszéves.

Sajnos, a tragikus esetek voltak többségben. Elém hoztak egy kegyetlenül összeégett kislányt: a mozdony éppen akkor eresztette ki a forró gőzt, amikor a gyerek a lehullott széndarabokat szedegette össze a sínek mentén. Egy másik alkalommal egy szép hindu kislány világos foltot mutatott az arcán. Bandona beleszúrt a folt közepébe, s máris megállapította a betegséget, amelyről egyébként alig esik szó az amerikai egyetemeken: a kislány leprás volt. Egy fiatal családapáról kiderült, hogy vérbajos. Bandona közreműködésével elmagyaráztam neki, hogy ez milyen veszélyt jelent — a fertőzés miatt — a felesége és a gyerekei számára. Az egyik anya elhozta torokgyíkban elpusztult kicsinyének élettelen testét. Rengetegen voltak, akik már csak abban reménykedhettek, hogy a „nagy fehér *daktar*" csodát tesz: rákos betegek, súlyos szívbetegek, elmebetegek, vakok, némák, bénák, nyomorékok.

A legelviselhetetlenebb a felpuffadt hasú, angolkóros gyerekek látványa volt. Úgy éreztem, soha nem fogok hozzászokni ezekhez a kis szörnyekhez, akiket anyjuk esdekelve tett fel az asztalra. Egy-másfél éves korukra még nem érték el a három kilót! Olyannyira elégtelen volt a táplálkozásuk, hogy kutacsaik még mindig nem záródtak be. Kalcium híján koponyájuk deformálódott, és hosszúkás fejformájukkal egyiptomi múmiákra emlékeztettek. Ilyen mérvű alultápláltság esetén az agy szürkeállománya gyakorlatilag elpusztul. Még ha sikerült volna is őket megmenteni, elmebetegek maradtak volna. Orvosi elmebetegek!"

Max csak később tudta meg, hogy ezek a kis áldozatok csupán szerény mértékben képviselték azt a csapást, amely főleg Kalkuttában pusztított. Az indiai tudományos élet egyik magas rangú képviselője, a Táplálkozástudományi Alapítvány igazgatója szerint az elégtelen táplálkozás miatt Indiában egyre növekvő számban élnek „csökkent képességű emberek"[2]. Szerinte az eljövendő generációk egészségi állapota igen alacsony szintű lesz. Legalább 140 millió indiai, Franciaország lakosságának majdnem a háromszorosa szenved alultápláltságban. Továbbá: az évente születő 23 millió gyerek közül mindössze hárommillió fogja jó egészségi állapotban elérni a felnőttkort. A többiek vagy meghalnak, még nyolcesztendős koruk elérése előtt (mintegy négymillióan), vagy szellemi és testi fogyatékosságaik miatt a társadalom meddő, hasznos munkára képtelen tagjai lesznek. A hiányos táplálkozás következtében az öt éven aluli gyermekek 55%-a szervi-idegrendszeri és pszichés zavarokban szenved, és ez viselkedésbeli változásokat is von maga után. Több millió felnőtt esetében a struma vált ki hasonló tüneteket.

[2] The Nutrition Factor, by Dr. C. Gopalan, Director, Nutrition Foundation of India. *Indian Express*, 1983. január 9.

A második napon Max asztalára egy tunikát és fekete fátylat viselő mohamedán fiatalasszony tette le rongyokba burkolt gyerekét. Rémült tekintetével az orvosra meredt, szétnyitotta a ruháját, és feltárta két keblét.

— Kiszáradtak! — kiáltotta. — Szárazak! Szárazak!

Ekkor észrevette a falra szegezett naptárat. A pufók gyermek láttára elbődült haragjában. „A Nestlé meghozza gyermeke egészségét" — hirdette a kép alatti reklámszöveg. A fiatalasszony rávetette magát a naptárra, hogy széttépje, amikor egy másik asszony rontott be a szobába. Félrelökve az előzőt, odarohant Maxhoz, és a kezébe nyomta a gyerekét.

— Fogjad! Vidd el magaddal! Mentsd meg!

A végeredményben elfogadhatatlan cselekedet kifejezte az anyák végtelen kétségbeesését. „Sehol a világon nem láttam, hogy az anyák annyira imádták volna gyermekeiket, mint itt — mesélte Lambert. — Mindent megvontak maguktól, feláldozták magukat, vérüket ontották, csakhogy a gyerekek életben maradhassanak. Nem, ez nem lehet igaz, ennyi szeretet nem veszhet el!"

Max Loeb biztos volt benne, hogy egész életében látni fogja a „gyötrelem és a nyomorúság lángjait a haldokló gyermekük mellett tehetetlenül álló Anand Nagar-i anyák szemében". Kalkutta azon az estén még egy feledhetetlen emléket tartogatott a számára. „A világon másodikként! — hirdette öles betűkkel az egyik helyi újság esti kiadása. — Kalkuttai orvosok lombikbébit segítettek a világra!"

ÖTVENKETTEDIK FEJEZET

Azt mondják, hogy a kobra mindig kétszer mar, azaz a baj soha nem jár egyedül — mesélte Hasari. — A tüdőmben már régóta pusztított a vörös láz, egyik nap pedig, jókor reggel, motorzúgásra és egy buldózer lánctalpainak csikorgására ébredtem.

— Ez az, fogadok, hogy azok a barmok vannak itt! — mondta a feleségének, miközben felkelt.

Megigazította *longhi*ját, és kisietett a szobából. Már az egész nyomornegyed talpon volt. Néhány nappal ezelőtt elterjedt a híre, hogy kilakoltatják őket. A „barmok" valóban ott voltak: egy buldózer és két teherautó dugig megrakva *lathi*val és könnyfakasztó gránátokkal felszerelkezett rendőrökkel. Valamivel később befutott egy nagy fekete Ambassador is. A kocsiból kiszálló két *babu* igen elegáns volt: *dhoti*juk fölé mellényt húztak. Rövid ideig tanácskoztak a rendőrök főnökével, majd megindultak a csoportba tömörülő *slum*beliek felé.

Az idősebbik, aki papírokat tartott a kezében, elkezdte.

— A városi hatóság megbízásából hozzákezdünk a maguk nyomortelepének a lerombolásához — jelentette be.

— És vajon miért? — kérdezte valaki.

A *babu* meghökkent. Nem volt ahhoz hozzászokva, hogy a köznép kérdéseket tegyen fel.

— Mert a maguk tábora akadályozza az új metróvonal építési munkálatait.

A nyomornegyed lakói nagy szemeket meresztve néztek egymásra.

— Mi az, hogy metró? — fordult Hasari a szomszédjához, Arunhoz, aki állítólag már Afganisztánban is járt.

Arun kénytelen volt bevallani, hogy fogalma sincs róla. A *babu* az órájára pillantott, és folytatta:

— Két órájuk van, hogy összeszedelőzködjenek, és eltűnjenek innen. Ha a két óra letelik...

Anélkül, hogy bővebb magyarázatba bocsátkozott volna, a buldózerre mutatott. Egyébként nyugodtan beszélt, nem emelte fel a hangját, mintha csak valami köznapi információt közölt volna az emberekkel. Hasari a szomszédjait figyelte. Semmit sem szóltak. Ez a csend olyan meglepő volt, hogy még a *babuk* is zavarba jöttek. Bizonyára tiltakozásra, kiabálásra, fenyegetőzésre számítottak, vagy valami hasonlóra. „Hát nem! Ide jöttek, hogy kidobjanak minket, mint ahogy elűzzük a patkányokat vagy a svábbogarakat, mi pedig meg sem szólaltunk! Igaz, senki sem sajnálta túlságosan a *slum*ot, de a fölénk tornyosuló csapások közepett ez a nyomortanya mégiscsak többet ért, mint a járda. Itt legalább volt valami tetőféleség az ember feje fölött."

A néma csöndnek más oka volt. „Egész egyszerűen nem volt bennünk több erő — mesélte Hasari. — Ez az átkozott város ellenállás nélküli, tehetetlen bábuvá silányított minket. Ezen a rohadt nyomortanyán teljesen védtelenek és magányosak voltunk. Senki se állt ki mellettünk, se a szakszervezet, se a politikai vezetők. A maffiózók, amíg lakbért kellett kizsarolni tőlünk, addig mindig köztünk kajtattak, most bezzeg egyből kereket oldottak. És azt is be kell vallani, hogy annyi csapás ért már minket, hogy eggyel több vagy kevesebb, nem sokat számított. Karmánk kereke ismét csikorogni kezdett."

A két *babu* összetett kézzel elköszönt. Beszálltak a kocsiba, a nyomortelep lakói pedig ott maradtak a rendőrökkel, és a buldózerrel szemben. Hasari észrevette, hogy szomszédja, Arun, megragadja a kunyhója tetejét alátámasztó vastag gerendát, és amennyire csak pipaszár lábaitól telik, nekiront a rendfenntartó erőknek. Ez volt a jel az igazi lázadásra. Az első döbbenet elmúltával mindenkit vad harag öntött el. A barakkok egymás után omlottak össze, anyaguk bombazáporként zúdult a rendőrökre. Többen a földre zuhantak. Ez megkétszerezte az ostromlók dühét. A pallókkal, téglákkal, cserepekkel felfegyverkezett férfiak rávetették magukat a rendőrökre. Az asszonyok és a gyerekek fanatikusan ordítozva biztatták őket. Hasari látta, hogy valaki megragad egy szöget, és beledöfi az egyik rendőr szemébe. Egy másik rendőrre kerozint locsoltak és meggyújtották. A rendőrök megpróbáltak utat törni a kocsikig, de a kocsikra is benzinesüveget dobtak. A buldózer is felrobbant. Vastag füst borította be a csatateret. A harcosok ingüket tekerték a szemük elé, a könnyfakasztó gránátok miatt sokan teljesen megvakultak. Amikor a harc alábbhagyott, mindenki felmérhette a pusztítás eredményét. A leírhatatlan romhalmaz közepén súlyosan összeégett rendőrök hullái hevertek. A telep úgy nézett ki, mintha ciklon zúdult volna rá. Nem volt már szükség buldózerre. A szegények dühe elvégezte a munkát: a metróval kapcsolatos munkálatokat el lehetett kezdeni.

Hasari nem akarta megvárni, hogy a rendőrök jelentős erővel visszatérjenek, sietve menekült feleségével és gyerekeivel együtt. Szinte mindenük odaveszett. Alig hagyták el az első útkereszteződést, sípszó és szirénavijjogás töltötte be a városnegyedet. A menekülők százaihoz hasonlóan, a szabad járda után bolyongó család már csak az istenek könyörületességében bízhatott. „De azon a napon Kalkutta istenei bezárták a fülüket."

Egész délelőtt eredménytelenül ténferegtek, míg végül egy templom bejárata mellett találtak egy kis helyet, a Lower Circular Road járdáján. A hevenyészett táborban néhány adivazi család élt. Az adivazik indiai őslakosok voltak, és történetük különösen szomorúan alakult. Az új táborhely kifejezetten előnyösnek bizonyult abból a szempontból, hogy nem messze tőle volt egy kút. Ráadásul elég közel volt a Park Circus-i kereszteződéshez, ahol Hasari reggelenként átvette a riksáját. Váltótársa bihari származású, göndör hajú fiatalember volt: Ramatullahnak hívták. A nyakában viselt láncon miniatűr korán függött. Négy órától éjfélig dolgozott, sőt még tovább, ha volt utas. Hogy minél többet félretehessen a családjának, a kocsin aludt. Feje-lába persze kétoldalt lelógott a rudakról. Azt nem lehetett mondani, hogy kényelmes alvás esett így, de legalább senki sem lophatta el a kocsit, amíg ő pihent. Ramatullah nagyszerű társ volt. Amióta megtudta, hogy Hasari köhög és véreset köp, elhalmozta apró figyelmességekkel. Ha Hasari nem érkezett meg reggel a szokott időben, elfutott a Harrington Streetre, ahonnét Hasari két gyereket szokott az iskolába vinni. A „szerződés" elvesztése ugyanis valóságos katasztrófa lett volna. Délutánonként valamivel korábban jött el, hogy megkímélje beteg barátját az utolsó utak fáradalmaitól. A pénzt, amit ezekért a fuvarokért kapott, minden alkalommal hiánytalanul odaadta Hasarinak.

A jó Ramatullah ugyancsak ijedten nézett Hasarira, amikor aznap megérkezett a Park Circusra. Az egykori paraszt rögtön megértette, hogy nem nézhet valami jól ki. Elmesélte a nyomortelepnél lefolyt csatát, s a terület elpusztítását. A mohamedán riksás nem tudta levenni sajnálkozó tekintetét barátja arcáról.

— Azonnal orvoshoz kell menned! — szólalt meg végül Ramatullah. — Olyan zöld vagy, mint az éretlen citrom. Gyerünk, lépj föl a riksára! Ma te leszel a nap első *marwari*ja.

— Sőt, pehelysúlyú *marwari*ja! Öregem, szerencséd van! — tréfálkozott Hasari, miközben elhelyezkedett az ülésen.

Ramatullah a Free School Streetre vitte barátját, egy specialistához. A keskeny szobában, a padon már két beteg várakozott. A szürke hajú, makulátlan fehér *dhoti*t viselő orvos a szoba hátsó részében ült egy fotelben, akárcsak egy kihallgatást tartó *zamindar* vagy rádzsa. A falakon körbefutó polcokon egész gyógyszertár terpeszkedett a gyógykezeléshez szükséges füvekkel és porokkal teli üvegekkel és tégelyekkel. Az orvos megvizsgálta a beteget, majd fölkelt, kiválasztott több üveget, s leült egy nagyon érzékeny mérleg elé. Gondosan megmérve az egyes adagokat, elkészítette a keveréket. Amikor Hasari került sorra, az orvos elgondolkodva nézett rá. Tarkóját vakargatva csak annyit kérdezett tőle, hogy hány éves. Aztán leemelt vagy tíz üveget. Többfajta keveréket méricskélt össze, s ez sok időt vett igénybe. Ezen túl még erősítőszert is készített Hasari számára. Összesen húsz rúpiát kért. Jóval drágább volt, mint a *kak*, de Ramatullah megnyugtatta Hasarit, hogy a vörös láz ellen nincs jobb orvosság, mint ennek az embernek a füvei. Ismert két kulit, akik betegek voltak, de meggyógyultak. „Hogy ne okozzak neki csalódást, úgy tettem, mintha hinnék a füvekben. Tudtam én nagyon jól, hogy a vörös lázból nincs gyógyulás. Ott volt rá a bizonyíték: a betegség még Ram Chandert is elvitte, pedig az micsoda egy szívós fickó volt!"

A Park Circus-i állomáshoz visszatérve Hasari hirtelen fékcsikorgást hallott. Csoda fia fékezett le mellette. Nagyon jókedvű volt, mintha titokban három üveg *bangl*át töltött volna magába. „Előfordul, hogy az ember elveszti minden lelkierejét, és már alig

áll a lábán. Ha ilyenkor váratlanul felbukkan egy jó barát és kedvesen elmosolyodik, hát az olyan, mint amikor nyolc esős nap után végre feltűnik az égen Surya tűzgolyója."

— Már mindenütt kerestelek! — kiáltotta Csoda fia. — Remek hírem van a számodra, de előbb szerezz valami innivalót!

Csoda fia magával vitte Hasarit és Ramatullahot a Free School Street mögé, ahol ismert egy titkos kocsmát. Rendelt két üveg *banglát*. Az első rund után csillogó szemmel belevágott mondókájába.

— A *slum*ban, ahol lakom, az egyik család visszamegy a falujába. Megürül a szobájuk. Igazi szoba: döngölt padló, valódi tető, falak, ajtó. Azonnal rád gondoltam....

„A folytatást már nem hallottam — mesélte Hasari. — A szemem elhomályosult, fejemben vadul csilingeltek a riksacsengettyűk. Láttam, hogy egy férfi fáklyaként lobog, s éreztem, hogy a fejem valami keménynek ütődik. Nem tudom, mennyi ideig tartott ez az egész, de amikor kinyitottam a szemem, a földön feküdtem, és a fejem fölött Ramatullah és Csoda fia kivörösödött arcát pillantottam meg. Teljes erőből pofoztak, hogy életre keltsenek."

ÖTVENHARMADIK FEJEZET

Mindama állat- és rovarseregből, amellyel Max Loebnek meg kellett osztania új szobáját, a legundorítóbbak a csótányok voltak. Százával, ezrével bújtak elő. Fittyet hánytak a rovarirtó szerekre, és mindent felfaltak, még a műanyagot is. Nappal aránylag nyugton maradtak, de mihelyst besötétedett, csapatostul jöttek elő, és szédületes sebességgel, össze-vissza rohangáltak a szobában. Nem kímélték a földön alvót, felmásztak az ember arcára, végigfutottak az ajkán, bekukkantottak az orrlyukaiba. Több fajtájuk is ismeretes volt: a nagy barnák mellett feltűntek a hosszúkás kicsinyek. Ez utóbbiak voltak a legmerészebbek. Legádázabb ellenségeik a tetőzet bambuszrúdjain poliként lapuló szőrös pókok voltak. A második este Max olyan jelenetet figyelhetett meg, ami a továbbiakban egyik kedvenc esti szórakozásává vált. Az olajlámpa fényében észrevette, hogy az egyik gerendán egy gyík épp egy csótányt üldöz. Már majdnem elérte, amikor a svábbogár fatális tévedést követett el: bemenekült az egyik pók hasa alá. Ez utóbbi persze azonnal elkapta a betolakodót, s testébe döfte a potrohából kimeredő két fullánkot. Aztán, mintha csak tojást enne, néhány perc alatt kiszívta a rovar lágy részeit. Ilyen eset gyakran előfordult, reggelenként Maxnak ki kellett ráznia a pizsamájából az éjszaka ráhullott üres csótánycsontvázakat.

Nem sokkal beköltözése után a fiatal amerikai orvos olyan incidensnek lett áldozata, amelynek köszönhetően jobban megismerte szomszédait, mintha egy évig élt volna közöttük. Egyik este az ágyán feküdt, amikor észrevette, hogy egy szöcskénél alig nagyobb vadállat teljes sebességgel száguld lefelé a vályogból készült falon. Felugrott, de már késő volt, az állat a bokájába süllyesztette a fullánkját. Max felkiáltott, inkább rémületében, mint fájdalmában, és a szandáljával agyoncsapta az agresszort. A támadó bogár skorpió volt. Max azonnal szorítókötést tett a combjára, hogy megakadályozza a méreg tovaterjedését, de hiába. Hamarosan erős szédülés és

rosszullét fogta el, jeges veríték ütközött ki rajta, remegni kezdett, rémlátomásai támadtak. Ájultan hanyatlott le az ágyára.

„A következő néhány órából csak egy-két emlékem maradt. Valaki benedvesített kendőt rakott a homlokomra, majd Bandona mandulaszemeit pillantottam meg a fejem fölött. A fiatalasszony mosolygott, és mosolya megnyugtatott. Rengetegen voltak a szobában. Már világos reggel volt. A bent levők körülöttem tüsténkedtek. Néhányan a lábamat masszírozták, a gyerekek papírdarabokkal legyeztek, mások kis pamutdarabokat dugtak az orrom alá, amelyeket különös, nagyon erős illatszerrel itattak át. Mások itallal teli poharakat nyújtottak felém, meg mindenféle tanácsokat adtak."

Az esemény jó alkalom volt arra, hogy a környékbeliek összegyűljenek, beszélgessenek, megtárgyalják az ügyet, és kimutassák szeretetüket. Max némi meglepetéssel látta, hogy senki sem veszi olyan nagyon szívére a dolgot. Itt a skorpiócsípés valóban nem számított rendkívüli eseménynek. Valaki elmesélte, hogy őt hétszer csípte meg a skorpió. Egy másik a combjára mutatott, s ezt ismételgette: „Kobra! Kobra!", amivel azt akarta mondani, hogy a skorpió, az semmi. Mindamellett ezek a kis állatok évente tízezrével szedték áldozataikat az Öröm Városában. Főleg a gyerekek közül.

— Ki értesített téged? — kérdezte Max Bandonától.

A válasz kristálytiszta, csengő hangon érkezett.

— Max Nagy Testvér! Amikor nem jöttél elő a szobádból, hogy eleget tégy a természet hívásának, a szomszédaid arra gondoltak, hogy megbetegedtél. Amikor nem láttak a kútnál, azt hitték, hogy már nem is élsz. Erre eljöttek értem. Itt semmit sem rejthetsz el. Még lelked színét sem!

ÖTVENNEGYEDIK FEJEZT

Túlzás lenne azt állítani, hogy Lambert kitörő örömmel fogadta a hírt. Ennek ellenére meg volt róla győződve, hogy e jelet Isten küldte a számára, hogy életének ebben a nehéz pillanatában feltárja küldetése igazi értelmét. Idáig mindent vállalt és mindent elviselt, de most úgy érezte, hogy nem bírja tovább. Az elviselhetetlen hőséghez még a szippantósok sztrájkja is hozzáadódott: ennek következtében az Öröm Városa pöcegödörré változott, s ezt nehezebb volt elviselni, mint valaha. Éjszakánként, várva, hogy a nyomasztó nedvességben álom jöjjön a szemére, alpesi legelőkről, Bretagne kietlen tengerpartjairól álmodott, nagy térről, a mezők illatáról, erdőkről, virágokról, erdei állatokról. Itteni életének kezdetén bedugta a fülét, hogy ne hallja a szenvedés okozta jajkiáltásokat, most pedig odáig jutott, hogy szerette volna elfátyolozni az arcát, hogy semmit se lásson, semmit se érezzen. Egyszóval a mélyponton volt. És ezen még Max Loeb jelenléte sem tudott segíteni. Ekkor történt, hogy Ashish és Shanta különös hírrel toppant be.

— Paul Nagy Testvér, az udvarunkban találtunk egy szobát a számodra — jelentette be Shanta remegő hangon. — Senki sem akar odaköltözni, mert az előző lakó felakasztotta magát az egyik gerendára. Úgy is hívják, hogy az „akasztott ember szobája". Közvetlenül a mienk mellett van.

A szoba azon nagy udvarok egyikében volt, amelyekben vagy száz ember talált menedéket. Együtt születtek és haltak, ettek és éheztek, köhögtek, köptek, vécéztek,

sírtak, szerettek, veszekedtek, gyűlölködtek. Közösek voltak reményeik és szenvedéseik. Lambert már régóta vágyódott arra, hogy a kis sikátor viszonylagos magányát felcserélje egy ilyen udvarra, lakótömbre, mert így jobban elvegyülhet az indiaiak közt. Ashish és Shanta már mindent elrendezett. A szokásoknak megfelelően bemutatták pártfogoltjukat az udvar rangidős hindu vezetőjének. Az egykori tengerész egy kikötés alkalmával nem tudott ellenállni az ital csábításának, és Kalkuttában maradt. Sípoló légzése, rekedt hangja és rendkívüli soványsága elárulta, hogy tüdőbeteg. A főnök ezután sorra bemutatta a lakóknak a franciát. A fogadtatás mindenütt igen szívélyes volt. Shanta megállapítása helytálló volt: „Ha egy *Father Sahib* lakik az udvarban, az pontosan olyan, mintha a Télapó szállt volna alá az égből."

A tizenkétszer nyolc méteres területen tizenegy család élt, majdnem kilencven ember. Mindannyian hinduk voltak. Ez szabály volt: különböző vallású emberek nemigen laktak együtt, mivel az erkölcsi előírásokban megmutatkozó legcsekélyebb különbség is horribilis méreteket öltött. Képzeljük el, hogy egy mohamedán család vidáman sütögeti *chuláján* a marhahúst, miközben mellettük olyan emberek laknak, akiknek a vallása szent tisztelettel veszi körül a tehenet! A fordítottja is igaz, csak akkor disznót kell a tehén helyére képzelni. De nemcsak erről volt szó. Abban a társadalomban, amelyben a vallási előírások és szertartások ekkora szerepet játszanak, jobb elkerülni az összetűzéseket. Hiszen mindennap, minden órában volt valami ünneplés vagy szertartás. Mintha a hinduk, szikhek, mohamedánok, keresztények ezen mérték volna össze buzgóságukat és találékonyságukat. A nagy vallási ünnepeken, a születéseken és a menyegzőkön kívül számtalan alkalom adódott az ünneplésre. Emlékezetes nap volt a fiatal lányok első havi vérzése. Énekekkel és táncokkal köszöntötték a leányt, majd bemutatták a kendőt, amivel a vért felitatták. Egy másik alkalommal a házasságra készülő lányok Shiva isten *lingam*ja előtt mutattak be áldozatot, hogy jó férjet adjon nekik, olyan, amilyen ő maga. Emitt egy fiatal anya terhességének első hónapját ünnepelte, amott meg óriási *pujá*t rendeztek — brahminnal, zenészekkel, nagy lakomával — annak tiszteletére, hogy az egyik gyerek megkapta apjától az első marék rizst. Amikor Lambert átköltözött, akkor is éppen ünnepeltek valamit. A kút mögött vagy tizenöt nő énekelt, fedetlen fővel. Előttük mindenféle ajándékkal, rizzsel, banánnal, virágszirmokkal, tömjénrudakkal bőven megrakott tányérok sorakoztak. „Az udvar főnöke elmagyarázta, hogy Szitolához könyörögnek, hogy mentse meg a kis Onimát". A gyerek bárányhimlős volt, és Szitola volt a himlő istennője. A *pujá*n az udvar minden lakója részt vett. Ezután háromnapos böjt következett, végül pedig vállalták, hogy nem esznek sem tojást, sem húst — ha egyébként megvoltak is rá a szükséges anyagiak —, sem semmilyen forralatlan ételt addig, amíg a gyerek meg nem gyógyul. Az asszonyok nem mostak, és nem teregettek, nehogy felbosszantsák az istenséget.

Lambert beköltözését tehát nem ünnepelték *barra-khaná*val[1], ám a meleg fogadtatás bőven pótolta a hagyományos lakomát. A lakók virágfüzérekkel várták az új bérlőtársat. Shanta és a szomszédasszonyok *rangoli*val, a jó sorsot biztosító szép geometriai ábrákkal díszítették fel a szoba küszöbét és padlóját. A rajzolat közepén testvéreinek köszöntő szavát olvashatta Lambert. A nagy bengáliai költő, Rabindranath Tagore egyik mondatát választották: „Meghívást nyertél e világ ünnepére, és áldott a te életed." Lambertet sokan elkísérték sikátorbeli hindu és mohamedán

[1] Szó szerint: nagy zabálás

szomszédai közül. Ott volt Surya, a kis Sabia anyja, a szemben lakó szenesember, Mehboub legidősebb fia, Nasir, és a sikátorban lakó gyerekek és felnőttek nagy része. Lambert nehéz éveket töltött velük, s most mindannyian sírtak. Noha a *slum*ban nem léteztek nagy távolságok, mégis úgy érezték, hogy Paul Nagy Testvér egy másik bolygóra költözik. Talán Sabia anyja tudta a legjobban megfogalmazni szomorúságuk okát.

— Paul Nagy Testvér! Mielőtt elmennél, áldj meg minket! Mostantól kezdve mindannyian egy kicsit árvák leszünk.

A pap felemelte a kezét, és lassan keresztet rajzolt a lehajtott fejek fölé. Közben félhangosan a „nyolc boldogság" szavait idézte: „Legyetek áldottak, mivel Ti vagytok Atyám gyermekei, Ti vagytok a világ világossága."

Azután belépett az „akasztott ember szobájába", hogy letegye zsákját és összetekert gyékényét.

— Ez az összes holmid? — csodálkozott el az egyik asszony.

Lambert bólintott, hogy igen. Erre az egyik szomszéd tüstént megjelent egy kis asztalkával, a másik néhány edénnyel, a harmadik felajánlotta *charpoi*ját, de Lambert visszautasított mindent. Továbbra is úgy akart élni, mint a legszegényebbek. Akárcsak az előző lakhelye, ez is tökéletesen kielégítette. Mivel a szoba jó ideje üresen állt, a patkányok saját tanyájuknak tekintették. Jobban ideszoktak, mint valaha. Volt vagy több tucat belőlük: kicsik, nagyok, óriási hímek, legalább harminc centiméteres farokkal, és áthatóan sikkangató patkánybébik. Megszállták a tetőzetet, föl-le szaladgáltak a falakon, felkutattak minden sarkot. Semmitől sem féltek. A legnagyobbak túlélték a nagy hőséget, és a legutóbbi vihar megkétszerezte erejüket. Az „akasztott szobájában" ők voltak az urak. Lambert első ténykedése az volt, hogy elszedett tőlük egy kis faldarabot, hogy felszögezhesse a Szent Lepel képét, meg egy kis helyet a padlón, hogy leülhessen, elmélkedhessen, és megköszönhesse az Úrnak, hogy újabb lehetőséget adott neki a szeretet és az egység megélésére.

Szeretet és közös sors! Az udvar néhány négyzetmétere valóban ideális hely volt egy ilyen program megvalósítására. Itt aztán a legteljesebb nyilvánosság előtt zajlott az ember élete! A legkisebb érzelemnyilvánítás, a legészrevehetetlenebb mozdulat, a legvisszafogottabb hangon elsuttogott megjegyzés sem maradt észrevétlen: meglátták, meghallották, értelmezték, kommentálták. Ebben a helyzetben az embernek fokozottan résen kellett állnia, nagyon kellett ügyelnie mindenre. Sok mindent meg kellett tanulnia: például úgy mosdani, hogy közben a ruha állandóan eltakarja. A latrinák ülőkéjének a megtisztítása is némi szakszerűséget igényelt, és illetlenség lett volna az ajtó előtti csatorna fölött dolgát végző szomszédasszonyt megbámulni.

Az igazi meglepetés este következett. A hőség elől Lambert a kunyhó előtti kis verandára menekült. Addigra már többen aludtak ott. A kánikulai éjszakákat mindenki a szabad ég alatt töltötte. Az udvar bejárata elé kis falat emeltek, s ez a küszöb megóvta a telepet az utcát elárasztó csatornalétől. Lambert igyekezett magának helyet szorítani az alvók közt. „Olyan szűken voltunk, hogy csak a szardínia-módszer szerint tudtam lefeküdni, azaz egy fej — egy láb."

Az első éjszakáról két nevezetes emléket őrzött meg. Nem a szomszéd horkolása maradt meg az emlékezetében, nem az arcán szaladgáló csótányok és patkányok, a suhanó denevérek, a mellette fekvő, köhögő és köpködő tüdőbeteg, a kivert kutyák ugatása, az alvó testek között botladozó részegek motyogása, a kútról visszatérő asszonyok kezében levő vödrök koccanásai, vagy az arcára pisilő kis szomszédgyerek. Ami kitörölhetetlenül beleivódott az emlékezetébe, az mindenekelőtt a rémálmokkal

küszködő kisgyerekek kiabálása volt. A kivehetetlen mondattöredékek közé beékelődő nyöszörgések, kiáltások sejtetni engedték, milyen rémségekkel küzdenek álmukban ezek a kis indiai gyerekek. Általában tigrisekről, rossz szellemekről, *bhut*okról, lidércekről volt szó. „Most hallottam először azt a szót, hogy tigris — mesélte Lambert. — Indiában mindig csak úgy emlegették, hogy »a nagymacska«, a »nagyragadozó«. Attól féltek, hogy felriasztják a szellemét, és a tigris megjelenik. Ez a tabu vidékről, faluról származott. Ne feledjük, hogy egyedül Bengáliában még ma is évente közel háromszáz személyt pusztítanak el az emberevő tigrisek. Sok gyereket kínoztak a tigrissel való fenyegetéssel. Vajon melyik Anand Nagar-i anya nem mondta még soha a gyerekének: »Ha nem leszel jó, hívom a tigrist.«"

A másik kitörölhetetlen emlék „egy harsány kukurikú, amit közvetlen közelről rikoltott a fülembe egy kakas, pontosan hajnali 4 óra 30 perckor, amikor sikerült végre elaludnom." Előző este Lambert nem vette észre a veranda oszlopához kötözött szárnyast. A kakas a szomszéd szoba lakóié volt. Ők voltak az egyedüli lakók, akikkel még nem találkozott, ugyanis tevékenységük gyakran elszólította őket hazulról. Csak késő éjjel tértek haza. Lambert felült, és „négy asszonyt pillantott meg, akik élénk színű fátylakba és szárikba burkolózva feküdtek egymás mellett." Meg is állapította, hogy Indiában még soha nem látott ilyen hatalmas termetű nőket. Amikor megszólaltak, Lambert még jobban elcsodálkozott, mert hangjuk rekedt és mély volt. Az is megfordult a fejében, hogy csupán álmodik. Azután mindent megértett. „Szomszédasszonyai" *hijrá*k voltak, azaz eunuchok.

ÖTVENÖTÖDIK FEJEZET

Max Loeb kiemelt egy szivart a hármas számú Montecristo-s dobozból. Már majdnem rágyújtott, amikor a tetőzet felől hatalmas robaj hallatszott. Megérkezése óta ez volt a tizedik estéje. Találkozott már egy-két trópusi viharral, de ilyen vízözönt még sohasem látott. Az elő-monszun újabb vihara zúdult Kalkuttára. Beletörődve a megváltoztathatatlanba, töltött magának egy dupla whiskyt, azután várt. Nem kellett soká várnia. A víz megtalálta az utat a cserepek között, s hamarosan mindenhonnan kis patakok csordogáltak alá. Az amerikai sietve az ágyára pakolta a gyógyszerkészletet, táskáját, személyes holmijait, és a három doboz tejport, amit Lambert hozott a negyed- és ötödfokú alultápláltságban szenvedő angolkóros gyermekek számára. Legfelülre az a zsák került, amelyben Max a „vitaminjait" tartotta. Legalábbis ő így mondta: „Vitaminra van szükségem, hogy kitartsak ebben a temetőben." A táskában három üveg whisky és három doboz szivar lapult. A szoba hamarosan tóvá alakult át. A vízszint gyorsan emelkedett. A szomszédos szobákban teljes volt a fejetlenség. Az emberek kiabáltak, szólongatták egymást. Mindenki menekült.

Az eső kétszeres erővel zuhogott. Max ajtaján halk kopogtatás hallatszott. Az orvos, térdig gázolva a vízben, ajtót nyitott. Zseblámpájának fényében „egy esőáztatta kislány megnyugtató alakja tűnt fel. Nagy, fekete esernyőt tartott a kezében, a papája küldte". Néhány pillanattal később a mellette lakó munkanélküli érkezett téglákkal megrakodva. Azért jött, hogy megemeljék a „daktar" ágyát, asztalát és a bejárati falat. A *slum*ban a szolidaritás nemcsak üres szó volt.

Nagyjából egy óra múlva elcsendesedett a vihar. Max nagy kedvet érzett arra, hogy bemeneküljön a *Grand Hotel* fürdőszobás kényelmébe, amikor hirtelen kivágódott a szoba ajtaja. Három alak robbant be, megragadták és odaszorították a falhoz. Max érezte, hogy kést szegeznek a mellének. „Most meg egy rablótámadás! Már csak ez hányzott!" — gondolta.

— *Milk!* — mordult rá a konyhakéssel hadonászó, törött fogú fickó. — *Milk quick!*

Maxnak esze ágában sem volt Buffalo Billt játszani a nyomornegyedben. Rábökött a három doboz tejporra.

— Szolgálják ki magukat!

A rablók felkaptak egy-egy doboz tejport, és elslisszoltak. A töröttfogú a küszöbről még visszafordult, s angolul odavetette:

— Köszönjük! Még visszajövünk!

A jelenet olyan villámgyorsan zajlott le, hogy Max egy pillanatig arra gondolt, nem álmodik-e csupán. De gondolatait hamarosan újabb lidércnyomás terelte el a rablásról. Már nemcsak vízben tocsogott, hanem egyre émelyítőbb és bűzösebb sárban. A lezúduló vizet a csatornák nem voltak képesek elvezetni, s a szennyvízzel kevert lé lassan elárasztotta a szobát.

Megkezdődött a borzalmak éjszakája. Nem találta a gyufát, a lámpáját. Minden a vízbe veszett, még a szivarjai is. Max azon töprengett, milyen átok ült rajta azon a napon, amikor igent mondott Lambert felkérésére. Sylviára gondolt, bársonyos bőrére, csodálatos alakjára, s arra, hogy mennyire meghatóan kislányos, amikor a verseit szavalja. Miamiban most délután felé járhat az idő. A jázminbokrok beillatozzák a verandát, a csatornán horgonyzó hajók körül néha megcsobban a víz.

Hajnaltájt a szétesett ajtó deszkái között megjelent Bandona. S noha a hajnali félhomályban nemigen lehet kivenni egy ázsiai asszony vonásait, a fiatalasszony nagyon zaklatottnak látszott. Mereven nézett maga elé, arca szinte megkövült az aggodalomtól.

— Max Nagy Testvér, gyere gyorsan! Anyám nagyon rosszul van. Vért hány.

Tüstént nekivágtak a *slum*ot elárasztó fekete áradatnak. Bandona óvatosan lépkedett, bottal tapogatva az utat. Valóban vigyázni kellett, mert az utcát hatalmas csatornák szelték keresztbe. Időnként megállt, hogy arrébb lökjön egy-egy döglött kutyát vagy patkányt, vagy hogy Max félrehúzódhassék a bűzös lében nagy nevetések közt kergetőző, éktelen fröcsköléssel tovaviharzó gyerekcsapatok elől. Meglepő, hogy az élet sehol sem állt meg. Az egyik útkereszteződésben például egy jókedvű, vidám fickó csinálta a műsort. Egy tricikli nyergében ült, körülötte a néhol vállig érő vízben gyerekek tolongtak. A triciklin számkorong előtt nagy fogaskerék forgott, az illető pedig hangosan reklámozta szerencsejátékát:

— Erre, erre! Tessék, tessék! Csak tíz *paisa* — Itt a főnyeremény! — Max alig akart hinni a fülének: ebben a trágyalében valaki még főnyereményről mer gajdolni! Hát igen! A korgó gyomrú kölykök számára két keksz és egy darab bonbon valóban maharadzsai nyereménynek számított.

Bandona anyja talpon volt. Egészen apró termetű volt, haját kontyba fűzte, s olyan töpörödött ésráncos volt, mint az öreg kínai parasztasszonyok. Jókedvűen viccelődött a nagyon tiszta és kínosan rendes szobában tolongó szomszédasszonyokkal. Az egyik falra lehajtható deszkafélesség volt erősítve, ezen aludt öt gyermekével együtt. Az ágy mögött, a falon két sárga sapkás buddhista bölcs meg a dalai láma fényképe függött. A képek előtt kis olajlámpás égett.

— *Daktar,* nem kellett volna téged idefárasztani! — tiltakozott. — Egészen jól vagyok. Még nem szólít a nagy Isten.

Leültette Maxot, és teával meg édességgel kínálta. Bandona kicsit megnyugodott, és máris újra mosolygott.

— Én azért mégiscsak szeretném megvizsgálni — mondta Max.

— Fölösleges. Ismétlem, *daktar,* nagyon jól vagyok.

— Mama, a doktor úr egyenesen Amerikából jött — szólt közbe Bandona.

Az „Amerika" szónak mágikus hatása volt. Arról persze szó sem lehetett, hogy az embereket kiküldjék a szobából. A *slum*ban minden a nyilvánosság előtt zajlott, még az orvosi vizsgálat is.

Pár perccel később Max letette a sztetoszkópot.

— Bandona, édesanyád olyan erős, mint a szikla — jelentette ki megnyugtató hangon.

Búcsúzkodni készült. Az öregasszony felállt, hogy vizet öntsön a teáskannába, amikor hirtelen gonosz köhögési roham tört rá. Összeesett. Szájából vér szivárgott. Max odaugrott, hogy segítsen Bandonának. A tehetetlen testet az ágyra fektették. A fiatalasszony ajakmozgásából Max megértette, hogy imádkozik. Az idős asszony figyelmesen nézte a körülötte álló embereket. Tekintetében nem ijedtség tükröződött, hanem tökéletes nyugalom. Max szíverősítő injekciót készített elő, de már nem volt ideje beadni. Az asszony hirtelen megmerevedett, és nagyot sóhajtott. Meghalt.

Valaki felsikoltott. Bandona volt az. Zokogva borult anyjára. Percekig csak sírás, kiáltozás, jajgatás hallatszott. Az asszonyok körmeikkel felhasogatták az arcukat, a férfiak ököllel verték a fejüket. A halálra rémült gyerekek a felnőtteket utánozták. Egyszer csak Bandona felegyenesedett — éppolyan váratlanul, mint ahogyan az anyjára borult —, leporolta a száriját, megigazította a haját. Száraz szemmel, komoly arccal rendelkezni kezdett. „Elképesztő intézkedés- és utasítászuhatag következett. — mesélte Max. — A fiatalasszony néhány perc alatt mindent megszervezett, mindent elrendezett. Szétküldte testvéreit Bengália négy sarkába, hogy értesítsék a rokonságot és az ismerősöket. A szomszédait és a barátait elszalasztotta a bazárba, hogy vegyék meg a temetéshez szükséges kellékeket: a buddhista hagyományoknak megfelelő, fehér színű szemfedőt, cinóberpiros port a holttest rituális feldíszítésére, gyertyákat, tömjént, *ghee*-t, gyapjú*khadi*t, valamint jázminból meg liliomból szőtt virágfüzéreket. Hogy mindezt kifizethesse, ezer rúpia kölcsönt vett fel a sikátor végén lakó afgán uzsorástól, zálogként hagyva nála két arany karkötőjét és függőjét. A vendégek ellátására vásárolt ötven kilogramm rizst, ugyanannyi lisztet a *chapati*k elkészítéséhez, hatalmas mennyiségű zöldséget, cukrot, rengeteg fűszert és olajat. Végül száz rúpiát fizetett a Howrah pályaudvar mellett levő pagoda boncának, hogy imádkozza el a buddhista *sloká*kat, és végezze el a vallási szertartásokat."

Igen rövid idő alatt sikerült mindennel elkészülniök. Bandona anyját fehér gyapjúlepelbe burkolták, és jázmintól illatozó ágyra helyezték. Csak pirosra festett kezét és lábát lehetett látni, meg az arcát, amelyen a halál minden ráncot kisimított. Olyan volt, mint egy múmia. Körös-körül az apró tömjénrudak rózsafaillatot leheltek. Kis csészékben kámfor égett. Az események gyorsan követték egymást. A sáfrányszínű ruhákba öltözött bonc elmondta imáit, közben kis cintányért ütögetett. Azután megkente a halott homlokát *ghee*-vel és kámforral, a halott lelkének távozását megkönnyítendő pedig rizsszemeket szórt a testre. Ezután a család négy férfitagja megragadta a hordágyat. Amikor Bandona látta, hogy anyja elhagyja a házat, ahol mind a ketten annyi

éven át éltek és szenvedtek, nem tudta visszafojtani fájdalmát. Erre az asszonyok mind kiáltozni, zokogni, jajgatni kezdtek. De a halottvivők már messze jártak az elárasztott sikátorban. A hagyomány szerint csak a férfiak kísérhetik el a halottat a máglyához. Szinkópás ritmusú énekekkel köszöntötték Ramot, mivel Bandona anyját buddhista hamvasztóhely híján a hindu szertartás szerint kellett eltemetni. Több mint egy óráig tartott, amíg a kis csapat eljutott a Hooghly partján levő *ghat*ig. A férfiak letették a holttestet egy banánfa alá, Bandona bátyja pedig elment, hogy felfogadja a halottégetőket meg a papot. Mindezek elintéztével az elhunytat feltették az egyik farakásra. A brahmin néhány csepp Gangesz-vizet öntött az ajkai közé. A már előbb említett báty ötször megkerülte a holttestet, és lángoló fáklyát dugott a fahasábok közé. Az égő fa ropogását, pattogását túlszárnyalták az Istent dicsőítő ének hangjai.

Max tudta, hogy nagyjából négy óra szükséges a test elégetéséhez, így észrevétlenül hazafelé indult. Némi erősítő italt akart hozni Bandonának. Már csak néhány méternyire volt a szobájától, amikor érezte, hogy lába alatt hirtelen megnyílik a föld. Nyakig merült a fekete lében, tele lett a szája, orra, füle, szeme. Elszántan küzdött, de minél inkább kapálózott, annál mélyebbre süllyedt a trágyalében. Eddig már kétszer köszönhette az életét csodálatos úsznitudásának, de ez az undorító moslék megbénította, foglyul ejtette. A lé sűrűsége és állaga valóban lehetetlenné tette, hogy a felszínen maradjon. Megértette, hogy meg fog fulladni. Azt mondják, hogy ilyenkor az ember egy pillanat alatt újra látja egész életét. Neki csak annyi ideje maradt, hogy egy pillanatra felidézte anyját, „aki óriási születésnapi tortával jelent meg floridai házuk teraszán". Azután elvesztette az eszméletét. A továbbiakat úgy mesélték el neki.

A csatornában vergődő *sahib* természetesen nem maradt észrevétlen Anand Nagarban. Többen látták, amikor beleesett a lyukba. Odarohantak és habozás nélkül utánaereszkedtek, hogy segítsenek neki. Élettelenül húzták ki a csatornalyukból. Elvitték Bandonához. Az asszami fiatalasszony átvette a hadműveletek irányítását, aznap immár másodjára. Mozgósította a fél világot. Lambert, Margaréta és a többiek futva érkeztek. Sőt, még egy orvost is sikerült keríteni a városból. Mesterséges légzés, szívmasszázs, erősítő injekciók, gyomormosás: mindent bevetettek, hogy a szerencsétlen amerikait életre keltsék. Végre kinyitotta a szemét. „Sok-sok ragyogó arcot láttam magam körül, akiket fenemód megörvendeztetett a felébredésem. Főleg két mandulavágású szemre emlékszem: gyengéd szeretettel néztek rám, és még egészen vörösek voltak a sok sírástól."

ÖTVENHATODIK FEJEZET

Vízi kedvteléseid után alapos tisztálkodásra van szükséged — jelentette ki másnap Lambert az Öröm Város-beli csatornák csapdájából kimenekült Maxnak. — Mit szólnál egy kis klorofillfürdőhöz?

Max bizonytalanul nézett rá.

— Az igazat megvallva, szívesebben vennék habfürdőt valamelyik ötcsillagos szállodában!

Lambert az égnek emelte karját.

— Jaj, de hétköznapi dolgokra vágysz! Bezzeg az a hely, ahova én akarlak elvinni...

Egy órával később a két jó barát csodálatos oázis bejáratánál szállt le az autóbuszról. Szinte hihetetlen, hogy a világ legelviselhetetlenebb, legzsúfoltabb nagyvárosa

közelében ilyen paradicsomot lehet találni. A több hektáros trópusi kertben Ázsia szinte valamennyi fafajtáját meg lehetett találni. A növényzet gazdagsága valóban szédületes volt. A hatalmas banánfákat liánfüggönyök kötötték gúzsba, a roppant törzsű, százados ciprusok úgy vigyázták a kertet, mint komor őrtornyok. Volt itt minden: mahagóniligetek, eget ostromló tikfák, piramis formájú asókafák, kínai pagodára emlékeztető lombozatú, gigantikus magnóliafák. „Földi paradicsom tárult az Öröm Városának szennyétől és füstjétől tönkretett szemeim elé" — mondta Max Loeb. Még elképesztőbb volt a kertet benépesítő madarak tarkasága: sárgarigók, aranyszínű tollazatú, hatalmas csőrű harkályok, méltóságteljes, villásfarkú kányák, amelyek hosszasan köröztek az égen, mielőtt lecsaptak volna zsákmányukra. A felfelé hajló csőrű, gőgös sárszalonkák kényeskedve emelgették hosszú lábaikat. Sárga csőrű mainátok, fahéjra emlékeztető színű szarkák, villásfarkú vörösrigók, sárga törpepapagájok cikáztak a mozdulatlan levegőben. Hirtelen egy vörös csőrű, rikító, vöröses-lila tollazatú halcion röppent eléjük. Megálltak, hogy ne riasszák el, de a madár olyan barátságos volt, hogy az egyik mellettük levő ágra telepedett.

— Milyen megnyugtató látvány egy ilyen madár a maga természetes környezetében! — lelkesedett Lambert. — Mennyire természetes, mennyire szabad lény. Nem foglalkozik veled. Egyik ágról a másikra ugrál, elkap egy rovart, felszáll. Tollászkodik.

— Éli az életét — jegyezte meg Max.

— Éppen ez a csodálatos: még csak ránk se néz.

— Ha ránk figyelne, ha miattunk csinálná, akkor mindez valahogy hamis lenne.

— Tökéletesen igazad van. Valóban szabad lény. Ugyanakkor a mi emberi világunkban soha nem találkozunk szabad lényekkel. Az emberek mindig valami bajjal, gonddal küszködnek. És ha a segítségükre akarsz sietni, mert hiszen végül is ezért vagy itt, kénytelen vagy előbb alaposan tanulmányozni őket. Meg kell ismerned az életkörülményeiket, eddigi életútjukat.

Maxnak eszébe jutottak az elmúlt nehéz napok.

— Igazad van: a nyomorváros fullasztó zsúfoltságában a legegyszerűbb találkozás is feszültségek forrása lehet.

Lambert a madárra mutatott.

— Kivéve a gyerekeket — jegyezte meg. — A gyermek az egyetlen feszültség nélküli teremtmény. Valahányszor csak beletekintek egy gyermek szemébe, Istent látom benne. A gyerek nem alakoskodik, nem játszik szerepeket, nem mutatja magát hol ilyennek, hol olyannak a körülményektől függően, valahogy egész lénye áttetsző. Mint ez a madár is, a maga tökéletesen megélt madár-létével.

A két jó barát letelepedett a fűbe. Úgy érezték, több ezer fényévre vannak Anand Nagartól.

— Azt hiszem, ebből a kertből merítettem erőt a kitartáshoz — vallotta be Lambert őszintén. — Az itt töltött évek alatt ez meg az ima volt a két erőforrásom. Ha nagyon oda voltam, felugrottam a buszra, és ide jöttem. Kik voltak a mentőöveim? A bozót felett imbolygó szitakötő, a hangosan rikkantó, pirossapkás harkály, az est közeledtére sziromkelyhét összezáró virág...

Nyugalmas, hosszú csend következett. Aztán Lambert váratlanul megkérdezte:

— Te zsidó vagy, ugye?

Majd Max meglepődését látva, hozzátette:

— Indiai reflex, hogy ezt kérdezem tőled. Indiában mindig a vallásod kérdezik, ha jellemezni akarnak. A vallás ugyanis meghatározza a többi tulajdonságod is.

— Igen — felelte Max —, zsidó vagyok.

— Szerencsés ember vagy, a zsidó vallás egyike a világ legszebb vallásainak.

— A keresztények mintha nem mindig osztották volna ezt a véleményt — jegyezte meg Max.

— Sajnos! De ez micsoda ezredéves hősiességre ösztönzött titeket! Micsoda rendíthetetlen hitre! Micsoda méltóságra a szenvedésben! Micsoda kitartásra az egyetlen Isten szavának meghallgatásában! Vajon nem írtátok fel a Shema Izraelt a házaitok kapuira? És ezzel micsoda leckét adtatok minden ember számára! Elsősorban nekünk, kereszténveknek.

Lambert az amerikai fiú vállára tette a kezét.

— Tudod, mi keresztények, lelkileg zsidók vagyunk — kezdte, majd hirtelen felélénkült. — Ábrahám mindannyiunk atyja, Mózes mindannyiunk vezére, a Vörös tenger kultúrám része, nem, az életemé! Éppúgy, mint a Törvény táblái, a Sinai sivataga, a szövetség szivárványíve. A próféták a lelkiismeretünk, Dávid a zsoltárosunk. A judaizmus megőrizte nekünk Jahvét, a Mindenható, világfeletti, mindent betöltő Istent. A judaizmus azt tanítja, hogy úgy szeressük felebarátainkat, mint az Istent. Micsoda nagyszerű parancsolat! Nyolc évszázaddal Krisztus előtt, gondoltál már erre? A judaizmus megajándékozta a világot az Egyetlen, Egyetemes Isten fogalmával. Ez a fogalom csak kinyilatkoztatás révén születhetett. Intuitív és misztikus ereje ellenére a hinduizmus soha nem jutott el a személyes Isten fogalmáig. Izrael kizárólagos kiváltsága, hogy ezt megadta a világnak. És hogy soha nem tántorodott el tőle. Ez valóban fantasztikus. Gondold csak el, Max, hogy az emberiségnek abban a csodálatosan ragyogó időszakában, Buddha, Lao-Ce, Konfucius, Mahavira kortársaként egy zsidó próféta, Izajás azt hirdette, hogy a Szeretet előbbre való, mint a Törvény."

A szeretet! A keresztény Paul Lambert és a zsidó Max Loeb Indiában fedezte fel e szó igazi tartalmát. Azon az első estén, amikor visszatértek az Öröm Városába, két *slum*beli testvérük még egyszer az emlékezetükbe idézte a legszebb erényt. „A főutca elején egy harminc év körüli vak férfi kis béna gyerek előtt kuporgott a földön — mesélte Max. — Csendesen beszélt hozzá, s közben óvatosan dörzsölgette, masszírozta a gyermek pipaszár lábszárát, térdét, combját. A gyerek jótevője nyakába kapaszkodott, szemében a végtelen hála érzetével. A vak mosolygott. A még fiatal férfiból szinte természetfölötti nyugalom és jóság áradt. Amikor befejezte, felállt, s vállainál fogva óvatosan talpra állította a kisfiút, aki nagy erőfeszítéssel megpróbált állva maradni. A vak mondott neki néhány szót, mire a gyerek az utat borító fekete lében előrecsúsztatta az egyik lábát. A férfi gyengéden megtolta, mire a fiú megmozdította a másik lábát is. Az első lépés sikerült. Kicsit megnyugodva, megtette a másodikat is. Én íme, megindultak az utcán előre, együtt, egymást támogatva: a kisgyerek irányítani tudta sötétségben élő testvére lépéseit, a vak férfi pedig megtartotta a nagy erőfeszítéssel botorkáló kis nyomorékot. A két hajótörött látványa olyan megrázó és megindító volt, hogy még az út szélén golyókkal játszó gyerekek is megálltak és tisztelettel nézték őket.

Kalima volt a ház ékessége. Rikító színű szárikat viselt, karperecekkel és olcsó nyakláncokkal ékesítette magát, fekete szemét khóllal húzta ki, ceruzával szemöldököt rajzolt magának, szép szája bételtől vöröslött. Még Lambert is zavarba jött a huszonkét éves teremtéstől, aki érzékiséggel és jókedvvel töltötte be ezt a sötét lyukat, új lakhelyét. A papnak főleg az tetszett, hogy Kalima jázminnal és széles, vörös szalaggal díszítette derékig érő, vastag fekete hajfonatát. Elbűvölte a sok mocsok között felvillanó finomság. Csak az volt a bökkenő, hogy Kalima nem nő volt, hanem eunuch. Lambert erről már az odaköltözése utáni második reggelen meggyőződött, a reggeli tisztálkodás közben. A „fiatalasszony" egy pillanatra leengedte a ruháját, s Lambert azonnal megértette a helyzetet. Kalima nem transzvesztita volt, azaz asszonyi ruhába öltöző, nőket imitáló férfi, hanem hiteles képviselője a *hijrák* egész Indiát behálózó, titokzatos és titkos kasztjának. Kalima kasztrált volt.

Néhány nappal később, egy váratlan ünnep kapcsán Lambert megértette, hogy milyen funkciót töltenek be a nyomorvárosban ezek a különleges alakok, akikből néhányan — Kalima és társai — a szomszédai voltak. Már leszállt az éjszaka, amikor a házat hirtelen csecsemősírás töltötte be. Homaj, az udvar túlsó oldalán lakó félszemű hindu felesége fiút hozott a világra. Az özvegyek fehér fátylát viselő nagymama, a többi asszony kíséretében, tüstént bekopogott az eunuchokhoz, hogy jöjjenek, és áldják meg a gyereket. Kalima és barátai sietve kifestették magukat, felvették ünnepi szárijukat, meg sok apró-cseprő vacakságukat. Kalima csengőket erősített a bokájára, társai ezalatt vörös porral szórták be a *dholak*okat, az elmaradhatatlan kis dobokat. Az ily módon felcicomázott eunuchok azután kijöttek a szobából, s a dobok kíséretében mély hangon énekelni kezdtek: „Újszülött jelent meg a földön. Eljöttünk, hogy megáldjuk. *Hirola! Hirola!*"

A kis csapat rangidőse, a kiugró arccsontú, göndör hajú Bulbul — Fülemüle — szoknyát és élénkvörös inget viselt, fülében ezüst fülbevaló, orrában aranykarika függött. Ringó léptekkel ment legelöl, ő volt a csoport guruja, mestere, „anyja". Tanítványai, Kalimával az élen ugrándozva, énekelve követték. „Nővérünk, hozd el nekünk a gyermeked — dalolta Bulbul —, mivel szeretnénk megosztani az örömödet. *Hirola! Hirola!*" Az özvegyi fátyolos nagymama sietve hozta a csecsemőt, és átadta Kalimának. Az eunuch óvatosan karjába vette a kis testet, és táncolni kezdett. Nagy csilingelés közepette egyik lábáról a másikra ugrált, s forgott, hajladozott a dalok lüktető ritmusát követve. Rekedt hangján énekelni kezdett.

Éljen az újszülött!
Megáldunk téged,
Hogy sokáig élj,
Hogy mindig egészséges légy,
Hogy sok pénzed legyen.

Az énekek odavonzották a szomszédos házak lakóit. Lassan megtelt az udvar. A gyerekek felmásztak a tetőre, hogy jobban lássanak. A hőség senkit sem riasztott vissza, most mindenki ünnepelt. Mialatt Kalima és társai folytatták a táncot, Bulbul guru begyűjtötte a csoport járandóságát. Az eunuchok sokba kerültek, de senki sem mert alkudozni velük, nehogy magára vonja átkaikat.

„A mi újszülöttünk olyan erős, mint Shiva — jelentették be a táncosok —, és arra kérjük a mindenható istenséget, hogy hárítsa ránk előző életeinek vétkeit." Ez a kérés volt társadalmi szerepük lényege. Némi megközelítéssel azt mondhatjuk, hogy ez volt az eunuchok hiszekegye. E titokzatos ország szakrális jelleggel ruházta fel legszerencsétlenebb fiait: bűnök hordozóivá tette őket.

A guru egy tányér gyömbéres rizzsel tért vissza. Mutatóujjával végigsimította az egyik dobot, s a vörös porral megjelölte a csecsemő homlokát. Ezzel a szimbolikus mozdulattal a guru önmagára, társaira és a *hijrák* egész kasztjára vonta az újszülött összes bűnét, hibáját. A vörös por a hindu asszonyok számára a házasságot, az eunuchok számára a dobokkal való rituális egyesülést jelezte. A guru rádobott néhány rizsszemet a hangszerre, majd egy egész maroknyit a szoba ajtaja felé, hogy megáldja az anyát. A gyerekre is rászórt egy marék rizst. Ezután a a feje fölé emelte a tányért, s forogni kezdett, de egyetlen szemet sem ejtett le a földre. Az eunuchok doboltak, tapsoltak, ő pedig énekelni kezdett: „Meg fogunk fürdeni a szent folyókban, hogy lemossuk magunkról az újszülött minden bűnét." Ekkor a közönség ámulatára Kalima — a gyermeket ringatva — táncolni kezdett. Vékony csuklója és bokája, nőies mozdulatai tökéletes illúziót keltettek. Az eunuch anyai mosollyal nézte a kis embert, aki pár perccel ezelőtt lépett be az Öröm Városának világába.

A szertartást pantomim zárta le. Kalima visszaadta a gyermeket a nagyanyjának, és pármát csúsztatott a szárija alá. Terhességének vége felé járó asszonyt imitált. Körbefordult, mindenkinek megmutatta nagy hasát. Aztán eltorzult az arca, mintha szülési fájdalmai lennének. Egyre hangosabban kiáltozott, végül földre rogyott. Az eunuchok a vállát és a hasát ütögették, hogy megkönnyítsék a szülést. Amikor teljesen transzba esett, a guru elment az újszülöttért, és Kalima karjaira fektette. Az eunuch arca felragyogott a boldogságtól. Lambert látta, hogy ajkai megmozdulnak, és lágy szavakat susognak a kisgyerek fülébe. Azután felsőtestének és karjainak lágyan ringó mozgásával az eunuch szeretettel dajkálni kezdte az udvar új lakóját.

ÖTVENNYOLCADIK FEJEZET

Még Kalkuttában is létezik paradicsomi boldogság! — állapította meg Max Loeb. A tunikát és fehér turbánt viselő inas pár pillanattal ezelőtt lépett be a szobájába. Ezüsttálcát tartott a kezében, rajta dupla whisky, egy üveg szóda és egy kazsudióval teli tál. Az amerikai úgy érezte, muszáj feltöltődnie, teljesen lemerültek a telepei. A trópusi kert klorofillfürdője nem elégítette ki. Bemenekült a kalkuttai *Grand Hotel* klimatizált világába. Fürdőszobájának márványkádjában illatos habot tajtékzó Niagara zuhogott. Az Öröm Városának lidércnyomása mintha valamelyik másik bolygóhoz tartoznék. Max tíz rúpiát csúsztatott az inas zsebébe. Aráncos arcú, kerek képű, szürke szakállú emberke a küszöbről visszafordult.

— Szeretnél egy lányt, *Sahib*? — tudakolta. — Egy egészen fiatal, szép lányt?

Max meglepődve tette le a whiskyspoharát.

— A lány nagyon szép és igen kedves — folytatta az inas cinkos pillantással. Az amerikai belekortyolt az italába. — Vagy egyszerre két lányt akarsz? — tágította a lehetőségeket az indiai. — Az egész Káma Szutrát, *Sahib*?

Max a Khajuraho templomainak erotikus szobraira gondolt, melyeket fényképről már jól ismert. Eszébe jutottak menyasszonyának szavai is: „Az indiai asszonyok páratlan szeretők" — mondta búcsúvacsorájukon Sylvia. Az inas felbátorodott. Jól ismerte a szállóvendégeket. Mihelyst megérkeznek Ázsiába, az európaiak és az amerikaiak démonokká változnak. Semmilyen kísértés nem csiklandozza eléggé érzékeiket. „Vagy talán inkább fiút kérsz, *Sahib*? Egy nagyon szép, fiatal fiút, aki kedves és..." A férfi obszcén mozdulatot tett, és ismét cinkosan kacsintott. Max szétharapott egy kazsudiót. Hallgatása egyáltalán nem hozta zavarba az indiait. Még mindig ugyanazzal a cinkos arckifejezéssel „két fiatal fiút" javasolt, majd „két fiút és két leányt egyszerre", azután egy eunuchot, végül egy transzvesztitát. *„Very clean, Sahib, very safe"* — nagyon tiszta és teljesen veszélytelen.

Max elképzelte, hogy milyen képet fog vágni Lambert, amikor majd elmeséli neki ezt az egészet. Felkelt, hogy elzárja a csapot a fürdőszobában. Amikor visszajött, az inas még mindig ott volt. Gyönyörkatalógusa távolról sem volt kimerítve. „Mivel a szexualitás nem érdekel, javasolhatnék egy kis füvet? — kérdezte. — Az ország legjobb füvét kínálom neked. Egyenesen Bhutanból jön." Majd így folytatta: „Vagy egy igazi jó pipát akarsz? — Nedves szeme felcsillant. — A mi ópiumunk Kínából érkezik, *Sahib*." Max csekély lelkesedéssel fogadta e csábító kínálatot, de ez cseppet sem kedvetlenítette el az indiait. Javasolt még „szép fehér kicsiny injekciót", valamint néhány más varázsszert, mint például *bhang*ot, indiai kendert. De a tiszteletre méltó idegen szemmel láthatólag profi volt. Hogy mégse kelljen teljesen sikertelenül visszavonulnia, a turbános férfi végezetül arra az ajánlatra tért át, amit oly gyakran hallanak a turisták a harmadik világ országaiban: „Nem akarod zöld színű pénzedet átváltani, *Sahib*? Remek ajánlatom van, de csak neked: egy dollárért adok tizenegy rúpiát."

Max egy hajtásra kiitta, ami még a poharában maradt.

— Hozz inkább még egy jó adag whiskyt! — mondta, s felkelt.

Az inas szomorúan, szánakozva nézett rá.

— Nem szereted a jó dolgokatt, *Sahib*.

Max igenis szerette a „jó dolgokat". Megkívánta őket, főleg az Öröm Városában eltöltött többhetes vezeklés után. Amikor kiitta második whiskyjét is, azt mondta a turbánosnak, hogy küldje fel azt a Káma Szutrá-s hercegnőt, akit említett.

Max első találkozása a templomok szobrászait gyakran megihlető szent prostituáltak kései utódjával nem egészen úgy történt, ahogyan a férfi elképzelte. A rettenetesen kifestett aprócska leányt a mulató tulajdonosa egészen Max ajtajáig vezette. A tulajdonos annak idején a lányt szabályosan megvásárolta. A szerencsétlen teremtés most annyira meg volt rémülve, hogy Max még a haját sem merte megsimogatni, pedig gyönyörű, fekete haja volt. Az orvos elhatározta, hogy legalább szerez neki egy szép estét. Csöngetett, és rengeteg jégkrémet, édességet meg süteményt hozatott fel. A kis prostituált szempillája úgy rezgett, akár a lámpa körül vergődő lepke szárnyai. Soha nem látott még ennyi nyalánkságot. Nyilvánvaló volt: ez az ügyfél maga Lord Shiva, személyesen. „Pukkadásig teleettük magunkat — mesélte Max Lambertnek —, mint két cimbora, akik hirtelen mindent el akarnak felejteni, és őszintén hinni akarnak a csodákban."

Néhány nappal később a taxi Max Loeböt egy hatalmas kapubejárat alatt vitte át, melyet két fegyveres őr vigyázott. Az út két oldalát jázminbokrok szegélyezték, erős, átható illatuk betöltötte az éjszakát. „Álmodom" — gondolta Max, amikor a sétány

végén megpillantotta a koloniális stílusban épült hatalmas ház oszlopsorait. A méltóságteljes feljáró minden oldalán és a ház egész hosszán végighúzódó tetőteraszon olajlámpák füzére égett. „Ez Tara — ámult el —, az *Elfújta a szél* Tarája ünnepi díszben." A pompázatos épület valóban mintha az álmok világából lépett volna ki. Egy gazdag brit jutagyáros építtette, még a múlt század elején, s egyike volt azon épületeknek, amelyek miatt Kalkuttát joggal nevezik „a Paloták Városának". Körös-körül szinte megostromolták a túlnépesedett lakónegyedek, emiatt aztán sziklazátonyok között vergődő, süllyedő hajóra emlékeztetett. Ám az eltűnt idők tanúja még mindig sok szépséggel rendelkezett, kezdve a ház úrnőjén, a szoborszerűen szép, finom Manubaj Chatterjee-n. A harmincöt éves özvegyasszony kedvelte a modern festészetet, az indiai zenét és a lovaglást. A gazdag indiai nők általában elterebélyesednek, elveszítik minden kecsességüket és természetes szépségüket. Ő azonban karcsú és finom vonású maradt, mint az egyszerű asszonyok. Több kulturális és karitatív szervezet tagja volt. A ma esti *partyt* mint az indiai—amerikai baráti társaság elnöke adta. Az Egyesült Államok holnap fogja ünnepelni a Függetlenségi Nyilatkozat százkilencvenedik évfordulóját.

Az ürüléktengerben sodródó döglött kutyák és patkányok, az újszülöttek óriásira felpuffadt hasa, az anyák fájdalmas pillantása, a hordágyon szállított halottak, a sírás, a kiáltozás, a viták, a műhelyek zakatolása; ez az egész rémlátomás valóban csak néhány percnyire volt ettől az oázistól? Maxnak némi időre volt szüksége, hogy akklimatizálódjék. Még a kis prostituálttal elköltött sütemény-vacsora, még a szálloda perkál-lepedői közt eltöltött néhány éjszaka sem törölte ki belőle az Öröm Városának szörnyű képét. Úgy hordta magán, mint második bőrrétegét. A meghívottak a kivilágított park pázsitján nyüzsögtek. Ott voltak a Dalhousie Square üzletemberei, az iparmágnások, az export—import nagy hatalmú urai, a selyem*kurtá*ba öltözött, elhízott *marwarik* meg aranyhímzéses, pompázatos szárikba öltözött, nem kevésbé hájas feleségeik. Jelen voltak a bengáliai értelmiségi rétegek képviselői, például a híres filmrendező, Satyajit Raj, a világszerte remekműnek tartott, emlékezetes *Pather Panchali* rendezője, a híres festő, Nirode Najumdar, akit a nemzetközi kritika „India Picassójaként" szokott emlegetni, vagy a szitárművész és zeneszerző, Ravi Shankar, akinek Európában és Amerikában adott koncertjeit nagyra értékelik a keleti zene kedvelői. Mezítlábas, fehér tunikájukat piros bársonyövvel összefogó, turbános szolgák suhantak a vendégek között whiskyspoharakkal, Golconde borral, gyümölcslével meg mindenféle finom harapnivalóval megrakott tálcákkal a kezükben. A park gyepén Manubaj élénk színű, hatalmas *shamianát* állíttatott fel, ahol a gazdag bengáliai konyhaművészet legkülönlegesebb ételeiből választhattak a vendégek. A sátortól balra a díszes ruhába öltözött zenészek népszerű melódiákat játszottak Gilbert és Sullivan zenés játékaiból meg amerikai swinget. „Mindez bájosan nosztalgikus volt — mesélte Max. — Az embernek az volt az érzése, hogy bengáliai lándzsások díszkíséretében, hófehér Rolls-Royce-on bármely pillanatban megérkezhet az alkirály és az alkirályné."

A kis arany csillagokkal díszített, előkelő színű — kék és vörös — szárit viselő Manubaj egyik csoporttól a másikig lépett. Maxot elbűvölte a vendégeit királynői eleganciával fogadó indiai asszony finom szépsége. Pedig micsoda utat kellett neki megtennie, amíg idáig eljutott! Manapság az özvegyek már nem vetik magukat elhunyt férjük után a lángokba, mégsem irigylésre méltó a sorsuk. Manubajnak is sok csatát kellett vívnia ahhoz, hogy férje halála után megtarthassa a házat, s tisztes

A SZERZŐ A PÁPÁVAL

LEPRÁS FÉRFI

UTCAI ÁRUS

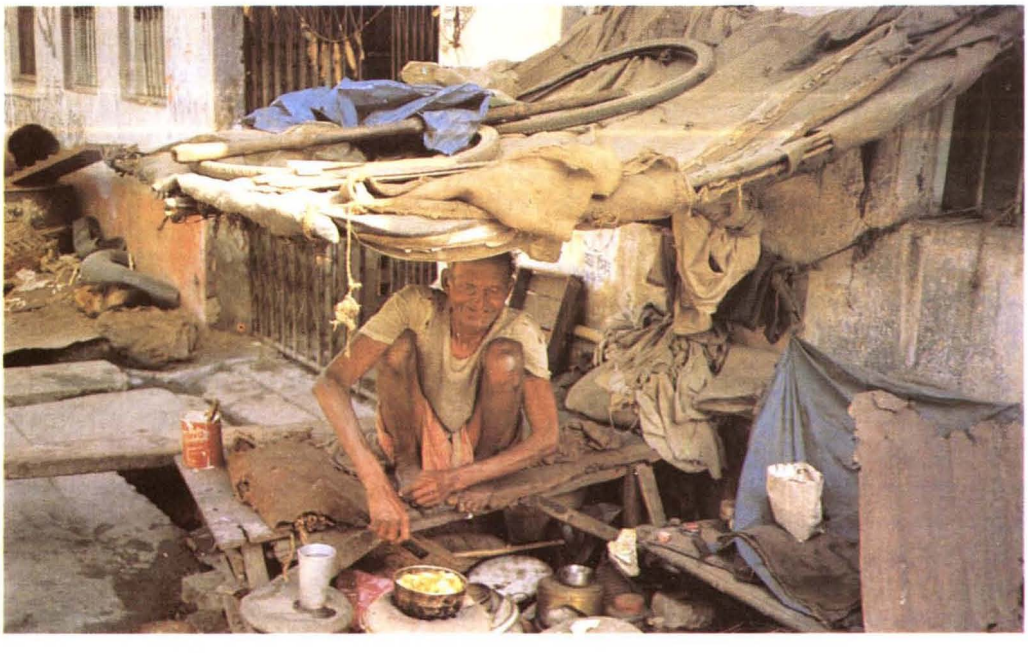

jövedelemhez jusson. A ház ura a kalkuttai legnagyobb kereskedelmi cég vezetője volt, s szinte még ki sem hunytak a testét elemésztő lángok, családja máris közölte Manubajjal, hogy el kell hagynia a házat. Két éven keresztül állandóan érkeztek a névtelen telefonok, amelyek tolvajnak és szajhának titulálták. De ő mindezt magasra emelt fejjel viselte el, nem törődött a sértésekkel és a fenyegetésekkel, ellenségeinek hallgatással és megvetéssel válaszolt. Gondosan nevelte két gyermekét, sokat utazott, szívesen egyengette fiatal művészek pályakezdését, és támogatta új műalkotások megszületését. Megalapította Bengália első szembankját, és végrendeletében az intézetre hagyta szép smaragdzöld szemét.

Max érezte, hogy valaki belékarol.

— Loeb doktor úrhoz van szerencsém?

— Pontosan — felelte Max némileg megzavarodva a fiatalasszony bódító parfümjétől.

— Már hallottam magáról. Ön minden bizonnyal rendkívüli ember: egy *slum*ban él, és a szegények gondozására létrehozott egy rendelőintézetet. Tévednék?

Max érezte, hogy a feje búbjáig elpirul. Szaladdin, Bandona, Margaréta arca villant fel előtte. Ha léteztek rendkívüli emberek, akkor ők voltak azok. Nekik soha nem volt szükségük luxusszállodai éjszakákra, vagy arra, hogy elfelejtsék a *slum* szennyes világát, számukra soha nem rendeztek fogadásokat, őket soha nem halmozták el bókokkal.

— Pusztán kedvem támadt egy kis kikapcsolódásra, és közben tettem néhány hasznos dolgot — felelte Max.

— Ön túlságosan szerény! — tiltakozott hevesen Manubaj. Hosszú ujjai közé szorította a férfi kezét, s maga után húzta. — Jöjjön, bemutatom egyik kiváló tudósunknak, az orvosi Nobel-díj egyik várományosának.

G. P. Talwar professzor ötven év körüli, élénk, mosolygós ember volt. Tanulmányai nagy részét a párizsi Pasteur-intézetben végezte. Az indiai orvosi kutatások szentélyében, a New Delhiben működő Orvostudományi Intézetben dolgozott, a biológiai részleg vezetőjeként. Az első fogamzásgátló injekció előállításán dolgozott, már évek óta. A forradalmian új oltóanyag átformálná India egész jövőjét: egyetlen adag egy teljes évre biztosítaná a nők sterilitását. Maxnak eszébe jutottak azok a kis húscsomagok, amelyeket reményüket vesztett anyák tettek le az asztalára. Semmi kétség, az előtte álló férfi — siker esetén — egyike lenne az emberiség jótevőinek. De Manubaj máris egy másik pártfogoltja felé húzta az amerikait.

Az angol származású James Stevens fürtös, szőke hajával, derűs arckifejezésével inkább egy Cadum szappan-reklámra emlékeztetett, mintsem egy Teréz anya-i egyéniségre. Pedig ez az indiai módra öltözködő, gallér nélküli, bő szabású inget, fehér pamutnadrágot viselő harminckét éves férfi — éppúgy, mint Paul Lambert vagy sok más ismeretlen — anonim Teréz anya volt, olyasvalaki, aki a legeslegszegényebbek szolgálatára szentelte életét, azokéra, akiknek semmi reményük sincs a felemelkedésre. James Stevens a leprások gyermekeit istápolta. Az egykori ingkészítőgyár-hálózat tulajdonosát semmi sem predesztinálta erre az indiai apostoli munkára, hacsak nem az, hogy szeretett utazni. Egyszer aztán eljutott Kalkuttába is. Indiai útja annyira megrázta, hogy teljesen átalakította az életét. Hazatért Angliába, pénzzé tette minden vagyonát, visszajött Indiába, és megházasodott. Hatalmas házat vásárolt Kalkutta egyik zöldövezetében, majd bejárta a nyomornegyedek leprásait, s rábeszélte őket, hogy bízzák rá a gyermekeiket. Majdnem száz gyereket fogadott be a házába, amelyet

„Udayannak — Feltámadásnak" nevezett el. A gyerekeket nemcsak ellátta, taníttatta is. Ebbe ölte minden vagyonát. Szerencsére akadtak nemeslelkű emberek — mint például Manubaj —, akik a segítségére siettek. Stevens a világ minden kincséért sem maradt volna el az asszony *party*jairól. A whiskyt és a sherryt kedvelő fiatalember számára az estélyek kis kiruccanást jelentettek egy másik világba.

A kis kiruccanás ezen az éjjelen Max Loeböt előre nem sejtett útra repítette: Kalkutta első számú kurtizánjának baldachinos ágyába. Hogyan történt mindez? Max túlságosan sok whiskyt és Golconde-t ivott ahhoz, hogy pontosan rekonstruálni tudja a történteket. Mindössze arra emlékezett, hogy amikor éjféltájban köszönésképpen homlokához emelte két kezét, a ház úrnője nem engedte el. Smaragdzöld szemei könyörögve néztek rá:

— Max, maradjon még egy kicsit! Olyan csodálatos ma az éjszaka!

Mikor a legutolsó vendég is elment, az asszony a szobájába vezette Maxot. Az óriási helyiség szinte az egész első emeletet elfoglalta. A parkett tükörként ragyogott. A trópusi fából készült bútorok csodálatos kámforillatot leheltek. A szoba mélyén hatalmas ágy állt. Tektóniafából készült, csavart oszlopai brokátbaldachint emeltek a magasba, magát a fekhelyet hímzett szúnyogháló függönyözte el. A falakat kellemes színű, virágmintás tapéta borította. A szoba egyik falán az egykori Kalkuttát és a bengáliai életet bemutató, megsárgult metszetek függtek. A szemközt levő fal teljesen üres volt, csupán egy szigorú tekintetű férfi arcképe függött rajta. Nem festmény volt, hanem hatalmas fénykép. A kép annyira jelen volt a szobában, hogy szinte élővé varázsolta a férfit, Manubaj egykori férjét.

Max emlékei szerint Manubaj bekapcsolta a lemezjátszót. Az éjszakát Louis Armstrong jellegzetes, rekedtes hangja és vibráló muzsikája töltötte be. Az amerikai megbabonázva ült le a kanapéra. Nagyon boldog volt. Egy mezítlábas szolga whiskyt hozott. Manubaj Max mellé húzódott, és megölelték egymást. Időnként madárfütty hallatszott a kertből, a trillák különös módon keveredtek a trombita hangjával. Fantasztikus volt! Manubaj minden fényt leoltott, egy kínai lámpa kivételével, melynek bojtos ernyője különös félhomályba burkolta a szobát. Az elhunyt férj arcképe teljesen elhomályosodott.

A folytatásról zavaros és izgató emléktöredékei maradtak az orvosnak. Néhány imitált tánclépés után az ifjú pár a baldachinos ágy puha párnáira és selyemlepedőire hanyatlott. Behúzták az átlátszó szúnyoghálókat, egymás mellé feküdtek, s várták, hogy a felejthetetlen fekete zenész hangja elhaljon az éjszakában. Aztán átadták magukat a gyönyörnek.

Már magasan állt a nap, amikor Maxot dörömbölés rángatta ki Manubaj karjaiból. Ajtót nyitott.

— *Sahib,* valaki beszélni akar veled. Azt mondja, hogy sürgős.

Max felöltözött, és az inas mögött lebotorkált a lépcsőn.

— Lambert! Mi az ördögöt keresel te itt?

— Sejtettem, hogy a *party*d után majd kedved támad egy kis lustálkodásra — nevetett a francia —, hát eljöttem érted. Majd komolyra fordítva a szót, hozzátette: — Nemsokára itt a leprások busza. Szükségünk van rád, Max. Amputálások is lesznek.

A „leprások busza" elnevezést Lambert találta ki. Teréz anya ugyanis minden szerdán elküldte a mentőautóját három nővérrel együtt. Miután a nyomorvárosban

nem lehetett leprakórházat alapítani, csak így tudtak a legsúlyosabb eseteken segíteni. Hogy elkerüljék az újabb összetűzéseket a Keresztapával és bandájával, a mentőkocsi a pályaudvarra vezető körút járdáján parkolt, jóval túl az Öröm Városának határain.

Teréz anya nővérkéiből a természet igazi ereje sugárzott. A csoport rangidőse, Paulette, még nem töltötte be huszonötödik életévét. A kék szegélyű fehér szárit viselő, igen világos bőrű, szép és előkelő megjelenésű, magas termetű apáca a Mauritius szigetekről származott, és a szigetlakók bájosan éneklő francia nyelvjárását beszélte. Az elnyelt „r" hangok miatt Lambertet „Dottő Pól"-nak nevezte.

Dottő Pól, ide tessék, Dottő Pól, oda kérem; Paulette nővér felszólításai elbűvölték Lambertet. „Amikor megszólalt, mintha harmatcseppek csillantak volna meg a penészen." Mert a szerdai rendelések kemény próbatételt jelentettek.

Ezen a reggelen is, mint minden héten, mihelyst feltűnt a piros-fehér jármű, amelyet „japán barátai ajándékoztak Teréz anyának", azonnal nagy tolongás támadt körülötte. A mindenfelől gyülekező leprások az éjszakát a közeli járdákon töltötték, s most mankóikra támaszkodva, tolószékeiken vagy gördeszkáikon gurulva a járda hosszában felállított három asztal mellett tolongtak. Az egyik asztalon gyógyszert osztottak a nővérek, a másikon kötszert és injekciókat, a harmadik asztal pedig a legsúlyosabb esetek számára volt fenntartva: itt végezték a műtéteket. Paulette nővér szelíden, de határozottan sorba állította a nyomorékokat. Mire Max és Lambert megérkezett, a sor már legalább harminc méter hosszú volt.

Az emberiség minden nyomorúsága ott gyülekezett az utca közepén! Max látta, hogy a járókelők szájukat és orrukat eltakarva, sietve menekülnek. Sok esetben a kíváncsiság erősebb volt, mint az undor. A *sahibok* és az apácák körül mindig állt néhány bámészkodó. Hamarosan eltorlaszolták az egész utcát. „Úgy éreztem magam, mint egy bűvész a vásártéren a mutatvány előtt" — mesélte az amerikai, aki még az élvezetes éjszaka hatása alatt állott. Ám lelkesedése hamarosan elpárolgott. A jelenet inkább Dante poklát idézte fel. Amikor a soron következő leprás az asztalra helyezte csonka végtagját, férgek tömege mászott ki belőle. Bele kellett vágni a rothadó húsba. A csontok úgy porladtak szét, mint a szuvas deszka. A sebészkészlet egy szikéből, egy pár csipeszből és egy darab fűrészből állt. Max vágott, nyesett, reszelt. Hentesmunkát végzett. Csapatostul rajzottak a legyek. A porfelhőben és a fojtogató párában dőlt róla az izzadság. Az altatóorvos szerepét Paulette nővér töltötte be. Nem volt semmi, amivel az amputációk fájdalmait csökkenteni lehetett volna: se morfium, se kuráre, se *bhang*. Semmije sem volt, csak szeretete. „Soha nem fogom elfelejteni ezt a nővért. Karjaiba vette a leprás beteget, magához szorította, és bölcsődalt dúdolt neki. Ezalatt én az operációt végeztem: levágtam a lábát" — mesélte Max.

A borzalmas jeleneteket néha mulatságos pillanatok váltották fel. „Emlékszem egy sisakos rendőrre, aki együttérző arckifejezéssel szemlélt minket, miközben buzgón szagolgatta az orra alatt füstölgő kis tömjénrudat." Néhány leprás, kihasználva a kínálkozó alkalmat, idétlenkedni, bohóckodni kezdett. A közönség kirobbanó nevetéssel fogadta a mutatványt, és sűrűn hullott a pénz a kirakott erszényekbe. Ezzel szemben néhányan váratlan dühkitöréssel hívták fel magukra a figyelmet. Mankóikkal megfenyegették az apácákat, orvosságot, élelmiszereket, cipőt, ruhát követeltek. Paulette nővérnek és „Dottő Pól"-nak állandóan közbe kellett avatkozni. Lambert megfigyelte: néha nehezebb valamit elfogadni, mint odaadni.

Max már több órája operált, amikor két leprás egy szakállas, behamuzott fejű, torzonborz hajú nyomorékot tett az asztalra. Lambert éppen gyógyszereket osztott ki, de ahogy odanézett, felismerte öreg barátját.

— Max! Ez Anouar! Az ő felesége szült aznap este, amikor megérkeztél.

— Nekem is ismerősnek tűnt az arca. Az is eszembe jutott, hogy aligha Miamiban láttam!

Kitört belőlük a nevetés. A pap jókedve azonban hamarosan lelohadt. Szegény Anouar, bizony nagyon oda volt! Lehunyt szemmel feküdt, arcáról ömlött az izzadság. Zavarosan motyogott, ösztövér mellkasa alig-alig mozdult, zihálva lélegzett. Max alig tudta kitapintani a pulzusát.

— Üszkösödik — állapította meg Lambert, miközben a beteg alkarjára tekert bűzös kötést vizsgálgatta. — Biztosan üszkösödik.

Paulette nővér segédletével óvatosan lefejtették a könyékig húzódó kötést. Úgy tűnt, Anouar alkarja teljesen érzéketlen. Amikor előtűnt a meztelen hús, Max úgy érezte, hogy „lábai pamuttengerbe merülnek". A foszladozó kar, a körülöttük levő tömeg, az utca lármája, Lambert hangja színekből és hangokból álló kusza körré olvadtak össze. Azután minden eltűnt. Tompa puffanás hallatszott: Max Loeb elájult. Paulette nővér és Lambert felnyalábolták és bevitték a mentőkocsiba. Lambert meghökkenve figyelte, hogy az apáca képen törli Maxot.

— Ébredj fel, Dottő, ébredj! — kiáltotta, s kétszeres erővel pofozta az amerikait.

Max végre felnyitotta a szemét. Csodálkozva nézte a föléje hajló arcokat. Eszébe jutott éjszakai kalandja.

— Hol vagyok! — kérdezte révetegen.

— Kalkuttában, a járdán. Éppen a leprások végtagjait metéljük — felelte kurtán Lambert, akit némileg bosszantott az incidens. De aztán békülékeny hangon hozzátette: — Semmi baj, öregfiú, csak egy kis gyengeség, a meleg miatt!

Pár pillanat múlva Maxnak újból a kezében volt a fűrész és a fogó. Ez alkalommal tőből le kellett vágni az egész kart. Anouar karját. De alighanem már ezzel sem lehetett rajta segíteni. Tekintve, hogy semmi antibiotikumot nem szedett, a fertőzés már megtámadta az egész szervezetet. Lambert és Paulette az oldalára fektette a nyomorékot. Amikor a kiterített test felett feltűnt Max fogót tartó keze, a körülállók közül néhányan felkiáltottak. Az orvos úgy érezte, hogy szivacsba vág bele, Anouar izmai, bőre idegpályái szinte maguktól szétporladtak. Paulette nővér igyekezett felitatni a véredényekből sötét sugárban fröccsenő vért. Max közvetlenül a vállízület alatt érte el a csontot. Eszközt váltott. Tisztán lehetett hallani, ahogy a fűrész fogai belevágtak a felkarcsontba. Max ismét érezte, hogy „lábai süllyedni kezdenek a vattában". Görcsösen megmarkolta a fűrészt, és teljes erejéből ránehezedett. Hogy kikapcsolja a küvilágot, ne lásson, ne érezzen, ne halljon semmit, ne is gondoljon semmire, beszélni kezdett magában. „Sylvia, szeretlek, Sylvia, szeretlek" — ismételgette, miközben keze gépiesen előre-hátra lendült. Anouar karja úgy esett le a földre, mint egy kidőlni készülő fa, melyre éppen most sújtott le az utolsó fejszecsapás. Sem Lambert, sem Paulette nővér nem tudta elkapni a földre hulló végtagot. Max letette a fűrészt, és megtörölte a nyakát és a homlokát.

Indiában oly nagy tiszteletnek örvend, hogy a parasztok tejet és banánt ajánlanak fel neki. Ha megjelenik valamelyik házban, isteni áldásként fogadják. A hinduizmus szent szövegei tele vannak a róla szóló történetekkel. Templomokat építettek a tiszteletére, és nagy ünnepén, február elején, az egész országban hívek milliói gyűlnek egybe imádságra. Jóllehet évente több ember halálát okozza, mint a kolera, egyetlen jámbor hívő sem merne szentségtörő módon kezet emelni rá. A kobra egyike a hindu panteon harminchárommillió istenségének.

Szegény Lambert! Az egész ház sokáig emlékezni fog arra a rémült kiáltásra, amelyet aznap este szobájába lépve hallatott. A Szent Lepel képe előtt egy nyelvét öltögető, laposfejű kobra tekergett. A kígyó egészen magasra emelkedett, s jól lehetett látni a méregfogait. Lambert téglát ragadott, hogy agyonverje, de Shanta Ghosh, a szép szomszédasszony, akinek az apját emberevő tigris ölte meg, megragadta a karját: „Paul Nagy Testvér, ne öld meg, semmiképp ne öld meg!" A kiáltásra odasiettek a szomszédok, előkerült néhány viharlámpa is. „Mintha a Râmajana egyik jelenetét éltük volna át — mesélte később Lambert —, méghozzá azt, amelyben a majmok serege ráveti magát Râvana démon búvóhelyére." Végül Ashishnak, Shanta férjének sikerült egy pokróc segítségével foglyul ejtenie a hüllőt. Valaki hozott egy kosarat, s belerakták. A ház lassan megnyugodott.

Lambert megértette az üzenetet. „Ezt a kobrát aligha szeretetből tették a szobámba. Valaki rosszat akar nekem." De kicsoda? Egész éjjel nem tudott aludni. Egy apró részlet nem hagyta nyugodni. A ház minden lakója a segítségére sietett, eunuch szomszédainak ajtaja azonban makacsul zárva maradt. Ez annál is furcsább volt, mivel a kánikulai éjszakában mindenki a szabad ég alá menekült az áthevült szobák poklából. Így a ház lakói az udvaron aludtak. A pap minden keserűség nélkül levonta a tanulságokat. Együtt élt nincstelen testvéreivel, megosztotta velük életét, szüntelenül tanúsította irántuk való szeretetét, de tisztában volt azzal, hogy mindezek ellenére vannak, akiknek szemében ő mindig is fehér bőrű *sahib* marad, „idegen", „misszionárius". Eddig védelmezte őt a sikátor viszonylagos személytelensége, nem is érezte, hogy mennyire kényes a helyzete. Az udvar zárt világában egészen más volt a helyzet. A szorosan egymás mellett élő emberek közösségében mindaz, ami nem azonosult a csoporttal, idegen testté vált, s ez magában hordozta az elutasítás veszélyét.

Másnap hajnalban, amikor Lambert visszatért a latrináról, lapos orrú, göndör hajú, fekete bőrű, zömök férfi lépett be a szobába. A pap ráismert: az illető a kút túloldalán levő viskók egyikében lakott.

— *Father,* mi is megkaptuk a magunk kobráját — kezdte. Elnevette magát, s lehetett látni, hogy több foga hiányzik. — Te azért kaptad, mert fehér a bőröd és keresztet hordasz a melleden. Mi azért, mert göndör a hajunk és az erdőből jöttünk.

— És mert keresztény vagy — tette hozzá a pap, rámutatva a férfi nyakában függő Mária-éremre.

Lambert már átvette azt az indiai szokást, hogy az embereket mindig a vallásuk alapján határozzák meg.

— Igen, ezért is — mosolyodott el a férfi. — De főleg azért, mert az erdőből jöttünk.

Erdő! A nyomorvárosban nincs se fa, se virág, csak állandó zaj, kiabálás, meg szünet nélkül füstölgő *chulák*, s most ez az egyetlen szó varázsos emlékeket idézett fel

Lambert lelki szemei előtt: az egyszerű, mégis egészséges életet, a szabadságot, a nehezen megszerzett, de valóságos boldogság és kiegyensúlyozottság világát.

— Te adivazi vagy? — kérdezte a pap.

Látogatója bólintott. Lambertnek ekkor eszébe jutottak azok a történetek, amelyeket az őslakosság életéről olvasott. Ők voltak India első lakói. Hogy mikor? Senki sem tudja. Tíz-húszezer évvel ezelőtt. Ma több száz törzsre oszolva negyvenmillió bennszülött él az országban. Ez az ember közülük való. Miért hagyta el az erdőt? Hogy egy ilyen szemétdombon pusztuljon el? Miért hagyta el a dzsungelt? Lambertnek hetekbe tellett, amíg össze tudta szedni az ötvennyolc éves Buddhu Kuzsarnak, adivazi szomszédjának életútját.

„A dobok egész éjjel peregtek — mesélte Kuzsar. — Ünnepeltünk. Az erdő minden településén, a vén banánfák alatt, az óriás tamarinok és mangófák alatt lányaink és asszonyaink, hosszú sort alkotva, vidáman táncoltak. Milyen szépek is voltak! Fényesen csillogó bőrüket színes tetoválások borították, testük lágyan ringott a zene ütemére. Időnként meztelen felsőtestű férfiak ugrottak a holdfényben hajladozó nők elé, s ördögi táncba kezdtek. Bokájukra csengőt erősítettek, fejüket pávatoll díszítette, kezükben íjat és nyílvesszőket tartottak. Az asszonyok elnyújtott éneke egyre lüktetőbbé vált. Ekkor már nem gondolsz sem a holnapra, sem a holnaputánra. Semmire se gondolsz. Szíved együtt dobban a dobokkal. Eltűnnek a gondok és a nehézségek. Csak az élet létezik. Az élet, ami öröm, lendület, a pillanat élvezete. Mámorító volt! A hajlékony testek lehajoltak, felegyenesedtek, megfeszültek, elernyedtek, összekeveredtek, kibomlottak. Velünk voltak őseink, még a szellemek is. Táncolt a törzs. A dobok pufogtak, szólongatták egymást, elhalkultak, felerősödtek, s összekeveredtek az éjszaka zajaival."

Ezen az ünnepi éjszakán Baikhuntpurnak, ennek a Bihar és Madhya Pradesh határán fekvő, dzsungellel borított völgynek a bennszülöttei újraélték évezredes szertartásaikat. Másnap hajnalban kellemetlen meglepetés várta őket. Hat óra felé keselyűhordaként zúdult rájuk a környék nagybirtokosainak kétszáz embere. Felgyújtották a kunyhókat, s azt akarták, hogy a parasztok fizessék meg a kölcsönök kamatait meg a bérleti díjakat. A rendőrség segítségével több embert letartóztattak, elhajtották az állatállományt, megbecstelenítették az asszonyokat, s kifosztották a parasztokat. A végzetes támadás az erdőben lakó népcsoportok és a földbirtokosok között évszázadok óta dúló ellenségeskedés végkifejlete volt. Ez utóbbiak ugyanis igényt tartottak az erdőlakók földjeire és terményeire. Az emberek emlékezetébe íródott ősi törvény szerint viszont a föld azé, aki elragadta a dzsungeltől s alkalmassá tette a megművelésre, tehát az őslakóké. Az erdőlakók kezdetben nomádok voltak, majd félig-meddig letelepülvén kisbirtokos parasztokká váltak. Kizárólag élelmiszertermeléssel foglalkoztak, és csak annyit termeltek, amennyire nekik maguknak szükségük volt. Munkájuk gyümölcsét az erdő ajándékaival egészítették ki. Az adivazi elmesélte Lambertnek, hogy ő meg a gyerekei miképpen kapaszkodtak fel a fákra gyümölcsök után kutatva, miképp túrták fel a földet, ehető gyökereket keresve. Tudták, melyik fának jó a kérge, merre keressék az ehető gombákat, melyik növénynek élvezhető a belseje. Ismerték a gyógyító erejű füveket, az ehető gumókat és az ízes zuzmókat. Tudták, melyik növénynek iható a leve, melyek az ehető rügyek, s honnan kell szerezni erdei vadmézet. Hálókat, csapdákat, tőröket és kelepcéket

állítottak fel az apróvadak számára, a medvéket és az egyéb nagyvadat nyílvesszővel vagy bunkóval működő elmés szerkezetekkel ejtették el. Gyűjtötték a hangyatojást, az éticsigát, és nem vetették meg a különféle rovarokat. A családok a fölösleget a közösbe adták, s ebből látták el az özvegyeket, az árvákat és a betegeket. „Nem volt ez könnyű élet, de boldogok voltunk és szabadok."

És most a dobok elnémultak. A völgy többi lakójához hasonlóan Buddhu Kuzsarnak is el kellett hagynia földjét. Családjával együtt először Patnába, Bihar fővárosába menekült, majd a nagy mohamedán városba, Lucknow-ba, de sehol sem talált munkát. Ekkor, mint olyan sokan Indiában, elindultak Kalkuttába. A *slum*ok összezártsága és elviselhetetlen világa elriasztotta őket, így a város legszélén telepedtek le, sok más bennszülöttel együtt. A téglaégető kemencék mellett kaptak munkát. Igen keményen dolgoztak, s úgy éltek, mint a kutyák. Azután rájuk mosolygott a szerencse: sikerült üres szobát találniok. Így kerültek az Öröm Városába. Azon a napon India újabb veszteséget könyvelhetett el: egyik *slum*ja elragadott valakit, aki szabad volt, romlatlan, igazi Ember volt.

Egyik este, ahogy hazaérkezett, Lambert megérezte, hogy valami baj történt. Különös csend volt a házban. Még a gyerekek és a részegek is hallgattak. Pár lépést tett előre, amikor sírást hallott. Az eunuchok ajtaja előtt egy *charpoi* mellett több olajlámpás égett. Az ágyon fekvő testet fehér lepedő borította, csak a lábát lehetett látni. A halott körül többen kuporogtak. Az imbolygó fényben Kalima fekete hajfonatát lehetett kivenni, a belétűzött fehér virággal és kék szalaggal együtt. A fiatal táncos zokogott. A pap feltűnés nélkül a szobájába vonult, és a Szent Lepel előtt imádkozni kezdett. Egy idő után megérezte, hogy valaki mögötte áll. Ashish volt az, a szomszédja.

— Paul Nagy Testvér, verekedés volt — magyarázta visszafojtott hangon. — Buddhu, a keresztény adivazi megölte Belát, az egyik *hijrát*. Tulajdonképpen baleset történt, de a szegény eunuchon ez már nem segít. A kobrád miatt volt minden.

— A kobrám miatt? — motyogta Lambert értetlenül.

— Az adivazi már több napja nyomozott titokban. Meg akarta tudni, ki csempészte a kobrát a szobádba. Kiderült, hogy az egyik közeli udvarban valami menyegzői ünnepségen fellépett egy kígyóbűvölő is. Ugyanezen az ünnepségen a *hijrák* táncosként szerepeltek. Az adivazinak sikerült megtalálnia a kígyóbűvölőt. Az illető bevallotta, hogy az egyik *hijra* nagyon erősködött, mindenképpen meg akarta venni az egyik kobrát. Ő arra gondolt, hogy valami áldozatot készül bemutatni, mindenesetre a *hijra* kétszáz rúpiát ajánlott fel a kígyóért. A mesés összegnek a kígyóbűvölő nem tudott ellenállni. Hát így került a kobra a te szobádba. Halálod révén Bela alighanem valami homályos bűnből akarta magát megváltani. Ki tudja? A *hijrák* olyan titokzatos emberek. Sőt, néhányan azt mondják, hogy abban reménykedett, ha megöl, valamelyik új életében megszerezheti a férfierődet.

Lambert mondani akart valamit, de a torkán akadt a szó. A megdöbbenéstől alig kapott levegőt. Az indiai férfi szavaitól forgott körülötte a világ. Ashish elmondta, hogy az adivazi este elment a *hijrá*hoz, meg akarta büntetni. Tulajdonképpen csak meg akarta verni. De Bela elvesztette a fejét. Kést ragadott, védekezett. Persze egy elnőiesedett eunuch, még ha jól megtermett is, nem mérkőzhet meg egy dzsungellakóval. Buddhu annak idején lándzsával vadászott medvékre! A dulakodás során a *hijra*

a saját késébe esett bele. Mindez olyan gyorsan történt, hogy senki sem tudott közbeavatkozni. Egy ilyen udvarban oly nagyok a feszültségek, hogy a halál bármikor lecsaphat, akár a monszun villáma.

Lambertet nagyon megrázta a haláleset. Az eunuchok sírása behallatszott a szobájába. A sírást hamarosan lépések és hangok váltották fel. Lambert rájött, hogy szomszédai készülődnek: el kell szállítani a halottat a Hooghly partján lévő máglyákhoz. Tudta, hogy a hőség miatt Indiában nagyon gyorsan el kell végezni a temetési szertartásokat. A nagy sietségnek ez alkalommal azonban más oka volt, s ezt még ő sem tudta: a hagyomány szerint az eunuchok csak éjszaka égethetik el halottaikat, rejtve a „normális" emberek pillantásaitól. Ráadásul India a halott eunuchoktól megvonta azt a jogot, amit az élőknek megadott: nem tekintette őket asszonyoknak. A halottra *longhit* meg férfiinget húztak, gurujuk, a szomorú arcú Bulbul levágta Bela két hosszú hajfonatát, s csak ezután boríthatták le „nővérüket" a szemfedővel.

Alighogy Ashish elment, valaki kopogott Lambert ajtaján. A pap megfordult, s az árnyékban Kalima nyakláncait és karkötőit látta megcsillanni.

— Paul Nagy Testvér, megtennéd nekünk azt a szívességet, hogy elkíséred nővérünket a máglyáig? — kérdezte a fiatal eunuch azon a különös, mély hangon, amely mindig meglepte Lambertet.

Ugyanebben a pillanatban még három másik férfihoz fordultak ugyanezzel a kéréssel Kalima társai. Ebben is a hagyományoknak megfelelően jártak el: a halotti menetet nem kísérhették el asszonyok. Az utolsó tiszteletadás lehetőségétől megfosztott *hijrák* szívbe markoló búcsújelenettel köszöntek el „nővérüktől". Miközben Lambert, Ashish és a két másik férfi megragadták a hordágyat, Bulbul guru térdre esett, és belefogott a *mantrâ*kba. A fájdalomtól félőrült eunuchok véresre karmolták az arcukat, és közben szívettépően sikoltoztak. Aztán a négy *hijra* levette a szandálját, és az előírt szertartás szerint elverték „nővérüket". Így akarták megakadályozni, hogy következő életében eunuchként szülessék újra.

HATVANADIK FEJEZET

Lambert megállapította, hogy szomszédjainak vele szemben tanúsított magatartása megváltozott. A gyászszertartáson való részvétel összefűzte őket. Azóta, hogy segített a máglyához vinni a kobrával kísérletező *hijra* holttestét, a szomszédos szoba eunuchjai egyre több jelét adták adták barátságuknak. Egy-egy halálosan fárasztó, a sok segítségnyújtás miatt töméntelen szaladgálással járó nap után sokszor talált apró jelet a szobájában. Ezek az eunuchok figyelmességéről tanúskodtak: új kanóc az olajlámpában, egy tányér édesség, újra meszelt falak, tömjénrudak, gyertya, virágkoszorú a Szent Lepel előtt. A figyelmességek meghatották, de egyszersmind zavarba is hozták. „Hiába szoktam hozzá az együttlét minden furcsaságához, ennek a különös »családnak« a jelenléte viszolygással töltött el. Ugyanakkor a nyomorváros minden szerencsétlenje, megvetettje és kitaszítottja közül vajon őket kellett-e leginkább sajnálni? Még nagy utat kellett bejárnom az igazi szeretet elsajátításáig, az emberek közötti különbségek elfogadásáig!"

Lambert utolsó fenntartásainak eloszlatása Kalima érdeme. Reggelenként, amikor felébredt, a fiatal táncos pár percre benézett a paphoz. Lambertet különös, mély hangján „Paul Nagy Testvérem"-nek szólította. Noha a *hijrák* saját nyelvüket használták, annyira azért tudott hindiül, hogy megértesse magát. Az Öröm Városában sok különös sorsú ember élt, de az övé egyike volt a legkülönlegesebbeknek.

Közép-India egyik államában, Hyderabadban született, gazdag mohamedán kereskedő fiaként. Nemi szervei igen fejletlenek voltak, de azért mégis meg lehetett állapítani, hogy fiú. Ugyanakkor a benne levő nőies vonások hamar kiütköztek. Mialatt osztálytársai kriketteztek vagy óriási hokicsatákat vívtak, ő inkább a tánccal és zenével foglalkozott. A cserkész-egyenruháknál és a torna-öltözékeknél sokkal jobban kedvelte a mohamedán lányok bő szárú, bokában szűkített *shalwar*ját és tunikáját. Szerette a parfümöket, és sokszor kifestette magát. Szülei persze nagyon kárhoztatták hajlamait, s hogy megpróbálják jó irányba terelni, tizennégy éves korában összeházasították egy gazdag ékszerész lányával. Kalima megpróbált eleget tenni férfiúi kötelezettségeinek, de az eredmény olyan gyászos volt, hogy fiatal felesége a nász másnapján visszamenekült szüleihez. Kalima szülőföldjén nagy tiszteletben állt egy mohamedán szent. Sírjához rendszeresen érkeztek zarándokok. Egyszer azután egy sovány, öreg *hijra*, aki a zarándokokkal érkezett, felfigyelt a fiúra, és hazáig követte. Nem egészen egy héttel később Kalima elhagyta családját. Elment az eunuchhal, aki „keresztanyja", vagy inkább guruja lett. Sultanának hívták. Mint a *hijrák* legtöbbjének, Sultanának sem nőttek mellei. Oly módon „adoptálta" új tanítványát, hogy tejjel átitatott kendőből női mellet erősített magára, s ezt kellett „keresztfiának" szopnia. Kalima ezek után kapott százötvenegy rúpiát, azonfelül ezüst- és sárgaréz edényeket, ruhákat, szárikat, szoknyákat, üveg karkötőket, fekete pamutfonalakat, és *chotik*at, amelyek a hajba fűzve új mivoltát jelzik, éppúgy, mint a brahmanok hármas zsinórja.

Az „örökbefogadás" után Kalimának beiktatási szertartáson kellett részt vennie. Erre meghívták a közösség minden tagját, és a környék *hijráinak* vezetőit. A „keresztanya" a többi guru segítségével szoknyát és blúzt adott Kalimára. A ruhadarabokat már előzetesen megáldották egy szentélyben. A karkötőkkel és fülbevalókkal díszített újonc ugyanilyen módon felöltöztette saját „keresztanyját", és megcsókolta a lábát. Majd sorban letérdelt mindegyik guru előtt, és az ő lábukat is megcsókolta, a guruk pedig áldásukat adták rá.

A rituális átöltöztetés szertartása után Kalima megkapta női nevét. Ennek kiválasztásához meghallgatták a guruk véleményét. Lambert kicsit furcsállotta, hogy Kâlî nevére keresztelték. Az istennőt ugyanis az ikonok általában rémisztő alakban ábrázolják, koponyákból készített nyaklánccal. Az ügyesen vékonyított szemöldökű, angyalarcú Kalima egyáltalán nem emlékeztetett emberevő szörnyetegre. Rekedtes hangja persze elárulta, de vékony bokája és csuklója, büszke fejtartása, lágyan ringó járása alapján nyugodtan lehetett nőnek nézni.

Kalima felavatása még nem ért véget. Hátravolt a döntő mozzanat. Az igazi *hijra* nem transzvesztita. Amazok másik kasztba tartoznak, a páriák egyik alacsonyabbrendű kasztjába, mely a *hijrák* alatt helyezkedik el a társadalmi ranglétrán. Lambert az Öröm Városának sikátoraiban gyakran találkozott velük. Ezek a szerencsétlen alakok női ruhákba öltöztek, szörnyen kifestették magukat, s rongyokból női mellet készítettek maguknak. Énekelve, táncolva, ringó csípővel kísérték az esküvői vagy vallási meneteket. Obszcén ripacskodásuk nevetséges volt, és gyakran a legszentebb szertartásokat is groteszk paródiává alacsonyította. A transzvesztiták ugyanakkor

nem áldozták fel férfiasságukat. Néhányuknak több felesége volt meg rengeteg gyereke. A csalás hozzátartozott a játékhoz. Egész más volt a helyzet a *hijrák*kal. Ők nem lehettek sem férfiak, sem nők! Az anyáknak, akik elhívták őket újszülött gyermekeikhez, jogukban állt ezt ellenőrizni. És jaj volt az ál*hijrák*nak!

A szertartás tél elején zajlott le. A kasztrálásokat mindig télen végezték, mert így kisebb volt a fertőzés veszélye, és a sebek is gyorsabban gyógyultak. A dolog meglehetősen kockázatos volt. Hivatalos statisztika ugyan nem szól arról, hogy évente hány *hijra* pusztul bele a férfiatlanításba, de az indiai sajtó minden alkalmat megragadott az effajta balesetek és tragédiák kiteregetésére. Így például beszámoltak egy harminc év körüli delhi fodrász esetéről, aki az eunuchok rábeszélésére elhatározta, hogy csatlakozik hozzájuk. A műtétbe azután belehalt. Régebben iszonyatos módon folyt le a kasztrálás. A *hijrák* lószőrrel elkötötték a jövendő tag nemi szerveit, a hurkot mindennap egy kicsivel szorosabbra húzták az illető testrészek teljes elhalásáig.

Egy napon Sultana, a keresztanya-guru elvitte Kalimát az egyik eunuch közösségbe, egy elzárt faluba. A közösség csillagásza kiválasztotta a szertartásra kedvező éjszakát. A *hijrák* a kasztrálás éjszakáit „fekete éjszakáknak" hívják. Sultana *todi*t készített, azaz *bhang*port oldott fel pálmaborban, s a kábító-fájdalomcsillapító hatású szerből több pohárnyit megitatott tanítványával. Kalima lassan elkábult. A guru nagy tüzet gyújtott. A pap *mantrâkat* énekelt, és egy csupor *ghee*-t öntött a lángokba. Úgy szólt a szabály, hogy ha most nem izzik fel a tűz, akkor a műveletet el kell halasztani. Azon az éjszakán a lángok tűzijátékszerűen csaptak fel az égre. Ez azt jelentette, hogy a *hijrák* istenségei, Nandni-na és Beehra-na elfogadják az új jelöltet. A szertartás vezetője ekkor fonalat tekert a fiatalember hímvesszője és heréi köré, s fokozatosan egyre szorosabbra húzta a hurkot, hogy érzéketlenné váljanak. Azután borotvát fogott, s egyetlen erőteljes mozdulattal lemetszette Kalima nemi szerveit. Éles kiáltás törte meg az éjszaka csendjét. A kegyetlen fájdalom hatására a fiú magához tért. Ugyanabban a pillanatban megperdültek a dobok. Az enuchok énekelni és táncolni kezdtek a tűz körül. Egyikük belefogott a gonosz hatalmakat és ártó szellemeket távol tartó énekbe. A többiek minden egyes mondatot messzehangzó *„Hanji! — Igen!" kiáltással zártak le.*

Új hijra született!
Hanji!
Asszony nélküli szári!
Hanji!
Kerék nélküli szekér!
Hanji!
Gyümölcs nélküli mag!
Hanji!
Vessző nélküli férfi!
Hanji!
Hüvely nélküli nő!
Hanji!

A rákövetkező napon Sultana saját kezűleg tette föl az első kötést tanítványa sebére. A varázsszer fűből, hamuból és olajból készült. Receptje még a mongol hódítók korából származott. Az az időszak volt az eunuchok virágkora. Akkortájt egész

Indiában az járta, hogy a jövedelem nélküli, szegény szülők eladták fiúgyermekeiket az ezzel foglalkozó kereskedőknek. A férfiatlanítást maguk a kereskedők hajtották végre. A mongol császári udvarnak volt olyan nagyura, amelyik ezerkétszáz eunuchhal rendelkezett! Némelyikük igen magas pozícióba jutott, s nemcsak háremőrök, táncosok, udvari muzsikusok kerültek ki közülük, hanem bizalmas tanácsadók, tartományi kormányzók, sőt még hadseregparancsnokok is.

Amikor Kalima felgyógyult, Sultana hivatásos zenészek és guruk gondjaira bízta a fiút. Ezek megtanították őt a *hijrák* hagyományos énekeire és táncaira. Arra is kioktatták, miként játssza el a fiatal házas, a gyermeket váró, az éppen szülő, az újszülöttet altató vagy szoptató anya szerepét. Hamarosan elnyerte a „Bai" címet, azaz „táncosnő és kurtizán" lett. Ezután a fiatal eunuch utazni kezdett. A *hijrák* sokat utaznak, bejárják Indiát egyik végétől a másikig, meglátogatják a „rokonságot". Sultanának például egyik „nővére" Új-Delhiben élt, néhány „nagynénje" Nagpurban. Benaresben „unokahúgai" laktak. Az eunuchok kapcsolatai ezekkel a fiktív családokkal sokkal erősebbek és élőbbek voltak valóságos családi kötelékeiknél.

A tragédia Benaresben, a Gangesz partján történt, hajnaltájt. Éppen a *ghat* felé tartottak, hogy köszöntsék a felkelő napot és megfürödjenek a szent folyóban, amikor a „keresztanya" összeesett az utcán. A *hijra* szívinfarktus következtében azonnal meghalt.

Kalima szerencséjére éppen a nagy zarándoklatok időszaka volt akkor, s a városban sok eunuch tartózkodott. Az egyik guru mindjárt ajánlkozott is, hogy maga mellé veszi őt tanítványként. A kiugró arccsontú, szomorú tekintetű férfi Kalkuttából érkezett. Bulbulnak hívták. Ő volt Paul Lambert szomszédja.

HATVANEGYEDIK FEJEZET

Aludni! Aludni, tizenöt, húsz órát egyfolytában! Mindegy, hogy hol, betonon, patkányok, százlábúak, skorpiók közt, akárhol, csak végre a l u d n i ! Amióta az udvarba költözött, Paul Lambert képtelen volt tisztességesen kipihenni magát. A halálosan kimerítő nappalok utáni éjszakai nyugalom mindössze három rövid órára csökkent. Ez a nyugalom is csak viszonylagosnak mondható, mivel a csendet állandóan megzavarta a tüdőbetegek köhögése és harákolása. Négy óra harminc perckor megszólalt az első tranzisztoros rádió. Erre „Garuda", az eunuchok kakasa kihúzta magát, s belekezdett reggeli himnuszába. A szárnyas kollégák a *slum* minden részéből lelkesen válaszoltak neki. Megszólaltak, jobban mondva felsírtak az üres hassal ébredező, éhes gyerekek. A sötétben árnyak mozgolódtak, s az emberek sietve indultak — vízzel teli konzervesdobozokkal — olyan latrinára, vagy csatorna mellé, amelyet még nem tett használhatatlanná a szippantósok sztrájkja. A lányok meggyújtották a *chulá*kat, elmosogatták az előző napi edényeket, összetekerték a gyékényeket, vizet hoztak a kútról, tehénlepényt gyűjtöttek, kiszedték a tetveket kistestvéreik hajából. Elsőként ők álltak munkába.

Lambert kifigyelte, hogy a kis Padmini, a kobrás *hijra* haláláért felelős adivazi legkisebb lánya minden reggel hajnali öt órakor elmegy valahova. El nem tudta képzelni, hova megy ez a csöppség ilyen korán? Egy reggel azután utánaeredt. Átkeltek

az egész telepen, majd a kislány felkapaszkodott a vasúti töltésre. A Gangesz völgyének különböző városaiból ekkortájt szoktak befutni a személyszállító vonatok. Mikor Lambert meghallotta az első vonatot, látja ám, hogy a kislány toldozott-foldozott blúza alól előszed egy botot, amelynek a vége be van hasítva, és ráerősít egy egyrúpiás bankjegyet. Amint a lassan közeledő szerelvény egy vonalba ért vele, a mozdonyból kinyúlt egy fekete kéz, s a magasra tartott botról leemelte a pénzt. A mozdonyvezető átlépett a szerkocsira, és ledobott néhány darab szenet. A csodálatos mannát Padmini sietve szoknyájába gyűjtötte, és elrohant. Apja majd kis darabokra fogja törni a szén egy részét, ebből fogják táplálni a családi *chulát*, a maradékot pedig eladja. Íme, ez is egyike volt annak a számtalan apró ötletnek, amelyeket az Öröm Városának szegényei eszeltek ki a mindennapi létért folytatott harcukban.

A hiányos pihenés ellenére Lambert nem sajnálta a régi sikátort: aki a szegények közé akar tartozni, annak az udvar páratlan lehetőségeket kínált a szemlélődésre. Mennyi tevékenység zajlik egy ilyen sötét, nedves börtönben is! És főleg mekkora jövés-menés: szinte percenként hallatszott csengőszó, gong, füttyentés: hol Gangeszvizet áruló brahman, hol kereskedő, hol valami mutatványos lépett be hangos felkiáltással az udvarba. A legnagyobb sikert a medvetáncoltatók aratták, főleg a gyerekek körében. Mihelyst felhangzott a jellegzetes dob, az egész udvar elészaladt. A majom-, kecske-, monguz-, papagájszelídítőket és a kígyóbűvölőket is lelkes nézősereg vette körül. Éppúgy az énekmondókat, a bábjátékosokat, a bárdokat, a mesemondókat, a trubadúrokat, a fakírokat, a pantomimosokat, az erőművészeket, a törpéket, a szemfényvesztőket, a bűvészeket, az akrobatákat, a birkózókat, a bolondokat, a szenteket... egyszóval az összes Zampanót és Bouglionét, mindazt, amit a látványosságra és az ünneplésre szomjazó emberi elme kitalált, csak hogy a nyomorvárosok szerencsétlenjei legalább egy kis időre elfeledhessék sorsuk nyomorúságát.

Az udvar mindenekelőtt a gyerekek birodalma volt. „Az Öröm Városának csodálatos gyermekei! — mondta Lambert. — Nyomorúsággal táplált, ártatlan kis lények, akikből azonban minden pillanatban előtört az eleven élet. Gondtalanságuk, életörömük, varázsos mosolyuk, sötét arcukból előparázsló, csillogó tekintetük szépséggel ragyogta be a *slum* szennyes világát. Azt, hogy a felnőttek meg tudták őrizni reménységüket, végső soron ragyogó üdeségüknek, komoly tekintetüknek lehetett köszönni. Nélkülük a *slum*ok csak kényszermunkatelepek lettek volna. A nyomorúság szigetét az öröm szigetévé varázsolták."

Lambert hatvankét gyereket számolt össze az udvar néhány négyzetméternyi nedves területén, ahova szinte soha nem sütött be a nap. Az apróságok egészen kisgyermekkoruktól fogva rá voltak kényszerítve, hogy mindent maguk oldjanak meg. Kemény iskola volt ez, az élet iskolája. Közöttük és az anyagvilág között nem állt semmilyen közvetítő. Mindent közvetlenül a kezükkel végeztek, evéshez a jobb, takarításhoz, tisztogatáshoz, valamint a latrinán a bal kezüket használták. El tudtak játszani a legegyszerűbb kő-, vagy fadarabbal is. A tárgyakhoz fűződő közvetlen kapcsolat alapvetően megváltoztatta a dolgokhoz való viszonyukat, és állandóan fejlesztette kreativitásukat. Mivel egyetlen eszközük a kezük volt, a természettel való közösségük közvetlenné és elmélyültté vált. Ennek hatását egész életükön le lehetett mérni. Játékaik konkrét és egyszerű játékok voltak. A *slum*ban nem voltak sem elektromos, sem automatikus, sem mechanikus játékok. A ház gyerekei maguk

ötlötték ki játékszereiket. Az a kislány például, aki minden reggel elment a vasúti töltésre szénért, Padmini, a bal lábára zsinórt kötött, és a zsinór végét egy nagy kőhöz erősítette. Ezzel már készen is volt az ugrókötél, méghozzá az ideális, mivel az ugrálás közben szabadon maradó kezekkel tánc- vagy pantomim mozdulatokat lehetett tenni. Lambert elképedve figyelte: a gyermek mozdulatai megegyeztek a templomok istenségeinek kőbe merevedett mozdulataival. Az indiai táncművészet minden titka ott ragyogott a kislány csöpp testében. A fiúk találtak egy deszkát, és mindjárt ki is nevezték Ben Hur szekerének; ráültették a kicsiket, s lelkesen vonszolták őket ide-oda. Néhány kaviccsal és gyümölcsmaggal vad golyócsatákat vívtak az udvar egész hosszában, néha még Lambert szobáját is igénybe vették. Egy nap Malika Ghosh, Lambert kis szomszédja, aki mindig tejes teával szaladt elébe, rongyokból babát készített. Amikor rájött, hogy a papás-mamáshoz elegendő igazi baba áll a rendelkezésükre, megbeszélte társaival, hogy a rongybabát kultusztárggyá léptetik elő. Kinevezték Lakshminak, a bőség istennőjének, aki a *slum*ok szegényeinek különleges tiszteletét élvezte.

Ugrósulik, búgócsigák, jojók, karikák... Lambert nem győzött csodálkozni ezeknek a kidülledt hasú csöppségeknek az energiáján, lelkesedésén, találékonyságán, játékkedvén. Egyszer egy karikája után rohanó kisfiú beleszaladt Lambertbe. A pap elkapta a fiú karját, s megkérte, tanítsa meg a játékra. Ócska vaskereket kellett egy kampós bot segítségével hajtani. Három sikertelen próbálkozás után, amit a gyerekek viharos jókedvvel szemléltek, a francia felhagyott a további kísérletezéssel. A karika fölötti uralom megszerzése hosszú időt vett igénybe, és akrobataügyességre volt szükség ahhoz, hogy az utcát eltorlaszoló akadályok között a kereket egyensúlyban lehessen tartani.

A legremekebb játék, a játékok királya, amit legalább olyan szenvedéllyel űztek a felnőttek, mint a gyerekek, ami a legtöbb versenyzést, rivalizálást, összetűzést okozta, csupán egy fakeretből, némi papírból és hosszú zsinórból állt. A sárkányeregetés több volt puszta játéknál. Egy egész civilizáció lenyomatát hordozta, azt az örömet, hogy az ember átadhatja magát a természet erőinek: hordozzák, vezessék, irányítsák, ahogy nekik tetszik. A sárkányeregetés művészet volt, vallás, filozófia. Az elektromos vezetékeken százával csüngő, fennakadt sárkányok voltak az Öröm Városának díszszászlói.

Az egészen kicsinyek csomagolópapírral kezdték. Hat- vagy hétéves koruktól kezdve már azon ügyeskedtek, miként tökéletesíthetnék légi járművüket. Kezükben repülőgépszárnyakká alakultak az eldobott rongyok, a *khadi*-darabok. A kész műveket geometriai ábrákkal rajzolták tele, s megkérték Lambertet, írja rá a szárnyra a tulajdonos nevét. A legnagyobb sárkányok farokkal és kormánnyal rendelkező valóságos mesterművek voltak. A sárkányokat fogva tartó zsinórt néha üvegporral vonták be, hogy esetenként el lehessen vele reszelni a konkurencia zsinórjait.

Egyik este az előmonszun széllökései váratlanul felkapták az egyik sárkányt. Az egész udvar tűzbe jött. „Azt hittem, hogy a Cape Kennedyn vagyok, valamelyik űrrakéta indulásakor" — mesélte Lambert. A tizenkét éves Jai, az egykori keralai tengerész egyik fia felmászott a tetőre, s a cserepeken szaladva igyekezett felfelé röptetni a sárkányt. Az alkotmány, bár a szélrohamok ide-oda dobálták, emelkedni kezdett. Minden egyes megugrást lelkes éljenzés kísért. „Szinte fújtuk a levegőt, hogy gyorsabban emelkedjék." A gyerek az egyik tetőről a másikra ugrálva vezette a gépét a kedvező légáramlatok felé. A *slum*ban már több baleset történt az ilyesfajta

akrobatamutatványok következtében. „Följebb, még följebb!" — ordította a nézőközönség. Jai olyan ügyesen navigált, hogy a farka mögött rózsaszínű szalagot lebegtető hatalmas bogárnak sikerült a *slum*ot átszelő elektromos vezetékek fölé lendülnie. Óriási üdvrivalgás támadt. Az udvar tombolt örömében. Az eunuchok dalolni kezdtek, még Lambertet is elragadta a fékevesztett jókedv. Ebben a pillanatban egy másik sárkány is megjelent az égen: a mellettük lakó mohamedán udvar párbajra hívta ki őket. Ettől kezdve az ügy túl komollyá vált ahhoz, hogy gyerekekre lehetett volna bízni az elintézését. Jai apja és Ashish Ghosh, a fiatal tanító, aki már készülődött vissza a falujába, felugrottak a tetőre. Megragadták a sárkány madzagját. Mindenáron le kellett szedni a riválist, és el kellett rabolni a szomszédoktól. De már amazok is a tetőn voltak. Vad párbaj bontakozott ki, a nézőközönség lelkes biztatása közepett. A játék elfajult. Hosszú perceken keresztül még nem lehetett tudni, hogy ki fog győzni. Minden csapat azon igyekezett, hogy befogja a másik madzagját. Egy hirtelen szélrohamot kihasználva Lambert csapatának sikerült a másik sárkány fölé kerülnie. Nem hagyták tovább emelkedni, s lassan az elektromos vezetékek felé szorították. Óriási őrjöngés támadt. A feldühödött mohamedánok megrohanták a két hindut. Minden irányból záporoztak a cserepek. A dobok kétszeres erővel robajlottak. Újabb és újabb utánpótlás kapaszkodott fel a tetőkre. Lentről az asszonyok lelkesen biztatták a harcosokat. A két sárkány összeütközött, összegabalyodott, s végül mint két halott falevél, az elektromos vezetékekre hullottak. A tetőkön az ütközet nem csillapodott. A rémült patkányok fejvesztve menekültek. A harc könyörtelen volt. Többen leestek a földre. Lambert tehetetlenül menekült a szobájába. A nyitott ajtón jól látta, hogy a fiatal Jai, a kis Padmini és a többi gyerek felemelt fejjel, a csodálkozástól tágra nyílt szemmel figyeli a „felnőtteket, akik elrabolták tőlük játékukat, és úgy verekedtek, mint a vadállatok".

HATVANKETTEDIK FEJEZET

Titokban tartani az elmenetelünket? — kiáltott fel Ashish Ghosh. — Ebben a hangyabolyban, ahol az emberek azzal töltik az idejüket, hogy a másik után szaglálódnak? Ez teljesen lehetetlen!

Csoda fia helyeslőleg bólintott. Jól tudta, hogy a fiatalembernek igaza van. A *slum* olyan fazék, melyben szép lassan együtt főnek valamennyien. Bármit tesz is az ember, minden a többiek szeme láttára történik. Mindenki tudomást szerzett mindenről, beleértve az élet legintimebb vagy legrejtettebb területeit is, például a házaséletet, vagy azt, hogy az ember miket mond álmában. A taxisofőr mégis mindenáron meg akarta szerezni Ghoshék szobáját barátja, Hasari Pal számára. A legjobb persze az lett volna, ha a dolgot még a szoba megüresedése előtt meg lehetett volna tárgyalni a tulajdonossal, vagy legalábbis az előtt, mielőtt elterjed a szoba várható megüresedésének a híre. De hát ez olyan volt, mintha meg akarnánk akadályozni, hogy a nap felkeljen.

A *slum*ban hamarosan másról sem beszéltek, mint a Ghosh család közeli elindulásáról. Az embereket nem annyira az üresen maradó szoba izgatta, inkább az elmenetel ténye. A *slum*ban töltött évek után a nagy álom, a hazatérés változatlanul

megvalósíthatatlan vágyakozásnak tűnt. Az pedig teljesen érthetetlen volt, hogy egy fiatal házaspár — önként — lemondjon a rendszeres havi fizetés hallatlan fényűzéséről, csak azért, hogy ismét rizzsel bajlódhassék. Érdekes módon a tervet a legnagyobb ellenérzéssel éppen Ghoshék falujában fogadták. „Ha Lakshmi istennő olajat öntött a lámpásotokba, bűn lenne eloltani a lángot és máshová menni" — jelentették ki hangosan a fiú szülei. Hozzátették, hogy mindenképpen megakadályozzák a fiatalok hazatérését, s ha kell, erőszaktól sem riadnak vissza.

Oly sok jelentkező akadt a szobára, hogy a helyszínen egyszer csak megjelent a tulajdonos, egy pocakos bengáliai, akinek úgy fénylett a haja, mintha *ghee*-vel kenték volna be. Az Öröm Városában még a leggyalázatosabb lyuknak is volt törvényes tulajdonosa, némelyiknek négy is, tehát minden falra jutott egy. Jó néhány pénzeszsák több lakással rendelkezett; volt, aki egy egész udvart a magáénak mondhatott.

„Az a tény, hogy a kövér bengáliai személyesen jelent meg, nem sok jóval biztatott" — mesélte Csoda fia. Sajnos, rossz előérzete hamarosan beigazolódott. A tulajdonos bejelentette, hogy kétszeresére emeli a lakbért: az eddigi havi harminc rúpiáról hatvanra. Ez elképesztő összeg volt azért az ablaktalan, villany nélküli nyúlketrecért, azonfelül messze meghaladta a vörös láztól szenvedő, szegény riksahúzó szerény anyagi lehetőségeit. Ám a taxisofőr még nem ismerte be, hogy legyőzték. „Az én nevem Csoda fia, és én hittem ebben a névben. Elhatároztam, hogy igenis küzdeni fogok Hasariért meg ezért a rongyos odúért. Azt mondtam a feleségemnek: Készíts össze egy tányér rizst, egy kókuszdiót meg egy virágfüzért. Elmegyünk a paphoz, és bemutattatunk egy *puját*." A brahmin vézna, sovány emberke volt. Szerény kis templomocska mellett lakott a családjával együtt, a nyomorváros egyik legnyomorultabb zugában, a Tamil Nadu-i közösség deszkákból és vászondarabokból összetákolt viskói és a vasútvonal között. Csoda fia átadott neki tíz rúpiát. A brahmin *tilak*ot helyezett látogatói homlokára, majd ugyanígy Shiva, valamint az istenség mellett trónoló bika, a bőséget jelképező Nandi homlokára is. Azután összeszedte a szükséges felszerelést: áldozati tálcát, tömjénrudakat, *ghee*-t, kis csengettyűt, *panchaprodipot*, az ötágú gyertyatartót, melynek ágain kis tartókban aprócska láng lobogott, és egy vízzel teli kancsót. Elimádkozott néhány *mantrât*, megrázta a csengettyűt, és belefogott a fényáldozatba: kezében a gyertyatartóval körbejárta a szobrokat. Főleg a bika előtt töltött el sok időt, mert a hindu hit szerint neki hatalmában áll mindent megengedni.

Az égben lakozó isteneknek szánt *puja* után Csoda fia elhatározta, hogy a földi isteneket sem mellőzi.

— Segítségül kell hívni a Keresztapát — mondta Ashish Ghoshnak. — Egyedül ő tudja ennek a kalóz tulajdonosnak a túlkapásait megakadályozni.

— Azt hiszed, hogy a Keresztapa hajlandó ilyen apróságokkal is foglalkozni? — nyugtalankodott Ashish.

— Miért ne? Pontosan az ilyen közbelépéseket imádja. Vajon nem azt állítja magáról, hogy ő a „kicsinyek védelmezője, az özvegyek és árvák oltalmazója, a szegények guruja"?

Csoda fia tehát kihallgatást kért a Keresztapától. Két nap múlva megjelent a főnök egyik küldöttje. Ugyanaz a ceremónia, mint ami annak idején Lambertet várta: a taxisofőrt először az egyik előszobába vezették. A szolgálatban levő testőrség egykedvűen dominózott. Aztán megjelent a Keresztapa legidősebb fia, és bevezette a

nagy fogadószobába. A taxisofőr csodálkozástól tágra nyílt szemmel tekintett körül: a Keresztapa valóban nagy úr volt. Ékkövekkel kirakott trónusán úgy ült a terem mélyén, mint valami Nagymogul. De Csoda fia azt is megállapította, hogy ráncos arcával, fekete szemüvegével inkább teknősbékára emlékeztet. A Keresztapa nem szólt semmit, állát a taxis felé emelve jelezte, hogy beszélhet.

Csoda fia előadta mondandóját. Nagy hévvel beszélt, de a Keresztapa egyszer csak felemelte szőrös, gyűrűkkel borított kezét. Megértette. A magyarázatok nem érdeklik. Intett a fiának, hogy lépjen közelebb, és a fülébe súgta, hogy mit kér cserébe a segítségért. „A Keresztapa hiába volt a szegények és az elnyomottak védelmezője, éppúgy, mint a versenylovak, zab nélkül ő sem futott. Mégis, nagy meglepetésemre, ez alkalommal nem pénzről volt szó. Fia által tudtomra adta, hogy emberei fel fognak lépni a helyzetével visszaélő tulajdonossal szemben, de cserébe alkoholkimérést kíván felállítani az udvarban. Ez kicsit erős volt, nem? Ám tiltakozásról szó sem lehetett. Aki tetőt ad a fejed fölé, attól nem tagadhatod meg a vendégszeretetet!"

A család elindulása, hazatérése — noha ez a *slum* életének talán legkülönlegesebb, legfigyelemreméltóbb eseménye — teljesen titokban történt. Miután elvetették azt az ötletet, hogy külön térjenek haza, Ashish és Shanta Ghosh minden holmijukat felrakták egy riksára, és három gyermekükkel együtt hajnalban elhagyták az udvart. Nem volt sem búcsúbankett, sem ünneplés, csupán néhány kedves, meleg szó. Elköszöntek közvetlen szomszédaiktól, akikkel együtt éltek és szenvedtek annyi éven keresztül ugyanabban a börtönben. Az udvarban lakó gyerekek még búcsúajándékot is készítettek. A *ghee*-vel bekent, rózsaszirom-koszorúval díszített rongybabát, amit néhány héttel azelőtt közösen alakítottak át a bőség istennőjévé, Lakshmivá, a mozdonyokról szenet szerző kislány, Padmini adta át Malikának, Ghoshék legidősebb lányának.

Lambert elkísérte a családot a pályaudvarra. Két óra vonatozás várt rájuk Canning városáig, majd háromórás hajóút a Matla-folyón, a Gangesz-delta egyik ágán, egy óra buszozás és két óra gyaloglás a gátakon. Így fognak hazatérni hat évig tartó száműzetésük után! Példás bizonyíték arra, hogy a menekülés, a vándorlás iránya megfordítható, hogy Kalkutta tragédiája nem szükségszerű, és talán nem fog örökké tartani. Legalábbis Lambert számára ezt jelentette a család elmenetele. Mégis szomorúan gondolt arra, hogy elveszti testvérét és nővérét. Jó ideje már annak, hogy Margaréta elhozta őket a Fakir Bhagan Lane-i kis szobába, de attól az estétől kezdve mély barátság kapcsolta őt ezekhez a fiatal és fényárasztó lényekhez, akik mindig készen álltak minden segítségre, és örömmel szolgálták a legszegényebbeket és a legelhagyatottabbakat is. Ashish felrakta övéit a vonatra, és Lambert felé fordult.

— Paul Nagy Testvér — mondta a meghatódottságtól remegő hangon —, tudod, hogy hinduk vagyunk, de mégis nagy örömet szereznél nekünk, ha az indulás előtt megajándékoznál minket Jézusod áldásával.

A pap meghatottan emelte fel kezét, és a tömegben szorongó, szorosan egymás mellé bújt öt fej fölé lassú mozdulattal nagy keresztet rajzolt.

— Legyetek áldottak Krisztus békéjében — mormolta —, mert ti vagytok a világ világossága.

Aztán megindult a vonat. Az ablakon kihajló fejek eltűntek a forróságtól remegő levegőben, és Lambert érezte, hogy könnyek peregnek le az arcán.

ÉLET A JÁRDÁN

ITT MINDENT HASZNOSÍTANAK

Rejtély, hogy a bengáliai tulajdonos honnan tudta meg a család elmenetelének napját. Mindenesetre aznap reggel hat órakor megjelent az udvarban vagy fél tucat marcona alakkal, akiket erre az alkalomra toborzott össze. Hozott magával egy óriási lakatot is, hogy lezárhassa a megüresedett szoba ajtaját. Már éppen be akarta kattintani a lakatot, amikor fütykösökkel felszerelt kommandó élén megjelent a Keresztapa legidősebb fia. Félrelökdösték a tulajdonost meg az embereit, és birtokba vették a szoba előtti területet. A kibontakozó vad csata éppolyan emlékezetes eseménye lett a *slum* történetének, mint a Hastinapuri ütközet a Mâhabhârata eposznak. Csupán az volt a különbség, hogy az udvarban nem mitológiai harcosok csatáztak a birodalom fővárosáért, hanem szedett-vedett rongyokba öltözött férfiak ütötték egymást a *slum* egyik nyomorúságos odújáért. Az udvarban persze kitört a pánik. Az asszonyok egy része visítva menekült, a másik része pedig elbarikádozta magát a gyerekeivel együtt. Az eunuchok kakasa rémült kukorékolásával fellármázta az egész környéket. Mindenfelől repültek a cserepek, a *chulák*, a vödrök, a téglák. Az udvar óriási színházzá alakult, csakhogy itt ádáz haraggal igazi verekedés zajlott.

Egyszer csak testőrségétől kísérve megjelent a Keresztapa. Makulátlan fehér *dhoti*-jában, aranyozott szandáljával, elefántcsontnyelű fehér sétapálcájával most még jobban emlékeztetett a Nagymogulra, mint valaha. „Megjelent Akbar császár, hogy lecsendesítse alattvalóinak haragját" — mondta magában Lambert. A harc egy pillanat alatt véget ért. Senki, még a kikötőben alkalmazott legutolsó *goonda* sem merte volna kétségbe vonni a nagyúr tekintélyét. Az emberek előmerészkedtek, hogy lássák, mi lesz. A Keresztapa a tulajdonos elé lépett, sétapálcáját odanyújtotta az egyik testőrének, és két kezét összetéve udvariasan köszöntötte a bengáliait. Azután visszavette a botját, és a lakat felé bökött, amit a kövér tulajdonos még mindig a kezében tartott. Alig észrevehető mozdulattal intett az egyik testőrének, mire az előlépett és elvette a lakatot. A tulajdonos meg sem próbált tiltakozni. Ellenkezőleg, nagy tisztelettel elköszönt, és kísérete élén emelt fővel elvonult. Győzelmét kiélvezendő, a Keresztapa körbejárta az udvart. Menet közben meg-megsimogatta a karon ülő gyermekek arcát.

Csoda fia ujjongott. Ez alkalommal is kiérdemelte a nevét. Az igaz, hogy győzelme eléggé költséges volt: jó sok baksist szét kellett osztania az udvar lakói között, hogy beleegyezzenek az alkoholkimérés felállításába, de hát ez volt az ára a Keresztapa közbelépésének. Az eredmény megérte az áldozatot. Hasari végre megmenekülhet a járdák világától, és családjával együtt beköltözhet ebbe az udvarba. Közel lesznek egymáshoz. Igazi négycsillagos udvar ez: a kunyhók fala agyagból van, és igazi tető borítja őket. Külön előny, hogy Hasarinak kiváló szomszédai lesznek: egyik oldalon egy fehér bőrű, Istent szolgáló igazi szent ember, a másikon négy nem kevésbé igazi eunuch. Az esemény méltó megünneplésére a Keresztapa már megtette a szükséges előkészületeket: az új zugkocsma *bangláv*al és *todi*val telt üvegei már várták az ünneplőket!

Szavamra, hallucinálok — állapította meg Max Loeb. Letette a sztetoszkópját, és megdörzsölte a szemét. Az alak még mindig ott állt az utca közepén, a szennyes vízben.

— Papa! — kiáltotta Max, és kirohant a szobából.

A vörös hajú, megtermett alak valóban Arthur Loeb volt. Az amerikai sebész térdig feltűrt nadrágjával rákvadászokra emlékeztetett. Apa és fia némán álltak egymással szemben, képtelenek voltak bármit is mondani. Végül Arthur kitárta a karját, és átölelte a fiát. Az egymás nyakába boruló két sahib látványa nagy derültséget keltett a rendelő előtt tolongó tömegben.

— Ez a kórházad? — kérdezte végül Arthur Loeb sokat sejtető arckifejezéssel.

Max bólintott, mire mindketten nevetni kezdtek. Arthur Loeb hamarosan elkomorodott. Nem tudta levenni a tekintetét a roncsolt arcokról, az anyák karjaiban fekvő csecsemő-csontvázakról, a szünet nélkül köhögő, vizsgálatra váró tüdőbetegek ziháló mellkasáról.

— Ez valóságos pokol — mondta végül döbbenten.

— Sajnálom, hogy nem szolgálhatok különb fogadóbizottsággal — mentegetődzött Max. — Ha értesítettél volna, most harsonák, táncosnők, eunuchok, virágfüzérek, a vendégnek kijáró *tilak* és még mindenféle egyéb különlegesség fogadott volna! India varázsos ország!

— Mi az a *tilak*?

— A homlokod közepére, a szemek közé helyezett vörös pont, egyfajta harmadik szem, hogy felfedezd a látszatokon túli valóságot.

— Hát, ami azt illeti, amit pillanatnyilag látok, az inkább lesújtó — állapította meg Max apja. — Nincs ebben a városban valami kevésbé gyászos hely, ahol megünnepelhetnénk találkozásunkat?

— Mit szólnál egy pandzsábi vacsorához? Ez India legjobb konyhája. A legjobb vendéglő pedig pontosan a te szállodádban működik. Gondolom, a *Grand Hotelt* választottad.

Arthur intett, hogy igen.

— Akkor nyolc órakor a *Tandoori*ban! — mutatott magyarázatképpen Max a türelmesen várakozó betegek és nyomorékok hosszú sorára. — És holnap majd gyere segíteni! A légúti megbetegedéseknek te vagy a szakértője, nem? Itt bőven lesz munkád!

A kalkuttaiak, ha rendelkeztek a szükséges anyagiakkal, a hőség támadásait úgy bosszulták meg, hogy a másik végletbe estek. Az egyik gyáros például fittyet hányva az észbontó forróságra, korcsolyapályát létesített a kertjében. A luxusvendéglők mindegyike, a Max által választott is valóságos jégszekrény volt. Szerencsére a turbános főúr hatalmas üveg Dom Perignont varázsolt Maxék asztalára. Az ital rövid időn belül nemcsak felmelegítette a két amerikait, hanem kitűnő étvágygerjesztőnek is bizonyult. Max már ismerte a pandzsábi konyhaművészet összes remekét. A gasztronómia rejtelmeibe Manubaj Chatterjee vezette be ebben a vendéglőben.

Arthur felemelte a poharát.

— Közeli hazatérésedre, fiam!

— Igyunk először a te kalkuttai tartózkodásodra — javasolta Max, és a két pohár összekoccant.

— A kutyafáját! — jegyezte meg hirtelen Arthur. — Micsoda látvány volt az délután!

— Pedig még semmi szörnyűséget nem láttál!

A sebész hitetlenkedve nézett rá.

— Azt akarod mondani, hogy még ennél rosszabb is létezik?

— Valóban nehéz ezt elhinni, ha az ember Miami paradicsomi állapotai közül érkezik ide — mondta Max, apja luxusklinikájára gondolva. — Senki sem tudja elképzelni, hogy milyen körülmények között élnek emberek milliói az itteni *slum*okban. Kivéve azokat, akik idejönnek, és ugyanúgy élnek, mint ők, mint például az a francia pap, akit a leveleimben említettem. Vagy mint én, persze csak nagyon kis mértékben.

Arthur tisztelettel vegyes csodálkozással hallgatta fiát. Maga előtt látta kisgyerekként, serdülőként, és visszaemlékezett legjellegzetesebb tulajdonságára: betegesen gyűlölte a piszkot. Napjában többször átöltözött, az iskolában tisztaságmániája miatt társai egy híres mosóporról „Supersunds"-nek nevezték. Később, az egyetemen, a rovaroktól való beteges félelme néhány emlékezetes ugratás szenvedő alanyává tette: egy alkalommal például egy egész tetűtelepet talált a lepedői között, máskor meg egy megtermett tarantellapókot fedezett fel az orvosi táskájában. Arthur Loeb nem tért magához a csodálkozástól. Az Öröm Városának istenei átformálták gyermekét. Szeretett volna erről többet tudni.

— Amikor ideértél, ebbe a szörnyűséges posványba, nem gondoltál arra, hogy lóhalálában elmenekülj innen?

— Dehogynem — vágta rá habozás nélkül Max. — Annál is inkább, mert ez a szadista Lambert egy átkozott meglepetést tartogatott az érkezésemre: le kellett vezetnem egy leprás nő szülését. Ha láttál volna! De a java még csak ezután következett!

Elmesélte a pokoli meleget, a csöpp rendelőt elárasztó, csodában reménykedő élőhalottakat, a szippantósok sztrájkját, ami miatt a *slum* szennyes kloákává változott, a trópusi viharokat, árvizeket, az éjszakai betörést, a skorpiócsípést, a csatornába pottyanást.

„Az Öröm Városa már az első héten bemutatta minden kedves meglepetését — foglalta össze. — Teljesen kikészültem. Beugrottam egy taxiba és elmenekültem. Ide futottam. Igyekeztem mindent elfelejteni, de három nap múlva újra vágyódtam a *slum* után. Visszatértem."

Megjelentek a tálakkal megrakott pincérek. A csirke- és bárányhúsoknak kiváló illata, és sajátos narancsszínе volt. Arthur Loeb elfintorodott.

— Nyugodj meg, a pandzsábi konyha húsételeinek ez a jellegzetes színe — magyarázta Max, boldogan fitogtatva tudását. — A húst először fűszerekkel ízesített joghurtban áztatják, majd bekenik borsos krémmel. Ez utóbbitól lesz ez a különös színe. Végezetül a hússzeleteket agyagból készült nagy kemencébe, *tandoor*ba teszik. Remek étel, kóstold csak meg!

Arthur Loeb nekilátott. Alig tüntette el az első falatokat, kivörösödött és érthetetlen szavakat motyogott. Pezsgőt kért, hogy elolthassa a szájában és a torkában lángoló tüzet. Max sietve töltötte tele apja poharát, és hozott pár darab *nan*t. Ez az élesztő nélküli, kemencében sütött ízletes lepény kiválóan alkalmas volt a toroktáji részek nyugalmának a helyreállítására. Jó ideig csendben ettek.

— És mi lenne, ha megvenném az Öröm Városát? — vetette fel váratlanul az apa.

Maxnak kis híján a torkán akadt a csirkecomb.

— Azt akarod mondani... hogy megveszed az egész *slum*ot?

— Pontosan. Lebontatom az egészet, és új telepet építek. Folyó víz, csatornák, villany, televízió, telefon. Aztán az egészet az egykori lakóknak ajándékozom. Na, mit szólsz hozzá?

Max lassan kihörpintette a poharát. Fontolgatta, mit válaszoljon.

— Papa, az ötlet remek. Csak az a baj, hogy Kalkuttában vagyunk, nem pedig South Miamiban, vagy Bronxban. Félek, hogy egy ilyen terv megvalósítása számtalan nehézségbe ütközne.

— Sok pénzzel mindent meg lehet valósítani — felelte az apja árnyalatnyi ingerültséggel a hangjában.

— Valószínűleg igazad van. Csakhogy itt a pénz önmagában nem mindig elég. Egyéb szempontokat is figyelembe kell venni.

— Például?

— Először is idegen állampolgár nem vásárolhat ingatlant. Ez régi indiai törvény, amit az angolok is kénytelenek voltak tiszteletben tartani, még hatalmuk fénykorában is.

Arthur Loeb kézlegyintéssel intézte el fia ellenvetését.

— Majd szerzek helybelieket, akik elintézik a dolgot helyettem. Megveszik a *slum*ot, az eredmény ugyanaz. Végül is, csak ez számit, nem?

Hogy a fűszeres ételek vagy Anand Nagar-i első látogatásának megdöbbentő élménye okozta-e, mindenesetre a sebész rendkívül tettrekésznek mutatkozott.

— Egy ilyen alkotásnak sokkal nagyobb lenne a hatása, mint a fejletlen országok megsegítésére kitalált sokféle homályos tervnek — mondta végül.

— Kétségkívül — ismerte el Max mosolyogva.

Arra gondolt, vajon mit szólnának a kormány *babu*jai, ha megtudnák, hogy egy amerikai *sahib* meg akarja vásárolni Kalkutta egyik nyomornegyedét. Volt azonban ennél fontosabb ellenvetése is. Amióta közvetlen közelről megismerte a harmadik világ nyomorát, Max sok mindenben változtatott korábbi nézetein a szegényeken való segítés lehetőségeit illetően. Idáig ugyanis úgy gondolkodott, mint a gazdagok általában.

„Amikor megérkeztem a *slum*ba — mesélte —, az első gondolatok egyike, amit Lamberttől hallottam, egy brazil püspök megállapítása volt. A falvakban meg a *favellák*ban élő szegények ügyében fáradozó főpap azt állította, hogy ha a segítségnyújtásunk nem jár együtt olyan tettekkel, amelyek a szegénység gyökereit hivatottak kitépni, akkor csak növeli az emberek tehetetlenségét.

— Azt akarod mondani, hogy semmi értelme őket kiemelni a nyomorúságos viskókból és új lakásba tenni? — csodálkozott Arthur Loeb.

Max szomorúan bólintott.

— Megtanultam még egy furcsa igazságot. A *slum*ban a kizsákmányoló többet ér, mint a jóságos Mikulás. — Majd apja csodálkozó arcát látva hozzáfűzte: — Ha valaki kizsákmányol téged, rákényszerülsz, hogy tégy valamit; a jóságos Mikulás mozdulatlanságra csábít.

„Több napba telt, mire pontosan megértettem, mit is akart Max mondani — mesélte később az amerikai sebész. — Reggelenként taxiba szálltam, és elmentem a nyomortelepre. A kis rendelő előtt már hajnaltól fogva százak álltak sorba. A derék

Bandona a szoba egyik sarkát rendezte be számomra. A betegek elosztása is az ő feladata volt. Csalhatatlan ítélőképességgel választotta ki és küldte hozzám a legsúlyosabb eseteket, többnyire olyan tüdőbetegeket, akiknek már nem sok ideje volt hátra. Egész pályafutásom alatt még sohasem láttam ennyire leromlott szervezeteket. Honnan vették az erőt, hogy egyáltalán elvánszorogjanak az asztalomig? Az én szememben már halottak voltak. Pedig nem volt igazam: ezek a csontváz emberek még igenis éltek: lökdösődtek, vitatkoztak, nevetgéltek. Az Öröm Városának az volt az egyik csodája, hogy az élet mindig erősebbnek mutatkozott a halálnál."

A *slum* nyomorúságával és szenvedésével való mindennapos találkozása nyomán Arthur Loeb előtt megvilágosodott, hogy milyen szinten kell a hathatós segítségnek megérkeznie. „Szívesen adtam volna akár egymillió dollárt is, hogy megvegyem és újjáépítsem az egész *slum*ot, holott a valódi szükségletek mást kívántak: tejet kellett volna adni a még nyitott koponyájú, angolkóros csecsemőknek, be kellett volna oltani a nagyfokú járványveszélynek kitett lakosságot, a tébécések ezreit pedig ki kellett volna ragadni a halálos kór karmaiból. Az az idő, amit a fiam, Paul Lambert, a fiatal Bandona meg a Segítségnyújtási Bizottság tagjainak társaságában töltöttem, megtanított egy alapvető igazságra: emberi együttérzést, szolidaritást kifejező gesztusaink akkor igazán hatékonyak és értékesek, ha szigorúan a mindennapi élet síkján maradnak. Egy egyszerű mosoly is érhet annyit, mint a világ valamennyi dollárja."

Max minden csütörtökön mikrobuszt bérelt az angolkóros, paralízises, szellemi vagy testi fogyatékos gyerekek elszállítására. A fiatal doktort meg szegény kis csapatát rendszeresen elkísérte Bandona, Margaréta meg néhány anya. Ezen a reggelen eggyel több utas szállt be a buszba: Max apja is velük ment. A kocsi átkelt a Hooghly vashídján, és harsány tülköléssel igyekezett előre a nagy tömegben. Egyszer csak megálltak. A Circus Avenue 50. számú háza kétemeletes, öreg épület volt. A bejárat fölötti táblán ez állt: „ESTRID DANE CLINIC, I. emelet". Ez lenne a klinika, ez az ütött-kopott, félhomályos helyiség, amelynek összes bútorzata két nagy asztalból áll? — méltatlankodott a sebész, kétkedő pillantást vetve a sivár környezetre. Ám ami ezután következett, életének egyik legmegdöbbentőbb élményének bizonyult. Amikor minden gyereket elhelyeztek, megjelent a „klinika" vezetője: egy egészen alacsony, szinte teljesen jelentéktelen, mezítlábas idős hölgy. A hindu özvegyasszonyok fehér szárját viselte, haja egészen rövidre volt nyírva. Az amerikait azonnal megragadta az asszony mosolya. Ez a mosoly fénnyel árasztotta el a ráncos arcot, ott ragyogott az asszony tiszta szemében, bételtől vöröslő finom metszésű ajkain. Reménységet, szeretetet, együttérzést fejezett ki. „Ez a mosoly természetfölötti erővel és ragyogással árasztotta el ezt a nyomorúságos szemétdombot — mesélte Arthur Loeb. — Maga volt a színtiszta karizma."

A nyolcvankét éves Estrid Dane az indiai orvostudomány nagy büszkeségének számított. Nem volt sem orvos, sem kuruzsló. Az általa alapított londoni klinikán töltött negyven éve alatt hosszú, vékony keze, lágy hangja és angyali mosolya több fizikai nyomorúságon segített, mint jó néhány erre hivatott intézmény együttvéve. A királyság leghíresebb professzorai hozzá küldték a reménytelen eseteket. A sajtó és a televízió már jópárszor bemutatta a tevékenységét. „A csodakezű indiai öregasszony" — általában így emlegették — egész Angliában ismert volt. Életének vége felé azonban Estrid Dane úgy döntött, hogy visszatér hazájába, és életének utolsó szakaszát honfitársai gyógyításának szenteli. Így került hát a Circus Avenue egyik régi

épületébe, ahol minden reggel újra és újra munkába állva csodákat tett. Mindig mellette volt néhány fiatal tanítványa. Igyekezett átadni nekik sajátos gyógymódjának titkait.

Margaréta és Bandona egy végzetesen lesoványodott, hatéves kisfiút tettek az asztalra. A gyerek teljesen élettelennek látszott. Mozdulatlan volt a karja, lába, szeme, feje — egyszóval egész teste. Arthur Loeb szerint olyan volt, mint egy „kis holttest, amely még őriz valamit az élet üdeségéből". A gyereket Subash-nak hívták. Paralízises volt. Az anyja előző nap hozta el Maxhoz. „Fogadd el — könyörgött kétségbeesett tekintettel. — Én már nem tudok rajta segíteni." Max megvizsgálta a gyereket, és visszatette anyja karjaiba. „Gyere vissza holnap reggel, elmegyünk Estrid Dane-hez."

„Az özvegyasszony óvatosan rátette a kezét a gyerek mellkasára és sovány combjaira — mesélte Arthur. — Aztán elmosolyodott. Mindene mosolygott: szeme, szája, ezernyi ránccal borított arcának két kis gödröcskéje. Az volt az érzésem, hogy ez a mosoly lézersugárként hat a betegekre: a gyerek szeme felragyogott, előbukkantak apró fogai. Arcán már látni lehetett az élet jeleit. Hihetetlen volt: ő is elmosolyodott." Ekkor Estrid kezei elkezdték fantasztikus táncukat. Az asszony lassan, módszeresen végigtapogatta Subash izomzatát, csontjait, inait, mintegy azt kutatva, hol vannak a halott pontok s hol rejtőznek az élet szikrái. „Érezni lehetett, hogy ez az asszony legalább annyira keres a szívével és az értelmével, mint amennyire a kezeivel" — mesélte később az amerikai. Állandóan vizsgálódott: miért sorvadt el ez az izom? Az idegpályák megszakadása vagy a hiányos táplálkozás miatt? Miért vált érzéketlenné ez vagy az a terület? Mik lehettek a bénulás okai? Szinte minden pillanatban megállt, megragadta tanítványai kezét, megmutatta az érzékeny pontokat vagy a fejlődési rendellenességeket. Időnként bengáli nyelven hosszú magyarázatokba bocsátkozott, amit a fiatal lányok áhítatos tisztelettel hallgattak. Gyógymódjának valóban mágikus része csak e vizsgálódás után következett. A következő fél órában Estrid Dane kemény és egyszerre lágy kézzel átgyúrta a kisgyerek testét, kényszerítve, hogy mozduljon meg. Mintha a kihunyt lángot akarta volna benne újra felélesztení. Megrendítő látvány volt. Minden egyes mozdulata ezt fejezte ki: „Ébredj fel, Subash, mozdítsd meg a karodat, lábadat! Subash, kelj életre!"

Subash anyja a fal mellett lapult, egy pillanatra sem tévesztette szem elől a gyerek körül tevékenykedő csoportot. Mindenki lélegzetvisszafojtva figyelt. A feszült csendben csak Estrid kezeinek surrogását lehetett hallani.

Nem történt nagy csoda. A béna gyerek nem pattant fel, nem vetette magát anyja karjaiba. De ami történt, azt a két Loeb — apa és fia — habozás nélkül „kivételes orvosi bravúrnak" minősítette. „Egyszer csak a gyerek testén apró remegések szaladtak át — mesélte Arthur Loeb. — Előbb a jobb karja mozdult meg, azután a bal. Előrehanyatló feje idáig szinte hozzáforrott a melléhez, s most a feje is megmozdult. Félénken, igen-igen gyengén, a múmiaszerű testet átjárta az élet lehelete. Nyilvánvaló volt, hogy Estrid kezei megindították a motort. Felébresztették az idegpályákat, s az élő holttestben megindultak a parancsok. Igaz, hogy ez még csak az első lépés volt, és tudtam, hogy a gyógyulásig vezető út még nagyon hosszú. De ez a rettenetes város a legcsodálatosabb példát adta a reménységre, amit valaha is láttam."

Amikor beléptek az udvarba, azt hittem, koldusok — mesélte Paul Lambert. — Legelöl jött a családfő, felhajtott kötényе alól kilátszott két pipaszár lába, a fején nagy kosár imbolygott. Ebben tartották a család vagyonát: a *chulát*, néhány edényt, vödröt, némi fehérneműt és a spárgával átkötözött, újságpapírba csomagolt ünnepi ruhákat. A családfő hatalmas, lelógó bajszú, őszülő halántékú, ráncos arcú, jól-rosszul megborotvált vékony ember volt. Könnyed járása arra utalt, hogy fiatalabb, mint amennyinek látszik. Mögötte narancssszínű szárit, és fátyolt viselő, lesütött szemű, világos bőrű asszony igyekezett. Kezében tartotta a család legifjabb tagját: egy rövid hajú, sovány kisfiút. Mögöttük nagyobb gyerekek jöttek: egy fedetlen fejű, két hosszú copfot viselő kislány, egy tíz meg egy tizennégy éves kisfiú. A gyerekek leszegték a fejüket, láthatólag nagyon meg voltak ijedve. Az egész család olyan volt, mint a mészáros elé terelt kecskenyáj.

Hasarit és családját Csoda fia fogadta a nehéz harcok után megszerzett új lakás bejáratánál. A padlóra *rangolit* rajzoltatott. A ház lakói azonnal körülvették az újonnan érkezőket, akik igen meg voltak illetődve. A bemutatást a taxisofőr vállalta magára. A Keresztapa titkos alkoholkimérésében még korábban vásárolt pár üveg *banglát*, s a poharak most kézről kézre vándoroltak. A ház legidősebb lakója néhány szóval üdvözölte az új családot, azután koccintott Hasarival. A riksakuli nem győzött csodálkozni ezen a fogadtatáson. „Annyi év szenvedése után mintha a paradicsom kapuit tárta volna ki előttem Bhâgavan[1]." Paul Lambert is részt vett a kis ünnepségen. Az eunuchok után most már Palék is közvetlen szomszédai lettek. Azonfelül belső részeit már annyi támadás érte, hogy azt a néhány korty alkoholt nyugodtan el tudta viselni, akármilyen hőség volt is. De nem mindenki rendelkezett ekkora állóképességgel. Lambert észrevette, hogy Hasari pupillái kitágulnak és furcsán elfehérednek. Mielőtt még bárki is megmozdulhatott volna, a riksakuli megingott, s úgy vágódott el, akár a lendületét vesztett búgócsiga. Testét görcs rángatta, nyaka és arca feldagadt, mintha hányni készülne. Lambert melléje térdelt, és megemelte a fejét.

— Köpd ki, köpd ki ezt a marhaságot! — biztatta. Látta, hogy a vastag bajusz alatt Hasari ajkai lassan szétnyílnak. — Köpd ki, öreg barátom, köpd ki!

Valami bugyborékolást lehetett hallani, és Hasari szájszögletében vöröses hab jelent meg. Az udvar lakói megértették, hogy új szomszédjuk nem a fogadtatás *banglá*jától hány. Őt is elérte a vörös láz!

Azon az estén, midőn a napkorongot lassan elhomályosította a *slum*ot elborító füstfelhő, a Szent Lepel előtt meditáló Lambertet egy tülök hangja zavarta meg imádságában, bár ez a hang éppoly megszokott volt számára, mint a szürke varjak károgása. Hasari Pal, miután magához tért, elhatározta, hogy új lakását *pujá*val szenteli meg. Kis tömjéndarabokat helyezett el az ajtó sarkain és a szoba négy sarkában. Azután — miképpen sok milliárd indiai az ősidők óta — belefújt kürtjébe, hogy felszólítsa az „éjszaka jóakaratú szellemeit" önmaga és övéi védelmére. Lambert buzgón imádkozott, hogy kérése meghallgatást nyerjen. „Ám egy idő óta a *slum* istenei mintha kegyetlen süketségben szenvednének."

[1] Nagy Isten

Noha az eunuchok melletti alvás jóval kevesebb veszéllyel járt, mint egy fertőző tüdőbeteg közvetlen szomszédságában töltött éjszaka, Paul Nagy Testvér habozás nélkül felajánlotta Hasarinak és nagyobbik fiának a szobája előtti verandarészt. Palék valóban többen voltak annál, hogy saját lakrészük előtt elférjenek, és a monszun előtti hetek elviselhetetlen hőségében lehetetlen volt zárt helyiségben aludni. Lambert aligha fogja elfelejteni új szomszédjával töltött első éjszakáját. Nemcsak az ijesztő fújtatás miatt, ahogy Hasari lélegzett, hanem főleg amiatt, amiket mondott. Alighogy elnyúlt a földön, rögtön odafordult Lamberthez.

— Nagy Testvér, ne aludj még el, beszélni akarok veled.

Lamberthez már számtalanszor fordultak ilyen kéréssel, sokszor idegenek is.

— Hallgatlak, testvérem — felelte melegen.

Hasari egy darabig habozott.

— Jól tudom, hogy *châkrâm* már nem sokáig forog ebben az életben — jelentette ki végül.

Lambert tudta, mit jelentenek ezek a szavak: a közelgő vég előérzetét. Udvariasságból kicsit tiltakozott, de a délutáni rosszullét óta tudta, hogy ezen a szerencsétlenen sem Max, sem senki más nem tud segíteni.

„Nem félek a haláltól — folytatta Hasari. — Én már annyit szenvedtem, amióta eljöttem faluról, hogy többé-kevésbé biztos vagyok abban... — egy kicsit habozott —, hogy karmám ma kevésbé nehéz, és hogy jobb világban fogok újjászületni."

Lambert a *slum*ban már virrasztott haldoklók felett, és gyakran találkozott ezzel a reménységgel. A jobb karma reménye megnyugtatta őket. De azon az éjszakán Hasari valami másról akart beszélni.

„Nagy Testvér — kezdte újra az egykori paraszt, s felkönyökölt —, mielőtt meghalnék, szeretném..."

Elfulladt, köhögnie kellett. Lambert gyengéden ütögette a hátát. Mindenfelől alvók horkolását és szuszogását lehetett hallani. A távolból hangszórók és kiáltások hallatszottak: valahol éppen ünnepeltek. Hosszú percek teltek el. A francia azon törte a fejét, vajon mi lehet az, ami a szomszédját ebben a késői órában izgatja. Hamarosan megtudta.

— Paul Nagy Testvér, nem halhatok meg, amíg nem találok férjet a lányom számára.

A leánygyermek kiházasításánál nincs nyomasztóbb gond az indiai apák számára! Amrita, a riksakuli egyetlen lánya még csak tizenhat éves volt, s noha a járdákon meg a nyomornegyedekben eltöltött kegyetlen évek nem kezdték ki hamvasságát, komoly tekintete elárulta, hogy már régóta kinőtt a gyermekkorból. A lányokra mostoha sors várt az indiai társadalomban. Részt kellett venniök minden háztartási és ház körüli munkában, a legnehezebbeket is beleértve. Korábban keltek, mint a többiek, és csak utolsóként térhettek aludni. Úgy éltek, mint a rabszolgák. Amrita is, mielőtt még valóságos anya lett volna, már gyerekeket nevelt: saját testvéreit. Vezette őket első lépéseikben, élelmet szedett össze számukra a szállodák szemeteskukáiban, rongyokból ruhát varrt nekik, masszírozgatta sovány kis tagjaikat, megszervezte játékaikat, kiszedte hajukból a tetveket. Édesanyja már kisgyermekkorától kezdve arra a nagy eseményre készítette elő, életének egyetlen nagy eseményére, amely — egyetlen napra — a szegények világának középpontjába állította és az emberek csodálatának tárgyává tette őt: a házasságra. Egész neveltetése erre a célra irányult. Iskolái a járdai táborozások, a nyomornegyedek deszka- és kartonépítményei voltak. Mindent

megtanult, amit egy példás családanyának és feleségnek tudnia kellett. Mint minden indiai szülő, Palék is tisztában voltak vele, hogy egyszer majd arról ítélik meg őket, miként viselkedik lányuk a férje házában. És minthogy osztályrésze a teljes alávetettség lesz, Amritának egészen fiatal korától kezdve meg kellett szoknia, hogy lemondjon kedvteléseiről és játékairól, és igyekezzék szüleit és testvéreit szolgálni. Ezt egyébként mindig mosolyogva tette. Elfogadta az indiaiaknak a házasságról kialakított felfogását. Hasari egy nap ezt mondta Lambertnek: „Lányom nem az enyém. Csupán kölcsönbe kaptam Istentől, amíg meg nem házasodik. Ahhoz a fiúhoz tartozik, aki majd a férje lesz."

Az indiai szokás úgy kívánja, hogy a lányok jóval serdülőkoruk előtt házasodjanak meg. Ezek azok a bizonyos „gyermekházasságok", amelyen olyannyira megbotránkoznak a hiányosan informált nyugatiak. Tudniillik ez csupán szertartás. Az igazi házaséletet csak a havi vérzések megindulása után kezdik el. Amikor eljön ennek az ideje, a „feleség" apja elmegy a „férj" apjához, és bejelenti, hogy lánya ettől kezdve alkalmas a gyermekszülésre. Megszervezik a végleges házasság szertartását, s a fiatal lány csak ekkor hagyja el a szülői házat, hogy odaköltözzék a fiúhoz, akinek már évek óta a „felesége".

Egy szegény riksakuli lánya nemigen számított kívánatos partinak, így Amrita az első havi vérzés megérkezésekor, valamivel tizenegyedik születésnapja előtt, még mindig „nem kelt el". A hagyomány szerint levetette szoknyáját és gyermekingét, és felvette a felnőttek szárját. De a családi járdán nem volt semmiféle ünnepség. A kis rongydarabot, amivel megtörölte magát, az anyja újságpapírba csomagolta. Amrita férjhezmenetelekor majd az egész család elmegy a Gangesz partjára, s a rongydarabot beleengedik a szent vízbe, hogy termékenységével áldja meg az új asszonyt. Hogy a várva várt nap minél előbb bekövetkezhessék, Hasarinak sürgősen meg kellett oldani egy nagy problémát. Az alapvető nagy problémát.

Éppúgy, mint a nővérei számára az ő apjának, és sok millió indiai lány számára sok millió indiai apának, neki is össze kellett szednie a nászajándékot. S noha Indira Gandhi szigorúan megtiltotta ezt az ősi szokást, valójában jobban betartották, mint valaha. „Mégsem adhatom a lányomat bénához, vakhoz vagy lepráshoz!" — mondta Hasari Lambertnek. Ugyanis egyedül ők voltak hajlandók hozomány nélküli lányt feleségül venni. A szegény riksás végeláthatatlan számadásokat végzett, de a végeredmény mindig ugyanaz lett: ötezer rúpia. Fantasztikus összeg! Legalább ennyit kellett volna összeszednie ahhoz, hogy egy igen-igen szerény igényű ifjú elvegye a lányát. Ötezer rúpia! Pontosan ennyit keresett két év alatt a riksa rúdjai között. Ha pedig kölcsönöket vesz föl, akkor egész életét a *slum mohajan*jaitól felvett összegek miatti adósságok rabigájában kell töltenie! Micsoda élet lenne ez! Mennyi munka! „Amikor az ember már vöröset köp, reggelenként úgy tekint a felkelő napra, hogy nem tudja, vajon fogja-e látni a lenyugvót?"

Lambert Max gondjaira bízta új szomszédját. A fiatal orvos antibiotikumokra és vitaminokra épülő intenzív kezelést írt elő. Hasari szervezete egyáltalán nem volt gyógyszerekhez szokva, így Max látványos eredményt ért el. A köhögési rohamok megritkultak, és Hasari hamarosan elég erőt érzett magában ahhoz, hogy újra nekiinduljon a riksájával a monszun előtti hetek nedves kohójában. Kalkutta vízzel elárasztott utcáin egyedül a riksák tudtak közlekedni, így a közelgő monszun kedvező kilátásokat jelentett a jövedelmet illetően. De még ez sem lesz elegendő a minimálisan ötezer rúpia összeszedésére!

A szerencse váratlanul mosolygott rá egy „közvetítő" képében. Ezek az alakok keselyűként kutattak valami üzlet után. Hasari éppen a SAS légitársaság irodája előtt rakta le utasait, két asszonyságot meg a csomagjaikat, amikor hirtelen köhögési roham tört rá. Szegény Hasari, úgy vergődött, mint egy tornádó rázta nádszál, s olyan rosszul volt, hogy két másik kulinak kellett a segítségére sietni. Lefektették a kocsi ülésére. Egyszer csak ragyaverte arc tűnt fel fölötte. Szeméből együttérzés sugárzott.

— Hallod-e, barátom — szólalt meg az ismeretlen —, nem valami jól nézel ki!

A barátságos hang erőt öntött Hasariba: nem sokan mondják ebben az embertelen városban, hogy „barátom"! Újabb roham tört rá és vért köpött.

— Nem lehet valami kellemes dolog riksát húzni, ha az ember tócsákban köpi a vért — szánakozott az illető.

Hasari bólintott.

— Nem bizony!

— Mit szólnál ahhoz, ha ugyanannyi pénzt vághatnál zsebre anélkül, hogy bármit is tennél, mint amennyit két hónap alatt összegürizel a kocsi előtt?

— Ugyanannyi pénzt, mint... — dadogta Hasari. — Ó, azt mondanám, hogy te vagy Hanuman személyesen. — Aztán eszébe jutott az a *middleman,* aki annak idején leszólította a Barra Bazarban. — De ha a véremre spekulálsz, akkor rossz helyen keresgélsz — tette hozzá szomorúan. — A véremet még a keselyűk is kiköpnék. Teljesen tönkrement.

— Nem a véredet akarom. A csontjaidat.

— A csontjaimat?

A riksakuli rémült arckifejezését látva a közvetítő elnevette magát.

— Igen, a csontjaidat. Gyere el a főnökömhöz, ötszáz rúpiáért megveszi a csontjaidat. Amikor kinyúlsz, az övé lesz a tested, s kiszedik belőle a csontokat.

Ez az ember kicsiny kereke volt egy különös kereskedelem hatalmas gépezetének. India volt ugyanis a világ első embercsont-exportáló országa. Évente nagyjából húszezer teljes csontváz és több tízezer gondosan becsomagolt csont indult útnak India légi és tengeri kikötőiből az USA, Európa, Japán vagy Ausztrália orvostudományi egyetemei címére. Ez a rendkívül gyümölcsöző vállalkozás évente nagyjából másfél millió dollárt jövedelmezett. Központja Kalkutta volt. A legjelentősebb exportálók — szám szerint nyolcan — saját műhellyel rendelkeztek, és ott szerepelt nevük a vámhatóság hivatalos lajstromaiban. A nagy cégek a következők voltak: Fashiono & Co.; Hilton & Co.; Krishnaraj sotres; R. B. & Co.; M. B. & Co.; Vista & Co.; Sourab and Reknas Ltd. és Mitra & Co. Az előírások gyűjteménye, az *Export Policy Book* szerint: „Emberi csontok és csontvázak külföldre szállításához az eladó személy írásbeli beleegyezése szükséges, melyet legalább rendőrfelügyelői rangban levő tisztviselőnek kell aláírni." Ugyanez a dokumentum azt is előírta, hogy „a csontokat kizárólag tanulmányi vagy orvostudományi célokból lehet külföldre szállítani". Bár ezek után úgy fogalmaz, hogy „más okból is lehet külföldre szállítani, az okok alapos mérlegelése után".

Kalkutta nyomornegyedeiben ugyan nagy volt a haladóság, de ennek semmi köze nem volt ehhez a különös tevékenységhez. E valóban szokatlan kereskedelmi ágazat egy viszonylag kis csoportnak köszönhette a felvirágzását. A csoportot néhány száz bihari bevándorló alkotta, a *dôm*ok. Rendkívül alacsony kasztba tartoztak, és — születésük révén — az ő feladatuk volt a halottakkal való foglalkozás. A közvélemény a halottak kifosztóinak, afféle halottgyalázóknak tartotta őket. Általában a halottégető

máglyák, temetők, kórházak mellett laktak. A társadalom egyéb rétegeitől mereven elzárkóztak. A csontok legnagyobb részét ők szállították az exportálóknak. A beszerzésnek többféle módja volt. Először is összeszedték a Hooghly partjaira sodródott csontokat és hullákat. Ősi hagyomány szerint ugyanis sok halottat elégetés helyett a szent folyóba eresztettek, például a leprásokat, az egy évnél fiatalabb gyerekeket és bizonyos szadukat. Azután az égetők bejáratánál leszólították azokat a családokat, amelyek olyan szegények voltak, hogy nem tudták megfizetni a máglyához szükséges fát és a pap szolgálatait. Ajánlkoztak, hogy majd ők elvégzik a szertartásokat, ráadásul előnyös áron. Azok örömmel kaptak az alkalmon, és nem is sejtették, hogy halottjukat egy szomszédos szobában feldarabolják, csontjait eladják, és koponyája, gerincoszlopa, esetleg egész csontváza ott fog díszelegni valamelyik amerikai, japán vagy ausztráliai intézetben. Jó beszerzési forrásnak számítottak a kórházak is. Egyedül a momimpuri bonctani intézettől évente több mint kétezerötszáz névtelen halott került a *dôm*ok keze közé. Végezetül, ha túl nagy volt a kereslet, éjszakánként átkutatták a keresztény és a mohamedán temetőket. Röviden szólva, áruutánpótlásban nem volt hiány. Ennek ellenére a kereskedői lelemény kifundált még egy beszerzési módot. Az az ötlet, hogy „lábon" vegyenek meg egy emberi lényt, illetve csontjait, mint valami vágómarhát, éppoly zseniális volt, mint amilyen ördögi. Korlátlan „készleteket" lehetett így felhalmozni. Kalkutta nem szenvedett hiányt sem szegényekben, sem haldoklókban.

„Ötszáz rúpia!" A számok úgy ugráltak Hasari fejében, mint lottósorsoláskor a kis golyóbisok. A felhajtó nem tévedett. Egy szemvillanással ki tudta választani áldozatait. Az utcák tele voltak szegény alakokkal, akik valósággal kiköpték a tüdejüket. Ugyanakkor bizonyos garanciákra is szükség volt. Hogy az élő csontváz megvásárlására fordított pénz ne vesszék el, alapvető feltétel volt, hogy az illetőnek legyen családja, munkahelyi főnöke, barátai, egyszóval legyen címe, utána lehessen nézni, kicsoda-micsoda. Különben hogyan lehetne halála után megszerezni a csontjait?

— Nos, barátom, rendben van?

Hasari a válaszát leső ragyás arc felé emelte a tekintetét. Nem szólt semmit. A másik nem türelmetlenkedett. Nagy gyakorlattal rendelkezett; jól tudta: „Még a végső kétségbeesésbe jutott alakok sem adják el a testüket úgy, mint egy *khadi*darabot."

— Ötszáz rúpia, egy fillérrel sem kevesebb! Mit szólsz hozzá?

Hasari elmesélte a dolgot a váltótársának, Ramatullahnak. Boldogan emlegette a mesés összeget. A *middleman*től egy nap gondolkodási időt kért. Ramatullah mohamedán volt. Mélyen hitte, hogy halálakor Allah érte jön, és hajánál fogva egyenest a paradicsomba vezeti. Így aztán elvetett minden ötletet, amely a test halál utáni megcsonkítására vonatkozott. Egyébként vallásának mollahjai is tiltották emberi szervek vagy testrészek átadását tudományos célokra, így például a ritka indiai szembankok egyetlen mohamedán donorral sem rendelkeztek. Mégis, a felajánlott összeg olyan csábító volt, hogy nem tudott neki ellenállni.

— Hasari, el kell fogadnod — javasolta végül. — Nagy Istened meg fog neked bocsátani. Tudja, hogy ki kell házasítanod a lányodat.

Az egykori parasztnak is nagy gondot jelentett, hogy vajon nem fogja-e megsérteni az istenségeket. A hindu vallás szerint ahhoz, hogy a lélek a halál után másik burokba „léphessen át", le kell rombolni a testet, azaz a tűz mindent elpusztító erejével hamuvá kell változtatni. „Vajon mi fog történni, hogy ha elégetés helyett ezek a hentesek szétvágják csontjaimat és testemet?" — nyugtalankodott Hasari. Elhatározta, hogy

megosztja gondjait Lamberttel. Alapjában véve a pap ugyanazon a véleményen volt, mint a mohamedán Ramatullah. A feltámadásról vallott keresztény hit szerint az örök életre eljutó test teljes erejében és szépségében foglal majd helyet a Teremtő fényességében. Ám a *slum* kellős közepén töltött évek után Lambert meghajolt indiai testvéreinek a túlélésre irányuló erőfeszítései előtt.

— Úgy vélem, meg kell ragadnod ezt a lehetőséget. Be kell töltened földi küldetésed — sóhajtott szomorúan, és Amritára mutatott, aki az udvar túlsó felén épp kistestvéréből szedte ki a tetveket.

A Mitra & Co. vállalat kétemeletes, nyirkos épülete semmiben sem különbözött a városban található több száz kis műhelytől, hacsak abban nem, hogy tevékenységének mibenlétét nem jelezte semmiféle felirat. A ragyás arcú felhajtó többször megkopogtatta az épület ajtaját. Az hamarosan kinyílt, s a nyílásban egy sunyi képű alak pislantott ki. A ragyás Hasari felé bökött.

— Ügyfelet hoztam — közölte.

Erre teljesen feltárult az ajtó, és a portás beengedte a két férfit. De a benti szag! Iszonyatos, fullasztó, bénító szag árasztotta el őket. Hasari még életében nem érzett ilyen bűzt. Megtántorodott, de kísérője előrelökte. Ekkor körülnézett, s megértette, hova került. Csak Dante vagy Dürer képzelete lett volna képes ilyen helyet kitalálni! Hihetetlen alvilági katakombába jutottak. A falak mentén több tucat különböző méretű csontváz ácsorgott kísérteties sorban. Az asztalokon és polcokon elképesztő mennyiségű csont hevert: koponyák, gerincoszlopok, mellkasok, kezek, lábak, keresztcsontok, farkcsontok, medencék, kis U alakú porcok, nyelvcsontok. A síri bazár legmegdöbbentőbb vonása az üzleti jelleg volt. Minden egyes csontvázon, minden egyes csonton kis cédula fityegett, rajta az illető darab ára, dollárban. Például egy szemléltetésre alkalmas, mozgatható csontozatú, fémízületekkel ellátott felnőttcsontváz ára kétszázharminc és háromszázötven dollár között mozgott, a csontváz nagyságától és a kidolgozás színvonalától függően. Ízületek nélküli, rögzített gyermekcsontváz száz-százhúsz dollárba, koponya tíz dollárba, teljes mellkas negyven dollárba került. De ugyanaz az árucikk akár a tízszeresébe is kerülhetett a kikészítéstől függően. A Mitra & Co. vállalat egész csapat csontszakértőt, festőt és szobrászt foglalkoztatott. Ezek a művészek jól megvilágított műhelyben dolgoztak a galéria legvégén. Csonthegyeik mögött kuporogva olyanok voltak, mint valamilyen történelem előtti kataklizma egyedüli túlélői. Finom, aprólékos mozdulatokkal kapirgálták, farigcsálták, illesztgették és díszítették ezeket a gyászos tárgyakat. Néha valóságos mesterművek kerültek ki a kezük alól, mint például az a szétszedhető állkapcsokkal és kiemelhető fogakkal rendelkező koponyagyűjtemény, amelyet az egyik Middle West-i nagy amerikai egyetem fogorvostudományi kara rendelt meg tőlük. Az Indiából exportált árucikkek közül semmit sem csomagoltak akkora műgonddal, mint az innen kikerülőket. Minden egyes darabot vattába burkoltak, azután gondosan összevarrt vászonba helyezték őket, majd papírdobozba, végül egy nagy ládába, melynek minden oldalán figyelmeztető felirat hirdette: „VIGYÁZAT! NAGYON TÖRÉKENY!". „Istenem — gondolta Hasari döbbenten —, amíg ezek a szegény fickók éltek, csontjaikat soha nem övezte ekkora tisztelet." Persze, a *dôm*ok által szállított árucikkeknek nem mindegyike részesült ilyen körültekintő kezelésben. A keselyűk és sakálok által letisztított, vagy a túl sokáig vízben levő koponyák, síp-, kulcs- és combcsontok prózaibb véget értek: előbb összezúzták őket, majd egy nagy edényben enyvet főztek belőlük. A pokoli bűz ezekből az edényekből származott. A nagy terem

végén, kis fülkében ült az az illető, aki az „élő" csontvázak megvételét intézte. Fehér blúzban ügyködött poros asztala mögött, melyet teljesen elleptek a papírlapok, dossziék, listák és jegyzetfüzetek. A mennyezeten forgó ventilátor hasztalan fenyegette a papírhalmazt, a lapokat stílszerűen vörös és fekete tantrikus jelekkel ékesített csecsemőkoponyák védték a léghuzattól. A Mitra & Co. több ezer ilyen koponyát indított útnak Nepál, Tibet és Kína felé, kultikus használatra. Voltak olyan országok is, amelyek fogadalmi kupákat vagy hamvvedreket készítettek belőlük.

A fogatlan alkalmazott figyelmesen megvizsgálta a riksahúzót: kiugró kulcscsontjait, sovány mellkasát, törpeharcsáéra emlékeztető, hajlott gerincét. Semmi kétség: ez az áru *bona fide*. E szegény fickónak a maradványai rövid időn belül a Mitra & Co. készletét fogják gazdagítani. Megelégedetten pillantott a felhajtóra. Most már csak az volt hátra, hogy elkészítsék a megfelelő adásvételi szerződést és értesítsék a Hasari lakhelyéhez legközelebb lakó *dôm*okat, hogy honnan kell majd megszerezniök a holttestet. A különböző formalitások elintézése három napot vett igénybe. Ennek elteltével Hasari kapott százötven rúpia előleget. A többi céghez hasonlóan a Mitra & Co. sem szívesen fektette be pénzét bizonytalan, a távoli jövőben megvalósuló üzletekbe. Hasarival tehát közölték, hogy a többit akkor fogja megkapni, amikor majd rohamosan romló egészségi állapota közeli véget fog sejtetni.

HATVANÖTÖDIK FEJEZET

Elég volt néhány kezdetleges díszlet. Eltűnt a füst, a sár, a bűz, az éhség, a munkanélküliség, a szorongás, a betegség, a halál; eltűntek a legyek, a szúnyogok, a patkányok, a svábbogarak. Visszatért az álmok világa. Az Öröm Városának lesoványodott lakói tágra nyílt szemmel, hol sírva, hol nevetve újraélték az oly jól ismert ősi népmonda ezernyi drámáját és örömét. A Râmajana ugyanazt a szerepet töltötte be Indiában, mint amit a Legenda Aurea, a Roland-ének meg a Biblia jelentett a katedrálisok előtt szorongó tömegek számára a középkorban. A színészekből és vándormuzsikusokból álló társulat a két nagy bivalyistálló közt telepedett le, a *slum* kellős közepén, mintegy három hónapra. Megérkezésük híre olyan gyorsan terjedt házról házra, mint az áldott monszunt bejelentő jóslat. Ezrek és ezrek tódultak a térre. Azok a gyerekek, akik még soha nem láttak sem fát, sem madarat, sem szarvast, most lelkesen ujjongtak a papírerdő előtt, ahol a szép herceg, Râma és Szita istennő megismerték a szerelem boldogságát, mielőtt még elszakították volna őket egymástól. A színpad előtti kis teret már órákkal az első szín bemutatása előtt barna fejek és tarka fátylak tengere borította. A szomszédos tetőkön fürtökben lógtak az emberek. Jól lehetett érezni a nézőközönség feszült várakozását, hogy menjen már végre fel a függöny. A hősök majd elfeledtetik velük néhány órára ezt a nyomorult világot, és az ének huszonötezer versszakából új erőt és reménységet meríthetnek a további küzdelmekhez.

A szájhagyomány útján terjedő Râmajana írásba foglalását egy ismeretlen bölcs végezte el, az istenek sugalmazására. Az eposz csodálatos szerelmi történettel kezdődik. A hercegek közül egyedül a fiatal és szép Râma herceg tudta megfeszíteni Shiva isten íját, így ő kapta jutalmul Szita istennő kezét. Apja a trónt az ifjú párnak

szánta, de azután gyengeségből engedett egyik ágyasa kívánságának, és a fiatalokat Közép-India rengetegébe száműzte. Ott gonosztevő démonok támadták meg őket. A démonok vezére, a rettenetes Râvana bűnös érzelmekkel fordult Szita felé. Ravaszul elcsalta a férjet, és sikerült megkaparintania a hercegnőt. Húsevő szamarak által vont szárnyas kocsiján egészen mesés szigetéig, Lankáig repítette — azaz Ceylonig —, ahol háremébe zárta, s megpróbálta meghódítani, de hiába. Feleségét visszaszerzendő, Râma szövetséget köt a majmok királyával, aki a herceg rendelkezésére bocsátja a mókusok segédcsapataival kiegészített majomhadsereget, a fővezérrel, Hanumannal egyetemben. Tengeren átívelő csodálatos ugrásával a majomgenerálisnak sikerül Ceylont elérnie, rábukkan a fogságban sínylődő hercegnőre, megnyugtatja, majd ezernyi hősies-mulatságos kaland után visszatér Râmához, s jelenti, hogy mit végzett. A majomhadsereg segédletével sikerül hidat építeni a tengeren keresztül. Elözönlik a szigetet. Vad csata bontakozik ki a majmok és a démonok között. Végezetül Râma személyes párviadalban legyőzi a gyűlöletes Râvanát. A jó legyőzte a rosszat. Megjelenik a börtönéből kiszabadult Szita is, örömtől repesve. Ám hirtelen minden összezavarodik: Râma elveti magától az asszonyt. „Van-e olyan férfi, ki visszavenné és nagy becsben tartaná azt az asszonyt, aki másik férfi házában lakott?" — kiált fel. A feddhetetlen tisztaságú Szitát szíven üti a vád. Máglyát rakat, és a lángokba veti magát. De a tűz nem tudja az erényt elemészteni: ártatlanságát bizonyítva, sértetlenül lép ki a lángokból. A történet szerencsés véget ér. Râma nagyon bánja a dolgot, visszafogadja feleségét, és győzedelmesen térnek vissza a fővárosba, ahol felejthetetlen ujjongás közepett végre királlyá koronázzák a herceget.

Az Öröm Városának lakói jól ismerték a nagy eposz minden egyes jelenetét, eseményét. Teljesen átengedték magukat a színészek, pantomimművészek, bohócok, akrobaták játékának, velük együtt nevettek, sírtak, szenvedtek, örvendeztek; szinte ők is érezték a vállukon a jelmezek súlyát, arcukon a festéket. Sokan közülük hosszú fejezeteket tudtak fejből. Indiában nem olyan szokatlan, hogy valaki nem tud írni meg olvasni, de ezerszámra ismer epikus verseket. A varázslatot teremtő színpad lábánál egymás mellett szorongtak hinduk, keresztények, mohamedánok: a *tea-shop* öreg hinduja, Surya, Mehboub és Selima gyermekei, Lambert egykori szomszédai, a Fakir Bhagan Lane szenesembere, Margaréta és fia, a szép Kalima, az eunuchok, az egykori keralai tengerész és bennszülött szomszédai, Bandona — testvéreivel és nővéreivel együtt, a Keresztapa és gorillái. Hasari Pal a legállhatatosabb nézők közé tartozott. Lambert megállapította: „Ez a súlyosan beteg ember minden este újra és újra erőt merített az előadásból, látván Râma példás rettenthetetlenségét, a majmok vezérének bátorságát és Szita erényes tisztaságát."

A riksakuli számára „ezek a hősök olyanok voltak, mint a vaskos fatörzsek, amelyek a rohanó áradatban vagy a fenyegető mocsárban kapaszkodóul szolgálnak az emberek számára." Képek jutottak eszébe gyermekkorából: látta anyját, amint a rizsföldeket szegélyező gátakon sétál, ő meg a hátán ül lovaglóülésben s hallgatja, amint anyja a majmok vezérének mitikus kalandjairól regél. Később, valahányszor krónikások vagy mesemondók érkeztek a faluba, a többiekkel együtt ők is elmentek a főtérre, hogy meghallgassák a több estét betöltő, fordulatokban oly gazdag csodálatos történeteket, amelyek — az idők kezdete óta — hozzátartoznak India hitvilágához, és vallásos távlatot adnak a mindennapi élet eseményeinek. Indiában talán nem is volt olyan kisgyerek, akinek nővére ne a nagy eposz valamelyik történetét dúdolta volna el altatóként, nem volt olyan játék, amelyik ne a jók és gonoszok összecsapásából

táplálkozott volna, nem volt olyan tankönyv, amelyik ne magasztalta volna a hősök dicső tetteit, nem volt olyan menyegző, ahol ne Szita hűségét állították volna példaképül a jegyesek elé. Évente többször is megünnepelték Râma győzelmét és a majmok istenének jótéteményeit. Kalkuttában dokkmunkások, kulik, riksahúzók, munkások, éhenkórászok ezrei gyűltek esténként a mesemondók köré, a Hooghly partján, hogy sarkukra kuporodva, félig lehunyt szemmel hallgassák a mesét, és a durva jelent legalább néhány órára felcserélhessék pár gramm álomra.

A színpad előtti szorongó sokaságban gyakran lehetett látni Paul Lambert kopaszodó fejét. Noha kevés szabadidővel rendelkezett, s nem értette pontosan a nyelvi leleményeket és finomságokat, mégis igen-igen szerette ezeket az előadásokat. „Milyen nemes módja ez annak, hogy megismerjük egy nép emlékezetét! A Râmajana élő enciklopédia. A nyomorváros mélyén hirtelen visszaléphettem az időben. A parfümöknek, adományoknak, fegyvereknek, az udvar életének, a zenének, a vad elefántok szokásainak, India erdőinek titkai feltárultak előttem. A nagy népi eposz ideális segítséget nyújtott testvéreim gondolkodásmódjának elsajátításához. Segítségével még jobban magamra ölthettem új bőrömet. Hogy mit jelent gondolkodásmódjuk elsajátítása? Azt, hogy ha a száraz lábbal való átkelésre gondolok, akkor ne a Vörös tenger jusson eszembe, hanem a Ceyloni szoros; ha valami természetfeletti jelenségre akarok utalni, akkor ne Jézus csodáira hivatkozzam, hanem a majomgenerálisnak, Hanumannak a hőstetteire, aki az egész Himaláját elvitte a tenyerén, hogy a fogoly Szita virágillatot szívhasson; és ha egy asszonynak, aki szülés előtt áll, ki akarom fejezni jókívánságaimat, akkor azt mondjam: Légy az öt Pandava egyikének anyja. Ha igazán meg akarod ismerni egy nép gondolkodásmódját, használnod kell nyelvi képeit, mítoszait, hitvilágát. Ez a mohamedánok esetében is érvényes. Hányszor csaltam boldog mosolyt beszélgetőtársaim arcára, pusztán azzal, hogy kiejtettem Akbar császár nevét, hogy valamivel kapcsolatban Mohamedre hivatkoztam, hogy egy kislányt Nur Jahan hercegnőhöz vagy valamelyik mongol királynőhöz hasonlítottam, vagy kisilabizáltam a nyomorúságos szobák falára akasztott naptár urdu nyelven íródott szúráit."

HATVANHATODIK FEJEZET

Nissarnak hívták. Az egész ház egyetértett abban, hogy a tizenkét esztendős mohamedán kisfiú valóságos angyal. A ragyogó arcú, tiszta tekintetű, természetes méltósággal rendelkező gyerek valóban különleges egyéniség volt. Hófehér fogait eltakaró, nem egészen ép ajka és a vállán ücsörgő, szomorú tekintetű kis majom még jobban kiemelte a fiú rendkívüliségét. „Nissar ezerarcú gyémánt volt, tűzijáték, csillogó fény" — mondta róla Lambert. A rövid hajú, sovány kisfiú teljesen egyedül élt, nem voltak rokonai. Félholtan hevert a Dalhousie Square járdáján, mikor Buddhu Kuzsar, a kobrás eunuchot agyonütő bennszülött rátalált. A gyerek Biharból származott. Szülei nem tudtak neki enni adni, ezért azután elzavarták otthonról. Az álmok városába vonatok ütközőin utazott. Napokon keresztül céltalanul bolyongott az utcákon, azt ette, amit talált, végül a Barra Bazar egyik sikátorában rálelt egy toldozott-foldozott, öreg jutazsákra, ami később talizmánja és kenyérkereseti

forrása lett. Mint ezernyi éhező gyerektársa, Nissar is a rongyszedésből próbált megélni. Minden este átadta sovány szerzeményét az egyik nagykereskedőnek, aki cserébe pár fillért utalt ki neki, néha egy vagy két rúpiát. Egyik nap az egyik viszonteladó megajándékozta egy majommal. Hanuman — így hívták az állatot — elválaszthatatlan társa lett. Soha nem jött le a válláról, mellette aludt a járdákon. A monszun éjjelein Nissar oda menekült, ahova tudott: valamelyik bolt redőnye vagy a Chowringhee sugárút boltívei alá. Kedvenc szórakozása a mozi volt. Mihelyst összeszedett néhány *paisát*, a majommal együtt elment valamelyik karavánszerájba, ahol rövid ideig a szegények is álmodozhattak. Kedvenc színésze egy bizonyos Dilip Kumar volt, aki általában ékszerekkel díszített selyemruhákat viselő, gazdag herceget játszott, és a filmvásznon rendszerint szép kurtizánok társaságában jelent meg.

A szegény kis mohamedán gyerek szinte zökkenő nélkül beleilleszkedett a ház hindu mikrovilágába. A nagyváros aszfaltján töltött két év határozott tekintélyt, dicsfényt kölcsönzött neki, ami figyelemre méltó tény, mivel a ház többi gyerekének élete semmivel sem volt könnyebb. Amint jámi tudtak, részt kellett venniök a túlélésért folytatott harcban, éppúgy, mint a felnőtteknek. Semmilyen feladat alól nem húzhatták ki magukat, még a vízhordás alól sem, pedig ez utóbbi sokszor maradandó károsodást okozott a rosszul táplált, fejlődő szervezetekben. Ötven gyerek közül mindössze kettőnek vagy háromnak volt akkora szerencséje, hogy iskolába járhatott. Ebből a házból senki sem járt a Lambert által támogatott iskolába. Hét- vagy nyolcéves korától kezdve szinte minden gyerek dolgozott. Egyesek gyümölcsöt árultak az utcán, mások boltokban helyezkedtek el: fűszeresnél, cipőboltban, *pant* vagy *bidit* áruló üzletekben. Mások reggeltől estig a főutca valamelyik kocsmájában robotoltak. Voltak, akik a *slum* számtalan apró műhelyének egyikében ismerték meg a rabszolgák életét. Az egykori keralai tengerész két fia például napi tíz órán keresztül hajókötelet gyártott az egyik műhelyben, havi húsz rúpiáért és némi élelemért. A pénz pontosan nyolc kiló rizsre volt elegendő.

Nissar megérkezése előtt a házból három gyerek már belekapcsolódott a rongyszedésbe, de az üzlet nem ment valami fényesen. Egy nyomornegyedben ugyanis soha semmit nem dobnak el, azonfelül rengetegen lesnek a még hasznosítható hulladékokra: szénre, trágyamaradékokra, kidobott ingre, üvegcserépre, vasdarabra, műanyag- és papírhulladékra, kókuszdióhéjra.

— Itt csak hitvány szemetet találtok. Ha valaki tisztességes zsákmányt akar, ott halásszék, ahol a halak úszkálnak — jelentette ki egyik este a mohamedán gyerek a ház kis rongyszedőinek.

„Ez a poronty alighanem aranybányára bukkant" — állapította meg Hasari, aki véletlenül a közelben tartózkodott. Lányának hozománya miatt amúgy is állandóan a szükséges pénz előteremtése körül forogtak gondolatai, s most ez az új lehetőség valósággal tűzbe hozta. „Shambunak mindenképpen Nissarral kellene menni" — magyarázta Lambertnek, s rámutatott második fiára, aki a háztetőn állva épp egy sárkányt igazgatott. Hasari szünet nélkül számolt: „A csontjaimért kapott ötszáz rúpiához hozzájön az a nyolcszáz, amit a monszun alatt kerestem a riksával. Ha Shambunak sikerül úgy háromszáz rúpiát összeszedni a mohamedán gyerekkel, akkor az annyi, mint... mint... (amióta megkapta a vörös lázat, Hasari nem tudott olyan gyorsan számolni) ...az már majdnem kétezer rúpia! Hallod ezt, Paul Nagy Testvér? Akkor már csak el kell mennem gyermekeim anyjának fülbevalóival a

*mohajan*hoz, és nyert ügyünk van!" Hasari már látta is, amint a brahmin összeköti lányának és jövendőbelijének a kezét.

Aranybánya! A riksahúzó nem álmodott. A nyúlszájú kis poronty valóban az Eldorádo, az ígéret földje felé indult el reggelenként a kis majommal a vállán. Oda tartott, ahol annak idején a rendőrök elégették az engedély nélküli riksákat. A város térképein és a telekkönyvekben *Calcutta dumping ground* néven szereplő terület mindazonáltal aligha a gazdagság és jólét fogalmához kapcsolódott, bár itt, ahol minden értékes volt, még a falakról letépett plakát vagy egy meggörbült szög is, Kalkutta szeméttelepe az ezernyi szorgosan guberáló emberhangya számára igazi Eldorádónak bizonyult. Itt dolgozott Nissar is. Ettől kezdve pedig a ház három kis rongyszedője és Shambu is. Nissar beleegyezett, hogy a gyerekek a társai legyenek.

— Amikor holnap hajnalban a kasztráltak kakasa az elsőt kukorékolja, ébreszd fel a fiaidat! — mondta Nissar a riksahúzónak. — Hajnalban indulunk.

Nissar a Howrah hídig vezette barátait. Ott rámutatott a túlzsúfolt autóbuszok egyikére. Shambut felugrasztotta a pótkerékre, ő pedig a többiekkel együtt felkapaszkodott a hátsó lökhárítóra. Tízezrek utaztak így naponta, megspórolva az autóbuszjegyet. Nemcsak ők csaltak. Az igazi bajnokok maguk a kalauzok voltak, akik — állítólag — hamis jegyeket adtak ki az utasoknak, s így a bevétel egy részét egyszerűen zsebre vágták. A közlekedés poklában a pótkeréken vagy a lökhárítón való utazgatás veszélyes mutatványnak bizonyult, akárcsak a járművek ablakaiba vagy a már kapaszkodó emberekbe való csimpaszkodás. Az újságok szinte hetente tudósítottak valamilyen halálos balesetről: az emberek leestek vagy lesodorta őket valamilyen jármű.

— Fiúk, a földre!

Nissar hangja élesen csattant a kora reggeli, már melegedő levegőben. Az öt gyerek leugrott az aszfaltra. Az autóbusz elhagyta a város külső, keleti negyedeit, és az út most hatalmas, lapos, mocsaras területen vezetett keresztül. Shambu megdörzsölte a szemét, még álmos volt. Tőlük két kilométerre, keleti irányban, keselyűk serege sötétítette el az eget.

— Oda megyünk? — kérdezte.

Nissar bólintott. Ócska jutazsákját a vállára kanyarintotta, megigazította a hajában tetvek után kutató majmot, és a csapat élére állt. Tulajdonképpen boldog volt, szerette a guberálást. A rongyszedők szabad emberek voltak, és minden egyes nap új reménységet jelentett: talán épp ma fog előkerülni valamilyen mesés zsákmány. Megtettek egy kilométert. Shambut átható bűz csapta meg. Éppúgy, mint annak idején apja a riksák elpusztításának napján, ő is visszahőkölt. Ám a kalkuttai járdán nevelkedett gyerek szaglása már kevésbé volt kényes, mint a vidéki szagokhoz, illatokhoz szokott egykori paraszté, így Shambu megtorpanás nélkül követte Nissart. A hulladékok között keresgélő keselyűkkel és tehenekkel együtt már sokan nyüzsögtek a terepen. A szemeteskocsik feljárójától mintegy háromszáz méterre Nissar megállította a kis csapatot.

— Gyorsan kell cselekednünk! — intézkedett. Nyúlszája miatt kissé sípoló hangon beszélt. — Ma a szállodák és a kórházak vannak soron. Nem szabad elszalasztanunk a zsákmányt!

Valóban, hetente egyszer a városi szemeteskocsik ezekből az intézményekből hordták el a szemetet. A kocsik megjelenése minden egyes alkalommal óriási

rohamot váltott ki. Jogosan. A hulladékok között ugyanis gyakran valóságos kincsek rejtőztek, amelyeknek értéke a szemétbörze árfolyamai szerint is igen magas volt: üvegek, kötések, védőoltások, széndarabok, ételmaradékok.

— Shambu, te ugorj be ebbe a lyukba — mutatott rá egy kis üregre. — Ha a közeledő teherautó oldalán észreveszel egy kis vörös rongydarabot, füttyents egyet. Ez azt fogja jelenteni, hogy a kocsi szállodából vagy kórházból jön. Nissar előszedett egy ötrúpiást. Felmutatta, majd így folytatta: „Odafutok a kocsi mellé, s meglobogtatom a pénzt. A sofőr lefékez, hogy átvegye. Ebben a pillanatban kell felugranunk a platóra. A kocsi a szeméttelep egyik távoli sarka felé fog robogni, s ott azonnal kiönti a szemetet. Igyekeznünk kell, amíg a többiek oda nem érnek."

A kisfiú egy kommandófőnök komolyságával ismertette a helyzetet s a tennivalókat. Mindenki elfoglalta a helyét, s várták az első teherautót. A terepen dolgozó guberálók jó része azokban a nyomorúságos viskókban lakott, amelyeknek vörös cserepei némileg élénkítették a szeméttelep kopár egyhangúságát. A hulladékok közt főleg asszonyok és gyerekek dolgoztak. A férfiak üzleteltek, illetve egy újabban egyre népszerűbbé váló tevékenységgel foglalkoztak: nagy agyagedényekbe állati beleket meg mindenféle hulladékot raktak, s az egészet poshadt vízzel teli nagy medencékbe süllyesztették. Hamarosan feltűntek az erjedést jelző légbuborékok. Amikor eljött az ideje, az egész posványságot kiszedték és desztillálták. A tiszta folyadékot palackozták, és eladták Kalkutta zugkiméréseinek meg a *slum*ok kocsmáinak. „Ez az ital hamar visszaadja az erődet, — szögezte le Hasari, visszaemlékezvén a Ram Chanderrel meg a Csoda fiával folytatott ivászatokra. A titokban párolt alkohol több indiai halálát okozta, mint az éghajlat viszontagságai. Ez volt a hírhedt *bangla*.

Befutott az első sárga kocsi, majd a második, azután a harmadik. De egyiken sem volt ott az egyezményes jel. Senki sem mozdult. Hasari fia úgy figyelt, hogy az erőlködéstől majd szétpattant a szeme. Ilyen látványban még soha nem volt része. Felette, a kora reggeli lapos fényben, fantasztikus színielőadás folyt. A hulladékhegyeket kerek kosarakkal és kampós botokkal felszerelt asszonyok és gyerekek mezítlábas serege böngészte, kaparta, kutatta. Minden egyes kocsi megérkezése vad izgalmat váltott ki ebben az őrült hangyabolyban. Mindenki a kocsi után csörtetett. A frissen kiürített hordalékot fojtó, kénes por borította el. Még őrjítőbb volt a hulladékhegyeket elplanírozó buldózerek körötti kutatás. A gyerekek habozás nélkül bemásztak az őskori szörnyek hasa alá. Elsőként akarták megkaparintani a gép által kiforgatott mannát. Vajon hányan lelték itt halálukat, hányan fulladtak meg a szemétdomb alá kerülve, hányat tapostak szét a rémisztő lánctalpak! Shambu érezte, hogy hideg veríték folyik le a hátán. „Lesz-e bennem valaha is ennyi bátorság?" — töprengett. Feltűnt a negyedik teherautó, de ezen sem volt vörös rongy. Fent pedig tovább folytatódott a műsor. A lányok és az asszonyok — a nap elleni védekezésképpen — színes kendőkbe burkolták be a fejüket és az arcukat, ettől azután úgy néztek ki, mint a háremhölgyek. A fiúk nemezkalapot, lyukas sapkát és néha ugyancsak bő cipőt hordtak — úgy egészében Chaplinre emlékeztettek. Mindenkinek megvolt a maga speciális gyűjtőterülete. Az asszonyok félig elégett széndarabokat, rongyot, fát, vasat kerestek. A gyerekek a bőr-, műanyag- és üvegtárgyakra vadásztak, valamint csontokra, kagylóhéjakra és papírra. Amit meg lehetett enni — rothadt gyümölcs, ételhulladék, kenyérhéj —, az mindenkit érdekelt.

A legnehezebb és legveszélyesebb az élelemvadászat volt. Shambu látta, hogy egy keselyű torpedóként csap le egy gyerekre, hogy elragadja a nála levő ennivalót. De

nemcsak a keselyűk szálltak szembe az emberekkel. A szeméttelepen disznók, tehenek, kecskék, gazdátlan kutyák, éjszaka pedig sakálok és hiénák serege kutatott ennivaló után. Meg bogarak és rovarok milliárdjai. A legagresszívebbek a legyek voltak. A búgó, zöld legyek megszámlálhatatlan mennyiségben kerengtek, s elleptek embert-állatot egyaránt. Bemásztak az emberek szemébe, szájába, orrába, fülébe. A rothadó szeméthalmon otthon érezték magukat, és ennek megfelelően viselkedtek.

Ebben a valószínűtlen világban az volt a leginkább meglepő, hogy sok minden a normális élethez hasonlóan szerveződött. A bűzös szeméthalmok között jégkrém- és fagylaltárusok ügyködtek meg kecskebőr tömlőket cipelő vizesemberek. Kis árnyékvetők alatt, gőzölgő edények mögött lepényárusok ücsörögtek. A *bangla*-árusok körül úgy álltak az üvegek, mint a kuglibábuk. A guberálók munkájának megkönnyítésére *babysitter*ek is működtek. Az erre vállalkozó kislányok nagy fekete esernyők árnyékában vigyáztak a csöppségekre. A szeméttelep egyben hatalmas piac, bazár és értéktőzsde volt. A guberálókra ráépültek a viszonteladók, kereskedők, ócskások. Mindenkinek megvolt a maga specialitása. A hagyományos kézi mérleget használó, trikót és *longhi*t viselő kereskedők felvásárolták a guberálók által kapákkal és puszta kézzel kínkeservesen összekapart holmit, továbbadták az este teherautókkal érkező nagykereskedőknek, akik megfelelő tisztítás és válogatás után eladták az árut a gyáraknak, hogy az anyag újra kezdje körforgását, elölről.

Shambu érezte, hogy nagyot dobban a szíve. Az egyik teherautó oldalán észrevette a talizmánt. Két ujját a szájába dugta, s leadta a megbeszélt jelet. Nissar, vállán az elmaradhatatlan majommal, tüstént megjelent a porfelhőben, felugrott a kocsi lépcsőjére, s átadta az ötrúpiást. A sofőr lassított. Ez volt a jel. Az öt kis rongyszedő, mint a csík, felugrott a kocsira. Nissar kiadta a parancsot:

— Hasalj!

A teherautó gyorsított, hogy fel tudjon kapaszkodni az ürítőkhöz vezető lejtőre. Nissart és társait félig eltemette a szeméthulladék, de legalább senki se vette őket észre. „A szemét forró volt és ragacsos — mesélte Shambu. — Úgy éreztem, hogy ezer és ezer állat mászik elő belőle, s mind rámveti magát. A legijesztőbbek a hatalmas csótányok voltak. Rámásztak a lábamra, karomra, nyakamra."

A sofőr nem a buldózerek felé fordult, hanem az ellenkező irányba. Így szólt a „szerződés". Nissar és csapata néhány percig egyedül kutathatott. Minden úgy történt, mint a filmekben. A kocsi hirtelen megállt. Az öt gyerek leugrott; lezúdult a szemét. A fiúk nekiestek, s teljes erővel kapartak, turkáltak, válogattak. A zsákok egy pillanat alatt megteltek. Minden érdekelte őket: üvegek, csorba edények, evőeszközroncsok, törött szerszámok, csődarabok, fogkrémes tubusok, elhasznált elemek, üres konzervdobozok, plasztik-, kaucsuk- és kartondarabok.

— Mozgás, srácok! Itt vannak a többiek!

Nissar tudta, hogy el kell tűnniök, még mielőtt a többi guberáló dühödt serege lecsap rájuk.

A kincskereséstől teljesen tűzbe jött Shambu még egyszer beletúrt a bűzös masszába, és felkiáltott. „A mocskos hulladékban valami megcsillant — mesélte később. — Azt hittem, hogy pénzt találtam. Eszeveszetten kapartam el mellőle a szemetet. A bot végén egy karperec függött, a karperecen pedig egy óra himbálózott."

Lambert előadása szerint Hasari először megdöbbent. Azután kézbe vette az órát, de olyan meghatottan és tisztelettel, hogy azt hittük, valamelyik istenségnek akarja felajánlani. Ám csupán a ketyegését akarta meghallgatni. Az udvarban mindenki elhallgatott. Hasari hosszú percekig mozdulatlan maradt, képtelen volt bármit is mondani, annyira megbűvölte ez a kis játékszer, melynek ketyegése csatlakozott a szívdobogásához.

Ekkor különös dolog történt. Valami titokzatos erő hirtelen megkavarta a forró levegőt, lecsapott a tetőkről, be az udvarba. Útját összetört cserepek csörömpölése kísérte. A felcsattanó mennydörgések megrázták az eget. Hasari és a többiek felnéztek. A *chulák* füstje felett óriási fekete hullámok tornyosultak. Hasari érezte, hogy könnyek borítják el a szemét. „Itt van, megjött a monszun! Meg vagyok mentve! Most már békében halok meg. A fiam órája, az érkező vízözön és a csontjaimért kapott ötszáz rúpia jóvoltából lányomnak jó férje lesz!"

HATVANHETEDIK FEJEZET

A város megváltoztatta a szemünket. Vidéken napokon keresztül fürkésztük az eget, úgy vártuk a vízzel teli felhők érkezését. Énekeltünk, táncoltunk, és arra kértük Lakshmi istennőt, hogy jótékony esőjével termékenyítse meg földjeinket. Kalkuttában semmi sem várt megtermékenyítésre. A rizst növelő jótékony eső hiába hullt az utcákra, járdákra, házakra, autóbuszokra, teherautókra. Ennek ellenére itt még lázasabb türelmetlenséggel vártuk a monszunt, mint vidéken. Vártuk, éspedig a rettenetes hőség miatt, ami oly erővel sújtott le az emberre, hogy néha kedvünk lett volna megállni, s meghalni. Bár voltak olyanok, akiknek ehhez meg sem kellett állni. A halál menet közben is le tud sújtani, amikor például gyereket viszel az iskolába, vagy egy *marwarit* a moziba. Egyszer csak összecsuklasz az úttesten. Ilyenkor még az is megeshet, hogy saját kocsid gázol el, mielőtt nekicsapódna egy autóbusznak vagy a járdának. Ez volt „Surya csapása", a Napisten csapása, a napszúrás.

Egész éjjel meg másnap nagy fekete felhők tornyosultak az égen, a város szinte teljes sötétségbe merült. A felhők összekeveredtek a füsttel és a porral. Az eget fekete lepel borította. Mintha a rossz, kedvezőtlen jóslatok bolygója, Szani, büntetésből meg akart volna minket fojtani. Mindenki fulladozott. Az emberek jelentéktelen dolgok miatt is halálosan összevesztek. A rendőrök botja szünet nélkül dolgozott, sokszor teljesen ok nélkül. Egyre nehezebben tudtam lélegezni. Még a Wood Street hulladékai közt kotorászó varjak és a patkányok is furcsán néztek ki. A gyerekek szünet nélkül sírtak. A kutyák úgy ugattak, hogy majd belepusztultak. Arra gondoltam, hogy a monszun helyett a világ vége fog bekövetkezni. Sokan azért könyörögtek, hogy vigyem őket kórházba. Azt remélték, hogy ott könnyítenek rajtuk, könnyebben fognak tudni lélegezni. De én tisztában voltam azzal, hogy a kórházakban még abban sem segítik őket, hogy könnyebben meghaljanak, nemhogy a lélegzésben! A Lower Circular Road egyik végén egy idős asszonyt szedtem fel a járdáról. Haldoklott. Teljesen ki volt száradva. Olyan száraz volt a bőre, mint a papír. Vettem egy kókuszdiót, és megitattam vele a gyümölcs langyos és édes levét. Azután elvittem abba a kórházba, ahol annak idején a barátunk meghalt.

A harmadik nap vége felé vad szél támadt, homokot és port kavaró tornádó, éppúgy, mint az előmonszuni viharok előtt. A várost néhány perc alatt sárga homokréteg borította el. A homok valószínűleg a Himalája hegyeiről és a Kína felé eső fennsíkokról érkezett. Rémes volt! A por és a homok mindenhova beszivárgott. Tele lett vele az ember szeme-szája. Nem tudom, hogy a vörös láz vagy a forgószél volt-e az oka, de úgy éreztem, hogy egyszerűen képtelen vagyok felemelni a kocsi rúdjait. Mintha túlvilági erő sújtott volna le. Lefeküdtem az ülésre, lelógattam a lábam, s levegő után kapkodtam. Zúgott a fejem, szúrt a szemem, a gyomromat szörnyű kampók marcangolták. Hogy mennyi ideig hevertem így? Amióta a fekete felhők teljesen eltakarták a napot, elvesztettem az időérzékemet.

A lidércnyomás több napig tartott. Az Öröm Városában a szárazság miatt kezdtek kiapadni a kutak és a csapok. A kiszáradás egyre inkább szedte áldozatait, és Max szerény szérumtartaléka néhány óra alatt elfogyott. A hatodik napon, dél felé, a hőmérő 117 Fahrenheit-fokot mutatott, azaz majdnem 46 Celsius-fokot! Megállt a szél. A mozdulatlan felhők tüzes takarót borítottak a *slum*ra. Még mindig nem esett egyetlen csepp eső sem. Az emberek most már biztosra vették, hogy ebben az esztendőben elmarad a monszun, s erejüknek végére jutván lefeküdtek a szobájuk földjére. Várták, hogy karmájuk kereke megálljon, s ezzel véget érjen gyötrődésük. Másnap néhány rövid szélroham söpört végig a városon. Ez hozott ugyan némi reménységet, de dél felé, az istenek oltáraira tett adományok ellenére a hőmérő újból megbolondult. Mindez kemény próbatételt jelentett Lambert, Max, Bandona és a Segítségnyújtási Bizottság minden tagja számára. A pillanatonként érkező S.O.S. jelzések újabb és újabb áldozatok mellé szólították őket.

Egyik alkalommal, amikor beteglátogató körútja befejeztével Max teljesen kimerülve dőlt le a betegellátó szobában levő függőágyra, valaki végigsimította az arcát egy nedves és illatos kendővel. Bandona volt az. Az asszony lágyan letörölte az orvos arcáról az izzadságot. Max megragadta a kezét, és az ajkához emelte. A hűvös, élő bőr érintése az alkoholtól és az étertől büzlő, koszos helyiségben teljesen felkavarta Maxot. Az ajtóban tülekedő betegeknek a földbe gyökeredzett a lába. Ez a fajta érzelemnyilvánítás — nyilvános helyen! — nagyon illetlen dolognak számított Indiában. Az amerikai elengedte a fiatalasszony kezét, de a kendőt megtartotta, s nagy élvezettel szívta be az illatát. Valamire emlékeztette, de hirtelen nem tudta, mire. Egyszer csak Manubaj alakja ötlött fel előtte. A *slum* nyomorúságos körülményei között szokatlan és irreális látomás. A hőség ellenére is megborzongott. A muszlinfátylakkal elfüggönyözött, baldachinos ágyon töltött emlékezetes és ünnepi éjszaka óta, amikor legalább pár órára sikerült elfelejtenie a nyomorvárost, a szép és gazdag indiai asszony nagyon sok szépséget csempészett az életébe. Manubaj, akiben mintha megtestesült volna a mesék, mítoszok és varázslatok Indiája, újra rádöbbentette arra, hogy a fényűzés is hozzátartozik a teremtett világhoz. Kalkuttában is élhet az ember virágoskert közepén, ehet és ihat, amennyit csak a szeme kíván, és itt is el lehet merülni a világ gyönyöreiben. Nem törődve mások véleményével, az asszony több vacsorát adott Max tiszteletére fényűző, trópusi madarakat ábrázoló tapétával díszített ebédlőjében. Elvitte őt a Kalkuttában állomásozó diplomaták estélyeire, a Tollygunge Club üde pázsitján tartott fogadásokra, a kormányzósági palotában zajló bridzs-csatákra.

Érzéki illatot árasztó testének érintésében, kacagásának csengésében, elvarázsolt oázisának paradicsomában Max megízlelte az évezredes tündérvilág, India gyönyöreit és rejtett kincseit.

Ugyanakkor a szolgálatának folytatásához szükséges erőt és akaratot egy másik asszonynak köszönhette. Bandonának nem volt sem háza, sem baldachinos ágya, sem számos szolgálója. Az a világ, amelyet ismert, nyomorúságos műhelyekből, kunyhókból, sárból és éhségből állt. De ragyogó mosolya, segítőkészsége, bajokat elsimító és embereket megerősítő varázsos ereje többet ért minden gazdagságnál. Az orvosi rendelőt naponta megrohamozó szerencsétlenek, a sebeikkel, betegségeikkel, minden nyomorúságukkal megjelenők között ez az asszony az irgalmasság földre szállt angyalaként sugározta Maxnak a bátorságot, hogy szembeszálljon a reménytelenséggel és a halállal. A közösen átélt borzalmak, a másokra kiáradó szeretet hogyan is ne teremtett volna különleges kapcsolatot e két ember között?

Csakhogy a nyomorváros összezárt, sűrített világában, ahol még a szemvillanás sem maradt észrevétlen, ezt a kapcsolatot nem lehetett a nyilvánosság elé vinni. Lambert már korábban figyelmeztette Maxot: a *slum* olyan, mint egy állandóan forrásban levő, vízzel teli edény. Bármilyen esemény, ami egy kicsit is szokatlan, képes ledobni az edény fedelét, és előidézni a robbanást. Manubaj Chatterjee társadalmi helyzeténél fogva megtehette, hogy fittyet hány a társadalmi konvenciókra, és széttöri a láncait. Bandona azonban egyáltalán nem remélhette, hogy magára ölti a fuvolázó pásztoristen, Krishna isteni jegyesének, Rádhának alakját. Bandona rab volt. Indiában a férfiak és a nők kapcsolatát rítusok és tabuk szabályozták, és ezek Bandonát is fogva tartották. Mint a hozzá hasonló sorsú lányok mindegyikére, rá is az várt, hogy egyszer majd — szűzen! — azé a férfié lesz, akit valaki más — apja, nagybátyja, nagyanyja — választ ki számára. Ebben a kiválasztásban semmi szerepe nem volt a testi és lelki vonzalomnak. A lány a szertartáskor látja először a férjét. A nászéjszaka? Ez is rítus, melynek célja — a házaséletük későbbi együttléteihez hasonlóan — a fiúörökös biztosítása. Rítus, melynek még az időpontja is szabályozva van. „Egyszer csak furcsa mozgolódást, járkálást észleltem magam körül — mesélte Lambert. — A félhomályban észrevettem, hogy egyesek óvatosan felkelnek. Ajtók nyikorgását lehetett hallani, majd nagyon halk, elfojtott kiáltásokat. A ház lakói szeretkeztek. Ez azt jelentette, hogy *purnima*, holdtölte van."

Három nappal az illatos kendővel történtek után, mikor is a hőmérő újabb ugrása fehérre izzította az Öröm Városának viskóit, Bandona belépett Max szobájába. Dél felé járhatott az idő. Amit a kezében tartott, az olyan ritka ajándéknak számított a *slum*ban, hogy csak az isteneknek szokták felajánlani.

— Doktor, Nagy Testvér — kezdte félénken, s egy jázmincsokrot tett az asztalra —, ne félj, nem vagy egyedül, itt vagyok, és mindent megosztok veled.

Max kezébe vette a virágot, s lágyan belélegezte az illatát. Olyan részegítő illat áradt a csokorból, hogy Max körül minden elsüllyedt, a rothadás, a bűz, a hőség, a patkányoktól megszállt, roskadozó padlás, a roggyant falak, a svábbogarak, a bűzös penész. Semmi más nem maradt ebben az átkozott kloákában, csak ez a csokor és ez a rózsaszín száriba öltözött, összeszedett, mozdulatlan, a katedrálisok szűzeire emlékeztető fiatalasszony.

— Köszönöm, drága Bandona! — mormolta, mielőtt kimondta volna a Lamberttől ellesett, kedveskedő megszólítást. — Te vagy a világ világossága!

Max később nem tudta pontosan rekonstruálni, hogy mi történt. A hőség és a fáradtság eltompította érzékszerveit. „Azt hiszem — mesélte később Lambertnek —, odaléptem Bandonához, s magamhoz szorítottam, mert leküzdhetetlen szükségét

éreztem annak, hogy ez a világosság az enyém legyen. Bandona nem tiltakozott. Ellenkezőleg, végtelen gyengéd ölelésben, felkínálta szerelmét."

Ebben a pillanatban különös kopogást lehetett hallani a tetőcserepeken. Max azt hitte, hogy kavicsokkal bombázzák a szobáját. Azután kiáltásokat hallott, majd boldog ujjongást. A *slum*ot rettenetes mennydörgés rázta meg. Max látta, hogy a gerendák közül fejvesztve menekülnek a patkányok. Szinte ugyanabban a pillanatban erőteljes, szabályos, tompa zaj hallatszott a cserepek felől. Bandona elhúzódott Maxtól, és a tetőre nézett. Szűk nyílású, kis szemeit örömkönnyek árasztották el.

— Max Nagy Testvér, hallod? Megjött a monszun!

HATVANNYOLCADIK FEJEZET

Késő délután lehetett, amikor megpillantottam az első esőcseppet — mesélte Hasari. — A forró bitumenre hullott hatalmas pötty azonnal elpárolgott. Az egykori parasztot annak idején a szárazság űzte el földjéről, s számára az első esőcsepp „égi manna volt, bizonysága annak, hogy az istenek tudnak még sími az emberek sorsán". Falujára gondolt, ahol az emberek most bizonyára énekelnek s boldogan kiáltoznak. Elképzelte, hogy apja és testvérei a kis gáton guggolnak, a rizsföld szélén, és ámulattal nézik, hogy az égi harmattól miként kelnek életre a fiatal hajtások.

A monszun első zápora rendkívül heves volt. A víz úgy verte a földet, mintha millió ujj ütött volna millió dobot. Hasari felhajtotta a riksa tetejét, és hagyta, hadd áztassa az eső. „Egyszer csak szellő járta át a meleg zuhanyt, olyan volt, mint a friss simogatás — mesélte. — Mintha roppant jégszekrény ajtaja nyílt volna ki a város fölött, hogy a tornádó által felkavart forró levegőhöz egy kis hűvösség keveredjék. Az eső zúgása elnyomott minden más zajt. Semmit sem lehetett hallani, csak az égből lezúduló víz robaját. Az emberek nem védekeztek, inkább kiszaladtak az eső alá. Az utcákon a gyerekek táncoltak, teljesen pucéron ide-oda ugráltak. Az asszonyok is hagyták magukra folyni az esőt, és szárijuk úgy tapadt a testükre, mint a bambusz vékony kérge.

A Park Circus-i állomáson, de másutt is, a riksahúzók énekelni kezdtek. A szomszédos utcákból sokan csatlakoztak hozzájuk, hogy részt vegyenek a hálaadásban. Mintha az egész város megindult volna a szent folyóra, hogy megfürödjék és megtisztuljon, csupán az volt a különbség, hogy a víz most nem a földön folyt, hanem az égből érkezett. Még a Harrington Street kertjeiben álló pálmafák is reszkettek az örömtől. A poros öregurakra hasonlító fák most fiatalosan, frissen, élettől duzzadóan ragyogtak.

Az örömujjongás több óráig tartott. Az általános fürdésben úgy éreztük, hogy mindannyian testvérei vagyunk egymásnak, és hogy mi mindannyian — kulik, *sardarji*k, *rickshaw-wallá*k, *babu*k, *marwari*k, bihariak, bengáliaiak, hinduk, mohamedánok, szikhek, jainok —, egy nagy város oly különböző lakosai ugyanabban a hálaadó *puj*ában veszünk részt, amikor a megváltó eső átjár minket.

A zivatar hirtelen elállt. Különleges látvány bontakozott ki: a nap tüzében az egész város gőzölögni kezdett, mint valami forró vízzel teli, gigantikus mosógép. Azután újra megeredt az eső."

A *slum*ban Max nem hitt a szemének. „Egy nép, amely egy-két perccel ezelőtt még félhalottként vegetált, most váratlanul új életre támadt az életnek, a boldogságnak és az ujjongásnak valami fantasztikus tobzódásában. A férfiak ledobták ingüket, az asszonyok pedig — teljesen felöltözve — énekelve szaladtak ki az esőre. A gyerekek — pucéron — össze-vissza rohangáltak a mesezuhanyban, és örömükben nagyokat kiáltottak. Igazi ünnep volt ez, ősi rítus beteljesülése." A sikátor végén fehér bőrű alakot vett észre. Az általános ujjongásban Lambert is részt vett: frenetikus táncot járt az Öröm Városának lakóival együtt. Mellén lecsorgott a víz, és a nyakában ugráló fémkereszt mintha a taktust ütötte volna. „Olyan volt, mint az égi forrás vizei alatt álló Neptunus isten!"

HATVANKILENCEDIK FEJEZET

Három napig szakadt az eső, de olyan elképesztő mennyiségben, amire Bengáliában már évek óta nem volt példa. Ijesztő szó járta be az Öröm Városának utcáit és házait, az a szó, amelyik olyan ősi, mint a monszun, s amely félelmetes emlékeket idéz fel az indiaiak emlékezetében: *„Barha!* — Árvíz!" Az első percek ujjongó örömét az esernyők, vászon-, papír- és műanyagdarabok utáni eszeveszett hajsza váltotta fel. Be kellett dugaszolni a tetőzet lyukait, és valamibe fel kellett fogni a kunyhókat fenyegető vizet. Az emberek tehát edényeket is kerestek, meg olyan tárgyakat, amelyekkel vizet lehetett lapátolni. De a víz csak egyre jött, most már a talajból is, hiszen a *slum* mocsárra épült. A harmadik roham célja a téglabeszerzés volt, ugyanis a megemelt *charpoi* volt az utolsó menedék, ahová a hajótöröttek felrakhatták gyermekeiket és csekély ingóságukat. A helyzet gyorsan romlott, és mindenfelől fenyegető zaj hallatszott: vízcsobogás. A *slum*ot elborító víz visszaverte a hangokat és minden zajt sajátosan felerősített. Max hallotta, hogy a szomszédos szobából valaki halk hangon szólítja. Átment megnézni, ki az. Kiderült, hogy a mellette lakó kislány, aki az előmonszuni viharok alkalmával esernyőt hozott neki, belecsúszott a feketés mocsárba, s majdnem megfulladt. Max a hajánál fogva húzta ki, s átvitte a saját szobájába.

A saját szobájába? Büzös, ragacsos mocsárba! A latrinák, a csatornák meg az ürítők megteltek, és a szennyes áradat átcsapott az ajtók előtti magasított küszöbön. Bandona a mennyezet négy sarkához hozzáerősített egy lepedőt, s ide menekítette a gyógyszereket meg a tejesdobozokat. A hevenyészett függőágy olyan volt, mint a Medúza tutajának vitorlája. Egyébként az esernyők nagyon hasznosnak bizonyultak, tudniillik fel lehetett őket akasztani a tetőn át lecsorgó patakok alá, nyéllel felfelé, s azután ha megteltek, a tartalmukat egyszerűen ki lehetett önteni.

A trágyaáradathoz, a büzhöz, a nedvességhez hamarosan hozzáadódott az éhezés. A tehénlepények átnedvesedtek, s szivacsokkal a legegyszerűbb ételeket sem lehetett elkészíteni. Egyetlenegy gyufaszál meggyújtása is óriási hőstettnek számított. „Nézz csak ide, Nagy Testvér! — magyarázta Kalima Lambertnek. — Erőteljesen meg kell dörzsölni a gyufát a hónaljadban, hogy a kén felmelegedjék, és hopp! máris megvan." Valóban megtörtént a csoda: az ömlő esőben az eunuch kezében fellobbant a kis láng.

De úgy látszik, a francia pap mirigyei másfajta váladékot termeltek, mint a fakírok Indiájának hijrájáé. Próbálkozása teljesen sikertelen volt.

A kötésig érő vízben, teljes sötétségben vaksin tapogatódzó Lambert útnak indult, hogy megkeresse Bandonát, Szaladdint, Margarétát és a Segítségnyújtási Bizottság többi tagját. Sürgősen segítséget kellett szerezniök. Az eső változatlanul ömlött. A víz egyre emelkedett. A helyzet kezdett tragikussá válni.

Az egész városban hasonló volt a helyzet. A keleti, alacsonyabban fekvő negyedekben, a Topsia, Kasba vagy a Tiljala mellett a lakosok elmenekültek, vagy a tetőkre húzódtak. Az egész városra sötétség borult, mert a vízözön elárasztotta a transzformátorokat és az elektromos vezetékeket. Nem közlekedtek a vonatok, a közúti forgalom teljesen megbénult. A krumpliért csillagászati árakat kértek: egy kiló tíz frankba (85 forintba — A ford.), egy tojás egy frankba került. A riksahúzók nagy örömére leállt a városi tömegközlekedés is. Hasari, aki lánya hozományának megszerzésében nagymértékben számított az áradásra, most valósággal ujjongott: „Mekkora öröm volt látni a tehetetlen, gőgös, vörös autóbuszokat, a kék és fehér villamosokat, a szikh *sardarji*k fennhéjázó, sárga taxijait és az egyenruhás sofőrök Ambassadorjait. Vízbe fúlt motorjukkal, ajtókig a vízbe merülve, utasoktól, legénységtől elhagyatva olyanok voltak, mint a Hooghly partján hányódó hajóroncsok. Micsoda remek alkalom volt ez arra, hogy megbosszuljuk a sofőrök kegyetlen durvaságait és az utasok megalázó alkudozásait! Most az egyszer szenvedéseinknek megfelelő tarifát követelhettünk. Az elárasztott utcákon egyedül a mi nagy kerekű, embermotorú járműveink tudtak közlekedni. Halálom napjáig hallani fogom a kétségbeesett kiáltásokat, ahogyan az emberek könyörögtek, hogy vegyem fel őket a riksára. Nem voltam többé megvetett és megkínzott igavonó barom, akinek rugdalni lehet az oldalát, hogy gyorsabban haladjon, s akitől megérkezéskor le lehet csalni tíz vagy húsz *paisát* a kialkudott díjából. A riksára várók valósággal ölre mentek, a szokásos díjnak kétszeresét, háromszorosát, sőt, négyszeresét is felajánlották, csak hogy letehessék hátsó felüket meg a csomagjaikat a kalkuttai tenger egyetlen szállítóeszközének, a riksának nedves ülésére."

A legrövidebb út is valóságos vagyont jövedelmezett: a monszun előtti idők majdnem teljes napi bevételét. De micsoda szenvedések árán! Az áradat alatt minden egyes akadály halálos csapdát jelentett. Igen veszélyesek voltak a vasdarabok. Az embernek állandóan attól kellett rettegnie, hogy meztelen talpával rálép valamelyikre, s az éles vas felnyársalja. „Derékig jártunk a piszokban, s megbotlottunk, ha egy patkány vagy egy kutya holttestére léptünk. De ez még aránylag mulatságos volt — mesélte Hasari. — Az állandóan zuhogó eső viszont kifejezetten kellemetlen. Az ember megizzadt, az eső ömlött, soha nem lehetett megszáradni. Nem valami egészséges dolog. Hiába facsartam ki minden menet után a trikómat és a *dhoti*mat, hiába dörzsöltem le a hátam, állandóan nedves volt mindenem. Mivel fertőzött vízben jártunk, sok társam bőrbetegséget szedett össze. Némelyiknek a lába a mohamedán mészárszékek kirakataiban látható húsdarabokra emlékeztetett: tele volt fekélyekkel és sebekkel. Az igazi veszélyt a hideg és a hőség váltakozása okozta. Főleg az én esetemben. Jó néhány barátom hagyta ott tüdejét a monszunban. Ezt tüdőgyulladásnak hívják, vagy valami hasonlónak. Hirtelen felszökik a lázad. Azután meg hideglelés tör rád. És már készen is vagy, anélkül, hogy egyet is köhintettél volna. Ramatullah, mohamedán haverom, akivel a riksán osztoztam, azt állította, hogy ez mégis jóval kellemesebb, mint a vörös láz, ugyanis gyorsan elmúlik, és nem köpöd ki a tüdődet."

Amikor Hasari megmutatta kétnapi keresményét, a víz miatt tétlenségre kárhoztatott taxis barátja, Csoda fia ámulva bámult rá.

— Ide figyelj, Hasari — szólalt meg végül —, számodra nem vízcseppek hullanak az égből, hanem valóságos aranyrögök!

A riksakuli öröme nem sokáig tartott. Amikor másnap elment a Park Circusra, hogy átvegye a riksáját, társait egy kocsi körül találta. Kiderült, hogy az övéről van szó. Ramatullahot nem látta sehol. Ekkor az állomás egyik idősebb kulija így szólt hozzá:

— Hasari, a barátod meghalt. Beleesett az egyik „emberlyukba". Tegnap óta ő a harmadik, aki a vízbe fullad. Úgy látszik, az egyik *babu* utasítást adott, hogy távolítsák el a csatornafedeleket. Így talán könnyebben lefolyik a víz.

Szinte pontosan szemben a Fakir Bhagan Lane 19. szám alatti régi szobájával, Lambert érezte, hogy egy kéz végigsimítja. Megragadta, de a kéz élettelen volt. Kihúzta a vízben sodródó kis testet, és a *tea-shop* teraszára fektette. Segítséget keresve bekopogott egykori szomszédjához, Mehboubhoz. Senki sem nyitott ajtót. Sabia anyját sem találta otthon. A sikátor olyan volt, mint egy elhagyatott díszletváros. Csak az eső dobolását meg a menekülő patkányok sikkantásait lehetett hallani. Időnként megcsobbant a víz: egy-egy óvatlan patkány belepottyant. Lambert óvatosan lépkedett előre, nem akart beleesni az utcán keresztbe húzódó mély csatornákba. Tízhúsz métert tett így meg. Azután hirtelen énekelni kezdett. Erős és mély hangja himnuszként szállt fel a mocsokból a villámoktól szabdalt, szürke égbolt felé. „Közelebb, közelebb, hozzád Istenem" — fújta a pap torkaszakadtából a szent éneket, éppúgy, mint egykor a Titanic hajótöröttei azon a rettenetes éjszakán, amikor a nagy hajó elsüllyedt.

A Segítségnyújtási Bizottság tagjai Max szobájában tanácskoztak. A víz már térdig ért. A hangulat meglehetősen siralmas volt.

— Paul Nagy Testvér, kitört a pánik — jelentette az öreg Szaladdin, pedig ő már látott egy-két árvizet a *slum*ban. — Az emberek mindenünnen menekülnek. A nagy mecsetben már legalább ötszázan szoronganak.

A Jama Madzsid a *slum* egyetlen többemeletes épülete volt.

— És ez még csak a kezdet — tette hozzá Margaréta, akinek szárija egészen a testére tapadt. — Úgy tűnik, ki fog önteni a Gangesz.

— Elég a rossz hírekből — vágott közbe az angol-indiai, Arisztotelész John. — Nem azért vagyunk itt, hogy siránkozzunk, hanem hogy kigondoljuk, miképp tudnánk segíteni.

— Arisztotelésznek igaza van! — helyeselt Lambert, akinek vízzel telt tornacipői hangosan szörcsögtek.

Csend támadt. Mindenki tudatában volt a roppant nehézségeknek. Max szólalt meg először.

— Oltásra van szükség. Méghozzá nagyon gyorsan. Kolera, tífusz... Félő, hogy járványok fognak kitörni.

— Itt mennyi adag van még? — bökött Lambert a függőágyon árválkodó szerény halomra.

— Alig valami. Újabb adagokat kellene szerezni a kórházakból.

A fiatal orvos naivsága jó kedvre hangolta a jelenlevőket. „Ez az amerikai javíthatatlan egy pasas — gondolta Lambert. — Hány hónapot töltött már Kalkuttában, s még mindig úgy gondolkodik, mintha Miamiban lenne!"

— Nem az élelmiszer-ellátás megszervezésével kellene kezdenünk? — vetette fel Szaladdin. — Hamarosan ezrek és ezrek maradnak víz és élelem nélkül.

— De igen, pontosan! — helyeselt Lambert.

Ekkor Bandona lágy, de határozott hangon közbeszólt.

— Paul Nagy Testvér, először az otthon maradt betegekre és öregekre kellene gondolnunk. Ha nem szedjük őket össze, meg fognak halni.

Bandonánál senki sem ismerte jobban a rászorulók sorrendjét. Ez alkalommal mégis megfeledkezett valamiről. Lambertnek hirtelen eszébe jutott, hogy vannak, akiknek még nagyobb szükségük van a gyors segítségre.

— A leprások! — kiáltotta. — Gyerünk a leprásokért! — Rámutatott Bandonára, Maxra és Szaladdinra. — Ti hárman menjetek el a betegekért és az öregekért! Én pedig Arisztoteléssel és Margarétával elmegyek a leprásokhoz. Találkozunk a Jama Madzsidnál.

A Jama Madzsid, a hatalmas „Péntek Mecsetje"! A négy minaretes, négyszögletes épület ezen az éjszakán viharban hányódó, pusztulás szélén álló hajóhoz hasonlított. Ablakaiban menekültek százai szorongtak. Mindenki kiabált, lökdösődött. Állandóan újabb és újabb menekülők érkeztek. Az apáknak sokszor három gyerek is csüngött a nyakában, az asszonyok pedig szegényes motyójukkal a fejükön, karjukban csecsemőt szorongatva törtettek előre a derékig érő vízben a mecset bejárata felé. Odabent dantei látvány tárult az ember szeme elé. A halálra rémült gyerekek hangosan sírtak. Az asszonyok állandóan rikácsoltak, perlekedtek, zokogtak. Mindenki az első emeleti galériák felé igyekezett, mert a víz már elárasztotta a földszintet és gyorsan emelkedett. A tetőn keresztül hirtelen betört az esővíz, és elárasztotta a galériákat. Pár fiatalembernek sikerült kiemelni a terem ajtaját, s gátat emeltek a víz elé. A helyzet egyre tragikusabbá vált. Sok menekült elájult. A vérhasban szenvedő csecsemők szünet nélkül bekakiltak. A halottakat kézről kézre adták tovább a fejek fölött. Hamarosan elterjedt a hír, hogy a víz által alámosott kunyhók százával omlanak össze a *slum*ban.

A vasúti töltés melletti kis leprakolónia teljes egészében víz alá került. Margaréta az utolsó métereket csak úgy tudta megtenni, hogy felkapaszkodott Lambert hátára, ami száriban nem is volt olyan egyszerű. A telepről senki sem menekült el. A felnőttek felrakták a gyerekeket a tetőkre, és a jobb erőben levő leprások egymásra rakták a *charpoi*kat, hogy biztonságba helyezzék a betegeket és a gyengélkedőket. Az egyik félig elmerült ágyépítményen Lambert felfedezte Anouart. A csonka leprás túlélte a műtétet és most mosolyogva nézett a papra.

— Anouar, öreg testvérem, érted jöttem — mondta a pap teljesen kifulladva.

— Értem? De hát miért? A monszun nem most áztatja először a lábunkat!

A leprás sztoikus nyugalma, a pusztulás közepett is felcsillanó humora ismét csodálatba ejtette Lambertet. „Ezek a fényt hordozó emberek valóban megérdemlik, hogy az első helyeket foglalják el az Atya jobbján — gondolta. — Náluk többet már nemigen lehet szenvedni!"

— Az eső továbbra sem áll el. Meg fogtok fulladni.

Ahogyan beszélt, érezte, mennyire lehetetlen dolgot javasol. Hogyan is remélhette, hogy el tudják szállítani ezeket a szerencsétleneket, amikor idefele jövet ő maga és társai is többször majdnem elmerültek a kavargó, fekete lében? Segítséget kell tehát szerezni! Segítséget? Az ötlet ezen a rémületes éjszakán meglehetős komikusnak tűnt. Ekkor hirtelen egy szőrös fülű, vastag szemüvegű, kegyetlen pillantású, apró szemű,

kiélt arcú ember jelent meg lelki szemei előtt. Magához hívta Margarétát és Arisztotelészt.

— Elmegyek a Keresztapához — mondta nekik. — Egyedül ő tud segíteni abban, hogy kivigyük innen ezeket az embereket.

A Keresztapa háza, ez a kétemeletes, jól megépített, téglalépcsős, kőerkélyes épület úgy emelkedett a hullámok fölé, mint egy erődítmény. Az áramot saját nagy teljesítményű generátora szolgáltatta, s a kivilágított szobák szokatlan fényt vetettek a falakat nyaldosó hullámokra. „A dózsék palotájához érkeztem" — gondolta Lambert, őszintén megcsodálva az épületet. Anand Nagar dózséjának szokásait semmi, még a vízözön sem tudta megváltoztatni. Érzéketlenül, nem törődve a kinti eseményekkel, a romba dőlő kunyhókból menekülő lakosok kiáltozásaival, segélykéréseivel, érzéketlenül trónolt drágakövekkel ékesített székében. A legidősebb fia háta mögött feltűnő, bűzös sárral borított pap megjelenésére a legcsekélyebb meglepetés sem tükröződött a varangyos békára emlékeztető arcon.

— *Good evening, Father* — mondta sípoló hangján, s szemügyre vette régi ellenfelét. — Mi szél hozta erre ebben az időben?

Tapsolt egyet. Egy turbános szolga cizellált réztálcán teát és limonádésüvegeket hozott be.

— A leprásokról van szó — mondta Lambert.

— Már megint? — csodálkozott el a Keresztapa, s összeráncolta vastag szemöldökét. — Úgy látszik, mindig a leprásoknak köszönhetem, hogy találkozom önnel. Most miről van szó?

— Ha nem szállítjuk el őket azonnal, mindnyájan megfulladhatnak. Emberekre és egy bárkára van szükség.

Vajon a Keresztapa megijedt, hogy elveszíti egyik jelentős bevételi forrását, vagy pedig emberi együttérzés kélt szívében? Lambert meg nem tudta volna mondani. Lényeg az, hogy az Öröm Városában uralkodó maffia főnöke látványos módon reagált. Felállt, s hatalmasat tapsolt. Fia, Ashoka, a nagymotoros kisfőnök futva érkezett. Rövid ideig tárgyaltak. Befutott a klan többi tagja is. Nem egészen tíz perccel később a bárka elindult, fedélzetén Lamberttel és egy csapat maffiózóval. Amikor az első evezőcsapások megindították a csónakot a kiáltásokkal és zajokkal teli sötétség felé, Lambert újból hallotta a jellegzetes sípoló hangot. Megfordult, s az egyik kivilágított ablakban észrevette a zömök, alacsony embert. Soha nem fogja elfelejteni, amit a Keresztapa utánuk kiáltott.

— Ashoka! Hozd ide az összes leprást! Elég nagy a házunk, ma éjjelre befogadjuk a szerencsétleneket!

Az izzadságban fürdő hatalmas test rázuhant a tejesdobozokra. Eddigi életének legfárasztóbb éjszakája után Max teljesen kimerülten tért haza hajnalban. A vízözönt csendes, meleg eső váltotta fel. Úgy tűnt, a víz nem emelkedik tovább. Feltűrt orvosi köpenyében egész éjjel Bandona mellett segédkezett a különböző mentőakciókban. Az alacsony termetű asszami fiatalasszony fejében és szívében őrizte a *slum* minden nyomorúságát. Az önként mellékük szegődött, fiatalokból álló csapattal együtt kunyhóról kunyhóra jártak az áradatban, s mentették a vakokat, a bénákat, a járni nem tudó tüdőbetegeket, a koldusokat. Sőt, még egy elmebeteg süketnémát is elszállítottak a kisgyerekével együtt. Amikor beléptek ahhoz a vak öregasszonyhoz, akit Lambert minden héten meg szokott áldoztatni, az asszony sovány testét a vízben

találták. Rózsafüzére a csuklójára volt tekerve, és eltorzult arcán különös nyugalom sugárzott. „Ez alkalommal véget ért szenvedése — mormolta Bandona, és segített Maxnak a testet az ágyra húzni. — Sokat könyörgött Istenhez, s ő végre meghallgatta: maga mellé emelte."

Az éjszaka rémségei között ennek a magyarázatnak magától értődő egyszerűsége megrázta az amerikait. „Azon az éjszakán megértettem, hogy többé soha nem lehetek ugyanaz, mint aki voltam" — írta néhány nappal később Sylviának, Miamiban maradt menyasszonyának.

Amikor az első leprások megérkeztek a Keresztapa házához, olyan fogadtatásban részesültek, amit még a szeretettel eltelt Lambert sem tudott volna elképzelni. Látta, hogy Ashoka felnyalábolja Anouart, óvatosan a saját szobájába viszi, és leteszi a *charpoi*ra. Látta, hogy a házban levő asszonyok leveszik muszlinfátylaikat, és azzal dörzsölik le a tíz-tizenöt fokkal alacsonyabb hőmérséklet miatt reszkető meztelen gyerekeket. Látta, hogy a Keresztapa kövér felesége rizzsel és hússal teli gőzölgő edényekkel jelenik meg. Végül látta — s ez a látvány örökre kitörölte emlékezetéből a leprakórház előtt felrobbanó Molotov-koktélok borzalmait —, hogy maga a Keresztapa is segít a kiszállásban, gyűrűs kezét nyújtja a menekültek felé, megtörli csonka végtagjaikat, teát szolgál fel nekik, süteményekkel és édességgel teli tányérokat hord körbe.

„Az eső okozta katasztrófában az Öröm Városának lakói mindannyian testvérek lettek — mesélte Lambert. — A mohamedánok megosztották a háztetőket a hindu családokkal, a fiatalok néha majdnem belefulladtak a vízbe, olyan lelkesen cipelték az öregeket, a riksahúzók ingyen szállították a betegeket, pedig a kocsiknak már csak a felső negyede állt ki a vízből. A bisztrók főnökei habozás nélkül szállították az élelmet a mecsetbe zárt menekülteknek, sokszor életük kockáztatásával." A csapások közepett a *slum*beliek az Istenről sem feledkeztek meg. Mikor hazatért szobájába, ahol már több mint egy méter magasan állt a víz, Lambert meglepetve vette észre, hogy a Szent Lepel előtt két gyertya ég. Mielőtt a ház többi lakójával együtt elmenekült volna, az eunuch Kalima gyertyát gyújtott, hogy „köszöntse Paul Nagy Testvér istenét és megkérje, hogy állítsa el az esőt".

Pedig úgy tűnt, hogy a keresztények Istene, a hinduk Bhâgavanja és az irgalmas Allah bezárták a fülüket könyörgések előtt. Kalkutta hajótöröttjeinek szenvedései tovább folytatódtak. Amitől Max rettegett, bekövetkezett: kolera- és tífuszjárvány tört ki. Nem volt gyógyszer, és a kitelepítés is megoldhatatlannak bizonyult. Rengeteg ember meghalt. A holttesteket nem tudták sem elégetni, sem elföldelni, ott hagyták őket a víz alá került utcákon. Néhány órán belül Max már a harmadik hullába botlott. Furcsa módon ebben az elárasztott világban egyetlen csepp ivóvizet sem lehetett találni. Voltak, akik rongyokat és esernyőket feszítettek ki, hogy felfogják az esővizet. Mások néhány pohár vizet szűrtek le a mindent elárasztó, bűzös posványból. Az élelmiszerellátás tragikus volt. A tetőkre és a nagy mecsetbe menekültek ezrei három napon keresztül élelem nélkül maradtak. Ugyanakkor az önkéntes segélycsapatok csodákat műveltek. Szaladdin szerzett egy bárkát és két hatalmas edényt. Az idős férfi minden erejét összeszedve elevezett a bisztrókhoz, megtöltötte az edényeket rizzsel és banánnal, s a kincset elvitte a mecset hajótöröttjeihez. Ebben az egész felfordulásban az volt a legérdekesebb, hogy az élet úgy zajlott továbbra is, mint annak előtte. Egy alkalommal Max éppen egy elöntött sikátorból tért haza, amikor olyan jelenetre figyelt fel, amelyet valószínűleg soha nem fog elfelejteni. „Egy kis terasz előtt, a vállig érő

vízben gyerekek ricsajoztak, a teraszon pedig egy öregember — mit sem törődve a vízözönnel — kis autókat és műanyag babákat árult."

Az ég haragja csak kilenc éjszaka és kilenc nap elteltével csillapodott le. A víz valamennyit apadt, de több mint egy hónapra volt szükség ahhoz, hogy a város teljesen a szárazra kerüljön. Kalkutta lassan visszanyerte a reménységet. Néhány autóbusz rámerészkedett a tönkretett utakra. Több mint hétszáz kilométer úttest ment tönkre, vagy szenvedett komoly károkat. Félmillió ember mindenét elvesztette. Több ezer ház és épület — régiek és újak egyaránt — összeomlott. Egész kerületek maradtak villany nélkül. Száz és száz vízvezeték kilyukadt.

A pusztulás borzalma igazi valójában a *slum*okban tárult fel. Amikor az áradat eltűnt, az Öröm Városának helyén bűzös mocsár maradt. Mindent nyúlós, gusztustalan sár borított, melyben kutyák, kecskék, patkányok, gyíkok hullái hevertek, sőt emberi maradványok is. A rothadásból hamarosan milliószámra bújtak elő a legyek, és rávetették magukat a megmenekültekre. A város különböző részein járványok tomboltak. Hogy megfékezzék a fertőzés terjedését, Bandona és Arisztotelész tonnaszám szórták szét a városi hatóságoktól kapott fertőtlenítőszert. A hadművelet az önkéntesek közt baleseteket is okozott. Maxnak több amputálást kellett végeznie, mert a maró anyag egészen a csontig égette a vigyázatlanok kezét és lábát.

Amikor Lambert tizenöt napos szakállával, mocskosan, férgekkel borítva végre hazatért, az udvar többi lakója már otthon volt. Mindannyian azon szorgoskodtak, hogy eltüntessék az árvíz pusztításait. Kalima és a szomszédos szoba eunuchjai sietve üdvözölték a papot.

— Isten hozott, Paul Nagy Testvér — mondta Kalima melegen. — Már mindannyian nagyon vártuk, hogy mikor térsz vissza.

Mekkora volt Lambert öröme, amikor látta, hogy távollétében az eunuchok lemosták, kiszárították és teljesen újrafestették a szobáját. A Szent Lepel előtt *rangoli*[1]-szőnyeg dicsőítette az Istent. Mielőtt egy kicsit lepihent volna, hálát adott, hogy ennyi szeretet árad felé egy nyomorváros mélyén. Egészen elmerült az imában, amikor egy torzonborz, szakállas alak tűnt fel az ajtóban. A pap alig ismerte fel Hasarit, annyira lesoványodott.

— Most már meghalhatok — jelentette be boldogan az egykori paraszt, s diadalmasan lobogtatott egy köteg bankjegyet. — Nézd, mennyit kerestem! Lányom nem fog férj nélkül maradni!

[1] A jó sorsot jelképező, színes porral a földre rajzolt jelek

Egy kis réztálcán elfért összes vagyona: kürt, csengettyű, Gangesz-vízzel teli korsó, egy üveg *ghee* és a *panchaprodip*, a fényáldozathoz használt ötágú gyertyatartó. A negyvenhárom éves, világos bőrű, bibircsókos homlokú, keszeg termetű Hari Giri a kerület *pujari*ja, azaz hindu papja volt. A *slum* legszegényebb lakóinak, a madrasiaknak dombja mellett lakott egy rozzant viskóban. A ház előtt kis templom állott. Istennője, a skarlátvörös fejű, fekete szemű, ezüst fejéket és kígyókból meg oroszlánokból összefűzött nyakláncot viselő Szitola még félelmetesebb volt, mint Kalkutta patrónusa, a rettenetes Kâlî. Ő volt a himlő istennője. Hari Giri azonban főleg egy másik istenség iránti tiszteletéről volt ismeretes a negyed lakói előtt. Az elefántfejű Ganesh lánya, Szantoshi Mata volt az az istennő, aki férjet adott az indiai lányoknak. A neki bemutatott istentiszteletek a *pujari* számára jelentős jövedelmet jelentettek. A brahmin pap számára a hindu vallás összes szertartása közül a házasságkötés volt a legjövedelmezőbb. Ugyanannyira, hogy Hari Giri asztrológiai tanulmányokba fogott, mivel hivatalos házasságközvetítővé akart előlépni. Hasari gondjai iránt sem tudott érzéketlen maradni. Egyik este meglátogatta a riksahúzót, hogy megtudakolja tőle lánya születésének napját és óráját. „Hamarosan jó hírrel térek vissza" — ígérte.

Néhány nappal később valóban újra megjelent.

— Lányod horoszkópja és kasztja pontosan megegyezik az egyik ismerősöm fiának adataival — közölte győzedelmesen Hasarival és feleségével. — Egy kumhar[1]-családról van szó. A szomszédos *slum*ban két műhelyük van. Nagyon tiszteletreméltó emberek. — Azután kizárólag Hasarihoz fordulva hozzátette: — A fiú apja sürgősen találkozni óhajt veled.

Hasari az örömtől némán leborult a földre, hogy megérintse a brahman mezítelen lábát és a fejére vonja a kezét. De egy *pujari* nem elégedhet meg a hálának ezzel a formájával. Hari Giri tehát a markát tartva előleget kért a későbbi honoráriumból. A látogatás után váratlan fordulatokkal teli, hosszú tragikomédia bontakozott ki, amelynek a körülmények kényszerítő ereje folytán Lambert lett az egyik főszereplője. A házasságot megelőző hosszú és aprólékos tárgyalások ugyan általában a nagy nyilvánosság előtt szoktak zajlani, de a felek jobban szerették, ha a pénzügyi kérdések megvitatására valami diszkrétebb helyre vonulhatnak vissza. „Az én szobám mindig a rendelkezésére állt mindenkinek" — mondta Lambert. Itt találkozott tehát a két párt, a Szent Lepel előtt. Két párt? Természetesen sem Amrita, sem jövendőbelije nem volt ott, ők csak a házasságkötés estéjén ismerkedhetnek meg egymással. Jelen volt a fiú apja, egy középtermetű, mogorva, mustárolajtól csillogó, lenyalt hajú férfi, azután Hasari, a szemölcsös homlokú brahman és Lambert.

A hosszúra nyúlt kölcsönös, szeretetteljes üdvözlések után végre a tárgyra tértek.

— Az én fiam rendkívüli teremtés — jelentette ki habozás nélkül az apa —, és olyan feleséget keresek a számára, aki hasonlóképpen rendkívüli.

Természetesen senki sem értette félre ezeket a bevezető szavakat. Nem erkölcsi vagy fizikai kiválóságra utaltak, hanem arra az összegre, amelyet ezért a „rendkívüli fiúért" ki kell majd fizetni. „Az ördögbe is — gondolta Hasari —, ez az alak még a holdat

[1] Fazekas; a mesterség apáról fiúra szállt

is le fogja velem hozatni." Paul Nagy Testvér felé fordult, valami biztatást keresett az arcán. Az ő ötlete volt, hogy Lambert is részt vegyen a tárgyaláson. „A *sahib* jelenlétében nem mernek majd túl sokat követelni" — gondolta. Márpedig ez egyszer tévedett. A *sahib* jelenléte, épp ellenkezőleg, egyfajta biztosítékot jelentett az ellenfélnek: „Ha a lány apja nem tud fizetni, majd megteszi a *sahib.*"

— Az én lányom éppolyan rendkívüli, mint az ön fia — vágott vissza Hasari, nem akarván adós maradni a válasszal.

— Ha ilyen gyöngyszemről van szó, ön bizonyára busás hozománnyal látta el — jegyezte meg a fiú apja.

— Teljesítettem a kötelességeimet — nyugtatta meg Hasari.

— Hát lássuk! — javasolta a másik, s rágyújtott egy *bidi*re.

Az indiai lányok hozománya két részből áll. Egyik részét a kelengye és a lány ékszerei alkotják — ezek elvileg a későbbiekben is a feleség tulajdonában maradnak —, a másikat az új családnak szánt ajándékok. Hasarinak most mind a két részt be kellett mutatnia. A felsorolás nem tartott valami sokáig. Mégis, minden egyes darab annyi nélkülözés, koplalás, vízben való caplatás árán született, hogy a riksakuli úgy érezte, az ajándékokkal testét és vérét adja oda. A hozomány a következő tárgyakból állt: két darab pamutszári, két blúz, egy sál, néhány konyhaedény, bizsu és olcsó ékszerek. A fiú családja kapott két *dhoti*t, ugyanannyi trikót, egy *pandzsabi*t, azaz nyaktól térdig érő, gombokkal ellátott hosszú tunikát. Szegényes hozomány volt, az igaz, de összességében valamivel meghaladta a kétezer rúpiát, ami egy szegény riksakuli számára mesés összeg volt.

A fiú apja összeráncolta a szemöldökét. Némi szünet után fagyosan megkérdezte:

— Ez minden?

Hasari szomorúan bólintott. Ahhoz túl büszke volt, hogy tárgyalópartnerében szánalmat keltsen maga iránt.

— Leányom erényei bőségesen kiegészítik az adományokat.

— Ez lehetséges, de azért egy vagy két gyűrűt nem ártana hozzátenni — morogta a fiú apja. — Meg mondjuk egy orrkarikát és egy arany *matthika*[2]-t. Ami pedig a családomnak szánt ajándékokat illeti...

A brahman ekkor hirtelen közbevágott, s köntörfalazás nélkül kijelentette:

— Mielőtt folytatnák az alkudozást, nagyon szeretném, ha megegyezésre jutnánk az én szolgálataimat illetően.

— Magának két *dhoti*t vettem, a feleségének pedig egy szárit — felelte Hasari.

— Két *dhoti*t meg egy szárit? — kiáltott fel méltatlankodva a *pujari*. — Viccel?

Lambert látta, hogy hatalmas izzadságcseppek gyöngyöznek barátja homlokán. „Édes Istenem — gondolta —, teljesen megkopasztják!"

Kalima és néhány szomszéd a kis szoba ajtaja előtt lapult. Nagyon füleltek, egyetlen szót sem akartak elveszteni a bent folyó tárgyalásból. A történtekről értesítették a ház többi lakóját. A következő két óra során semmi nem változott. Hiába győzködtek, senki sem volt hajlandó engedni eredeti álláspontjából. A házasságot előkészítő tárgyalások hagyományosan hosszú kimenetelűek. A következő találkozóra három nappal később került sor, ismét Lambert szobájában. A szokásoknak megfelelően Hasari kis ajándékot készített a fiú apja és a *pujari* számára. Ó, nem nagy dolgot, egy-

[2] Homlokon viselt ékszer

egy *gamcha*[3]-t mindenkinek. A háromnapi várakozás kikészítette a riksakulit. Egyre több fájdalmat okozott neki a lélegzetvétel, és újra jelentkeztek a köhögési rohamok, amelyeket Max energikus kezelése ideiglenesen visszaszorított. Attól félvén, hogy meghal, mielőtt elintézhetné az ügyet, a szegény ember kész volt mindenben engedni, akár teljesíthetetlen követelések elfogadásával is. Ez alkalommal a *pujari* kezdte a támadást. Ám követelései olyan túlzóak voltak, hogy ez egyszer a két apa egyetértett. A *pujari* igényeit elutasították.

— Ha így áll a dolog, távozom — fenyegetődzött a brahman.

— Annyi baj legyen, majd keresünk egy másik *pujarit* — felelte Hasari.

A brahman hangosan nevetni kezdett.

— De hiszen nálam vannak a horoszkópok! Senki se állna az én helyemre!

Válasza általános derültséget keltett az udvarban. Közbeszóltak az asszonyok is. Hasari hallotta, hogy az egyik ezt kiáltja: „Ez a *pujari* igazi kurafi!" Egy másik pedig ezt mondta: „Inkább ravasz fickó! Fogadni mernék, hogy összejátszik a fiú apjával." A szobában a tárgyalások holtpontra jutottak. Hasarinak hirtelen felszökött a láza, s remegni kezdett. Véreres szemét a brahmanra szegezte. Forrt a méregtől: „Te szemét, ha megakadályozod a leányom házasságát, kilyukasztom a bőrödet" — dühöngött magában. A *pujari* felkelt, s úgy tett, mintha el akarna menni. Hasari megragadta a csuklóját.

— Maradjon! — kérlelte.

— Csak akkor, ha most rögtön kapok száz rúpia előleget.

A két apa tehetetlenül pillantott egymásra. Néhány pillanat múlva mindketten kotorászni kezdtek *longhi*juk zsebében.

— Itt van — mondta szárazon Hasari, s egy köteg bankjegyet dobott a fogatlan pasas térdére.

A pap abban a pillanatban maga lett a megtestesült barátságosság és nyájasság. A tárgyalásokat tovább lehetett folytatni. Sem király, sem milliomos házasságát nem szervezik nagyobb körültekintéssel, mint egy nyomorváros két szegényének frigyét. Csupán a hozomány megtárgyalásához nem kevesebb mint nyolc alkalommal kellett összeülni. Könnyek és fenyegetések, szakítások és kibékülések váltogatták egymást. A fiú apja állandóan újabb és újabb követelésekkel állt elő. Az egyik nap kerékpárt kért ráadásként, másnap egy tranzisztoros rádiót, tíz gramm aranyat és egy *dhoti*t. Hat nappal a ceremónia előtt egy félreértés majdnem mindent romba döntött. A fiú családja eskü alatt vallotta, hogy tizenkét szárit kell kapniok, nem pedig hatot, ahogy Hasari állítja. Amikor már kifogytak az érvekből, a fiatalember egyik nagybátyja Lamberthez lépett.

— *Sahib,* ajánld már föl a hiányzó hatot! Te olyan gazdag vagy! Sőt, az a benyomásunk, hogy te vagy országod leggazdagabb embere!

Ez a maratoni tárgyalás teljesen kimerítette a szerencsétlen riksahúzót. Egyik reggel, alighogy elindult a kocsival, érezte, hogy kicsúszik lába alól a talaj. „Úgy éreztem, mintha állandóan csatornalyukakba lépnék — mesélte Lambertnek. — Az autók, teherautók, házak forogni kezdtek körülöttem, mintha a vidámpark óriáskerekéhez lettek volna erősítve. Szirénavijjogást hallottam, aztán csend lett. Nagy fekete csend." Hasari elengedte a rudakat, elájult. Amikor felnyitotta a szemét, a kocsitulaj-

[3] Nagy zsebkendő

donos intézőjének sovány arcát látta maga fölött. Musafir éppen begyűjtő körúton volt, amikor észrevette az elhagyott riksát.

— Hahó, öreg testvér, egy kicsivel többet ittunk a kelleténél? — kérdezte barátságosan, s szelíden párszor képen legyintette a riksahúzót.

Hasari a mellére mutatott.

— Nem, azt hiszem, bedöglött a motorom.

— A motorod? — komorodott el az intéző. — Hasari, ha valóban a „motorod" ment tönkre, akkor vissza kell adnod a kocsit. Tudod, hogy ezekben a dolgokban az Öreg nem ismer tréfát. Azt szokta mondani: „Bivalyokat akarok látni a kocsirudak között, nem pedig fiatal kecskéket".

Hasari bólintott. Arcán nem látszott sem szomorúság, sem lázadás, csak valami rettenetes beletörődés. Jól ismerte a város törvényeit. Az az ember, akinek tönkrement a motorja, már halott. Már nem is létezik. Arra a szegény kulira gondolt, akit a kórházba vitt annak idején, száműzetésének első napjaiban. Ram Chanderre gondolt és mindazokra, akik a szeme láttára estek össze a kocsirudak között. Az éghajlat viszontagságai, az éhezés és az emberfeletti erőfeszítések tönkretették, kizsarolták, elhasználták őket. Ramatullahra gondolt, aki egy csatornanyílásban tűnt el. Szomorúan nézte az öreg kocsi két nagy kerekét, fekete testét, a szakadozott anyaggal borított ülést, a kocsitető tartóíveit és vásznát. Hány fiatal szerelmeskedett a függöny mögött, hány utas utazott kocsiján, nem törődve az őrjöngő monszun vízözönével! Főleg a két kocsirúdon pihent sokáig a tekintete. Mennyit kínozták, mennyit szenvedett közöttük! Hány ezer kilométert futott be kisebesedett lábakkal az álomváros olvadozó aszfaltján? Meg nem tudta volna mondani. Csak annyit tudott, hogy minden egyes lépését akaraterejének köszönhette. Minden egyes lépésével fordult egyet sorsának *châkrâ*ja, minden egyes lépése azt jelentette, hogy menekül a nyomorúságból, amelyre ítéltetett. És most a *châkrâ* mindörökre megáll.

Tekintetét a kerékpárján várakozó intézőre emelte.

— Vedd vissza a kocsit — mondta. — Valaki majd nagyon fog örülni neki.

Felkelt, s az 1999. számú riksával megtette utolsó útját: elhúzta a kocsit a Park Circus-i állomásra. Elköszönt társaitól, s közben látta, hogy az intéző a járda szélén kuporgó fiatalemberek közül egyet magához int. A fiatalok a legújabb menekültthullámmal érkeztek Kalkuttába. Bengáliában és Biharban ismét szárazság pusztított, és nagyon sok területről az emberek kénytelenek voltak elmenekülni. A járdán kuporgók most azt várták, hogy beállhassanak valamelyik riksa elé. Hasari megindult az intéző által kiválasztott fiatalember felé, s rámosolygott. Azután leoldotta ujjáról a rézcsengőt, az ember-lovak „hangját", amely oly hűségesen szolgálta őt e nehéz évek során.

— Fogd a csengőmet, te gyerek! — mondta, s még egyszer utoljára hozzákoccintotta a kocsirúdhoz. — A talizmánod lesz, s megoltalmaz minden veszedelemtől.

Hazaérkezése előtt Hasari kis kerülőt tett: elment a csontkereskedőkhöz a második részletért. A pénztáros figyelmesen megvizsgálta látogatóját. Úgy ítélvén, hogy szervezetének leépülése a legjobb úton halad, hajlandó volt fizetni.

— Itt van újabb százötven rúpia — mondta, miután kellő lassúsággal többször is megolvasta a pénzt.

Háromnapos elkeseredett vitára volt még szükség ahhoz, hogy mindenki elfogadja a hozományt. Az egyezséget — a hagyomány szerint — külön szertartással pecsételték meg, Palék házában, a lakók mint tanúk jelenlétében. A földre banánlevél-

padlót terítettek, kókuszdiókat és tömjént készítettek elő, hogy a *pujari* bemutathassa a különböző szertartásokat és elmondhassa a megfelelő *mantrâ*kat. Hasarinak ki kellett jelentenie, hogy feleségül adja leányát, és tételesen fel kellett sorolnia a hozományt. Lambert nagy bosszúságára e programpont ismét felfordulást okozott. A fiú családja látni akarta a kérdéses javakat. Mindent ki kellett csomagolni. „Azt hittem, a Barra Bazar kellős közepén vagyok — mesélte a pap. — Nem akarták elhinni, hogy ez vagy az az ajándék ennyibe került. Számlákat követeltek. A menyegzős szárit nem találták elég szépnek. A rádió állítólag nem működött. Minden egyes kifogás elvett valamit abból a kevéske levegőből, ami Hasari tüdejében maradt." A nász előestéjén újabb dráma történt. Beállított a fiú apja, néhány nagybátyja meg pár barátjuk, hogy ellenőrizzék az ünnepi előkészületeket.

— Legalább százan leszünk — jelentette ki az apa —, és szeretnénk róla meggyőződni, hogy lesz-e elegendő enni- s innivaló.

Lambert látta, hogy Hasari elsápad.

— Százan? — tiltakozott. — De hiszen megegyeztünk, hogy nem lesznek többen ötvennél!

Erre megint nagy vita következett — Isten tudja, hogy hányadik — az egész ház nyilvánossága előtt. A látogatók megkóstolták az ételeket, különböző rendelkezéseket adtak ki: ide egy kis zöldséget, oda egy kis gyümölcsöt vagy édességet. A sarokba szorított Hasari megpróbált ellenállni, de végül mégiscsak engedett.

— Rendben van, de akkor csökkentsék húsz fővel a meghívottak számát!

— Hússzal? Soha! Legfeljebb tízzel.

— Tizenöttel!

— Tizenkettővel, de ez az utolsó szavunk!

— Rendben van, tizenkét fő — sóhajtott fel Hasari, hogy legyen már vége a vitának.

De kálváriája még mindig nem ért véget.

— És a zenészek — érdeklődött a jövendőbeli férj egyik nagybátyja —, azok hányan lesznek?

— Hatan.

— Mindössze hat zenész? Hallatlan! Egy olyan fiúnak, mint az én unokaöcsém, legalább tíz zenész dukál.

— De ezek hatan a *slum* legjobb zenészei — érvelt Hasari. — Még a Keresztapánál is játszottak!

— Legjobbak vagy nem, szerezzen még legalább két zenészt! — torkollta le a kötekedő rokon.

Az újabb követelés úgy sújtott le, mint egy bárd. Valami titokzatos okból, talán magasröptű asztrológiai számítások alapján, Indiában a házasságok szinte mindig az éjszaka kellős közepén köttetnek. A csonka Anouar és Meeta is éjfélkor tartották az esküvőjüket. Amrita és a jövendő férj horoszkópja ugyanezt az időpontot jelezte. Legalábbis csillagtérképeinek tanulmányozása után imigyen nyilatkozott a *pujari*.

— Hol van az áramfejlesztő? — érdeklődött a fiú apja. — Éjfélkor sötét van, és az olyan esküvő, amely nincs gyönyörűen kivilágítva, nem is igazi esküvő.

Hasari teljesen megnémult. Izzadt hátával a falhoz tapadt, száját félig kinyitotta, mert hányingere volt. A lélegzése fájdalmassá és zihálóvá vált. Ismét érezte, hogy megmozdul lába alatt a föld. Az arcok, tetők, zajok imbolygó köddé olvadtak össze körülötte. Megragadta a veranda oszlopát. „Nem fog sikerülni — nyögte. — Egészen

biztos, hogy nem fog sikerülni. Ellopják tőlem Amrita házasságát." Pedig ez az utóbbi követelés véletlenül jogos volt. Az elektromos áram nélküli *slum*ok állandó sötétségben élő, sok millió lakosa számára nem létezett kivilágítás nélküli ünnep. A fényben való tobzódás — mint például Anouar nászának estéjén — kihívást jelentett sorsuk nyomorúságával szemben. Hasari széttárta üres kezét, és szomorúan lehorgasztotta a fejét. Bár közeledni érezte életének végét, mégis habozás nélkül vállalta az — esetleg több nemzedékre is kiható — eladósodást, csak hogy méltó módon tehessen eleget utolsó feladatának. Elvitte az uzsoráshoz felesége két gyűrűjét és kis függőjét, valamint azt az órát, amit Shambu talált a szeméttelepen. Halálra dolgozta magát. Eladta a csontjait. Elment a lehetőségek végső határáig. Most pedig el kell viselnie még egy megaláztatást.

— Ha továbbra is ragaszkodnak a követeléseikhez — szólalt meg minden egyes szó után kis szünetet tartva, hogy levegőhöz jusson —, csak egy megoldást látok: nem lesz házasság. Nincs több pénzem.

Nem egészen tizennégy órával az ünnep előtt teljesen zsákutcába jutottak. Talán vége mindennek. Most először Hasari beletörődöttnek látszott. „Ez az ember, aki annyit harcolt, most úgy nézett ki, mint aki egy kicsit már odaát van" — állapította meg Lambert. Akár blöff volt, akár nem, a másik tábor is megkötötte magát. „Csak nem fognak mindent visszacsinálni e miatt a buta világítás miatt" — háborgott magában a francia. Elhatározta, hogy közbelép.

— Ismerek egy házat, nem messze innen, ahol van áram. Könnyen ki lehetne feszíteni egy drótot. Négy vagy öt lámpával már szépen ki lehet mindent világítani.

Lambert egész életében őrizni fogja barátja hálától ragyogó arcának emlékét. De a csatát még mindig nem nyerték meg. Nem egészen hét órával az ünnep előtt újabb válság robbant ki. Ez alkalommal Hasarin múlott a dolog. Váratlanul arra a megállapításra jutott, hogy egy esküvő színvonala legalább annyira függ a menyegzői menettől, mint az ünnepségek külső csillogásától. Elment tehát a fiú apjához, hogy megtudakolja, vajon a fiú milyen kocsin fog megérkezni jegyese házához. Az utat általában bársonnyal és arannyal díszített lovon tették meg a jelöltek, még ebben a sáros és bűzös nyomortelepen is.

— Riksán — felelte az apa.

Lambert azt hitte, hogy Hasari mindjárt megfullad.

— Riksán? — dadogta. — Valóban „riksát" mondott?

A fiú apja bólintott. Hasari villámló tekintettel mérte végig.

— Leányom soha nem lesz olyan férfi felesége, aki a menyegzőre riksán érkezik, mintha csak közönséges lányért jönne — mennydörögte. — Taxit követelek. Taxit és ünnepi menetet! Ha nem, visszaveszem a lányom.

A Gondviselés ismét Csoda fia képében jelentkezett. Értesülvén a két család közötti utolsó nézeteltérésről, a taxisofőr sietve felajánlotta kocsiját a vőlegény számára. Ez a nagylelkűség leginkább az egykori parasztot indította meg. Hiszen ebben a kocsiban élte át legnagyobb felfedezését, amikor látta, hogy a taxiórán úgy ugrálnak a rúpiák, „mint monszunkor az esőcseppek". Ez a taxi szerencsét hoz a lányom és új otthona számára — gondolta vidáman és bizakodva.

Néhány órával később Hasari végre megláthatta azt a csodálatos látványt, amiért idáig annyit fáradozott. „Paul Nagy Testvér, nézd, milyen szép a lányom!" — áradozott révületbe esve. Amrita aranycsillagokkal teleszórt, skarlátvörös szárit tekert maga köré, mezítelen lába vörösre volt festve. Lábujjain, bokáján, csuklóján ékszerek

villogtak. A szemérmesen lehajtott fejű, arcát muszlinfátyol mögé rejtő leányt anyja és a ház asszonyai az udvar közepére vezették, a rizsszalmából készült gyékényre, pontosan a kis parázstartó elé, ahol a szent, örök tűz égett..Hasari boldogságtól tágra nyílt szemmel, lelke mélyéből fakadó mosollyal szemlélte életének legszebb látványát. A varázsos jelenet egy csapásra eltüntette a múlt szörnyű emlékeit: a hideg téli éjszakában a járdán sírdogáló, éhségtől és hidegtől szenvedő Amrität, a *Grand Hotel* szeméthalmai közt turkáló Amrität, a Chowringhee sugárút árkádjai alatt kol[illegible]ló Amrität... Győzelem, megdicsőülés, a nyomorult karma feletti végső elégtétel!

Énekekkel és kiáltásokkal kísért kürtszó harsant. A füstös, nyomorúságos udvarba befordult az ünnepélyes esküvői menet. Legelöl vörös és fekete festékkel szörnyűségesen kifestett jelmezes táncosok haladtak. „Aztán mintha az Ezeregyéjszaka egyik hercege szállt volna közénk az égből" — mesélte Lambert. A csillogó díszekkel ékesített papírkoronát, brokáttunikát és üveggyöngyökkel kirakott papucsot viselő vőlegény olyan volt, mint egy maharadzsa, aki épp udvarának emberei közt tartózkodik. Fametszeteken látni ilyen jeleneteket. Éppúgy, mint Anouarnak, neki is alá kellett magát vetnie — még mielőtt a helyére ült volna — a *parda*, a fátyolfelhelyezés szertartásának. Ennek az volt a célja, hogy a menyasszony a szertartásban előírt pillanat előtt semmiképpen se pillanthassa meg jövendőbelije arcát. Ezután a *pujari* intett, hogy üljön Amrita mellé. Ezzel megkezdődött a hindu házasságkötés festői és véget nem érő szertartása. A szövegek a műveltek és a bölcsek nyelvén, szanszkritül hangzottak el, amit persze senki sem értett a nyomorvárosban, még a szertartást végző brahman sem.

A jelenlevők hamar észrevették, hogy a menyasszony jobbján levő szék, a vőfély helye üresen maradt. Ezt a helyet, amely első a rangsorban, Hasari a szomszédos kunyhó Nagy Testvérének ajánlotta fel, az Isten emberének, aki Csoda fiával együtt gondviselője, barátja és bizalmasa volt. De Lambert nem tudta helyét elfoglalni. Abban a pillanatban, amikor a vőlegény és a nászmenet bevonult az udvarba, Hasarira kegyetlen roham tört. Lambert odaugrott hozzá, és a szerencsétlen apát bevitte a saját szobájába. A riksahúzó pár perccel korábban még örömtől ragyogott, most görcsösen összehúzódó szeme és szája nagy belső fájdalmakról tanúskodott. Amikor a görcsös rángatódzás megszűnt, Hasari sokáig merev és mozdulatlan maradt. Azután mintha áram csapott volna bele, újból összerándult a mellkasa és minden izma. Félig szétnyílt ajkai teljesen elkékültek, ami nyilvánvaló légzési elégtelenséget jelzett. Lambert átlépte a testet, és teljes súlyával a mellkasára nehezedve elkezdte masszírozni alulról fölfelé. A riksahúzó csupa csont és bőr volt; annyira le volt soványodva, hogy Lambertnek az volt az érzése, csontvázon dolgozik. Hasari mellcsontja és bordái ropogtak a pap ujjai alatt. Lambert most már teljes erejéből dolgozott. Vőfélyhez illő, szép fehér *pandzsabi*ját átitatta az izzadság. Hirtelen csoda történt: a sovány testen alig észrevehető, nagyon gyenge remegés futott át. Lambert megértette, hogy sikerült újra megindítani a motort. Hogy győzelmét biztosítsa, a létező legszebb baráti gesztust nyújtotta testvérének: föléje hajolt, a szájára illesztette ajkát, s a vörös láz roncsolta tüdőbe ütemesen préselte az élet leheletét.

A további eseményekről Lambert levélben számolt be elöljárójának. „Hasari kinyitotta a szemét. Tele volt könnyel, s tudtam, hogy nagyon szenved. Megpróbáltam megitatni, de nem tudott nyelni, a víz lefutott ajkáról. Nagyon gyengén lélegzett. Időnként felfigyelt valamire. Valószínűleg hallotta a zajt, a zenét és az ünnep hangjait. A vidám lárma hallatán kicsit elmosolyodott. Az, hogy a menyegző rendesen folyik,

olyan jótékony hatással volt rá, hogy beszélni akart. Odahajoltam a szájához. »Nagy Testvér, Nagy Testvér« — ezt megértettem, de a továbbiakat már nem.

Néhány pillanattal később megfogta a kezem és megszorította. Meglepett, hogy milyen erősen szorítja az ujjaimat. Mintha vasból lett volna a keze; igaz, hogy éveken át tartotta a riksa rúdjait. Könyörgő pillantást vetett rám. Megint azt mondta: »Nagy Testvér«, és azután még néhány szót bengáli nyelven. Ez alkalommal megértettem, hogy a feleségéről és a fiáról beszél. Arra kért, hogy viseljem gondjukat. Megpróbáltam erőt önteni bele. Tudtam, hogy már közel a vég. Ezt ő is érezhette, mert néhányszor intett a kezével, mintha azt akarná mondani, hogy ki akar menni a házból, de úgy, hogy ne vegye észre senki. Bizonyára attól félt, hogy halála félbeszakítja az ünnepséget. Beláttam, hogy igaza van, s megkértem Csoda fiát, hogy fogadja be Hasarit a házába, minél hamarabb. Hajnali három óra tájban Kalima és Shambu segítségével elszállítottuk a riksahúzót. A vendégek semmit sem vettek észre. A Keresztapa hozatott némi *bangla*-utánpótlást, és sokan már teljesen részegek voltak. Hasari megérthette, hogy elszállítjuk a házból, mert két kezét *namaskar* mozdulattal a mellére tette, mintegy elbúcsúzván övéitől.

A vég gyorsan elközelgett. Hajnali öt óra felé Hasarit heves roham rázta meg. Ajkai szétnyíltak, szájából véres hab szivárgott. Nem sokkal később hörgést hallottam, s a haldokló mellkasa hirtelen beesett. Vége volt. Lezártam a szemét, és elmondtam a halottak imáját."

Nem egészen egy órával a halál beállta után kopogtattak a szoba ajtaján. Odabenn Csoda fia és Lambert virrasztottak barátjuk földi maradványai felett. A holttestet fehér *khadi*ba burkolták, és sárga szegfűvel díszítettek. A kopogtatásra a taxisofőr kinyitotta az ajtót. A félhomályban két nagyon sötét arcú alakot pillantottak meg.

— Mi vagyunk a *dômok* — mondta az idősebbik. — A halottnak szerződése volt. Eljöttünk a testéért.

HETVENEGYEDIK FEJEZET

Testvérek, figyeljetek! — mutatott Lambert a harangszó irányába, és lehunyta a szemét, hogy még jobban átadja magát a füsttengeren keresztül érkező kristályhangoknak. „A kis Jézus megszületett" — hirdette a „Vendégfogadó Boldogasszony" fényárban úszó templomának harangjátéka. Éjfél volt, karácsony éjjele. Az irdatlan város egyik végétől a másikig ugyanezt az örömhírt visszhangozták a harangok. S noha Kalkuttában valóban kevés keresztény élt, Jézus születését ugyanolyan áhítat és pompa vette körül, mint Krishnának, Mohamednek, Buddhának, a szikhek Nanak gurujának, vagy a jainok szentjének, Mahavirának születését. A karácsony egyike volt a sokféle vallású és hitű embereket tömörítő nagyváros húszegynéhány hivatalos vallási ünnepének.

A papírfüzérekkel és ragyogó csillagokkal feldíszített templom olyan volt, mint valamelyik maharadzsa palotája a koronázás éjjelén. Az udvaron, néhány méternyire a járdáktól, ahol hajléktalanok tízezrei aludtak összekuporodva a harapós hidegben, embernagyságú alakokat felvonultató, lenyűgöző méretű betlehem mutatta be a Messiás megszületését. A zászlókkal és színes füzérekkel feldíszített templomhajó-

ban zajos és tarka tömeg szorongott. Az asszonyok tündérszép szárikba öltöztek, fejüket hímzett kendővel fedték be, a férfiak és a gyerekek pedig olyanok voltak, mint a hercegek. Az oltárt és a szentélyt díszítő csodaszép tubarózsa-, rózsa és szegfűcsokrokat az Öröm Városának egyik keresztény asszonya ajánlotta fel hálából férje felgyógyulásáért. A templomot kétszáz éve szentelték fel, és azóta sok angol nemzetiségű férfit és nőt temettek ide. A templom oszlopaira helyezett emléktáblákat most nem lehetett látni, mert az oszlopokat pazar lomb- és virágkoszorúk fonták körbe. Hirtelen petárdák durrogása hallatszott. A résztvevők — az orgona hathatós támogatása közepett — belekezdtek az Istengyermek megszületését köszöntő énekbe. A plébános, Alberto Cordiero atya hófehér albájában és vörös selyem miseruhájában még fenségesebb volt, mint valaha. Ministráns gyerekek kettős sorfala között, segédkezőinek díszkíséretében ünnepélyesen vonult a templomhajón keresztül az oltár felé. „Mennyi pompa a roppant szegénység közepett!" — csodálkozott el a templomban Max, aki eljött mint szomszéd, de még soha nem vett részt éjféli misén. Nem tudta, hogy a derék plébános annak idején megpróbálta Lambertet lebeszélni arról, hogy az Öröm Városának szegényei között éljen, mondván: attól fél, hogy „a rabszolgájuk lesz, és elveszíti tiszteletüket".

Kalkutta többi templomában is hasonló szertartás kezdődött. A Park Street szép plébániatemploma, a Szent Antal templom körül magánautók, taxik és riksák tucatjai ontották a híveket. A Park Street és a környező utcák tele voltak díszekkel és világító csillagokkal. Az éjszakában messze hangzott az utcákon áradó karácsonyi énekszó. A járdákon a gyerekek kis Mikulás-figurákat árultak, melyeket ők csináltak és díszítettek a *slum* műhelyeiben. Mások hóval behintett papírfenyőket vagy jászolokat kínáltak. Minden üzlet nyitva volt, a kirakatok roskadoztak az áruktól: bor, sör, pálinka, gyümölcsök, cukrászsütemények, ínyencségek. A szolgálók kíséretében érkező gazdag asszonyságok még beszerezhették mindazt, ami hiányzott a szenteste méltó megünnepléséhez. A Flury's-t, a híres fagylalt- és cukrászsütemény-készítőt valósággal megostromolták. Mások a híres éttermeket keresték fel: *Peter Kat*ot, a *Tandoor-t*, a *Moulin Rouge*-t, a *Park Hotelt*, a *Grand Hotelt*. Ez utóbbi kitehette a „Telt ház" táblát. Műsoros-táncos vacsorájáért 300 rúpiát kellett fizetni páronként, majdnem annyit, mint amennyiért Hasari eladta a csontjait.

Az Öröm Városának sikátoraiban is hasonlóképpen színes volt a karácsony. Amerre keresztények laktak, színes szalagok, lámpafüzérek díszítették a házakat. A hangszórók karácsonyi dalokat sugároztak. Minden család feldíszítette a saját lakását. Lambert távollétét kihasználva Margaréta újból átfestette a pap szobáját, a padlóra *rangoli*kat rajzolt, a Szent Lepel elé kis jászolt állított, a Szentírást Jézus születésénél kinyitva helyezte el, gyertyákat és kis tömjénrudakat gyújtott. A tetőzetre rózsa- és jázminfüzéreket aggatott, mintegy baldachint emelt a kis oratórium fölé. Anand Nagar keresztényei számára a varázsos éj legszebb dísze kétségkívül az az óriási világító csillag volt, amely Lambert szobája fölött ingott egy hosszú bambuszrúd végén. A hindu Ajit és a mohamedán Szaladdin javasolta, hogy emeljék e jelképet az Öröm Városának egére. A csillag mintha azt üzente volna a *slum* reményvesztettjeinek: „Többé ne féljetek! Nem vagytok egyedül. Ma éjjel megszületett a keresztények Istene; megváltó van közöttünk."

A szóban forgó „megváltó" a plébános beleegyezésével ezt az éjszakát is testvérei között töltötte. A meglehetős hideg miatt sálat tekerve feje s válla köré, Margaréta udvarában mintegy ötven hívő jelenlétében bemutatta a legszentebb áldozatot. Vajon

hány éve is már annak, hogy először misézett a két ládára tett deszkán? Öt, hat, hét? Ebben a múlt és jövő nélküli világban nem lehet számon tartani az idő múlását. Hiszen itt az emberek élete a túlélés másodperceinek jelenében zajlik! Lambert elhallgatta az éjszakát betöltő éneket, s arra gondolt, hogy „ez a koncentrációs tábor egyben kolostor". Ez már gyakran megfordult a fejében. És most, karácsony éjjel újra érezte — nagyobb meggyőződéssel, mint valaha —, hogy az emberré lett Isten küldetése az emberiség megváltására sehol sem annyira élő valóság, mint ebben a nyomorvárosban. Az Öröm Városa és Betlehem egy és ugyanaz. Mielőtt felmutatta volna az élesztő nélkül készült lepénydarabot, a szent ostyát, néhány szót szólt a jelenlevőkhöz.

„Könnyű felismerni és dicsőíteni a világ gazdagságát — kezdte, s tekintetével végigsimította a körülötte álló arcokat. — Ezt mindenki meg tudja tenni. De csakis a szegények képesek megismerni a szegénység gazdagságát, csakis a szegények képesek megismerni a szenvedés gazdagságát..."

Alig ejtette ki e szavakat, különös dolog történt. Először váratlan szélroham érkezett. Aztán forró levegő tódult be az udvarra, letépte a zászlókat és a virágfüzéreket, kioltotta a fénylő csillagokat, s levert néhány cserepet. Szinte ugyanabban a pillanatban roppant mennydörgés rázta meg az éjszakát. Lambert arra gondolt, hogy visszatérőben van a monszun. De néhány másodperc múlva minden elcsendesedett.

„És mivel egyedül a szegények ismerik ezt a gazdagságot, egyedül ők képesek fellépni a világban a nyomor, az igazságtalanság, az ártatlanok szenvedése ellen. Krisztus pontosan azért született szegények között, mert azt akarta, hogy ők vigyék el a világnak az üdvösség jó hírét, az emberek iránti szeretetének jó hírét.

Öröm Városában lakó testvéreim és nővéreim! Ma ti hordozzátok a reménység lángját. Én, a ti testvéretek, esküszöm, hogy eljön az a nap, amikor a tigris a kisgyerek mellé telepszik, a kígyó a galamb oldalán alszik, és a föld minden embere testvérének fogja tekinteni a felebarátait."

Lambert később elmesélte, hogy amikor ezeket mondta, az amerikai lelkipásztor, Martin Luther King jutott az eszébe. Annak idején látott egy képet, amelyen King egy jászol előtt imádkozott. Az újságban közölték a képhez tartozó szöveget, miszerint Luther Kingnek a jászol előtt látomása volt. „Óriási bankett zajlott Virginia dombjain, és a rabszolgák meg a fiaik egymás mellett ültek uraikkal, s együtt költötték el a béke és a szeretet lakomáját." Ezen az estén Lambert úgy érezte, hogy ugyanez az álom ereszkedik rá is. Biztosan érezte, hogy egyszer majd ugyanazon asztal mellett fognak ülni a szegények és a gazdagok, a rabszolgák és a rabszolgatartók, a hóhérok és az áldozataik.

Azután kézbe vette a lepénydarabot, és lassan az égre emelte. Ebben a pillanatban olyan szokatlan jelenséget látott a tetők felett, hogy nem tudta róla levenni a szemét. Az égboltozatot szünet nélkül pergő villámnyalábok világították meg, s látni lehetett, hogy hamvasfekete felhőóriások rohannak iszonyú sebességgel. Ismét felrobajlott a szörnyű mennydörgés, és ez alkalommal olyan erős szélroham csapott le az udvarra, hogy Lambertnek és a híveknek az volt az érzése, hogy a szél rögtön felkapja őket. Néhány pillanattal később a fellegekből lezúdult az özönvíz. A mindent elborító zajból Arisztotelész John kiáltása hangzott:

— Ciklon, ez egy ciklon!

A város túlsó felén, az Alipori villanegyed egyik régi, erkélyes, koloniális stílusban épült házában egy férfi figyelmesen hallgatta a tornádó növekvő zúgását. Hivatali kötelességből tette: karácsony éjjelén T. S. Ranjit Singh, ez a pandzsabi Amritszárból

származó harmincnyolc éves szikh férfi volt a kalkuttai körzeti meteorológiai megfigyelő állomás ügyeletese. Az évszázados banánfák között — egykoron Rabindranath Tagore írta itt néhány versét — égnek meredő antennák begyűjtötték a Bengáli-tenger partjai mentén, az Andaman szigeteken meg a Burmában levő, egészen Rangoonig felhúzódó meteorológiai állomások jelentéseit. Az intézet laboratóriuma naponta kétszer megkapta az amerikai NOAA7 és a szovjet Meteor műholdaknak az indiai szubkontinensről és a környező tengerekről a sztratoszférában készített felvételeit. Az Arab-tenger és a Bengáli-öböl mindig is alkalmas területnek bizonyult azoknak a vad viharoknak a kialakulására, amelyeket a meteorológusok ciklonoknak neveznek. A ciklon kiváltó oka a tenger felszíne és a magasan elhelyezkedő légrétegek között hirtelen kialakuló hőmérséklet- és légnyomáskülönbség. A viharban több megatonnás hidrogénbomba erejéhez hasonló nagyságú erők szabadulnak fel. A ciklonok rendszeresen végigpusztítják India partjait, és ezrek, néha tízezrek halálát okozzák. Egyetlen vihar akkora területet képes elpusztítani és vízzel elárasztani, mint Belgium vagy Svájc. India történelmi emlékezetébe mélyen beleivódott a ciklonoktól való rettegés.

De ezen az éjszakán Ranjit Singh semmi különösebb okot nem látott arra, hogy nyugtalankodjék. A légnyomás hirtelen esése — főleg az évszak vége felé — nem mindig utal ciklon kialakulására. Az amerikai műhold által tizenhét órakor továbbított fénykép egyenesen megnyugtató volt. Az ügyeletes figyelmesen megvizsgálta a képet. Látszott ugyan valami elmosódott — réteges gomolyfelhőket jelző — folt, de nem tűnt veszélyesnek. Kalkuttától több mint ezerötszáz kilométerre helyezkedett el délre, és északkeletre tartott, azaz Thaiföld irányába. A meteorológiai állomások legutóbbi jelentései alig egy órával ezelőtt futottak be. Igaz ugyan, hogy az egész térségben alacsony légnyomást észleltek, de a szél sebessége nem érte el az óránkénti ötven kilométert. Singh megnyugodott, s úgy döntött, hogy kellemesen fogja eltölteni karácsonyestéjét. Kinyitotta a táskáját, s kivette belőle a két ételhordót, amit a felesége készített össze. Igazi karácsonyi lakoma várta: sajtos mártással ízesített currys hal, zöldség és sült *nan*. Elővette kis rumosüvegjét is, melyet még sikkimi ügyeletéről hozott magával, és megtöltötte a poharát. Megfeledkezve az ablaktáblákat döngető szélről, igazi ínyenc módjára a rummal kezdte. Aztán nekilátott a vacsorának. Amikor befejezte, újból megtöltötte a poharát, felkelt, s lelkiismeretének megnyugtatására rápillantott a szomszédos helyiségben levő távírószalagra. Örömmel tapasztalta, hogy nem érkezett újabb üzenet, s visszaült a helyére. „Nos, ismét egy eseménytelen éjszaka" — mondta magában, s belekortyolt a remek italba.

Hajnali két órakor a telex kopogása ugrasztotta fel. A Madras északi pontján fekvő vishakhapatnami állomás százhúsz csomós, majdnem kétszáz kilométeres széllökéseket jelzett. Nem sokkal később ugyanezt jelentette a Nicobar szigeteken levő állomás is. Az este mutatkozó gyenge süllyedés óriási ciklonná alakult át. A Bengáli-tenger felett kitört Indra isten haragja! Egy órával később egy indonéziai teherszállító hajó S.O.S. jelzései alapján nyilvánvaló lett, hogy a veszély közeledik. A hajó koordinátái — északi szélesség 21°2′, keleti hosszúság 89°5′, — alapján meg lehetett állapítani, hogy a ciklon nagyjából ötszáz kilométerre közelítette meg Bengália partjait. A vihar irányt változtatott, és Kalkutta felé fordult.

Az ügyeletes másodpercnyi késlekedés nélkül cselekedett. Tüstént riasztotta főnökét, H. P. Gupta főmérnököt, aki családjával együtt az épület egyik szárnyában levő szolgálati lakásban lakott. Aztán felhívta az indiai nemzeti rádió — az *All India*

Radio — helyi állomását, valamint a belügyminisztérium ügyeletesét, hogy a deltavidék lakói számára azonnal továbbítsák a „rendkívüli erejű ciklon" közeledtét bejelentő figyelmeztetést. Végül az asztala mögötti polcon levő rádiótelefon után nyúlt. Ennek segítségével közvetlen kapcsolatot tudott teremteni azzal az ultramodern berendezéssel, amely Kalkutta legmagasabb épületének tizenhatodik emeletén fürkészte az eget. Az üvegszálas kupola alatt elhelyezett meteorológiai parabolaantenna a ciklonokat több mint ötszáz kilométeres távolságig be tudta fogni, képes volt meghatározni útvonalukat, valamint a ciklonok „középpontjának" kiterjedését, s meg tudta becsülni a felhőkben levő hatalmas vízmennyiséget is. Ám azon az éjjelen a radar nem működött, s a nagy, égszínkék terem, melyet a Bengáliában az utóbbi tíz év alatt pusztító ciklonok fényképei díszítettek, most kihalt volt. A nagy antenna csak reggel hét órakor fogja megkezdeni következő körforgását.

HETVENKETTEDIK FEJEZET

Ashish Ghosh, a fiatal földműves, aki az Öröm Városában töltött hatesztendei száműzetése után nagy merészen visszatért falujába, egész éjszaka talpon volt. Feleségével és három gyermekével együtt szünet nélkül küzdött a lezúduló víz meg a szél pusztítása ellen. A vihar lassan szétmállasztotta szalmából és döngölt földből készült házukat. Falujának, Harbanghának kunyhóit sovány rizsföldek vették körül, s a lakosok túlnyomó része Bangladeshből, az egykori Kelet-Pakisztánból menekült erre a tájra. Nagyon szegény vidék volt ez, egyike a világ legszegényebb részeinek. A mocsaras, utak nélküli, patakoktól, árkoktól, csatornáktól, tavaktól szétszabdalt, barátságtalan területet állandóan elemi csapások sújtották: árvíz, tornádó, trópusi vihar, szárazság, partszakadás, gátszakadás, a sós víz kiáradása... A háládatlan föld az itt lakó kétmillió paraszt számára még a hektáronkénti ezerötszáz kilogramm rizst sem tudta biztosítani. Az az egymillió ember, akinek nem volt földje, természetesen még sanyarúbb körülmények között élt. A halászok életük kockáztatásával szerezték meg családjuknak a mindennapit. Bőven volt hal, de a kezdetleges eszközök miatt a halászat nagyon bizonytalan vállalkozásnak számított. Félmillióan voltak, akik napszámból éltek; munkát csak vetéskor és aratáskor kaptak. Az év egyéb részében fát vágtak, vagy vadmézet gyűjtöttek a Sundarban hatalmas őserdőiben. Ez utóbbi terület akkora volt, mint Svájc, de még az Amazonas vidékénél is áthatolhatatlanabb őserdők borították. A kígyók, krokodilok és főleg az emberevő tigrisek miatt veszélyes vidéknek számított; ez utóbbiak évente háromszáz-négyszáz ember halálát okozták.

Ashish Ghosh az Öröm Városából a nincstelen menekültek anyagi felemelkedésének egyik első jelével tért vissza: egy tranzisztoros rádióval. Reggel hat óra felé bekapcsolta. A vihar nagyon zavarta a vételt, de a recsegésen keresztül is meghallotta, hogy valaki fáradhatatlanul ismétel valami felszólítást. Fülét a készülékre tapasztotta, és azonnal megértette, miről van szó. Néhány perccel később családjával együtt elmenekült. Elhagyták a nyomorváros poklában töltött hat évig tartó számkivetés, nélkülözés, takarékoskodás és szenvedés gyümölcsét: a kunyhót, a hozzátartozó trágya- és vetőmagkészlettel, földjüket, a nagy nehézséggel kiásott tavat, a szapo-

rodásnak induló pontyokat, a tüskés kerítés mögött bőgő két *bullock*ot, a három kecskét és Minát, a duzzadt tőgyű, szép tehenet, melynek oly gyönyörűen görbültek szarvai, mint a Himalája muflonjainak pompás dísze. Ashish megfordult, hogy még egy utolsó pillantást vessen minderre. Megölelte zokogó feleségét, és megígérte: „Vissza fogunk jönni!" Az arcába vágó eső ellenére látta, hogy abban a pillanatban úgy ragadja el kunyhóját a szél, mint „paradicsommadár fészkét a monszun".

A zöldes színű képernyőn hirtelen feltűnt a nagy fehér csiga meg a közepén levő fekete lyuk. Fent balra, a digitális óra narancsszínű kijelzője 7 óra 36 percet mutatott. A kalkuttai radar felfedezte a szörnyet. Helyzete — északi szélesség 21°4', keleti hosszúság 70°5'—, nagysága — 450 kilométer — és középpontjának átmérője — 35 kilométer megerősítette a környék meteorológiai állomásainak vészjelzéseit: valóban óriási viharról volt szó, olyanról, amelyet az indiai szakzsargon *a „severest cyclonic strom"*-nak nevez. Fél órával később még újabb riasztó jelet lehetett látni. A ciklon középpontjában levő fekete lyuk továbbra is tökéletesen kivehető maradt, azonban tejszerű spirálkarok alakultak ki körülötte, és lassanként fehéres fátyollal vonták be a sötét lyukat. Ez azt jelentette, hogy a növekvő viharfelhők sok millió tonna vizet szívtak magukba.

Haresh Khanna, a karácsony reggel szolgálatban levő radarfigyelő technikus pillanatnyi késedelem nélkül megragadta a rádiótelefont, hogy értesítse a meteorológiai központot. A bombayi származású, vékonydongájú férfi már több tucat alkalommal követett ciklont a radar segítségével. Szülővárosát, ezt a hatalmas indiai nagyvárost gyakran meglátogatták a ciklonok. Ám azt még soha nem látta, hogy a ciklon középpontjára tejszínű fátyol borult volna. Miután továbbította a jelentést, négyesével véve a lépcsőket, felrohant a teraszra. Innen fentről nyílott a legszebb kilátás az egész városra. Jól megmarkolta a feje fölé tartott esernyőt, és az esőfüggönyön keresztül hosszasan nézte a Howrah hidat, közvetlenül mögötte a pályaudvar hatalmas, rózsaszínű épületét, azután a folyó barnás vizét, amelyen úgy ültek a bárkák százai, mint megannyi hatalmas vadkacsa, a Maidan park zöldellő foltját, a Writer's Building hosszú téglahomlokzatát, és végül a nagyváros ezernyi kusza, egymásra toluló teraszát és háztetőjét. Az *All India Radio* sürgető felhívásai lassan-lassan kiragadták Kalkuttát az ünnep reggelének álmos hangulatából. Szerencsére a szörny még messze volt, valahol kinn a tenger felett. A szél és az eső, amely már éjszakától ostromolták a várost, csupán előjelei voltak a közelgő katasztrófának.

Subash Naskar, ez a huszonhat éves halászember, csak csodálatos reflexeinek köszönhette az életét. Ahelyett, hogy menekülni próbált volna a faluját elnyelő hullámhegy elől, megfordult, belevetette magát az irdatlan vízbe, s hagyta, hadd sodorja a hullám. Soha nem fogja megtudni, mi is történt valójában. Amikor magához tért, egy templom ablakában lógott, kilenc kilométerrel arrébb. Körülötte minden elpusztult, sehol sem látott élő embert. Nagyjából délelőtt tíz óra volt. A szörnyű vihar elérte a szárazföldet.

Pokol! Szélből, vízből és tűzből álló pokol! Az egész vakító fénnyel kezdődött, mintha valami gigantikus tűzgolyó torlaszolta volna el a látóhatárt, s világította volna meg a földet. Az igen ritkán előforduló jelenségnek az volt az oka, hogy az egymáshoz súrlódó felhőtömegek között rendkívüli elektromos feszültség jött létre. A tűzgolyó

egy hússzor kétszáz kilométeres területen leégette, szinte leborotválta a fák koronáját. Az örvénylő levegő felszippantotta az ezen a partvidéken sekély tengert, és útnak indította a rettenetes vízfalat. A szél és a tengerár együttes hatása szétzúzta, feldarabolta, megsemmisítette a házakat, a kunyhókat, a fákat. Felkapta a halászhajókat, majd több kilométerrel arrébb ledobta őket. A szél erejére jellemző volt, hogy szalmaszálként szórta szét az autóbuszokat és a vasúti kocsikat. Emberek és állatok tízezrei fulladtak meg, és a homokkal, sárral, roncsokkal és holttestekkel kevert sós tengervíz több ezer négyzetkilométernyi területet árasztott el. Néhány perc alatt a hárommillió lelket számláló, Belgium nagyságú terület egyszerűen letörlődött a térképről.

Sok ezernyi más menekülőhöz hasonlóan, Ghoshékat is utolérte a nekivadult áradat. Megmenekülésüket egy kis dombon emelt mecsetnek köszönhették. „Feleségem és a gyerekeim belém csimpaszkodtak — mesélte Ashish —, és sikerült eljutnunk az épületig. A mecset tele volt menekülőkkel. Ennek ellenére sikerült felhúzódzkodnom az egyik ablakmélyedésbe, s megkapaszkodtam a vasrácsban. Egész nap és egész éjjel ott gubbasztottunk a hullámok felett. Másnap reggel már csak nagyjából húszan voltunk életben ezen a menedékhelyen." Az ablakon keresztül Ashish látta, hogy a templomtól aránylag messze egy hattagú család egy fatörzsre húzódott fel. Egy hullám hirtelen meglódította az ingatag alkotmányt, s az egész család elmerült.

Az ítéletidő még tíz órán keresztül tombolt, majd a hurrikán hirtelen oldalra fordult, és elvonult a tenger felé. Ghoshék meg az első menekültek két nap múlva érték el a tengerparttól ötven kilométerre fekvő várost, Canningot. Úgy meneteltek egymásba kapaszkodva, a kimerültségtől botladozva, riadtan, éhesen, mint az alvajárók. Kilométereken keresztül elpusztított, tönkretett vidéken jártak. Néha holttestekbe botlottak. A helyi szerény rendelőintézet ápolónője soha nem fogja elfelejteni „azt a szánalmas menekült-csoportot, amely lassan vált ki a sötét háttérből. Már messziről meg lehetett állapítani rettenetes nyomorúságukat. Némelyiküknél kis batyu volt meg némi főzőalkalmatosság, mások a sebesülteket segítették, vagy gyerekeiket a karjukban tartva vonszolták magukat előre. Hirtelen megcsapott a halál szele. Ezek az emberek látták, amint apjuk, anyjuk, feleségük, férjük a vízbe fullad. Látták, hogy az áradat elragadja gyermeküket, összedönti házukat, eltünteti a földjüket."

Kalkuttában három napon keresztül csak találgatni tudták a pusztítás mértékét. A hurrikán szétszaggatta a telefonvonalakat, ledöntötte az antennákat, járhatatlanná tette az utakat. A tengerre senki sem mert kimerészkedni. A hatóságok szándékosan semmit sem tettek a pontosabb információk megszerzéséért, nehogy az adatok ismeretében a közvélemény gondatlansággal vagy hanyagsággal vádolhassa őket. Az első közlemények még nem tárták fel a teljes igazságot. Ez csak közönséges tornádó volt — jelent meg a hivatalos tájékoztatóban —, amelyekből évente több is végigpusztítja India partjait. És hogy senki se érezzen csábítást arra, hogy a saját szemével győződjék meg a valós helyzetről, a rendőrség és a határőrség lezárta a kérdéses területet.

Micsoda megrendülést okozott, amikor a menekültek első híradásai átszivárogtak a határsávon. A sajtó lerázta minden bilincsét. Tíz-húszezer halottról beszéltek, ötvenezer vízbe fúlt állatról, kétszázezer elpusztított hajlékról, félmillió hektár teljesen

tönkretett földről, kétezer kilométernyi használhatatlanná vált vagy súlyosan megsérült gátról, három-négyezer egyszer s mindenkorra használhatatlan kútról. Az újságok még azt is közölték, hogy azonnali segítségnyújtás híján legalább kétmillió ember van közvetlen életveszélyben az éhség, szomjúság és a hideg miatt.

Segítségnyújtás? A világ összes katasztrófáinak habostortája! Indiában a szegénység miatt a pusztulás még végzetesebb, a segítség még sürgősebb volt, mint másutt. Ennek ellenére három napig tartott, míg a kalkuttai és az új-delhi illetékes szervek megegyeztek az első teendőkről. Három napig! Amit persze bizonyos egyének lóhalálában igyekeztek kihasználni. Ramakrishna szerzeteseinek okkersárga ruháját öltötték magukra, és Madrasból, Delhiből és Bombayből érkeztek a katasztrófa színhelyére. Ramakrishna, ez a bengáliai szent a hinduk és az egyéb közösségek közötti együttműködést és a szeretetet hirdette. A katasztrófa sújtotta területet lezáró rendőrök persze beengedték őket. Ki állítaná meg a mezítlábas, szeretetet hozó angyalokat? Kettesével jártak, s elvegyültek a menekültek között. Az árva gyerekeket gyűjtötték össze. Nagylelkűségük megindító volt. Az emberek szívesen bízták rájuk azokat a kicsinyeket, akiknek a szüleit elragadta a hurrikán. Az álszerzeteseket azok a gyerekek is érdekelték, akik csak az apjukat vesztették el. Egy harmincöt éves özvegyasszony mesélte: „Ezek az emberek maguk voltak a földre szállt jóság. Az egyikük ezt mondta nekem: Ne aggódj a lányodért. Biztonságban lesz. Munkát keresünk neki. Két hónap múlva visszahozzuk, őt is meg azt a négy- vagy ötszáz rúpiát, amit megkeresett. Addig is, itt van száz rúpia. Letérdeltem, megcsókoltam a lábát, és átadtam neki a lányomat." Mint a tragédia oly sok áldozata, ez a szegény asszony sem látta többé a gyermekét. Nem tudták, hogy ezek az állítólagos szerzetesek gyermekrablók.

Ám Kalkutta lakosainak segítőkészsége ezerszeresen jóvátette ezeket a gazságokat. Max soha nem fogja elfelejteni azt a „nagylelkűségi rohamot", amit a katasztrófa váltott ki az egész városban, elsősorban a *slum*ok szegényei között. Az emberek ezrével rohanták meg a különböző segélybizottságokat, klubokat, mecseteket, templomokat, sőt még Maxék betegellátó szobáját is. Takarókat hoztak, ruhákat, gyertyát, rizst, cukrot, petróleumot, trágyalepényt, gyufát. Látván, hogy a szegények önként lemondanak legdrágább kincseikről nélkülöző testvéreik javára, a fiatal amerikai orvos megállapította: „Az az ország, amelyben az emberek ennyire megosztják egymással javaikat, példa lehet az egész világ számára." Tucatszám aktivizálódtak többnyire ismeretlen szervezetek, teherautókat, motoros tricikliket, taxikat és kézikocsikat béreltek, hogy segítségére siethessenek a túlélőknek. Kik alkották ezeket a szervezeteket? A kép tarka, jellegzetesen indiai volt: egyházak, szekták, társulatok, szakszervezetek, kasztok, sportegyesületek, iskolák, üzemek. Lambert, Max, Bandona, Szaladdin, Arisztotelész, Margaréta és az Örök Városában működő Kölcsönös Segítségnyújtási Bizottság önkéntesei természetesen az első sorokban harcoltak. Még a süketnéma Gurga is ott volt. Béreltek egy teherautót és telerakták élelmiszerrel: tejporral, rizzsel, takarókkal, sátrakkal. A szállítmányhoz még két gumitutaj és — a Keresztapa meg Arthur Loeb személyes ajándékaként — két csónakmotor is tartozott. Az induláshoz már csak egy papírdarab hiányzott: a hatósági engedély. Lambert és Max egész héten irodáról irodára futkostak, hogy beszerezzék a varázsos kulcsot. A közhiedelemmel ellentétben *sahib* mivoltuk nemhogy megkönnyítette volna ügyük elintézését, ellenkezőleg: felkeltette a hivatalnokok bizalmatlanságát. Lambert jól tudta, az idegenek mögött mindig CIA ügynököt sejtettek. Végső eszközként kegyes hazugsághoz folyamodott:

— Teréz anya szolgálatában állunk — jelentette ki a behajtási engedélyt megadó illetékesnek.

— Teréz anya szolgálatában? — emelkedett fel nagy tisztelettel a *babu* az előtte tornyosuló papírhalmaz mögül. — Kalkutta szentjével dolgoznak együtt?

Lambert bólintott.

— Ebben az esetben azonnal indulhatnak a teherautóval — jelentette ki a tisztviselő, és egyetlen tollvonással az engedély alá kanyarította a nevét. — Én ugyan hindu vagyok, de mi, indiaiak, tiszteljük az Isten embereit.

A deltavidékre vezető út egyenlő volt a pokol fenekére vezető úttal. A várostól tíz kilométerre az úttestet már sártenger borította. Mindenütt felborított teherautóroncsokat lehetett látni. „Mint valami tengeri temető" — gondolta Lambert. A teherautó sofőrje — kinek sápadtságát érdekes módon egészítette ki turbánjának skarlátvörös színe — úgy vezetett, mintha tengeri szlalomversenyen lett volna. Szitkozódott, fékezett, izzadt. A nehéz jármű állandóan csúszkált. Hamarosan megpillantották a menekülők első csoportjait. „Ezrek jöttek velünk szembe, tízezrek... — írta jegyesének Max. — A víz a mellükig ért. A gyerekeket a nyakukba tették, úgy törtettek előre. Némelyek a magasabban levő pontokra húzódtak, s már hat napja várták a segítséget. Kiéhezve, a szomjúságtól szenvedve, hangosan kiáltozva a vízbe vetették magukat, s úszva igyekeztek a kocsink felé. Vagy húsznak sikerült elkapni a kocsit, s felkapaszkodtak a hátuljára, készen arra, hogy mindenünket elszedjék. Lambert és Szaladdin a vízbe vetették magukat, s tárgyalni kezdtek velük. Hogy észre térítsék őket, azt kiabálták, hogy orvosok vagyunk, és kizárólag gyógyszereket szállítunk. Csoda történt: továbbengedtek minket. Valamivel később újabb csoda történt. A minket körülvevő barátságtalan csoportban Lambert ismerősre bukkant: az egyik — általa is gyakran felkeresett — Anand Nagar-i kisvendéglő törzsvendégére. Az illető harcos kommunista volt, s most a párt megbízásából a menekültek megszervezésében segédkezett. Szerencsére továbbengedett minket. Arisztotelész és Szaladdin elöl mentek, s úgy irányították a kocsit. A motor hamarosan köhögni kezdett, néhányat tüsszentett, majd véglegesen megállt. Belefulladt a vízbe. Leszedtük a tutajokat, és átpakoltuk a szállítmányt. Ismét beesteledett. Körös-körül több száz kilométerre egyetlen fény sem látszott, de a levegőben milliárdnyi világító bogár táncolt. A táj olyan volt, mint egy rémlátomás: megtépázott fák, kiforgatott kunyhók, a hurrikán hordalékától felduzzadt bozótok. A szabadon lógó elektromos vezetékek miatt az áram több embert agyonütött. Az éjszakában kiáltásokat hallottunk és dobpergést. Egy kis dombon álló falu omladékai közé menekültek százai húzódtak, s most aggódva figyelték az éjszakát, érkezik-e segítség valahonnan. Soha nem fogom elfelejteni, ahogyan fogadtak minket. Mielőtt megnézték volna, hogy mit is hoztunk, a mohamedán mollahok elvezettek minket a kis mecsethez, amely megmenekült a pusztulástól. A tragédia közepett először Allahnak kellett köszönetet mondani!"

Ami a kiszállás után a legjobban meglepte a fiatal orvost, az az összecsődülő, tapsoló, éneklő, táncoló gyerekek hasa volt. Minden gyereknek óriási, kidülledő, felfúvódott, üres, s ugyanakkor férgekkel teli hasa volt. Lambert másvalamire figyelt fel, egy asszonyra, „aki nem koldult, nem jajgatott, méltósággal és mozdulatlanul állt a romok közt, mint egy szobor. Gyermekét a karján tartotta, és a világ minden szegénysége összesűrűsödött a szemében. Kilépett az időből. Vagy inkább belépett az idő középpontjába, szívébe? Aki nyomorog, annak az idő örökkévalóságnak tűnik. Ez

a gyermekét tartó anya maga volt Bengália, ennek a szerencsétlenséget hozó karácsonynak a szimbóluma."

Szegény Lambert! Azt hitte, hogy már mindent látott, mindent megosztott, mindent megértett az Ártatlan szenvedéséből, és íme, most arra ítéltetett, hogy újabb lépést tegyen a titok bensejében. „Vajon a Szeretet Istene, az Igazságosság Istene miért engedte meg, hogy ezeket az embereket, akik a világ legszegényebbjei közé tartoznak, ilyen kegyetlen csapás sújtsa? Templomaink képmutató tömjénfüstje soha nem fogja eltörölni ezeknek az ártatlan testeknek a szagát!"

A hullaszag! A halottak eltüntetésére felajánlott mesés jutalom ellenére a hatóságok által küldött hivatásos sírások két nap múlva elmenekültek. Hogyan is lehetett volna megkülönböztetni a hindukat és a mohamedánokat? Állandó volt a tévedés veszélye. No, a helyükre küldött rabok sem mutattak különösebb buzgalmat. Végül megjelentek a katonák. Nekik lángszóróik voltak. A deltavidék egyetlen hatalmas tábortűzzé változott, amelynek szagát még Kalkuttában is érezni lehetett.

Hátravoltak még az élők. Lambert és Margaréta, indiai társaikkal egyetemben, négy hét alatt makacs kitartással teljesen átfésülték a kijelölt szektor több négyzetkilométernyi darabját. Csoportról csoportra járva mindenkit beoltottak sűrített levegővel működő injenkciós készülékükkel, elláttak több mint tizenötezer beteget, féreghajtóval kezeltek húszezer gyereket, kiosztottak nagyjából huszonötezer élelmiszeradagot. „Egy csepp a szükség óceánjában — ismerte el Lambert. — De ha nem lenne, épp ez az egy csepp hiányozna az óceánból" — tette hozzá, idézve Teréz anya híres mondását. Amikor azután egy reggelen a Segítségnyújtási Bizottság összecsomagolt, hogy visszatérjen az Öröm Városába, a túlélők kis ünnepséget rendeztek jótevőik tiszteletére. Azok az emberek, akiknek semmijük sem maradt, akik még a reményt is elvesztették, mivel a tenger terméketlenné tette földjeiket, most táncolni és énekelni kezdtek, hogy kifejezzék örömüket és hálájukat. Lambert megindultan gondolt Tagore szavaira: „A baj hatalmas, de az ember még a bajnál is hatalmasabb." A búcsú pillanatában egy kislány penderedett Lambert elé. Ruhája rongyos volt, de a hajában tavirózsa ragyogott. A falusiak nevében ajándékot adott át Lambertnek. A falu mohamedán lakói apró kagylókból keresztet készítettek, a rajta függő Krisztussal együtt. Az ajándékhoz egy papírlap is tartozott, melyre valaki bizonytalan kézzel nagybetűs üzenetet írt. Lambert hangosan felolvasta, s úgy tűnt neki, az Evangélium szavait hallja.

„Testvérek, legyetek áldottak! Testvérek, amikor mindent elvesztettünk, amikor szívünkben kialudt a reménység, eljöttetek és segítettek. Enni adtatok az éhezőknek, felruháztátok a mezíteleneket, gondját viseltétek a szenvedőknek. Nektek köszönhetjük, hogy újból kedvünk van élni.

Testvérek! Mostantól kezdve a legközelebbi hozzátartozóink vagytok. Elmeneteletek szomorúsággal tölt el minket. Örök hálával tartozunk nektek, és kívánjuk, hogy Isten ajándékozzon meg benneteket hosszú élettel.

A ciklon túlélői"

Néhány héttel a katasztrófa után szokatlan nyüzsgés kerítette hatalmába az Öröm Városát és Kalkutta egyéb negyedeit. A petárdák durrogása meg a kiáltozás talpra ugrasztotta Maxot is. Sietve kiment az utcára. Szomszédai énekeltek, ujjongtak, táncoltak, tapsoltak. A gyermekek egymást hajkurászva boldogan rikoltoztak. Az

emberek túláradó örömükben édességgel meg teával kínálták egymást. Néhány fiatal bengáli tüzet gyújtott. Mivel aznapra semmilyen ünnep nem volt előirányozva, az amerikai csodálkozva kutatta, mi lehet e hirtelen vigadalom oka. Bandona futva érkezett, kezében virágfüzért szorongatott. Max még soha nem látta a fiatalasszonyt ilyen boldognak. Kis szemei szikráztak az örömtől. „Ez a megostorozott, megalázott, kiéheztetett, eltaposott nép valóban elpusztíthatatlan — gondolta Max őszinte csodálattal. — Életkedve, reménysége, erős akarata képes legyőzni karmájának minden átkát."

— Max Nagy Testvér! Hallottad a hírt? — kérdezte kifulladva az Öröm Városának angyala. — Győztünk! Most már mi is olyan erősek vagyunk, mint a te országodnak fiai, mint az oroszok, mint a kínaiak, mint az angolok... Ezentúl öntözni fogjuk földjeinket, évente többször arathatunk, ki fogjuk világítani falvainkat és *slum*jainkat! Többé nem fogunk éhezni! Többé nem lesznek szegényeink! A mi nagy Durgánk, Indira Gandhi most jelentette be a rádióban: ma reggel felrobbantottuk az első atombombánkat!

A könyvben elbeszélt események óta az Öröm Városa sokat változott. Az egyik nap egy fiatal francia tanárnő látogatta meg a *slum*ot. Hazatért Nantes-ba, és olyan meghatódottan beszélt élményeiről, hogy tanítványai elhatározták: társulatot alapítanak, melynek tagjai vállalják, hogy támogatni fogják a nyomorvárosban működő Kölcsönös Segítségnyújtási Bizottságot. A társulat létszáma hamarosan elérte a háromszáz főt. Nem sokkal később a *La Vie* közölt egy riportot, amely megtízszerezte a tagok számát. Egy évvel később újabb cikk jelent meg, ennek nyomán pedig duplájára nőtt a társulat létszáma. A hétezer főt számláló tagság adományaiból egy igazi orvosi-egészségügyi szervezet épült ki a *slum*ban. A Bizottság elnöke egy önfeláldozó bengáliai orvos, Dr. Sen lett, aki már harminchárom év óta ingyen kezelte a szegényeket. Később két fiatal francia telepedett le az Öröm Városában. India szerelmesei voltak, és jelenlétük új erőt és lendületet adott a Bizottság munkájának. A Franciaországból érkező adományokból a *slum* lakói több mindent létesítettek: orvosi rendelőt, angolkóros gyerekeket befogadó intézetet, szülőotthont, öregeket és nélkülözőket ellátó népi konyhát, ipariskolát a serdülők és műhelyt a férfiak számára. Több alkalommal szerveztek tüdőszűrést, és a lakosság nagy részét beoltották. Ezzel párhuzamosan komoly mezőgazdasági fejlesztési programot indítottak el Bengália legelmaradottabb és legszegényebb részein: kutakat, csatornákat ástak, rendelőintézeteket építettek. A különböző kérések természetesen ahhoz a kis csapathoz futottak be, amelyik annak idején Lambert szobájában gyülekezett, hogy „megtárgyalják, miképpen lehetne segíteni a többi szegényen". Az új létesítmények igazgatása is rájuk várt. Napjainkra Bandona, Szaladdin, Ajit, Margaréta, Arisztotelész és a velük együtt dolgozó — bengáliaiakból és külföldi önkéntesekből verbuválódott — kétszázötven szociális munkatárs, ápoló, tanító, orvosasszisztens egy egész nevelő—beteggondozó—segélynyújtó hálózatot működtet.

Igaz, ami igaz, a bengáliai kormány és a kalkuttai városi hatóságok is minden erőfeszítést megtettek az ügy érdekében. A Világbanktól kapott kölcsönök segítségével hatalmas munkálatok kezdődtek a *slum*ok infrastruktúrájának kiépítésére. Az Öröm Városának sikátorait kőburkolattal látták el, a túlságosan szűk utcákat kiszélesítették, új latrinákat állítottak be, új kutakat fúrtak, és bevezették a villanyt. E jótetemények váratlan hatást eredményeztek. Tekintve, hogy a nyomortelepre most már riksával és taxival is be lehetett hajtani, az Öröm Városa egy csapásra keresett negyeddé vált az alkalmazottak, tisztviselők és kiskereskedők számára. A Howrah pályaudvartól tíz percre levő, a város központjához igazán közel fekvő városrész sok szempontból jóval kedvezőbb volt, mint a várostól húsz-huszonöt kilométerre épített új lakónegyedek. Ennek következtében a lakbérek higanyként szöktek fel. A változásokra jellemző, hogy az ékszerész-uzsorások száma nem egészen két év alatt a tízszeresére nőtt. A túlzott aggályoskodással aligha vádolható vállalkozók fékeveszett telekspekulációba kezdtek. Gomba módra nőttek a három-, illetve négyemeletes házak, és sok szegénynek el kellett hagynia a telepet.

A változások első áldozatai a leprások lettek. Bengáliában új politikai csoport szerezte meg a hatalmat, s a Keresztapa elveszítette támogatóit. Anand Nagarban új maffia vette át az irányítást. Elhatározták, hogy kiűzik a leprásokat. Szegények, kis csoportokban indultak útnak, ellenkezés és erőszakoskodás nélkül. Lambertnek

sikerült elhelyeznie barátainak jó részét — beleértve Anouart, a feleségét meg a gyerekeit is — Teréz anya egyik intézetében. Ellenben a nyolcezer-egynéhány tehénnek és bivalynak nem kellett új istállót keresni. Ők továbbra is az Öröm Városának lakói közé tartoznak.

Három héttel a pusztító ciklon után a Ghosh család — Ashish, Shanta meg a gyerekek — visszatértek elpusztított, tönkretett falujukba, a sundarbani erdők mellé. A *slum* kemény iskolájában megszerzett bátorsággal és állhatatossággal nekiláttak kunyhójuk újjáépítésének. Megtisztogatták földjüket, és újrakezdték falusi életüket. A felebaráti szeretet arra ösztönözte őket, hogy még többet foglalkozzanak testvéreik sorsával. Shanta műhelyeket alapított az asszonyok számára, férje pedig létrehozott egy mezőgazdasági szövetkezetet, amely jelentős mértékben hozzájárult e rendkívül szegény vidék lehetőségeinek jobb kihasználásához.

Ennek a családnak példája sajnos nemigen talált követőkre. Csak igen-igen keveseknek sikerült az Öröm Városából kiszabadulni, és visszatérni vidékre. Viszont az is igaz, hogy az utóbbi időben megcsillant egy kis reménysugár: az elvándorlási folyamat határozottan lelassult. Bengáliában ugyanis a földek hozama jelentősen megnőtt. A tartomány nagyobbik felében jelenleg évente kétszer aratják a rizst, a terület egynegyedén pedig háromszor. A föld nélküli parasztok százezrei így egész évben találnak munkát. Másrészt, míg húsz évvel ezelőtt egész Északkelet-Indiában a munka nélkül maradottak számára Kalkutta volt az egyetlen reménység, addig mára az Orisszában, Biharban és a tartomány egyéb kerületeiben létesített új iparnegyedek lényegesen csökkentették a Kalkuttába irányuló bevándorlást. Hacsak nem lesz újabb természeti katasztrófa, komolyan remélhető, hogy a város növekedése megáll, sőt, a *slum*ok lakói lassanként megindulnak hazafelé.

Max Loeb visszatért Amerikába. Tapasztalatait összegezve kijelentette, hogy „a harmadik évezred embere számára a *slum*beli tartózkodásnál — a holdutazásokat leszámítva — aligha van különlegesebb kaland a világon". Fiatal orvosok — férfiak és nők egyaránt — indultak útnak a világ minden tájáról, hogy életük néhány hónapját az Öröm Városában élő testvéreiknek szenteljék. Az Indiában töltött időszak teljesen átformálta Max világnézetét és az embertársaihoz való viszonyát. Továbbra is szoros barátságban maradt Lamberttel. Feleségével, Sylviával együtt alapított egy társulatot, amely rendszeresen küld gyógyszereket és orvosi felszerelést a Kölcsönös Segítségnyújtási Bizottságnak. Max időnként meglátogatja Anand Nagar-i barátait. Azt szokta mondani: „Az Öröm Városában lakó testvéreim mosolya olyan fény, amely soha nem fog kihunyni bennem."

Egyik nap Aloka, Hasari Pal özvegye, pecsétekkel ellátott, sárga borítékot hozott Paul Lambertnek.

— Paul Nagy Testvér, ez a levél ma reggel jött a számodra.

Lambert azonnal felismerte a Belügyminisztérium pecsétjét. Dobogó szívvel nyitotta ki a borítékot. „Istenem, Istenem — sóhajtotta —, fogadok, hogy kiebrudalnak." Aggódva futotta át a szöveget. Hirtelen különleges szavakra siklott a tekintete,

értelmüket csak többszöri átolvasás után fogta föl. „The Government of India hereby grants the said Paul Lambert the certificate of..."

„Ezen hivatalos értesítés által India Kormánya a fent nevezett Paul Lambertnek megadja az indiai állampolgárságot, és kijelenti, hogy amennyiben a törvényben megszabott keretek között és határidőn belül leteszi a hűségesküt, részesedik az indiai állampolgárokat megillető kiváltságokban, kedvezményekben és jogokban, valamint alávettetik az indiai állampolgárokra vonatkozó kötelességeknek, feladatoknak és felelősségnek."

„Indiai állampolgárokra..." — motyogta elfúló lélegzettel. Úgy érezte, hogy az egész *slum* szíve a mellkasában dobog. Megszédült, nekitámaszkodott szobája falának, és lehunyta a szemét. Amikor újra felnézett, kezébe vette a nyakában függő keresztet. Elnézte a két dátumot, amit anyja vésetett rá: születésének és felszentelésének időpontját. A tekintetét elhomályosító örömkönnyeken keresztül szemügyre vette azt a kis szabad helyet, ami a pár évvel ezelőtt bevésetett indiai név előtt maradt. Honosításának napjától kezdve ez a név fogja felváltani a régit. A Paul Lambert helyébe lépő „PREMANAND" mind hindi, mind bengáliai nyelven azt jelenti: „Boldog az az ember, akit szeret az Isten". Ez a név tökéletesen kifejezte az Öröm Városában élő szegény, alázatos és szenvedő emberekkel való életközösséget. Új neve elé még ma be fogja vésetni azt a napot, amelyiken véglegesen belépett indiai testvéreinek nagy családjába. Ez a nap életének harmadik legfontosabb napja.

Pié Bouquet — Les Bignoles
1984 július

Először is végtelen hálával mondok köszönetet feleségemnek, Dominique-nak, aki minden pillanatban mellettem állt az Öröm Városában eltöltött idő alatt, és pótolhatatlan munkatársként segített a könyv elkészítésében.

Hálás köszönetet mondok Colette Modianónak, Paul és Manuela Andreotának, valamint Gérard Beckersnek, akik elvégezték a kézirat kijavításának sok-sok órát igénylő munkáját, és bátorításukkal, kimeríthetetlen tudásukkal hozzájárultak e könyv elkészítéséhez.

Köszönetet mondok indiai barátaimnak, akik nagylelkűen támogatták anyaggyűjtésemet, és oly kellemessé és gyümölcsözővé tették indiai tartózkodásaimat. Az összes név felsorolásához több oldalra lenne szükségem, elsősorban a következőket szeretném megemlíteni: Nazes Afroz, Amit, Ajit és Meeta Banerjee, valamint Mehboub Ali, Pierre Ceyrac, Tapan Chatterjee, Ravi Dubey, Behram Dubasia, Pierre Fallon, Christine Fernandès, Georges és Annette Frémont, Leo és Françoise, Adi Katgara, Ashwini és Renu Kumar, Anouar Malik, Harish Malik, Jean Neveu, Camellia Panjabi, Nalini Purohit, Gaston Roberge, Emmanuel és Marie-Dominique Romatet, James és Lallita Stevens, Baby Thadani, Amrita és Malti Varma, Francis Wacziarg és Aman Nath.

Felhívom az „Öröm Városa" olvasóinak figyelmét azokra a művekre, amelyek hozzájárultak ismereteim bővítéséhez: Geoffrey Moorhouse: Calcutta (Weidenfeld and Nicolson); Gérard Busquet és Carris Beaune: Les hermaphrodites (A hermafro-

diták — J.—C. Simoen); Pascal Bruckner: Le sanglot de l'homme blanc (A fehér ember zokogása — Seuil); Fréderick Leboyer: Shantala (Seuil).

Nagy hálával tartozom mindazoknak, akik szünet nélküli, szeretetteljes biztatásukkal mellettem álltak annak a hosszú és nehéz kalandnak folyamán, amit az anyag összegyűjtése és formába öntése jelentett. Név szerint: Alexandra és Frank Auboyneau, Jacques Acher, Julia Bizieau, Bernard és Véronique Blay, Ghislain és Dominique Carpentier, Juliette Carassone, Jean-Françoise és Claudine Clair, Brigitte Conchon, Marie-Bénoîte Conchon, Marie-Joseph Conchon, Jacqueline de la Cruz, Georgette Decanini, Anne-Marie Deshayes, René és Thérèse Esnault, Gilbert és Annette Etienne, Raymond Fargues, Jean és David Frydman, Maurice Gambach, Louis és Alice Grandjean, Denise Guernier, Danièle Guigonis, René Guinot és Manuel Dos Reis, Jacques és Jeannine Lafont, Robert és Marie-Ange Léglise, Adélaide Oréfice, Marie-Jeanne Montant, Tania Sciama, Paule Tondut, Josette Wallet.

Ügyintézőm és barátom, Morton L. Janklow, valamint kiadóim elkötelezett bizalma nélkül soha nem tudtam volna megírni ezt a könyvet. Köszönettel tartozom nekik: Robert Laffont és munkatársai — Párizs; Sam Vaughan, Henry Reath és Kate Medina — New York; Mario Lacruz — Barcelona; Giancarlo Bonacina — Milánó; Peter Gutmann — München; Antoine Akveld —, Amszterdam és végül barátom, munkatársam és fordítóm, Kathryn Spink, aki maga is egy Teréz anyáról szóló remek könyv szerzője („From the brotherhood of man under the fatherhood of God").

Külön is szeretném megköszönni a marseilles-i Médiatec szolgálatait, elsősorban elnök-vezérigazgatójának, M. Jean-Claude Aubinnak, és az Apple Szolgálat igazgatójának, M. Hervé Bodez-nek, hogy hozzájárultak a dokumentációs anyag megszerzéséhez és a kéziratba való beillesztéséhez.

Végezetül örök hálával tartozom mindazoknak, akik — idejüket nem kímélve — segédkeztek a könyv anyagának az összegyűjtésében, és akiket — akaratukat tiszteletben tartva — most nem említhetek név szerint.